

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**Klasik Türk Edebiyatı Dönemi Manzum Pendnâme
Tercümelerinin Değerlendirilmesi ve Tasnifi**

Doktora Tezi

Nurcan Aslan

Eylül 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**Klasik Türk Edebiyatı Dönemi Manzum Pendnâme
Tercümelerinin Değerlendirilmesi ve Tasnifi**

Doktora Tezi

Nurcan Aslan

Danışman

Prof. Dr. İsmail Güleç

Eylül 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Nurcan Aslan tarafından hazırlanan "Klasik Türk Edebiyatı Dönemi Manzum Pendnâme Tercümelerinin Değerlendirilmesi ve Tasnifi" başlıklı bu Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. İsmail Güleç

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof.Dr. Mustafa Çiçekler

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof.Dr. Müjgan Çakır

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof.Dr. Cemal Demircioğlu

Okan Üniversitesi

Doç.Dr. Esmâ Şahin Öztas

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 03/09/ 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago 17. Sürüm yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. İsmail Güleç

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Nurcan Aslan

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı Dönemi Manzum Pendnâme Tercümelerinin Değerlendirilmesi ve Tasnifi

Aslan, Nurcan

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. İsmail Güleç

Eylül 2024, 430 sayfa

Osmanlı dönemi klasik Türk edebiyatında Arapça ve Farsça kült eserlerin Türkçeye tercüme edilmesiyle çok geniş bir tercüme edebiyatı gelişmiştir. Tercüme eserler üzerinde yapılan çalışmalar, klasik edebiyatta hangi yöntemlerle tercüme eser üretildiği konusunda merak uyandırmış ve o dönemde üretilmiş tercüme eserlerin incelenmesi ihtiyacı doğmuştur. Tercüme yöntemlerinin tespiti ancak tercümelerin kaynak metinleriyle karşılaştırılmaları yoluyla mümkün olabilir. Bu çalışmada örneklem olarak Attâr'a atfedilen ahlâkî-didaktik bir nasihatname olan manzum *Pendnâme* ve bu eserin farklı yüzyıllarda yapılmış on bir manzum tercümesi seçilerek tercüme yöntemlerini belirleme amaçlı karşılaştırmalı incelemeye ve değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Dört bölümden oluşan çalışmada önce Attâr, *Pendnâme* ve *Pendnâme*'nin karşılaştırmaya esas olarak kullanılacak nüshası tanıtılmış, klasik Türk edebiyatı döneminde *Pendnâme*'ye yazılmış şerhlere ve tercümelere dair bilgi verilmiştir. Ardından tercüme kavramına ve Osmanlı'da tercümeyi etkileyen faktörlere değinilmiş, tercüme tasnifinin tarihsel seyrine göz atılmış, bu bağlamda modern çeviri kuramlarıyla aşina olunmuş ve bir tasnif önerisinde bulunulmuştur. On bir manzum *Pendnâme* tercümesi kaynak metinle belli başlıklar altında karşılaştırıldıktan sonra ulaşılan tüm bilgiler genel olarak değerlendirilerek çalışmada ulaşılan sonuçlar araştırmacıların bilgisine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Attâr, *Pendnâme*, tercüme, yöntem, tasnif, eleştiri.

ABSTRACT

Evaluation and Classification of Verse Pendnāme Translations of the Classical Turkish Literature Period

Aslan, Nurcan

Ph. D. Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. İsmail Güleç

September 2024, 430 pages

In the classical Turkish literature of the Ottoman period, a very wide literature of translations developed with the translation of Arabic and Persian cult works into Turkish. Studies on translated works have aroused curiosity about the methods used to produce translated works in classical literature, and the need to examine the translated works produced in that period has arisen. The determination of translation methods can only be possible by comparing the translations with their source texts. In this study, the verse Pendnāme, a moral-didactic advice book attributed to Attār, and eleven verse translations of this work made in different centuries were selected as a sample and subjected to comparative examination and evaluation in order to determine translation methods. In the study consisting of four sections, first Attār, Pendnāme and the copy of Pendnāme that will be used as the basis for comparison were introduced, and information was provided on the commentaries and translations written on Pendnāme during the classical Turkish literature period. Then, the concept of translation and the factors affecting translation in the Ottoman Empire were mentioned, the historical course of translation classification was reviewed, in this context, modern translation theories were familiarized and a classification proposal was made. After comparing eleven verse Pendnāme translations with the source text under certain headings, all the information obtained was evaluated in general and the results reached in the study were presented to the researchers.

Keywords: Attār, Pendnāme, translation, method, classification, criticism

ÖN SÖZ

Bu çalışma Attâr'a atfedilen Farsça *Pendnâme* adlı eserin klasik Türk edebiyatı dönemi diye bilinen ve XIII-XIX. yüzyıllar arasını kapsayan dönemde Osmanlı coğrafyasında farklı kişiler tarafından kaleme alınmış Türkçe manzum tercümelerini Farsça aslıyla karşılaştırmalı olarak tercüme özellikleri açısından incelemek, değerlendirmek ve tasnif edebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla ilki XVI. yüzyıl başına, sonuncusu XIX. yüzyıl ortalarına tarihlenen *Pendnâme* tercümelerinin günümüze ulaşan on bir nüshası belli bir usul üzere kaynak metinle karşılaştırılmış ve kritik edilmiştir.

Kapsamlı, sağlıklı ve çok sayıda tercümenin aynı anda değerlendirmeye alınması bakımından alanında belki de bir ilk olacak bu karşılaştırma çalışması için manzum eserler içinden edebî yönü ağır basmayan bir eserin seçilmesi önemli ve yardımcı bir faktör olarak tercih edilmiştir. Attâr'a atfedilen ve *Pendnâme* adıyla bilinen nasihatname türünde mesnevi nazım biçiminde yazılmış eserin hem edebî yönünün kuvvetli olmamasıyla, hem de bir mesneviye göre ideal olan mutedil beyit sayısı ile diğer eserlere göre ön plana çıktığı ve günümüze ulaşan 11 adet tercümesiyle de tasnif çalışmasına kaynaklık edebilecek çapta olduğu söylenebilir.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk ayağında *Pendnâme* ve müellifine dair bilgiler verilmiş, *Pendnâme*'yi temsil edecek kaynak metin seçilmiş ve tanıtılmış, *Pendnâme*'ye yapılan şerhler, tercümeler ile bunların şârih ve mütercimleri kısaca tanıtılmıştır. İkinci bölümde tercüme ve tercüme tarihine aşina olabilmek için bilgiler verilmiş, yapılan tasnif çalışmaları özetlenmiş ve bu çalışmalardan yola çıkılarak bir tasnif önerisi sunulmuştur. Üçüncü bölümde XVI ve XIX. yüzyıllar arasında kaleme alınıp nüshası günümüze ulaşan manzum tercümelerin sırasıyla değerlendirilmesine geçilmiştir. Her bir tercüme aruz ve kafiye özellikleri bakımından değerlendirilmiş, metnin bölümleri kaynak metindeki bölümlerle kıyaslanmış ve incelemeye tâbi tutulmuş, tevhîd bölümü üzerinden birebir karşılaştırılmış, tercüme yapılan müdahaleler de göz önünde bulundurularak tercüme yöntemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde tüm tercüme metinleri genel olarak değerlendirilerek yapılan incelemelerle varılan sonuçlar özetlenmiş ve sunulan tasnif önerisi bağlamında sınıflandırılmışlardır.

Çalışmanın hedeflerinden biri Osmanlı dönemindeki tercüme anlayışının günümüz tercüme anlayışından ne kadar farklı olduğu meselesine dair bir katkı sunabilmektir. Metinlerin incelenmesiyle elde edilen verilerin burada değinilmemiş başka sonuçlara

varmaya yardımcı olması umulur. Birçok eksikliğine rağmen bu çalışmanın tercüme alanında varolan boşluklardan bazılarını doldurabilmesi temenni edilir.

Çalışma esnasında tez için gerekli yazma nüshaların temininde destekleri için Türkiye Yazma Eserler Kurumu'na, Millet Kütüphanesi'ne ve İBB Yazma Eserler Kütüphanesi'ne ve de oluşturduğu ideal çalışma ortamı, sunduğu kaynaklar ve özverili çalışanlarıyla araştırmacıların yükünü hafifleten İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'ne (İSAM) ayrı ayrı teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde tuttıkları ışıkla yolumu aydınlatan tez izleme komitemde bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Çiçekler ve Doç. Dr. Esmâ Şahin Öztaş başta olmak üzere arka planda eğitim hayatımı ilmek ilmek dokuyan her bir hocama ve tercüme sahasında çalışmamın temelini hazırlayan Prof. Dr. Sadık Yazar'a, yerinde ve gerekli önerileriyle tezime etkili dokunuşlar yapan saygıdeğer Prof. Dr. Müjgan Çakır hocama gönülden teşekkür ederim. Tezimin Çeviribilim sahasıyla kesişmesi sebebiyle çalışmaya başladığım ilk günden itibaren kitap ve makalelerini başucu eserleri yaptığım çok kıymetli Prof. Dr. Cemal Demircioğlu'na ise kıymetli vaktini ayırıp tezimle özel olarak ilgilendiği, çalışmamı teşvik ve takdir ettiği için ayrıca müteşekkirim. Özellikle çalışmada yolumu çizen, tökezlediğim her an desteğini benden esirgemeyen, tez yazmayı kolaylaştıran ve sevdiren, tezi bitirmeye olan iştiağını artıran saygıdeğer hocam Prof. Dr. İsmail Güleç'e minnet ve teşekkür borç bilirim.

Uzun bir döneme yayılan tez sürecimi sabırları ve destekleriyle kolaylaştıran canım anneme ve çocuklarıma da ayrı ayrı şükranlarımı sunarım.

Nurcan Aslan

Maltepe/İstanbul

İçindekiler

ÖN SÖZ.....	1
KISALTMALAR.....	1
GİRİŞ.....	2
BÖLÜM I: ATTÂR VE <i>PENDNÂME</i> ADLI ESERİ.....	10
1. Şeyh Ferîdüddîn Attâr'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği.....	10
1.1. Eserleri	12
1.2. <i>Pendnâme</i> ve Tercüme Metinlerin Karşılaştırılacağı Kaynak Metin.....	12
2. Klasik Türk Edebiyatında <i>Pendnâme</i> Şerhleri	17
3. <i>Pendnâme</i> Tercümeleri.....	25
3.1. Sabâyî Hayreddin Çelebi (ö. 945/1538) ve <i>Sırât-ı Müstakîm</i>	25
3.2. Za'îfî (ö. 964/1557'den sonra) ve <i>Bostân-ı Nasâyih</i>	26
3.3. Emre (ö. 966/1558'den sonra) ve <i>Tercüme-i Pend-i Attâr</i>	28
3.4. Edirneli Nazmî (ö. 971/1563?) ve <i>Tercüme-i Pend-i Attâr</i>	29
3.5. Hasenî (ö. ?) ve <i>Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr</i>	30
3.6. Tosyevî (ö. 996/1588) ve <i>Tercüme-i Pend-i Attâr</i>	31
3.7. Şu'ûrî (ö. 1105/1693) ve <i>Tercüme-i Pend-i Attâr</i>	31
3.8. Hasretî (ö. 1097/1686'dan sonra) ve <i>Tercüme-i Pendnâme</i>	32
3.9. Tab'î (ö. 1199-1204/1785-89) ve <i>Gülşen-i Ahbâr</i>	32
3.10. Yemezzâde Süleymân Rüşdî (ö. 1249/1834) ve <i>Tercüme-i Pend-i Attâr</i>	33
3.11. Seyyid Ali Rızâ (ö. 1266/1850'den sonra) ve <i>Rîyâzû'r-Rızâ</i>	34
3.12. Kaynaklarda Adı Geçen Ancak Nüshaları Henüz Tespit Edilememiş Tercümeler ve Mütercimleri	36
BÖLÜM II: TERCÜME KAVRAMI VE TERCÜMELERİN TASNİFİ	37
1. Osmanlı'da "Terceme" ve Çeviribilim'de "Çeviri" Meselesi.....	37
1.1. Osmanlı'da Tercümenin Dili	42
1.2. Himaye Sistemi	43
1.3. İntihal Sorunu.....	45
2. Telif ve Tercüme Arasındaki Bulanık Sınırlar	46
3. Tarihsel Süreçte Tercüme Yöntemleri ve Tasnif Çalışmaları	47
4. Osmanlı Dönemi Tercümelerini Tasnif Denemesi.....	63
BÖLÜM III: <i>PENDNÂME</i> TERCÜMELERİNİN İNCELENMESİ.....	68
1. SABÂYÎ HAYREDDİN ÇELEBİ'NİN <i>SİRÂT-I MÜSTAKÎM</i> ADLI TERCÜMESİ.....	68
1.1. Vezin ve Kafiye	69

1.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	70
1.3.	Sırât-ı Müstakîm’de Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması 79	
1.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	87
1.5.	<i>Sırât-ı Müstakîm</i> ’e Dair Genel Bir Değerlendirme.....	107
2.	ZA‘ÎFÎ’NİN <i>BOSTÂN-I NASÂYİH</i> ADLI TERCÜMESİ	109
2.1.	Vezin ve Kafiye	110
2.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	111
2.3.	Bostân-ı Nasâyih’ta Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması 120	
2.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	127
2.5.	<i>Bostân-ı Nasâyih</i> ’a Dair Genel Bir Değerlendirme	142
3.	EMRE’NİN <i>TERCÜME-İ PENDNÂME-İ ATTÂR</i> ADLI TERCÜMESİ	145
3.1.	Vezin ve Kafiye	145
3.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	146
3.3.	<i>Terceme-i Pendnâme-i Attâr</i> ’daki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	152
3.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	156
3.5.	<i>Tercüme-i Pendnâme</i> ’ye Dair Genel Bir Değerlendirme	169
4.	EDİRNELİ NAZMÎ VE <i>TERCÜME-İ PENDNÂME-İ ATTÂR</i> ADLI TERCÜMESİ.....	172
4.1.	Vezin ve kafiye	172
4.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	173
4.3.	<i>Tercüme-i Pendnâme-i Attâr</i> ’da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	180
4.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	184
4.5.	<i>Tercüme-i Pendnâme-i Attâr</i> ’a Dair Genel Bir Değerlendirme.....	195
5.	HASENÎ’NİN <i>TERCÜME-İ MANZÛME-İ PEND-İ ATTÂR</i> ADLI TERCÜMESİ.....	197
5.1.	Vezin ve kafiye	198
5.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	199
5.3.	<i>Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr</i> ’da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	203
5.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	209

5.5.	<i>Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme</i>	221
6.	ABDÜLMECÎD B. ŞEYH NASUH TOSYEVÎ'NİN <i>TERCÜME-İ PEND-İ ŞEYH ATTÂR</i> ADLI TERCÜMESİ	224
6.1.	Vezin ve Kafiye	225
6.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	225
6.3.	<i>Terceme-i Pend-i Şeyh Attâr'da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması</i>	232
6.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	236
6.5.	<i>Tercüme-i Pend-i Şeyh Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme</i>	250
7.	ŞU'ÛRÎ'NİN <i>ŞERH-İ PEND-İ ATTÂR</i> ADLI ŞERHİ İÇİNDEKİ TERCÜMESİ	253
7.1.	Vezin ve Kafiye	254
7.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	255
7.3.	<i>Şerh-i Pend</i> 'deki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	260
7.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	265
7.5.	<i>Tercüme-i Pend-i Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme</i>	277
8.	HASRETÎ'NİN <i>ŞERHU PENDNÂME</i> ADLI ESERİ İÇİNDE YER ALAN <i>PENDNÂME</i> TERCÜMESİ	280
8.1.	Vezin ve Kafiye	280
8.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	281
8.3.	<i>Şerhu Pendnâme</i> 'deki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	285
8.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	289
8.5.	<i>Tercüme-i Pend-i Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme</i>	300
9.	TAB'Î'NİN <i>GÜLŞEN-İ AHBÂR</i> ADLI <i>PENDNÂME</i> TERCÜMESİ	302
9.1.	Vezin ve Kafiye	303
9.2.	Tercüme Metnin Bölümleri.....	303
9.3.	<i>Gülşen-i Ahbâr</i> 'daki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	309
9.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	314
9.5.	<i>Gülşen-i Ahbâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme</i>	326
10.	YEMEZZÂDE'NİN <i>TERCÜME-İ KÎTÂB-I PEND-İ ATTÂR</i> ADLI TERCÜMESİ.....	328
10.1.	Vezin ve Kafiye.....	329
10.2.	Tercüme Metnin Bölümleri	329

10.3.	<i>Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i 'Attâr'</i> da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	335
10.3.2.	Kafiye kusurları	337
10.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	340
10.5.	<i>Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i 'Attâr'</i> a Dair Genel Bir Değerlendirme	351
11.	SEYYİD ALİ RIZÂ VE <i>RÎYAZÜ'R-RIZÂ</i> ADLI TERCÜMESİ	353
11.1.	Vezin ve kafiye.....	354
11.2.	Tercüme Metnin Bölümleri	355
11.3.	<i>Riyâzü'r-rızâ</i> da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması	359
11.4.	Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması	364
11.5.	<i>Riyâzü'r-rızâ</i> ya Dair Genel Bir Değerlendirme.....	374
BÖLÜM IV: TERCÜMELERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ		378
1.	Tercümelerin Değerlendirilmesi ve Birbirleriyle Karşılaştırılması	378
1.1.	Tercümelerin İsimlendirilmesi	384
1.2.	Mütercimler.....	386
1.3.	Sunulan Kişiler.....	387
1.4.	Beyit Sayıları	389
1.5.	Mukaddimesi Olan Tercümeler	392
1.6.	Tercümelerin Bölümleri.....	393
1.7.	Sebeb-i Telif Bölümleri	396
1.8.	Tercümelerde Kafiye Kullanımı	399
1.9.	Tercümelerin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması.....	404
2.	Tercüme Yöntemlerine Göre <i>Pendnâme</i> Tercümelerinin Tasnifi	412
SONUÇ.....		414
KAYNAKÇA		422
ÖZGEÇMİŞ.....		429

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
agt	Adı geçen tez
Bkz./bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
sy	Sayı
thk.	Tahkik
t.y.	Yayım tarihi yok
.	Ölüm tarihi
y.y.	Yayım yeri yok
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
KK	Kafiye Kelimesi
KM	Kaynak Metin
TDK	Türk Dil Kurumu
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TEİS	Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü
TEES	Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü
TTK	Türk Tarih Kurumu
TM	Tercüme Metin

GİRİŞ

Tercüme, tarih boyunca farklı dili konuşan toplumlar arasında yarattığı etkileşimle insanları ve kültürleri birbirine yakınlaştıran olgulardan biri olmuştur. Özellikle yazılı tercüme faaliyetleriyle din, felsefe, edebiyat ve düşünce dünyasına dair özgün fikirler ait oldukları coğrafyanın dışına çıkmış ve ulaştıkları coğrafyalarda üretilen fikirlere ve eserlere kaynaklık etmişlerdir. Sosyal refah düzeyi yükselen, bir nevi karnı doyan toplumların ruhlarındaki bilgi açlığını gidermek için ilme yönelmeleri, ilme ulaşmada kullanılan tüm araçların gelişmesini sağlayan etkenlerdendir. Dolayısıyla bu araçlar içinde bulunan tercümenin gelişimi eşzamanlı olarak kaçınılmaz olmuştur. Konu Osmanlı olduğunda ise sosyal refah düzeyinin yükseldiği XV. yüzyıl, tercüme faaliyetlerinin de hız kazandığı bir dönüm noktası ünvanıyla tarihte yerini alır.¹

Türk edebiyat tarihinde Osmanlı'nın XIII-XIX. yüzyılları arasında üretilen eserler dönemini anlatmak için kullanılan isimlendirmelerden biri olan klasik Türk edebiyatı döneminde çeşitli tür ve biçimlerde ortaya koyulan edebî eserler, hâlâ ilgi çekici çok yönlü araştırmalara konu edilebilen zengin bir içeriği haizdir. Hem yazıldıkları dönemde hem de hâlihazırda, klasik Türk edebiyatında üretilen eserlerin özgünlüğü meselesi çok tartışılan ve üzerindeki sis perdesi aralanmaya çalışılan hususlardan olmuştur. Bu husus özellikle tercüme eserler üzerinden daha yoğun tartışılmalıdır. Tercüme eserlerin tercüme olup olmadığını tespit için sorulan sorular, bir başka eserin tercümesi olarak yazılan ama o esere çok da benzemeyen tercümelerin nasıl değerlendirileceğiyle devam eder. Cevaplanması gereken bu ve benzeri sorular, tercüme eserler üzerinde kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. İşte bu çalışmanın temeli de bu nevi sorulara cevap bulma gayesinden yola çıkılarak atılmıştır.

Tercüme eserlerin kaynak metinleriyle girdikleri ilişkinin türünü ve derecesini anlamak, ancak bu tercümelerin -üretildikleri kültür ve zaman da dikkate alınarak- kaynak metinleriyle karşılaştırılmalarıyla mümkün olabilir. Kaynak metniyle karşılaştırılmayan bir eserin, tercüme edildiği eserle bağının net olarak kurulabilmesi ve/veya bu bağın yorumlanabilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda karşılaştırma çalışmalarının önemini vurgulayan Parker, konuyla ilgili görüşünü şöyle ifade eder:

---

¹ Sadık Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği,” (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 135.

“Eski Türk edebiyatı araştırmalarında bir tercümenin “aslına sadık” kalıp kalmadığının ölçülmesi, başka bir deyişle kaynak metin ile erek metnin karşılaştırılarak aradaki benzerliklerin ve farkların tespit edilmesi ve bunun nedenlerinin araştırılması ne kadar zor olursa olsun, tabii ki büyük önem taşır.”¹

Bunun için literatürde kaynak metniyle karşılaştırılmış tercümelerle ilgili çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Ancak hâlâ karşılaştırılmayı bekleyen çok sayıda tercüme eser olduğu da bir gerçektir. Karşılaştırma çalışmalarıyla erişilebilecek faydalardan biri de mütercimlerin tercüme yöntemlerine dair bilgi edinilmesi ve eğer varsa çeşitli tercüme üretim pratiklerinden haberdar olunmasıdır.

Karşılaştırma çalışmalarına kaynaklık edecek tercüme eserlerin günümüzde yapılan neşir çalışmalarından bazılarında eserin tercüme olduğuna dikkat çekilmemiştir. Bu durum literatür taramasında tercüme eserlerin gözden kaçırılmasına sebep olabilmektedir. Toska, karşılaştırma çalışmasına esas alınabilecek neşir çalışmalarında eserin telif mi yoksa tercüme mi olduğu konusunun netliğe kavuşturulması gerektiğini örneklerle açıkladığı makalesinde konuya şöyle giriş yapar:

“Beylikler döneminden itibaren mütercimlerin nasıl bir yol izledikleri konusu ise birçok bakımdan incelemeye değer görünmektedir. Çünkü çoğu kez bu eserlerle ilgili değerlendirmelerde, hiçbir ayırım yapılmadığı kastedilmemekle birlikte, onların telif mi tercüme mi olduğu konusunda bir belirsizlik göze çarpmaktadır. Bu da eserlerin tasnifinde ve tanımlanmasında eksikliğe yol açmaktadır.

Osmanlı kültür ve edebiyatının bilgi birikiminde tercüme eserlerin katkılarını tespit etmek için bu eserleri sistematik incelemeye tabi tutmak gerekmektedir.”²

Osmanlı dönemi tercüme eserlerini konusuna göre tasnif edebilmek için ilk adım sayılabilecek neşir çalışmalarında bazı noktalara dikkat edilmesi, devamında yapılacak çalışmalara oluşturacağı temelin sağlamlığını belirleyeceği için üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Toska tercüme eserlerle ilgili yapılacak çalışmalarda öncelikle şu noktalara dikkat edilmesi gerektiğini söyler:

---

¹ Saliha Pakar, “Tercüme, Telif ve Özgünlük Meselesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Hâlleri, Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh* (İstanbul: Klasik, 2014), 40-41.

² Zehra Toska, “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları* 24/1 (2000), 291-292.

“1- Araştırmaya seçilen başlık: Seçilen başlıkta eserin telif ya da tercüme olduğuna dair bilgi verilmelidir.

2- Yazar/şair ya da çevirmenin hayatı ve edebî şahsiyeti: Eser tercümeysen kaynak metin ve tercüme metin arasında ilişki kurulmadan eserin edebî değerinden bahsetmek doğru olmayacaktır.”¹

Tercüme eser neşredek araştırmacıların araştırmalarına seçecekleri başlıklarda ilgili eserin telif ya da tercüme olduğuna dair bilgi vermeleri ve tercüme eserin edebî değerini kaynak metinden bağımsız değerlendirmemeleri gerektiği üzerinde duran Toska, bir nevi karşılaştırma çalışması olmadan tercüme bir eserin neşrinin eksik kalacağını ifade etmiş olur.

Verilen bilgiler tercüme eser neşrinin karşılaştırma çalışmaları için önemini ve bu neşirleri hazırlayacak araştırmacıların dikkat etmesi gereken noktaları açıklayıcı niteliktedir. Tercüme eserler öncelikle bu şekilde tespit edilip diğer eserlerden ayrı değerlendirildikten sonraki adım bu tercümelerin kaynak metinleriyle karşılaştırma çalışmalarının yapılması ve elde edilen verilerle tercümelerin tercüme edilmiş yöntemlerine göre tasnifi olacaktır.

Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Batıda Antik Çağ’dan itibaren kullanılan tercüme yöntemine göre tercümeler sınıflandırılmaya başlanmış ve yüzyıllar içerisinde bu yöntemlerin tekrar tekrar tartışılması, sorgulanması ve bunlara çerçeve çizme çabaları sürdürülmüştür. Bu çabaların kendi kültür coğrafyamızdaki gelişim seyrine odaklanan bu çalışmada cevap aranan sorular şunlardır:

Klasik Türk edebiyatındaki tercümeler nasıl tercüme edilmişlerdir?

Eseri kaleme alan kişilerce veya tezkirelerde tercüme oldukları bildirilen eserlerin gerçekten tercüme olup olmadıkları sorgulanabilir mi ya da sorgulanmalı mı?

Klasik Türk edebiyatı tercüme geleneğinde kullanıldığı bilinen tercüme yöntemleri var mı? Varsa bu yöntemler nelerdir?

Osmanlı’daki mütercimlerin tercümeyi algılayışlarının günümüzdeki tercüme algısıyla benzer ve farklı yönleri nelerdir?

---

¹ Toska, “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili,” 292-293.

Tercüme metinler kaynak metinleriyle ne türden ilişkiler kurmuşlardır?

O dönemdeki mütercimleri ve tercümelerini değerlendirirken dikkate alınacak noktalar neler olabilir?

Çalışmanın başında Osmanlı döneminde yazılan tercümeleri önce manzum ve mensur olarak ikiye ayırmak ve iki alanı ayrı ayrı incelemeye tâbi tutmak gerekmiştir. Mensur tercümeler, klasik edebiyatta şerh türünde yazılan eserlerle iç içe geçtiği ve çok daha geniş bir alanı kapsadığı için, bu çalışmada çerçeve çizibilmenin daha olası olduğu manzum tercümeler tercih edilmiştir. Elbette klasik Türk edebiyatı döneminde kaleme alınmış tüm manzum tercümelerin tek çalışmada kaynak metinleriyle karşılaştırılmaları ve tercüme yöntemlerinin tespiti mümkün değildir. Bu bakımdan manzum eserler arasından seçilen tek bir esere farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından yapılan yine manzum tercümeler kaynak metniyle karşılaştırılarak ve incelenerek yukarıdaki sorulara cevap verebilmek hedeflenmiştir. Karşılaştırma çalışması için seçilen eser Attâr'a atfedilen *Pendnâme* olmuş ve zaten *Pendnâme*'nin kendisi de manzum bir eser olduğu için bu çalışmada incelemeye konu edilen, bu eserin manzum tercümeleri olmuştur. Bu minvalde klasik Türk edebiyatında *Pendnâme*'ye yapılan tercüme metinler tespit ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kaynak metin olarak kullanılan *Pendnâme* metni ise Antoine Silvestre De Sacy'nin Farsça metne edisyon-kritik ve Fransızca inceleme yaptığı çalışmanın Ruhbahşân tarafından gözden geçirilerek ve karşılaştırma çalışmasına birkaç nüsha daha eklenerek inceleme kısmının Farsçaya tercüme edildiği neşir olmuştur. Bu neşir, çok sayıda nüshanın karşılaştırılması ve nüsha farklarına değinilmesi yoluyla hazırlanmış sağlam bir neşir olması sebebiyle kaynak metin olarak seçilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında tercüme eserlere dair varolan bazı soruları cevaplayabilmek için önce erek metnin kaynak metinle hem biçim hem de içerik bazında “ne derece” örtüştüğü, kaynak ve erek metnin karşılaştırılmasıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırma çalışması sorulara cevap bulma yolunda bakış açımızı geliştirici etkiye sahip olmuştur. Karşılaştırma çalışması sayesinde tercümelerin hangi yöntemle tercüme edildikleri ve kaynak metni aktarma üsluplarına da temas edilmiş, bu manzum tercümelerin hem kendi başlarına hem de birbirleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmesi sonucu belli bir eser bazında olsa da daha sağlıklı bir tasnif ortaya koyulabileceği düşünülmüştür.

Konunun temelini atmak bakımından önemli olduğu için *Pendnâme* tercümelerinin incelenmesine geçilmeden önce bu esere ve müellifine, esere yapılan şerhlere ve tercümelere kısaca değinilmiştir ancak çalışma temel olarak iki ayaktan oluşmaktadır. Bu ayaklardan biri *Pendnâme* ve tercümelerinin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi üzerine kuruluyken, diğeri tercüme yöntemlerinin tespiti ve tasnifi üzerine kuruludur. Her ne kadar çalışma sürecinde ilk iş olarak *Pendnâme* ve tercümelere karşılaştırılmış, daha sonra tercüme kavramı ve tercümelerin tasnifi konusu irdelenmiş olsa da, okurun zihnini karşılaştırmaya hazır hâle getirmek için tercüme kavramı ve tasnifi konusu daha önce verilmiştir.

Farklı yüzyıllarda, farklı amaçlarla ve farklı kişilerin kaleminden çıkan tercüme eserlerin tetkiki sayesinde klasik dönem tercüme anlayışına dair fikir edinmek ve bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olacaktır. Ayrıca çalışmada ulaşılan verilerin, diğeri araştırmacılar tarafından farklı bakış açılarıyla değerlendirilmeye müsait olmaları yönüyle ufuk açıcı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada Kullanılan Temel Kavramlar ve Çalışma Yöntemi

Çalışma boyunca sıkça karşılaşılabilecek olan temel kavramlar arasında *tercüme/terceme*, *şerh* ve *telif* kavramları sayılabilir.¹ Sözlüklerde *tercüme* veya *terceme* “bir dilden başka bir dile çevirme”², *terceme etmek/eylemek* “çevirmek, bir dilden başka bir dile aktarmak”³, *şerh* “açma, yayma, (bir ibare veya kitabı) açıklama, açıklama yolunda yazılmış kitap”⁴, “açma, ayırma, açıklama, bir eserin metnini kelime kelime, cümle cümle veya beyit beyit açıklayarak oluşturulan eser”⁵ ve *telif* “toplayıp yazma, toplayıp yazılmış kitap”⁶, “birleştirme, bir araya toplama, kaleme alma, yazma, tertip ve tahrir etme, kitap, eser”⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Bu meyanda telif kelimesinin klasik Türk edebiyatındaki kullanımının günümüzden farklı olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Geçmişte eser telifi bir orijinallik göstergesi değilken on dokuzuncu yüzyıldan itibaren yazarın ürettiği özgün içerik sayesinde kazanmış olduğu bazı sahiplik haklarını ifade eden bir anlam taşımaya

¹ Tercümeyle dair tanımlara ve tanımları kapsayan kaynaklara ileride değinileceğinden burada başlangıç seviyesinde tanımların verilmesiyle yetinilmiştir.

² M. Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1979), 850.

³ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Ankara: Yargı Yayınevi, 2006), 1693.

⁴ Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 785.

⁵ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 1573.

⁶ Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 841.

⁷ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 1678.

başlamıştır. Çalışma sürecinde bu anlamsal ayrışmanın göz önünde bulundurulduğunu söylememiz gerekir.

Tercüme eserin, bir dildeki eserin diğer bir dile aktarılmasıyla oluşan eser olduğu söylenebilir.¹ Çalışma boyunca burada bahsi geçen ana eseri (*Pendnâme*'yi) anlatmak için kaynak metin, tercüme edilerek aktarıldığı eser için ise tercüme, erek veya hedef metin terimleri kullanılmıştır. Erek, hedef kelimesinin eş anlamlısı olup ulaşılmak istenen amacı kastetmeleri dolayısıyla literatürde sıkça istifade edilen terimlerdenidir. Yine aynı mantıkla tercüme edilen ana dil kaynak dil, tercümenin gerçekleştirildiği dil ise hedef veya erek dil kavramları ile ifade edilir. Çalışma esnasında eş anlamlı olan bu kelimeler birbirlerinin yerine kullanılmışlardır.

Tüm bu tanımlar ışığında *Pendnâme* tercümeleri, şerh özellikli eserlerden ayrı tutularak değerlendirilmek istenmiş ve literatürde “*Pendnâme*'nin manzum tercümesi” olarak kaydedilmiş, XIII-XIX. yüzyıllar arasında kaleme alınmış, farklı kişilere ve farklı dönemlere ait günümüze ulaşan on bir tercüme aruz, dil ve tercüme özellikleri bağlamında incelemeye tabi tutulmuştur. Bu inceleme yapılırken ise nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yönteminden istifade edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizine dayanan bir veri toplama yöntemidir.² *Pendnâme*'nin Farsça neşri ve tercümelerinin Latinize neşirleri esas alınarak ayrıca karşılaştırmalı edebiyat çalışmasına da konu edilmiştir.

Çalışmada Kullanılan Kaynaklar

Pendnâme ve tercümelerinin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi çalışmasında kaynak metin olarak kullanılan *Pendnâme* metni, De Sacy tarafından Fransızca hazırlanıp Ruhbahşân tarafından Farsçaya çevrilerek yayımlanan neşir olmuştur. Farsça kaynak metniyle beraber verilen tercüme eserlerde ise ilgili nüshada bulunan *Pendnâme* metni karşılaştırmaya esas alınmıştır. Bu beyitlerin kaynak metindeki karşılıklarına da bakılmış, tespit edilebilmeleri hâlinde oradaki beyit numaraları verilmiş, bulunamayanlar dipnotta belirtilmiştir. Erek metinler için ise yazma nüshaların araştırmacılar tarafından neşredilen yayımları esas alınmış, alınmadığı durumlar yine dipnotlarda belirtilmiştir.

---

¹ Aynı dilde üretilmiş bir eserin, dilin zamana ve kültüre bağlı değişimi nedeniyle yine aynı dile tercümesi olarak tanımlanabilecek diliçi çeviri ve bu çeviri yöntemiyle hazırlanan eserler de tercüme eser kavramı içinde, ancak bu çalışmada geçen konunun dışındadır.

² Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000), 140.

Çalışmaya hazırlık sürecinde ise tercüme metinlerin kaynak metinleriyle karşılaştırıldığı yayımlar fikir vermesi için incelenmiştir. Bu bağlamda Cem Dilçin'in "Mantikut-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma" başlıklı makalesi¹, Abid Nazar Mahdum'un "Ravzatü's-Şühedâ ile Hadikatü's-Sü'edâ Mukayesesi'nin Işığında Eski Türk Edebiyatı'nda Tercüme Anlayışı" adlı doktora tezi², Ahmet Kartal'ın "Câmî'nin Yusuf u Züleyha'sı ile Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sının Mukayesesi"³ ve "Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz'ı ile Elvân-ı Şîrâzî'nin Gülşen-i Râz Tercümesi'nin Mukayesesi"⁴ başlıklı makaleleri, Sadık Yazar'ın "Gırnati Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbab ve Nuhbetü'l-A'cab" adlı kitabı⁵ dikkatle okunmuş ve feyzalınmış çalışmalar olmuşlardır. Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılan tercüme çalışmalarının Çeviribilim alanıyla disiplinler arası çalışmayı gerektiren yönü dikkate alınarak ilgili sahada çeviriye tarih odaklı yaklaşan Saliha Paker'in "Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri"⁶ adlı makalesi ve Cemal Demircioğlu'nun "Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı: Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma"⁷ adlı kitabı ise çeviriye bakış açımızda devrim yaratan çalışmalar olmuşlardır.

Tercüme yöntemlerinin tespiti ve tasnifi söz konusu olduğunda Osmanlı dönemi tercüme sahasında söz söyleyen araştırmacıların çalışmaları mihrinde tercüme tarihinin gelişimi takip edilmiş ve elde edilen bilgiler yorumlanmıştır. Bu alanda özellikle Saliha Paker, Şehnaz Tahir-Gürçağlar, Zehra Toska, Cemal Demircioğlu ve Sadık Yazar'a ait çalışmalardan faydalanılarak yol haritası çizilmiştir.⁸ Çeviribilim, tercüme edimini bilimsel çerçevede ele alan bir çalışma alanı olduğundan çalışma sahamızdan ayrı düşünülmemiştir. Gideon Toury'nin çevirinin zamana ve kültüre bağlılık gösteren bir

¹ Cem Dilçin, "Mantikut-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1993, 035-052, https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000905.

² Abid Nazar Mahdum, "Ravzatü's-Şühedâ ile Hadikatü's-Sü'edâ Mukayesesi'nin Işığında Eski Türk Edebiyatı'nda Tercüme Anlayışı," (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001).

³ Ahmet Kartal, "Câmî'nin Yusuf u Züleyha'sı ile Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sının Mukayesesi," *Diriözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı* içinde, ed. M. Fatih Köksal ve Ahmet Naci Baykoca (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003): 93-139.

⁴ Ahmet Kartal, "Şebüsterî'nin Gülşen i Râz ı İle Elvân ı Şîrâzî'nin Gülşen i Râz Tercümesi nin Mukayesesi," *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, no.3 (2003): 121-176.

⁵ Sadık Yazar, *Gırnati Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbab ve Nuhbetü'l-A'cab*, (İstanbul: Okur Akademisi, 2012).

⁶ Saliha Paker, "Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri," *Journal of Turkish Studies: Kaf Dağının Ötesine Varmak III*, ed. Zehra Toska, 28/I (2004): 275-284.

⁷ Cemal Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı: Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2016).

⁸ Araştırmacıların çalışmaları tez içerisinde ve kaynakçada verildiğinden burada künyeleri zikredilmemiştir.

olgu olduğu noktasını gözden kaçırmayan ve tarih odaklı betimleyici çeviri yaklaşımına yeni bir soluk getiren kuramsal yaklaşımı, Toury'nin düşüncelerini Osmanlı çeviri sahasında pratiğe döken ve geliştiren Saliha Parker ve Cemal Demircioğlu'nun çalışmaları üzerinden değerlendirilmiş ve *Pendnâme* tercümelerine bu yaklaşımla bakılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM I: ATTÂR VE *PENDNÂME* ADLI ESERİ

1. Şeyh Ferîdüddîn Attâr'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ebu Hâmid Ferîdüddîn Muhammed bin Ebî Bekr İbrâhîm-i Nişâburî (ö.618/ 1221), Nişâbur'da tahminen 537-540/ 1142-1145 yıllarında dünyaya gelen ve Şeyh Ferîdüddîn Attâr adıyla tanınan 12. yüzyılda yaşamış meşhur arif, sufi ve şairdir. Attâr lakabını eczacılık ve tıpla uğraşması sebebiyle aldığı bilinir. Attâr'a dair elde kesinlik arzeden bilgiler çok azdır. Kendi eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla tasavvuf ehlidir, çokça şehir gezmiştir, ardından kendi şehri Nişâbur'a dönüp inzivaya çekilmiştir. Hayatı Moğol istilasında bir Moğol tarafından katledilmek suretiyle nihayete ermiştir.¹

Attâr'ın eczacılık ve tıp mesleğine nasıl başladığıyla ilgili elde fazla bir bilgi yoktur ancak babasının önde gelen attârlardan, yani ecza ve tababet işiyle uğraşanlardan biri olduğu, Ferîdüddîn'in, babasının vefatından sonra onun işini devam ettirdiği, babadan oğula kalanlarla beraber donanımlı bir dükkâna sahip olduğu kaydedilmiştir. Attâr kelimesinin günümüzde Farsçada koku satan kimseler için kullanıldığı bilinmekte fakat bu anlamın ne zaman değiştiği bilinmese de, o dönemde ilaç satanlara attâr denildiği bilgisi verilmektedir.²

Avfî'nin *Lübâbü'l-Elbâb* adlı eserinde Attâr'dan “hakikat caddesinin sâliki, tarikat seccadesinin sâkini” şeklinde bahsettiği ve adının Muhammed, lakabının Ferîdüddîn, künyesinin Ebu Hâmid olduğunu, şiirlerinde çoğunlukla Attâr, bazen de Ferîd mahlasını kullandığını söylediği kaydedilmiştir.³

Attâr'ın tasavvuf sâliki olmasıyla ilgili anlatılan meşhur bir hikâye vardır. Bir gün bir derviş Attâr'ın dükkânının önüne gelmiş, birkaç defa Attâr'a seslenmiş, meşgul olan Attâr ona cevap vermeyince hiddetlenerek ona “Ey hâce! Nasıl öleceksin?” demiş; Attâr da “Sen nasıl öleceksen öyle!” diye cevap vermiştir. Derviş “Sen benim gibi ölebilir misin?” deyince “Evet” demiş. Derviş tahta kabını başının altına koyup “Allah!” diyerek can vermiş. Attâr bunu görünce hâli değişmiş ve tarikat yoluna girmiş diye anlatılır. Eski şeyhlerle ilgili benzer sözler söylenmesi âdettendir. Gerçekte ise Attâr büyük ihtimalle en başından beri eczacılık ve tıpla ilgilenerken halka hizmet ederken tarikat yoluna girmiş,

¹ M. Nazif Şahinoğlu, “ATTÂR, Ferîdüddîn,” *TDVİA* içinde, erişim 11 Şubat 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/attar-feriduddin>.

² Zebihullah Safa, *Tarih-i edebiyat der İran*, (Tahran : Kitabfuruş-i İbn Sina, 1339), 859.

³ Abdülhüseyn Zerrinkûb, *Sedâ-yı Bâl-i Sîmurg*, (Tahran: 1379), 25. <https://fa.wikipedia.org/wiki/عطار>

bu sırada biriktirmiş olduğu şiir ve ahlak sermayesiyle tasavvufi düşüncelerini nazma dökmüş ve aynı zamanda mesleğini icra etmeye devam etmiş bir kimsedir. Nitekim o zamanlar yüksek manevi derecelere erişen şeyhler de genelde aynı şekilde yapıyorlardı, yani ulaştıkları manevi dereceler onları dünyevi mesleklerinden ve geçimlerini sağlamakdan alıkoymuyordu.¹

Attâr'ın tasavvuf tarihinde tabi olduğu şeyhine dair de elde kesin bilgiler yoktur. Yalnız *Esrâr-nâme*'de Ebu Said-i Ebu'l-Hayr'ı çok övmesine dayanılarak Üveysî olduğu düşünülmüştür.²

Attâr'ın edebî kişiliğiyle ilgili şunlar söylenmiştir: Tasavvufi gazellerdeki başarısıyla ön plana çıkmıştır. Hakkında kendisinden yaklaşık bir asır önce yaşamış Senâyî'yi gazel ve mesnevileriyle geride bıraktığı yorumu yapılır. Gazellerinde seçip kullandığı vezinler kulağa hoş gelir ve ahenklidir. Mesnevilerindeki açık ve anlaşılır anlatım, hikâyelerle örneklendirme ve belli bir plan çerçevesinde ilerlemesi gibi özelliklerin Mevlânâ tarafından benimsendiği ve bu yöntemi geliştirerek kullandığı düşünülür.³

Attâr, dönemindeki diğer şairler gibi hükümdarlara ya da saray eşrafına övgü dolu şiirler yazarak saraya veya birisinin himayesine girmeye çalışmamıştır. Geçimini sağlayacak bir mesleğe sahip olmasının bunda rolü büyüktür.⁴

Eserlerinin neredeyse tamamı tasavvufi konularda yazılmıştır. Eserlerinde insanlara hayatlarını nasıl geçirmeleri gerektiğini söyler, onları iyi işler yapmaya ve Hak yolunda yürümeye davet eder.⁵

Mesnevileri arasında tasavvufi konuları çeşitli temsillerle işlediği, belagat yönü kuvvetli, diğer tüm mesnevilerinden daha akıcı ve etkileyici olan ve Attâr'ın mesnevilerinin başta kabul edilen eseri *Mantıku't-tayr* ön plana çıkar.⁶

---

¹ Safa, *Tarih-i edebiyat-ı der İran*, 860.

² Şahinoğlu, "ATTÂR, Ferîdüddin."

³ Şahinoğlu, "ATTÂR, Ferîdüddin"; İsmail Güleç, *Türk edebiyatında Mesnevi tercüme ve şerhleri*, (İstanbul : Pan Yayıncılık, 2008), 54.

⁴ Abdülhüseyin Zerrinkub, *Simurg'un kanat sesi : Attar'ın hayatı, düşünceleri ve eserleri*, (İstanbul : Anka Yayınları, 2002), 27.

⁵ Şahinoğlu, "ATTÂR, Ferîdüddin." Daha geniş bilgi için ilgili maddeye bakınız.

⁶ Zebihullah Safa, *Genc-i sühan : şairan-ı büzürg-i parsî guyi ve müntehabat-ı asaranan ez Nizami ta Cami*, (Tahran : İntişarat-ı İbn Sina, 1339hş), 108-109.

1.1.Eserleri

Ferîdüddîn Attâr'ın gazel ile kasidelerden müteşekkil *Dîvân*'ı ve bunun dışında birçok mesnevisi vardır. Çok sayıda esere sahip olması, bu eserlerin tamamının ona ait olup olmadığına dair şüphe uyanmasına ve sorgulanmasına yol açmıştır. Konuya dair araştırma yapan ve fikir beyan edenlerden biri olan Hellmut Ritter, Attâr'ın eserlerini şu üç başlık altında değerlendirir: 1) Attâr'a ait olan eserler 2) Attâr'a atfedilen eserler 3) Bu ikisi arasında kalan eserler.¹

Bazı araştırmacılar Attâr'a ait olduğu kesin olan eserleri *Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Dîvân*, *İlâhînâme*, *Esrârname*, *Musîbetname*, *Hüsrevname*, *Muhtârname*, *Mantiku't-tayr* olarak zikrederken, *Pendnâme* de dâhil bu sekiz eser dışında kalan eserlerin Attâr'a mensubiyetinin şüpheli olduğunu söylerler.² Ritter ise *Pendnâme*'yi de Attâr'a ait olan eserler arasında saymıştır.³ Zerrînkûb, *Pendnâme*'nin yanı sıra üzerinde diğerlerinin hiçbir şüpheye yer vermeden Attâr'a ait olduğunu kabul ettikleri *Hüsrevname*'nin ve *Muhtârname*'nin de Attâr'a ait olmadığını iddia eder.⁴ Bu çalışmada yapılmak istenen, Attâr'a atfedilen ve *Pendnâme* adıyla edebiyat kaynakları arasına girmiş belli bir eserin tercümelerini inceleme, değerlendirme ve karşılaştırma işi olduğundan, eserin kime mensup olduğu konusuyla ilgili yorum yapma gereği duyulmamaktadır.

1.2.Pendnâme ve Tercüme Metinlerin Karşılaştırılacağı Kaynak Metin

Pend Farsça kökenli bir kelime olup öğüt, nasihat anlamına gelmektedir. *Pendnâme* ise öğüt/nasihat kitabı anlamında kullanılan bir isimdir⁵ ve İslâm Ansiklopedisi'nde *pendnâme* için "Nasihatnâme türündeki eserlerin diğer adı" denilirken, nasihatnâme için de "Fert ve toplumu eğitmek, devlette dirlik ve düzenliği sağlamak amacıyla yazılan eserlerin genel adı"⁶ tanımı yapılmıştır.

Genel anlamıyla nasihat konulu eserlere *pendnâme* adının verildiği, bu isimle anılan çeşitli saiklerle yazılmış farklı kişilere ait birçok eserin geçmişten günümüze ulaştığı bilinmektedir.

¹ Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîşâbûrî Attâr, *Pendnâme*, (Tahran : İntişarat-ı Esatir, 1373hş), 11. Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Berrin Uyar Akalın, "Za'îfî Gülşen-i Si-Murg: İnceleme-tenkitli metin," (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2001), 18-24.

² Şahinoğlu, "ATTÂR, Ferîdüddîn".

³ Attâr, *Pendnâme*, 11.

⁴ Zerrinkub, *Simurg'un kanat sesi*, 67.

⁵ "Pend," *Kubbealtı Lugatı* içinde, erişim 11 Şubat 2023, <https://lugatim.com/s/pend>.

⁶ "PENDNÂME," *TDVİA* içinde, erişim 11 Şubat 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/pendname>.

Özel anlamıyla burada bahsedilen *Pendnâme* ise Attâr'a atfedilen, içinde güzel ahlakla, idarecilerin sahip olması gereken özelliklerle, temizlikle, ibadetle ve daha birçok konuyla ilgili halka ve halkı yönetenlere yönelik nasihatlere yer verilmiş olan eserdir.

Attâr'a atfedilen ve 12. yüzyılda kaleme alınmış olan *Pendnâme*'nin çok sayıda nüshası mevcuttur. İran ve Türkiye yazma eser kütüphanelerinin yanı sıra Avrupa, Afrika ve Arap ülkelerinde bulunan yazma eser koleksiyonlarında çok sayıda nüshası, bir o kadar da varyasyonu bulunan *Pendnâme* metinleri arasından, tercüme metinlerin karşılaştırılabileceği bir kaynak metin belirleme ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaca binâen yapılan ufak bir araştırma sonucu *Pendnâme*'nin ülkemizde yapılan çalışmalarda da kabul görmüş bir neşrine ulaşılmıştır. Bu eser Fransız oryantalist Sylvestre De Sacy'nin 1819 yılında 7 nüshayı karşılaştırarak edisyon-kritiğini yaptığı Fransızca çalışmanın, A. Ruhbahşân tarafından birkaç nüshanın daha karşılaştırmaya eklenerek gözden geçirildiği ve Fransızcadan Farsçaya tercüme edilerek yayımlandığı hâlidir.¹

Ruhbahşân tercüme ettiği bu esere yazdığı mukaddimede, İrec Efşâr'ın *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpî-yi Fârsî* adlı kitabında Şeyh Ferîdüddîn Attâr'a ait *Pendnâme*'nin 21 muhtelif baskısının künyelerini zikrettiği bilgisini vermektedir. Birkaç çalışma olmasına rağmen istenilen türde bir yayın olmaması hasebiyle *Pendnâme*'nin kâmil bilimsel bir neşrini hazırlama gayesiyle yola çıkan Ruhbahşân, Fransızcaya da vâkıf olduğu için De Sacy'nin 1819 yılında hazırlamış olduğu *Pendnâme* yayınına birkaç nüsha ilavesiyle karşılaştırır ve gözden geçirilmiş hâliyle Farsça yayımlar.²

Ruhbahşân tercümesinin mukaddimesinde *Pendnâme* ile ilgili şu düşüncelerini okurlarla paylaşır:

“*Pendnâme*'nin bölümlerinin tertibi nüshalarda aynı değildir. Hatta bölümlerin içerisindeki sınıflandırmalar da aynı değildir. Birkaç nüshada, diğer nüshalarda olmayan iki veya üç bölüm vardır. Her bölümün bir başlığı vardır ama nüshalarda bölüm başlıkları arasında, hatta bölümün kendisinde bile uyum çok azdır. Hatta bazen bölümün konusuyla başlık arasında çok az irtibat vardır. Ben bu başlıkların da, bölüm sınıflandırmalarının da Attâr tarafından yapılmadığını düşünmeye meyilliyim. Tüm bunları göz önünde bulundurarak diğer

¹ Attâr, *Pendnâme*, edisyon-kritik: Sylvestre De Sacy, (Tahran: İntişârât-ı Esâtir, 1373).

² Attâr, *Pendnâme*, 9.

nüshalara tercih edeceğim bir nüsha seçmedim. Nüsha seçiminde, kelime ve beyit farklılıklarında da aynı yolu izledim. Yani çoğunlukla mânâ ve mefhûma ve de düşünce yapısına baktım; nüsha sayısına, şekillerine ve görünümüne değil. Cesaretle şunu söyleyebilirim ki Farsça şiirleri tashih edip yayımlamak istediğimizde izlenmesi gereken neredeyse tek yol budur. Bu görüşün teyidi için Sa‘dî’nin Bostân’ını, Firdevsî’nin Şahnâme’sini veya Hâfız’ın Dîvân’ını yazma nüshalar üzerinden çalışarak birbirleriyle kıyaslayan kimselere müracaat etmenizi öneririm.”¹

De Sacy çalışmasını yaparken yedi nüshayı karşılaştırarak metnini oluşturduğunu söylemiştir. O da bu nüshalardan bazılarında olan beyitlerin diğer bazılarında olmadığını, her bölümün başında ve sonunda ihtilaf olduğunu ve bölümlerin de aynı sayıda olmadığını tespit etmiştir.² Yine De Sacy, nüshaları karşılaştırarak en evla ve güzel olan imlayı seçtiğini ifade ettikten sonra, elbette müellifin elinden ne çıktığını, müstensihinin elinde ne tür değişikliklere uğradığını bilmenin mümkün olmadığını da ekler. Bu çalışmadaki hâliyle *Pendnâme* 853 beyit ve 79 bölümden oluşmaktadır.

Pendnâme, mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmıştır. Mesnevi tabiri, Arapça ‘sny’ dil ailesinden doğmuş ve Farsçada kullanımı yaygınlaşarak Türkçeye geçmiştir.³ İki kelimesinden türeyen ve iki mısradan oluşan her beytinin kendi içinde kafiyeli olduğu bir nazım şekline verilen ad olan mesnevinin bölümleri, hikâyenin veya konunun öncesi (giriş/mukaddime), kendisi (konunun işlendiği bölüm) ve sonrası (sonuç/hâtime) şeklinde üçe ayrılabilir. Klasik bir mesnevi düzeninde giriş bölümü genellikle besmeleyle başlar; tahmîd, tevhîd, münâcât, naat, mi‘râc, mu‘cizât, din ulularına övgünün ardından şairlere, padişaha, devlet büyüğüne övgüyle devam eder ve sebep-i telif ile sona erer.⁴ Konunun işlendiği bölüm ise konunun ne olduğu ve öneminden bahseden beyitlerle başlayarak devam eder. Konu veya hikâye bittiğinde hâtime bölümü ile mesnevi nihayete erer. Hâtime bölümünde Allah’a hamd ü sena ve dua, Hz. Peygamber’e övgü ve dua,

¹ Attâr, *Pendnâme* içinde Ruhbahşân’a ait mukaddime, 15-16.

² De Sacy, Saltanat Kütüphanesi’nde *Mecmua-yı Âsâr-ı ‘Attâr* içerisinde bulunan nüshanın *İbtidâ kerdem be-nâm-ı Kirdgâr/ Hâlîk-ı hulk ez-suğârı ve’z-kibâr* beytiyle başladığını, diğer tüm nüshaların ise neşrettiği şekil üzere aynı olduğunu not düşmüştür.

³ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı’nda Mesnevi: XV. Yy. ’a kadar*, (İstanbul: Kitabevi, 1999), 21.

⁴ Mesnevi nazım biçimi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Kartal, *Doğu’nun Uzun Hikayesi: Türk Edebiyatında Mesnevi*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013); <https://www.turkedebiyati.org/mesnevi/>; <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesnevi> .

Sultan’a övgü ve dua, fahriye (kendisine teşekkür ve övgü), meşhur şairleri anma, haset ehline, kötü müstensihlere ve düşmanlara beddua, eserin adı, telif tarihiyle ilgili bilgi, kendisi hakkında malumat, okuyucudan hayır dua isteğinde bulunma hususlarına dair bilgi verilir. Kimi mesnevilerde “konunun işlendiği bölüm” ile “hâtîme” başlığı arasında tevhid, münâcât, mev’ize, temsîl, fahriye gibi başlıklar müşahade edilir. Hâtîmesi olmayan mesneviler de vardır. Bu tür mesnevilerde sadece son beyitte eserin sona erdiği dile getirilir. Nazım şeklinin gerektirdiği tüm özellikleri ihtiva eden mesnevilerde bu bölümler başlıklarla birbirinden ayrılmıştır. Ancak ilk dönem mesnevilerinin çoğunda, özellikle dinî-tasavvufi ve ahlaki mesnevilerin büyük kısmında bu bölümlerin kesin çizgilerle birbirinden ayrılmadığı görülür.¹

Mesneviye dair bu genel bilgilerin ardından, *Pendnâme* verilen bu çerçeve ölçülere göre değerlendirildiğinde besmeleyle başlayan eserde tahmîd ve tevhid bölümünün Allah’a övgü başlığı altında yer aldığı, naat, din büyüklerine övgü ve münacattan oluşan bir bölümle mesneviye giriş yapıldığı görülür. Attâr eserine Allah’ın kudretini övdüğü 25 beyitle başlamış, naat bölümünde 9 beyitle Peygamber’i ve ashabını methetmiş, sonraki 6 beyitte dört büyük mezhep imamının yüceliğinden bahsetmiştir. Akabinde 12 beyitlik münâcât bölümünde Allah’a yakararak bağışlanma dilemiştir.

Giriş bölümünden hemen sonra asıl konuyu teşkil eden nasihatlere geçilir. Konunun işlendiği bölümdeki nasihatlerin başlıkları kaynak metinde sırasıyla şu şekildedir:

Bölüm No	Kaynak Metin (De Sacy)	Beyit Sayısı
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefis-i emmâre	19
6	Der-beyân-ı fevâ’id-i hâmûşî	12
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i îmân	10
8	Der-beyân-ı asl-ı îmân	10
9	Der-sîret-i mülûk	9
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	11
11	Der-beyân-ı çâr çîz ki ender-vey hatar boved	10
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	11
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	27
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	10
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	11
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefis ü terk-i dünyâ	10
17	Der-mücâhede-i nefis	11
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	30
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	12
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	9
21	Der-beyân-ı âkıbet-endîşî	12
22	Der-beyân-ı akl u âkilân	9

¹ Kartal, *Doğu’nun Uzun Hikayesi*, 93-94.

23	Der-sıfat-ı restgârî	8
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te‘âlâ	21
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	3
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	6
27	Der-alâmet-i müdbirî	10
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâšten ne-bâyed	10
29	Der-beyân-ı çâr çîz ki çâr çîz-i dîger râ mî-zâyed	10
30	Der-çâr çîz ki bekâ ne-dâred	10
31	Der-beyân-ı çâr çîz ki ez-çâr çîz-i dîger tamâm bâsed	9
32	Der-beyân-ı çâr çîz ki ân-hâ râ bâz-gerdânîden mehâl est	10
33	Der-sıfat-ı çâr çîz ki ez-çâr çîz-i dîger mî-âyed	10
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çîz ez-çâr çîz	7
35	Der-beyân-ı çâr çîz ki âdemî râ şikest âred	5
36	Der-beyân-ı çâr çîz ki ez-hatâhâst	3
37	Der-beyân-ı çâr çîz ki ez-atâhâ-yi Hudâst	3
38	Der-beyân-ı çâr çîz ki ‘omr râ ziyâde mî-koned	4
39	Der-beyân-ı penc çîz ki ‘omr ez-û be-kâhed	6
40	Der-beyân-ı penc çîz ki âb-ı rûy râ be-rîzed	12
41	Der-beyân-ı penc çîz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	23
42	Nasâyıh	21
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	10
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	10
45	Der-beyân-ı şiş çîz ki be-kâr âyed	10
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çîz ez-îşân ne-y-âyed	5
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	5
48	Der-beyân-ı restgârî	7
49	Der-beyân-ı çâr çîz ki ez-kerâmât-ı Hak ûst	8
50	Der-çehâr haslet ki terk kerdn mî-bâyed	7
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	6
52	Der-beyân-ı ma‘rifetullâh	20
53	Der-beyân-ı verâ‘	12
54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet	10
55	Der-beyân-ı ta‘zîm-i mihmân	19
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	10
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsik	2
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	6
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	4
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	4
61	Der-beyân-ı kanâat	23
62	Der-beyân-ı sehâvet	10
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârhâ-yı şeytân est	4
64	Der-alâmethâ-yı saht-dîl	3
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık	8
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî	4
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet	6
68	Der-beyân-ı sadaka dâden	12
69	Der-nasâyıh	43
70	Der-beyân-ı sabr	10
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd	13
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm	14
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed	7
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyıh-ı dîger	16
75	Der-beyân-ı sîla-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân	5
76	Der-beyân-ı fütüvvet	10

77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân	7
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet	21

Nasihatlerden müteşekkil olan konunun işlendiği bu bölümde 73 başlık bulunur. Ardından 6 beyitlik bir hâtîme bölümüyle eser sona erer. Attâr eserini tamamladığı bu beyitlerde Allah’a dua ederek kendisi ve eseri okuyanlar için bağışlanma diler.

Pendnâme’nin bu hâliyle büyük oranda klasik mesnevi düzenine uyduğu söylenebilir. *Pendnâme*’nin günümüze ulaşan nüshalarında Attâr tarafından kaleme alınmış bir sebeb-i telif bölümü bulunmamaktadır. Eserlerde önemli bir yere sahip olan sebeb-i telif bölümüne Attâr eserinde yer vermemiş veya ilgili bölüm günümüze ulaşmamış olabilir. Bu yüzden her ne kadar eserin hedefi belli olsa da Attâr’ı böyle bir eser kaleme almaya iten özel bir sebepten haberdar olunamamıştır. Eserde herhangi bir sultana övgü de yoktur.

2. Klasik Türk Edebiyatında *Pendnâme* Şerhleri

Dinî, ahlaki ve bazen siyasi sayılabilecek nasihatleri barındıran ve de tartışmalı da olsa Attâr’a atfedilen *Pendnâme* ismiyle meşhur manzum mesnevi defalarca Türkçe tercüme ve şerh edilmiştir. Konusu itibarıyla toplumda kabul gören ve sevilen *Pendnâme*’nin bu kadar çok şerh ve tercüme edilmesinin altında yatan belki de en önemli sebep öğüt verirken aynı zamanda Farsçanın öğretilmesidir. *Pendnâme*’ye gösterilen bu teveccühten, kolay ve akıcı olan bu nasihatnamenin Fars dilini öğretmek için iyi bir kaynak olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Dil öğrenirken başlangıç ve yer yer orta seviye bir metin olarak konumlandırılabilen bu eser, doğal olarak bu amaçla kullanılmıştır. *Pendnâme*’nin toplum kültürüne uygun bir içeriğe sahip olması, bu eserle bir nevi ahlak dersi verirken aynı zamanda dil öğreniminin de pekiştirilmesi için kullanılmasının önünü açmıştır. Zaten kelime ve gramer bilgilerini de içermesi bakımından şerhlerin dil öğretiminde etkili bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Pendnâme Türk edebiyatına ilk olarak tercüme yoluyla girmiş, sonraları özellikle 17. yüzyıldan itibaren şerhleri de yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla edebiyatımızda *Pendnâme*’ye 16 şerh yapılmıştır. Bu sayı kaynaklarda adı geçen ancak nüshasına ulaşamayan eserlerle daha da artmaktadır.¹ Çalışmanın yapıldığı tarihte tespit edilebilen şerhler aşağıdaki gibidir.

¹ Sema Levent, “Klasik Türk Edebiyatında *Pendnâme-i Attar* Şerh ve Tercümeleri Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 23 Ekim 2022, <https://doi.org/10.55842/talid.1164568>; Merve Kozikoğlu,

Pendnâme'nin bilinen ilk şerhi Şem'î Şem'ullâh'ın (ö. 1011/ 1602-03) III. Murad'a sunduğu *Saâdetnâme*'sidir¹. Şem'î Şem'ullâh *Saâdetnâme* hâricinde *Mantıku't-Tayr*'a, *Bostân* ve *Gülistân*'a, Hâfız'ın ve Şâhî'nin *Dîvân*'ına, *Bahâristân*'a ve özellikle de *Mesnevî*'ye yazdığı şerhlerle tanınmıştır.²

IV. Murad dönemi şairlerinden olan Hulûsî (ö. 1036/ 1627'den sonra), *Pendnâme*'ye 17. yüzyılda *Vesiletü'l-Merâm* adlı bir şerh yazmıştır. Verdiği bilgilerden 1627 yılında bu şerhi yazmaya başladığını ve daha önce Şem'î'nin yazdığı şerhten haberi olduğunu anladığımız şârih, eseri neden yeniden şerh etme ihtiyacı duyduğunu, Şem'î'nin eserinin sahip olduğu fesâhat ve belâgatin bu ilme sahip olmayanlar tarafından anlaşılamayacağı için başlangıç seviyesine uygun bir eser hazırlamayı gerekli görmesi şeklinde açıklamaktadır.³

Bir diğer *Pendnâme* şerhi, yine 17. yüzyıla tarihlenen, şârihi belirlenememiş *Murâdiye* adlı şerhtir. Nüshanın Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi'nde (Üniversite A 301/IV, 46b-62a) kayıtlı olduğu ve 1045/1635-36 yılında IV. Murad'a sunulmak üzere yazıldığı bilgisi verilmiştir.⁴ Nüshayı inceleyen Levent, eserin tamamlanmamış veya eksik olma ihtimali bulunduğu tespitini yapmıştır.⁵

IV. Mehmed'in yakın çevresinde bulunan Abdurrahmân Abdî Paşa da 17. yüzyılda *Pendnâme*'ye *Müfid* adlı bir şerh yazmıştır.⁶ Telif sebebini Şem'î'nin şerhini özensiz

---

"Feridü'd-dîn-i Attâr'ın Pend-nâme Adlı Eserine Yapılmış Şerhler", erişim 10 Mart 2023, https://www.academia.edu/49442409/FER%C4%B0D%C3%9CD%D%C3%8EN_%C4%B0_ATT%C3%82RIN_PEND_N%C3%82ME_ADLI_ESER%C4%B0NE_YAPILMI%C5%9E_%C5%9EERHLER. Ayrıca şerhlerle ilgili yapılan ve künyeleri verilen çalışmalarda da *Pendnâme* şerhleriyle ilgili bilgi bulunmaktadır.

¹ *Saâdetnâme* üzerine yapılan çalışmalar şunlardır: Şükrü Akkoyun, "Şem'î: Saâdetnâme," (Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1999); Sevgi Elif Keyik, "XVI. Yüzyıl Sanatçılarından Şem'î'nin 'Şerh-i Pendnâme'si", (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2001); Nazlı Cengiz, "Sa'âdet-nâme (Şerh-i Pend-i Attâr)," (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2004).

² Şeyda Öztürk, "ŞEM'Î," *TDVİA* içinde, erişim 25 Mart 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/semi--osmanli-alimi>.

³ İlgili çalışma için bkz: Fatma Demirel, "Hulûsî: Vesilet'ül-Merâm," (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2019).

⁴ Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği," (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 379.

⁵ Levent, "Klâsik Türk Edebiyatı'nda Pend-nâme-i Attâr'a Yazılan Şerh ve Tercümeler," 431.

⁶ İlgili çalışmalar için bkz: Büşra Karacan, "Abdurrahmân Abdî Paşa'nın "Müfid" Adlı Eseri (1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin)," (Yüksek Lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2015); Muhammed Kamçı, "Feridüddîn Attâr'ın Pend-nâmesi'nin Abdurrahmân Abdî Paşa Şerhi: Müfid (35a-105a Varakları Arası İnceleme-Metin)," (Yüksek Lisans Tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019); Halil Sercan Koşık, "17. Yüzyılda Yazılmış Bir Pend-nâme-i Attâr Şerhi: Abdurrahman Abdi Paşa'nın Müfid'i," *V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi: TUDOK 2014, 23-24 Haziran 2014, Bildiriler = 5th International Student Congress of Turkish Language and Literature: TUDOK 2014, 23-24 June 2014, Proceedings*, 2014, 253-67.

bulması ve Sûdî üslubuyla bir şerhin yapılmasını gerekli görmesi şeklinde açıklayan Abdî Paşa, bu amaçla eserini telif eder.¹

Şu'ûrî Hasan Çelebi (ö.1105/ 1693), *Şerh ve Tercüme-i Pend-i Attâr* adlı eserinde önce Farsça beyti vermiş, ardından manzum tercümesini yapmış ve sonra şerh etmiştir. Eserin şerh kısmına dair bir çalışma henüz yapılmamışsa da, tercüme kısmı metinden bağımsız incelenmiş ve neşredilmiştir.²

Na'tî (ö. ?) mahlasını kullanmış ve yine 17. yüzyıl şairlerinden olan İsa b. Mahmûd eş-Şehîr de *Pendnâme*'ye bir şerh yazmıştır. Na'tî hakkında pek fazla bilgi olmasa da eserin telif tarihinden yola çıkılarak 1671 tarihinden önce doğduğu anlaşılr. Na'tî *Pend-i Attâr Şerhi*'nin³ mukaddimesinde daha önce bu esere Arapça bir şerh yazdığını ancak bazı talebelerin teklifiyle bunu Türkçe tercüme ettiğini söyler. Devamında Attâr'la ilgili bazı menkıbeleri zikrettikten sonra şerh etmeye başlayacağını belirtir. Metin incelendiğinde beyitlerin mensur tercümesinin ardından açıklamasını yaptığı görülmektedir. Şârihin hedefi beyitlerin anlaşılmasını sağlayacak şekilde açıklama yapmaktır. Bu yüzden birebir tercüme etmekle kalmamış, manayı açma ve yorumlama anlamıyla şerh kavramının karşılığını vermiştir.⁴ İmamoğlu, bu eser için Şem'i'nin *Saadetnâme* adlı şerhinin sebebi telifi değiştirilerek, beyitlerin bazen özetlenerek bazen de aynen alınarak kullanılmış olduğu tespitini yapmaktadır.⁵ Bu görüşün kesinlik kazanması ise ancak titiz bir çalışmayla mümkün olabilir.

İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/ 1725), eserlerinin çokluğuyla tanınan Osmanlı âlim ve şeyhlerindendir.⁶ Müellifin *Şerh-i Pend-i Attâr*'ı⁷ üzerinde çalışan Onat, şârihin önce

¹ Büşra Karacan, "Abdurrahmân Abdî Paşa'nın "Müfid" Adlı Eseri (1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin)," (Yüksek Lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2015), 11.

² İlgili çalışma için bkz: Aişe Handan Konar, "Hasan Şu'ûrî Efendi'nin Pend-nâme-i Attâr Tercümesi," (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010).

³ İlgili çalışma için bkz: Mehmet Sarı, "Na'tî'nin Pend-i Attâr Şerhi (vr. 1b-36a) (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük)," (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016).

⁴ Bu açıklamanın yapılmasının sebebi, şerhleri ve tercümeleri biraraya toplayan başarılı çalışmasıyla kaynak olarak kullandığımız Sema Levent'in adı geçen makalesinde bu şerh için birebir tercüme olduğu (agm, 431) yorumunu yapmasıdır. Metni incelediğimizde gördüğümüz kadarıyla mütercim, erek dilde bilinmediğini veya anlaşılamayacağını düşündüğü yerlerde açıklama yaptığı için tam olarak birebir tercüme olduğunu düşünmesek de bu şekilde düşünmeye sebep olacak çok sayıda örneğin göze çarptığını söylemek gerekir. Şerhlerin çoğu benzer bir üslupla yazıldığından kavram kargaşası yaratmamak adına eserin aslında şerh değil de tercüme olduğunu söyleme hususunda ihtiyat edilmelidir.

⁵ Fatma İmamoğlu, "Muhammed Zahrî Efendi'nin Miftâh-ı Pend Adlı Eseri ve Osmanlı Dönemi Pendnâme Geleneği İçerisindeki Yeri" (Doktora tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2018), 45-50.

⁶ Nagehan Eke, "HAKKI, Bursalı İsmail Hakkı Bursevî," *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde, erişim 30 Haziran 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hakki-bursali-ismail-hakki-bursevi>.

⁷ İlgili çalışmalarla ilgili bkz: Tuba Onat, "İsmail Hakkı Bursevî: Şerh-i Pend-i Attâr," (Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998); Rafiye Duru, "İsmail Hakkı El-Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr'ı," (Yüksek

Farsça beyitleri yazdığını, ardından şerh ettiğini, ayet, hadis ve kelâm-ı kibârdan ictibasta bulunduğunu, yer yer atasözlerini kullandığını tespit etmiştir.¹

Pendnâme'ye şerh yazanlardan biri de 18. yüzyılda yaşamış olan Mustafâ Refî'â'dır (ö. ?). 1143/ 1729 yılında *Pendnâme*'nin 824 beytini şerh ettiği eserine *Berg-i Dervîşân*² adını vermiştir. Tasavvufî yönü ağır basan bu şerhte kelime bazında açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Bu sebeple Farsça öğrenmeye yeni başlayan ilk ve orta seviye talebelere yönelik yazıldığı düşünülmektedir.³

İsmet Mehmed Efendi (ö. 1160/ 1747), asıl adı Mehmed olup İstanbul'da dünyaya gelmiş, Nakşibendî tarikatine mensup, müderris, âlim ve şairdir.⁴ *Tuhfetü'l-İsmet* adlı *Pendnâme* şerhinden başka Farsça-Türkçe manzum bir sözlük olan *Tuhfe-i Şâhidî*'ye yazdığı bir şerhi bilinmektedir. Birçok kaynakta İsmet Efendi'nin kayıtlara geçen ancak bulunamadığı söylenen *Pendnâme* şerhi *Tuhfetü'l-İsmet*, nihayetinde tespit edilmiş ve Elif Temiz tarafından bilimsel neşri yapılmıştır.⁵ Şerhinde önce ayrıntılı bir şekilde gramer bilgisi veren İsmet Efendi, ardından beyti Türkçe "hülasa" etmiş, anlamın iyice anlaşılmasını sağlamak için bir-iki cümleyle açıklama yapmıştır.

Kilisli Rûhî Mustafa Efendi (ö. 1212/ 1797-98), *Ruhu's-Şurûh*⁶ adını verdiği *Pendnâme* şerhini 1181/ 1767-68 yılında kaleme almıştır. Kaynaklara geçen *Dîvân*'ı dâhil dört eseri daha bulunan Mustafa Efendi'nin şu ana kadar ulaşılabilen tek eseri adı geçen bu şerhidir.⁷ Mustafa Efendi şerhinde, kullanmış olduğu kaynakları zikretmiştir.

19. yüzyılda Ahmed Vâmık (ö. 1231/ 1815'ten sonra) tarafından kaleme alındığı söylenen *Nuhbe-i Pendnâme* adlı şerh üzerinde yapılan bir çalışmaya ulaşamadık. Şârih hakkında da henüz bir bilgi bulunmamaktadır. Bu şerhin, "Leiden Üniversitesi Ktp.'de

---

Lisans tezi, Ege Üniversitesi, 1998); Kezban Paksoy, "Bursevî İsmail Hakkı: Şerh-i Pendnâme-i Attâr (I-II. Ciltler)," (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2012; Tuğba Onat Çakıroğlu, "İsmail Hakkı Bursevî'nin "Şerh-i Pend-i Attâr" (Attâr'ın Pendnâmesi'nin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr'ın Pendnâmesi ile Karşılaştırılması," (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012).

¹ Onat, "İsmail Hakkı Bursevî: Şerh-i Pend-i Attâr," xxı.

² İlgili çalışma için bkz: Gülçiçek Akçay, "Mustafa Refî'a-Berg-i Dervîşân (Karşılaştırmalı İnceleme-Metin)," (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2013).

³ Akçay, "Mustafa Refî'a-Berg-i Dervîşân," 361.

⁴ Yunus Kaplan, "İSMET, Mehmed İsmet Efendi," *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde, erişim 29 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ismet-mehmed-ismet-efendi>.

⁵ Elif Temiz, "Bir Tasavvuf Klasığı Olarak Attâr'ın Pendname Adlı Eseri ve Tuhfetü'l-İsmet Şerhi," (Yüksek Lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020).

⁶ İlgili çalışma için bkz: Cumhur Ün, "Kilisli Mustafa Rûhî Efendi'nin Rûhu's-Şurûh'u," (Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, 2007).

⁷ Hasan Şener, "RÛHÎ, Mustafa," *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde, erişim 29 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ruhi-mustafa>.

Or. Cod. 1563 numarada kayıtlı olduğu bilgisi verilmiştir. (Schmidt, age, C. II, s. 153-54.)”¹

Muhammed Zahrî Efendi (ö.1232/ 1816’dan sonra), hayatı hakkındaki bilgiler *Miftâh-ı Pend*² adını verdiği şerhinde bulunan bilgilerle sınırlı olan 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başında yaşamış, II. Mahmud dönemi *Pendnâme* şârihlerindendir. *Pendnâme* şerhini 1816’da yazmış olduğundan vefat tarihinin bu tarihten sonra olması gerektiğine dair fikir yürütülmüştür. Yine bu şerhe bakılarak Farsçayı ve Arapçayı bildiği, ayrıca tasavvuf ehli olduğu anlaşılmaktadır.³ Bir beytin beş beyitle tercüme edildiği bu şerh, çocuklar için yazılmış olmasının yanı sıra bilinen ilk manzum *Pendnâme* şerhi olarak nitelendirilmiştir.⁴

Ferâ’izîzâde Mehmed Sa’id Bursevî (ö. 1251/ 1835), *Târih-i Gülşen-i Ma’ârif* adlı umumi tarihiyle tanınmıştır. Eğitimiyle ve konumuyla ilgili bilgilerin çoğu bu eserin hâtıme bölümünden elde edilmiş olup diğer kaynaklarda hatiplik yaptığı, hiç evlenmediği ve defnedildiği yer geçer, bunların dışında henüz başka bilgi yoktur.⁵ Attâr’ın eserine yaptığı tespit edilen *Şerh-i Pendnâme* üzerinde henüz bir çalışma mevcut değildir. Sadık Yazar eserin Milli Ktp. Yz. A 3310 numarada bulunduğu ve 1224/ 1809 yılında kaleme alındığı bilgisini vermiştir.⁶ Yine Yazar, şârihin kendisinin İsmail Hakkı Bursevî’nin şerhinden önemli oranda yararlandığını aktarırken⁷, İmamoğlu bu eserin telif bir eser olmayıp İsmail Hakkı Bursevî’nin *Şerh-i Pend-i Attâr*’ının adeta bir özeti olduğunu söyler.⁸

Nakşibendî şeyhi Mehmed Murad Molla (ö. 1264/ 1848), hayatı hakkındaki bilgilerin çoğuna *Pendnâme*’ye yaptığı *Mâ Hazar Şerhi*’nin⁹ sonundaki hâl tercemesinden ulaşılan ve Murad Molla Külliyesi’nin bânisi Rumeli Kazaskeri Damadzâde Mehmed Murad

¹ Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği,” 387.

² Daha önce künyesi verilen ilgili çalışma için bkz: İmamoğlu, “Muhammed Zahrî Efendi’nin Miftâh-ı Pend Adlı Eseri.”

³ İmamoğlu, “Muhammed Zahrî Efendi’nin Miftâh-ı Pend Adlı Eseri,” 141-145.

⁴ İmamoğlu, 77.

⁵ Hakan Yekbaş, “SA’İD, Ferâ’izî-zâde Mehmed Sa’id Efendi”, erişim 29 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/said-feraizizade-mehmed-said-efendi>.

⁶ Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, 388.

⁷ Yazar, 388.

⁸ İmamoğlu, “Muhammed Zahrî Efendi’nin Miftâh-ı Pend Adlı Eseri,” 73-74.

⁹ İlgili çalışmalar için bkz: Adil Erkan, “Mâ-Hazâr Adlı Pend-nâme Şerhinin Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi,” (Yüksek Lisans tezi, Fatih Üniversitesi, 2010); Muhammet Altaytaş, Emir Hüseyin Yiğit, *Mehmed Murad Nakşibendî: Kitab-ı Mâ-Hazar, Şerh-i Alâ Pend-i Attâr: Pendnâme-i Attâr Şerhi*, (İstanbul: Büyüyenay, 2013).

Molla ile karıştırılan 19. yüzyıl müelliflerindendir.¹ 19. yüzyılda Nakşibendî-Mevlevî yakınlaşmasını temsil eden önemli Nakşibendî şeyhlerinden ve dönemin ünlü mesnevihanlarından olmuş, tekke şeyhliğinin yanı sıra Sultan Ahmed Camii cuma vaizliği görevini de uzun yıllar sürdürmüştür. *Divân*'ına ve *Pendnâme* şerhine ilaveten bilinen 8 eseri daha vardır.²

Nâ'îlî Sâlih Efendi (ö. 1293/ 1876), Manastırlı olup 17. yüzyıl şairi adaşıyla karışmaması için Nâ'îlî-yi Cedîd diye anılmıştır.³ *Pendnâme*'ye yazdığı *Kenz-i Nesâiyih*⁴ adlı şerhi, Zahrî Efendi'nin *Miftah-ı Pend*'i gibi bir beytin beş beyit ile açıklandığı manzum bir şerh olmuştur. Bu şerh dışında bir de *Dîvân*'ı bulunan Nâ'îlî, Kahire'de vefat etmiş, şerhi vefatından bir yıl sonra Mısır'da basılmıştır.⁵

Pendnâme'ye şerh yazanlardan biri olan Ali Behcet (ö. ?/ 19. yy) hakkında fazla bilgi yoktur. Kaynaklarda geçen üç farklı Ali Behcet tespit edilmiş, ancak *Nüzhetü'l-İhvân*⁶ şerhinin müellifinin bunlardan başkası olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu şerhte verdiği bilgilere bakılarak Abdülaziz ve Abdülhamid Han dönemlerini idrak eden bir müellif olduğu ve şerhi 1871'de tamamladığı anlaşılmıştır.⁷ Ali Behcet, *Nüzhetü'l-İhvân*'ı kaleme alma sebebi olarak öğrencilerin Farsça dil bilgisi ve gramer kurallarını ezberlemelerine ve Farsça'nın kurallara uygun bir şekilde okunmasına yardım etme isteğini gösterir.⁸

Kaynaklarda adı geçen ancak henüz nüshaları tespit edilemeyen birkaç şerh daha vardır. Bu şerhler Şehrî İsmet Süleymân Efendi'ye (ö.1144/ 1731) ait olan *Mufasssal Şerh-i Pend* (Osmanlı Müellifleri'nde Şehrî'nin Attâr'ın *Pendnâme*'sine mufasssal bir şerh yazdığı

¹ Hüdayi Şentürk, "MURAD NAKŞİBENDÎ," *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, erişim 31 Mart 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-naksibendi>. Murad Nakşibendî hakkında daha fazla bilgi için bkz: Hatice Özdi, "Başka İsimlerle Karıştırılan Bir Mesnevî Şârihi: Mehmed Murad Nakşibendî," *Turkish Studies*, sy 8/12, (2013): 1009-1016, erişim 31 Mart 2023, <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=5693>.

² Şentürk, "MURAD NAKŞİBENDÎ."

³ Tuncay Bülbül, "NÂ'İLÎ, Hâfız Sâlih Nâ'îlî Efendi," *TEİS* içinde, erişim 31 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naili-hafiz-salih-naili-efendi>.

⁴ İlgili çalışmalar için bkz: Arzu Balcı, "Nâilî'nin Kenz-i Nesâiyih Adlı Eseri ve Nasihat Gelenegi," (Yüksek Lisans tezi, Fatih Üniversitesi, 2011); Osman Emre Miyasoğlu, "Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâiyih (Metin-İnceleme)," (Yüksek Lisans tezi, Kültür Üniversitesi, 2011).

⁵ Miyasoğlu, "Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâiyih," 9.

⁶ İlgili çalışmalar için bkz: Sema Levent, "Ali Behcet'in Nüzhetü'l-İhvân İsimli Pend-Nâme-i Attâr Şerhi (İnceleme-Metin-Şerh Sözlüğü)," (Doktora tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2022); Muzaffer Ertuğrul, "Pend-nâme Şerhi Nüzhetü'l-İhvân'a Göre Pend-i Attâr'da Tasavvufî Kavramlar," (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2017).

⁷ Levent, "Ali Behcet'in Nüzhetü'l-İhvân İsimli Pend-Nâme-i Attâr Şerhi," 51.

⁸ Levent, "Ali Behcet'in Nüzhetü'l-İhvân İsimli Pend-Nâme-i Attâr Şerhi," 63-64.

söylenmekteyse de bu şerhin nüshasına ulaşamamıştır.)¹, İsmail Müfid Efendi'ye ait *Şerh-i Pend-i Attâr* (Hayatını ders vermek ve eser telif etmekle geçiren İsmail Müfid Efendi'nin Osmanlı Müellifleri'nde bahsedilen bu eserinin nüshasına ulaşamamıştır.)² ve Erzincanlı Hacı Feyzullâh Efendi'ye ait *Şerh-i Pend-i Attâr*. (Yapılan araştırmalara göre böyle bir şerhe ulaşamamıştır.)³

Aşağıda nüshası bulunan *Pendnâme* şerhlerine dair özet bilgi tablo hâlinde verilmiştir.

Nüshası Bulunan Pendnâme Şerhleri				
Şerhin Adı	Şârihi	Şârihin Mesleği	Tarihi	Manzum/ Mensur
Sa'âdetnâme	Şem'î Şem'ullâh	Mutasavvıf/Şeyh	986/1578	Mensur
Vesiletü'l-Merâm	Hulûsî	Devlet erkânı/Sultân musâhibi	1036/1627	Mensur
Murâdiye	Bilinmiyor	Henüz bilgi yok	1045/1635-36	Mensur
Müfid	Abdî Paşa	Devlet erkânı/Tarih yazarı	1057-1065/1648-1654 yılları arasında	Mensur
Pend-i Attâr Şerhi	Na'tî	Müderris veya mutasavvıf	1082/1671 öncesi	Mensur
Şerh ve Tercüme-i Pend-i Attâr	Şu'ûrî Hasan Çelebi	Devlet erkânı/Kâtip	1083/1672	Mensur
Pend-i Attâr Şerhi	İsmail Hakkı Bursevî	Mutasavvıf	1136/1724	Mensur
Berg-i Dervîşân	Mustafa Refi'â	Devlet memuru/Kâtip	1142/1730	Mensur
Tuhfetü'l-İsmet	İsmet Mehmet Efendi	Müderris	1142/1730	Mensur
Ruhu's-Şürûh	Kilisli Rûhî Mustafa Efendi	Müderris	1181/1767-68	Mensur
Nuhbe-i Pendnâme	Ahmed Vâmık	Henüz çalışma yapılmamış	----	Mensur
Şerh-i Pendnâme	Ferâ'izîzâde Mehmed Sa'id Bursevî	Devlet erkânı/Kâtip	1224/1809	Mensur
Miftâh-ı Pend	M. Zahrî Efendi	Mutasavvıf	1232/1816-17	Manzum

¹ Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği," 383.

² Levent, "Klasik Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attâr Şerh ve Tercüme Lîteratürü", 442, <https://doi.org/10.55842/talid.1164568>.

³ Levent, 442.

Mâ Hazar	Mehmed Murâd Molla	Mutasavvıf/ Şeyh	1249/1833	Mensur
Nüzhetü'l-İhvân	Ali Behcet	Henüz kesin bilgi yok/Müderriş olabilir	1286/1871	Mensur
Kenz-i Nesâiyih	Nâ'ilî Sâlih Efendi	Müderriş	1292/1875	Manzum

Günümüze ulaşan 16 şerhin¹ şârihleri için zikredilen meslekler devlet erkânı, mutasavvıf ve müderriştir. Murâdiye'nin müellifinin kim olduğu bilinmemekte, Na'ti² ve Ali Behcet³ hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmed Vâmık hakkında hem kaynaklarda bilgi verilmemiş, hem de şerhi üzerinde henüz bir çalışma yapılmamıştır.

Bu bilgilere göre *Pendnâme*'ye şerh yazan 16 kişiden 5'i devlet erkânından olup 4'ü (2'si şeyh) mutasavvıf, 3'ü müderriştir. 4'ü⁴ hakkında henüz kesin bir bilgi bulunmasa da mutasavvıf veya müderriş oldukları varsayılabilir. Salt bu tabloya göre istatistiksel olarak *Pendnâme*'ye şerh yazanlar arasında devlette çeşitli görevlerde bulunmuş kişilerin başı çektiği sonucu çıksa da medrese ve tasavvuf arasındaki sıkı ilişki dikkate alındığında ilim ehli olup halkın eğitimiyle ilgilenen müderriş ve mutasavvıfların şerh yazma konusuna daha çok eğildikleri söylenebilir.

Şimdilik elde olan bilgilere göre on altıncı yüzyılda yalnız bir defa şerh edilen *Pendnâme*, on yedinci yüzyılda 5, on sekizinci yüzyılda 4, on dokuzuncu yüzyılda yine 5 defa Türkçe şerh edilmiştir. On yedinci yüzyıldan itibaren *Pendnâme* şerhine olan ilgi, on dokuzuncu yüzyıl sonuna dek hız kesmeden devam etmiştir. Buna göre Türk edebiyatında on altıncı yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla şerh geleneğinin şekillenmeye ve sonraki yıllarda iyice oturmaya başladığına dair kanaatle uyum gösteren bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir.⁵ *Pendnâme* gibi sade bir dili olan nasihat kitabının bu kadar fazla şerh

¹ Tablo hazırlanırken verilen bilgiler, şerhleri yayıma hazırlayan araştırmacıların daha önce künyeleri verilmiş olan çalışmalarından ve Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nün ilgili maddelerinden faydalanılarak elde edilmiştir.

² Na'ti'nin şerhini neşreden Mehmet Sarı, kesin bir şey söyleyememekle beraber müellifin kendi sözlerinden yola çıkarak mutasavvıf veya müderriş olabileceğine dair fikir yürütmüştür. Bkz. Mehmet Sarı, "Na'ti'nin Pend-i Attâr Şerhi."

³ Ali Behcet'in şerhini neşreden Sema Levent'in çalışmasından istifadeyle ve yine müellifin verdiği bilgilere dayanarak müderriş olabileceği düşünülebilir. Nitekim Ali Behcet ile ilgili bilgiler, şerhinde kendisine dair verdiği bilgilerden ibarettir. Bu sebeple şimdilik sadece telif özelliklerine bakılarak eserin öğrencilere dil öğretmek sebebiyle yazıldığı, eserde tasavvufi etki hissedilmediği ve şârihin iyi bir eğitim almış olduğu dikkate alındığında müderriş olduğu tahmininde bulunulabilmektedir.

⁴ Murâdiye'nin müellifi, Na'ti, Ali Behcet ve Ahmed Vâmık.

⁵ Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği," 1189.

edilmiş olması ilgi çekici ve daha derin incelemeye muhtaç bir konu olsa da bu sadeliğin eseri dil ve ahlak eğitimi için ideal kılmış olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Yüzyıllara göre şerh sayısı aşağıdaki gibi tablolaştırılabilir.

Yüzyıl	Şerh Sayısı
16	1
17	5
18	4
19	5

Pendnâme şerhinde müelliflerin daha çok mensur biçimde metin kurmayı tercih ettikleri söylenebilir. 16 şerhten yalnız iki tanesi manzum yazılmış olup ikisi de 19. yüzyıla tarihlenmiştir. Manzum yazılan şerhlerde, mensur şerhlere nazaran edebî açıdan kendini gösterme ve ispatlama arzusunun daha ağır bastığını söylemek, gerçekçi bir iddia olacaktır.

3. *Pendnâme* Tercümeleri

Pendnâme, daha önce değindiğimiz üzere edebiyatımızda çok fazla şerhi ve tercümesi yapılan dinî-tasavvufi mesnevilerden biridir. Günümüze ulaşan ilk *Pendnâme* tercümesinden sonra farklı şairler tarafından eserin defalarca yeniden tercüme edilmesi, bir nevi bu eserin Osmanlı coğrafyasında sevilerek ve beğenilerek okunduğunu göstermektedir. Aşağıda kaynaklarda şu ana dek tespit edilebilmiş manzum *Pendnâme* mütercimleri ile tercüme ettikleri eserleri eşleştirilerek kısaca tanıtımı yapılacaktır.

3.1. Sabâyî Hayreddin Çelebi (ö. 945/ 1538) ve *Sırât-ı Müstakîm*

15. yüzyıl sonu, 16. yüzyıl başı şairlerinden sayılan Sabâyî¹, Feridüddîn Attâr’a atfedilen nasihatname türündeki meşhur *Pendnâme*’nin klasik Türk edebiyatındaki ilk tercümesi olarak bilinen *Sırât-ı Müstakîm*’in mütercimidir. Sehî Bey, *Heşt Behişt* adlı tezkiresinde şairin adının Hayreddin, memleketinin Edirne ve kendisinin de tarikat ehli bir kimse olduğunu bildirmiş, çok sayıda Türkçe ve Farsça şiiri olduğunu belirterek şairi

¹ Sabâyî ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Gülçiçek Akçay, “SABÂÎ, Hayreddin,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde, erişim 10 Şubat 2022, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabayi-hayreddin>; Rüstem Kavaklık, “On Beşinci Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Dîvânçesi (Transkripsiyonlu metin-Açıklamalar-Dizin),” (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2008); Kadir Atlansoy, “Sabâyî, Sırât-ı Müstakîm,” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1987); Kadir Atlansoy, “Pend-i Attâr’ın İlk Manzum Çevirisi: Sabâyî’nin Sırât-ı Müstakîm Mesnevîsi,” *İlmî Araştırmalar*, sy 20 (2005): 27-41.

övmüştür.¹ Latîfî tezkiresinde Sabâyî'nin Farsçaya hâkim ve ileri düzeyde aruz bilgisine sahip olduğunu söyler.² Ahdî de tezkiresinde Sabâyî'den övgüyle bahsetmiştir.³ Şeyh Vefâ'nın müritlerinden olan Sabâyî, Edirne'de vefat etmiştir.⁴ Ölüm tarihinin 942-945/1535-1538 tarihleri arasında olduğu tahmin edilir.⁵

Eserleri *Üveysnâme*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Dîvân*, *Mevlid* ve *Gazâvâtnâme*'dir. *Üveysnâme*, Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ* eserindeki Veysel Karânî'yle ilgili bölümlerin tercümesidir. *Sırât-ı Müstakîm* burada karşılaştırma çalışmasının yapılacağı Attâr'ın *Pendnâme* eserinin tercümesidir. *Divân*'ının mürettep bir nüshası günümüze ulaşmamıştır. *Gazâvâtnâme*'den de kaynaklarda bahsedilmiş ama ulaşılan bir nüshası bulunamamıştır.⁶ Latîfî, Kâtibî'nin *Şütür ü Hücre* kasidesine nazîre yazdığını, sonrasında bir de *Şütür ü Gurbe* adlı bir nazım kaleme aldığını da zikretmiş ancak bunların nüshalarına da henüz ulaşamamıştır.⁷

Sabâyî'nin *Sırât-ı Müstakîm* adlı *Pendnâme* tercümesi üzerine bir yüksek lisans tezi ve bir makale yazılmıştır.⁸

3.2. Za'îfî (ö. 964/ 1557'den sonra) ve *Bostân-ı Nasâyih*

Paris'teki bir yazmada kendi adını Pir Muhammed bin Evranos bin Nureddin bin Fâris eş-şehîr be-Za'îfî er-Rûmî el-Ma'denî el-Karatovavî diye kaydeden Za'îfî'nin⁹ 1494 yılında doğmuş olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰ Günümüzde Makedonya'da bulunan Kratova beldesinden olan Za'îfî'nin dedesi sipahi iken babasının ve kendisinin ilimle meşgul olduğu kaydedilmiştir.¹¹ Üsküp, Edirne ve Bursa'da, ayrıca İstanbul'da Sahn-ı Seman Medresesi'nde Zenbilli Ali Efendi'den Arapça, felsefe, mantık, tefsir, fıkıh ve

¹ Sehî Bey, *Heşt behişt*, haz. Mustafa İsen, (Ankara: Akçağ, 1998), 140.

² Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. Rıdvan Canım, (Ankara: Ankara Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000), 351.

³ Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, haz. Süleyman Solmaz, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005), 388-389.

⁴ Akçay, "SABÂYÎ, Hayreddîn" ; Rüstem Kavaklık, "15. Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Dîvânçesi," (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008), 1-2.

⁵ Atlansoy, "Pend-i Attâr'ın İlk Çevirisi," 28.

⁶ Akçay, "SABÂYÎ, Hayreddîn."

⁷ Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 351; Kavaklık, "15. Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Dîvânçesi," 7.

⁸ Atlansoy, "Sabâyî: Sırât-ı Müstakîm"; Atlansoy, "Pend-i Attâr'ın İlk Manzum Çevirisi: Sabâyî'nin Sırât-ı Müstakîm Mesnevîsi."

⁹ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, "Za'îfî'nin Manzum Gülistan Tercümesi: Kitâb-ı Nigârîstân-ı Şehristân-ı Dirâhtîstân-ı Sebzîstân," (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2001), 23.

¹⁰ Yılmaz, "Za'îfî'nin Manzum Gülistan Tercümesi," 24; Kâmil Akarsu, *Rumelili Za'îfî Dîvânı*, (Berikan: Ankara, 2011), 3.

¹¹ Akarsu, *Rumelili Za'îfî Dîvânı*, 3.

belâgat konulu çeşitli ilim dallarında eğitim almıştır.¹ Halvetî tarikatının Sünbülüyye koluna mensup olduğu², ölüm tarihi kesin belli olmamakla beraber, en eski ketebe tarihine bakılarak 1557'den sonra öldüğü söylenmiştir.³

Eserleri arasında şunlar gösterilir: *Kitâb-ı Bağ-ı Behişt* (Bostân tercümesi), *Kitâb-ı Gülşen-i Simurg* (Tercüme-i Mantıku't-Tayr/ Mantıku't-Tayr tercümesi), *Kitâb-ı Nigârîstân-ı Şehristân-ı Dırahtîstân-ı Sebzîstân* (Gülistân'ın manzum tercümesi), *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'îfî ma'a Fâl-ı Murgân* (Manzum-mensur karışık telif eser), *Kitâb-ı Gülşen-i Mülûk* (Padişahlara öğüt veren bir siyâsetnâme), *Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib* (Gevherî'nin Risâle-i Cevheriyye adlı dinî öğüt içerikli Farsça eserinin mensur tercümesi), *Risâle-i İmtihâniyye* ve *Risâle-i Vücûdiyye* (Arapça eserler), *Sûret-i Vakfiyye-i İbn-i Mihâl* (Arapça yazılmış bir vakfiyenin tercümesi), *Münşe'ât-ı Mütenevvi'a* (Za'îfî'nin yazmış olduğu Arapça ve Farsça mektupları).⁴ Bu zikredilen eserlerin büyük çoğunluğunun tercüme olması dikkati çekmektedir.

Za'îfî'nin edebî kişiliği hakkında tezkirelerde gazellerinin sade, nazımının sağlam olduğu söylenmiş, nazım ve nesri beğenilmiş, şiirleri sade, gösterişten ve zerafet iddiasından uzak bulunmuştur.⁵ Akarsu, Kınalızâde'nin Za'îfî hakkında yaptığı “tekellûf ve tasallüften uzak” yorumunu aktarmış ve bu yorumu isabetli bularak şairin zeka, dikkat, emek ürünü ve yeni hayallerle süslü şiirlerinin yanında basit, kaba, özentisiz ve zevksiz beyitlerinin bulunduğunu eklemiştir.⁶ Coşkun, hakkında yazılan eserlerden Za'îfî'nin şairliğinin yanı sıra daha çok dile hâkimiyeti ve *Gülistân* tercümesiyle dikkat çektiğinin görüldüğünü söyler ve *Dîvân*'ındaki nazım dilinin sadeliğini, ağırlıklı olarak tercüme eserler kaleme almasını, eserlerinde sanat gayesinden çok ahlaki ve didaktik gaye taşımasını göz önüne alınca kaynaklardaki bu vurgunun yerinde olduğunun görüleceği tespitinde bulunur.⁷ Koçin ise Za'îfî'nin Türkçe kelimeleri başarıyla aruz veznine uydurduğunu, zihaf ve imale kusurlarının az ve dile hâkim olduğunu zikreder.⁸

¹ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, “ZA'ÎFÎ, Pîr Muhammed,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde, erişim 25 Şubat 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zaifi-pir-muhammed>.

² Yılmaz, “Za'îfî'nin Manzum Gülistan Tercümesi,” 32.

³ Akarsu, *Rumelili Za'îfî Dîvânı*, 9. (Fethi Edhem Karatay'ın ölüm tarihiyle ilgili tespitini aktarmıştır); Akalın, “Za'îfî: Gülşen-i Simurg,” 45; Yılmaz, “Za'îfî'nin Manzum Gülistan Tercümesi,” 1 ve 33.

⁴ Yılmaz, “ZA'ÎFÎ, Pîr Muhammed,” *TEİS* içinde, erişim 25 Şubat 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zaifi-pir-muhammed>.

⁵ Yılmaz, “Za'îfî'nin Manzum Gülistan Tercümesi,” 46.

⁶ Akarsu, *Rumelili Za'îfî Dîvânı*, 12.

⁷ Vildan Serdaroğlu Coşkun, *Za'îfî'nin Sergüzeştname'si*, (İstanbul: İSAM, 2013), 52-53.

⁸ Abdülhakim Koçin, “Za'îfî ve Bustân-ı Nasâyih'i,” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1991), 28.

Za'îfî'nin *Bostân-ı Nasâyıh* adlı *Pendnâme* tercümesi üzerine bir yüksek lisans tezi ve bir kitap yazılmıştır.¹

3.3. Emre (ö. 966/ 1558'den sonra) ve *Tercüme-i Pend-i Attâr*

Emre, Anadolu coğrafyasında Attâr'ın *Pendnâme* eserine yapılmış tercümeler arasında büyük ihtimalle en çok beğenildiği için en fazla nüshası olan tercümenin sahibi olmasına rağmen kendisiyle ilgili hâlâ kesin bir bilgiye ulaşılamamış olan bir mütercimdir. Edirneli Emrullah Emrî'yle aynı kişi olup olmadığı tartışılır.

Emre'nin *Tercüme-i Pend-i Attâr* adlı eseri 1558 yılında manzum şekilde Türkçeye tercüme ettiğini, 16. yüzyıl şairlerinden olduğunu ancak hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadığını bildiren Ergun, Edirneli Emrî'yle karıştırılan Emre'nin, üslup ve ifade bakımından Edirneli Emrî'yle çok farklı olmalarına dayanarak böyle bir şeyin söz konusu olamayacağına kanaat eder.² Bursalı Tahir'in Edirneli Emrî'den bahsederken “Manzum Pend-i Attâr tercümesi matbudur” (Osm. II, 77) ve diğer bir yerde “Matbu olan Pend-i Attâr şerhi 1575'te vefat eden Edirneli Emrî'nindir (I, 96)” dediğini ancak Bursalı Tahir'in sadece bu mesnevinin yazıldığı 1556 tarihini dikkate alarak eseri Emrî'ye isnad ettiğini söyler.³ Ayrıca Edirneli Emrî'den bahseden tezkirelerin hiçbirisinde onun böyle bir eserinin olduğunu kaydedilmediğini de ekler.⁴ Ergun, netice itibarıyla *Pendnâme* tercümesinde geçen ifadelerden Emre'nin Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid mensuplarından olduğu ve bu kitabı onun emriyle nazmen tercüme ettiği kanaatine varmıştır.⁵

Tercümenin nüshalarını inceleyen Mermutlu, müellif hatlı bir nüshanın elde olmaması sebebiyle mütercimin ismi konusundaki ihtilafların bir sonuca ulaşamadığı bilgisini vermektedir. Varolan nüshalarda isimlerin Emre ve Emrî olarak iki şekilde karşımıza çıktığını, yazım hatası olsa bile hangisinin doğru olduğunun tespit edilemediğini, hatta daha ileri tarihli nüshalarda bu kelimenin “mücrim, âsî, zümre” kelimelerine dönüştüğünü ifade etmektedir.⁶

¹ Koçin, “Za'îfî ve Bustân-ı Nasâyıh'ı” ; Ümit Tokatlı, *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyıh*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1996).

² Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk şairleri*, (İstanbul: y.y., 1936), 1276-1277.

³ Ergun, *Türk şairleri*, 1277.

⁴ Ergun, 1277.

⁵ Ergun, 1277.

⁶ M. Sait Mermutlu, *Terceme-i Pendnâme-i Attâr*, (İstanbul: Büyüyenay, 2015), 9-10.

Çok sevilmiş, çok okunmuş, çok kereler istinsah edilip çoğaltılmış olan bu tercüme üzerine iki kitap ve bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.¹ Karşılaştırma yaparken kullanılacak kaynak, Azmi Bilgin'e ait çalışma olacaktır. Kıymetli bir çalışma olan Mermutlu'ya ait neşir, tercümenin başındaki mukaddime bölümünü içermediği için tercih edilmemiştir.

3.4. Edirneli Nazmî (ö. 971/ 1563?) ve *Tercüme-i Pend-i Attâr*

Tercümenin sahibinin Edirneli Nazmî olup olmadığı hususu kesinlik arzetmemektedir ve aynı dönemde yaşayan başka bir Nazmî'nin bu tercümeyi kaleme almış olma olasılığı vardır.² Ancak bu konu hakkında kesin yargıya varılmamış olsa da yapılan çalışmalarda tercüme, Edirneli Nazmî'ye atfedildiğinden, verilecek bilgiler bu yönde olacaktır.

16. yüzyıl şairlerinden olan Edirneli Nazmi, adından da anlaşılacağı üzere Edirnelidir. Hayatı hakkında fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Sehi Bey³, Latîfî⁴, Âşık Çelebi, Beyânî⁵, Gelibolulu Âlî, Hasan Çelebi ve Ahdî'nin⁶ tezkirelerinde kendisinden bahsedilmektedir.⁷

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber en erken 15. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiş olduğu düşünülür. Şiirlerinden ve tezkirelerden varılan bilgilerle beraber konumu, saraya yakınlığı ve eserleri dikkate alındığında iyi bir eğitim almış olduğu anlaşılmaktadır.⁸ Tercüme etmek için seçtiği eser, eserin müellifinin tasavvufi kişiliği, tercümede şeyhlerin sözlerinin daima okunması gerektiğini söylemesi gibi ipuçlarından yola çıkılarak Nazmî'nin mutasavvıf bir kimse olduğu kanısına varılmıştır.

Pendnâme tercümesine ve *Dîvân*'ındaki tamamını Farsça yazdığı 13 tarih kıtasına bakılarak Farsçayı çok iyi bildiği, Arapça mülemmâları ve tarihlerine bakılarak Arapçayı

¹ Azmi Bilgin, *Emre: Terceme-i Pendnâme-i Attâr*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1998); Mermutlu, *Emre: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*; Muhammed Doruk, "Emre'nin Terceme-i Pendnâme-i Attâr'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi," Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2017.

² Köksal, *Pendnâme* tercümesinin Edirneli Nazmî'ye ait olmayabileceğini söylüyor; telif tarihinin *Divân* telif tarihine yakın olması ve eserin ele alınan konu bakımından Nazmî'nin kişiliğine uygun düşmesi açısından Edirneli Nazmî'ye ait olma ihtimalini kabul ediyor ancak sadece *başka Nazmî bulunmaması* tezine dayanarak tercümenin Edirneli Nazmî'ye atfedilmesini doğru bulmuyor. Daha fazla bilgi için bkz. M. Fatih Köksal, "Edirneli Nazmî: Mecma'ü'n-nezâ'ir," (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2001), 95 ve 109.

³ Sehi Bey, *Sehi Bey Tezkiresi*, 241-242.

⁴ Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 535-536.

⁵ Beyânî, *Beyânî: Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), 296-297.

⁶ Ahdî, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, haz. Süleyman Solmaz, (Ankara: AKM Başkanlığı, 2005), 561-562.

⁷ Mustafa Özkan, "EDİRNELİ NAZMÎ," *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, erişim 21 Şubat 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/edirneli-nazmi>.

⁸ Güler Doğan Averbek, *Edirneli Nazmî Dîvânı*, (San Bernardino: y.y., 2017), xiv-xv.

iyi bildiği, Türkçe-Sırpça mülemmâsına bakılarak da Sırpçaya aşına olduğu söylenebilir.¹

Nazmî'nin ölüm tarihine dair ihtilaf vardır. Yaklaşık 955-971/ 1548-1563 tarihleri arasında vefat ettiği tahmin edilir.²

Bilinen eserleri *Dîvân*, *Mecma'ü'n-Nezâir* ve burada karşılaştırmaya dâhil edilecek olan *Tercüme-i Pendnâme-i Attâr* adlı manzum eseridir. Kesin olmamakla beraber bir *Münşeât Mecmuâsı*'nın ve bir mecmua içinde yer alan *Tevârih-i Antakiye* adlı eserin de Edirneli Nazmî'ye ait olduğuna dair bir bilgi verilmiştir.³ Bu bilgi doğru kabul edilirse ölüm tarihinin 1585'ten sonra olması gerekir.

Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît akımının bir temsilcisi olduğu⁴, Türkçe kelimeler kullanmayı tercih ettiği kaynaklarda belirtilmektedir.

Hasibe Mazıoğlu tarafından ilim dünyasına tanıtılan Edirneli Nazmî'ye ait tercüme üzerine bir tez ve iki makale yazılmıştır.⁵

3.5. Hasenî (ö. ?) ve *Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr*

Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hasenî⁶ hakkındaki bilgiler *Pendnâme* tercümesinde kendisinin zikrettiği adından ve mahlası olan Âlî'den ibarettir.⁷ Adı mensur metin içerisinde ve harekesiz yazıldığı için Hüsni şeklinde de okunabilecekken metnin bilimsel neşrini hazırlayan Koşık, seyyid olması hasebiyle Hasenî okunmasının daha doğru olacağı tespitinde bulunmuştur.⁸

¹ Averbek, *Edirneli Nazmî Dîvânı*, xv.

² Ölüm tarihine dair daha geniş bilgi için bkz. Averbek, *Edirneli Nazmî Dîvânı*, xx; Ziya Avşar, "Edirneli Nazmî: Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri Dîvânındaki Türkî-i Basît ve Gazelleri Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri," (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1998), XXI; Köksal, "Edirneli Nazmî: Mecma'ü'n-Nezâir," 95; Özkan, "EDİRNELİ NAZMÎ."

³ Sibel Üst, "NAZMÎ, Edirneli," *TEİS* içinde, erişim 22 Şubat 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazmi-edirneli>; Köksal, "Edirneli Nazmî, "Mecmaü'n-Nezâir."

⁴ Edirneli Nazmî'nin akım temsilcisi mi yoksa sadece Türkçe kelimeler kullanmayı üslup olarak tercih etmiş bir şair mi olduğu konusu tartışmalıdır. Adı geçen kaynaklarda konuyla ilgili daha geniş bilgiye ulaşılabilir.

⁵ Kudret Altun, *Pendnâme-i Nazmî: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*, (Laçın: Kayseri, 2004); Hasibe Mazıoğlu, "Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid İçin Yapılan Pend-nâme-i Attâr Çevirisi," *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 1. C. (1976): 1183-1194; Hasibe Mazıoğlu, "Edirneli Nazmî'nin Pend-i Attâr Çevirisi," *Türkoloji Dergisi* 7, sy 1 (Mayıs 1977): 47-53.

⁶ Tercümeyle ilgili ilk bilgiyi Yazar "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" adlı doktora tezinin 395. sayfasında vermiştir.

⁷ Halil Sercan Koşık, *Âlî: Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr*, (İstanbul: DBY, 2021), 38.

⁸ Koşık, *Âlî: Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr*, 38.

Mütercime dair bu bilgiler dışında kesin bilgi bulunmamaktadır. Tercümenin istinsah tarihi 1264/1847 olmasına mukabil, dil ve imlâ özellikleri bakımından 16. yüzyıla ait olduğu düşünülmüştür.¹ Tercüme üzerine yazılmış bir kitap ve bir yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.²

3.6. Tosyevî (ö. 996/ 1588) ve *Tercüme-i Pend-i Attâr*

XVI. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden olan Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâîl el-Amâsî el-Tosyevî, hadis, fıkıh, tefsir, tasavvuf, kelâm ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda elliden fazla eser kaleme almış bir âlimdir.³ 1500'lü yılların başında Amasya yakınlarında doğduğu düşünülmektedir.⁴ Tarikat ehli olup 1588 yılında vefat ettiği bilgisi verilmiştir.⁵ Çok fazla sayıda eser üretmiş değerli bir âlimdir.⁶

Pendnâme tercümesi üzerine bir yüksek lisans tezi yazılmıştır.⁷

3.7. Şu'ûrî (ö. 1105/ 1693) ve *Tercüme-i Pend-i Attâr*

Şu'ûrî mahlaslı Hasan Efendi Halepli olup kendisiyle ilgili elde fazla bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'da Divân-ı Humâyûn kâtipliği yaptığı ve Halvetîliğe intisap ettiği bilinmektedir. Tıpla meşgul olan Şu'ûrî'nin hekimlik yönünün olabileceği de söylenmiştir.⁸ 1105/ 1693-94 yıllarında vefat eden Şu'ûrî'nin Üsküdar'da defnedildiği kaydedilmiştir.⁹

Şu'ûrî'nin tespit edilen eserleri şunlardır: *Dîvân*, *Ferheng-i Şuûrî* veya *Lisânü'l-Acem* (*Lisanü'l-Arab* adlı kitaba nazire olarak yazılan 4 ciltlik Farsça sözlük), *Ta'dil-i Emzice*

¹ Koşık, 39. Mütercim ve tercümesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için adı geçen kaynağa başvurulabilir.

² Koşık, *Âlî: Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr*; Elif Sönmez Usta, "Âlî (Seyyid Muhammed Hüseyin)'nin *Pendnâme* Tercümesi," (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2021).

³ Hasan Yerkazan, "Abdülmecîd b. Nasûh et-Tosyavî el-Amâsî (Ö. 996/1588) ve 'Arafâtü'l-Ârifin İsimli Eseri," *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI, sy 11 (2018), 121.

⁴ Ufuk Hayta, "Abdülmecîd b. Tosyevî'nin (ö. 1588) Hayatı, Eserleri ve El-Hüdâ ve'l-Felâh adlı Tefsir Risâlesinin Tahkîki," (Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008), 15.

⁵ Hayta, "Abdülmecîd b. Tosyevî'nin (ö. 1588) Hayatı," 18.

⁶ Eserleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Hayta, "Abdülmecîd b. Tosyevî'nin (ö. 1588) Hayatı"; Harun Uluğ, "Abdülmecîd b. Eş-Şeyh Nasuh b. İsrail'in el-Hüdâ ve'l-Felâh İsimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Tanıtımı," (Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009); Turgut Toruk, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi," (Yüksek Lisans tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2010); Yerkazan, "Abdülmecîd b. Nasûh et-Tosyavî el-Amâsî," 119-157; Berat Açıl, "Tosyevî'nin Tercemetü'l-Levâiyh'i ve Tercüme Stratejisi," *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60/I (2020): 1-55; Mehmet Fatih Köksal, "16. Yüzyıl Müelliflerinden Abdülmecîd b. Nasûh'un (Mecîdî) Bilinmeyen Eserleri ve Ona Atfedilen Eserler," *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024): 656-690.

⁷ Toruk, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi."

⁸ Murat Güler, "Şu'ûrî Hasan Efendi Dîvânı," (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017), 3-5.

⁹ İsmail Hakkı Aksoyak, "ŞU'ÛRÎ, Hasan Şuûrî Çelebi," *TEİS* içinde, erişim 01 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suuri-hasan-suuri-celebi>; Aişe Handan Konar, "Hasan Şu'ûrî Efendi'nin *Pendnâme-i Attâr* Tercümesi," (Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010), 12.

(Tıp risalesi), *Düstûr-ı Amel Zeyli* (Riyâzî'nin atasözü, ıstılahlar ve istiarelerine dair eserine zeyl), *Pend-i Attâr Şerhi* (Attâr'ın *Pendnâme* adlı eserinin manzum tercümesi ve şerhi), *Durûb-ı Emsâl Tercümesi* (Atasözü ve deyimlerin Farsçadan tercümesi). Yazdığı Farsça sözlük ve tercüme eserleri, Farsçayı çok iyi bildiğini göstermektedir.¹

Aişe Handan Konar, Şu'ûrî'nin *Pendnâme*'ye yazdığı manzum tercümesini şerhinden bağımsız olarak yayımlamıştır.²

3.8. Hasretî (ö. 1097/ 1686'dan sonra) ve *Tercüme-i Pendnâme*

Seyyid Ali Hasretî, *Pendnâme*'nin Arapça şerhini yazmış olan bir müelliftir. Eserin nüshalarındaki mukaddime ve ferâğ kayıtlarından tam adının Seyyid Ali b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Ali Hasretî olduğu, 1097/ 1686 yılında Sivas'ta eserini tamamladığı ve bedesten kethüdâlığı yaptığı anlaşılmaktadır.³ Tercümenin tespit edilen beş nüshasının dördünde müellif nüshasından aynen alınarak bu bilgilerin yazıldığı, ardından müstensihlerin istinsah tarihlerini ve kendi adlarını kaydettikleri müşahede edilmiştir.

Hasretî *Pendnâme*'yi şerh ederken mısra mısra ilerlemiş, önce Farsça mısrayı, ardından Türkçe manzum tercümesini, devamında da Arapça şerhini yazmak suretiyle eserini meydana getirmiştir. Eserle ve müellifle ilgili ilk bilgiyi Sadık Yazar⁴ vermiştir. Bu çalışma yapılırken Hasretî'nin şerh içerisindeki tercümesi henüz neşredilmemiş olduğundan metni kendimiz kurmak suretiyle karşılaştırma çalışmasına dâhil etmiştik, yakın zamanda da şerh içerisinde yer alan bu manzum tercüme makale formatında tarafımızca yayımlanmıştır.⁵

3.9. Tab'î (ö. 1199-1204/ 1785-89) ve *Gülşen-i Ahbâr*

Siyâhîzâde Ali b. Şeyh Mehmed, şiirlerinde Tab'î mahlasını kullanan, 1121-1131/ 1710-20 yılları civarında doğduğu düşünülen, hayatının çoğunda kâtiplik yaparak geçimini

¹ Aksoyak, “ŞU'ÛRÎ, Hasan Şu'ûrî Çelebi” ; Konar, “Hasan Şu'ûrî Efendi'nin *Pendnâme-i Attâr* Tercümesi,” 12.

² Konar, “Hasan Şu'ûrî Efendi'nin *Pendnâme-i Attâr* Tercümesi.”

³ Aslan, Seyyid Ali b. Ahmed Hasretî'nin *Pendnâme Şerhi* İçinde Yer Alan Tercümesi,” 15

⁴ Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği,” 395.

⁵ Nurcan Aslan, “Seyyid Ali b. Ahmed Hasretî'nin *Pendnâme Şerhi* İçinde Yer Alan Tercümesi,” *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni* 4, sy 6 (Temmuz 2024): 12-108, <https://doi.org/10.60051/medbel.1443409> .

sağlamış olan bir şairdir.¹ Ölüm tarihinin 1199-1204/ 1785-89 yıllarına tekabül ettiği düşünülmektedir.²

Tespit edilen Türkçe eserleri şunlardır: *Dîvân*, *Gülşen-i AHBâr* (*Pendnâme* tercümesi), *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* (Arapça atasözü ve deyimlerin tercümesi), *Tercüme-i Kasîdetü'l-Muğazzele* (Ferazdak'ın kasidesini Arapça şerh ve Türkçeye tercüme ettiği eseri). Bunlara ek olarak Arapça eserleri de şöyle zikredilmiştir: *Şerhü'l-Kasîdeti'l-Mugazzele*, *Şerhu Mu'addilü's-Salât*, *Risâle fî Beyâni'l-Mukaddimeti'l-Mezkûre fî Evâ'ili'l-Kütüb*, *Sirâcu Basîreti Zâti'l-Ebsâr 'alâ Netâ'ici'l-Efkâr* (*Hâşiyetü Netâ'ici'l-Efkâr*), *Nazm-ı le'âlî-i İbn Ammâr fî silki izhâri mâ fî'l-mizmâr* ve *Şerh-i Mefâtihu'd-Dürriyye*.³

Pendnâme tercümesi üzerine yapılan bir tez çalışması bulunmaktadır.⁴

3.10. Yemezzâde Süleymân Rüşdî (ö. 1249/ 1834) ve *Tercüme-i Pend-i Attâr*

Yemezzâde Süleymân Rüşdî 1183/ 1770 yılında Aydın'da dünyaya gelmiş, adı bazı kaynaklarda Semizzâde olarak kaydedilmiş, Arapça ve Farsça bilen, dönemin yardımsever zenginleri arasında sayılan mutasavvıf bir kişidir.⁵ Rüşdî mahlasını şeyhinden aldığı ve şiirlerinde kullandığı, *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr*'ın ferağ kaydında Yemezzâde olarak geçtiği bilgisi verilmiştir.⁶ Yemezzâde, II. Mahmut döneminde yaşamış⁷ ve 1249/ 1834 yılında vefat etmiştir.⁸

Tespit edilen eserleri *Dîvân*, *Silsile-nâme-i Tarîk-i Uşşâkî*, *Menâfi'u'n-Nâs* ve *Pend-i Attâr Tercümesi*'dir.⁹ *Pendnâme* tercümesi üzerine yapılmış bir tez çalışması vardır.¹⁰

¹ Sadık Yazar, "TAB'Î, Siyâhî-zâde Ali b. Şeyh Mehmed," *TEİS* içinde, erişim 09 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tabi-sipahizade-ali-efendi>.

² Yazar, "TAB'Î."

³ Tab'î ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Nejla Kaya, "Tab'î, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı," (Yüksek Lisans tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, 2009); Reda Hamada, "Siyâhîzâde Ali Efendi ve Gülşen-i AHBâr Adlı Pend-i Attâr Tercümesi," (Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014).

⁴ Hamada, "Siyâhîzâde Ali Efendi ve Gülşen-i AHBâr Adlı Pend-i Attâr Tercümesi."

⁵ Nilüfer Tanç, "RÜŞDÎ, Yemez-zâde Süleymân," *TEİS* içinde, erişim 10 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rusdi-yemezzade-suleyman>.

⁶ Pınar Çalık, "Yemezzâde Süleymân Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi," (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2018), 14.

⁷ Çalık, 16.

⁸ Çalık, 17.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanç, "RÜŞDÎ, Yemez-zâde Süleymân" ; Çalık, "Yemezzâde Süleyman Rüşdî."

¹⁰ Çalık, "Yemezzâde Süleymân Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi."

3.11. Seyyid Ali Rızâ (ö. 1266/ 1850'den sonra) ve *Riyâzü'r-Rızâ*

Seyyid Ali Rızâ, müellif hatlı tercüme eseri sayesinde 1850 yılında hayatta olduğu bilinen ve hakkında başka bir bilgi bulunmayan *Pendnâme* mütercimidir.¹ Buna ek olarak Farsçadan Türkçeye çeviri yaptığı için Farsçayı iyi bildiği söylenebilir.

Seyyid Ali Rızâ'nın *Pendnâme* tercümesi üzerine bir kitap bir de makale yazılmıştır.²

Günümüze ulaşan nüshaları tespit edilmiş *Pendnâme* tercümelerine dair özet bilgi tablo hâlinde aşağıda verilmiştir.

Nüshası Bulunan <i>Pendnâme</i> Tercümeleri				
Tercüme adı	Mütercim adı	Mesleği/Tariki	Tarihi	Beyit sayısı
Sırât-ı Müstakîm	Sabâyî	Mutasavvıf	907-1501/909-1503 arası	736/1025
Bostân-ı Nasâyih	Zaîfî	Müderriş/Mutasavvıf	16. yy. ortaları (İstinsâh: 1555)	1570
Tercüme-i Pend-i Attâr	Emre	Mutasavvıf	964/1556	957
Tercüme-i Pendnâme-i Attâr	Edirneli Nazmî	Sipahi/Mutasavvıf	967/1559	3000
Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr	Hasenî	Bilinmiyor	16. yy (Kesin değil)	814
Tercüme-i Pend-i Attâr	Tosyevî	Mutasavvıf	1588'den önce	1234
Tercüme-i Pend-i Attâr	Şu'ûrî	Kâtip/Mutasavvıf	1083/1672	805

¹ Türkoğlu, tercümeyi incelediği çalışmada o dönemde yaşayan aynı isimdeki kişileri aktarmış ancak mütercimin bunlardan biri olabileceği gibi tamamen farklı bir kişi de olabileceğini söylemiştir. Bkz. Serkan Türkoğlu, *Riyâzü'r-Rızâ: Rızâ Bahçesi, Seyyid Ali Rızâ'nın Manzum Pendnâme-i Attâr Tercümesi*, (İstanbul: İhlamur Akademisi, 2021), 23. Türkoğlu'nun zikrettiği dört kişi haricinde adı Seyyid Ali Rızâ Efendi olan tarikat ehli bir hat sanatkarını da mütercimin kimliğine ulaşmada yardımcı olur düşüncesiyle zikretmek yerinde olacaktır. <https://www.ketebe.org/sanatkar/seyyid-ali-riza-efendi-792> adresinden erişilen bilgiler şu şekildedir: “Eyüp'teki Ümmî Sinân Tekkesi şeyhi Ali Râşid Efendi'nin oğlu olarak mezkûr tekkede doğdu. Dergâh bendegân ve müdâviminin tahsil gördüğü gibi, babasından ahz-i târikat ile müstâhlef oldu. Ümmî Sinân Tekkesi'nde hücre-nişin iken H. 1282/M. 1865-1866 senesinde vefât ederek, tekkenin hazînesine defnedildi. Kebecizâde Mehmed Vâsî Efendi'nin tilâmizinden Seyyid Mehmed Emîn Zihnî Efendi'den sülûs ve nesih meşkederek H. 1257/M. 1841 senesinde icâzet almış olan Seyyid Ali Rızâ Efendi'nin nesih, sülûs ve celîsinde mâhir bir hattat olduğu ve kırmızı mürekkebe i'mâlinde de emsâlsiz olduğu mervîdir.” (Erişim 10 Mart 2023)

² Türkoğlu, *Riyâzü'r-Rızâ: Rızâ Bahçesi, Seyyid Ali Rızâ'nın Manzum Pendnâme-i Attâr Tercümesi*; Serkan Türkoğlu, “Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attâr'ın Manzum Tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzü'r-Rızâ'sı,” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22. Özel sayı, (2018): 671-692. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/36559/415388>.

Tercüme-i Pendnâme	Hasretî	Bedesten kethüdâsı	1097/1686	828
Gülşen-i Ahbâr	Tab'î	Kâtip	1197/1782-83	847
Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr	Yemezzâde	Mutasavvıf	1235/1820	809
Riyâzü'r-Rızâ	S. Ali Rızâ	Bilinmiyor	1850	887

Nüshası günümüze ulaşan 11 adet manzum *Pendnâme* tercümesi¹ vardır. İkisinin mütercimi hakkında çok az bilgi bulunduğundan meslekleri veya tarikleri hakkında kesin bir şey söylemek maalesef mümkün değildir. On bir mütercimden yedisi kaynaklarda geçen veya tercümelerinde kendilerinin verdikleri bilgiye göre mutasavvıf kimliğe sahiptir. İkisinin ise devlete bağlı kâtiplik mesleğiyle meşgul oldukları kaydedilmiştir. Hasretî'nin kendisi gibi mesleği hakkında da kaynaklarda bilgi yoktur, Arapça şerhinin temmet kaydında Sivas'ta bedesten kethüdâsı olduğu ve Hacı Maksûd Medresesi'nde kaldığı kaydedilmiştir.² Seyyid Ali Rızâ'nın mesleğine veya tarikine dair bilgiye ulaşamamıştır. Bu tablodan anlaşıldığı kadarıyla *Pendnâme*'nin tercümesine tasavvufi eğilime sahip kimselerin yanı sıra devlet kademelerinde görev almış kişiler de ilgi göstermiştir. Devlet kademelerinde görev almış kişilerin aynı zamanda mutasavvıf olması da ihtimal dâhilindedir.

Tercümeler yüzyıllara göre sınıflandırıldığında 11 tercümeden 6'sının on altıncı yüzyılda, 2'sinin on yedinci yüzyılda, 1'inin on sekizinci ve 2'sinin on dokuzuncu yüzyılda kaleme alındığını görüyoruz. Yapılan tercümelerin yarısından fazlası on altıncı yüzyıl eseridir. Buna binaen *Pendnâme*'yi tercüme etmenin özellikle on altıncı yüzyılda revaçta olduğu, şerh yazımıyla tercüme yazımının ise ters orantıyla ilerlediği düşünülebilir.

Tercümeleri yüzyıllara göre dağıtırsak aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkar.

Yüzyıl	Tercüme sayısı
16	6
17	2
18	1
19	2

¹ Tabloda verilen bilgiler, şerhleri yayıma hazırlayan araştırmacıların daha önce künyeleri verilmiş olan çalışmalarından, TDVİA ve TEİS'in ilgili maddelerinden faydalanılarak elde edilmiştir.

² Seyyid Ali Hasretî, *Şerh-i Pendnâme-i Attâr*, Millî Kütüphane 06. Mil.YzA 9657, vr. 89a.

3.12. Kaynaklarda Adı Geçen Ancak Nüshaları Henüz Tespit Edilememiş Tercümeler ve Mütercimleri

Kaynaklarda geçtiği tespit edilen ancak şimdiye dek nüshasına ulaşılamamış üç mütercim ve tercümesinden bahsedilmektedir. İlki *Ahmed Resmî Efendi*'ye (ö.1197/ 1783) ait olduğu Bursalı Mehmed Tahir tarafından bildirilen *Tercüme-i Pend-i Attâr* adlı çeviridir.¹ İkincisi *Mustafâ Âsım* (ö. 1319/ 1902) tarafından tercüme edildiği söylenen ama Osmanlı Müellifleri'nde tab' edilmediği bildirilen çeviridir.² Üçüncüsü ise Sultan I. Ahmed devri şairlerinden ve Aziz Mahmud Hüdâyî'ye bağlı olan *Livâyî*'nin tercüme ettiği söylenen ancak henüz ona da ulaşılamamış olan *Pendnâme* tercümesidir. Bu tercümenin manzum ya da mensur olduğu hakkında da herhangi bir bilgi verilmemiştir.³

Bir de *Pendnâme* tercümesi olabileceği düşünülen⁴, Pîr Mehmed Azmî Efendi'ye (ö. 989/ 1582) ait *Enîsü 'l-Ârifîn* adlı eserin sonunda yer alan bir nasihatname vardır. Eser üzerinde çalışan Kocaer, 49 beyitlik bu nasihatnamenin *Pendnâme* tercümesi olduğunu, görmüş olduğu benzerliklere dayanarak iddia etmiştir. Levent de ilgili makalesinde bu tespiti dayanarak eseri *Pendnâme* tercümeleri arasında saymıştır. Bu nasihatnamenin, daha hacimli bir nüshası tespit edilmediği sürece, *Pendnâme*'nin kâmil bir tercümesi olarak değerlendirilemeyeceği açıktır ancak Kocaer'in dediği gibi Attâr'ın *Pendnâme*'sinden esinlenilerek yazılmış bir hülâsa olması mümkündür veya *Pendnâme*'nin bir bölümü tercüme edilmiş de olabilir. Eğer Azmi Efendi *Pendnâme*'yi okuyup farklı bölümlerden birer beyit alarak tercüme ettiyse bunu ispat edebilmek, en başta eserin çok az sayıda beyit sayısına sahip olması sebebiyle, pek mümkün görünmemektedir. Hem kâmil olmayışı, hem tercüme olduğunun kesin olmaması, hem de *Pendnâme*'yle ilişkisinin tam tespit edilememiş olması hasebiyle karşılaştırma çalışmasına dâhil edilmemiştir. Bu eserin *Pendnâme* tercümesi olduğuna kanaat edilirse telhîs tekniğiyle özetlendiği söylenebilir.

¹ Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği," 396.

² Yazar, 396.

³ Koşık, *Âli*, 28. Koşık bu bilgiye Bursalı Mehmed Tahir ile M. Nuri Gençosman aracılığıyla ulaştığını söylemiştir.

⁴ Sibel Kocaer, "Pendnâme-i Azmî'nin Osmanlı Nasihatnâme Geleneğindeki Yeri," (Yüksek Lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2009), 41-51.

BÖLÜM II: TERCÜME KAVRAMI VE TERCÜMELERİN TASNİFİ

1. Osmanlı'da “Terceme” ve Çeviribilim’de “Çeviri” Meselesi¹

Tercüme, insanlık kadar eski bir tarihe sahip olmakla beraber zaman içinde farklı dönemlerde farklı kavramsal nitelemelerle ifade edilmiştir. Günümüzde her ne kadar tercüme ile çeviri kelimeleri eş anlamlı kullanılsa da yirminci yüzyılda çeviri işinin ayrı bir bilim dalı altında kuramsal açıdan incelenmeye başlanmasıyla beraber daha eski döneme ait çevirilerin tercüme ve hatta terceme, yakın dönemli çevirilerin ise çeviri olarak nitelendirilmesi tercih edilmektedir.²

Tercüme veya terceme, en basit tanımıyla “*dilden dile çevirme*”³ işidir. Tartışmalı bir kökene sahip bu kelime⁴ günümüz Türkçesinde yaygın olarak “çeviri” kelimesiyle karşılaşılır.⁵ Tercüme etmek ise özetle “*bir metin veya sözü bir dilden başka bir dile çevirme, çeviri*”⁶ ve “*bir kelâmı lisân-ı âharle tefsîr etmek*”⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Türkçe kaynak sözlüklerden biri olan Vankulu Lügati’nde geçen bu tanıma göre tercüme işinin, bir sözün diğer bir dile yorumlanma yoluyla açıklanarak aktarılması anlamına geldiği söylenebilir. Burada kısaca anlamını verip geçeceğimiz tercüme kavramını, Demircioğlu Osmanlı’da kullanıldığı ve açıldığı hâliyle geniş bir çerçevede ele almıştır.⁸ Mahdum da tezinde tercüme lafzının etimolojik ve morfolojik tahlilini,⁹ ayrıca

¹ Cemal Demircioğlu’nun “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında Tercüme Kavramı” başlıklı makalesinde işaret ettiği farklılaşmaya atıfla. İlgili makale için bkz. Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında Tercüme Kavramı”, *Journal of Turkish Studies: Kaf Dağının Ötesine Varmak*, Harvard Üniversitesi Yayınları, sy 27/II (2003): 13-31.

² Burada Çeviribilim sahası içerisinde sözlü ve yazılı çeviriyi birbirinden ayırmak için oluşturulmak istenen kavram haritası önerilerine yer verilmeyecektir. Bahsi geçen, yazılı edebiyat alanında varolan farklı kavramlardır.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Ankara: Aydın, 2006), 1083. Pars Tuğlacı, *Okyanus Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Pars, 1974), 2830.

⁴ Kelimenin kökeniyle ilgili mülahazalar için bkz. Hidayet Aydar, *Kur’an-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi*, (İstanbul: Kuran Okulu:, 1996), 53-55.

⁵ “Tercüme,” *TDK* içinde, erişim 19 Mayıs 2024, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁶ “Tercüme,” *Kubbealtı Lügati* içinde, erişim 02 Mayıs 2024, <https://lugatim.com/s/TERC%C3%9CME>.

⁷ Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügati*, “et-Terceme” maddesi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 2057.

⁸ Demircioğlu, çeşitli sözlüklerden ve kaynaklardan derlediği tanımları özgün yorumlarıyla aktarırken nakl ve terceme arasındaki ilişkiye de değinmiştir. Cemal Demircioğlu, “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından “Terceme” ve “Çeviri” Kavramlarını Yeniden Düşünmek,” *Journal of Turkish Studies: Cem Dilçin Armağanı I*, Harvard Üniversitesi Yayınları, sy 33/I (2009), 160-161.

⁹ Abid Nazar Mahdum, “Ravzatü’s-şühedâ ile Hadîkatü’s-sü’edâ Mukayesesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı,” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001), 2-4.

geniş bir sözlük taraması yaparak tercüme, tercüman, mütercim ve diliçi çeviriye dair çok sayıda tanımı aktarmıştır.¹

Tercüme konusunda özgün fikirleri olan Ataç'ın tercümeyle dair söylediği şu sözleri erek metin odaklı çeviri kuramlarının ana fikrini taşıyan bir tanım olmuştur: *“Tercüme etmek, bir dilde düşünülmüş bir şeyi, başka bir dilde tekrar düşünmek demektir. Fransızca bir kitap, Fransızca düşünülmüştür; onu yeniden Türkçe düşünmek lâzımdır. Türkçesini yazarken gene Fransızca düşünmeğe devam ederseniz, ancak kelimeleri Türkçeye çevirmiş olursunuz, tercüme etmiş olmazsınız.”*² Ataç'a göre tercüme edebilmek için yazarın kendi dilinde ifade ettikleri, erek dilde o ifade nasıl anlatılabilirse o şekilde aktarılmalı ve kelimelerin ötesine gidilmelidir.

Çeviri ediminin daha modern ve kuramsal açıdan incelendiği Çeviribilim alanında ise yapılan bazı çeviri tanımları şu şekildedir: *“Çevirinin gerçek anlamı, başka dilde konuşulan bir şeyi kendi diline uydurmaktır.”*³ Luther'in bu tanımında kaynaktaki anlamı erek dile uygun hâle getirme, dolayısıyla parçaya/sözcüğe değil, bütüne/anlama bakma fikri vardır. Çeviride eşdeğerlik kuramını geliştiren Nida'nın ise doğal olarak çeviri tanımı da bu kurama uygundur: *“Çeviri, kaynak dil iletilisinin, önce anlam sonra biçim açısından, hedef dildeki en yakın doğal eşdeğerini yeniden üretmekten ibarettir. (Nida: 1947, 12)”*⁴ Nida'nın çeviri tanımı bugün aşına olduğumuz şekliyle kaynaktan hem biçim hem de anlam açısından uzaklaşılmasa gerektiğini söyleyen bir tanımdır. Nida'nın üzerinde durduğu diğer bir nokta ise çeviride doğallık hususudur. Karşılaştırmalı edebiyat sahasında çalışmaları bulunan bir diğer çeviri kuramcısı Gideon Toury ise daha açık uçlu bir çeviri tanımı yaparak çevirinin *“yabancı kültürlü bir metnin bir erek dile yerleştirilmesi”*⁵ olduğunu söylemiştir. Betimleyici çeviri kuramını geliştiren Toury'nin çeviri tanımında tercüme ile üretildiği kültürün birbirinden ayrı düşünülmemesi esası vardır. Radegundis Stolze, burada birkaç örneğini vermekle yetindiğimiz Çeviribilim alanında çeviriye dair yapılan tüm tanımları bir arada zikretmiştir.⁶

¹ Tüm tanımların burada aktarılmasının çalışma kapsamı itibarıyla yersiz olduğu düşünülerek temel tanımların zikredilmesi yeterli görülmüştür.

² Nurullah Ataç, “Tercüme Üzerine Yazıları-Tercümeyle Dâir Notlar,” *Tercüme Dergisi XII*, sy 63-64, (Temmuz-Aralık 1958), 79.

³ Faruk Yücel, *Çevirinin Tarihi* (İstanbul: Çeviribilim, 2016), 49.

⁴ Radegundis Stolze, *Çeviri Kuramları*, (İstanbul: Runik, 2020), 126 ve 418.

⁵ Stolze, *Çeviri Kuramları*, 418.

⁶ Daha fazla tanım için bkz. Stolze, 417- 419.

Tercüme kavramı Osmanlı'yı, dolayısıyla tarihi hatırlatırken çeviri kavramı ise moderniteyi çağrıştırırsa, hatta tercüme kavramının çeviri kelimesiyle karşılanamayacağı, özellikle söz konusu Osmanlı dönemi çalışmaları olduğunda tercümenin çok daha geniş kapsamlı ve zengin bir literatürü içerdiği dile getirilse, araştırma sahaları da bunu doğrular nitelikte birbirinden ayrılmış olsa da bu ayrıştırmanın üzerinde durulmasının daha çok alanla ilgilenen araştırmacı ve okurların zihninde bir dönemi çağrıştırması ve kavram kargaşası yaratılmaması için olduğu düşünülebilir.¹ Nitekim Osmanlı'nın tercüme tarihi çalışma sahası dahi 19. yüzyıl öncesi ve sonrası şeklinde birbirinden ayrılmaktadır. Son yıllarda bu sahaları birleştirici adımlar atılmaya başlandığı görülmekte,² sahaların ve tanımların birbirine yaklaştırılması için Osmanlı dönemi tercüme eserleri üzerinde yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır.

Osmanlı dönemi çevirileri için *terceme* kavramının kullanılmasını öneren Paker, o dönemdeki metin üretme yollarından biri olan *tercemenin*, çağdaş bir kavram olan çeviri kelimesiyle karşılanamayacağını, tercümenin o dönemde çok daha geniş bir anlam çerçevesine sahip olduğunu düşündüğünü şu sözleriyle açar ve açıklar:

“Osmanlı’da bir benzetme ve tekrar geleneğinde sanat ve bilgi üretme aracı olarak kullanılan terceme, pek çok aktarım çeşidini kapsayan bir pratikler bütünü olarak algılanmıştır... Osmanlı geleneği bağlamında çeviri terimi yerine terceme terimini vurgulayıp kullanmam (ve kullanılmasını önermem), (a) bu terimin Osmanlı kültürüne bağlı bir pratikler toplamına, gelenek içinde çağrıştırdığı yananamlarına işaret ettiğini önemsememden, (b) Agâh Sırrı Levend’in belirttiği gibi, bugünkü çeviriyi aşan bir genişliğe işaret ettiği için terceme’nin, ait olduğu gelenekten sıyrılmış kifayetsiz bir terim saydığım “çeviri” ile ifade bulmadığını düşünmemdendir. Ancak, bu demek değildir ki bir terim olarak terceme; taklid, nazire, nakil, telif gibi geleneğin zengin çeşitliliği içinde adlandırılmış terimlerin yerine geçecek. Böyle bir belirsizliğe yol açmak kesinlikle söz konusu değildir. Demek istediğim, pratikte terceme bir terim olarak düzenlamda, kaynak metnin

---

¹ Bu kavram kargaşasını artıran diğer bir husus da günümüzde çeviri kelimesinin yazılı, tercüme kelimesinin ise sözlü çeviri edimini temsil edecek şekilde kullanılması gerektiğine dair önerilerdir. Osmanlı dönemi tercüme kültürüyle modern Çeviribilim kültüründeki çeviri kavramları bu yönüyle birbirini karşılasa da literatürde tarihsel bir kopukluğun ortaya çıkması sonucunu doğurabilir. Tercümenin kavramsal açıdan sorgulanmasına ve isimlendirme önerilerine dair daha fazla bilgi için bkz. Hüseyin Ersoy, *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*, (Ankara: Araştırma, 2012), 21-56.

² Daha fazla bilgi için bkz. Saliha Paker, “Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak,” *Journal of Turkish Studies* 33/II (2009).

içeriğini hiç değiştirmemiş, onun metin-içi normlarına bağlı kalmış bir erek metni tanımlayabildiği gibi, kaynak metne müdahale yoluyla eksiltilmiş, genişletilmiş, katkılarla zenginleştirilmiş bir erek metni de tanımlayabilir.”¹

Paker’in burada dikkat çektiği önemli noktalardan biri kaynak metnin eksiltilmiş veya genişletilmiş olduğu erek metinlerin *bu müdahalelere rağmen* tercüme olduğu hususudur.²

Çeviribilim sahasında tercüme ve çeviri kavramlarının sözlü ve yazılı çeviri edimini birbirinden ayırmak için kullanılıyor olmasının da payıyla olsa gerek³, Paker ve Demircioğlu *terceme* kelimesini Osmanlı dönemi çeviri edimine işaret etmesi yönüyle kavramsallaştırmaya çalışmışlardır. Yani bir nevi bu kavramın artık tercüme ve çeviri kavramlarından ayrılarak yalnız Osmanlı dönemi çeviri edimi söz konusu olduğunda kullanılması önerisinde bulunmuşlar ancak normatif bakış açısından da olabildiğince kaçınmaya özen göstermişlerdir. Paker “Gideon Toury’nin geliştirdiği çeviribilimin betimleyici-analitik metodolojisine göre ister çeviri diyelim ister *terceme*, bu olguyu genel ya da evrensel bir tanımla belirtmeye kalkmanın doğru olmayacağını, çünkü çevirinin tarihselliğinin çok önemli olduğunu, çeviri/*terceme* denilen dilden dile aktarım anlayışının ve bu anlayışı ifade etmek için kullanılan *filler* ve betimleme yollarının mütercime ve onun zamanına göre değişebildiğini, zaman içinde yananamlar da kazanabildiğini”⁴ söylemiştir. Burada bir parantez açarak aynı şekilde kural koyucu olmadan, hâlihazırda Osmanlı döneminde ortaya koyulmuş tercüme eserleri diğer dönem çeviri eserlerinden ayırmak söz konusu olduğunda *terceme* kelimesinin, “dilden dile çevirme” eylemi söz konusu olduğunda ise *tercüme* kelimesinin kullanılmasının pratik olabileceği görüşünde olduğumuzu söyleyebiliriz.

Yine *terceme* ve çeviri kavramlarının birbirinden farklı düşünülmesi gerektiği savından yola çıkan Demircioğlu, bu konuyu ele aldığı makalesinde iki kavramın birbirinin yerine kullanılacak eşdeğerliğe sahip olup olmadıklarını sorgulamış ve nihayetinde Osmanlı’da terceme yoluyla üretilen metin türlerinin çeşitliliğine dikkat çekerek iki

---

¹ Paker, “Tercüme, Telif ve Özgünlük Meselesi,” 67-68.

² Bu çalışmada Paker’in düşüncesini doğrulayan sonuçlara varıldığı söylenebilir.

³ Ersoy, *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*, 21-56.

⁴ Paker, “Tercüme, Telif ve Özgünlük Meselesi,” 41.

kelime arasındaki kültüre ve zamana bağlı farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemiştir.¹

Osmanlı dönemi tercüme sahasını Çeviribilim sahasına yakınlaştırmak için ilk adımları atan araştırmacı ünvanını haiz olan Saliha Parker'in kavramsal bağlamda söylemiş olduğu sözlerin her biri altın değerinde olup okurlarını daha derin düşünmeye itici niteliktedir. Parker varolan kavram kargaşasına işaret ettiği daha eski bir makalesinde şu soruları sormuştur:

“Eğer biz (modern araştırmacılar) *terceme*'nin ne olduğunu anlamaya çalışıyorsak kaynak metne sadakati ima eden *kültüre bağlı modern kavram* olan *çeviri*'yi mi “temel” alacağız, yoksa Hermans'ın “evrensel” gibi işlev taşıyor görünen *varsayılan evrensel, diller üstü* kavramını mı? ... Çünkü (araştırmacılar olarak) bizim kültüre özgü modern çeviri kavramımız ile Osmanlı kültüründe çeviri olarak bulmayı beklediğimiz olgular arasında bir ayrımın bilincine varmamızı sağlayanın, bu ‘evrensel’ kavram olduğu anlaşılıyor. Eğer bu ayrım bugüne kadar gözden kaçırıldıysa veya dillendirilmediyse bunun nedeni çeviri pratiklerinin bir bütünü olarak *terceme*'nin sorunsallaştırılmamasıdır.”²

Paker'in burada işaret ettiği diğer bir nokta klasik Türk edebiyatı sahasında “terceme”nin sorunsallaştırılabilmesi meselesidir ki bunun için bu sahada varolan tüm tercümelerin literatürünün oluşturulması, sonra bu tercümelerin konularına göre tasnifi, ardından en azından her sınıftan o sınıfı temsil edebilecek ve istatistiksel bilgi verebilecek sayıda tercüme eserin kaynak dilleriyle karşılaştırılması çalışmasının yapılması ve bu çalışmalarda mütercimlerin izlediği tercüme yöntemlerinin ortaya koyulabilmesi gerekmektedir. Literatürün taranması ve tasnifi Yazar³ tarafından yapılmış olup (kendi deyimiyle) eksiklikleri olsa da karşılaştırmalı çalışmalara kaynaklık edebilecek yeterliliğe sahiptir. Ancak henüz Çeviribilim sahasındaki araştırmalara kaynaklık edebilecek sayıda karşılaştırma çalışması ortaya koyulamamıştır. Osmanlı döneminde yapılan tercümelerde uygulanan tercüme yöntemlerinin belirlenmesi bir yana, gerçekten izlenen bilinçli yöntemlerin varolup olmadığı konusu dahi henüz tam bir netlik kazanamamıştır. Hâlihazırdaki çalışma, bu koca okyanusta bir damla mesabesinde olsa

¹ Demircioğlu, “Osmanlı Çeviri Tarihi Açısından Terceme ve Çeviri Kavramlarını Yeniden Düşünmek,” 159-177.

² Parker, “Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak,” 97.

³ Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği.”

da bu açıdan alana katkı sağlama isteği gütmektedir. Bu bağlamda modern çeviri kuram ve kavramlarına yer yer yapılacak göndermelerle beraber öncelikli alan, incelenen tercüme eserlerin Osmanlı dönemine ait olması sebebiyle, Osmanlı dönemi tercüme sahası ve de bu döneme ait tercüme kavramları olacaktır. Bu bağlamda Osmanlı'da tercüme denince ilk akla gelen faktörler olan tercümelerin dili, himaye sistemi ve intihal meselesine değinmek, yerinde olacaktır.

1.1.Osmanlı'da Tercümenin Dili

Terceme ve çeviri kavramlarına dair yukarıda verilen çerçeve bilgilerin ardından Osmanlı'da Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserlerin dil özelliklerine bakıldığında, tercümelerin günümüz Türkçesiyle karşılaştırdığımızda pek de tercüme edilmiş gibi durmadığı, tercüme edilen eserlerde yine Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıklı olarak kullanıldığının görüldüğü söylenmelidir. Elbette bunun sebebi, o dönemde prestij dil olmaları hasebiyle Arapça-Farsça kelimelerin Türkçeye yerleşmiş olması, günlük hayatta kullanılır ve bilinir hâle gelmesi, kısacası yaşayan dilin bir parçası olmasıdır. Paker'in, Andrews'a atıf yaptığı aşağıdaki alıntıda bu hususa işaret edilmektedir:

“Osmanlı edebiyat dilinin (yani Farsçaya benzer biçimde) yeni bir kültürel, bölgesel, dilsel ve epistemik alanın *lingua franca*sı olarak geliştiğini kabul edersek, o zaman tam da ‘onun doğası’nın işbaşında olduğunu, kullanılan vezinlerle ve kelimelerle yazdığı şiirleri yazdığını söyleyebiliriz. Farsçayla, Arapçayla ya da Farsça-Arapça karışımıyla (Yunanca ve İtalyancayı bir yana bırakalım) paylaştığı söz dağarı, aslında kendi söz dağarıdır, başkalarından alınmış bir şey değildir.”¹

Buna göre Osmanlı coğrafyasında Andrews'un *lingua franca*, bizim *prestij dil* olarak ifade ettiğimiz geçer dil, İslâm dini vasıtasıyla Arapça ve kültür dili olması nedeniyle Farsçayla içiçe geçen bir Türkçedir. Paker de Andrews'un bu görüşüne katılmakta ve 16. yüzyıla gelindiğinde “*Osmanlı edebî-epistemik alanının melezleşerek gelişmiş kültürlerarası bir alan olarak görülebileceğini*”² ifade etmektedir. Açıkçası tercüme metinlerin kaynak metinlerle karşılaştırıldığı çalışma boyunca kullanılan kelimelerin kökenlerine bakarak, bu sonuca bilimsel veriler ışığında bir kez daha varmış olduğumuz ilerde görülecektir. Netice itibarıyla Osmanlı dönemi Anadolu sahasında kullanılan

¹ Paker, “Terceme ve Nazire Olarak Çeviri,” 106.

² Paker, 106.

Arapça-Farsça kelimeler *başkasından alınmış* değildir, *bizzat Türkçenin kelime dağarcığıdır*.

1.2.Himaye Sistemi

Osmanlı dönemi tercüme sahasıyla ilgili yapılacak yorumları etkileyen diğer bir unsur ise o dönemde varolan himaye sistemidir. Himaye kurumu o dönemin bir nevi sponsorluk faaliyeti olarak görülebilir.¹ Koruyucu² anlamına gelen hami kelimesi ile “onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen güç tarafından belirlendiği Osmanlı gibi toplumlarda sanatçının belli bir kültür çerçevesinde sanatını ifade edebilmesine olanak sağlayan ve yardımcı olan kişi”³ kastedilir. Himaye sistemi içerisinde padişahlardan başlayarak devlet kademelerinde yer alan kimseler ve dönemin ileri gelenleri, eli kalem tutan âlim, şair ve mütercimleri maddi yönden destekleyerek eser üretimini teşvik ediyorlardı. Özel olarak bir eserin üretilmesini isteyen hamiler olduğu gibi, eser ürettikten sonra esere hamilik etmesi, yani kendisini maddi yönden desteklemesi için potansiyel kişilere eserini sunan müellifler de bulunuyordu. Diğer bir deyişle bir eserin tercüme edilmesini isteyen hamilerin isteği ve desteğiyle üretilen tercümelerin yanı sıra, mütercim tarafından tercüme edilip hamilerden destek almak için sunulan tercümeler de oluyordu.

Tercüme işinin çok maliyetli bir iş olduğunu çeşitli örnekler vererek açıklayan Gutas,⁴ Abbasîler döneminde kaliteli tercüme eserlerin ortaya koyulmuş olmasını da hamilerin cömertliğine bağlamıştır.

“Huneyn ve çalışma arkadaşlarının ve 4/10. yüzyılın başlarındaki diğer çevirmenlerin yakaladığı yüksek çeviri tekniği düzeyini ve filolojik kusursuzluğu hamilerin gösterdiği cömertlikle açıklamak gerekir. Bu cömertlik Bağdat toplumunun çevrilen eserlere ve içerdikleri bilgiye verdiği büyük önemden kaynaklanıyordu. Daha iyi bir uzun vadeli yatırım belki bir daha hiç yapılmadı; çünkü sonuç Arapça açısından muhteşem olmuştu. Çevirmenlerin bilimsel söylem için geliştirdiği sözcük hazinesi ve Arapça üslup günümüze dek standart kaldı.”⁵

¹ Bu niteleme Sadık Yazar’ın verdiği derslerde kullandığı bir terim olup konuyu günümüz kavramlarına yakınlaştırması yönüyle yerinde olduğu düşünülmektedir.

² “Hami,” *TDK* içinde, erişim 01 Eylül 2024, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=hami>

³ Tuba Işınsoy İsen-Durmuş, “II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği,” (Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2006), 8. Hamilik ve himaye sistemine dair kapsamlı bilgi için ilgili teze başvurulabilir.

⁴ Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, çev. Lütfü Şimşek, (İstanbul: Kitap, 2015), 133-138.

⁵ Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, 137.

Demek ki tercüme iyi bir gelir kapısı olduğunda kontrol mekanizmaları da daha iyi çalışmaktaydı. Zira yapılan tercüme karşılığında ücret yükseldikçe daha çok kazanma uğruna bu işi suistimal edecek kimselerin ortaya çıkması ihtimali de yükselir. Bunun önüne geçecek kontrol mekanizmalarının devrede olması, sürecin sağlıklı yönetilebilmesi için elzemdir. O dönemde ortaya koyulan eserlerin yüksek standardı, bu fikri destekleyici niteliktedir. Velhasılı hamilerin cömertliğinin, kültür dünyasını geliştirici etkisi olduğu söylenebilir.

Hamilik kurumuna çeviri teorisyenlerinden biri olan Lefevere (ö. 1996) de edebiyatı ve çeviriyi biçimlendiren üç unsuru sayarken değinmiştir. Tahir-Gürçağlar, Lefevere'in çeviriyi biçimlendiren bu unsurlarını sıraladıktan sonra konuyla ilgili yorumunu aktarır:

“1) Eleştirmen, çevirmen gibi edebiyat dizgesinin içinde yer alan uzmanlar

2) Kökleri edebiyat dizgesinin dışında bulunan bir himaye sistemi

3) Dönemin ya da kültürün baskın yazım tekniği (poetikası)

Lefevere'in dikkat çektiği himaye sistemi gerçekten de çeviride önemli bir rol oynamaktadır. Çeviri tarihi üzerine yapılan araştırmalar dünyanın farklı bölgelerinde hami kurum ve kişilerin çeviri üzerinde ne denli önemli bir etkiye sahip olduklarını ortaya koymuştur... Hami kişi ve kurumların çeviriye destek vermeleri aynı zamanda onun üzerinde belli bir hakimiyet kurmalarını da beraberinde getirir. Hamiler destekleyecekleri çevirilerin kaynak metnlerinin seçiminde ya da çeviri stratejilerinde söz sahibi olabilirler... Bu da edebiyat dizgesinin yalnızca ideolojik değil, ekonomik faktörler tarafından da biçimlendirildiğinin önemli bir göstergesidir. Bu girift ilişkiler ağına vurgu yapan Lefevere'in sunduğu dizge kurgusunun en önemli yönü, çevirinin ve edebiyatın ideoloji ile ne denli yakın bir ilişki içinde olduğuna dikkat çekmesidir (Lefevere, 1992).”¹

Lefevere'in unsurlarını Osmanlı dönemi tercüme sürecine uygularsak bu unsurları 1) tercüme sürecinde yer alan mütercim ve müstensih benzeri uzmanlar ile tezkire yazarları, 2) hamiler ve 3) dönemin favori edebî yönelimi olarak düşünebiliriz.

Osmanlı tercüme sahasında dikkat çekici düşüncelere, önerilere ve çalışmalara sahip Tahir-Gürçağlar'ın, Lefevere'e göre çeviriyi etkileyen faktörleri saydıktan ve onun

---

¹ Şehnaz Tahir-Gürçağlar, *Çevirinin ABC'si*, (İstanbul: Say, 2011), 140-141.

çevirinin ideolojiyle olan bağına dair görüşünü aktardıktan sonra yapmış olduğu yorum ise himaye sistemiyle sahip olunan ekonomik gücün dolaşıma girecek eserlere yön verici etkisini gösterir niteliktedir. Tarihte de ekonominin toplumsal akışı belirleme kudretinin günümüzden çok da farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

1.3.İntihal Sorunu

Himaye sistemi içinde eser üretmenin bu maddi boyutu ise intihale kapı açan sebepler arasında sayılabilir. Türk Dil Kurumu'nda tam karşılığı *aşırma* olarak verilen intihal “*kaynak göstermeden, yazarın adını belirtmeden bir eserden parçalar alma, kendinin imiş gibi gösterme veya bir eserin bütününe kendine mâletme*”¹ şeklinde tanımlanır. Bir çeşit emek ve fikir hırsızlığı sayılan intihal, günümüzde olduğu gibi tarihin hiçbir döneminde de hoş görülmemiştir. Yücel, Antik Çağ çeviri kültürünü değerlendirdiği bölümde intihali çağrıştıran *sahiplenme* başlığı altında şöyle söyler:

“Antik dönemde kaynak metinlerin erek kültür dizgesine uyarlanması, çevrilen yapıtların özgün olarak kabul edilmesine yol açmıştır.”²

Yücel bu sözlerin devamında Antik dönemde henüz bir çeviri bilinci oluşmadığını, bu yüzden çevirmenlerin kaynak metne sadık kalması gibi sorunların gündeme gelmediğini, o dönemde edebî çevirinin sadece kaynak metinden esinlenme anlamı taşıdığını söyler.

Yücel'in *sahiplenme* olarak adlandırdığı olguyu ben intihalin manasının bilinmediği bir dönemde yapılan intihal saymakta beis görmüyorum. Hele Nietzsche'nin aşağıda anlattığı olay düpedüz intihal değil midir?

“Gerçekten de Romalılar çeviri yaptıklarında fethediyorlardı, sadece tarihsel olanı çıkarmakla kalmıyorlardı, aksine mevcut zamana ait göndermeler ekliyorlardı. Her şeyden önce yazarın adını silip yerine kendi adlarını koyuyorlardı.”³

Konunun orijinal bir eser üretmeden intihal yaparak haksız kazanç elde etme yönüne dikkat çeken Erdem ise şu tespitlerde bulunur:

“Her halükârda, Osmanlı kültüründe intihal konusundaki asıl hassasiyetin ve haberdar oluşun şiir alanında olduğunu, kızılca kıyametin de bu cephede koptuğunu, şairlerin birbirlerini hırsızlıkla, yaratıcı olmamakla, kopyacılıkla, hırsızlığı kılıfına uydurmakla kıyasıya suçladığını rahatlıkla söyleyebiliriz...

¹ “İntihal,” *Kubbealtı Lugatı* içinde, erişim 23 Mayıs 2024, <https://lugatim.com/s/intihal>.

² Yücel, *Çevirinin Tarihi*, 35.

³ Yücel, 27.

Sanatlı söz söylemenin son derece önemli olduğu, yaratıcılığın, orijinalitenin büyük saygı uyandırdığı, şairim diyenlerin kimsenin duyup işitmediği sözler bulup söylemeye gayret ettiği, dahası bu çabanın kolaylıkla şöhrete ve maddiyata dönüşebildiği şiir ve hayal dünyasında intihal konusu büyük bir mesele edilmiştir.”¹

Osmanlı dönemi edebî eserleri söz konusu olduğunda çokça dile getirilen ve peşine düşülen intihal meselesine tarihsel açıdan yaklaşıldığında “başkasının eserlerini aşırma” işinin geçmişinin çok daha eskilere uzandığı gerçeği gün yüzüne çıkmaktadır. İntihal eserlerin tespiti günümüz neşir çalışmalarında hâlâ sorun olmaya devam eden bir konudur.

2. Telif ve Tercüme Arasındaki Bulanık Sınırlar

Telif kelimesi sözlüklerde “kitap yazma”² ve “eser yazma, toplayıp kaleme alma”³ olarak tanımlanmıştır.⁴ Sözlükteki anlamıyla daha çok yazma fiilini ifade eden telif kelimesinde eserin özgünlüğü yahut orijinalliği anlamı bulunmaz. Telif kavramının 19. yüzyıldan itibaren içinde orijinallik barındıran bir anlamda kullanıldığını söyleyen Paker, daha öncesinde bu kavramın terceme anlamının kapsamına giren aktarım pratikleri arasında sayıldığını belirtir.⁵ Paker’in değindiği diğer bir husus tercüme edilen eserlere şairlerin yapmış oldukları özgün müdahalelerdir. Burada konu nazirelere ve şerhlere geldiğinden konuyu uzatmamak için varılan şu kanıyı söyleyip geçelim: Aslında klasik Türk edebiyatı döneminde kastedilen telif ile günümüzdeki telif tam olarak aynı kavramlar değildir.

Burada üzerinde durulmak istenen nokta ise telif kelimesiyle klasik Türk edebiyatında neyin kastedildiğinin araştırılıp ortaya koyulmasından öte (zira bu başlı başına müstakil bir çalışmayı gerektirir)⁶, o dönemde kastedilen telif kavramıyla bugün kastedilen telif arasındaki anlam farkının ayırdına varılması ve tercüme eserler incelenirken kurulan “tercüme sınırlarını aşıp telife yaklaşan eser” nitelemesini kullanırken daha dikkatli

¹ Yusuf Hakan Erdem, “Osmanlı Kültüründe Yazarlık ve İntihal Sorunları,” erişim 20 Mayıs 2024, https://www.academia.edu/32087369/Osmanl%C4%B1_%C4%B0ntihal, 16.

² “Telif,” *TDK* içinde, erişim 02 Temmuz 2024, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=telif>.

³ “Telif,” *Kubbealtı Lugatı* içinde, erişim 1 Temmuz 2024, <https://lugatim.com/s/telif>

⁴ Telif kelimesinin kullanımı ve anlamları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Paker, “Tercüme, Telif ve Özgünlük Meselesi.”

⁵ Paker, “Tercüme, Telif ve Özgünlük Meselesi,” 67.

⁶ Tercüme, telif, tasnif kelimelerinin yanı sıra eser üretmeye dair 16. yüzyıl tezkirelerinde geçen tüm kavramları tespit edip inceleyen Konar’ın tezi bu alanda yapılmış önemli çalışmalardan biridir. Bu kavramlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Aişe Handan Konar, “16. Yüzyıl Osmanlı Şair Tezkireleri Bağlamında Eser Üretme Yöntemleri: Terminoloji Çözümlemesi,” (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2018.)

olunması gerektiğinin altını çizmektir. Kaynak eserle tercüme eserin birebir karşılaştırması yapılmadan ve telif kelimesinin geçmişte ve günümüzde taşıdığı anlam birbirinden ayrıştırılmadan varılacak bu tür yargılar, tercüme eserlerin tasnifini daha da güçleştirecektir.

Osmanlı dönemi tercümelere değerlendirilirken bazı tercümelere mütercim tarafından eklenen mukaddime, sebeb-i telif, devrin padişahına ve/veya ileri gelenlerine övgü ve benzeri türden eklemelere bakılarak eserin tercüme sınıfında değil, telif olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen yorumlar olduğu görülür. Burada cevaplanması gereken soru şu olmalıdır: Bir eseri tercüme ettiğini söyleyen ve kaynak metni eksiksiz denebilecek bir bütünlük içerisinde tercüme ettiği görülen mütercimin, tercümesinin öncesine veya sonrasına eklediği parçalara bakarak eserini tercüme sınıfından çıkarmak mümkün müdür?

3. Tarihsel Süreçte Tercüme Yöntemleri ve Tasnif Çalışmaları

Tercüme yöntemlerinin tarihsel süreci konusuna girmeden önce bu alanda çokça kullanılan strateji, yöntem ve teknik kavramlarına değinilmelidir. Stratejinin sözlük anlamı *“bir hedefe ulaşmak için önceden yapılan plan ve buna uygun hareket, tutulan yol”*¹ şeklinde açıklanmıştır. Yöntem de sözlükte *“Bir amaca erişmek için belli bir plana göre tâkip edilen yol, usûl, metot”*² ve teknik ise *“Bir bilim ve sanat dalında kullanılan ve bilinmesi gereken yöntemlerin bütünü”*³ olarak tanımlanır. Birbirine çok yakın tanımlar gibi görünse de stratejinin, yöntemi kapsayacak şekilde bir üst başlık olduğu, tekniğin de yöntemin bir alt başlığı olduğu söylenebilir. Yani strateji, hedef doğrultusunda uygun yöntem ve tekniklerin tasarlanmasıdır, denebilir. Tercüme stratejisini ise mütercimin tercümeyle başlamadan önce izlemeyi planladığı yöntem ve bu yöntemle uygun teknikleri tespiti şeklinde açıklayabiliriz. Cem Odacıoğlu, Kvedyte’ye atıfla çeviri stratejisiyle ilgili şunları söyler:

“Çeviri stratejisi, çeviri sorununun üstesinden gelmek için başvurulmuş usulleri kapsamaktadır. Her bir çeviri vakasının farklı bir çeviri stratejisine ihtiyacı olabileceği gibi her çevirmenin kendi çeviri stratejisi olabilir. Belirli bir plan,

¹ “Strateji,” *Kubbealtı Lugati* içinde, erişim 07 Haziran 2024, <https://lugatim.com/s/strateji>.

² “Yöntem,” *Kubbealtı Lugati* içinde, erişim 07 Haziran 2024, <https://lugatim.com/s/y%C3%B6ntem>.

³ “Teknik,” *Kubbealtı Lugati* içinde, erişim 07 Haziran 2024, <https://lugatim.com/s/TEKN%C4%B0K>

yaklaşım ve yöntem doğrultusunda çevirmenlerin başvurduğu stratejiler sayesinde hedef metin üretilir.”¹

Tarihte yapılan ilk çeviride dahi, çevirmen farkında olmasa bile bir çeviri stratejisine sahip olduğundan bahsedilebilir. M.Ö. 3300’de Mezopotamya’da Sümerler’in çivi yazısını bulmalarıyla başlayan *yazma* tarihi, toplulukların kendi alfabelerini üretmeye başlamalarıyla devam eder. Yerleşik hayata geçişle ortaya çıkan kural koyuculuk ve ardından toplumların birbirleriyle temasa geçmeleri, bu toplulukların birbirlerini anlama ihtiyacıyla beraber çeviri edimini başlatır.² Batıda çevirmenlerin belki de farkında olmadan izledikleri stratejilerle oluşturdukları çevirilerin iki yöntem kullanılarak yapıldığını tespit eden ve ortaya koydukları ikili tercüme yöntemiyle tarihe çeviribilimin ilk kuramcıları ünvanıyla adını yazdıran çevirmenler ise Horatius ve özellikle de Cicero olmuştur.³ Cicero çevirileri sözcüğü sözcüğüne (*verbum de verbo*) ve anlamına göre (*sensum de sensu*) olmak üzere ikiye ayırmış olup daha sonra geliştirilen tüm yöntemler bu iki temel ayrım üzerinden dallanıp budaklanmıştır. Yazıcı, bu iki yöntemi şöyle açıklar:

“Tarihte ‘sözcüğü sözcüğüne’ çeviri yönteminden anlaşılan, erek metnin gerektirdiği sözdizimsel sıralamayı bir kenara atıp kelimeleri kaynak metnin sözdizimsel sıralamasını değiştirmeden sadece biçimbirimlerden yola çıkarak aktarmaktır. Böyle bir durumda çevirmenin ilgi odağı sözcükler olmakta ve sadece sözcüklerin uzunluğuna ya da kısalığına bakılmakta, kısacası kaynak metnin biçimsel olarak bir kopyası çıkarılmaya çalışılmaktadır. Öte yandan söz konusu çevirmenlerin Kutsal Kitap dışında yazınsal metinlerin çevirisinde kullandıkları ‘anlama göre’ çeviri yönteminde çeviriyi, erek ekini göz önünde bulundurarak ya da metindışı bağlamı gözetererek yapmak değil de metniçi bağlamı koruyarak yapmak anlatılmak istenmiştir.”⁴

Daha basit bir anlatımla sözcüğü sözcüğüne çeviri ile kastedilen, kaynak metindeki cümle dizgesini bozmadan her bir cümle ögesinin erek dildeki karşılığıyla çevrilmesidir. Örneğin *Pendnâme*’den bir mısra, sözcüğü sözcüğüne tercüme edilseydi şöyle olurdu:

---

¹ Cem Odacıoğlu, “Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme,” *Tarih Okulu Dergisi*, sy 34, (Haziran 2018), 1367.

² Yücel, *Çevirinin Tarihi*, 28.

³ Yücel, 48; Mine Yazıcı, *Çeviribilime Giriş*, 5.

⁴ Yazıcı, 9.

Ân ki/ der-Âdem/ demîd/ û/ ruh râ

Ol ki/ Âdem'de/ üfledi/ O/ ruhu

Anlamına göre çeviride ise kaynak metinde verilmek istenen anlam, erek dil cümle yapısı ve dizgesine uygun hâle getirilerek çevrilir. Aynı mısra anlamına göre çevrilseydi şöyle olurdu:

O, Âdem'e ruh üfledi

Elbette bu verilen örnek bir nazım çevirisi olduğundan işin içine vezin ve kafiye unsurları girmekte ve yalnızca anlamın düz bir şekilde kaynak metne aktarılması mümkün olmamaktadır. Biraz da bu gerekliliklerin sonucunda anlamına göre çeviri yöntemi zaman içerisinde kaynak veya erek odaklı çeviri yaklaşımları adı altında kaynak metnin çeşitli şekillerde yorumlanabileceğini gösteren sınıflara ayrılmıştır.

Sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi daha çok kutsal kitapların çevirisinde başvuru bir yöntem olmuştur. Temelinde, anlamına göre çeviri yapıldığında kaynak metinde eksiltmeler veya eklemeler olabileceği düşüncesinin yattığı söylenebilir. Sözcüğü sözcüğüne çeviri yönteminin diğer bir kullanım alanı dil öğretme amaçlı metinler olmuştur.

“Cicero ve Horatius’un ortaya koyduğu ‘sözcüğü sözcüğüne’ ve ‘anlamına göre’ çeviri ayrımı, çeviri dünyasını iki bin yıl meşgul edecek temel bir sınıflandırma oldu. Her ne kadar bugün bu ayrıma karşı çıkıyor ve çeviri olgularının ikili kutuplar halinde ele alınamayacak denli karmaşık olduklarını vurguluyor olsak da çeviriyi düşünen herkesin zihninde bu iki kutup varlığını sürdürmeye devam ediyor.”¹

Günümüzde kaynak odaklı ve erek odaklı çeviri yaklaşımlarına dair savların temeli de bu ikili yöneme dayanır. Yazıcı modern çeviribilimin bu ikili ayrıma göre değerlendirildiği anlayışlarda anlama göre çevirinin kaynak veya erek odaklı yaklaşımlara denk düştüğünü, sözcüğü sözcüğüne çevirinin ise kaynak odaklı çeviri yöntemine karşılık geldiğini söyler:

“Günümüz çeviribilim anlayışında ‘anlama göre’ çeviri dendiğinde ise çoğunlukla kaynak metnin kaynak ekin bağlamında doğru bir biçimde

---

¹ Tahir-Gürçağlar, *Çevirinin ABC'si*, 106.

yorumlanarak kaynak metnin kaynak ekindeki anlam ve etkisinin ister kaynak odaklı, isterse erek odaklı bir yaklaşımla çeviriye yansıtılması akla gelir. Kısaca söyleyecek olursak günümüz kaynak odaklı çeviri yöntemine o günün ‘sözcüğü sözcüğüne’ çeviri yöntemi daha uygun düşmektedir”¹

Tahir-Gürçağlar ise iki kupta sunulan çeviri stratejilerine dair çeşitli görüşleri aktardıktan sonra “bu ikili yaklaşıma mesafeli bir duruş benimsediğini ve çeviri uygulaması sırasında kaynak metinde ya da kültürde çevirmenleri çözüm arayışına yönelten bazı unsurlar için geliştirilen çeviri stratejilerinin iki kutuplu değil, çokboyutlu bir düzlemde ele alınırlarsa kapsamlı olarak anlaşılacaklarını”² söyler.

Batı’da tercüme tarihinin ortaya çıkışı Antikçağ’a dayanırken, Doğu’da İslâm dininin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan bir tercüme kültürü sürecinden söz edilebilir. İslâm dininin güçlendiği, Arap halkının zenginleştiği ve refaha erdiği Abbasîler döneminde, özellikle halife Mansur zamanında başlayan bir tercüme hareketi olmuştur. Bu tercüme hareketini çok yönlü değerlendiren Gutas, okuryazarlık için zenginliğin ve boş zamanın şart olduğunu³ söyleyerek çeviri benzeri kültürel faaliyetlerin yapılmasının ön şartlarından birinin toplumda belli bir refah seviyesi ve stabiliteye ulaşmak olduğunu altını çizmiş olur.

Gutas, Abbasîler döneminde çevirinin profesyonel bir iş konumuna geldiğini, çevirmenlerin yüksek ücretler karşılığında çeviri yapmaya ve bunu bir iş olarak görmeye başladıklarından dolayı kendilerini geliştirdiklerini söyler.⁴ Buna göre daha o zamanlarda oturmaya başlayan bir çeviri kültürü olduğunu söylemek yanlış olmaz. İslam kültürüyle yoğrulmuş Osmanlı’nın, İslam coğrafyası temelinde, bu gelişmiş tercüme kültürünü alıp bu kültür doğrultusunda tercüme sahasını geliştirmeye devam ettiğini varsaymak da yanlış olmayacaktır. Yukarıda söylendiği gibi çeviri yapabilmek için toplumun uygun ve yüksek refah düzeyine çıkması gerekliliği sebebiyle de Osmanlı’da bu refahın yerleşik hale geldiği 15. yüzyılda çeviri faaliyetlerinin artmış olması birbiriyle uyumlu iki gerçeklik olarak göze çarpmaktadır.

Doğu’da tercümeden bahsedildiğinde adı geçen ilk isim, yaptığı tercümelerle Yunan tıbbını ve felsefesini İslâm dünyasına kazandırmasıyla tanınan Huneyn b. İshak (ö. 260/

---

¹ Yazıcı, *Çeviribilime Giriş*, 9.

² Tahir-Gürçağlar, *Çevirinin ABC’si*, 39-41.

³ Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, 190.

⁴ Gutas, 136.

873)¹ olmaktadır. Huneyn, tercüme ettiği bir eserde çeviri eleştirisi yapmış, ardından kendi çeviri tercihinin zikretmiştir. Huneyn’in kaynak metindeki bir alıntıyı tercümesinde aktarmama tercihinin dair söylemiş olduklarından yola çıkan Gutas, Huneyn’in tercüme metodolojisinden bahseder, bu sözlerin kaynak metin ve hedef metin kavramlarına işaret ettiğini belirtir.²

Doğu diyebileceğimiz Arap dünyasında tercüme denildiğinde akla gelen ikinci isim el-Câhiz (ö.255/ 869)³ olmaktadır. Gutas, el-Câhiz’in “*çeviri girişimi ve süreçleri üzerine birçok değerlendirmesi olduğunu*”⁴ söyler ve şöyle devam eder:

“Ancak bu konuyla ilgili en sık alıntılanan ifade 14. yüzyılda yaşayan Arap bilgini Halil ibn Aybek es-Safedî’ye (ö.764/1363) aittir. Safedî iki çeviri yöntemi kabul ediyordu: kelimesi kelimesine (ad verbum) ve anlama göre (ad sensum).”⁵

Çeviribilim alanında tercüme yöntemleri tarihini başlatan Cicero’ya mukabil, Müslüman ilim dünyasında ise es-Safedî’nin bu ikili yöntemden bahsettiği kaydedilmiştir. Müslüman ilim adamlarının Antik Çağ’da yapılmış bu tasniften haberdar olup olmadıkları bilinmemektedir. Ancak Abbasîler döneminde hız kazanan tercüme faaliyetleri dikkate alındığında haberdar olmalarının çok da uzak bir ihtimal olmadığını söylemek gerekir.

Gutas bu ikili tercüme yöntemlerinden ikinci yöntemin (anlamına göre çeviri) daha iyi bir yöntem olarak kabul edilip tarihsel süreçte çevirilerin gelişime uygun olarak bu türde yapılması gerekirken böyle bir gelişimin görülmediği, aksine aynı dönemde yazıldığı halde farklı yöntemleri kullanan mütercimlerin olduğu bilgisini verir.⁶ Burada Abbasîler dönemi tercüme tarihinde ikili tercüme yöntemi konusunu sona erdirerek Arap dünyasından asıl çalışma sahamız olan Osmanlı’ya bir sıçrama yapalım.

Kaynaklara göre Osmanlı döneminin 17. yüzyılına gelindiğinde Nergisî’nin (ö. 1044/ 1636) *İksâr-i Devlet* adlı eserinde bu ikili tercüme yönteminden bahsettiği görülür:

“...zîrâ sühan-fehmân-ı ma’nâ-âşînâya vâzıh u hüveydâdur ki mutlaka tercüme iki kısım olup bir kısmı elfâz-ı mütercemeyi bi-‘aynihî terkîbi ile ta’bîrdür; ammâ

¹ Hasan Katipoğlu, İlhan Kutluer, “HUNEYN b. İSHAK,” *TDVİA* içinde, erişim 28 Mayıs 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huneyn-b-ishak>.

² İlgili sözler ve Gutas’ın yorumu için bkz. Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, 137-138.

³ Ramazan Şeşen, “CÂHİZ,” *TDVİA* içinde, erişim 28 Mayıs 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cahiz>.

⁴ Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, 138.

⁵ Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, 138.

⁶ Gutas, 139-140.

bu tarz üzre tercüme kalîlü'l-müfâd olduğundan gayrı şâhid-i şîrîn-cemâl, şîve-i letâfet ve hatt u hâl-i fesâhat u belâgatdan bî-nasîb olur ve kısm-ı sâni me'âl-i kelâmı ahz idüp mazmûn-ı sühan-ı musannefü'l-aslı kâlib-ı hüsn-i edâya ifrâğ için münâsib-i makâm ba'zı elfâz u 'ibârât ve terâkîb ü isti'ârât ile perdaht-ı zînet virüp murâd-ı musannifi sûret-i hûb u tarz-ı mergûbda tahkîk ü tasvîrdür. Hâlâ ihtiyâr-kerde-i râkîmu'l-hurûf kısm-ı sâni olup iktizâ-yı mahalle mülâyim nakş-ı derârî-i münşiyâne ile bezmgâh-ı belâgatda sühan-perdâzî-i ma'rifet ve nükte-senc-i berâ'at yüzinden yârâna hidmetdür."¹

Her ne kadar kaynaklarda Osmanlı'da ikili tercüme yöntemine dair söylenen ilk sözlerin çalışma tarihi itibarıyla Nergisî'ye ait olduğu tespit edilmiş olsa da Nergisî'nin yukarıda nakledilen kendi sözlerinden tercüme sahasında kalem oynatan düşünürlerin bu yöntemden haberdar olduğunu anlıyoruz.

Yazar, Nergisî'nin iki tercüme üslûbuna dair söylediklerini aşağıdaki gibi özetlemiştir:

“İki kısım tercüme vardır. Birincisinde tercüme edilecek lafızlar aynen oldukları terkip üzere başka bir dile aktarılır; ancak bu tarz tercümede umulan fayda az olduğu gibi ortaya çıkan erek metin de fesahat ve belagatten uzak kuru bir metin olur. İkinci tarz tercümede ise, kaynak metinde ifade edilmek istenen anlam alınıp aktarılacak istenen dildeki uygun kelime ve anlatımlarla ifade edilir. Böylece kaynak metni ortaya çıkaran musannifin muradı (anlatmak istediği şey) da erek metinde hoş bir şekilde ortaya konmuş olur.”²

Sucu, Nergisî'nin ikinci kısımda saydığı tercüme yöntemini, biraz daha farklı bir yorum getirerek açıklamıştır:

“Nergisî'ye göre tercüme iki kısımdır. Bir kısım tercümelerde, tercüme olunmuş sözler eski dildeki kullanımlarıyla aynen alınmakta, asılları bozulmamaktadır. Bu tarif, mevzuumuzun baş tarafında yaptığımız tercüme sınıflandırmalarından birinci gruba uymaktadır ki, Nergisî bu tercüme tarzını faydasız bulmasının yanında, letâfet, fesâhat ve belâgatten de nasipsiz addetmektedir. *Bir kısım tercümelerde ise sözün mânâsı alınır, hüsn-i edâ kalıbına dökmek için münâsip bazı ibâreler, istiâreler, terkîbler kullanılarak esere parlaklık ve süs verilir.*

¹ Sadık Yazar, “Nergisî (ö.1044/1636) ve İshak Hocası Ahmed Efendi (ö.1120/1708) Örneğinde Osmanlı'da Tercüme Nazariyesi”, *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar*, ed. Mücahit Kaçar, Ömer Bozkurt, (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019), 253.

² Yazar, “Nergisî ve İshak Hocası Ahmed Efendi Örneğinde Osmanlı'da Tercüme Nazariyesi,” 253.

Böylelikle, müellifin maksadı güzel ve rağbet edilen bir tarzda ortaya konmuş olur. Nergisî'ye göre, eser telif edenlerin çoğu ikinci grup tercümeyi tercih etmektedir. Bu yol; belâgat bezminde, marifet sözünün, münşîlik parlaklığının süsü ile düzenlenmesi ve fazîlet nüktisinin değerlendirilmesi yoluyla insanlara bir hizmettir. Nergisî'nin bu ikinci tercüme tarifi de, yine mevzuun başında yaptığımız sınıflandırmalardan üçüncü ve bilhassa dördüncü gruba¹ daha yakındır. Edebî eserlerde bu tarz tercümelerin tercih edildiğini yukarıda belirtmiştik.”²

Nergisî'den sonra aynı ikili tercüme yönteminden bahseden diğer isim Aydınî İshak Hocasî Ahmed Efendi (ö. 1120/1708) olmuştur.³

Klasik Türk edebiyatında sözcüğü sözcüğüne tercüme *tahte'l-lafz* (satırlı) terimiyle ifade edilmiştir. Genellikle ilk dönem Kur'an tercümelerinde, aynı bir dönem İncil tercümelerinde olduğu gibi yanlış yorumlarda bulunulmaktan çekinildiği için benimsenen bir yöntem olmuştur. Her kelimenin altına o kelimenin anlamının yazılmasıyla gerçekleşen bir tercüme eylemi olduğu için de uygulama yönteminin adıyla anılmıştır. Satırlı tercüme en başta Kur'an tercümeleri olmak üzere sözlüklerde, fıkıh kitaplarında, bazı kasidelerde ve didaktik eserlerde rastlanmaktadır.⁴

Klasik Türk edebiyatında “anlamına göre çeviri”nin tüm tercümelerde aynı tekniğin kullanıldığı bir yöntem anlamına gelmediği yapılan çalışmalarla anlaşılmış ve bu çeviri alanı Çeviribilim sahasında yapılan çalışmalara benzer biçimde tasnif edilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de Saliha Parker ve Cemal Demircioğlu’nun öncülüğünde yürütülen kültür ve zaman bağlamını dikkate alan Çeviribilim çalışmalarını, Batı kaynaklı çalışmalardan ayrı tutmak kaydıyla, iki sahanın birbirinden farkının, Çeviribilim’de daha çok *bundan sonra* yapılacak çeviriler için strateji sunabilmenin amaçlanmasıyken, klasik Türk edebiyatındaki çalışmaların *geçmiş dönemde* yapılmış tercümelerde kullanılan yöntemleri belirleme çabası olduğu söylenebilir. Bu yüzden bu noktada tercüme

---

¹ Sucu’nun bahsettiği tercüme sınıflandırması Agâh Sırrı Levend’in yapmış olduğu dörtlü tasniftir ki konunun devamında zikredilecektir

² Nurgül Sucu, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 19 (2006), 133-134.

³ Yazar, “Nergisî ve İshak Hocasî Ahmed Efendi Örnekleminde Osmanlı’da Tercüme Nazariyesi,” 254.

⁴ Satırlı tercüme eserlere dair daha geniş bilgi için bkz. Eren Ertürkoğlu, “Osmanlı Edebiyatında Satırlı Tercüme Tekniği ve Satırlı Bir Bûstân Tercümesi,” (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022), 29-86. Ertürkoğlu’nun tezinde satırlı tercüme olarak neşrettiği metin bize göre mealen (birebir/ aslına sadık) tercüme kategorisine girse de çalışma tercüme konusunda değerli bilgiler ve farklı görüşler içermesi açısından tahkike değerlidir.

stratejilerinin temelinde yer alan bu ikili yönetime ilaveten Osmanlı dönemi tercümelerinde kullanılmış olan diğer tercüme yöntemlerinden veya tekniklerinden bahseden ve tercüme eserleri tasnif çabasında olan çalışmalara ve Çeviribilim’de Türkiye odaklı tarihsel çeviri araştırmaları alanına bakılacaktır. Kaynaklarda bu sahada görüş beyan ettiği zikredilen kişilerin başında tezkire yazarı Latîfî’nin (ö. 990/1582)¹ geldiği görülür.² Latîfî tezkiresinde şairleri beş sınıfa ayırdığı bölümde *terceme* yapan şairlerden şöyle bahseder:

“Ve bir kısmı dahî lisân-ı âharun bir sühan-güzârından terceme ve tıraş veyâhud bir ma’nâyı görüp evvelkiden mergûb tazmîn ü iktibâs ider. Ba’zı fuzala katında bu makûle düzd-i hasen ve tarîkindan olduğu bâ’isden aksâm-ı mezbûreye nisbet müstahsendür.”³

Levend, Latîfî’den bu alıntıyı yaptıktan sonra kendilerine güvenen şairlerin “terceme”den kaçındıkları, eserleri için özgün konular aradıkları yorumunu yaparken⁴ Sucu, Latîfî’nin bu tarifinin bir yanıyla “tercüme”ye uyduğunu, bir yanıyla da “nazîre”ye yaklaştığını⁵ söyler. Latîfî diğer bir kısım şairleri de şöyle tanımlar:

“Ve bir kısmı dahî tettebbu’-ı devâvin itmekle ve üstâd-ı nazmun semt-i rûşen görmekle kesb-i isti’dâd ider, üstâd nazmında bir ma’nâyı gördükde anı bir mazmûna dahî âlet-i mülâhaza düşürür ve ta’bîr ü edâda elfâz u edâsın evvelkiden evceh ü ahsen düşürür. Veyâhud tab’-ı pâk ve lutf-ı idrâkle ol ma’nâdan bir ma’nâ dahî hayâl ve ol san’atdan bir san’ata dahî intikâl idüp ilbâs-ı libâsda şâhid-i ma’nâyı bir yüzden dahî sûret virür. Suhan-dânlar katında bu kısım şâir-i mübdi’gibi aksâm-ı mezbûreden makbûl ü mergûb ve nâzım-ı muhterî’ gibi memdûh u matlûbdur.”⁶

Sucu, Latîfî’nin burada nazîre yazan şairleri tanımladığını şu sözlerle ifade eder:

“Beşinci kısımda bahsedilen tarz ise, “nazîre”nin ta kendisidir. Latîfî’ye göre; bu tarzı benimseyen şairler, söz ustaları katında “makbûl, mergûb, memdûh ve matlûb”durlar. O dönemin tercüme geleneğinde; ele alınan eserin tamamını

¹ Ahmet Sevgi, “LATÎFÎ,” *TDVİA* içinde, erişim 28 Mayıs 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/latifi>.

² Tarihsel olarak daha önce yaşadığı hâlde Latîfî’yi Nergisi’den sonra zikretmemizin sebebi Latîfî’nin tercüme yöntemlerinden bahsettiğini düşünmememizdir.

³ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, 103.

⁴ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Dergâh: İstanbul, 2014), 83

⁵ Sucu, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği,” 134.

⁶ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, 103.

tercüme etme yönteminin yanında, eserin sadece bir kısmını tercüme etme usûlü de mevcuttur.”¹

Latîfî’nin burada nazîre yazan şairlerden bahsedip bahsetmediği bize göre o kadar açık olmamakla beraber başka karînelerle beraber değerlendirilebilirse netlik kazanabilir. Zira Latîfî şairlerin eserlerini okuyarak kendisindeki şairlik yeteneğini artıran kimselerden bahisle, bu kişilerin okudukları eserlerden ilhamla edebî değeri yüksek eserler üretebilmelerinden bahsediyor gibidir. Nazîre ise daha çok şairlikte kendini ispatlayan kimselerin, bilinçli olarak büyük şairlere bir nevi meydan okuyarak kaleme aldıkları şiirler için kullanılan bir terimdir, denebilir. Elbette Latîfî burada nazîreyi kastetmemiş olsa bile bu, tercüme tasnifinde tanzîrin bir yeri olmadığı anlamına gelmemelidir.

Sonuç olarak kanaatimizce Latîfî burada şairlerin şairlik kabiliyetini sorgulamış, birtakım şairlerin tercüme yapmayı (hatta kastedilen tercüme yollu intihal bile olabilir) veya şiirlerinde iktibasa yer vermeyi tercih ettiklerinden bahsetmiş, tercüme yöntemi veya tekniğiyle ilgili bir bilgi vermemiştir. Ancak mevzu tercüme olduğunda alıntı yapılan bir görüş olduğundan biz de burada bir parantez açarak konuya değinmeyi uygun bulduk.

19. yüzyılda daha çok Batı dillerinden yapılan tercümeleri tasnif eden edipleri detaylıca ele alan Demircioğlu’nun makalesinden istifadeyle bu yüzyılda Necib Asım, Muallim Naci, Ahmet Midhat, Manastırlı Mehmed Rifat ve Safvet Nezîhî’ye ait tercüme tasniflerini şöyle özetleyebiliriz:²

- Necib Asım tercümenin iki şekilde olduğunu söyler: Serbest ve aynen. (Serbest tercüme kitabın mealini, çevimenin kendi zevkine göre diline nakletmesi, aynen tercüme ise edebî eserlerin tercümesidir.³) Asım daha sonra yazdığı bir makalede tercüme tasnifine taklîdi de ekler ve taklîdi orijinalin çalakalem okunup tercüme edilmesi olarak tanımlar. Asım taklîdi orijinal eserin tercümesi olarak değerlendirmez, olumsuz yaklaşır.⁴ Asım’ın tasnifinde sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemine değinilmemiştir. Edebî çevirileri aynen tercüme olarak isimlendirmesi de aynen tercümeyi farklı şekilde tanımlayan diğerlerinin söylemiyle çelişmesi açısından kavram karışıklığına sebep olacak türdendir.

¹ Sucu, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği,” 134.

² Daha fazla bilgi için bkz. Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında Tercüme Kavramı.” Demircioğlu, kendisiyle yaptığımız sözlü sohbette ismi geçen kişilerin kendi dönemlerinin bakış açısıyla bir tasnif yaptıkları noktasına dikkat çekmiş, bu vesileyle tercüme eyleminin zamana ve kültüre bağlı bir eylem olduğunun tekrar altını çizmiştir.

³ Necip Asım Yazıksız, *Kitap*, haz. Türker Acaroğlu, (İletişim: İstanbul, t.y.), 150.

⁴ Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında Tercüme Kavramı,” 19.

- Muallim Naci'ye göre üç tercüme yöntemi ön plandadır: Aynen, mealen ve tevsien. (Aynen tercüme, dillerin farklı cümle yapılarından ötürü her yerde kullanılamaz. Mealen tercümede kaynak metin erek metne aktarılırken hiçbir ekleme yapılmaz. Mealen tercüme, asıl anlama hâlel getirmeyecek eklemeler yapılırsa tevsien tercüme olur. Tevsien tercüme en ideal tercümedir.)¹ Muallim Naci'nin tasnifi kavramsal açıdan daha derli topludur. Ancak *tevsien* kelimesi günümüz Türkçesine *genişletilmiş* olarak çevrilse de Muallim Naci'nin yaptığı tanımda yapılacak eklemelerin ölçüsü belirtilmediğinden (metni gerçekten genişletecek kadar mı, yoksa cümlede rahat olacak kadar mı?) ne şekilde tercüme edilmiş eserlerin bu sınıfa dâhil edilebileceği net belli değildir. Belki de Muallim Naci, metne ilaveler yapılarak genişletilmiş eseri tercüme olarak değerlendirmemiştir. Konuya bu açıdan bakılırsa tercümeyi ve tercüme olmayı birbirinden ayırma ve tercümeleri tasnif konusunda en iyi tasnifin Muallim Naci'ye ait olduğunu söyleyebiliriz.

- Ahmet Midhat ise teracim-i ayniye/harfiyen tercüme, mealen tercüme tasnifinin yanında taklîd ve nakl yöntemiyle tercüme eser üretme konularına değinmiştir. (Midhat taklîdi, yeniden kaleme alma olarak tanımlar. Nakl yöntemiyle ilgili olarak bu yöntemle kaleme alınan eserlerde kullanılan hülâsa-i tercüme tekniğinden bahseder.)²

- Manastırlı Mehmed Rifat yine ikili tercüme yönteminden yola çıkar. Harfiyen tercüme ve mealen (okuduğunu anlayıp aktaran) tercüme yöntemlerine değinir. Sonra ikinci tür tercümenin üç teknik kullanılarak yapılabileceğini anlatır. Bunlar a) Ednâ yolu (Orijinal şiirin aynı kelimeler kullanılarak nesre tahvili) b) Tarz-ı mutavassıt (Asıl anlamın bozulmadan bazılarının aktarılıp bazılarının değiştirildiği orta yol) c) Yeniden yazma (Orijinal şiirin anlamının alınarak başka güzel kelimelerle yeniden yazılması. Bunun için iki dilin de çok iyi bilinmesi ve kaynak metindeki ibarelerin erek dildeki karşılıklarına vâkıf olunması şarttır.).³ Rifat, eserlerin mealen tercüme yöntemi içindeki üçüncü teknikle tercüme edilmesinin evlâ olduğunu söyler.

- Safvet Nezîhî üç tercüme yöntemi olduğunu söyler: Harfiyyen tercüme, aslından tebâüd edilmeksizin mealen tercüme, mealen ve tafsilen tercüme.⁴ Nezîhî, Muallim Naci'nin tasnifinin benzerini, farklı kavramlar kullanarak daha net yapmıştır.

---

¹ Demircioğlu, 19.

² Demircioğlu, 19.

³ Demircioğlu, 20-21.

⁴ Demircioğlu, 22.

Demircioğlu'nun yapılan tasnif çalışmalarını derleyerek ulaştığı sonuçlara aşağıda değinileceğinden tekrara düşmemek adına şimdilik verilen bu özet bilgiyle yetinilecektir.

Klasik Türk edebiyatı tercüme geleneğindeki meşhur tasniflerden biri de Agâh Sırrı Levend'e aittir. Levend, eski edebiyatımızda “terceme”nin, bugünkü “çeviri”yi aşan geniş bir anlam taşıdığını söyleyerek tercümelemleri şu şekilde sınıflandırır:

a) Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler: Kur'an çevirileri gibi, satırlı tercümelemler.

b) Kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan çeviriler: Edebî eserlerde çok görülür. (Levend'in verdiği örnekler birebir, aslına sadık diye nitelenen tercümeleme işaret eder türdendir.)

c) Konusu aktararak yapılan çeviriler: Yazarın eseri cümle cümle çevirmediği, kavrayabildiği biçimde anlamını aktardığı tercümelemlerdir.

d) Genişletilerek yapılan çeviriler: Edebî eserlerde görülür. Şair kaynak olarak aldığı eseri olduğu gibi çevirmez, kendisini esere bağlı saymaz. Kimi parçaları aktarma yoluyla alır, kimi yerleri olduğu gibi çevirir. Ama asıl önemli bulduğu yerleri genişleterek aktarır.¹

Levend'in yaptığı sınıflandırmada ilk ve ikinci tercüme şekli üzerinde pek ihtilaf yokken üçüncü ve dördüncü sıraya dâhil olan tercümelemlerin hangi yöntemle yazıldıklarının tespiti tartışma konusu olmuştur. Akla gelen sorulardan biri şudur: İkinci çeviri yöntemi olan kelime kelime olmayan ama aslına uygun olan çevirilerle cümle cümle çevrilmeyip kavrandığı kadarıyla anlamın aktarıldığı üçüncü çeviri yönteminin farkı tam olarak nedir? Konunun aktarıldığını anlayabilmemiz için kaynak metinle bağlantı kurulabilecek bir yakınlığın olması gerekmiyor mu? Bu yakınlık tespit edilebiliyorsa buna mütercim tercihi dememize engel olacak etken ne olabilir? Levend, konusu aktararak yapılan çevirilere dair fazla söz söylemediğinden ve örnek de vermediğinden dolayı kafa karışıklığı ortaya çıkmaktadır.

Genişletilerek yapılan çeviri sınıfına gelindiğinde şairlerin kaynak metne tam bağlı kalmayarak, bazı yerleri aktarıp bazı yerleri çevirip önemli buldukları yerleri de genişleterek yaptıkları edebî çevirilerin bu gruba dâhil edildiği görülür. Levend bu türden çevirilere çeviri bile denemeyeceğini, şairlerin kaynak eser sahiplerine duydukları

---

¹ Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 80-81.

saygıdan dolayı eserlerine tercüme dediklerini söylemiştir. Yani Levend bazı şairlerin yalnız kaynak metnin konusunu aktararak yaptıkları çeviriden mi bahsetmektedir?

Burada bir parantez açarak Levend'in yapmış olduğu tasnifle ilgili dikkat çeken diğer bir noktanın, bu tasnifle Safvet Nezihi'nin yaptığı tasnif arasındaki büyük benzerlik olduğunu söylememiz gerekir. Levend'in tasnifi, Nezihi'nin tercüme tasnifinin diliçi çevirisi gibi görünmektedir. Sadece Nezihi'nin üç başlık altında verdiği tasnif, sanki Levend tarafından üçüncü sınıf ikiye ayrılarak dörtlü hale getirilmiştir. Nezihi "mealen ve tafsilen tercüme"yi tek sınıfta saymış, Levend ise "konusu aktarılan ve genişletilerek yapılan" diye ikiye ayırmıştır. Belki de iki sınıfın birbirine karışmasına sebep olan nokta budur. Parantezi kapatırken, elbette Levend'in Nezihi'nin tasnifini esas almış olabileceğine dair elimizde şimdilik bir bilgi olmadığını söylemeliyiz.

Genişletilmiş tercümelerin türüyle ilgili öne sürülen önemli bir görüş, bunların nazîre türünde yazılmış tercümeler olabileceği görüşüdür. Toska, genişletilmiş tercüme yerine nazîre teriminin kullanılmasını önerdiği makalesinde şöyle yazar:

"...Levend'in genişletilmiş çevirilerle ilgili tespitleri de yine tezkirecilerin nazîre olarak adlandırdıkları eserleri nitelendirmiyor mu? Geleneğin bize sunduğu bu imkândan, varolan bu tanımdan yararlanamaz mıyız? Günümüzde bu ayırt edici terim, nazîre, bu tür tercümelerin adı olarak kullanılamaz mı?"¹

Genişletilmiş tercüme kavramı yerine sınıflandırmada nazîre teriminin konmasına dair bu öneriye Parker, Köksal², Demircioğlu ve Yazar gibi araştırmacılar sıcak bakmaktadır ama nazîre teriminin kullanıldığı yeni tasnif denemeleri olsa da net bir tablo ortaya koyulamamıştır.

Cemal Demircioğlu, (yukarıda da aktardığımız üzere) 19. yüzyıldaki klasik Türk edebiyatı tercüme yöntemlerini ortaya koyan bir çalışma yapmıştır. Dönemin mütercim ve edipleri tarafından zikredilen tercüme yöntemlerini derleyen Demircioğlu, klasik tercüme metinlerinde aşağıdaki yöntemlerin uygulandığı neticesine varmıştır:

---

¹ Zehra Toska, "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntemler Ne Olmalıdır?" 299.

² Köksal bu tür tercümelere nazire denip denemeyeceğiyle ilgili şunları söyler: "Bu hususta açık olan bir şey varsa o da elimizde kesin bilgiler, kayıtlar veya eserde çok bariz işaretler bulunmadığı takdirde bir mesnevinin "nazire" olup olmadığı meselesinde söylenecek sözlerin, subjektif değerlendirmeler yahut sadece birer "görüş" olmaktan öteye gitmeyeceğidir." M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*, (Ankara: Akçağ, 2006), 26.

“19. yüzyıl sonu itibarıyla oluşan tercüme söylemleri, uygulamada “harfîyyen/aynen”, “mealen”, “tevsien”, “iktibas”, “hülâsa”, “taklid”, “tanzir” ve “tahvil” gibi çeşitli tercüme stratejilerinin kullanıldığını göstermektedir.”¹

Ayrıca bu yöntemlerin 19. yüzyılda birdenbire ortaya çıkmadığını, aynı coğrafyayı paylaşan Arap, Fars ve Türk ortak kültür geleneğinden gelerek devam ettiklerini hatırlatır:

“Bu bağlamda çoğu modern çeviri anlatısında Osmanlı kültüründeki nakl, iktibas, taklid, tanzir, tefsir, şerh, tahvil, hülâsa gibi Arap-Fars-Türk geleneğine dayalı çok çeşitli metin üretme ve çevirme stratejilerinin 19. yüzyıl boyunca da devam ettiği, hatta Cumhuriyet dönemine kadar uzandığı dikkatlerden kaçır. Osmanlı’daki üretken imitatio (aktarımsal ilişki) anlayışının göstergeleri olan bu tür uygulamalar, üretim stratejileri bakımından “sadık-serbest” gibi ikili karşıtlıkların, “tam çeviri” gibi Osmanlı dizgesi için bütünüyle kuşatıcı ol(a)mayan günümüz çeviri anlayışlarının dar kalıplarına sıkıştırılır. Bu durum, Osmanlı kültürüne özgü kültürel göstergelerin silinmesi, unutulmasıdır.”²

Burada akla Osmanlı mütercimlerinin Abbasîler dönemindeki tercüme yöntemlerinden haberdar olup olmadıkları sorusu gelmektedir. Demircioğlu’nun aklına da doğal olarak bu soru gelmiş ve bu sorunun cevabının peşine düşmüştür.

“Bu çerçevede makalede ileri süreceğimiz temel argüman ise Osmanlıdaki mütercimlerin -en azından birincil kaynaklardan elde edebildiğimiz kadarıyla şimdilik bir kısmının- Abbasiler döneminde karşımıza çıkan Arap çeviri kuramcılarının yaklaşımlarından haberdar oldukları ve bu yaklaşımlardan kendi çeviri uygulamalarında veya çeviriye dayalı metin üretiminde yararlandıklarıdır.”³

Demircioğlu makalenin ilerleyen kısmında öne sürdüğü argümanın doğru olduğu sonucuna ulaşarak “*Osmanlı mütercimlerinin Arap çeviri geleneğindeki kimi kuramsal yaklaşımlarla etkileşim içinde olduklarının görüldüğünü*”⁴ söyler.

---

¹ Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında Tercüme Kavramı,” 17.

² Cemal Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı: Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2016), 138-139.

³ Cemal Demircioğlu, “El-Cahız’dan Manastırlı Memet Rıfat’a: Arap Çeviri Kuramcıları ile Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar”, *Turkish Studies*, sy 8/13 (2013), 741-742.

⁴ Demircioğlu, “El-Cahız’dan Manastırlı Memet Rıfat’a,” 757.

Demircioğlu'nun yapmış olduğu tespitlere göre tercüme yöntemleri harfîyen/aynen tercüme, mealen tercüme, tevsien tercüme, tanzîr yoluyla yapılan tercüme, taklîd yoluyla yapılan tercüme olmak üzere 5 sınıfta değerlendirilebilir. Bu yöntemlerin uygulandığı tercümelerde de ictibâs, hülâsa, nakl ve tahvîl tekniklerinin kullanıldığını söylediği çıkarımı yapılabilir.

Klasik Türk edebiyatı tercüme sahasında çalışmaları bulunan Sadık Yazar ise Robinson'un yapmış olduğu tasnif üzerinden giderek tercümeleri kaynak metne bağılılık göstermesi açısından sadık veya serbest olarak nitelendirmiş, *“ister kelime kelime/aynen/harfîyen isterse de mealen yapılsın sadık tercümede, kaynak metnin herhangi bir eksiltme veya ekleme gibi bir duruma başvurulmaksızın erek dile aktarıldığını, serbest tercümede ise durumun tam tersi olduğunu, kaynak metnin aktarımında, eksiltme, ekleme, özetleme, derleme, uyarlama (adaptation), taklit (imitation) gibi yollara başvurulduğunu”*¹ yine Robinson'dan alıntılanarak söylemiştir.

Yazar, Osmanlı tercüme geleneğinde hem sadık hem de serbest tercüme yöntemlerinin kullanıldığı tercümelerin olduğunu, ancak özellikle mesnevi tercümelerinde serbest tercüme yönteminin tercih edildiğini ifade eder:

“Osmanlı tercüme geleneğinde kaynak metne sadakatin oldukça önemsendiği tercümeler yanında başta Farsça klasik mesnevilerin tercümeleri olmak üzere daha fazla edebî kaygı taşıyan tercümelerde mütercimlerin daha serbest bir anlayış içerisinde oldukları görülmektedir.”²

Yazar aynı makale içerisinde 2011'de yazmış olduğu teze gönderme yaparak serbest tercüme sınıfına giren taklit ve nazire türü eserler üretilirken uygulanan teknikleri zikreder:

“Serbest tercüme: Klasik Türk edebiyatı tercüme geleneğinde eksiltme, ekleme, hülâsa etme, seçme (intihâb), derleme ve nihayet taklit veya nazire yoluna başvurularak yapılan serbest tercüme faaliyetleriyle sıklıkla karşılaşmak mümkündür.”³

---

¹ Sadık Yazar, “Osmanlı Edebiyatı Estetik Nesir/İnşa Geleneğinde Nazmın Tercüme İşlevine Dair Bir İnceleme”, *Journal of Turkish Studies: Orhan Bilgin Armağanı I*, 59 (2023), 332.

² Yazar, “Osmanlı Edebiyatı Estetik Nesir/İnşa Geleneğinde Nazmın Tercüme İşlevine Dair Bir İnceleme,” 332.

³ Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği,” 229.

Yazar, yukarıda tarafımızca da değinilen nazire kavramına dair söylenenlerin bir özetini yapmanın yanı sıra taklit, nazire ve yeniden yazım kavramlarına, en başta zikrettiği Robinson'un ikili tercüme tasnifindeki serbest çeviri başlığı altında yer verir.

“...Yukarıda bahsi geçen araştırmacıların da ifade etmeye çalıştıkları üzere Osmanlı tercüme geleneğinde üretilen kimi tercümelerde ekleme ve eksiltme gibi açılardan kaynak metne serbest bir bakış açısıyla yaklaşan bazı mütercimlerin üslup açısından da oldukça serbest bir tutum içinde oldukları, daha da ötesinde böyle bir tutum sayesinde bir özgünlük alanı oluşturma çabası içinde oldukları görülmektedir... Bu itibarla çeviri olgusuyla ilişkilendirerek takdim ettiğimiz kimi örneklerin motamot tercümeden ziyade nazire ve yeniden yazım gibi kavramların yardımı ile daha iyi anlaşılacak serbest tercüme bağlamında değerlendirdiğimizi ifade etmeliyiz.”¹

Anlaşıldığı kadarıyla Yazar, Levend'in dörtlü tercüme tasnifi yerine alt başlıklara ayrılabilen temel ikili bir tasnifi tercih etmiştir. Levend'in ilk iki maddede ayrı ayrı saydığı tahte'l-lafz ve aslına uygun çevirilerle beraber şekline bakılmaksızın kaynak metne bağlı kalan tüm tercümeleri “sadık tercüme”, konusu aktarılan ya da genişletilerek yapılan diğer iki tercüme grubunu ise ekleme, eksiltme, özetleme, uyarlama, derleme gibi teknikler kullanılarak ortaya konulan taklit, nazire, yeniden yazım gibi farklı metin üretim türlerini ise “serbest tercüme” başlığı altında zikretmiştir.

Hidayet Aydar ise Kur'an'ın tercümesi meselesini işlerken tercümeleri şöyle tasnif eder: 1- Harfi (Lafzi) tercüme (Nazmın nazma, tertibin tertibe, hatta kelimelerin birbirine muvafık olması şartıyla, bir dildeki lafızları başka bir dildeki benzer lafızlarla ifade etmektir. Bu şekil tercümede hiçbir kelime atılmaz ve ona ilaveler de yapılmaz.)² 2- Misli misline tercüme (Aslın tıpatıp aynısı olan tercümedir ve Kur'an'ın bu şekilde tercüme edilmesi mümkün değildir.) 3- Manzum tercüme (Bir metnin şiir halinde başka bir dile çevrilmesidir.) 4- Tanziri tercüme (Daha çok edebî şiirlerde kullanılır. Asıl metin tercüme edilmez, fakat onda kullanılanın benzeri bir ifade kullanılır. Yani asıl metne bir “nazire” yapılır. Tabi bu yapılırken büsbütün asıl metinden kopuk ve bağımsız hareket edilmez. Bir dereceye kadar ona bağlılık vardır; hatta bazen ondaki kelimeler, ifadeler kullanılır.

¹ Yazar, “Osmanlı Edebiyatı Estetik Nesir/İnşa Geleneğinde Nazmın Tercüme İşlevine Dair Bir İnceleme,” 333-334.

² Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, 58.

Fakat bütün bunlarla asıl metnin tercümesi değil, onun benzeri yapılmaya çalışılır.¹ Kur'an'a ise nazire türü bir tercüme yapılamaz.²)

Aydar, sınıflandırmasına artık aşına olunan ikili tercüme yönteminden sonra bir tercüme yöntemi olarak “manzum tercüme”yi eklemiştir. Bunun nedeni yapılan tasnifte Kur'an tercümelerinden yola çıkılmış olmasıdır. Burada bu tasnife yer verilmesinin sebebi ise nazire yollu tercüme bir tercüme yöntemi olarak zikretmesidir. Üstelik bunu “Kur'an'a nazire türü bir tercüme yapılamayacağını” ve “edebî şiirlerde bu yöntemin kullanıldığını” belirterek yapmıştır. Böylece Aydar, tanzirî tercüme ibaresini kullanarak, nazire yollu bir tercüme yöntemi olduğunu kabul eden isimlerden olmuştur.

Buraya kadar klasik Türk edebiyatı tercüme geleneğinde uygulanmış yöntemlere dair bir çerçeve oluşturmaya çalıştık. Daha önce de ifade edildiği üzere Batıda geliştirilen Çeviribilim stratejilerinin çoğu, özünde tercüme eylemi gerçekleşmeden önce çevirmene izleyeceği yolu gösteren öneriler sunar. Daha önce yapılmış çeviriler bundan sonra yapılacak çevirileri iyileştirmek amaçlı incelenir, eksikleri tespit edilerek aynı hataların sonraki çevirilerde yapılması engellenmek istenir. Çeviribilim sahasında çeviri edimini zamana ve kültüre bağlı olguları göz önünde bulundurarak değerlendiren Betimleyici Çeviribilim Araştırmaları ışığında klasik Türk edebiyatı döneminde üretilen tercüme eserlerin değerlendirilmesi bu bağlamda daha iyi çeviri stratejilerinin ortaya koyulması için istifade edilebilecek veriler sunabilir. Ancak çağdaş normlarla klasik Türk edebiyatı tercümelerini tasnif ve tahlile kalkışmanın sağlayabileceği faydaların ne olabileceği üzerinde ayrıca düşünmek gerekir.

---

¹ Aydar, 237-238.

² Aydar, 239.

4. Osmanlı Dönemi Tercümelerini Tasnif Denemesi

Geçmişte de günümüzde de -her ne kadar öznel bir yaklaşım olsa da- yapılan tercümelerin başarılı addedilmesini sağlayan birtakım unsurlar zikredilmiştir. Bu unsurların başında kaynak metnin dilinde söylenenlerin, erek dilde aynı anlamı verecek şekilde ifade edilebilmiş olması gelir. Örneğin kaynak metindeki cümle yapısının tercümede erek dil yapısına uygun dizilmesi, kaynak metindeki kelimelerin erek dilde kullanılan/yaşayan kelimelerle karşılanması ve deyim ve atasözlerinin erek dildeki karşılıklarının verilmesi gerekliliği bu bağlamda ele alınabilir. Sözcüğü sözcüğüne/tahte'l-lafz tercüme yöntemi, bu şartı sağlamadığı için bir amaca hizmet etmediği durumlarda, özellikle de edebî çevirilerde tercih edilen bir yöntem olmamıştır. İkinci unsur kaynak metinde söylenenlerin erek dile aktarımında, eksiltme veya ekleme sayılabilecek müdahalelerden kaçınılmasıdır. Kaynak metin dili ile erek metin dilinin arasındaki gramer farklılıklarından doğan mecburi eklemelerin veya eksiltmelerin müdahale sayılmaması gerektiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Örneğin kaynak dilde iki kelimedenden oluşan bir fiil, erek dile tek kelime ile çevrilebilir veya tam tersi söz konusu olabilir ya da kaynak dilde tek kelimeyle ifade edilen bir durum, erek metinde tam karşılığı olmadığı için betimleyici özellikte verilebilir. Bu ve benzeri durumların ekleme veya eksiltme sayılmamasına dikkat edilmelidir. Üçüncü unsur kaynak metindeki üslubun ve söyleyiş güzelliğinin erek metne ilk iki unsura riayet edilerek aktarılabilmesidir. Biz, bu unsurların bir arada olduğu tercümeyle klasik edebiyatımızda mealen tercüme dendiği neticesine vardık.

Osmanlı döneminde yapılan tercümelerin tasnifine dair çalışması bulunan araştırmacıların görüşleri yukarıda verilmişti. Hepsi dikkate alınarak ve bu çalışmaya konu olan *Pendnâme* tercümelerinin özellikleri de göz önünde bulundurularak klasik Türk edebiyatında manzum tercümelerin şu şekilde tasnif edilebileceği kanısına varılmıştır¹:

1-Harfiyen (tahte'l-lafz/ satır altı/ kelimesi kelimesine) tercüme: Kelimelerin erek metinde olması gerektiği şekilde değil, kaynak metne göre sıralandığı tercüme biçimidir. Aynı söz dizimine sahip diller arasında yapılan tercümelerde daha iyi sonuçlar ortaya

---

¹ Tasnif için verilen terimlerin hepsi Osmanlı dönemi tercüme üzerine çalışan araştırmacıların çalışmalarında kullandıkları terimlerdir. Aynı manayı kastederek kullanıldıkları anlaşılanlar yan yana zikredilmiştir. Terimlerin kültüre ve zamana bağlı değişimi bu isimlendirmelerde kendini göstermektedir (Bu konuya dair daha fazla bilgi için Betimleyici Çeviri Yöntemini geliştiren Toury ve Demircioğlu'nun çalışmalarına bakınız.) Örneğin tasnif kelimesinin kendisi dahi bizim kullanımımızda bir sınıflandırma çalışmasına işaret ederken aşağıda tasnif kelimesinin geçmişte bir metin üretme türüne verilen ad olarak kullanıldığını görebiliyoruz.

çıkarsa da farklı söz dizimine sahip diller arasında yapılan bu tür tercümelerde akıcı bir anlatımın sağlanması pek mümkün olmaz. Kutsal metinlerin çevrilemeyeceğine dair inanç sonucu bu tür tercümeler yapılmıştır. Bu tercümeler, klasik Türk edebiyatında kaynak metindeki kelimenin altına o kelimenin tercümesinin yazılmasıyla oluşturulduğu için tahte'l-lafz (satırlı) tercüme adıyla anılmıştır.

2-Mealen (anlamı aktaran/ birebir/ aslına sadık) tercüme: Kaynak metin dilinde söylenenlerin erek dilin yapısına uygun şekilde, ekleme-eksiltme olmadan ve kaynak metindeki üslubu yansıtacak şekilde tercüme edilmesidir. Burada sözü geçen ekleme-eksiltmenin, erek dile kaynak metin anlamını taşıyabilmek için yapılması zorunlu olan eklemeler-eksiltmeler olmadığının altını çizmek gerekir.¹

Osmanlı dönemi tercüme için birebir tercüme ve anlamı aktaran tercümenin birbirine hem çok yakın hem de aynı anda çok uzak kavramlar olduklarını iddia etmek de mümkündür. Birebir tercümede kelimelerin erek dildeki tam karşılıkları verilirken, anlamı aktaran tercümede içerik benzer anlama gelen farklı kelimelerle ifade edilir ve daha yaratıcı olan şeklin bu olduğu söylenir. Buna göre anlamı aktaran tercüme de üç biçimde kendini gösterebilir:

-Kaynak metnin erek dile biraz eksik aktarıldığı tercüme.

-Kaynak metnin erek dile olduğu gibi aktarıldığı tercüme.

-Kaynak metnin erek dile edebî ve etkileyici şekilde aktarıldığı tercüme.

Kaynak metnin erek dile olduğu gibi aktarıldığı tercüme için birebir tercüme terimi daha uygun düşebilir. Tercüme atfedilen başarı, okur ve araştırmacı tarafından bu aktarım şekline bağlı olarak değerlendirilir. Elbette bu farklılıklar mütercim kabiliyetiyle alakalı nüanslardır ve farklı yöntemler olarak değerlendirilmelerini gerektirecek bir durum yoktur.²

---

¹ Toury'nin varsayımsal çeviri teorisi dikkate alınırsa sadakat kavramını içeren isimlendirmelerden kaçınılmalıdır. Biz ise alanda kullanılageldiği için "aslına sadık tercüme" kavramına yer vermek durumundayız.

² Demircioğlu ile yaptığımız bir sohbette tercüme metnin yapısal ve biçimsel açıdan kaynak metne olan benzerliğiyle ilgili Toury'nin bazı teorileri olduğunu açıklamıştır. Bu teoriye göre kaynak metin ve dili toplumda ne kadar bilinirse erek metin ve dili kaynak metne o kadar yakın olur, buna mukabil toplum, kaynak metne ve dile ne kadar uzaklaştıkça ortaya koyulan erek metin ve dili kaynak metin ve dilden o kadar uzak olur. Konu hakkında daha fazla bilgi için Gideon Toury ve Cemal Demircioğlu'nun çalışmalarına başvurulabilir. Bu çalışmada bu teorileri doğrular nitelikte bazı tespitlerin ortaya çıktığı ilerde görülecektir.

3-Tevsien (tafsilen/ genişletilerek yapılmış) tercüme: Şairin tercümeyle kaynak metinde olmayan majör eklemeler yaptığı tercüme bu sınıfta değerlendirilebilir. Bu tercüme sınıfına genişletilmiş tercümenin nasıl yapıldığını göstermesi bakımından tasnif, tanzir ve taklîd edilerek yazılmış tercüme türleri alt başlık olarak eklenebilir.

a) **Tasnif:** Farklı eserlerin tercümelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş tercüme bu grupta değerlendirilebilir. Bir tercümenin tasnif yoluyla oluşturulduğunu anlamak için ilk bakılması gereken mütercimnin eserini ne şekilde nitelediğidir. Doğrudan tasnif olarak nitelendirmiş olabilir veya bu bilgiye yanmetinlerde dolaylı yoldan değinebilir.¹ İkinci bakılacak nokta ise tercümesi olduğu düşünülen kaynak metnin hacmiyle tercüme eserinin karşılaştırılmasıdır. Tercüme daha hacimliyse tasnif olması ihtimali düşünülebilir ancak bu yeter ve geçer şart değildir. Beyit sayısı artmamış fakat bir araya getirilmek suretiyle oluşturulmuş tasnif eserler üretilmiş de olabilir. Tercüme içeriğindeki biçim, başlık veya konu değişimlerinin de muhtemel bir tasnife işaret ediyor olabileceği hususu değerlendirilmelidir.

b) **Tanziren/ konusu aktarılan/ öykünmecî tercüme:** Bu tercümelerin tespitinin ve isimlendirilmesinin oldukça zor olduğunu söyleyerek söze başlamak gerekir. Nazirede şairin, kaynak şiirden daha iyi bir şiir yazma gayesi vardır. Tanzirî tercüme diye bir tür varsa bu türde tercüme etme gayesinde olan mütercimnin gayesi de erek dilde kaynak metinden daha iyi bir eser ortaya koyabilmek olmalıdır. Bunun için kaynak metinde anlatılanı, kaynak metininden daha iyi ifade etmeye çalışması beklenir. Kaynak metin konusuna ve akışına bağlı kalır ama farklı şekilde, farklı kelimelerle anlatır.² Kaynak metinden uzaklaşan böyle bir eserin tercüme olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de araştırmacılar arasında ayrı bir tartışma konusudur. Bir tercümenin kaynak metni tanziren yazıldığını, ancak şairin kendisi söylerse anlamak mümkün olabilecektir.³ Aksi takdirde bundan emin olmak

---

¹ Demircioğlu tercümelerin yanmetinlerinden bilgi edinmekle ilgili eyleme-odaklı söylem teorisini geliştirmiştir. Demircioğlu'nun "Eyleme-odaklı söylem çözümlemesi adlı yöntem önerisi, özellikle kaynak metin dilini bilmeyen araştırmacılar için, KM ile TM karşılaştırması yapılamadığında kullanışlı/uygulanabilir bir yöntem. Ancak yöntemin uygulanabilmesi, eserlerin yanmetin (mukaddime, sebeb-i telif, hâtime gibi kısımları) barındırmasına bağlıdır, yanmetni olmayan eserlerin karşılaştırmalı çalışılması gerekir. Daha fazla bilgi için bkz. Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazını: Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*.

² Nazire kavramı ve türleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*.

³ 19. Yüzyılda Ahmed Midhat Efendi'nin bir romanı tanzir ettiğini söylediği kaydedilmiştir. Bkz. Devrim Ulaş Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Tefrika Romanlarında İç İç Geçmiş Edimler Olarak Tercüme, Telif ve

mümkün olmayacaktır. Tanzirî tercüme olduğundan emin olunamayan bu ve benzeri eserlerin tezkire gibi diğer kaynaklarda geçen bilgilere veya karşılaştırma çalışmasına dayanarak tercüme olduğu kesin tespit edilirse adlandırmanın *konusu aktarılarak yapılan tercümeler* şeklinde olması daha uygun olabilir.

- c) **Taklîd/ esinlenilmiş tercüme/ uyarlama/ adaptasyon:** Latifî şairlik kariyerinin başında olan kişilerin bir nevi kendilerini geliştirmek için kaleme aldıkları eserleri anlatmak için taklîd kelimesini kullanmıştı. Taklîd yöntemiyle kaleme alınmış tercüme eserler olduğuna dair bilgi veren bir çalışmada 19. yüzyıl itibarıyla taklîdin yeni eserler verme, yeniden yazma bağlamında değerlendirildiği, saygın bir yol olarak görülmediği, daha çok bilgilendirici metinlerde izlenen bir çeviri stratejisi olduğu ve telif ile tercüme arasındaki çizgiyi belirsizleştirdiği bilgisi verilmiştir.¹ Klasik edebiyatta kullanılan taklîd terimiyle kastedilenin, 19. yüzyıldan sonra tanımı yapılan taklîdden farklı bir anlam taşıdığını düşünmekteyiz. Latifî'nin bahsettiği taklîd, kaynak metne öykünerek yazılmış ama nazire olabilecek kadar da iyi olmayan eserleri tarif eder gibidir. Uyarlamanın ise her ne kadar burada taklîd ile aynı sınıfta değerlendirsek de yakın tarihli tercümelerin tasnifinde kullanılması daha uygun olabilir. Sözlükte uyarlama “Yabancı dille yazılmış bir eseri yerli şartlara uydurarak tercüme etme, adaptasyon”², adaptasyon da benzer bir şekilde “Yabancı dille yazılmış bir eseri, çevrildiği dilin şartlarına ve o memleketin özelliklerine, yerli inanç ve yaşayışa uydurarak tercüme etme, uyarlama”³ olarak eş anlamda tanımlanmıştır. Bu tanımlarda yerelleştirme/yerlileştirme kavramının ön plana çıktığı söylenebilir. Verilen tüm bu bilgilere göre kaynak metindeki kurgu artık kaynak metinle yalnızca ana fikir bakımından benzerlik gösteriyor, ana karakterler, karakterlerin başından geçen olaylar ve benzeri diğer hususlarda kaynak metinle benzeşmiyorsa 19. yüzyıldan sonra bu şekilde üretilmiş eseri taklîd/ uyarlama/ adaptasyon olarak tanımlamak doğru olabilir. Klasik Türk edebiyatı alanında ise tanzir edilerek yazılmış eserlerle karıştırılması mümkün olan taklîd türü

Adaptasyon: Metinler, Eyleyiciler ve Söylemler (1928-1960)”, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2023), 1.

¹ Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında Tercüme Kavramı,” 23.

² “Uyarlama,” *Kubbealtı Lugatı* içinde, <https://lugatim.com/s/uyarlama>

³ “Adaptasyon,” *Kubbealtı Lugatı* içinde, <https://lugatim.com/s/ADAPTASYON>

tercümelerin tespitinin de en az tanziren yazılmış tercümeler kadar zor olduğunu ve mütercimlerin kendisi beyanda bulunmamışsa, tezkirelerde de bu yönde bir bilgiye ulaşamıyorsa, bir tercümeyi bu sınıfa dâhil etme noktasında tam olarak emin olunamayacağını söylemek gerekir.

Klasik dönem edebiyatımızda tercüme edilen eserlerin bu üç sınıftan hangisine ait olduğunun tespiti nispeten kolay olsa da üçüncü sınıfa dâhil olan tercümelerin birbirinden ayırt edilebilmesi zikredilen güçlükleri barındırmaktadır. Özellikle taklîd ve tanzirin birbirine yakın konumları, daha sonra yapılacak çalışmaların sonucuna göre aynı sınıfta değerlendirilmelerini gerektirebilir. Sınıfların ve tanımların netleştirilebilmesi ise bu alanda yapılan çalışmaların sayısının artmasıyla mümkün olabilecektir.

BÖLÜM III: *PENDNÂME* TERCÜMELERİNİN İNCELENMESİ

1. SABÂYÎ HAYREDDİN ÇELEBÎ'NİN *SİRÂT-I MÜSTAKÎM* ADLI TERCÜMESİ

Pendnâme'nin Anadolu'daki bilinen ilk tercümesi Sabâyî'nin *Sırât-ı Müstakîm* isimli eseridir. Sabâyî tercümesine, doğru yol anlamına gelen *Sırât-ı Müstakîm* ismini verenin şeyhi olduğunu sebab-i telif bölümünde dile getirir. Esere isim verilirken Kur'ân-ı Kerîm'de insanların Allah'tan kendilerini doğru yola iletmesini istemelerini salık veren ayetler dikkate alınmış olmalıdır.

Atlansoy *Sırât-ı Müstakîm*¹ için “kelime kelime olmamakla beraber aslına sâdık kalan bir tercüme” yorumunu yaptıktan sonra² incelemesinde eserde başlık ve ara başlıkların olmadığını, eserin bir varağının kopmuş olduğunu, 736 beyit olacakken 30 beyitlik varak eksikliği neticesinde elde 706 beyit bulunduğunu ifade eder. Atlansoy'un tespitine göre Sabâyî 92. beyitten itibaren 600 beyit kadar aslına oldukça sadık bir çeviri yapmıştır.³

Sabâyî'nin tercümesini yüksek lisans tezi olarak çalışan Atlansoy, metnini o zaman sadece bir nüshası olduğu bilgisine ulaştığı Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Genel 4404 numarada kayıtlı nüsha üzerinden kurmuştur.⁴ Eserin şu anda ulaşılabilen üç nüshası daha bulunmaktadır.⁵ Bunlardan Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüsha 1025 beyittir. Sabâyî'nin eklediği bölümler ve bir beyti birden fazla beyitle tercüme ettiği örnekler dikkate alınırsa bu durum Bursa Kütüphanesi'ndeki nüshada eksik olan varakların daha fazla olduğunu ya da eksik istinsah edildiğini düşündürmektedir. Eserin bilimsel neşri konumuz dışında kaldığından bu bilgiyi vermekle yetiniyoruz. Kısaca Atlansoy'un çalıştığı nüshada eksik olan varak ve daha fazlası Atatürk Kitaplığı nüshasında mevcuttur. Diğer nüshaların biçimsel özelliklerine bakıldığında *Sırât-ı*

---

¹ Atlansoy'un tespitine göre yazma nüshada eksik varak bulunması sebebiyle, çalışma tarihinin eski olmasını da dikkate alarak tespit edilmiş başka bir nüsha olup olmadığına bakıldı. Çevrimiçi bir aramayla tercümenin, biri İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîri Koleksiyonu'nda 34 Ae Manzum 853 ve diğeri İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları içerisinde 605/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı iki nüshasına daha ulaşıldı. Yazma Eserler Kurumu'nun sitesinde eserin Tunus Millî Kütüphanesi'nde de bir nüshası olduğu görülmektedir.

² Atlansoy, “Sabâyî, Sırât-ı Müstakîm,” 11.

³ Atlansoy, 66.

⁴ Bu nüshaya kütüphane üzerinden ulaşılamamıştır. Yazma eser nüshasını bizimle paylaşan Sayın Kadir Atlansoy'a teşekkürü borç bilirim.

⁵ Tercüme eserin İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîri Koleksiyonu'nda 34 Ae Manzum 853 ve İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları içerisinde 605/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı iki nüshasına ilaveten Yazma Eserler Kurumu'nun sitesinde Tunus Millî Kütüphanesi'nde de bir nüshası olduğu görülmektedir.

Müstakîm'in Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu'nda bulunan nüshasında metnin girişindeki başlığın Farsça, bölüm başlıklarının Arapça yazıldığı, başlıkların kaynak metindeki başlıklardan farklı olduğu (yani kaynak metin başlıklarının Arapçaya çevrilmiş hali olmadığı), metindeki başlıkların ve bölümlerin karşılaştırmaya esas alınan kaynak metne paralel ilerlemediği, bölümlere müstensih tarafından içeriğe uygun başlıklar yerleştirildiği görülmektedir. İBB Atatürk Kitaplığı'ndaki nüshada ise başlık koyulması gereken yerlerde “Beyit” yazmakla yetinilmiştir. İki nüsha da nesih hatla yazılmış ve okunaklıdır. İçerik farklılıklarının tespiti ise ayrı bir çalışmanın konusudur.

Atlansoy'un Sabâyî'nin tercümesiyle ilgili yapmış olduğu ve yukarıda aktarılan, Sabâyî'nin “92. beyit itibarıyla aslına sadık çeviri” yorumuna ufak bir düzeltme yapmak gerekir. Zira Sabâyî'nin 92. beyitten itibaren değil, kendi yazdığı sebab-i telif bölümü dışında ilk beyitten başlayarak orijinal metne biçim ve içerik açısından bağlı bir çeviri yaptığı tespit edilebilmektedir. Hatta bu, tercüme metnin kaynak metinle paralel ilerlememesine rağmen üzerinde uğraşarak elde ettiğimiz bir neticedir. Tercümeye dair ayrıntılı değerlendirme ise ilgili bölümde ayrıca yapılacaktır.

1.1.Vezin ve Kafiye

Sabâyî'nin tercümesi kaynak metin ile aynı nazım biçimi ve ölçüsündedir. Mesnevi nazım biçiminde kaleme alınan *Pendnâme*'nin vezni remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıdır. Sabâyî de tercümesinde aynı vezni kullanmıştır. Bu vezin, Türkçe ile daha uyumlu olması hasebiyle Türklerin rahatlıkla uyum sağladığı, on bir heceli, sık kullanılan vezinlerdendir.

Tercüme metin vezin konusunda genel olarak başarılıdır. Çok nadir birkaç beyitte vezin kusuruna¹ rastlanmaktadır. Bu kusurlar müstensihden kaynaklanıyor dahi olabilir. Zira metnin diğer iki nüshasına bakıldığında kusur gibi görünen bazı yerlerin yazım hatasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Elbette müstensihlerin inisiyatif kullanarak uygun gördükleri yerlerde düzeltme yapmış olmaları da mümkündür. Mütercimmin elinden çıkan nüshaya ulaşmadıkça bu görüşler tahminden öteye geçemeyecektir.

Bir eserin aruz özellikleri bakımından değerlendirmesi yapılırken vezin kalıbına uydurmak için şairin kelimeler üzerinde uyguladığı imale, zihaf, vasl, med, sekt gibi

---

¹ Çalışma boyunca istifade edilen vezin veya kafiye kusurları ifadesi, Yekta Saraç'ın çalışmasına dayanılarak kullanılmıştır. Bkz. M.A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*, (İstanbul: Gökkuş, 2015).

kullanımlara bakılır. Tercümeye aruz özellikleri açısından bakıldığında imale, zihaf ve vasl gibi aruz kusurlarına rastlansa da bunlara genelde yapılması hoş görülen durumlarda başvurulduğu görülmüştür. Örneğin vezin gereği imale yapıldığında, Farsça ve Arapça kökenli kelimelerde değil, Türkçe kökenli açık hecelerde yapılmıştır. İnceleme sonucu bu tercümede aruz kullanımının yerinde ve kararında olduğu kanaatine varılmıştır.

Eserler kafiye açısından incelenirken revî harfini içeren kafiye kelimelerinin varlığına bakılır. Kurallara uygun revî harfiyle yapılan kafiye kelimelerinin varlığı kafiye açısından başarıyı, yokluğu başarısızlığı gösterir. Bu tercümede tespit edilen kusurlu kafiye kelimelerinin çok az sayıda oluşuna bakılarak Sabâyî'nin kafiye yönünden başarılı bir tercüme eser ortaya koyduğu söylenebilir.¹ Elbette kafiye kelimelerinin çoğu kaynak metinden aynen aktarıldığından, bu başarıda Attâr'ın da bir nebze payı vardır.

Atlansoy, Sabâyî'nin Türkçe kelimeleri lâıykıyla vezne uydurduğunu, vezin zaruretiyle zorlama olmadığını, zihaf ve imale gibi kusurların oldukça az olduğunu ve Türkçe kelimelerle kafiye bulmakta zorluk çekmeyen güçlü bir şair olduğunu ifade etmektedir.² Yukarıda yapılan tespitler Atlansoy'un bu çıkarımını destekler niteliktedir. Yalnız Sabâyî'nin Türkçe kelimelerle kafiye yapmaktaki başarısı tartışmaya açıktır. Metin içerisinde Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerin sayısı az olduğu gibi deyim yerindeyse kalitesi de düşüktür. Şöyle ki kafiye bazı beyitlerde biri ekte biri kökte, bazılarında ikisi de ektedir. Üstelik mücerred kafiye ötesine geçilen bir örnek, dikkatimizden kaçmadıysa, yoktur. Türkçe kelimelerin kafiye olarak kullanılmak istendiği bazı beyitlerde kafiye dahi yoktur. Yani Sabâyî Türkçe kelimelerle kafiye bulmakta biraz zorlanmıştır.

1.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Sabâyî'nin tercümesi 706 beyittir. Atlansoy arada bir varak olmadığı için 30 kadar beytin eksik olduğunu tespit etmiştir.³ Karşılaştırmaya esas alınan De Sacy neşrinde⁴ *Pendnâme* 853 beyittir. Sabâyî'nin baz aldığı nüshada beyit sayısının kaç olduğuna dair ise elde bilgi yoktur.

Sırat-ı Müstakîm'de bölümler başlıklarla net bir biçimde birbirinden ayrılmamaktadır. Giriş bölümü tevhit, naat, din büyüklerini ululama, sebep-i telif ve münâcât dizimiyle

¹ Kafiye hususu ilgili bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

² Atlansoy, "Sabâyî, Sırat-ı Müstakîm," 46.

³ Atlansoy, 66.

⁴ Attâr, *Pendnâme*.

oluşturulmuştur. Ardından konunun işlendiği bölüm gelmektedir. En sonda da 17 beyitlik bir bitiş bölümüyle tercüme nihayete erdirilmiştir.

Ali Emîrî nüshasında müstensih tarafından esere kırmızıyla ve Farsça olarak “*Kitâb-ı Sırât-ı l-Müstakîm ki Monla Sabâyî tercüme kerde est ez-Pendnâme-i Şeyh ‘Attâr* (Molla Sabâyî’nin Şeyh Attâr’ın Pendnâmesinden tercüme ettiği Sırât-ı Müstakîm kitabı)” başlığı vardır. Başlık, nüshanın Sabâyî tarafından istinsâh edilmediğini gösterir niteliktedir. Ara başlıklar Arapça yazılmıştır. Atatürk Kitaplığı nüshasında kırmızıyla “*Hâzâ Pendnâme-i Şeyh ‘Attâr nurullâhi kabrehü* (Bu Şeyh ‘Attâr’ın -kabri nurla dolsun-Pendnâmesidir)” başlığı bulunur. Bu nüshada bölüm geçişleri kırmızıyla yazılan “*beyit*” ifadesiyle gösterilmiştir. Bu ifadeler, Ali Emîrî Kütüphanesi nüshasındaki başlık konumlarıyla uyumludur.

Metnin bölümlerini belirlerken Farsça nüshanın bölümlerini dikkate alırsak Sabâyî’nin elimize ulaşan tercüme nüshalarıyla aynı şekilde ilerlemediğini söylememiz gerekir.¹ Örneğin Arapça başlıklara sahip Ali Emîrî Kütüphanesi’ndeki nüshada dahi tevhîd, naat, din büyüklerini ululama, sebep-i telif ve münâcât bölümleri içerik yoluyla tespit edilebilmekte, kaynak metindeki gibi başlıklarla birbirinden ayrılmamaktadır. Üstelik daha sonrasında başlıklarla ayrılan bölümler, Farsça kaynak metindeki bölümlerle tam bir paralellik göstermemekte, yeri geldiğinde birkaç bölüm bir arada yazılırken, bu bölümler aynı sıralamayı da takip etmemektedir. Bu durum, Atlansoy’un neşrettiği nüsha için de geçerlidir. 102. beyitten itibaren metnin ilerleyişi, esas alınan Farsça kaynak metinle paralel devam etmemektedir. Bölümlerin tespiti, tercümenin kaynak metinle karşılaştırılması sayesinde mümkün olmuştur.

Verilen bilgileri tabloya dönüştürdüğümüzde genel görünüm şu şekilde olmaktadır:

	Pendnâme	Sırât-ı Müstakîm
Tahmîd ve Tevhîd	25	28
Na‘t	9	10
Din büyüklerini ululama	6	5
Sebeb-i te‘lîf	-	36
Münâcât	12	12

¹ Daha önce, Ruhbahşân’ın Attâr’ın *Pendnâme*’sinde bölüm başlıklarının olmadığına dair düşüncesi ilgili bölümde nakledilmişti. Bkz. “*Pendnâme ve Tercüme Metinlerin Karşılaştırılacağı Kaynak Metin*” başlığı.

Konunun işlendiği bölüm	795	598
Hâtime	6	17
Toplam	853	706

1.2.1. Giriş Bölümü

Sabâ-yî, tercümesinin giriş bölümünde, sebeb-i telif hariç kaynak metin düzenine uymuştur. Tahmîd ve tevhîd, naat, din büyüklerini ululama, sebeb-i telif ve münâcât bölümlerinden oluşan giriş bölümü 1 ila 91. beyitler arasında yer almakta, 92. beyit itibarıyla asıl konu olan nasihatlere geçilmektedir.

a) *Tahmîd ve Tevhîd*

Sırât-ı Müstakîm, başında besmele lafzı olmayan 28 beyitlik bir tahmîd ve tevhîd bölümüyle başlar. *Pendnâme*'de bulunan besmele ve Allah'a hamd ile başlayan ilk beyit, Sabâ-yî'nin tercümesinde yer almaz. *Pendnâme*'nin ilk beyti şöyledir:

Hamd-i bî-had ân Hudâ-yı pāk rā

Ân ki imān dād moştî hāk rā¹ (KM 1)²

Buna karşılık tercüme metinde bu ilk beyit atlanarak ikinci beyitle giriş yapılmıştır:

KM 2   Ân ki der-Âdem demîd ū rūh rā   ST⁴   Ol Hudâ kim Âdem'e nefh itdi rūh
Dād ez-tūfān necāt ū Nūh rā³   1   Buldı tūfāndan necāh emriyle Nūh

Yalnız İBB Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüshada, ilk beyit üzerinde oynandığı görülmektedir. İlk beyit bu nüshada "Hamd ol Hudâ'ya kim" şeklinde diğer nüshalardan farklı başlamaktadır ve yazım hatası yapıldığı müşahade edilebilmektedir.⁵ Bu şekliyle vezin de bozulmaktadır. Bunun sebebinin, metni istinsah eden kişinin Attâr'ın eserine aşına olması ve ezberden böyle bir giriş yaparken, tercümenin aslında o şekilde başlamadığını fark etmesiyle düzeltmeye gitmesi olduğu düşünülebilir. Ali Emîrî ve Bursa kütüphanelerindeki nüshalarda böyle bir yazım hatası yoktur.

¹ "Bir avuç toprağa iman bahşeden o temiz Tanrı'ya sonsuz şükürler olsun."

² Kaynak Metin olarak alınan De Sacy'nin Attâr'ın *Pendnâme* eserine yaptığı edisyon-kritik çalışmasındaki Farsça metin çalışma boyunca KM kısaltması ile gösterilmiştir. Yanında yer alan sayılar bu metindeki beyit numaralarıdır.

³ "O Âdem'e ruhu üfledi ve Nūh'u tufandan kurtardı."

⁴ Sabâ-yî'nin tercümesi ST kısaltması ile gösterilmiştir. Çalışma boyunca ilgili tercüme eser kastedildiğinde mütercimlerin isimlerinin ilk harfi kullanılmıştır.

⁵ Millet Kütüphanesi Ali Emîrî koleksiyonunda AEMnz853 numaraya kayıtlı *Kitâb-ı Sırât-ı Müstakîm* adlı nüshada ilk beyitte herhangi bir oynama yoktur. Gözlemlediğimiz kadarıyla iki nüsha arasında imla farkları mevcuttur.

Tercüme metnin 28 beyitlik tahmîd ve tevhîd bölümü, kaynak metindeki 25 beyitten müteşekkil tahmîd ve tevhîd bölümüyle paralellik göstermektedir. Aradaki fark, mütercimin ilk beyti tercüme etmemesi ancak diğer üç beyitte bir beyti iki beyitle tercüme etmiş olmasıdır.¹ Sabâyî, bir beyti iki beyitle tercüme ettiği örneklerin ilk beyitlerinde kaynak metnin ilk mısrasını, ikinci beyitlerinde ise ikinci mısrasını tercüme etmiştir. Ayrıca naat bölümüne geçmeden önce kaynak metinde karşılığı olmayan iki beyit vardır ve bu iki beyitle naat bölümüne geçilmektedir.

b) Naat

Kaynak metinde 9 beyit (26 ila 34) olan naat bölümü, tercüme metinde 10 beyittir (29 ila 38). Sabâyî, bu fazladan beyitte Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i övmüştür:

Ol Hüseyin ile Hasan iki imâm
Kurretü'l-'ayneyn ü şulţân-ı kirâm (ST 37)

c) Dîn büyüklerini ululama

Bu bölümde dört hak mezhep imamlarının ve ileri gelenlerinin adları zikredilmiş, övülmüş ve rahmetle anılmışlardır. İsmi geçenler İmam-ı A'zâm, Ebu Yusuf, Muhammed, Şâfi'î, Mâlik ve Züfer'dir. Kaynak metinde İdris adı geçerken, tercüme metinde Şâfi'î demekle yetinilmiştir. Muhammed ile kastedilen Muhammed b. Hasan Şeybânî, Züfer ile kastedilen Züfer b. Hüzeyl, Mâlik ise Mâlikî mezhebi kurucusu Mâlik b. Enes olmalıdır.

Kaynak metinde 6 beyit (35 ila 40) olan bu bölüm, tercüme metinde 5 beyittir (39 ila 43). Tercüme edilmeyen beyit, bu din önderlerine edilen iki dua beytinden biridir:

Bâd faẓl-ı Hâk ẓarîn-i cân-ı ū
Şâd bâd ervâh-ı şâgirdân-ı ū² (KM 37)

d) Sebeb-i telif

Şairlerin eserlerini kaleme alma sebeplerini açıkladıkları bu bölümün sahip olduğu önem bilinmektedir. Özellikle tercüme eserlerde bu kısmın, şairin kaynak metin bağlayıcılığından kurtularak kendini gösterebilmek için bulduğu alanlardan biri olduğu söylenebilir. Sabâyî de bu bölümü hem tercüme ettiği eseri ve müellifini tanıtmak, hem de tercüme etme sebebini açıklamak amacıyla değerlendirmiştir.

¹ Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığında incelenecektir.

² "Hakk'ın fazlı O'nun ruhuna yakın olsun. O'nun öğrencilerinin de ruhları şâd olsun."

Sabâyî (44 ila 79 arasındaki) 36 beyitten müteşekkil sebab-i telif bölümüne beş beyitlik Allah’a övgüyle başlamaktadır.

Ol Hüdâvend-i cihân cân âferîn
Kudretine şad hezârân âferîn (ST 44)

Emr anuñ hikmet anuñ ‘izzet anuñ
Fâ‘il-i muhtârdurur kudret anuñ (ST 45)

‘Âleme virüb bu zîb ü zîneti
‘Ayn-ı insanda kodı ol ‘ibreti (ST 46)

Eyledi toprağı şâh-ı enbiyâ
Ümmetinüñ kıldı çoğın evliyâ (ST 47)

Kalbin anlaruñ kılub ‘arş u mecîd
Eyledi ‘ilmiyle her birin ferîd (ST 48)

Ardından on üç beyitle Şeyh Attâr’dan bahsetmiş, tahkik ilmine hâkim ve maharetli biri olduğunu, hoş kokusuyla âlemi doldurduğunu, insanlara bu kitabıyla ilminin zekâtını verip lütufta bulunduğunu söyleyerek onu övmüş, sonra eserini değerli incilerle dolu bir sedefe benzetmiş, bu sedefin denizi dahi aydınlatacak özelliğe sahip olduğunu söyleyerek övgüsünü bir adım daha ileri taşımıştır. Ardından Ali Paşa’nın kendisinden bu eseri tercüme etmesini istediğini söylediği ve Paşa’yı methettiği 9 beyit gelmektedir. Bu beyitlerde akıllı ve iyi düşünceli bir kimsenin bu vaaz ve nasihatlerin Türkçe olması halinde birçok kimseye faydalı olacağını düşündüğünden bir nevi halka ihsanda bulunmayı istediğini söyler, bunun için Sabâyî’den Attâr’ın eserini tercüme etmesini ister. Sabâyî tercüme sürecini 7 beyitle bize anlatır. Aşağıda bu beyitler ve diliçi çevirileri tablo hâlinde sunulmuştur.

ST 72	Halk-ı ‘âlem olmağičün sûdmend Tercüme emr eyledi ol ercümend	O muhterem (Ali Paşa), insanlara faydalı olması için tercüme edilmesini emretti.
73	Lîk n’idem bende yokdur ol zebân Kim olam şeyhün dilinde tercümân	Lâkin neyleyim, bende Şeyh’in diline tercüman olabilecek bir lisân yoktur.
74	Çünkü teklîf itdi ol yâr-ı güzîn Görmedüm lâyük sıyam anun sözün	Ama o seçkin dost teklifte bulununca sözünü dinlemeyerek onu kırmanın uygun olmayacağını düşündüm.
75	Pes zarûrî eyledüm terk-i edeb Dâmen-i şeyhe sunup dest-i taleb	Mecburen edebi bir kenara bırakarak izin isteğimi şeyhin eteğine sundum.
76	Yüz urup sırrına bende ‘acz-hâr İsti‘ânet kılup itdüm i‘tizâr	Âciz bir kul olarak sırrına yüz vurdum ve mazeret dileyerek yardım istedim.

77	‘Özrümü ‘ayb itmeyüp lutf-ı azîm Adını virdi Sırât-ı Müstakîm	Yüce lütuflu, mazeretimi kabul etti ve adını Sırât-ı Müstakîm koydu.
78	Ba‘dehu ‘özü ile kıldum iltizâm Umaram Hak lutf ide kılam tamâm	Sonra bu özrümlle gereğini yapmaya koyuldum. Hakk’ın lütfuyla tamamlamayı umarım.

Sabâyî, tevazu gereği Attâr’ın dilini tercüme edemeyeceğini söylese de Ali Paşa’yı reddedemeyeceği gerekçesiyle Şeyh’ten izin alarak bu işe giriştiğini söyler.

Sabâyî’nin burada bahsettiği şeyh, Attâr olmalıdır. Tasavvufta hâl diliyle yüksek manevi makamlarda olan kişilerle irtibata geçilebildiği bilinir. Sabâyî de Attâr’la böyle bir rabıta kurduğunu söyleyerek aynı zamanda dolaylı yoldan kendisini ve eserini yüceltmektedir. Ayrıca bu vesileyle kendinin mutasavvıf yönü hakkında bilgi vermiş de olur. Sabâyî’nin Şeyh Vefâ’ya bağlı olduğu bilgisine dayanarak¹ yukarıdaki beyitlere bakıldığında Sabâyî’nin kendisinden izin almak için yanına gittiği şeyhin Şeyh Vefâ olduğu da söylenebilir. Beyitlerden çıkarılan anlama göre mana alemindeki Şeyh Attâr veya kendisine tâbi olduğu Şeyh Vefâ Sabâyî’nin bu tercüme yapmasına izin vermiş ve tercümenin adını da *Sırât-ı Müstakîm* koymuştur. Kısacası Ali Paşa bu eseri tercüme etmesini Sabâyî’den istemiş, Sabâyî de müelliften veya kendi şeyhinden icazet alarak tercüme başlamıştır.²

Sebeb-i telif bölümü kabul gören standartlara uygun bir bölüm izlenimi vermektedir.³ Zira sebeb-i telif bölümünde müellif eseri kaleme alma sebebinin yanı sıra kendinden önce yaşamış veya çağdaşı olan ünlü şairlerden ve eserlerinden bahseder, kendisine, eserine, eserini kime sunduğuna dair bilgiler verir, eksiklerinin ve hatalarının bağışlanması dileğiyle okuyanlara da dua ederek bölümü sona erdirir.⁴ Kartal da İsmail Ünver’e atıfla sebeb-i telif bölümünde verilen bilgilerin şunlar olduğunu söyler:

“Sebeb-i te’lif başlığı altında şâir, eserinin yazılış sebebini yazmakla kalmaz, kendi hayatıyla ilgili bilgi verir. Bu konuda kendinden önce eser veren büyük şairleri anar... Mesnevisinin çeviri ya da taklit olmadığını bildirir (Bu örnekte tercüme olduğunu bildirmektedir elbette). Bu bölümün sonunda yanlış ve

¹ Atlansoy, “Pend-i Attâr’ın İlk Çevirisi: Sabâyî’nin Sırât-ı Müstakîm Mesnevîsi,” *İlmi Araştırmalar* sy 20 (Şubat 2014): 27-41, erişim 01 Şubat 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsmiadeti/issue/6497/86077>.

² Atlansoy makalesinde (38) tercüme emrini veren ve adını koyanın Ali Paşa olduğunu yazmışsa da beyitlerden bizim çıkarımımız bu şekildedir.

³ Sebeb-i teliflerle ilgili daha fazla bilgi için yine Ahmet Kartal’ın adı geçen eserinin 136-146. sayfalarına bakılabilir. Kartal, şairlerin kendilerini eser yazmaya ya da tercüme etmeye iten sebepleri listelemiştir.

⁴ Hasan Kavruk, *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te’lif*, (Malatya: y.y., 2003), 19-28.

eksiklerinin bağışlanması dileğinde bulunabilir... Bu yüzden şair ve eser hakkında en önemli bilgilerin sebab-i te'lîf bölümünde olduğu söylenebilir.”¹

Sabâyî de sırasıyla kendinden önce yaşamış olan ve eserini tercüme etmekte olduğu Attâr'ı bu bölümde övgüyle anmış, kendisinden eseri tercüme etmesini isteyen devlet büyüğü Ali Paşa'yı yüceltmış, eserin tercüme olduğunu ve tercüme etme sebebini beyan etmiş, en sonda da af dileyerek münâcât bölümünün tercümesine geçmiş, böylece zikredilen özellikleri haiz bir sebab-i telif bölümü kaleme almıştır.

Kısaca bu bölümü değerlendirdiğimizde ulaştığımız bilgiler şunlardır:

- Sabâyî “tercüme” ibaresini kullanarak eserinin tercüme olduğunu söylemiştir.
- Tercümesini yaptığı eserin Attâr'a ait olduğunu söylemiştir.
- Ali Paşa'nın isteğiyle bu eseri tercüme ettiğini söylemiştir.
- Eserin adını şeyhin (Attâr veya Şeyh Vefâ) verdiğini söylemiştir.

Sabâyî, tercümesinin sonundaki dua bölümünde eserinin tercüme olduğunu, bu eseri kendisi yazmış gibi göstermediğini, eserin Attâr'a ait olduğunu tekrar gururla söylemektedir. Bu bilgilere bakarak Sabâyî'nin kendi döneminde veya kendinden önceki dönemlerde tercüme ettikleri eserleri kendileri yazmış gibi sunan kişilerin varlığından haberdar olduğu anlaşılır.

Tercüme olmayan, Sabâyî'nin yazdığı bu bölüme kullanılan dil açısından bakıldığında ise tercüme edilen bölümlerle uyum içerisinde olduğu görülür. Arapça ve Farsça kökenli kelime ve tamlama kullanımı bu bölümde de dikkat çekmektedir. Kullanılan dil bize, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin o dönemde olağan ve kabul görmüş olduğu düşüncesini doğrular niteliktedir.

e) Münâcât

Tercümedeki münâcât bölümü (80 ila 91) kaynak metinde (41 ila 52) olduğu gibi 12 beyittir. Bu bölümde bir ilave veya eksik olmayıp metne sâdık kalınarak tercüme edilmiştir.

1.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Münâcât bölümünün ardından artık sıra asıl konu olan nasihatlere gelmektedir. Bu nasihatlerde güzel ahlâka sahip, kurtuluşa erecek, kemâl sıfatlarını hâiz kimselerin nasıl

---

¹ Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*, 141.

davranmakta olduklarının yanı sıra, bu türden bir insan olmak için nasıl davranılması gerektiğine dair öğütler verilmektedir. Nasihatnâme, baştan sona arkadaş seçimi, eş seçimi, yeme-içme âdâbı, adaletin ve ibadetin önemi gibi insana günlük hayatında yol gösterici olabilecek nasihatlerle ilmek ilmek işlenmiştir.

Metnin neşri yapılan nüshasında¹ bölüm başlıklarının bulunmadığı daha önce söylendi. Sabâyî'nin tercümesine esas aldığı Farsça kaynağın hangi *Pendnâme* nüshası olduğu bilinmiyor ancak burada esas alınan kaynak metindeki sıralamaya göre konunun işlendiği bölümde on beyit kadar paralel ilerleme görülmektedir. Ali Emîrî Ktp. nüshasında bölüm başında “en-Naşhatü ile'l-‘uḫalā” başlığı atılmışken Atatürk Kitaplığı nüshasında ise başlık yerinde “Beyit” yazmaktadır.

Karşılaştırmaya esas alınan Sabâyî'nin tercümesinde ise başlık bulunmadığından, bölümlerin tespit edilmesinde kafiye olarak kullanılan kelimelerin rolü büyük olmuştur. Sabâyî, karşılaştırmayı yapılabilen metnin yarısından fazlasında kaynak metin kafiyesini aynen kullanmıştır. Tercüme metindeki bölümler, kaynak metindeki (De Sacy neşri) bölümlerle paralel ilerlemediğinden beyitleri tercümeleriyle eşleştirebilmek, kafiye kelimeleri ve tercümede aynen kullanılan diğer kelimeler sayesinde mümkün olmuştur. Zaten bu eşleştirme sayesinde bölümlerin aynı sırayla ilerlemediği anlaşılabilmektedir. Yer yer bazı beyitlerin hangi beytin tercümesi olduğu tespit edilememiş ve tespit edilemeyen beyitler çalışmanın seyrinde çok önemli bir yere sahip olmadığı ve yazmalar arasında daha fazla kaybolmamak gerektiği için bu husus başka bir çalışmaya konu olmak üzere bir kenara bırakılmıştır. Nihayetinde varılan sonuç ise şudur: *Pendnâme*'nin günümüzde neşri yapılmış ve kabul görmüş kaynak metni ile Sabâyî'nin tercümesi, konunun işlendiği kısımda paralellik göstermemektedir. Ancak bu karışıklığa rağmen beyitlerin büyük çoğunluğunun tercümesi tespit edilebilmektedir. Tercüme esas olan nüshanın varakları karışmış olabileceği gibi, mütercimın istinsah ettiği nüshanın varakları sonradan karışmış ve bu karışık nüsha daha sonra çoğaltılmış olabilir. Tercüme farklı bir *Pendnâme* nüshasından istifadeyle tercüme edilmiş de olabilir. Bu ihtimaller dışında, mütercimın inisiyatif kullanarak kendi uygun gördüğü şekilde tercümesini ilerletmiş olması da mümkündür.

Zikredilen durumdan ötürü konunun işlendiği bölümde yer alan alt bölüm başlıklarını sırasına ve beyit sayısına göre belirtebilmek mümkün değildir. Konunun işlendiği bölüm

---

¹ Atlansoy, “Sabâyî, Sırat-ı Müstakîm.”

kaynak metinde 73 başlık altında ilerlemekte iken Sabâyî'nin tercümesinde karşılaştırma sonucu tespit edilebilen 53 başlık vardır. (Daha önce söylendiği üzere Sabâyî'nin tercümesinde başlık yoktur, içerik vasıtasıyla eşleştirilebilen başlıklar kastedilmektedir.) Başlıkların “beyit” yazısıyla gösterildiği Atatürk Kitaplığı nüshasında ise konunun işlendiği bölümde bu şekilde yapılmış 46 başlıklandırma vardır. Her halükârda kaynak metinden farklılaşma görülmektedir. Bu yüzden tercüme incelemesinde, seçilen belli bölüm üzerinden karşılaştırma yapmakla iktifa edilecektir. Yalnız kaynak metin ile tercüme metin beyit sayıları birbirinden çok farklı olmadığı için bazı bölümlerde tercüme edilmeyen beyitler, bazı bölümlerde de bir beytin birden fazla beyitle tercümesi görülse ve tercüme metinle kaynak metin aynı şekilde ilerlemese de Sabâyî'nin bu eseri Attâr'ın *Pendnâme* adlı mesnevisinin tercümesidir. Varolan eksiltmelerin ve eklemelerin bu tercüme eseri günümüzdeki anlamıyla telif eser kategorisine sokmayacağı söylenebilir.

1.2.3. Hâtime Bölümü

Attâr *Pendnâme* adlı eserini 6 beyitlik bir hâtime bölümüyle bitirmiştir. Sabâyî ise tercümesine 17 beyitlik bir hâtime yazmıştır. Tercüme metinlerde hâtime bölümünün kaynak metinden daha fazla olması beklenen bir durumdur. Zira hem kaynak metne hem de tercümeyle ait hâtime bölümü bulunur. Bu bölümde mütercim kendi adını zikretmekte, nefsinin kınamakta, eserinin tercüme olduğunu belirtmekte, bu tercüme eseri kendisine mal etmediği için kendisiyle gurur duymakta, tercüme ettiği eserin müellifini anmakta, dua etmekte ve okuyucudan dua isteyerek tercümeyle sonlandırmaktadır.

Sabâyî'nin hem tercümenin başında sebab-i telif bölümünde, hem de sonunda hâtime bölümünde, yazdığı eserin tercüme olduğunu vurgulaması takdire şâyân bir davranıştır. Nitekim bu tercüme eserin yazıldığı dönemden yüzyıllar sonrasında, karşılaştırma yapabilmek için elde bu kadar teknolojik imkân varken bile, mütercimin kendisi eserinin tercüme olduğunu belirtmeseydi, kişisel tahminlerle bu eserin tercüme olduğunu iddia etme cüretinde bulunulamayacağı âşikârdır.

ST 697 Halka pend itdüm velî ben tutmadum
Tamu anıp nefsümi korkutmadım

Halka nasihat ettim ama ben uymadım,
cehennemi anıp da nefsimi korkutmadım.

698 Tutmadum ben gerçi kıldum tercüme
Sürmedüm bu mâlî aslî harcuma

Ben her ne kadar tercüme etsem de (bu
nasihatlere kendim) uymadım ama bunu
kendime mâl etmedim.

699 Eyledüm küstâh olup terk-i edeb
Eylemedüm asl-ı maksûdı taleb

Küstahlıkla edebi terk ettim ama o
maksadı gütmedim.

Bu beyitlere bakıldığında görülen en önemli nokta, eseri kendisine mâl etmediği için duyduğu gururdur. Bütün o nasihatleri tercüme ettiği halde onlara uymadığını söyleyip kendisini hesaba çekerken, bir nevi hırsızlık saydığı başkasının eserini tercüme edip sahiplenme işini yapmamasını, nasihatlere uymaktan daha üstün tuttuğu anlaşıyor. Ayrıca bu söylemden Sabâyî'nin etrafında, eserleri tercüme ettiği halde telif etmiş olduğunu söyleyenler bulunduğu ve onun bu durumu tasvip etmediği anlaşılmaktadır.

1.3.Sırât-ı Müstakîm'de Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Manzum eserler incelenirken üzerinde durulması gereken konulardan biri vezin ve kafiye olmaktadır. Burada söz konusu olan manzum bir tercüme olunca bu hususları kaynak metinle karşılaştırarak değerlendirmek gerekir. Daha önce nazım biçimine ve aruz özelliklerine değinilen *Sırât-ı Müstakîm*'de şimdi bakılacak öge kafiye hususudur. Sabâyî'nin *Pendnâme*'yi tercüme ederken kaynak metnin kafiyesine sâdık kalıp kalmadığını, sâdık kaldıysa bunun ne oranda olduğunu tespit etmek, tercümenin niteliği hakkında değerlendirme yapılmasına imkân sağlayacaktır. Müşterek dil hazinesi olan iki dil arasında kafiye olarak kullanılan kelimelerin sıklığı ve bilinirliği aynı zamanda bize tercümede izlenen yol hakkında da bilgi verecektir.

1.3.1. Kafiyelerin Tercüme Biçimleri

Tercüme metne bakıldığında Sabâyî'nin bazen kaynak metindeki kafiye kelimesini aynen alıp kullandığı, bazen bu kelimelerden yalnız birini aynen alıp diğeri yerine farklı bir kelime tercih ettiği ya da tamamen farklı kafiye kelimeleri kullandığı görülmektedir. Kafiye bu yönleriyle incelenirken, tercüme üzerinden verilen örnek beyitlerin yanında kaynak metindeki karşılıkları da transkribe hâliyle aktararak, tercüme ve kaynak metin arasında bulunan benzerliklerin gözle görülebilmesi amaçlanmaktadır.

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Sabâyî, tespit edip tam karşılaştırma yapılan 487 beytin 188'inde¹ kaynak metindekiyle birebir aynı kafiye kelimesini kullanmıştır. Bu, oran olarak metnin yaklaşık yüzde 39'una tekabül etmektedir. Hatta daha önce söylendiği gibi bölümleri ve bölümlerin esas alınan

¹ 487 beyit metnin yaklaşık yüzde 70'ine karşılık gelmektedir. Yüzdelik rakamlar verilirken metnin tamamı üzerinden değil, karşılaştırması yapılabilen 487 beyit üzerinden oran hesaplaması yapılacaktır.

kaynak metinle paralel ilerlemediğini tespit noktasında en büyük referans, kafiye ve kafiye kelimeleri olmuştur.

Sabâyî bazı beyitlerde kaynak metindeki kafiye kelimesini olduğu gibi aktararak kullanmıştır. Sabâyî aynı kelimeyi kullandığı için doğal olarak kafiye türü de kaynak metinle aynıdır. Aşağıda bu ödünçlemelere örnek beyitler verilmiştir:

KM 2	Ân ki der-Âdem demîd ü rûh rā Dād ez-ţûfān necāt ü Nûh rā	ST 1	Ol Hudā kim Âdem’e nefh itdi rûh Buldı ţûfāndan necāh emriyle Nûh
3	Ân ki fermān kerd qahreş bād rā Tā sezâyî dād qavm-i ‘Âd rā	2	Ol ki fermānıyla aña irdi bād Virdi her neyse sezā-yı qavm-i ‘Âd
5	Ân Hudāvendî ki hengām-ı seher Kerd qavm-i Lût rā zîr ü zeber	4	Müntakīm Şultān ki bir vaqt-i seher Lût qavmin eyledi zîr ü zeber
56	V’angehî pendāred ān târik ra’y H’āhed āmurzideneş āher Hudāy	95	Şana andan soñra ol târik ra’y Yarlıgaya kendüyi ya’ni Hudāy ¹
528	Her ki rā Haq dāde bâşed in çehār Bâşed ü ez-mu’mîn-i perhîzkār	640	Her kime verildi Haqdan bu çehār Ol kişidür mü’mîn ü perhîzkār

Bazen de yine kafiye kelimesini aynen alıp yardımcı fiil görevindeki redifi Türkçeye çevirerek kullanmıştır. Aşağıda örnekleri verilmiştir:

KM 4	Ân-ki lutf-i h’îş rā izhār kerd Ber-Ĥalîleş nār rā gûlzār kerd	3	Ol ki kendü lutfîn izhār eyledi Odi İbrāhîm’e gûlzār eyledi
8	Çün ‘ināyet kâdir u qayyûm kerd Der-kef-i Dāvūd āhen mûm kerd	8	Çün ‘ināyet kâdir u qayyûm ider Āhenî Dāvud elinde mûm ider
15	Ân yekî rā zer du şad hemyān dehed Diğeri der hasret-i nān cān dehed	16	Birine altun bigi hemyān virür Nāne hasretle birisi cān virür
21	Bî-peder ferzend peydā Ū koned Tıfl rā der mehd gūya Ū koned	22	Atasız bir oğlanı peydā ider Mehd içinde tıfl iken gūyā ider
23	Şāni’i k’ez tîn selāţîn mî-koned Necm rā recm-i şeyāţîn mî-koned	24	Şun’ıla tıynı selāţîn eyler Ol Necmi geh recm-i şeyāţîn eyler Ol
53	‘Âkil ān bâşed ki ü şâkir boved V’angehî ber-nefs-i ĥud kâdir boved	93	‘Âkil ol kuldur ki ol şâkir ola Ba’dehü nefis üstine kâdir ola

¹ Bu beytin yazımında vezin ve bağlamı daha doğru olduğu için İBB Atatürk Kitaplığı nüshası tercih edilmiştir.

Ba‘d-ez-ān hıfz-ı **emānet bāşedeş**
Hem nazar pāk ez-**hıyānet bāşedeş**¹

639

Ba‘dehü hıfz-ı **emānet eyleye**
Nefsi pāk ü bî-**hıyānet eyleye**

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Mütercim tespit edilip tam karşılaştırma yapılabilen 68 beyitte mısralardan birinde kaynak metindeki kafiye kelimesini aynen ödünçlerken, diğer mısradaki kafiye kelimesini değiştirmiştir. Bu da metnin yaklaşık yüzde 14’üne denk gelen bir orandır.

Aşağıdaki örneklerde mısralardan birinde kaynak kelimesi aynen aktarılmış, diğerinde farklı bir kelime tercih edilmiştir. Redif, Türkçe tercümesiyle aktarılmıştır:

KM 12	Üst Sūlţān her çe h‘āhed ān koned ‘Ālemī rā der-demī vīrān koned	ST 13	Her ne kim isterse ol Sūlţān kıılır Bir nefesde ‘ālemi vīrān kıılır
59	Der-riyāzet nefsi-i bed rā gūşmāl Tā ne-y-endāzed tu rā ender-vebāl	ST 99	Nefsüni perhīz-ile kııl gūşmāl Kılmaya tā kim seni ehl-i dālāl
133	Leb be-pīş-i şūy handān mī-koned Pes helāk ez-zaḥm-ı dendān mī-koned	163	Er yüzine leblerin handān ider Bāṭınında leyki kaşd-ı cān ider
289	Ger tevāzu‘ pīşe-gīrī ey civān Düst dārendet heme ḥalk-ı cihān	116	Ki tevāzu‘ işüñ ola iy cüvān İdeler saña muḥabbet ehl-i cān
302	‘Ām rā ne‘b-ved be-cuz zıkr-i lisān Zıkr-i ḥāşān bāşed ez-dil bī-gümān	131	Ḥalk-ı ‘āmuñ zıkr-idür zıkr-i zübān Zıkr-i ḳalb olur ḥavāşuñ bī-gümān

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Mütercim geri kalan 231 beyitte kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Bunların içindeki 104 beyitte kafiyelerden birini ya da her ikisini Türkçe kökenli kelimeler oluşturmuştur. Buna göre tercümenin yalnız yüzde 21’inde, yani beşte biri kadarlık bir bölümünde Türkçe kelime ile kafiye yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine de beyitlerin kaynak metindeki karşılıklarının tespiti, beyit genelinde kullanılan ortak kelimeler vasıtasıyla mümkün olmuştur. Her hālükârda kaynak metin ve tercüme metin arasındaki benzerlik gözle görülebilir seviyededir.

¹ De Sacy neşrinde beyit bulunamamıştır. KM’de bulunamayan beyitler, Farsça aslıyla beraber verilen diğer tercümelerden alınmıştır.

İlk olarak her iki beyitte de kafiye kelimesinin Türkçe olduğu beyitlere bakılmış ve 87 beyitte her iki kafiye kelimesinin de Türkçe olduğu görülmüştür.

KM 16	Ān yekī ber-taht bā-şad ‘izz ü nāz V’an diger kerde dehān ez-fāka bāz	ST 17	‘İzz ü nāz-ıla biri taht üzre tok Faqr-ıla biri yatur ağzı açuk
60	Her ki ħ`āhed tā selāmet māned ü Ez-cemī‘i ħalk rū gerdāned ü	100	Her ki isterse selāmet kendözin Döndüre ol ħalk-ı ‘ālemden yüzin
	Evvelā ez-sā’ilān tersān boved Ez-berāyi cū hem lertzān boved ¹	504	Göricek dervişleri qor u kaçar Ne yir ü ne yidürür açın giçer
791	Ĥatır-ı eytām rā deryāb nīz Tā tu rā peyveste Ĥaḡ dāred ‘aziz	650	Gönlünü iytāmuñ al dāyim ele Tā ki Ĥaḡdan saña ĥürmetler gele

Kafiye kelimesi olarak kullanılan diğer Türkçe kelimeler şöyle sıralanabilir: *ol/yol, çok/yok, tok/açuk, oğul/değül, ötesin/tutasın, oğul/ol, kılasun/bilesün, dilün/alun, ağlamak/anlamak, dile/yile, eri/serseri, kimsene/yine, yok/ok, söyleye/yiye, n’idesin/gidesin, er/yağar, döşek/gerek, işün/giçişün, gelür/olur, yanılıp/kılıp, tur/ur, devletludur/tatludur, sözüni/özüni, biri/yüri, özüni/yüzünü, dost/post, il/kıl, kurtulur/olur, göstere/vire, gizleme/gözleme, boyun/oyun, tok/yok, eyi/süpründiyi, dişün/işün, çık/müstehik, olasin/bulasın, gelür/kalır, tapu/kapu, il/bil, ider/gider, yilterler/ilterler.*

Bu kafiye kelimelerinden bazıları kafiye kelimesi olarak birkaç farklı beyitte kullanılmıştır. Türkçe kelimelerle yapılan kafiyenin türü ise birkaç örnek dışında mücerred kafiye dir.

Sabâyî 5 beyitte, aşağıdaki örnek beyitte görüldüğü üzere *-gil* ekini kafiye kelimesine redif göreviyle eklemiş ve kafiye kelimesini bu suretle meydana getirmiştir.

476	Tā tevānī kār-ı ebleh rā me-sāz Kār fermāyeş velī kemter nevāz	371	Eblehün cehd it işine girmegil İş buyur ammā iken yüz virmegil

Diğer örneklerdeki kafiye kelimeleri *dirgürür/irgürür* (ST 23), *sürmegil/öldürmegil* (ST 515), *çarpmagıl/tapmagıl* (ST 683) şeklindedir.

16 beyitte mısralardan birinin kafiye kelimesi Arapça veya Farsça kökenlidir. Ayrıca birkaç mürdef kafiye örneği dışında, geri kalanlar mücerred kafiye dir. Mürdef kafiye örneklerinde mısralardan birindeki kafiye kelimesi Türkçe iken, diğerindeki Farsça veya

¹ De Sacy neşrinde beyit bulunamamıştır.

Arapça kökenli kelimedir. Hem mısralardan birinde kafiye kelimesinin Türkçe, diğerinde Arapça ya da Farsça kelime olduğu beyitlere örnek olması hem de mürdef kafiye olması bakımından birkaçını aşağıda aktaralım:

292	Behr-i zer me-sitāy dünyādār rā Tā çe ḥ'āhī kerd īn murdār rā	120	Nā-kesi medḥ eyleme altun için Kār idinmez kızbi dānā dūn için
73	Ger ḥaber dārī zı-Ḥayy-ı Lā Yemūt Ber-dehān-ı ḥod be-neh muhr-i sūkūt	190	'Āqıl iseñ pend ideyin diñle tut Ur ağız şandugına mühr-i sūkūt
637	Tā tevānī ḥācet-i miskīn ber ār Tā ber-āred ḥācetet rā Kirdgār	195	İşini miskinlerūñ cehd it oñar Bitire ḥācetlerūñ tā Girdigār

Beyitteki kafiye kelimelerinden yalnız birinin Türkçe olduğu örnekler şöyle sıralanabilir: *balık/sultānlık*, *tudak/Hak*, *bil/bahıl*, *erlik/serverlik*, *ulu/bahtlu*, *kimseden/dehen*, *kaftanun/senün*, *çık/müstehik*, *gerek/melek*, *sen/nādāndan*, *bahşından ol/sen sen ol*, *sakın/yakın*.

Aşağıda verilen benzer türdeki örnekte, kafiye kelimelerine verilen karşılıklar ayrıca ilgi çekicidir:

20	Ān ki bā-murğ-ı hevā māhī dehed Bendegān rā devlet u şāhī dehed	21	Hem hevā kuşlarına balık virür Bir kemīne kula sultānlık virür

Balık anlamına gelen *māhī* kelimesi ve *sultānlık* anlamına gelen *şāhī* kelimesi arasındaki ilişkide, hem Farsçada hem de Türkçede kelime köküne ve ekine karşılık gelen anlam ve ortaya çıkan kafiye durumu aynıdır. Şöyle ki *balık* kelimesindeki -lık kelime köküne aittir, *māhī* kelimesindeki -î de aynı şekilde kelime köküdür. *Sultānlık* kelimesinde ise -lık eki kelime kökü değil, isimden isim yapan yapım ekidir, aynı şekilde *şāhī* kelimesindeki -î de -lık ekine denk bir ektir. Yani hem kaynak hem de tercüme metnin ilk mısralarında kelime köküyle kafiye yapılmış, ikinci mısralarda ek ile kafiye yapılmıştır. Redif de tercüme edilerek aktarılmıştır.

Bazı beyitlerde ise kafiye kelimeleri kaynak metinden farklı, ancak yine Farsça veya Arapça kökenlidir.

41	Pādişāhā cürm-i mā rā der-güzār Mā günehkārīm u tū āmurzegār	80	Cürmümüz lütfuñla 'afv it yā Raḥīm Biz günehkāruz velī fażluñ delīm

Tercümede en çok kullanılan Türkçe kafiye kelimeleri *sakın/yakın* olmuştur. Sabâî *sakın* kelimesini eski Türkçe bir kelime olan *yakın* kelimesiyle 7 beyitte¹, Arapça kökenli *yakîn* kelimesiyle de bir beyitte kafiye yapmıştır. Örnekleri aşağıda görülebilir:

	Nā-ḥoşī der-zindegānī ey vaḥīd	324	Acı olmak dirligi ḥalkuñ yaḳın
	Merd rā ez-ḥūy-ı bed gerded bedīd ²		Kendi bed-ḥūyından olur key saḳın
478	Evvel ez düşmen ki ü estīze-rüst	373	Önegü kīndār düşmenden saḳın
	Ângehī ez-şoḥbet-i nādān-ı düst		Olma nādān şoḥbetine hem yaḳın

Arapça kökenli yakîn kelimesinin kullanıldığı beyit şudur:

737	Ger be-dāmen pāk sāzī rūy-ı ḥiṣ	564	Dāmenüñle yüzüñi silme saḳın
	Rūziyet kem gerded ey dervīṣ bīṣ		Ol daḥı faḳra sebebdür bil yaḳın

1.3.2. Kafiye Kusurları

Kafiye kusuru, kafiye için klasik edebiyat bilgisinde çizilen çerçevenin dışına çıkıldığını gösteren durumu anlatır. Sinād, ikvâ, ikfâ, îtâ kafiye de adı konulan kusurlar olarak sayılırken bir de adı konulmayan kafiye kusurları zikredilir.³

Sabâî için tezkirelerde yapılan övgülerin yerinde olduğuna bir delil olarak sekiz yüze yakın beyitten müteşekkil ve tercümenin kısıtlayıcı etkisine rağmen metinde kafiye kusurlarının az olması gösterilebilir. Kafiye açısından metni kontrol ederken kusur olarak gösterilebilecek örnekler, çoğunlukla îtâ-yı celî adı verilen bir kusur türüdür⁴ ve metnin tamamına oranla çok düşük bir düzeyde kalmaktadır.

Revinin zorlama ile son asıl harf kabul edilmesi, adı konulmayan kafiye kusurlarından sayılır. Örneğin aşağıda alıntılanan beyitte revî harfî olan -r ile kafiye yapılmıştır ancak revî harfî ilk mısrada ekteyken, ikinci mısrada kelimenin kökündedir. Kafiye de ki revî harfî, kelimenin son asıl harfî olmadığına kusur kabul edilir.⁵ Her ne kadar bu kurala göre bu durum kafiye kusuru olarak görülse de Türkçe kelimelerde hoş görülen türde bir

¹ 324, 373, 400, 566, 614, 479 ve 644. beyitler.

² De Sacy neşrinde beyit bulunamamıştır.

³ M.A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*, (İstanbul: Gökkuşbu, 2015), 273.

⁴ Îtâ-yı celî, aynı kafiye nin birden fazla tekrarlanması durumudur. Âlem-gir/cihân-gir, gelen/giden, tâbân/dıraḥşân kelimelerindeki eklerin tekrarı bu kusura örnek olarak verilebilir. (Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*, 274.

⁵ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*, 267.

kusur olduğunu söylemek gerekir. Kaynak metinde ise aynı beyitte kafiye *nâ-pesend ve hûşmend* kelimeleri ile yapılmıştır ve kusurlu değildir.

Şer‘ içinde her ne kim mezmûmdur
‘Âkilisen kendüñe yol virme sür (ST 111)

Aşağıdaki beyitte de benzer bir durum vardır:

Hak söz işitmek kulağın zikridür
Bu sözi gûşîñda tut hoş mânend-i dūr (ST 138)

Kaynak metinde hüner ve şumar kelimeleriyle mücerred kafiye yapılan aşağıdaki beyitte ilk mısrada kelime kökündeki, ikinci mısrada ekteki harf ile kafiye yapılmıştır. Yine yukarıda açıklanan kusur gerçekleşmiştir. Bu harflerin öncesindeki ünlülerde de uyuşma olmayınca hem göze, hem kulağa, hem de kafiye kuralına uymayan bir kafiye ortaya çıkmıştır:

Merd-i dānā pūr-hünersiñ dahı sen
Kemterin tut nefsüñi nādāndan (ST 321)

Samur/yatur, azmidür/nazm-ı dürr, bahtlu/kamu, eyi/süpründüyi örneklerinde de bu durum görülmektedir. Kelimelerden birinde kök, diğerinde ek ile kafiye yapılmıştır.

Bir de Arap alfabesiyle yazıldığında aralarında fark görülmeyen ancak okunuşları farklı olan kelimelerle kafiye yapma durumu vardır. Bunun kusur olup olmadığı tartışmaya açıktır. Bazıları kafiyede esas olanın gözle görünen şekil olduğunu, bazıları da kulakla duyulan ahengin esas olduğunu iddia etmişlerdir. Bu örnekler kafiyenin gözle görüldüğü ancak kulağa hitap etmediği kafiye çeşidi örnekleridir: *Bilmeye/kılmaya, kıl/bil, yakar/beter, sehî/dahı, oğul/degül, ol/fuzûl, il/kıl, anı/denî, kaçır/giçer, bahşından ol/sen ol, bil/kıl, gayrılar/zer, gelür/kalur, zarar/eşerr, gelür/olur*. İmlâsı farklı olup kulağa hoş gelen kafiye de *ırak/Hak* örneği verilebilir.

Revi harfinin olmadığı, sadece redifle yetinilen aşağıdaki beyti de aktarmak gerekir.

Dāne hāke çün düşer ser-hoş olur
Hûşe ser-keşlik ider bî-ser olur (ST 245)

Revi harfinin olmadığı şu beyti de zikrederek bu bahsi kapatalım:

‘Ârif ölüm kaygusun çok çok yimez
Kim bilür taqdīm ü te’hîr eylemez (ST 335)

Burada kafiye kelimesi olarak Türkçe kelimelerin kullanıldığı, ancak revî harfinin bulunmadığı ve kafiye'nin redif görevi gören eklerle sağlandığı görülmektedir.

Kafiye kurallarına uymayan ve eklerle kafiye yapılmaya çalışılan diğer kafiye kelimeleri şunlardır: *eker/diler, eyleye/yiye, uyur/uyanur, lihyene/celbüne*.

1.3.3. Kafiye Hususunun Değerlendirilmesi

Sabâ'î'nin tercümesi kafiye bağlamında değerlendirildiğinde 188 beyitte kaynak metindeki kafiye kelimesinin olduğu gibi ve varsa redifin Türkçeye çevrilerek kullanıldığı, 68 beyitte bir mısradaki kafiye kelimesinin olduğu gibi alınarak kullanılırken diğer mısradaki kafiye kelimesinde farklı bir kelime tercihi yapıldığı görülmektedir. 52 beyitlik sebeb-i telif ve hâtime bölümleri kaynak metinden bağımsız özgün bölümler olduklarından, metnin çeşitli yerlerine dağılmış 90 beyit tercümenin eldeki kaynak metne göre ilerlememesi sebebiyle Farsça karşılıkları bulunamadığından, geriye kalan 77 beyit ise bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği veya kaynak metinde olmadığı halde tercüme metinde bulunan beyitler olduğundan kafiye değerlendirmesi dışında bırakılmıştır. Yani toplamda değerlendirmeye alınan 706 beyit değil, 487 beyit olmuştur. Tespit edilen 231 beyitte kafiye kelimesi farklıdır ancak kaynak beyit ile tercüme beyit arasındaki ortak kelimelerin çokluğu sayesinde bu beyitler kaynak metinde rahatlıkla tespit edilebilmiştir.

Sırât-ı Müstakîm'de Kafiye Kelimleri		
KM kafiyesiyle tamamen aynı ¹	188	%39
KM kafiyesiyle bir mısradaki aynı, diğerinde farklı	68	%14
KM kafiyesinden tamamen farklı	231	%47
Toplam	487	%100

Toplamda 706 beyitten 487 beytin kafiye yönünden incelenmesi, sebeb-i telif ve hâtime bölümleri çıkarıldığında, metnin yüzde 74.4'ü hakkında bilgi verilebildiği anlamına gelmektedir. Bu da bilimsel açıdan yorum yapabilmek için yeterli bir orandır. 487

¹ Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aynı olduğu beyit sayısı, bu sayıya eklenmiştir.

beyitteki kafiye içerisinde daha önce bahsedilen kafiye kusurları yekûnu 31 beyittir.¹ Eldeki bu veriler dikkate alındığında, Sabâyî'nin tercümesinin yarısından biraz fazlasında kaynak beyitteki kafiye kelimelerinin birini veya her ikisini aynen kullandığı, geri kalan kısımda kaynak metinden farklı kafiye kelimesi tercih ettiği ortaya çıkmaktadır. Yani bu tablo bize Sabâyî'nin mümkün olduğunca kaynak metin kafiyesini kullandığını göstermektedir.

Tercüme metnin tamamında Türkçe kelimelerle yapılan kafiyeeye sahip 104 beyit bulunmaktadır. Buna göre metnin yedide birinde, yani yaklaşık yüzde 15'inde kafiye kelimesi Türkçedir. Türkçe kelime ile yapılan kafiyelerin tamamına yakını mücerred kafiye, kaynak metinde bunlara denk gelen beyitlerden 18'i mücerred², geri kalanı mürdef kafiye. Hem kaynak hem de tercüme metnin başlarında kafiye hususuna daha fazla dikkat edilip özenilmiş gibi görünürken ortalardan itibaren rahatlama sezilmektedir.

Sırât-ı Müstakîm'de Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	104	%21
Arapça-Farsça	383	%79
Toplam	487	%100

Tercüme metinde kafiyeeye rastlanmayan birkaç beyit vardır³, kaynak metinde de aynı şekilde kafiyeenin olmadığı beyitler görülmüştür⁴. Bunların sayısının göze çarpacak derecede olmadığını söylemeliyiz.

İlaveten kafiye kusurlarının az sayıda oluşuna bakarak, ister aynı ister farklı kafiye kelimesi kullanmış olsun, manzum metnin beyit sayısının fazlalılığı da dikkate alınarak, Sabâyî'nin kafiye yönünden başarılı bir tercüme eser ortaya koyduğu söylenebilir.

1.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Tercüme metin ile kaynak metnin karşılaştırmasını yaparken tercüme edilmeyen beyitleri, bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği beyitleri, anlamın değiştirildiği

¹ Tüm verilerde gözden kaçmış olabilecek birkaç beyit olabilir, tespit edebildiklerimiz bu kadardır. Gözden kaçanların değerlendirmeyi etkileyecek oranda olmadığı iddia edilebilir.

² Bu beyitler tercüme metindeki 23, 96, 108, 148, 269, 270, 307, 325, 335, 350, 378, 482, 491, 501, 502, 511, 557, 644 numaralı beyitlere denk gelen beyitlerdir.

³ Örneğin 101, 188, 270 ve 335. beyitler.

⁴ Örneğin tercüme metinde 389 ve 510. beyitlere denk gelen beyitler.

beyitleri, beyit içerisinde aslından farklı tercüme edilen kelimeleri, varsa yanlış anlaşılmış olduğu düşünülenleri¹ tevhîd bölümündeki 28 beyit üzerinden tespit etme amacı güdülecektir. Bu yolla tercüme dili ile kaynak metin dili arasındaki benzerlikler ve farklar tespit edilebilecek ve tercüme yöntemi hakkında fikir yürütebilmek için veri elde edilmiş olacaktır.

a) Tercüme Edilmeyen Beyitler

Sırât-ı Müstakîm'in bölümlerini incelerken *Pendnâme*'nin ilk beytinin Sabâî tarafından tercüme edilmediğini, tercümeye ikinci beyitten başlandığını söylemiştik. Yani eldeki nüshalara göre tercüme edilmeyen beyit şudur:

Hamd-i bî-hadd ân Hudây-ı pāk rā
Ân ki imān dād moştī hāk rā (KM 1)

Bu bölümde kaynak metinden tercüme edilmeyen başka beyit yoktur. Bu beytin tercüme edilmeme sebebi belli değildir. Mütercim'in elindeki *Pendnâme* nüshasının eksik olması ihtimalinin yanı sıra istinsah hatası yapılmış olması da mümkündür. Diğer beyitlerin hepsi tercüme edilmiştir, bazı beyitler ise birden fazla beyitle tercüme edilmiştir ve ilgili bölümde bunlara değinilecektir.

b) Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Sabâî'nin tercümesinde kaynak metindeki kelimelere verdiği karşılıklar, müşterek dil hazinesinin kapsam ve sınırlarını belirleme noktasında yol gösterici olacağından böyle bir karşılaştırmanın yapılması lâzımdır. Tercüme yöntemini değerlendirmek için de bu bölümde elde edilecek verilere ihtiyaç duyulacaktır. Bu sâiklerle kaynak metindeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelere karşılık verilirken kullanılan kelimelerin yine Arapça ve Farsça mı olduğu yoksa Türkçe kelimelerle mi karşılık verildiği sorularının da cevabı aranacak ve varılan neticeler, yapılacak çıkarımlara dayanak oluşturacaktır. Tercüme esnasında yapılan eklemeler veya eksiltmelerin tercümeye etkisi, tespit edilmek istenen bir diğer mevzudur. Bu amaçla tevhîd bölümü aşağıda tetkik edilecektir.

İkinci beyit:

KM 2   Ân ki der-Âdem demîd ū rūḥ rā   ST 1   Ol Hudā kim Âdem'e nefḥ itdi rūḥ
Dād ez-tūfān necāt ū Nūḥ rā²

¹ Burada ve çalışmanın genelinde dikkat edilmesi gereken nokta, neşredilmiş metinler üzerinden çalışmanın bir dezavantajı olarak transkribe esnasında yapılan hataların mütercime atfedilebilme olasılığının varlığıdır. Düşülebilecek bu tür hatalar için okurdan özür dileriz.

² "O Âdem'e ruhu üfledi ve Nūḥ'u tufandan kurtardı."

Karşılaştırmayı yaparken önce kelime kelime karşılaştırıp sonra bütündeki farklara bakalım:

Demîd (Farsça)	→	Nefh itdi (Arapça)
Ū (Zamir)	→	Hudâ (Farsça isim)
Kaynak metinde yok	Ekleme	emriyle

Sabâyî kaynak metnin ikinci, kendi metninin ilk beytinin tercümesine nasıl başlamış, yakından inceleyelim. Beyitte Allah’tan bahsedilmekte, Hz. Âdem’e ruh üfleyen ve Hz. Nūh’u tufandan kurtaranın Allah olduğu anlatılmaktadır. Burada kaynak metin ve tercümedeki kelime benzerlikleri açıkça görülmektedir. Kaynak metindeki kelimelere verilen karşılıklara bakıldığında, tabloda da göreceğiniz üzere, ilk mısrada Farsça *demîd* (*üfledi*) kelimesi, Arapça *nefh* (*üflemek*) kelimesine Türkçe yardımcı fiil eklenerek karşılanmıştır. Allah’ın kastedildiği *û* zamiri ise Farsça Tanrı anlamına gelen *Hudâ* kelimesi ile karşılanmıştır. Herhangi bir değişiklik yapmadan aktarılan kelimeler şunlardır: *Âdem*, *rûh*, *tufân*, *necât*, *Nūh*. Beyitte aynen aktarılan kelimelerin tümü Arapçadır.

İlk mısrada “Dâd necât û (O kurtardı)” ifadesi “Nūh necâh buldu (Nūh kurtuldu)” şeklinde tercüme edilmiştir. İkinci mısrada dikkat çeken nokta ise etken fiilin mütercim tarafından edilgen fiile çevrilmesidir. Ayrıca tercüme, kaynak metinde var olmayan *emriyle* kelimesi eklenmiştir. Beyit kaynak metindeki anlamın erek metne aktarılabilirdiği bir tercüme olmuştur.

Üçüncü beyit:

Kaynak metnin üçüncü, tercümenin ikinci beytine bakalım:

KM 3   Ān ki fermān kerd qahreş bād rā   ST   Ol ki fermānıyla aña³ irdi bād
           Tā sezāyī dād qavm-i ‘Ād rā²   2   Virdi her neyse sezā-yı qavm-i ‘Ād

Yine kaynak metin ile tercüme metin arasındaki benzerlik gözle görülür derecede fazladır. Olduğu gibi aktarılan kelimeler *fermān*, *bād*, *sezā*, *kavim* kelimeleridir. Burada

¹ Necât kelimesi necâh olarak alınmıştır ama *Sırât-ı Müstakîm*’in diğer nüshalarında necât şeklinde yazılmıştır.

² “O’nun kahrı rüzgâra emretti ve böylece ‘Ād kavmine layığı verdi.”

³ Atlansoy’un neşrettiği çalışmada kelimenin yazımı bu şekildeyken Atatürk Kitaplığı ve Ali Emîrî Kütüphanesi’ndeki nüshalarda *anuñ* şeklinde yazılmıştır. Bu yazım anlam açısından daha uygun düşmektedir.

kavim Arapça, diğerleri Farsça kökenlidir. Ekler ve fiiller dışında hemen hemen tüm kelimelere aynı kelimelerle karşılık verilmiştir. Yalnız ilk mısırada hem anlam bakımından bir bozukluk vardır, hem de kaynak metinde olup tercüme metinde olmayan *kahreş* (*onun kahır/helâk etmesi*) kelimesinin eksikliği dikkatimizi çekmektedir. İkinci mısırada, kaynak metinde olmayan *her neyse* zarfı tercüme eklenmiştir.

Kahr (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Her neyse

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Dördüncü beyit:

KM 4   Ān ki luṭf-i ḥıṣ rā izhâr kerd   ST 3   Ol ki kendü luṭfin izhâr eyledi
                  Ber-ḥalîleş nâr rā gûlzâr kerd¹   Odı İbrâhîm'e gûlzâr eyledi

Dördüncü beyitte tercümeye olduğu gibi aktarılan kelimeler *luṭf*, *izhâr*, *gûlzâr* kelimeleridir. *Gûlzâr* Farsça, diğerleri Arapça kökenlidir. Aktarılan kelimelerin yanı sıra kaynak metinde *Halîl* sıfatıyla anılan Hz. İbrâhîm, tercümede adıyla zikredilmiştir. Bu seçimin, vezin açısından daha doğru bir tercih olduğu görülmektedir. Zira *halîline* tercihi, ilk üç hecenin kapalı okunmasını gerektiren vezinden dolayı kusurları daha fazla olan bir tercih olurdu. Kelime tercihlerini aşağıdaki tabloya yerleştirelim:

Halîl (Arapça)	→	İbrâhîm ² (Arapça)
Nâr (Arapça)	→	Od (Türkçe)

Bu beyitte fiiller ve zamirler dışında Türkçe kelimeyle verilen ilk karşılık örneği görülmektedir. Aslında mütercimimiz *nâr* kelimesini aynen alıp kullanabilirdi, zira dönem itibarıyla kullanılan ve aşına olunan bir kelimeydi. Üstelik *od* kelimesini kullandığında oluşan açık hecenin imâleli okunması gereği de ortadan kalkardı. Bunlar dikkate alındığında kelime tercihinin bilinçli olarak Türkçeden yana kullanıldığını söylemek abes kaçmayacaktır.

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Beşinci beyit:

KM 5   Ān Ḥudâvendî ki hengâm-ı şehër   ST 4   Mûntakîm Sulṭân ki bir vaḳt-i şehër

¹ “O, kendi lûtfunu gösterdi ve dostu için ateşi gül bahçesine çevirdi.”

² Metinlerde geçen bu ve benzeri peygamber isimleri İbranice kökenli olsalar da zaman içerisinde Arapçalaşmış olmaları dolayısıyla bu şekilde değerlendirilecektir.

İlk mısradaki *Müntakim* kelimesi, *Sultân* ifadesine sıfat olarak izafe edilmiştir. İntikam alıcı anlamına gelen ve Esmâ'ül-Hüsnâ'dan olan bu sıfatın seçimi, büyük ihtimalle içerikle alakalıdır, mütercim beyitte Allah'ın bu sıfatına atıf yapıldığını biliyor veya düşünüyor olmalıdır. Düşük bir ihtimalle ise çok fazla kelimeyi aynen aktardığı için değişiklik yapmak istemiş olabilir ya da keyfî bir tercih de olabilir. Ancak klasik Türk edebiyatında kelimelerin dikkatle seçildiği ve bir kelimeyle birden fazla anlam çağrışımı yapıldığı düşünüldüğünde bilinçli bir seçim olması ihtimali yüksektir.

Tercümede kullanılan kelimeleri, kaynak metinle karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda görelim:

Hudâvend (Farsça)	→	Sultân (Arapça)
Hengâm (Farsça)	→	Vakit (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Müntakim (Arapça)

Tercümede Farsça kökenli *hengâm* kelimesinin yerine Arapça kökenli *vakit* kelimesi kullanılmıştır.

Aynen aktarılan kelimeler Arapça kökenli *seher* ve *kavim* ile Farsça kökenli *zîr ü zeber* ikilemesidir. Anlamın hedef dile aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Altıncı beyit:

KM 6 Sûy-i ü haşmî ki tîr endâhte
Peşşei kâreş kifâyet sahte²

ST 5 Atdı ok andan yaña çün haşm-ı hām
Eyledi yarım sinek emrin tamām

Beyitte Attâr, Allah'ın, kendisine savaş açan Nemrud'un canını bir sivrisinekle almasına telmihte bulunmuştur. Sadece Arapça kökenli *hasm* kelimesi aynen aktarılmıştır.

Sû (Farsça)	→	Yana (Türkçe)
Peşşe (Farsça)	→	Sinek (Türkçe)
Kâreş (Farsça)	→	Emrin (Arapça)
Kifâyet (Arapça)	→	Tamâm (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hâm (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Yarım (Türkçe)

¹ “O, seher vaktinde Lût kavmini alt üst eden Allah'tır.”

² “Bir düşman O'na doğru ok atınca, işini bitirmeye bir sivrisinekle yetti.”

Bu beyitte Türkçe karşılık verirken taraf anlamına gelen *yana* ve *sinek* kelimeleri kullanılmıştır. Farsça *kâr*, Arapça *kifâyet* kelimelerine karşılık yine Arapça olan *emir* ve *tamâm* kelimeleri tercih edilmiştir. Kaynak metinde olmayan *hâm* ve *yarım* kelimeleri, tercümede eklenmiştir. Anlamın aktarıldığı şekilde tercüme edilmiştir.

Yedinci beyit

Bu beyitler *Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi* bölümünde incelenecektir. Bir beyit iki beyit olarak tercüme edildiğinde doğal olarak kelime kelime karşılıkları değerlendirmek verimli ve doğru bir yöntem olmayacağından, ilgili bölümde içerik yönünden incelenecektir.

Sekizinci beyit

KM 8 Çün ‘inâyet Kâdir ü Kayyûm kerd ST 8 Çün ‘inâyet Kâdir ü Kayyûm ider
Der kef-i Dâvud âhen mûm kerd¹ Âheni Dâvud elinde mûm ider

Beyitte aynen aktarılan kelimeler şunlardır: *Înâyet*, *Kâdir*, *Kayyûm*, *Dâvud*, *âhen*, *mûm*. *Âhen* ve *mûm* Farsça, diğerleri Arapça kökenlidir.

Kef (Arapça)	→	El (Türkçe)

Burada kaynak metinde *kerd* (*yaptı/etti*) geçmiş zaman kipiyle kullanılmışken tercüme metinde *ider* fiili geniş zaman kipinde tercüme edilmiştir. Anlama baktığımızda mısranın başındaki *çün*, sondaki fiile şart özelliği kazandırmaktadır. Yani mütercim şöyle bir ifadeyi kasteder: *Kâdir ve Kayyûm inâyet ederse âheni Dâvud’un elinde mum eder*. Kaynak metin müellifi ise mevzuyu geçmiş zamanda anlatmaktadır. Yani müellif şöyle bir ifadeyi kasteder: *Kâdir ve Kayyûm inâyet etti de demir Dâvud’un elinde mum oldu*. Mütercim, kafiye kelimelerini değiştirmeden kullanabilmek için, Türkçe ifade edildiğinde abes kaçmayacak bir tercih yapmıştır. *İder* yerine geçmiş zaman karşılığı için *itdi* kelimesini kullansa belki anlam açısından kaynak metinle daha uyumlu olacak, ancak vezin bozulacak, üstelik kulağa hoş gelmeyecekti.

Dokuzuncu beyit

Bu beytin tercümesinde biraz farklılık görülüyor. İlk mısrada, kaynak metindeki *mûlk* ve *server* kelimelerinin tercümede bir karşılığı olmadığı gibi ikinci mısrada geçen *hâtem* (yüzük) kelimesinin Farsça karşılığı olan *engüşter* ilk mısrada kullanılmıştır.

¹ “Kâdir ve Kayyûm (olan Allah) inâyet buyurdu ve demiri Dâvud’un elinde mum gibi eritti.”

KM 9 Bā-Süleymān dād mülk ü serverî ST 9 Kim Süleymān’a virüp engüşteri
 Şod muṭî‘-i ḥātemeş dīv ü perî Oldı maḥkûm âdeme dīv ü perî

Beyitte Farsça kökenli *dīv ü perî* kelimeleri aynen tercümeye aktarılmıştır.

Muti‘ (Arapça)	→	Mahkûm (Arapça)
Hâtem (Arapça)	→	Engüşter (Farsça)
Mülk	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Serverî	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Âdem

Tercüme eksikler barındırsa da anlamı büyük oranda aktarabilmiştir.

Onuncu beyit

Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler başlığında incelenecektir.

On birinci beyit

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığında incelenecektir.

On ikinci beyit

KM 12 Üst Sulṭān her çe ḥ’āhed ān koned ST Her ne kim isterse ol Sulṭān kıılır
 ‘Ālemî rā der-demî vîrān koned² 13 Bir nefesde ‘ālemi vîrān kıılır

Burada birebir tercüme yapılmıştır. Olduğu gibi aktarılan kelimeler Arapça kökenli *sulṭān*, *âlem* ve Farsça kökenli *vîrān* kelimeleridir. Cümlelerin diğer öğelerinin Türkçe karşılıkları kullanılmış, yalnız Farsça olan *dem* kelimesi yerine Arapça kökenli *nefes* kullanılmıştır.

Dem (Farsça)	→	Nefes (Arapça)

On üçüncü beyit

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığında incelenecektir.

On beşinci beyit

KM 15 Ān yekî rā zer du şad hemyān dehed ST 16 Birine altun bigi hemyān virür
 Dîgerî der-ḥasret-i nān cān dehed³ Nāne ḥasretle birisi cān virür

¹ “(O) Süleymān’a mülk ve önderlik verdi, şeytanlar ve cinler onun yüzüğüne itaat ettiler.”

² “O ne isterse yapabilecek, istese âlemi bir anda viran edebilecek olan Sulṭān’dır.”

³ “Birine iki yüz kese altın verirken, bir diğeri ekmek hasretiyle can verir.”

Beyte anlam açısından bakıldığında, tercümenin kaynak metin ifadesini yansıttığı söylenebilir. Yalnız kaynak beyitte altının çokluğunu belirtmek için *du sad* (iki yüz) deyiimi kullanılmışken tercüme metinde çokluk anlamı veren bir ifade bulunmamaktadır.

Zer (Farsça)	→	Altun (Türkçe)
Du sad (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Tercümede aynen kullanılan kelimeler şunlardır: Arapça kökenli *hasret* ile Farsça kökenli *hemyân*, *nân*, *cân*. Kaynak metindeki kafiye kelimeleri olduğu gibi, redif de Türkçe tercümesiyle korunmuştur.

On altıncı beyit

Aşağıdaki beyitte kaynak metin erek metne anlam kaybı olmayacak şekilde tercüme edilmiştir ancak kafiye, kaynak metne göre zayıf kalmıştır. Kaynak metinde mürdef, tercüme metinde mücerred kafiye yapıldığı görülmektedir.

KM 16	Ān yekī ber-taht bā-šad ‘izz ü nâz	ST 17	‘İzz ü nâz-ıla biri taht üzre tok
	V’ân diger kerde dehân ez-fâka		Fakr-ıla biri yatur ağız açuğ
	bâz ¹		

Tercümede yine, kaynak ve erek metin dillerinde ortak kullanılan bazı kelimelerin korunması yoluna gidilmiştir.

Dehân (Farsça)	→	Ağız (Türkçe)
Fâka (Arapça)	→	Fakr (Arapça)
Bâz (Farsça)	→	Açık (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tok (Türkçe)

Taht (Farsça) ve *‘izz ü nâz* (Arapça-Farsça ikileme) kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Kaynak metinde öyle ifade edilmediği halde, tercümede zenginliğe tokluk üzerinden vurgu yapılmıştır.

Arapça kökenli *fâka* yerine yine Arapça kökenli *fakr* kelimesinin tercihi, ilkinde göre (günümüzde de aktif olarak kullanılan) ikincisinin toplumda daha bilinir bir kelime olduğunu göstermektedir.

On dokuzuncu beyit

¹ “Biri binbir nâz ve niyazla taht üzerinde otururken, diğeri fakirlikten ağzını açmış.”

KM 19   Tarfetü'l-‘aynî cihân ber-hem zened   ST 18   Göz yumup açup varınca bir demi
Kes ne-mîyâred ki ancâ dem zened¹   Varı yoğ eyler hezârân ‘âlemi

Sabâyî burada beyti kendi içerisinde harmanlayarak tercüme etmiştir. Örnek vermek gerekirse kaynak metinde ilk mısra da olan *âlem*, tercümede ikinci mısraya, ikinci mısra da olan *dem zeden* tercümede ilk mısraya geçmiştir. *Alt-üst etme* anlamının daha iyi karşıladığı *ber-hem zeden* fiiline karşılık *varı yok etmek* anlamı verilmiştir. Sabâyî'nin tercümesinde kelimelere birebir karşılık verme gibi bir yöntemi benimsemediği, anlamı Türkçeye taşımaya öncelik verdiği metinde ilerledikçe daha çok kendini göstermektedir.

Tarfetü'l-‘ayn (Arapça)	→	Göz yumup açmak (Türkçe)
Ber-hem zened (Farsça)	→	Varı yoğ eyler (Türkçe)
Cihân (Farsça)	→	‘Âlem (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hezârân (Farsça)

Farsça kökenli *dem* kelimesi tercümede aynen kullanılmıştır. Farsça kökenli *cihân* yerine Arapça kökenli *‘âlem* kelimesi tercih edilmiştir. Burada kelimenin hedef dilde bilinir ve kullanılır olmasından ziyade vezin faktörünün tercih üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

On yedinci beyit

KM 17   Ân yekî pûşîde sencâb u semûr   ST 19   Biri geymûş dürlü sincâb u samur
Diğeri hofte brehne der-tenûr²   Biri yalıncağ tenûr içre yatur

On dokuzuncu beyitte Türkçe karşılıklara daha fazla yer verildiği görülür. Yapılan ekleme ise tercümenin anlaşılır olmasına katkı sağlamıştır.

Pûşîde (Farsça)	→	Geymûş (Türkçe)
Brehne (Farsça)	→	Yalıncağ (Türkçe)
Hofte (Farsça)	→	Yatur (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Dürlü (Türkçe)

Kaynak metinden erek metne aynen aktarılanlar ise Arapça kökenli *sencâb u semûr* ikilemesiyle *tenûr* kelimeleridir. Bu kelimeler Farsça ve Türkçeye de ufak değişimlerle geçmiştir. Anlamın güzel aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

On sekizinci beyit

KM 18   Ân yekî ber-bester-i kemhâ vü nağ   ST 20   Birinüñ kemhâ döşekler bî-şumâr

¹ “Göz açıp kapayınca kadar kâinatı yok eder, kimse orada bir an kalamaz/nefes dahi alamaz.”

² “Biri kahverengi-kızıl kürkleri giymişken, diğeri çıplak, tandırda yatmakta.”

V'an dıger ber-ḥāk-ı ḥ̣ārī beste
yaḥ¹

Birisi uymış² yatur ḥāk üzre ḥ̣ār

Tercüme beyitte yine aynen aktarılan kelimeler görülmektedir. Bu bağlamda Farsça kökenli *kemhâ*, *hâr* ve *hāk* kelimeleri tercüme metne aktarılmıştır. Burada diğer örneklerden farklı olarak kaynak metinde olmayan Farsça kökenli *bî-şumâr* (sayısız) kelimesi tercümede kullanılmıştır. Kaynak metinde olan *nah* ve *yah* kelimelerine tercümede karşılık verilmemiştir.

Bester (Farsça)	→	Döşek (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Uymış (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Bî-şumâr (Farsça)
Nah	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Yah	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Kaynak metindeki anlamın tercüme aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Yirminci beyit

KM 20 Ān ki bā-morg-i hevā māhī dehed ST 21 Hem hevā kuşlarına balık virür
Bendegān rā devlet u şāhī dehed³ Bir kemîne kula sultānlık virür

Beyitte Farsça olan hayvan isimlerine Türkçe karşılıkları verilmiştir. Redif tercüme edilerek korunmuştur. Arapça kökenli *hevā* kelimesi de Farsça ve Türkçe metne olduğu gibi aktararak korunmuştur.

Morg (Farsça)	→	Kuş (Türkçe)
Māhī (Farsça)	→	Balık (Türkçe)
Bendegān (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Şāhī (Farsça)	→	Sultānlık (Arapça)
Devlet	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kemîne

Farsça cümle yapısında genellikle aynı anlama gelen biri Arapça, diğeri Farsça kökenli kelimenin ve bağlacıyla bir arada kullanıldığı görülür. Türkçede ise eş anlamlı kelimelerin bu şekilde bir arada kullanımı anlatım bozukluğu olarak kabul edilir. Kaynak metinde eş anlamlı denilebilecek *devlet ü şāhī* kelimeleri, tercüme metinde tek başına

¹ “Biri kadife ve ipek yataklarda, diğeri toprağın üzerinde hor-hakir buz tutmuş.”

² Atlansoy’un çalışmasında “buymış”. İBB Atatürk Kitaplığı nüshasındaki “uymış” kullanımı bağlama daha uygun olduğundan dolayı tercih edilmiştir.

³ “O, uçan kuşlara balık, kullarına devlet ve şāhlık verir.”

sultânlik kelimesiyle karşılanmıştır. Bu, Türkçe dil kurallarına uygun, yerinde bir eksiltme sayılabilir. Farsça kökenli kullar anlamındaki çoğul eki almış *bendegân* kelimesi ise başına âciz anlamına gelen Farsça kökenli *kemîne* sıfatı eklenerek tercümeye dâhil edilmiştir. Anlamın aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Yirmi birinci beyit

KM 21 Bî-peder ferzend peydâ ü koned ST 22 Atasız bir oğlanı peydâ ider
Tıfl râ der-mehd gûyâ ü koned¹ Mehd içinde tıfl iken gûyâ ider

Bu beyitte Farsça kaynak metinde *û* (o) zamiri ile Allah'ın etmesine yapılan vurgu tercüme metinde yoktur. Üstelik istese beyitte ufak bir değişiklik bu eklemeyi yapabilirdi. (Atasız oğlanı ol peydâ ider/Mehd içinde tıflı ol gûyâ ider, gibi.)

Farsça *peydâ* ve *gûyâ* ile Arapça *mehd* ve *tıfl* kelimelerinin tercümeye olduğu gibi aktarıldığı görülmektedir.

Bî-peder (Farsça)	→	Atasız (Türkçe)
Ferzend (Farsça)	→	Oğlan (Türkçe)
û	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Kafiye kelimeleri olduğu gibi, redif Türkçeye tercüme edilerek korunmuştur. Ayrıca beyit, birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit

KM 22 Murde-i şad sâle râ hay mî-koned ST 23 Gâh yüz yıllık ölüyü dirgürür
în be-cüz Hâk dîgerî key mî-koned² Cism ü câmı birbirine girgürür

Bu beyitte ikinci mısra tercüme edilmemiştir. Mütercim yine serbest tercüme yoluna gitmiş ve ikinci mısradaki ilk mısrayı farklı bir yorumla desteklemeyi tercih etmiştir.

Murde (Farsça)	→	Ölü (Türkçe)
Sad sâle (Farsça)	→	Yüz yıllık (Türkçe)
Hay (Arapça)	→	Dirgür- (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Gâh (Farsça)

Beytin tercümesinde eski Türkçe fiillerin tercih edildiği görülmektedir.

Yirmi üçüncü beyit

¹ “Babasız çocuğu O yaratır ve henüz beşikte bir bebek iken O konuşturur.”

² “Yüz yıllık ölüyü diriltir; Hak'tan başka bunu kim yapabilir?”

KM 23	Şâni‘î k’ez-î selâtin mî-koned	ST 24	Şun‘ıla tıynı selâtin eyler ol
	Necm rā recm-i şeyâtin mî-koned ¹		Necmi geh recm-i şeyâtin eyler ol

Yirmi ikinci beytin aksine, kaynak metinde böyle bir zamire işaret edilmediği halde, bu kez tercüme metinde *ol* zamiri kullanılmıştır. Bu tercihte vezin faktörü etkili olabilir.

Arapça kökenli *tîn*, *selâtîn*, *necm*, *recm* ve *şeyâtîn* kelimeleri aynen korunarak tercüme metne aktarılmıştır. *Sânî‘* kelimesinin ise ism-i fâil kalıbından, *sun‘* şeklinde isim kalıbına çevrilerek kullanıldığını görüyoruz. İkinci mısra da tercüme *geh* ilâve edilmiş, redif de Türkçeye çevrilerek aynen kullanılmıştır.

Sâni‘ (Arapça)	→	Sun‘ (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Ol
Kaynak metinde yok	Ekleme	Geh

Beyit anlamın aktarıldığı tercüme örneklerindendir.

Yirmi dördüncü beyit

KM 24	Ez-zemîn-i huşk rüyâned gıyâh	ST 25	Ṭurgurur gögi direksüz ol İlâh
	Âsmân rā nîz ü dâred nigâh ²		Ḳurı yirlerden bitürür ter gıyâh

Beyitte mısraların tercümesi yer değiştirmiştir. Farsça beyitle Türkçe tercümesi arasında çapraz bir karşılık vardır.

Huşk (Farsça)	→	Kuru (Türkçe)
Rüyâned (Farsça)	→	Bitürür (Türkçe)
Zemîn (Farsça)	→	Yir (Türkçe)
Âsumân (Farsça)	→	Gök (Türkçe)
Û (Farsça)	→	Ol İlâh (Türkçe+Arapça)
Nigeh dâred (Farsça)	→	Turgurur (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Direksüz
Kaynak metinde yok	Ekleme	Ter (Farsça)

Kaynak metinden alınarak aynen kullanılan tek kelime Farsça kökenli *gıyâh* (*ot*) olmuştur. Anlamın aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Yirmi beşinci beyit

¹ “O sanatkâr, balçıktan sultânlar yaratır; yıldızlarla şeytânı recm eder (taşlar).”

² “O, kuru yerden ot bitirir ve gökyüzünü (havada) tutan da O’dur.”

Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler başlığı altında incelenecektir.

Eklenen beyitler

- ST 27 Bir kılını enbiyâ-yı¹ şâh ider
Cümle-i esrârdan âgâh ider
- 28 Taht-ı “levlâke le‘amruk”² tâcına
Şâh idüp da‘vî kılur mevvâcına³

Tevhid bölümü, kaynak metinde bulunmayan bu iki beyitle sona ermektedir. Kullanılan dile bakıldığında fiiller, ekler ve *kul* kelimesi dışında kalan tüm öğelerin Arapça veya Farsça kökenli kelimeler olduğu görülmektedir. *Enbiyâ*, *cümle*, *esrâr*, *da‘vî*, *mevvâc* Arapça kökenli; *şâh*, *âgâh*, *taht*, *tâc* ise Farsça kökenli kelimelerdir.

Sabâyî’nin tevhîd bölümünün tercümesinde tercih ettiği kelimelerin tablo şeklinde ifadesi aşağıdaki gibidir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar			
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Arapça Kelimeler	Âdem, rûh, tûfân, Nûh, necât, kavim, lutf, izhâr, seher, hasm, inâyet, Kâdir, Kayyûm, Dâvud, Sultân, âlem, hasret, sencâb u semûr, tenûr, hevâ, mehd, tıfl, tîn, selâtîn, recm, şeyâtîn, mülk.		27
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Farsça Kelimeler	Fermân, bâd, sezâ, gülzâr, zir ü zeber, âhen, mûm, vîrân, hemyân, nân, cân, taht, kemhâ, hâr, hâk, peydâ, gûyâ, gıyâh, enbâz.		19
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Arapça Kelime ile Karşılanması	Halîl→İbrâhîm Kifâyet→tamâm Mutî‘→mahkûm	Sâbir→Eyyûb Fâka→fakr Sânî‘→sun‘	6
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Farsça Kelime ile Karşılanması	Û→Hudâ		1
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Arapça Kelime ile Karşılanması	Demîd→nefh Hudâvend→Sultân Hengâm→vakit Kâr→emr	Ten→cân Dem→Nefes Cihân→âlem Şâhî→sultânlık	8

¹ İBB Atatürk Kitaplığı’nda bulunan nüshada: *enbiyâya*

² Allah’ın Peygamber’i kastederek “*Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım*” buyurduğu olaya telmihen kullanılan bir ifade.

³ İBB Atatürk Kitaplığı’nda bulunan nüshada şu şekildedir: *Şâh idüp da‘vet kılur mi‘râcına*

Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Türkçe Kelime ile Karşılanması	Sû→yana Peşe→sinek Zer→altun Dehân→ağız Bâz→açık Ber-hem zened→varı yoğ eyler Pûşîde→geymüş Brehne→yalıncak Hofte→yatur Bester→döşek Murg→kuş Mâhî→balık	Bendegân→kul Bî-peder→atasız Ferzend→oğlan Murde→ölü Sad sâle→yüz yıllık Huşk→kuru Rûyâned→bitürür Zemîn→yir Âsumân→gök Nıgeh dâred→turgurur	22
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Türkçe Kelime ile Karşılanması	Nâr→od Kef→el Tarfetü’l-‘ayn→Göz yumup açmak Hayy→dirgür-		4
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Farsça Kelime ile Karşılanması	Hâtem→Engüşter		1
Aynen Aktarılan Arapça-Farsça İkileme	‘izz ü nâz		1

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleri ile karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 63’tür. Buna karşılık karşılıkların Türkçe verildiği kelimelerin toplam sayısı 26’dır. Bu hesaplamaya tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Bu bilgilere bakıldığında söz konusu tercümede bilinirliği yüksek olduğundan ve ortak bir dil kazanımının varoluşundan ötürü Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin, kullanılan Türkçe kelimelerden daha fazla olduğu görülmektedir.

<i>Sırât-ı Müstakîm’in Dili</i>		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	63	%71

Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	26	%29
Toplam	89	%100

c) *Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi*

Mütercim bazı beyitleri birden fazla beyitle tercüme etme yoluna gitmiştir. Bazen konuyu daha geniş açıklama ihtiyacı duyduğundan, bazen vezin ve bazen de kafiye gereği bu şekilde tercüme ettiğini düşünmekteyiz. Aşağıda örneklerini inceleyelim:

Yedinci beyit:

KM 7	Ān ki a'dā rā be-deryā der-keşid	ST 6	Nîl'i Fir'avn'a muṭî' itmişken ol
	Nāḳa rā ez-seng-i ḥārā ber-keşid ¹		Sonra ġarḳ itdi aña virmedi yol
		7	Seng-i ḥārādan çıkarup nāḳayı
			Niçeler çāk itdi ol dem yaḳayı

Beytin ilk mısrasında Hz. Musa (as) ile Firavun kıssasına telmih vardır. Kaynak metinde Allah'ın düşmanı denize çektiği ifade edilirken tercüme metinde daha ayrıntılı bir anlatım ile konu işlenmiştir. Kaynak metinde düşmanın kim olduğu açıkça yazılmamış, tercümede deniz ile kastedilenin Nil Nehri, düşman ile kastedilenin Firavun olduğu açıklanmış, hatta öncesinde Nil Nehri'nin Firavun'a itaat ederek yol verdiği, sonrasında onu içine çektiği güzelce anlatılmıştır.

İkinci mısranın tercümesi de ilk mısra gibi genişletilmiş bir tercümedir. Burada da Hz. Sâlih Peygamber'in Semûd kavmine mucizesi olan sert kayadan dışı deve çıkarması hadisesine telmih vardır. Bu olay anlatılırken sert kayadan deve çıktığında bir çok kişinin hayretten yakalarını yırttığını söyleyerek yaptığı tasvirle, olayı okuyanın gözünde ete kemiğe büründürmektedir.

Bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği bu örnekte mütercim kaynak metinde telmih ile işaret edilen olayları açıklayarak konuya olan vukufunu göstermek istemiş olabilir. Belki de bu, mütercimin "ben burada kaynak metne bağlı kalmıyorum, kendime alan açıyorum, bunu da bu şekilde açıkça yapıyorum ki yanlış tercüme ettiğimi veya anlamadığımı düşünmeyin" deme şeklidir. Şüphesiz istese tek beyitle, kelimelerin karşılıklarını vererek diğer beyitlerde yaptığı gibi tercüme edebilir, kendisi de konuya

¹ "Düşmanları denize çeken de, deveyi sert kayanın içinden çıkaran da O'dur."

telmiş yapmakla yetinebilirdi. Şiirin anlamının şairin karnında olması gibi, belki de tercümenin şekli de bir nevi mütercimin karnındadır.

Değinişmesi gereken diğeri bir konu mütercimin kaynak metne bağılılığının, tercüme beyitle kaynak beyit arasında nasıl da kolayca bağ kurabilmeye izin verdiğinin gözle görülebilesidir. İlk beyitte anlam bakımından bir ilişki kurulabilmektedir ancak ikinci beyit olmasa, ilk beytin kaynak metindeki beyitle bağlantısını kurabilmek daha zor olurdu. İkinci beyitte kafiyedeki revî harfinin korunmasının, bu bağlamda dikkate alındığında bir tesadüf olmadığı açıktır.

On birinci beyit

Bir beytin iki beyitle tercüme edilmesinin diğeri bir örneği şöyledir:

KM 11	Bendeî rā erre ber-ser mî-nehed	ST	Ka‘r-i bahri bir kulına kıldı yol
	Dîgerî rā tāt ber-ser mî-nehed ¹	11	Birinüñ başına erre kodı ol
		ST	Bir kulı ‘uryān çeker biñ derd-i ser
		12	Derd-i ser virür birine tāt-ı zer

Attâr, tevhiî bölümünde peygamberlere ve kavimlerine telmihte bulunarak ilerlemektedir. Bu beyitte de Hz. Zekeriyâ’nın (as) ağacın içerisine saklandığı, elbisesinin bir kısmı dışarda kaldığı için peşinde olanların ağacı testereyle kesip Hz. Zekeriyâ’yı (as) bu şekilde şehadete erdirdiği olaya telmihte bulunmuştur.² Başına taç koyulan kul ile Hz. Süleymân’a (as) telmihte bulunmuş olması muhtemeldir.

Sabâî’nin tercümesine bakıldığında ilk beytin ilk mısrasında denizin yarılarak Hz. Musa’ya (as) yol vermesine, ikinci mısradaki Hz. Zekeriyâ’nın (as) şehadetine telmihte bulunduğu görülür. İkinci beyitte çok zorluklar çeken ve giyecek bulamayan kula karşın altın taç takılan başka bir kul vardır. Çok zorluk çeken ve musibetlerle sınanan peygamber Hz. Eyyûb (as), başına altın taç takılan peygamber ise Hz. Süleymân (as) olabilir.

6. beyitte Firavun’dan bahsedilmişti. 9. ve 10. beyitlerde Hz. Süleymân ve Hz. Eyyûb isimleriyle anılmıştır. 11 ve 12. beyitler, önceki beyitlerin tamamlayıcısı, toparlayıcısı ya da devamı gibidir. Attâr eserinde her birine birer mısrayla telmihte bulunmuşken Sabâî

¹ “Bir kulunun başına testere koyar, başka bir kulunun başına altın taç koyar.”

² Attâr’ın kendisinin de testereyle canına kıyılmıştır. Bazıları Attâr’ın kendi ölümüne de telmihte bulunmuş olabileceğini iddia etmektedirler. Bir dayanağı olmasa da ek bilgi olarak not düştük.

ise daha önce de söylendiği gibi, bunu yeterli bulmamış da daha fazla açıklama yapma gereği hissetmiş veya bahsi geçen konular hakkındaki bilgisini göstermek istemiş gibidir.

On üçüncü beyit

KM 13	Hest Sultānī müselleṃ mer-u-rā	ST	Şāhlık aña müsellemdür hemīn
	Nīst kes rā zehre-i cūn u çerā ¹	14	Birdurur aña ırağ-ıla yakın
		ST	Bir kılına az virür birine çok
		15	Kimsenüñ niçün dimege cānı yok

Burada ilk mısra, tercümede kendisine karşılık gelen beytin ilk mısrasıyla, ikinci mısra ise sonraki beytin ikinci mısrasıyla karşılanmıştır. Bu tercüme, bu örnekte bir beytin iki beyitle tercüme edilmesinin sebebinin kafiye olduğunu düşündürmektedir. Çünkü tercümede diğer mısralara taşan bir anlam açımı yoktur. Zaten mısraların birebir tercümeleri yine birer mısra şeklindedir. Diğer mısralar anlamı genişletmiş ve bunlara müellifin bahsetmediği açıklamalar eklenmiştir.

Atlansoy on dördüncü beytin kaynak metinde yer almadığını ifade etse de karşılaştırma yapıldığında yukarıda açıklandığı şekilde bir durum olduğu anlaşılabilir.²

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Sabâyi tercümesinde yer yer kaynak metinden farklı veya serbest bir şekilde konuyu anlatmayı tercih etmiştir. Bu farklılıklara belki mütercim tercihi denilip üzerinde durmadan geçilebilir ancak diğer beyitlerde içerik olabildiğince kaynak dilden, tercüme dile denk gelen bir karşılıkla aktarılırken çok az sayıdaki beyitte kaynaktaki anlamından farklı veya serbest bir tercüme tercihi vardır. Bunları istisna sayarak bu başlık altında incelemek yerinde olacaktır.

Onuncu beyit:

Aşağıdaki beyitte ikinci mısranın tercümesi yapılmamıştır.

KM 10	Ez-ten-i sābir be-kirmān kūt dād	ST 9	Urdı derdi cānına Eyyüb’uñ od
	Hem zı-Yūnus loğmei bā-ḥūt		Cisminüñ her cānibinden çıkdı dūd
	dād ³		

Yine karşılaştırma tablomuzu yapalım:

Ten (Farsça)	→	Cân (Arapça)

¹ “Gerçek Sultân O’dur ve O’na neden ve niçin diye sormaya kimse cesaret edemez.”

² Atlansoy, “Pend-i Attâr’ın İlk Çevirisi: Sabâyi’nin Sırât-ı Müstakîm Mesnevîsi,” 35.

³ “Sabredenin bedenini kurtlara yiyecek etti, Yunus da balığa lokma oldu.”

Sâbir (Arapça)	→	Eyyûb (Arapça)
Kirmân (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kût (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Dert (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Od (Türkçe)

Kaynak metinde Hz. Eyyûb’a (as) telmih yapılmışken tercümede doğrudan isim yazılmıştır. Mısrânın anlamı da doğrudan tercüme edilmemiş, serbest bir tercüme yapılmıştır. İkinci mısradan ve hatta mısradaki geçen Hz. Yunus’tan tercümede bir iz yoktur. Tevhîd bölümünün diğer beyitlerinde de Hz. Yunus’tan bahsedilmemiştir. Kafiye kaynağı metindeki mürdef kafiye uygulanamamış, mücerred kafiye ile iktifa edilmiştir, yani kafiye yönünden kaynak metinden daha zayıftır. Kaynak metnin ilk mısrasındaki konunun aktarıldığı, ikinci mısranın ise farklı tercüme edildiği bir beyit olmuştur.

Yirmi beşinci beyit:

KM 25 Hiç kes der-milk-i ü enbâz nî   ST 26 Mülk anuñdur zıddı vü enbâzı yoğ
 Kavl-i ü rā lahn nî āvâz nî¹   Fā’il-i muhtârdurur hem-râzı yoğ

Tevhîd bölümü sona ererken mütercim burada da beyti serbest tercüme etmiş, ilk mısradaki anlamı büyük oranda yansıtırken ikinci mısradaki farklı bir yorum yapmıştır. Kaynak metinde Allah’ın sözünün sese veya nağmeye sahip olmadığından bahsedilirken tercümede Allah’ın sırdaşı olmayan ve istediğini yapan irade sahibi oluşundan bahsedilmiştir.

Kaynak metinde yok	Ekleme	Zıd (Arapça)
İkinci mısra	Eksiltme	Tercüme metinde yok (Farklı tercüme)

Kaynak metinden olduğu gibi aktarılan kelimeler ise *mülk* (Arapça) ve *enbâz* (Farsça) kelimeleridir:

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Lafza dayalı edebî sanatlar denildiğinde kastedilen cinas, iştikak, tarsi, irsad, reddü’l-acüz ale’s-sadr, iade ve akis sanatlarıdır. Söyleyişi güzelleştirmek için birtakım kelime oyunları ile yapılan söz sanatları şeklinde özetlenebilecek olan bu sanatların kaynak

¹ “O’nun mülkünde ortağı yoktur. Sözünün sesi de, nağmesi de yoktur.”

metinde mevcut olup olmadığına, eğer mevcutsa tercüme metne aktarılıp aktarılmadığına bakacağız.

Metinlerde ilk bakılacak sanat, cinas sanatı olacaktır. Cinas, sözlükteki tanımına göre farklı anlamlara geldiği halde, yazılış veya söylenişleri birbirinin aynı veya benzeri olan iki kelimenin bir ibarede (mısra veya beyitte) kullanılması yoluyla yapılan söz sanatına verilen addır.¹ Bir ibarede isim, fiil veya kelime köküne getirilen eklerle yapılmış olunmasına bakılmaksızın en az iki lafız arasında benzerlik olduğu durumda cinas yapıldığı söylenebilir.²

Kaynak metinde altı beyitte cinaslı kafiye yapıldığı tespit edilmiştir.³ Bunlardan ise yalnız iki beytin tercüme metne yansıtılabildiği görülmüştür. İlk beyitte hem lafız sanatı olan cinasın, hem de anlamın başarılı bir şekilde Sabâyî tarafından tercüme metne aktarılabildiği görülür. İlk mısradaki kafiye kelimesinin Türkçe karşılığı kullanılmış, ikinci mısradaki ise kaynak metinde olmayan ancak anlamı tamamlayıp cinaslı kafiyeyle sağlayan *emek* kelimesi tercümeyle eklenmiştir. İkinci beyitte anlam daha serbest bir tercümeyle aktarılırken, kafiye kelimelerinin Türkçeleri kullanılmak suretiyle cinas sanatı kafiyeyle hoş bir şekilde uygulanmıştır.

KM	Düşmen-i Hak râ ne-bâyed dâst dûst	ST	Bir dahî Hak sevmedügin sevmemek
501	Bâzgeşt-i cümle çu âher be- d-ûst	403	Varacak yir Hakdur ana çek emek
786 ⁴	Cây-i ân kes key koned Hak der- behişt	610	Hak Te‘âlâ ana virür Cenneti
	Ger hevâ-yı nefis-i serkeş râ behişt		Ki anı azdırmaya nefsin cinneti

Bunların dışında kaynak metindeki cinaslı söyleyişin tercüme metinde görülmediği örnekler vardır.⁵ Bazı beyitlerde de kaynak metinde olmadığı halde tercüme metinde cinas yapılmıştır.⁶

¹ “CİNAS,” *Kubbealtı Lugati* içinde, erişim 12 Nisan 2023, <http://lugatim.com/s/cinas>.

² Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 246.

³ Kaynak metinde cinaslı kafiye yapılan beyit numaraları şu şekildedir: KM 70, 222, 240, 244, 246 ve 501.

⁴ De Sacy neşrinde bu beyit bulunmamaktadır, Seyyid Ali Rızâ’nın tercümesinde bulunan kaynak metindeki beyit numarası verilmiştir.

⁵ Her ki der-reh ez-gerân-**bârân** boved/ Her demeş ez-dîde hûn-**bârân**⁵ boved (KM 240/ST 229); Ser çe ârâyî be-**destâr** ey peser/ Ger tevânî dil be-**dest âr** ey peser (KM 244/ ST 232); Nîst merdî, hîştan **ârâsten**/ Kasd-ı cân kerd ân ki û **ârâst ten** (KM 246/ST 234). KM 70 ve 222 numaralı beyitlerin tercüme metinde karşılıkları bulunamamıştır.

⁶ Perdesini yırtmagıl **kimsenün**/ Kimse perden yırtmaya tâ **kim senün** (KM 441/ TM 307); Şöyle öğret nefsi lezzetden **bize**/ Kalmayasın her nefes tâ kim **beze** (KM 154/ ST 355); (Cinas-ı nâkıs) Var sekiz nesne ki hor olur **kılan**/ Ol sıfatı huy idinmez **âkılân** (ST 382); (Cinas-ı nâkıs) Gel dimedin her ki vara **hor** olur/ Nefs ucından âciz ü gam-**hor**⁶ olur (ST 384).

Lafza dayalı sanatlardan bir diğeri olan iştikak sanatı, aynı kökten türemiş birden fazla kelimenin aynı ibarede bulunması durumudur.¹ Kaynak metinde de erek metinde de fazla örneği bulunmamakla beraber, varolanlar aşağıdaki gibidir:

KM 259	Her ki halk ez- hulk -ı û hoşnûd nîst	ST 249	Bir dahı hulkıyla halk âzâr ider
	Hîç kadreş ber-der-i Ma‘bûd nîst		Hakk u halkı kendüden bî-zâr ider
471	Bihterîn-i çizhâ hulk-ı nîkûst	365	Hûy-ı hoşdan gâfil olma iy fakîr
	Halk hulk -ı nîk râ dârend dûst		Halk hulkı hûba olurlar esîr

Erek metnin 376. beytinde yine aynı kelimelerle iştikak yapılmıştır. Aşağıdaki örneklerde yine kaynak metinde iştikak görülmezken, erek metinde aynı kökten türeyen kelimelerle yapılan bu sanat müşahade edilmektedir:

Nefse takvâdan **nefis** olmaz libâs/Şöhret-i teklîfi merd itmez esas (KM 247/ ST 235)

Abd oldur **âbid**-i **Ma‘bûd** ola/ Sâhib-i hilm ü hayâ vü cûd ola (ST 536²)

Çok yimekten âdeme illet gelür/ **Tuhmeden tuhm**-ı maraz hâsıl olur (KM 799/ ST 658)

Tarsi, reddü’l-acuz ale’s-sadr, iade ve akis gibi lafza dayalı diğer edebî sanatlara erek metinde rastlanmamıştır.

Kaynak metinde beş beyitte ayet iktibas edilmiştir. ³ Sabâyî bu beyitlerin üçünün tercümesinde ayet iktibası yapmış,⁴ iktibas yapılan diğer iki beytin tercümesi tespit edilememiştir. Kaynak metinde olmadığı hâlde tercümede ayet iktibas edilen bir beyte rastlanmıştır. ⁵ *Pendnâme*, bir öğüt ve nasihat kitabı olduğundan yazılırken Peygamber’in (sav) hadislerinden faydalandığı muhakkaktır. Fakat Arapça yazılmadığı sürece içeriğe bakarak hangi hadislerden alıntı yapıldığını tespit etmek, imkânsız değilse de başka bir çalışmanın konusu olabilir.⁶

1.5.Sırât-ı Müstakîm’e Dair Genel Bir Değerlendirme

Sabâyî *Sırât-ı Müstakîm* adlı *Pendnâme* tercümesinde kaynak metin vezni olan olan *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbını kullanmış ve nazım biçimi olarak da yine kaynak

¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 254.

² Bu beyit, kaynak metinde karşılığını tespit edemediğimiz beyitlerden biridir.

³ Kaynak metnin 28, 44, 48, 649 ve 698. beyitlerinde ayet iktibas edilmiştir.

⁴ KM 28’de iktibas edilen *rahmeten li’l-‘âlemîn* (Enbiya/107) ST 31’de, KM 44’te iktibas edilen *yu’ haz nevâsî* (Rahman/ 41) ST 83’te, KM 48’de iktibas edilen *lâ taknetû* (Zümer/53) ST 87’de iktibas edilmiştir.

⁵ Kaynak metinde olmadığı hâlde tercüme metinde 586. beyitte Âl-i İmran suresi 146. ayetten “*yuhibbu’s-sâbirîn*” lafzı iktibas edilmiştir.

⁶ De Sacy *Pendnâme* neşrinin sonunda metinde bulunan telmihlere, ayet ve hadis iktibaslarına değinmiştir. Tercüme metinleri neşreden araştırmacılardan bazıları da bu konuyu çalışmalarına dâhil etmişlerdir.

metnin mesnevi nazım şekline sadık kalarak eserini oluşturmuştur. Attâr'ın *Pendnâme*'si 853 beyit iken, Atlansoy'un neşrinde esas aldığı nüsha, eksik varakla birlikte 736 beyittir. Ancak tercümenin Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüshasında 1025 beyit bulunmaktadır ve tercümeye izafe edilen sebab-i telif ve hâtime gibi bölümlerin yanı sıra birden fazla beyitle tercüme edilen beyitlerin varlığı dikkate alındığında, bu sayının ve nüshanın doğruya daha yakın olma ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir.

Sırât-ı Müstakîm, kaynak metin olarak alınan De Sacy neşrindeki nüsha ile paralel ilerlememektedir. Sabâyî başka bir *Pendnâme* nüshasını esas almış olabilir veya tercüme metnin varakları karışmış olabilir. Buna rağmen tercümelerin hangi beyitlere ait olduğu büyük oranda tespit edilmiştir.

Kaynak metinde olmayıp da tercümede bulunan sebab-i telif ve hâtime bölümü dışında mütercim tarafından eklenen başka bölüm yoktur. Sabâyî bu bölümlerde mahlasını da zikrederek kendi yazdıklarını bir nevi kaynak metinden ayıştırmıştır. Sabâyî'nin tercüme genelinde eserin tercüme oluşunu zikretmeye olan hassasiyeti görülmektedir. Bu hassasiyet, diğer bölümlere yapılmış bir ekleme olsaydı bu konuya değineceğini düşündürmektedir. Bölüm eklenmesinden ziyade, beyit sayısını artıran husus sebab-i telif gibi yan metinlerin yanı sıra, bir beytin birden fazla beyitle tercüme edilmesi olmuştur. Bir beyti birden fazla beyitle tercüme etmesinin nedeninin bazen vezni koruma isteği ve kafiye bulamaması, bazen de konuyu daha geniş anlatma gayesi olduğu akla gelmektedir.

Sabâyî *Pendnâme*'yi, kaynak metnin tamamına yakınıyla örtüşecek şekilde tercüme etmiştir.¹ Bazı beyitlerin tercüme edilmediği örnekler vardır ancak bu beyitlerin bilinçli bir şekilde tercüme edilmemiş olduğunu söylemek zordur. Bilinçli olarak tercüme edilmedikleri varsayılsa bile mütercimin kaynak metinden eksiltme/kırpma yapma amacını gütmeyeceği âşikârdır. Ancak tekrara düşmekten kaçınma, vezin sıkıntısı ve kafiye bulma zorluğu gibi sebeplerle tercüme etmediği beyitler de bulunabilir. Beyitlerin tercüme edilmemesiyle ilgili diğer bir olasılık ise mütercimin bunları gözden kaçırdığı için tercüme etmemiş olmasıdır.

Attâr hâtime bölümünde, insanların Allah'ın merhametine mazhar olabilmeleri için vesile olması niyetiyle bu nasihatnâme'yi yazdığını, bu vesileyle kendisinin günahlarının bağışlanmasını umduğunu söyler, nasihatlerini çokça okuyanlara da Allah'tan rahmet diler. Sabâyî bu eseri tercüme etme sebebini, içinde hazineler saklı öğütlerin olduğu bu

---

¹ Atlansoy'un neşrettiği nüsha için bu söylenemez, kastedilen diğer kütüphanelerdeki nüshalardır.

eserden halkın faydalanabilmesini sağlamak şeklinde açıklar. Ayrıca müelliflerin böyle eserleri, kapanmayacak hayır kapısı olarak görüp kaleme aldıkları bilinmektedir. Zaten Sabâî hâtîme bölümünde bu niyetinden de bahsetmektedir.

Sırât-ı Müstakîm aruz özellikleri bakımından başarılıdır. Vezin gereği yapılan imale, med, zihaf, sekt gibi uygulamalar kuralına uygun şekilde yapılmıştır. Tercümenin neşrinde rastlanan ve kusur olarak değerlendirilebilecek örnekler ise az sayıdadır ve bazıları okuma hatasından kaynaklanmıştır. Kafiye açısından ise kafiye kelimeleri çoğunlukla olduğu gibi alınarak kullanıldığından, başarı kaynak metinle doğru orantılıdır. Farklı kafiye kelimesi kullanımlarında da kusurlu kafiye oranı oldukça düşük olduğundan tercüme eserin genel olarak kafiye yönünden başarılı olduğu söylenebilir.

Tercümenin dili kaynak metinle karşılaştırıldığında Arapça ve Farsça olmakla birlikte Türkçede de kullanılan ve bilinirliği yüksek kelimelerin, çoğunlukla olduğu gibi aktarıldığı görülmektedir. Yer yer, olduğu gibi aktarılan kelimelerin yanı sıra Farsça kelimelerin yerine tercümede Arapça karşılıkları kullanılmıştır. Bu durum tercümenin yazıldığı dönemde Arapça kökenli kelimelerin Türkçede Farsçadan daha fazla bilinir olduğunu düşündürmektedir. Elbette aynen aktarılan Farsça kelimelerin sayısı da az değildir ve bu kelimelerin Türkçede bilinirliği yüksektir. Ancak oran olarak bakılırsa Arapça kökenli kelimelerin Farsça kökenli kelimelere göre biraz daha fazla bilinir olduğu anlaşılır. Kelime seçiminde vezin ve kafiyenin etkisinin büyük olduğu da unutulmamalıdır.

Sırât-ı Müstakîm, manzum bir tercüme eser olmasına ve vezin, kafiye ve nazım biçimi gibi şekil özellikleri açısından kısıtlayıcı birçok etkenin varlığına rağmen kaynak metin içeriğine yüksek oranda bağlı kalmış, müşterek dil hazinesi varlığından ötürü olabildiğince kelimeleri aynen aktarmaya çalışmış, aktaramadığı yerlerde anlama bağlı kalmış ve anlamı hedef dilde korumuştur. Bu yönleriyle eserin *meâlen tercüme* özelliği taşıyan bir eser olduğu söylenebilir.

2. ZA'İFÎ'NİN *BOSTÂN-I NASÂYIH* ADLI TERCÜMESİ

Kanunî Sultan Süleyman dönemi şairlerinden Za'îfî, *Pendnâme*'yi tercüme eden diğer bir mütercimdir ve eserine *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih* ismini vermiştir. Eserlerinin büyük çoğunluğu tercüme olan Za'îfî'nin tercümesine bu ismi verirken Sa'dî'nin etkisinde kalmış olduğu iddia edilebilir. Za'îfî'nin Sa'dî'nin eserlerini de tercüme etmiş olması ve söz konusu tercümesinin sebep-i telif bölümü denilebilecek kısmında Attâr'a ve Sa'dî'ye işaret etmesi bu iddiayı güçlendirir niteliktedir.

Za'îfî'nin *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih* tercümesini Ümit Tokatlı¹ ve Abdülhakim Koçin² neşretmiştir. Dört nüsha üzerinden³ eseri neşre hazırlayan Koçin, 1573 beyitten müteşekkil eserin, 68. bölüm sonuna kadar *Pendnâme* tercümesi olduğunu, kalan 580 beytin telif hükmünde sayılabileceğini söyler.⁴ Ancak tercüme kısmıyla ilgili de “*kelime kelime ya da kelime kelime olmamakla beraber bütünüyle aslına sadık kalınarak yapılmış bir tercüme olmadığı*” yorumunu yapar.⁵ Ayrıca hem tercüme hem de telif olduğunu düşündüğü ek kısmın akıcı, canlı, külfetsiz ve uyumlu bir üslupla yazıldığını bildirir.⁶ Koçin Za'îfî'nin tercümesine *Pendnâme*'de olmayan bölümler ekleyerek eserini zenginleştirmeye ve genişletmeye çalıştığını söylemiş, örnek olarak da Kanunî Sultan Süleyman'a yazdığı bölümü, kendi tercümesini övme bâbında yazdığı bölümü ve tercümenin ardından eklenen 586 beyitlik kısmı göstermiştir.⁷ Koçin'in diğer bir tespiti bazı beyitlerin birden fazla beyitle tercüme edildiğine dairdir.

Za'îfî'nin tercümesini baştan sona kaynak metinle karşılaştırmalı olarak okuduğumuzda De Sacy'nin neşrettiği *Pendnâme*'de bulunduğu halde *Bostân-ı Nasâyih*'ta bulunmayan tek bölümün, kaynak metinde hâtimededen önceki 21 beyitlik “Der-Beyân-ı İntibâh ez-Gaflet” bölümü olduğunu tespit ettik. Za'îfî'nin yazdığı hâtime bölümü ise 1530. beyitten itibaren başlamaktadır ve 42 beyittir. Tercüme eser toplamda 1573 beyit gibi görünüyorsa da yalnız 986. beyte kadar olan kısım *Pendnâme*'nin tercümesidir, kalan beyitlerin ise Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserinin tercümesi olduğuna dair işaretler görülerek tarafımızca bu husus tespit edilmiştir. *Pendnâme*'nin (hâtime hariç) 847 beyit, *Bostân-ı Nasâyih*'in

¹ Tokatlı, *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*, XX.

² Koçin, “Za'îfî ve Bostân-ı Nasâyih'ı.”

³ Koçin, 51-52.

⁴ Koçin, 31.

⁵ Koçin, 42.

⁶ Koçin, 31.

⁷ Koçin, 42.

ise (Sultan Süleyman ve Bostân-ı Nasâyî ile ilgili 41 beyitlik kısmı çıkarıldığında) 944 beyit olduğu düşünülürse aradaki 97 beyitlik fark, bu hacimde bir tercüme için normal sayılmalıdır. Üstelik bu farkın, kimi beyitlerin birden fazla beyitle tercüme edilmesiyle oluştuğu da açıktır. Manzum bir eserin tercümesinde, mütercimın konunun bir beyit ile anlaşılamayacağını düşünerek ekleme yapması veya konuyu örneklendirerek anlamı kuvvetlendirmek istemesi olağandır. Za‘îfî de bu veya benzeri amaçlarla bazı beyitleri birden fazla beyitle tercüme etme yoluna gitmiştir. O yüzden hem bu eklemelerin sayısının metnin tamamına nispetle az sayıda olması, hem de metnin tamamının kaynak metinle paralel ilerlemesini göz önüne alarak bu eserin *Pendnâme* tercümesi olan kısmının *mealen tercüme* olduğu söylenebilir.

Koçın, tercümede bazı beyitlerin yer değiştirdiğini söylemektedir, bu yorumu doğrudur ancak değerlendirmemizi etkileyecek bir husus değildir. Tercüme eser, takibi kolay olacak şekilde kaynak metinle paralel ilerlemektedir. Bazı bölümler tercümede birleştirilmiştir, şöyle ki kaynak metinde iki ayrı başlık altında olan beyitler tercüme metinde tek başlık altındadır. Hem bunun, hem de takdim-te’hirle ilgili Koçın’ın zikrettiği durumun nüsha farkından kaynaklandığı söylenebilir.

2.1.Vezin ve Kafiye

Za‘îfî tercümesinde kaynak metin vezni olan *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* veznini kullanmıştır. Tercümede yine kaynak metinde kullanılan mesnevi nazım biçimi tercih edilmiştir.

Koçın Za‘îfî’nin Türkçe kelimeleri rahatlıkla aruz veznine uydurduğunu, bir zorlamaya gitmediğini söyler. Ayrıca zihaf ve imale gibi aruz kusurlarının da oldukça az olduğunu söyler ve bunları Za‘îfî’nin dile olan hâkimiyetine ve mesnevideki başarısına bağlar.¹

Tercüme metin, vezin hususunda başarılı sayılabilir. Metne bakıldığında böylesi hacimli bir eserde yalnız dokuz beyitte vezinde aksama görülmektedir. Bunlar şairden kaynaklanıyor olabileceği gibi müstensih hatası ya da transkribe ederken yapılan hatalar da olabilir. Za‘îfî’yi zayıflatan ve eserin edebî değerini bir nebze azaltan husus ise vezne uyabilmek amacıyla çok fazla imaleye başvurmuş olmasıdır. İmalelerin tamamına yakınının Türkçe kelimelerin köklerinde ya da eklerinde olması bir artı sayılabilir. Ayrıca

---

¹ Koçın, 30 ve 47.

medli hecelerde vasl yapılmasını gerektiren durumlarda vezin gereği sekt yapmış; *az*, *var*, *bağ* ve *tok* gibi tek hece okunması gereken Türkçe kelimeleri ise medli okumuştur.

Tercüme kafiye açısından bakıldığında kaynak metinden farklı ve özgün kafiye kullanımı açısından başarılı olduğu söylenebilir. Za‘îfî bin beyte yakın tercüme eserin yedi yüz beyitten fazlasında kaynak metinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Farklı kafiye kelimesi kullanılan beyitlerden üç yüz kadarında kafiye kelimelerinden biri veya her ikisi Türkçe kökenlidir. Türkçe kelimelerle kafiye yapmanın zorluğuyla, yüz yirmi civarındaki kafiye kusurunun tamamına yakını bu beyitlerde gerçekleşmiştir. Türkçe kelimelerle yapılan kafiyeler nitelik açısından zayıf olsa da tercüme geneline yayıldığından göze çarpacak veya rahatsız edecek şekilde değildir. Aynı durum kafiye kusurları için de geçerlidir.

2.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Za‘îfî’nin eseri 1571 beyit, eserin *Pendnâme* tercümesi olan kısmı ise 1028 beyittir. *Bostân-ı Nasâyih* 986. beyte kadar kaynak metinle paralel bir şekilde ilerlemektedir. 987. beyit itibarıyla¹ başlıkların başına “Hikmet” ve “Pend” getirilerek *Pendnâme* tercümesinden farklılaştırılan 543 beyitlik bir bölüm gelmektedir. Bu bölüm tespitimize göre Sa‘dî’nin *Gülistân* adlı eserinin tercümesidir. Ardından 1530. beyitten itibaren² 42 beyitlik bir hâtîme ile Za‘îfî tercüme eserini nihâyete erdirmiştir.

Bostân-ı Nasâyih besmele ile başlar, kaynak metindeki sırayı takip ederek tahmîd-tevhîd, naat ve din büyüklerini ululama bölümlerinin ardından, kaynak metinde olmayan ancak mesnevi nazım geleneğinde yeri olan dönemin padişahını ve kendi eserini övdüğü bölümler gelir. Bu bölümde dönemin padişahı olan Sultan Süleyman’ı methetmiş, eserini övdüğü bölümde ise kendisinin kaleme aldığı diğer eserlere telmihte bulunarak hâlihazırdaki tercümesini övme yoluna gitmiştir. Münâcât bölümünün takiben giriş bölümü sona erer ve 104. beyitle beraber asıl konunun işlendiği bölüme geçilir.

Konunun işlendiği bölümde mütercim tarafından atılan başlıklar, kaynak metindekine göre daha açıklayıcı niteliktedir. Örneğin bu bölümün ilk başlığı kaynak metinde “Der-beyân-ı muhâlefet-i nefis-i emmâre (Nefis-i emmâreye muhalefet beyânında)” iken

¹ Tokatlı’nın çalışmasında 985. beyit itibarıyla farklılaşma başlamaktadır. Bkz. Tokatlı, “Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih,” 72.

² Tokatlı’nın çalışmasında 1529. beyitten itibaren yine 42 beyitlik hâtîme ile tercüme eser sona erer. Bkz. Tokatlı, 116.

tercüme metinde “Ehl-i riyâzet olup nefsi arzusın virmeyen kişi kâmil u âkildür” şeklindedir. Za‘îfî’nin attığı başlıklar, bölümde işlenen konunun bir özeti veya ana fikri gibidir.

Konunun işlendiği bölümde 61 başlık vardır, sonrasında hikmet, pend ve latîfe şeklinde nitelendirdiği 112 başlık gelir. Za‘îfî’nin eseri 42 beyitten oluşan hâtîme bölümüyle sona erer. Metnin sonunda mensur bir ferağ ve temmet kaydı yer alır.

	Pendnâme	Bostân-ı Nasâyih
Tahmîd ve tevhîd	25	30
Naat	9	11
Din büyüklerini ululama	6	6
Dönemin sultanına övgü	-	22
Bostân-ı Nasâyih’a övgü	-	19
Münâcât	12	15
Konunun işlendiği bölüm	795	883
Hâtîme	6	42
Toplam	853	1028

2.2.1. Giriş bölümü

Za‘îfî tercümesinin giriş bölümüne eklediği Sultan Süleyman’ın medhi ile Bostân-ı Nasâyih’in medhi başlıklı iki kısım haricinde kaynak metin düzenine uymuştur. Tahmîd ve tevhîd, naat, din büyüklerini ululama, Kanunî Sultan Süleyman’a övgü, Bostân-ı Nasâyih’a övgü ve münâcât bölümlerinden oluşan giriş bölümü 1 ila 103. beyitler arasında yer almakta, 104. beyit itibarıyla asıl konu olan nasihatlere geçilmektedir.

a) *Tahmîd ve tevhîd*

Tercümeye besmeleyle başlayan bir tevhîd-tahmîd bölümüyle giriş yapılmıştır. *Pendnâme* tercümesinin bu bölümünde kaynak metindeki 25 beyit, 30 beyit ile tercüme edilmiştir. Bazı beyitlerin birden fazla beyitle tercüme edilmesi sonucu bu beş beyitlik fark meydana gelmiştir.

Bostân-ı Nasâyih’ın hamdele özelliği taşıyan ilk beyti aşağıdaki gibidir:

KM 1	Hamd-i bî-had ân Hüdâ-yı pāk rā	ZT 1	Hamd ol Allāh’a olsun k’ol Hüdā
	Ân ki îmān dād moştî hāk rā ¹		Kıldî îmān bir avuç hāke ‘atā

¹ “Bir avuç toprağa iman bahşeden o temiz Tanrı’ya sonsuz şükürler olsun.”

Tercüme metnin 30 beyitlik tahmîd ve tevhîd bölümü, kaynak metinde 25 beyitten müteşekkil tahmîd ve tevhîd bölümüyle paralellik göstermektedir. Aradaki fark kaynak metindeki 13, 19 ve 23. beyitlerin iki beyitle, 25. beytin ise 3 beyitle tercüme edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bölümde tercümeyle Za‘îfî tarafından eklenen beyitlere bakıldığında kaynak metinde tek beyitle anlatılanların tercümede de tek beyitte anlatılabildiği, eklenen beyitlerin ise anlam taşmasından dolayı değil, daha açıklayıcı olma ya da konuyu başka bir şekilde anlatma gayretiyle izafe edildiği görülmektedir. Başka bir deyişle Za‘îfî anlamı, kaynak metinde olduğu gibi tek beyte sığdırabilmiş, fazladan beyitleri tercihe dayalı eklemiştir.

b) Naat

Kaynak metinde 26. beyitte başlayan ve 9 beyit olan naat bölümü, *Bostân-ı Nasâyih*’ta 31. beyitte başlayıp 41. beyitte sona eren 11 beyitle tercüme edilmiştir. Kaynak metnin 26. beyti tercümede iki beyitle tercüme edildiğinden, 34. beyit de mütercim tarafından eklendiğinden dolayı beyit sayısı farklılaşmıştır.

Örnek olması açısından aşağıda iki beyitle tercüme edilen naat bölümünün ilk beytini verelim:

KM 26	Seyyidü’l-keveyn hatmü’l-mürselin Âhîr âmed bûd fahrü’l-‘âlemîn ¹	ZT 31	Muṣṭafâ’dur şâhib-i şer‘-i mübîn Pîşvâ-yı evvelîn ü âhîrîn ²
		32	Kâ’inâtüñ aşlı fahr-ı enbiyâ Evvelîn ü âhîrine muḳtedâ ³

Tercümede kaynak metin anlamı, birebir olmasa da, verilmek istenen mesaj yönünden yansıtılmıştır. Beytin iki beyitle tercüme edilmesini gerektirecek bir durum yokken, Za‘îfî’nin bu tercihte bulunmasının sebebi, Peygamber’in adını zikretmek istemesi olabilir. İkinci mısralar aynı konunun farklı şekilde ifadesi olduğundan, bir beytin iki beyitle tercüme edildiği yargısına varılmıştır. Bazı beyitlerin tercümesine, diğerlerinden daha fazla dikkat edilmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Aşağıda verilen 27. beytin tercümesi birebir yapılmış, ondan sonra gelen beytin ise kaynak metindeki bir beyte karşılık gelmediği görülmüştür. Kaynak metnin 28. beyti de erek metnin 35. beytinde tercüme edilmiştir. Bu durum, 34. beytin Za‘îfî tarafından

¹ “Kâinâtın efendisi, Peygamberlerin sonuncusu; en son geldi ama ilkinin övünç kaynağı oldu.”

² “Mübîn dinin sahibi, Mustafa’dır; (O) öncekilerin ve sonrakilerin önderidir.”

³ “Kâinâtın aslı, peygamberlerin övünç kaynağıdır; öncekiler ve sonrakiler ona tâbi olmuşlardır.”

eklendiğini düşündürmektedir. Peygamber Efendimizi övme amaçlı eklenmiş bir beyit olmalıdır.

KM 27	Ân ki âmed nüh felek mi‘râc-ı ü Enbiyâ vü evliyâ muhtâc-ı ü	ZT 33	Ol Nebî kim nüh felek mi‘râc aña Enbiyâ vü evliyâ muhtâc aña
		34	Çeşme-i ‘ilim ahâlî-i ‘ulûm Şahne-i sîm ü zer-i genc-i fûhûm

c) Din büyüklerini ululama

Bu bölümde kaynak metin ve tercüme metin beyit sayısı eşittir. 6 beyitten oluşan bölüm kaynak metinde 35 ila 40, tercüme metinde 42 ila 47. beyitler arasındadır.

d) Devrin padişahına övgü

Pendnâme’de herhangi bir devlet adamına yazılmış övgü bölümü yoktur. *Bostân-ı Nasâyîh*’ta ise mesnevi geleneğine ve dönemin teamüllerine uygun olarak devrin padişahı olan Kanunî Sultan Süleyman’ın methedildiği 22 beyitlik bir bölüm bulunmaktadır. 48. beyitte başlayıp 69. beyitte sona eren bu bölümde Sultan Süleyman’ın dünyaya hükmetmesine, adaletine, kahramanlığına ve yiğitliğine vurgu vardır. Osmanlı hanedanı ve devletin payidar olması için edilen dua ile bölüm sona erer. Bu bölüme bakarak Za‘îfî’nin eserini Sultan Süleyman’a sunduğu söylenebilir.

e) Sebeb-i telif

Za‘îfî 70. beyitte başlayıp 88. beyitte sona eren ve sebeb-i telif olarak değerlendirilebilecek bu bölümü *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyîh medhindedür* başlığıyla ve yazdığı eseri övmek amacıyla kaleme almış, ilk beyitle beraber İslam yoluna girmek isteyenleri, bu yolda güçlü olmak için yazdığı derinlikli eseri mütalaaya davet etmiştir. Ayrıca bu bölümde yalnız hâlihazırdaki eserinden değil, diğer eserlerinden de isimlerini anarak veya telmihle bahsetmiştir. 73. beyitte *Bağ-ı Behişt* adlı *Bostân* tercümesinin adını zikretmiş, 74. beyitte *Gülşen-i Simurg* adlı *Mantıku’t-Tayr* tercümesine, 78. beyitten itibaren *Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Dırahtistân-ı Sebzistân* adlı *Gülistân* tercümesine ve 85. beyitte *Fâl-ı Murgân* adlı sergüzeştnameğine telmih yoluyla işarette bulunmuştur. Ardından toplumun tüm tabakalarına hitap ettiğini söylediği *Bostân-ı Nasâyîh* adlı bu eserini okumaya insanları davet ederek içi daralanlara genişlik, üzgün olanlara sevinç vereceği vaadinde bulunup eserin tercümesine kaldığı yerden devam eder.

Za‘îfî, sebeb-i telif sayılan bu bölümde, eserini neden kaleme aldığına dair bilgi vermemiştir. Bölüme başlarken İslam yoluna girmek isteyenleri güçlü olmaya davet ettiği

beyit dikkate alınrsa, telif sebeplerinden birinin tebliğ etme ve İslâm dininin daha iyi öğrenilmesini sağlama olduğu tahmininde bulunulabilir.

f) Münâcât

Kaynak metinde 41 ilâ 52. beyitler arasında yer alan ve 12 beyit olan bu bölüm, tercümede 15 beyittir. 89. beyitte başlar, 103. beyitte sona erer. 89, 97 ve 101. beyitler Za‘îfî tarafından tercümeye eklenmiştir. 89 ve 90. beyitler, bir beytin iki beyitle tercümesi gibi görünmektedir. Ancak tercümeye bakıldığında 90. beytin tek başına kaynak metnin 41. beytindeki anlamını aksettirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda 89. beyit, Za‘îfî’nin şahsî bir tercihle eklediği bir beyittir, denebilir.

		ZT 89	Pâdişâhâ sensün ol Hayy ü Kerîm Biz za‘îf u ‘âşî kullara Raḥîm
KM 41	Pâdişâhâ curm-i mâ râ der-güzâr Mâ günehkârîm u tu âmurzigâr	90	Cürmümüzden geç kıluz sen Şâh’sın Suçluyuz biz sen Raḥîm Allâh’sın

Za‘îfî’nin mahlasını da zikrettiği 97. beyit ise 98. beyitle beraber kaynak metindeki 48. beytin tercümesidir.

KM 48	Mağfîret dâred umîd ez-luṭf-i tu Z’ân-ki ḥod fermûdeî lâ taḳnetû ¹	ZT 97	Çok günâhı var umar ‘afvün senün Geç suçından bu Za‘îfî bendenün
		98	Kimdir ol k’itmez ümîz-i mağfîret Toludur lâ taḳnetû çün şeş cihet

Kaynak metinde iktibas edilen ayet, mütercim tarafından da iktibas edilmiştir. Yalnız kaynak metinde kafiye kelimesi görevini görür, tercümede ise farklı bir görevdedir.

2.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Giriş bölümünden sonra asıl konunun işlendiği bölüm kaynak metinde 53. beyitte başlarken tercümede 104. beyitle başlar. 986. beyitle sona eren *Pendnâme* tercümesinde bulunan konunun işlendiği bölümdeki başlıklar sırasıyla şu şekildedir:

	Kaynak Metin (De Sacy)		Bostân-ı Nasâyıh
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefsi-i emmâre	7	Ehl-i riyâzet olup nefsi arzusın virmeyen kişi kâmil u âkildur

¹ Zümer/ 53.

6	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmûşî	8	Her ki dil-âzârdur Hudâ andan bî-zârdur ve bu halk nâ'imlerdür mevt irdükde uyanurlar
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i îmân	9	Tâlib-i Hak olan âkil hâmûş olup ağzına mühr-i sükût urur
8	Der-beyân-ı asl-ı îmân	10	Ehl-i îmân kizb u gıybet ü harâmdan perhîz üze olurlar
9	Der-sîret-i mülûk	11	Pâdişâhlara adl lâzımdur ve heybetlerine naks virür nesneden ¹ perhîz gerekdür
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	12	İlme vü ehline izzet gerekdür ve kişiye ahlâk-ı haseneden lâ-büddür
11	Der-beyân-ı çâr çiz ki ender-vey hatar boved	13	Dünyâ hîlekar ü mekkârdur âkil olana bu dört hatarlu nesneden perhîz gerekdür
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	14	Nîk-baht oldur ki âkibetin endîşe kılup ana göre iş eyleye
13	Der-beyân-ı sebep-i âfiyet	15	Emn ü ni'met ü tendürüstü vü ferâğ âkile hoş-âfiyetdür
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	16	Ahvâl ü ef'âl-i dervîşân ne vech üze olmak gerekdür anı beyân eder
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	17	Hûy-i bed u sıfat-ı bed-bahtî nedür anun beyânıdur
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefis ü terk-i dünyâ	18	Ehl-i riyâzet ne vech üze riyâzet itmek gerekdür anı beyân ider
17	Der-mücâhede-i nefis	19	Fukarâya fakr ne keyfiyet üze gerekdür bulara ne tarîk ile zindegânî gerekdür?
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	20	Kişi ehl-i takvâ vü ehl-i tevâzu olup gönül ele getirüp ² dâ'im istiğfâr gerekdür
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	21	Bahîl bed-hûy u bed-gûy olur sıfat-ı buhl gâyetde bed nesnedür
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	22	Dervîş dünyâyay hâris olmayup nefsi murâdın virmeyendür
21	Der-beyân-ı âkîbet-endîşî	23	Kişi eli altında olanları hoşça dutup eyülere yavuzluk u yaramazlara eyülük itmemek ³ gerekdür
22	Der-beyân-ı akl u âkilân	24	Tevâzu' u meskenet ehli rûzgâr-ı zûr-kârda ⁴ rest-gârî buldı
23	Der-sıfat-ı restgârî	25	Zikr-i 'avâm u zikr-i havâs u zikr-i havâsü'l-havâs ne vech üzredür ⁵ anı beyân ider
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te'âlâ	26	Her kimsedeki 'akl-ı kâmil ola sıfat-ı hamîde ile mevsûf olıserdür
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ niküst	27	İnne'l mübezzirine kânu ihvânü's-şeyâtini" âyetinün tefsîrine muvâfık beyândur
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	28	Azırganûb u hor görüp ⁶ ba'zı nesneden hazer itmemek kişiyi çok belâ vü 'azîm rence ⁷ irişdürür

¹ Virür nesneden: viren nesnelerden (Farklılıklar Tokatlı'nın eserinden alınmıştır. Bunu belirtmek için Ümit Tokatlı'nın ismi ÜT şeklinde kısaltılarak belirtilecektir.)

² Getirüp: götürüp (ÜT)

³ İtmemek: eylememek (ÜT)

⁴ Zûr-kârda: rûzgârda (ÜT)

⁵ Ne vech üzredür: nedür (ÜT)

⁶ u hor görüp: - (ÜT)

⁷ çok belâ vü 'azîm rence: rence ve belâ-yı 'azîme (ÜT)

27	Der-alâmet-i müdbirî	29	Ba'zı hisâl-ı mezmûme vardır ki anunla mevsûf olan kimesne lâ-büdd ba'zı ef'âl-ı zemîme-i uhrâ ile mevsûf olunacakdur
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâşten ne-bâyed	30	Ba'zı nesne vardır ne kadar çok ve kuvvetde ise dahı bî-sebât olup ¹ tiz fânî olırsadur anun beyânıdır
29	Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i diğer râ mî-zâyed	31	Her ki kendüye verilen ni'mete şâkir oldı kemâl-i ni'mete irişdi
30	Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred	32	Ba'zı nesne vardır gitdükten sonra yine gelmesi muhâldur pes elden gitmedin tedârük gerekdür
31	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer tamâm bâşed	33	Kişi ehl-i sükût u ehl-i şükür olup sitîze olmamak gerekdür
32	Der-beyân-ı çâr çiz ki ân-hâ râ bâz-gerdânîden mehâl est	34	Çok günâh u düşmen ve ehl-i 'ıyâl ü borçlu olmak kişiyi sır
33	Der-sıfat-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer mî-âyed	35	'Avretten vefâ eblehden eymenî gelmez ve kişiye nefis ü şeytân ile cihâd gerekdür
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çiz ez-çâr çiz	36	Kişinün 'ömrin ziyâde idüp âdeme sürür viren nesneler beyânındadır ²
35	Der-beyân-ı çâr çiz ki âdemî râ şikest âred	37	Âdemün 'ömrine noksan ve kalbine gam viren nesneleri beyân ider
36	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-hatâhâst	38	Kişinün âb-ı rûyn hâke rîzân iden nesneleri beyân ider
37	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-atâhâ-yi Hudâst	39	Âdemün yüzi suyn arturan nesneleri beyân ider
38	Der-beyân-ı çâr çiz ki 'omr râ ziyâde mî-koned	40	Ehl-i dâniş iş bu sıfât-ı hamîde ile mevsûf olup dâ'imâ zemîmeden perhîz gerekdür
39	Der-beyân-ı penc çiz ki 'omr ez-û be-kâhed	41	'Âkil olan her şahsı kendüye hem-dem idinmez belki âhirete nef'i olanla sohbet ider
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rîzed	42	Bir işde ki sevâb göresin kendü murâdunca cevâb virme hatâ idersin
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	43	Şol 'uyûb beyânındadır kim kişinün yüzine kir getürür
42	Nasâyıh	44	Halk-ı cihân içre mu'teber ve mergûb olan nesneleri beyân ider
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	45	Begler dostlugına i'timâd itme ve kimse mâlına hased itme ve yalancıdan vefâ umma
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	46	Kişinün 'aybın yüzine urma ve kendü zahmetün halka yükletme
45	Der-beyân-ı şiş çiz ki be-kâr âyed	47	Kişide sıdk u hıfz-ı emânet gerekdür ve kul dâ'im Allâh kulluğında olmak gerekdür
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-îşân ne-y-âyed	48	Gamun zamânında sana yâr olanun gerekdür ki huzûrun zamânında ³ elin alasin
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	49	Her ki 'âkil u bâliğ ola ana kendinün ve Hâlık-ı 'Âlemün ⁴ ma'rifeti lâzımdur
48	Der-beyân-ı restgârî	50	Her ki ehl-i verâ' u perhîz-kâr oldı cihânda muhterem oldı

¹ bî-sebât olup: sebât bulmayup (ÜT)

² nesneler beyânındadır: nesne bulardur (ÜT)

³ huzûrun zamânında: ferâhun vaktında (ÜT)

⁴ kendinün ve Hâlık-ı 'Âlemün: Hak Te'âlâ'nun (ÜT)

49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak üst	51	Ehl-i takvâ her harâmdan perhîz idüp dâ'im istiğfâr u 'ibâdetde olur
50	Der-çehâr haslet ki terk kerdn mî-bâyed	52	Mihmâna 'izzet idüp kişi mikdârınca konuğun ta'âmlandırmak vâcibdür
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	53	'Alâmet-i ahmakân nedür anı beyân ider
52	Der-beyân-ı ma'rifetullâh	54	'Alâmet-i ehl-i fisk böyledür
53	Der-beyân-ı verâ'	55	'Alâmet-i şekâvet beyânundadır
54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet	56	Bahilde ¹ 'alâmet-i buhl nedür anun beyânundadır
55	Der-beyân-ı ta'zîm-i mihmân	57	Zîşt-rûdan hâcet dileme ve saht-dil olma ki 'âlem gibi âdem bî-sebâtdur
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	58	Dört nesne fî'l-i şeytânîdür
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık	59	'Alâmet-i ehl-i nifâk budur
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	60	Müttakî yalan söylemez ü mütekebbir olmaz u harâm yemez ü bedâna hem-nişîn olmaz
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	61	Ehl-i cennet ni'ameye şâkir belâyâ sâbir u rûz u şeb müstağfir olandur
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	62	Bu şol nasâyıhdur ki nâs içinde müsta'mel olan nesnelerün ba'zından perhîz ü hazer lâzımdur
61	Der-beyân-ı kanâat	63	'Alâmet-i sabr nedür anun beyânındadır
62	Der-beyân-ı sehâvet	64	Hîle-i İblîs ü râh-ı şeytân-ı hasîsden dûr olmak lâzımdur
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârâhâ-yı şeytân est	65	Kişiye kimlerle musâhabet ve kimlerden perhîz lâzımdur anı beyân ider
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil	66	Sıla-yı erhâm vâcib olduğın beyân ider
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık	67	Merd-i hakîkî kimlerdür anun beyânundadır
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî		
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet		
68	Der-beyân-ı sadaka dâden		
69	Der-nasâyıh		
70	Der-beyân-ı sabr		
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd		
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm		
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed		
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyıh-ı diğer		
75	Der-beyân-ı sıla-i rahm u ziyâret-i hisâvendân		
76	Der-beyân-ı fütüvvet		
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân		
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet		

Konunun işlendiği bölümde toplam 61 başlık² bulunmaktadır. Kaynak metinde ise konunun işlendiği bölümde 74 başlık vardır. Bu farkın sebebi tercüme metinde bazı bölümlerin birleştirilerek tek başlık altında yazılmış olmasıdır. Bazı beyitler birden fazla

¹ Bahilde: - (ÜT)

² Konunun işlendiği bölüm numaralandırması 7. başlıktan itibaren başlamaktadır.

beyitle tercüme edilmiş olsa da tercüme metin kaynak metinle paralel ilerlemektedir, mütercim tercümesinde kaynak metne bağlı kalmış, başlıklandırmada ise bazı tasarruflarda bulunmuştur.

2.2.3. Mütercim tarafından eklenen bölüm

Asıl konunun işlendiği bölümün tercümesinin hemen akabinde Za‘îfi “hikmet” ve “pend” ibarelerini ekleyerek attığı başlıklarda yine birtakım öğüt ve nasihatlerde bulunmaktadır ancak bu öğüt ve nasihatler *Pendnâme*’de yer almamaktadır. 987. beyitle başlayan ve 1529. beyitle sona eren bu bölümün başka bir eserin tercümesi olabileceğini düşündüren emareler görülmüştür. Bunlardan biri mütercimin *Bostân-ı Nasâyih*’ı överek tanıttığı sebab-i telif denilebilecek bölümde diğer tercümelerinin adlarına telmihte bulunmasıdır. Nitekim Za‘îfi’nin eserleriyle ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda Sa‘dî’nin *Gülistân* adlı meşhur eserine yaptığı tercümesinde¹ “hikmet” ve “pend” ibareleriyle yazılmış başlıkların birebir aynı olduğunu gördük. Her ne kadar beyitlerin tercümesi farklı olsa da bu bölümün Sa‘dî’nin *Gülistân*’ının sonunda yer alan bölümün tercümesi olduğu söylenebilir.²

2.2.4. Hâtîme bölümü

Za‘îfi’nin *Pendnâme* tercümesinin devamında yer verdiği *Gülistân* tercümesine ait bölümden sonra 1530. beyit itibarıyla bitiş, yani hâtîme bölümüne geçilir. Tercümede *Musannif kendüye nasihat idüp tahallüs beyân ider* başlığına sahip olan hâtîme bölümü 42 beyitten müteşekkildir. Za‘îfi’nin kendisine verdiği nasihatlerle başladığı bölümde Attâr’ın ve Sa‘dî’nin ruhlarına da rahmet okur. Tercümeyi İstanbul’da kaleme aldığını söyler, Allah’tan bağışlanma ve okurlardan kendisi için dua isteyerek ve okurlara da dua ederek tercümesini tamamlar. Tercümenin bitiminde mensur temmet kaydı yer alır.³

Hâce ‘Attâr’a Hudâyâ lînet it
Menzilin mahşerde yarın cennet it (ZT 1562)

Şeyh Sa‘dî cânına hem rahmet it
Nârdan ruhın ü cismün ‘ismet it (ZT 1563)

¹ Yılmaz, “Za‘îfi’nin Manzum Gülistân Tercümesi,” 498.

² Osmanlı’da yeniden tercüme kavramıyla aynı eserlerin farklı tercümelerinin yapılması konusu değerlendirilirken, aynı mütercimin aynı eseri farklı şekilde tercüme etmesi ilgi çekicidir ve başka bir araştırmaya konu olabilir.

³ Koçin, “Za‘îfi ve Bustân-ı Nasâyih’ı,” 311-313.

Za'îfî'nin bu bölümde Attâr'la birlikte Sa'dî'yi de zikretmesi tarafımızca diğer bir işaret olarak değerlendirilmiş ve *Pendnâme* tercümesini takip eden bölümün Gülistân tercümesi olduğunu düşündüren başka bir etken olmuştur.¹

2.3.Bostân-ı Nasâyîh'ta Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Tercüme incelemesinin bu bölümünde Za'îfî'nin *Bostân-ı Nasâyîh*'taki kafiye kullanımı kaynak metin olan *Pendnâme* ile karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırmada daha önce Sabâyî'nin *Sırât-ı Müstakîm* tercümesini karşılaştırırken izlenen yol takip edilecektir. Za'îfî'nin kaynak metin kafiyesine bağlı kalma ya da kalmama oranı, tercümeyi değerlendirme noktasında yardımcı bir etken olacaktır.

2.3.1. Kafiyelerin Tercüme Biçimleri

Za'îfî'nin tercümesinde kullandığı kafiye kelimeleri incelendiğinde kaynak metinden olduğu gibi aktardığı kafiye kelimelerinin metnin tamamına nispeten sayıca az olduğu dikkati çekmektedir. Za'îfî, kaynak metindeki farklı kelimelerle kafiye yapma eğiliminde olmuştur.

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Za'îfî karşılaştırdığımız 945 beytin 142'sinde kaynak metindekiyle aynı kafiye kelimesini kullanmıştır. *Pendnâme*'de olmayan Sultan Süleyman'a övgü ve sebeb-i telif gibi bölümler çıkarıldıktan sonra yapılan karşılaştırmada Za'îfî'nin kaynak metindekiyle aynı kafiye kelimesini kullanmaya çalışmadığı, hatta bunu özellikle tercih etmediği anlaşılmaktadır.

Za'îfî'nin kaynak metindeki kafiye kelimesini olduğu gibi, redifleri de Türkçeye tercüme ederek aktardığı beyitlere şu örnekler verilebilir:

KM 49	Baħr-i elṭāf-ı tu bî-pāyān boved Nā-umīd ez-rahmetet ṣeyṭān boved	ZT 99	'Afv u luṭfuñ baħrı bî-pāyān dur Raḥmetüñi ummayan ṣeyṭān dur
50	Nefs u ṣeyṭān zed Kerīmā rāh -ı men Raḥmetet bâṣed ṣefā'at-ḥ'āh -ı men	100	Nefs u ṣeyṭān yā Rab urdı rāh ımı Raḥmetüñ eyle ṣefā'at-ḥ'āh ımı
58	Her ki ū rā nefsi serkeş rām şod Ez-ḥiredmendān-ı nîkū-nām şod	108	Tevsen-i nefsi kimüñ kim rām ola Ol kişi dānā vü nîkū-nām ola

¹ Diğer etkenler sebeb-i telif bölümünde Sa'dî'nin eserlerine yaptığı tercümelerin adını zikretmesi ve kendisini musannif sıfatıyla tanıtmasıydı.

227	Çun dıraht-ı zehr rengiş dil-keş est	299	Rengi zehr otı gibi dil-keş durur
	Lîk ta'meş telh u bûyeş nâ-hoş est		Ta'mı acı hoşusı nâ-hoş durur
384	Hâmuşî râ her ki sâzed pîşeî	480	Kime hâmuşî ki dâ'im pîşedür
	Der-cihân ne'b-ved zı-kes endişeî		Ġamdâm emîn oldı bî- endişedür

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Za'îfî 54 beyitte kafiye kelimelerinden yalnız birini aynen alıp kullanmış, diğerinde farklı kafiye kelimesi kullanma yoluna gitmiştir.

KM 54	Her ki hışm-ı hüd fûru hord ey cüvân	ZT 105	Kağıduğunu yudandur pehlüvân
	Bâşed u ez-restgārân-ı cihân		Dilin elin dutanuñdur ol cihân
59	Der-riyâzet nefis-i bed râ güşmâl	109	Qıl riyâzet birle nefsün güşmâl
	Tâ ne-y-endâzed tu râ ender-vebâl		Ejdehâdur virmegil fırsat mecâl
208	Her ki ü der-bend-i sîm u zer şevêd	274	Her ki gönül bağladı sîm ü zere
	Der-'ukûbet 'âkıbet muẓtar şevêd		Yidi ol seng-i zarûretden bere
325	Mudbirî bâşed be-ebleh meşveret	409	Müsrif eyler ebleh ile meşveret
	Hem be-câhil dâden-i sîm ü zeret		Pes şalâh üzre bitürmez maşlahat
823	Gerçi bâşed lâger u h'âr u za'îf	981	Gerçi arukdur za'îf ü hem nahîf
	Vaqt-i tâ'at kem ne-bâşed ez- harîf		Eksük itmez kulluğın amma harîf

Aynen alınan kaynak metin kafiyesine, diğer mısradaki Arapça, Farsça veya Türkçe kökenli kelimelerle kafiye yapılmıştır. Türkçe kelimelerle yapılan kafiye, Arapça-Farsça kökenli kelimelere göre düşük bir orandadır.¹

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Za'îfî tercümesinde çoğunlukla kaynak metinden farklı kafiye kelimesi kullanmayı tercih etmiştir. 986 beyitten oluşan tercüme eserde 700'den fazla beyitte kullanılan kafiye kelimesi kaynak metindekinden farklıdır. Farklılık metnin başından itibaren kendisini göstermektedir. Mesela 30 beyitlik tevhîd bölümünün 20 beytinde kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanılırken² sadece dokuz beyitte kaynak metin kafiyesi olduğu gibi alınarak kullanılmıştır. Bir beyitte de kafiye kelimelerinden yalnız bir mısradaki kafiye kelimesi kaynak metindekiyle aynıdır.

Farklı kafiye kelimesi kullanımına dair örnek beyitler aşağıda incelenebilir.

¹ 54 beyit içerisinde yalnız 8 tanesi Türkçe kökenlidir.

² Elbette bu sayının içinde bir beytin birden fazla tercüme edildiği üç beyit de sayılmaktadır.

KM 1	Ḥamd-i bī-ḥadd ān Ḥudā-yı pāk rā Ān ki imān dād moštī ḥāk rā	ZT 1	Ḥamd ol Allāh'a olsun k'ol Ḥudā Ḳıldı imān bir avuç ḥāke ' atā
2	Ān ki der-Ādem demīd ū rūḥ rā Dād ez-tūfān necāt ū Nūḥ rā	2	Ādem'e oldur viren rūḥ u ḥayāt Viren oldur Nūḥ'a tūfāndan necāt
41	Pādišāhā cürm-i mā rā der- gozār Mā günehkārīm u tu āmurgār	89	Pādišāhā sensün ol Ḥayy u Kerīm Biz za'if u 'āṣī ḳullara Raḥīm
55	Ān boved eblehterīn-i merdumān K'ez-pey-i nefis u hevā bāšed devān	106	Ol durur ḥalk-ı cihān efgendesi Kim ola nefsi hevāsi bendesi
193	Ger hemi-ḥ'āhī ki gerdi ser-bülend Ey peser ber-ḥod der-i rāḥat be- bend	259	Her ki yapıdı ser-bülendi yapusın Bağlasun kendüye rāḥat ḳapusın

Tercümelere bakıldığında beyit içerisinde ortak kelimelerin varlığı göze çarpmakta, bununla beraber mütercimin kafiye kelimelerini aynen alıp kullanma gibi bir çaba içerisine girmedigi anlaşılmaktadır.

Za'îfi'nin Türkçe kökenli kelimelerle yaptığı kurallara uygun ve başarılı kafiye örnekleri aşağıda verilmiştir¹:

KM 6	Süy-i ū ḥašmī ki tīr endāḥte Peşşei kâreş kifāyet saḥte	ZT 6	Aña tīr atdı çeküp bir ḥašm emek Kellesin tağıtdı bir sivrisiñek
17	Ān yekī pūşide sencāb u semūr Diğeri ḥofte brehne der- tenūr	18	Birisi geymiş vaşak semmūr kürk Bu biri çıplak ne ḥaftan var ne börk
65	Her ki der-bend-i dil-āzārī boved Der-'uḳūbet kār-ı ū zārī boved	118	Kimsenün gönlini incitme şaḳın Toğruluḳdan egriye gitme şaḳın
239	Menzilet dūr est u bāret bes gerān Kūşeşi kon pes me-mān ez- diğērān	314	Yük ağır düşmense çok menzil ırak Eyle maḳşūda varacak bir yarak
354	Çār çiz ey ḥ'āce kem dāred beḳā Güş dār ey mu'min-i nīkū- likā	437	Dört nesne var beḳası azdur Diyeyin altun ḳalemle yazdur

Za'îfi beş beyitte Türkçe *sakin* ve *yakin* kelimelerini kafiye olarak kullanmıştır. 146 beyitte de kafiye kelimelerinden biri Türkçe kökenli iken diğeri Arapça veya Farsça kökenlidir. Kafiye kelimelerinden birinin Arapça kökenli olduğu beyitler için aşağıdaki örneklere bakılabilir.

¹ Za'îfi 168 beyitte Türkçe kelimelerle kafiye yapmıştır, burada nispeten orijinal olan örnekler verilmeye çalışılmıştır.

KM 8	Çun ‘ināyet kādir u ḳayyūm kerd Der-kef-i Dāvūd āhen mūm kerd	ZT 8	Āheni Dāvūd’a eyledi ḥamīr Kim elinde mūm u pūlād idi bir
72	Ey berāder ger tu hestī Ḥaḳ- ṭaleb Cüz be-fermān-ı Ḥudā me-g’šāy leb	130	Ḥaḳḳ’a ṭālibseñ budur bil ḳavl-i Ḥaḳ Eyü sözden ḡayre debretme dudaḳ
293	Māl ü zer bī-ḥad be-dest āverde gīr Ba’d ez-ān der-gūr-i ḥasret borde gīr	373	Eyle farzīt mālūñ olmış bī- ḳıyās Ḳor gidersin ḥasret ile duta yas

Kafiye kelimelerinden birinin Türkçe, diğzerinin Farsça kökenli olduğu beyitlere aşığıdaki örnekler üzerinden bakılabilir.

KM 7	Ān ki a’dā rā be- deryā der-keşid Nāḳa rā ez-seng-i ḥārā ber-keşid	ZT 7	Seng-i ḥāreden çıkardı üştüri Nīl’e atdı ḳomadı düşmen diri
143	Ez-tenet çun cān revān ḥāhed şoden Ḥāket ender- ustuhān ḥāhed şoden	205	Ḳalmayısar tende laḥm u şaḥm u ḳan Çürüyüp ṭopraḳ olısar üştüḥān
277	Her ki rā ‘aḳl est u dāniş ey ‘aziz Dūr bāyed būdeneş ez-çār çiz	358	Her kimūñ kim var ‘aḳl ü dānişi Dūr olur bu dörtden ol ḥoş ḳişi

2.3.2. Kafiye Kusurları

Za‘îfi’nin tercümesinde kafiyesi incelenen 986 beytin 109’u çeşitli kafiye kusurlarını barındırmaktadır. Bu kusurlara sahip beyitlerdeki kafiye kelimelerinin her ikisinin veya yalnız birinin Türkçe kökenli kelime olduğu gözlemlenmiştir. Türkçenin yapısı gereği aruz kurallarına uydurulmasının güçlüğü nedeniyle bu tür kusurların varlığı normal kabul edilebilir.

Tercüme eserde en fazla adı konulmayan kafiye kusurlarına rastlanmıştır. Metinde adı konulmayan çeşitli kusur şekilleri vardır. Örneğin aşığıdaki ilk beyitte revî harfî olan “ye” harfî ilk mısırda ekte, ikinci mısırda köktedir. Aşığıda verilen ilk örneğin Farsça kelimeye Türkçe kelimeyle yapılan kafiye örneklerinden olduğunu not düşelim. İkinci örnekte ise bu kusura ek olarak ilk mısırda medli heceye karşılık ikinci mısırda medli hece kullanılmamış olması artı bir kusur sayılmaktadır. Yine bu örnekte Arapça kelimeye Türkçe kelimeyle kafiye yapılmıştır.

Seng-i ḥāreden çıkardı üştüri
Nīl’e atdı ḳomadı düşmen diri (ZT 7)

Biri taḥt üzre tana‘‘umda ḡanī

Birisi yokluğdan açmış ağzını (ZT 17)

Aşağıdaki örneklerin ilkinde Türkçe kafiye kelimeleri kullanılmış, revî harfî sayılan -n ilk mısradaki kökte ikinci mısradaki ekte gelmiştir. Aynı tür kusur ikinci beyitte ilk mısradaki Arapça, ikinci mısradaki Farsça kelime ile yapılan kafiye görür.

Her ki imān ehlidür bil bunı sen

Pāk ider dört nesneyi dört nesneden (ZT 145)

Pāk it a‘mālūñ riyādan dut saḥūn

Tā ki imānuñ dıraḥtı duta būn (ZT 148)

Kafiye kusurunun başka bir şekilde gözlemlendiği aşağıdaki beyitte revî harfî yoktur, kafiye sadece ek ile sağlanmıştır.

Turş-rūy u acı sözlü kişiden

Yüz çevirür sözün adın işiden (ZT 168)

Kafiye kelimelerinin aynı türden olması gerektiği kuralına uymayan sıradaki örnek ise şöyledir:

Ulular yirine geçüp oturan

H̄ārhlık ḥaḳḳında ḳor āḥir beden (ZT 588)

Oturan kelimesi fiil kökenliken, beden kelimesi isimdir. Tercümede benzer örnekleri çoktur. Bu, diğer şairlerin sıkça bu kurala uymadığına bakarak Türk şairlerinin bu kurala pek itibar etmedikleri¹ yönündeki görüşü doğrular niteliktedir.

Diğer bir örnekte haber ve gelür kelimeleriyle mücerred kafiye yapılan aşağıdaki beyitte ilk mısradaki kelime kökündeki, ikinci mısradaki ekteki harf ile kafiye yapılmıştır.

Yime ölmek ğuşşasın budur ḥaber

Çün gelür vaḳtı ne ön ne soñ gelür (ZT 561)

Aynı türden kafiye kusuruna düşülen diğer beyitlerin numaraları ve kafiye kelimeleri sırasıyla şöyledir: 288: viren/neden, 297: şer/çeker, 335: nesnedür/bu dūr, 339: kişide/iş ide, 410: eblehi/tehî, 412: sen/emvâlden, 420: viren/sen, 435: kişi/işi, 486: işi/kışı, 487: er/çeker, 502: nesneden/cân-ı men, 505: bular/bahâr, 506 işi/kışı, 507: kişinin/işinin, 512: sen/viren, 515: eyleyen/sühan, 519: sana/olsana, 527: bahtiyâr/bular, 539: ganî/anı,

¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*, 279.

559: sana/sehâ, 565: sen/iden, 570: nesneden/sen, 571: önegü ola/bed:hû ola, 576: yudar/var, 584: sen/neden, 594: hâceti/katı, 599: dehen/nesneden, 601: bahâ/ha, 606: ola/sana, 612: ere/beglere, 624: ola/Hudâ, 635: işi/kişi, 644: sana/dâimâ, 690: Ganî/müzdini, 728: şâkî/ hakı, 737: zemzeme/ söyleme, 769: dehen/ iken, 775: olmayâ/ Hudâ, 806: fi'lidür/ sür, 808: kişi/ işi, 818: vardur/ yârdur, 837: işi/ kişi, 852: kişi/ işi, 863: ev/ me-rev, 865: katar/ zinhâr, 881: kişi/ işi, 884: ahî/ dahı, 897: Îzedî/ dedi, 909: dâimâ/ sana, 940: sen/ eskiden, 961: emîn/ hâtırın.

Divan edebiyatında kafiye'nin göze mi kulağa mı hitap ettiğine dair varolan değerlendirme farklılıklarından daha önceki tercüme metin incelemesinde bahsedilmişti. Za'îfî'nin tercümesine bakıldığında Arap alfabesiyle yazıldığında kafiye kusuru gibi görünmeyen ancak Türkçe okunduğunda ve yazıldığında farklılaşan kafiye kelimelerine rastlanılmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyitte Arap alfabesiyle yazılınca kafiye'de bir sorun görünmezken, okunuş farklı olduğundan kafiye kusuru olarak görünmektedir. Bazı kafiye kelimelerinde adı konulmayan bu kusurun da varolduğu görülür.

Gâfil oldur kim kayırmaz şö'nini

Beş gün 'ömr içre dirmez ö'nini (ZT 197)

Saltanat/memleket, er/zarar, emîn/sakin, mevcûddan/sen, emîn/hâtırın, kadr/bedr, havfunı/cevfuni, şâkî/hakı örneklerinde de benzer bir durum vardır.

Revi harfinin mahreç yakınlığı olan başka harfe dönüşmesi kaynaklarda ikfâ kusuru olarak geçer.¹ 912. beyitte *terk* ve *merg* kelimelerinin kullanımı bu kusura örnek olarak değerlendirilebilir.

2.3.3. Kafiye Hususunun Değerlendirilmesi

Za'îfî'nin tercümesi kafiye bağlamında değerlendirildiğinde 142 beyitte kaynak metindeki kafiye kelimesinin ve varsa redifin aynen alınarak kullanıldığı, 54 beyitte bir mısradaki kafiye kelimesinin aynen alınarak kullanılırken diğer mısradaki kafiye kelimesinde farklı bir kelime tercihi yapıldığı görülmektedir.

Toplamda 41 beyit olan Sultan Süleyman'ı methettiği ve sebep-i telif sayılabilecek *Bostân-ı Nasâyih*'i övdüğü bölümler ile 42 beyitlik hâtıme bölümü kaynak metinde olmadığı halde tercüme metinde bulunan beyitler olduğundan kafiye değerlendirmesi

¹ Saraç, 274.

dışında bırakılmıştır. Böylece karşılaştırılabilen beyit sayısı toplam beyit sayısı olan 986 değil, 945 olmuştur.

Bostân-ı Nasâyih'ta Kafiye Kelimleri		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	142	%15
KM kafiyesiyle bir mısradaki aynı, diğerinde farklı	54	%6
KM kafiyesinden tamamen farklı	749	%79
Toplam	945	%100

Ortaya çıkan tablo Za'îfi'nin kaynak metin kafiyesini aynen alma gibi bir uğraşı içine girmedigini, daha doğrusu böyle bir eğilimle eseri tercüme etmediğini göz önüne sermektedir. Tercüme eserde genel olarak farklı kafiye kelimesi kullanılmıştır.

Za'îfi'nin seçtiği kafiye kelimelerinin diline bakıldığında ağırlığı Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin oluşturduğu görülmüştür. Mütercim çoğunlukla Arapça ve Farsça kökenli kelimelere Türkçe redif ekleyerek kafiye yapma yoluna gitmiştir.

Bostân-ı Nasâyih'da Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	168	%17
Türkçe ile karışık	147	%15
Arapça-Farsça	671	%68
Toplam	986	%100

Ortaya çıkan tabloda, her ne kadar kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanılmış olsa da, dil açısından eserde hâlâ Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin ağırlığı hissedilmektedir.

Metne kafiye türü yönünden bakıldığında Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde mürdef kafiye dilin yapısı gereği daha rahat kullanılırken, Türkçe kelimelerde mücerred kafiye dışına nadiren çıkmıştır. Yine kafiye kusurlarının tamamına yakını Türkçe kökenli kelimelerle yapılan kafiyelerdedir.

Nihai değerlendirmede böylesi hacimli bir metinde, tercümenin yol açtığı kısıt da dikkate alınarak, vezin ve kafiye kusurlarının oranının düşük olduğu ve Za'îfi'nin aruz ve kafiye özellikleri açısından başarılı bir tercüme eser ortaya koyduğunu söylemek gerekir.

2.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Bir önceki tercüme metinde olduğu gibi bu tercüme metin de tercüme edilmeyen beyitler, kelimelere verilen karşılıklar, kelime bazında eklemeler ve eksiltmeler, bir beytin birden fazla beyitle tercüme edilmesi, serbest veya farklı tercüme edilen beyitler ve kaynak metindeki lafza dayalı eserlerin tercüme metindeki yansıması başlıkları altında, aynı çerçevede karşılaştırılacaktır.

2.4.1. Tercüme Edilmeyen Beyitler

Za‘îfî, tercümesinin tevhîd bölümünde kaynak metnin tevhîd bölümünde bulunan tüm beyitleri tercüme etmiştir. Kaynak metinde 25 beyit olan tevhîd bölümü tercüme metinde 30 beyittir. Bazı beyitler birden fazla beyitle tercüme edilmiştir, kaynak metinde olup da tercüme metinde bulunmayan beyit yoktur.

2.4.2. Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Tercüme metinde kelimelere verilen karşılıkların, bu karşılıklar verilirken ağırlıklı olarak tercih edilen dilin, özellikle metinlerin modern çeviri kuramları açısından değerlendirilmesinde kullanılacak bir kaynak olacağı daha önce de söylenmişti. Aşağıda tevhîd bölümündeki beyitler bu amaçla tek tek karşılaştırılacaktır.

Birinci beyit:

KM 1	Ĥamd-i bî-ĥadd ān Ĥudāy-ı pāk rā	ZT 1	Ĥamd Allāh’a olsun k’ol Ĥudā
	Ān ki ĩmān dād moştī ĥāk rā		Ėıldı ĩmān bir avuĥ ĥāke ‘atā

Za‘îfî ilk beytin tercümesinde müşterek dil öğelerini aynen alarak kullanmıştır. Arapça kökenli *hamd* ve *ĩmān* kelimelerinin yanı sıra Farsça kökenli *Hudā* ve *ĥāk* kelimelerinin aynen alınarak kullanıldığı görülmektedir.

Moştī (Farsça)	→	Bir avuĥ (Türkçe)
Bî-hadd	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Pāk	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Ėmān dād	Ekleme	Ėmān ‘atā kıldı

Tercümede fiil ve zamirler dışında Türkçe olan tek kelime *avuĥ* kelimesidir. Kaynak metinde olup da tercümede olmayan iki kelime görülür. Bunlardan ilki kaynak metinde Allah’a edilen şükrün sonsuzluğunu ifade eden *bî-hadd* kelimesi, ikincisi ise Allah’ın

kusursuzluğunu ve temizliğini niteleyen *pāk* kelimesidir. Sıfat hükmünde olan bu nitelemeler tercüme metinde kullanılmamıştır. İkinci mısradaki ise *imân verdi* anlamındaki *imân dâd* ifadesi, tercümede *imân* ‘atâ kıldı’ olarak ifadeye lütuf anlamı katacak şekilde aktarılmıştır.

İkinci beyit:

KM 2	Ân ki der-Âdem demîd û rūḥ rā	ZT 2	Âdem’e oldur viren rūḥ u ḥayât
	Dâd ez-tûfân necât û Nûḥ rā		Viren oldur Nûḥ’a tûfândan necât

Beytin tercümesinde kaynak metinden aynen alınıp kullanılan Arapça kökenli kelimeler *Âdem*, *rûḥ*, *tûfân*, *necât* ve *Nûḥ* sözcükleridir.

Demîd (üfledi) (Farsça)	→	Viren (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hayât

Za‘îfî (*ruh*) *üflemek* fiili yerine (*ruh*) *vermek* fiilini kullanmıştır. İlk mısradaki *demîd*, ikinci mısradaki *dâd* kelimesine aynı kelimeyi karşılık olarak vermiştir. Kaynak metindeki geçmiş zaman kipi tercüme metinde geniş zamana dönüşmüştür.

Üçüncü beyit:

KM 3	Ân ki fermân kerd ḡahreṣ bâd rā	ZT 4	Anuñ emri ile ḡopdı tünd-bâd
	Tâ sezâyî dâd ḡavm-i ‘Âd rā		Kim helâke irdi andan ḡavm-i ‘Âd

Üçüncü beyte gelindiğinde aynen aktarılan kelime sayısında azalma görülür. Farsça kökenli *bâd* (rüzgâr) kelimesi anlamı kuvvetlendiren bir ön ek alarak *tünd-bâd* (sert rüzgâr) şeklinde tercümede kullanılmıştır. Arapça kökenli *ḡavm-i ‘Âd* tamlaması tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Fermân (Farsça)	→	Emir (Arapça)
Sezâyî dâd (Farsça)	→	Helâke irdi (Arapça)

Dördüncü beyit:

Kaynak metinde dördüncü sıradaki beyit, tercüme metinde üçüncü sıradadır. Yani üçüncü ve dördüncü beyit tercümede yer değiştirmiştir.

KM 4	Ân ki luṭf-i ḡîṣ rā izhâr kerd	ZT 3	Ḳudret u luṭfını izhâr eyledi
	Ber-ḡalîleş nâr rā ḡülzâr kerd		Nârı İbrâḥîm’e ḡülzâr eyledi

Tercüme metinde Arapça kökenli *lutf*, *izhâr*, *nâr* ve Farsça kökenli *gûlzâr* kelimeleri aynen alınıp kullanılmıştır.

Kaynak metinde yok	Ekleme	Kudret
Halîl (Arapça)	→	İbrâhim (Arapça) ¹

Kaynak metinde olmadığı halde tercüme metne eklenen *kudret* kelimesi Arapça kökenlidir. Ayrıca kaynak metinde telmih yoluyla kendisine işaret edilen Hz. İbrâhim’in, tercüme metinde direk ismi zikredilmiştir.

Beşinci beyit:

KM 5	Ân Hudâvendî ki hengâm-ı seher	ZT 5	Eyle kahr idicidür kim bir seher
	Kerd kavm-i Lût râ zîr ü zı-ber		Lût kavmin eyledi zîr ü zı-ber

Arapça kökenli olup tercüme metinde aynen aktarılanlar *seher*, *kavm* ve *Lût* kelimeleridir. Farsça kökenli *zîr ü zı-ber* deyimini de aynen aktarılmıştır.

Hudâvend	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Hengâm	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kahr idici

Kaynak metinde *Hudâvend* kelimesi ile direk Allah anılırken tercüme metinde kahr edici sıfatı zikredilerek Allah’a işaret edilmiştir. Kaynak metinde *hengâm-ı seher* (seher vakti) tamlaması kullanılırken tercümede vakit vurgusu düşürülmüştür. İkinci mısradaki kaynak metin birebir tercüme edilmiştir.

Altıncı beyit:

KM 6	Sûy-i ü haşmî ki tîr endâhte	ZT 6	Aña tîr atdı çeküp bir haşm emek
	Peşşei kâreş kifâyet sahte		Kellesin tağıtdı bir sivrisinek

Bu beyitte tercümeyle aynen aktarılan iki kelime görülmektedir. Biri Arapça kökenli *hasm*, diğeri Farsça kökenli *tîr* kelimeleridir.

Peşşe (Farsça)	→	Sivrisinek (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Emek (çekmek)

Kaynak metinde “işini bitirdi” anlamına gelen *kâreş kifâyet sahte* ifadesi, mütercim tarafından *kellesin tağıtdı* şeklinde tercüme edilmiştir. Beyitte kulağına giren sivrisinekle

¹ İbrâhim gibi metinde geçen birkaç isim her ne kadar İbranice kökenli olsa da karışıklık olmaması için Arapça kelime olarak kabul edilmişlerdir.

130

On ikinci beyit:

KM 12 Üst Sultân her çe h'âhed ân koned   ZT 12 Bir gedâyı dilese sultân ider
'Âlemî rā der-demî vîrân koned   Diler ise 'âlemi vîrân ider

Bu beyitteki ilk mısranın anlamı farklı tercüme edilmiştir. Kaynak metinde “*O Sultân'dır, her ne dilerse onu yapar*” şeklinde Allâh'ın dilediğini yapma kudreti anlatılırken, tercümede “*İsterse bir dilenciye sultan eder*” şeklinde anlam verilmiştir.

Kaynak metinde yok	Ekleme	Gedâ (Farsça)
Der-demî	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Farsça kökenli *vîrân* kelimesi ile Arapça kökenli *'âlem* kelimesi tercümede aynen kullanılmıştır.

On üçüncü beyit:

Bu beyitler *Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi* başlığı altında incelenecektir.

On dördüncü beyit:

KM 14 Ân yekî rā genc ü ni'met mî-dehed   ZT 15 Ol birine genc ü ni'metler virür
V'an diger rā renc ü zaḥmet mî-dehed   Bu birine renc ü zaḥmetler virür

Birebir tercüme özelliği gösteren beyitte zamirler ve fiiller dışında kalan kelimeler tercümeyle aynen aktarılmıştır. Bunlar Farsça kökenli *genc* ve *renc* ile Arapça kökenli *ni'met* ve *zahmet* kelimeleridir. Tercümede cümle dizilişi dahi kaynak metinle aynıdır.

On beşinci beyit:

KM 15 Ân yekî rā zer du şad hemyân dehed   ZT 16 Birine zer niçe yüz hemyân virür
Digerî der-ḥasret-i nân cān dehed   Birisi nân ḥasretinden cān virür

Za'îfi'nin bu beyitte de birebir çeviri yaptığı görülmektedir. Farsça kökenli *zer*, *hemyân*, *nân*, *cān* kelimeleri ile Arapça kökenli *hasret* kelimesini tercümeyle aynen aktararak kullanmıştır.

Du sad (Farsça)	→	Niçe (Türkçe)

“Du sad” ifadesi tam Türkçeye çevrildiğinde “iki yüz” sayısına karşılık gelse de Farsçada kullanıldığı yere göre çokluk bildiren bir anlamı vardır. Burada da o anlamıyla

kullanılmıştır. Bu kullanım Za'îfi'nin dikkatinden kaçmamış ve Türkçe doğru bir karşılık vererek anlamı doğru yansıtabilmiştir.

On altıncı beyit:

KM 16 Ān yekī ber-taht bā-şad 'izz ü nāz ZT 17 Biri taht üzre tena'umda ġanī
V'ān diger kerde dehān ez-fāka bāz Birisi yokluktan açmış ağzını

Beytin tercümesi anlam olarak takip edilebilmekteyken kaynak metindeki kelimelerin tercümede kullanılma oranının oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir. Kaynak metinde olup da tercümede kullanılan tek kelime, Farsça kökenli *taht* kelimesi olmuştur.

Sad (Farsça)	→	Ganî (Arapça)
İzz ü nāz (Arapça ve Farsça)	→	Tena'um (Arapça)
Dehān (Farsça)	→	Ağız (Türkçe)
Fāka (Arapça)	→	Yokluk (Türkçe)

Beyit mealen tercüme edilmiştir.

On yedinci beyit:

KM 17 Ān yekī pūşīde sencāb u semūr ZT 18 Birisi geymiş vaşak semmūr kürk
Digerī hofte brehne der-tenūr Bu biri çıplak ne haftan var ne börk

Beytin tercümesinde anlam yine takip edilebilmekte, yalnız kaynak metin ile tercüme arasında ufak tefek farklar göze çarpmaktadır. Aynen aktarılan tek kelime, Arapça kökenli, o zamanlar *semmūr* şeklinde kullanılan samur türündeki hayvandır.

Pūşīde (Farsça)	→	Geymiş (Türkçe)
Sencāb (Farsça)	→	Vaşak (Farsça)
Brehne (Farsça)	→	Çıplak (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kürk
Kaynak metinde yok	Ekleme	Haftan
Kaynak metinde yok	Ekleme	Börk
Hofte	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Tenūr	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Mütercim bu beyitte mısra sonlarına eklediği kafiye kelimeleri, kaynak metinde olmayan ve tercüme eklenen kelimeler olmuştur.

On sekizinci beyit:

KM 18 Ān yekī ber-bester-i kemhā vū nah ZT 19 Ol birinūñ dōşegi atlās harīr
V'an diger ber-hāk-ı ħ'ārī beste yah Bu kara toprakda yatur bir haķır

Za'îfî bu beyitte hiçbir kelimeyi kaynak metinden aynen alıp aktarmamıştır. Tercümede yine ufak tefek farklılıklar bulunmaktadır. İlk mısradaki görünen bir fark yokken ikinci mısradaki resmedilen zillet içinde yerde buz tutmuş, donmuş insan görüntüsü, tercümede farklı bir söylemle yansıtılmıştır. Şöyle ki tercümede toprakta yatan kişinin üşümüş olduğuna dair bir ibare bulunmamakta, üstelik sanki kara toprak ifadesi o kimsenin öldüğüne işaret etmektedir. Mütercimim murâdı bu olmasa bile buz tutma/donma anlamı tercümede aksettirilmemiştir.

Bester (Farsça)	→	Döşek (Türkçe)
Kemhâ vū nah (Farsça)	→	Atlas harîr (Arapça)
Hāk-ı hârî (Farsça)	→	Kara toprak (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hakîr
Yah beste	Eksiltme	Tercüme metinde yok

On dokuzuncu beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığında incelenecektir.

Yirminci beyit:

KM 20 Ān ki bā murğ-i hevā māhī dehed ZT 22 Oldur uçan kuşlara māhī viren
Bendegān rā devlet u şāhī dehed Kulları serdār idüp şāhī viren

Kaynak metinden tercüme metne aynen alınıp aktarılan iki kelime, Farsça kökenli *māhī* ve *şāhī* kelimeleridir.

Murg-i hevâ (Farsça ve Arapça)	→	Uçan kuşlar (Türkçe)
Bendegân (Farsça)	→	Kullar (Türkçe)
Devlet (Arapça)	→	Serdârlık (Farsça)

Meal en bir tercüme olmuştur.

Yirmi birinci beyit:

KM 21 Bî-peder ferzend peydâ ū koned ZT 23 Oldur atasuz oğul peydâ iden
Tıfl rā der-mehd gūyā ū koned Mehd içinde tıflı hoş-gūyā iden

Farsça kökenli *peydâ* ve *gûyâ* kelimeleri ile Arapça kökenli *tıfl* ve *mehd* kelimeleri, kaynak metinden tercümeyle aynen alınıp aktarılmıştır. Aruz veznine uyması için *gûyâ* kelimesinin başına *hoş* sıfatı getirilmişse de önemli bir değişikliğe sebep olmamıştır.

Bî-peder (Farsça)	→	Atasuz (Türkçe)
Ferzend (Farsça)	→	Oğul (Türkçe)

Beyit mealen tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit:

KM 22 Murde-i şad sâle râ hay mî-koned ZT 24 Dirgören ol mürde-i şad sâleyi
İn be-cüz Hâk diğerî key mî-koned Ol yaratdı gökde mâh u hâleyi

Farsça kökenli *mürde* ve *sad sâle* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır. Beyitte Bakara sûresinde kıssası anlatılan olaya telmih vardır.¹ Kaynak metinde “*Yüzyıllık ölüyü canlandırır, bunu Hak’tan başka kim yapabilir?*” anlamı, tercümede “*Yüzyıllık ölüyü dirilten O (Allah), gökte de ayı ve hâleyi yaratmıştır*” anlamına gelecek şekilde kaynak metinden farklı tercüme edilmiştir.

Hay (Arapça)	→	Dirgören (Türkçe)

Anlamın aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Yirmi üçüncü beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığında incelenecektir.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24 Ez-zemîn-i huşk rüyâned giyâh ZT 27 Kuru yirde bitürür tâze giyâh
Âsmân râ nîz ü dâred nigâh Âsumânı ol Hudâ eyler nigâh

Farsça kökenli *giyâh*, *âsumân* ve *nigâh* kelimeleri kaynak metinden aynen alınarak kullanılmıştır.

Zemîn-i huşk (Farsça)	→	Kuru yer (Türkçe)

¹ Bakara/ 259: “Yahut evlerinin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir” dedi.” Ayette bahsi geçen kişinin Üzeyir olduğu ve peygamber olup olmadığına dair elde kesin bilgi olmadığı rivâyet edilir. Olay hakkında daha fazla bilgi için bkz. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/266/259-ayet-tefsiri>

Rûyâned (Farsça)	→	Bitürür (Türkçe)
Û (Farsça zamir)	→	Hudâ (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tâze

Kaynak metinde kuru yerden ot bitirme ifadesi, tercüme metinde kuru yerden taze ot bitirmeye evrilmiştir. Mütercimmin bu eklemeyi yapmasının sebebi aruz veznine uydurma çabasının yanı sıra oluşan zıtlıktan faydalanarak anlamı güzelleştirme gayesi de olabilir.

Yirmi beşinci beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığında incelenecektir.

Za‘îfi’nin tevhîd bölümünün tercümesinde tercih ettiği kelimelerin tablo şeklinde ifadesi aşağıdaki gibidir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar			
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Arapça Kelimeler	Hamd, î mân, Âdem, rûh, tûfân, necât, Nûh, lutf, izhâr, nâr, seher, kavim, Lût, hasm, hâtem, Süleymân, lokma, hût, Yunus, ‘âlem, nimet, zahmet, hasret, semmûr, tıfl, mehd		26
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Farsça Kelimeler	Hudâ, hâk, gülzâr, tîr, âhen, ten, erre, tâc, vîrân, genc, renc, zer, hemyân, nân, cân, taht, mâhî, şâhî, peydâ, gûyâ, mürde, sad sâle, giyâh, âsumân, nigâh		26
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Arapça Kelime ile Karşılanması	Halîl→İbrahim Mülk→Saltanat Sâbir→Eyyûb	‘izz→tena‘‘um	4
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Farsça Kelime ile Karşılanması	Sencâb→Vaşak Û→Hudâ		2
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Arapça Kelime ile Karşılanması	Fermân→Emir Sezâ→Helâk Sad→Ganî	Dîv ü perî→Memleket Kemhâ vü nah→Atlas harîr	5
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Türkçe Kelime ile Karşılanması	Moştî→Bir avuç Demîd→Üfledi Peşşe→Sivrisinek Kirmân→Kurtlar Bende→Biri Ser→Baş Du sad→Niçe Dehân→Ağız	Brehne→Çıplak Bester→Döşek Hâk-ı hârî→Kara Toprak Murg→Kuş Bî-peder→Atasuz Ferzend→Oğul	17

	Pûşîde→Geymüş	Zemîn-i huşk→ Kuru yer Rûyâned→Bitürür	
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Türkçe Kelime ile Karşılanması	Kef→El Kût dâd→Toyladı Fâka→Yokluk Hevâ→Uçan Hay→dirgür-		5
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Farsça Kelime ile Karşılanması	Nâka→Üştür A‘dâ→Düşmen Mutî‘→Râm Devlet→Serdâr		4
Aynen Aktarılan Arapça-Farsça İkileme	Kavm-i ‘Âd Zîr ü zı-ber Seng-i hârâ		3

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleri ile karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 70’tir. Buna karşılık karşılıkların Türkçe verildiği kelimelerin toplam sayısı 22’dir. Bu hesaplama tekralanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Bu bilgilere bakıldığında söz konusu tercümede bilinirliği yüksek olduğundan ve ortak bir dil kazanımının varoluşundan ötürü Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin, kullanılan Türkçe kelimelerden daha fazla olduğu görülmektedir.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	70	%76
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	22	%24
Toplam	92	%100

2.4.3. Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Za‘îfi incelediğimiz bölümde bazı beyitleri tercüme ederken bir beyti birden fazla beyitle tercüme etmiştir. Bazı beyitlerin neden tek beyitte değil de iki beyitle tercüme edildiği hususunda net bir sebep söyleyebilmek mümkün değildir. Mütercimlerin tercüme yaparken kaynak metni biçim ve içerik yönünden takip etme konusundaki hassasiyetleri

dikkat çektiğinden, aruz ve kafiye zorunlulukları dolayısıyla birden fazla beyitle tercüme etme yoluna gittikleri düşünülebilir. Ancak Za'îfî'nin tercümesindeki 26, 29 ve 30. beyitler, kaynak metindeki beyitle dolaylı ilişki içinde olduklarından, buralarda aruz ve kafiye'nin dikkate alındığını söylemek güçtür. Metnin neşrini yapan Koçin, Za'îfî'nin eserini genişletmek ve zenginleştirmek için bunu yaptığını söyler.¹ Zikredilen bu sebep, ilgili davranışı açıklayıcı hipotezlerden biri olabilirse de tercümenin çeviri amacı ortaya çıkarılabilirse farklı değerlendirmeler ve yorumlar yapılabilir.

On üçüncü beyit

KM 13	Hest Sultānī müselleṃ mer-u-rā Nīst kes rā zehre-i çūn u çerā	ZT 13	Ol durur şeh pādīşahlıkdur anuñ Cānı yok çūn ü çirāya kimsenüñ
		14	Her ne dilerse ider Sultānı dur Māsivā hep bende-i fermānıdur

Beyitte Allah'ın mutlak sultan oluşundan ve kimsenin O'na neden-niçin deme cüretinde bulunamayacağından bahsedilmiştir. Za'îfî'nin tercümesine bakıldığında tek başına on üçüncü beyit, kaynak metindeki beytin tercümesi olarak yeterli görünmektedir. On dördüncü beyit, on üçüncü beytin açıklaması gibidir. Tercüme içerisinde olsa da olur, olmasa da olur denebilecek türden bir beyittir. Bir beytin birden fazla beyitle tercüme edilmesinin böyle bir örneği olduğunda, aruz ve kafiye standartlarını korumak için fazladan beyit eklenmiş olabileceği iddiası zayıflamakta, hatta bu örnekte geçersiz olmaktadır.

On dokuzuncu beyit

KM 19	Ṭarfetü'l-‘aynī cihān ber-hem zened Kes nemī-yāred ki ancā dem zened	ZT 20	Ger cihānı birbirine ura Zehresi yok kimsenüñ karşı dura
		21	Ṭarfetü'l-‘ayn içre kevkeyni düzer Göz yumup açınca dilerse bozar

Kaynak metinde Allah'ın, göz açıp kapayıncaya kadar kâinatı darmadağın edebileceği ve bunu yapmak isterse kimsenin orada bir an dahi kalamayacağını anlatan on dokuzuncu beytin tercümesini, yirmi ve yirmi birinci beyitlerde yaptığını düşündüren bazı sebepler vardır. Yirminci beyitte Allah'ın dilerse cihānı darmadağın edebileceği, kimsenin de buna

¹ Koçin, "Za'îfî ve Bustân-ı Nasâyıh'ı," 42.

karşı duramayacağı anlatılırken yirmi birinci beyitte bunun süresini belirten, göz açıp kapama süresi anlamındaki *tarfetü*’l- ‘*ayn* ifadesi hem Arapça hem de Türkçe anlamıyla aktarılmıştır. Bununla beraber tercümeyle kaynak metinde olmayan yapma ile bozma eyleminin ikisi de eklenmiştir.

Yirmi üçüncü beyit

KM 23	Şāni‘ī k’ez-ṭīn selāṭīn mī-koned Necm rā recm-i şeyāṭīn mī-koned	ZT 25	Bir avuç toprağı sultān eyler ol Encüm ile recm-i şeyṭān eyler ol
		26	Ḳubbe-i çarḫı mu‘allā kılan ol Şemse-i şemsi mücellā kılan ol

Bu örnekte kaynak metinde tek beyitte söylenenlerin hepsi, tercüme metindeki yirmi beşinci beyitte aktarılmıştır. Yirmi altıncı beyit Za‘îfî tarafından eklenmiştir. Şekil olarak yirmi beşinci beyte daha çok benzemesi ve gök temasına sahip olması, aynı beytin genişletilmiş tercümesi olduğunu düşündürse de kaynak metinden bağımsız, mütercimnin kendisinin eklediği fazladan bir beyit olması da muhtemeldir.

Yirmi beşinci beyit

KM 25	Hîç kes der-milk-i ü enbāz nī Ḳavl-i ü rā laḥn nī āvāz nī	ZT 28	Kimse anuñ milkine olmaz şerīk Laḥnı yok degül kelām-ı Ḥaḳ rekīk
		29	Cümle ‘ālem ḥālīḳı Allāh’dur Cinn ü insüñ rāzıḳı Allāh’dur
		30	Birdür ol yokdur şerīki dendeşi Ne oğul ne atası var ne eşi

Bu beytin tercümesinde de yukarıdaki gibi bir durum söz konusudur. Tercümenin yirmi sekizinci beytinde kaynak metin beytinin anlamı tamamen aktarılmıştır. Sonraki iki beyit, anlamı tamamlayıcı beyitler olarak düşünülebilir veya yine yukarıda söylendiği üzere Za‘îfî tarafından eklenmiş olabilir.

2.4.4. Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Za‘îfî, metnin genelinde kaynak metindeki kafiye kelimesini aynen alıp tercümede kullanmayı tercih etmemiştir. Kaynak metindeki ortak dil hazinesinde olan kelimeleri aynen aktardığı görülse de, bunların cümle dizimindeki yeri çoğunlukla kaynak metinden farklıdır. Bu nedenle Za‘îfî’nin birebir tercüme ettiği beyitler, serbest tercüme yaptığı

beyitlere göre azınlıktadır. Örneğin metnin başında bulunan ve yukarıda incelediğimiz tevhîd bölümü, metnin başında yer alması nedeniyle birebir çeviri örneğinin daha çok görüldüğü bölümdür. Metinde ilerledikçe Za‘îfî daha rahat ve serbest tercümeyle yöneldiğinden, aralarda fazladan beyitler de bulunduğundan, farklı beyitlerin tespiti güçleşmektedir. Yine de aşağıda bazı beyitler örnek olarak verilmiştir.

Yedinci beyit:

Beytin tercümesinde mısralar yer değiştirmiştir. Tevhîd bölümünün hemen her beytinde tarihsel bir olaya telmih olduğu daha önce dile getirilmişti. Bu beytin iki mısrasında iki ayrı olaya telmih vardır. Kaynak metinde beytin ilk mısrasında Hz. Musa’nın Firavun ve askerlerinin boğulmasıyla sonuçlanan Nil nehrinin yarılması mucizesine, ikinci mısrasında Hz. Sâlih’in kayanın içinden deve çıkarması mucizesine işaret ettiği görülmektedir. Tercümede mısralar yer değiştirmiş, ayrıca kaynak metinde deryâ kelimesiyle daha muğlak görünen ifade tercümede Nil nehrinin adının anılmasıyla daha net bir görünüme kavuşmuştur.

KM 7	Ân-ki a‘dâ râ be-deryâ der-keşîd	ZT 7	Seng-i hârâdan çıkardı üştürî
	Nâka râ ez-seng-i hârâ ber-keşîd		Nîl’e atdı komadı düşmen diri

Tercüme özelliği açısından bakıldığında ilk mısranın tercümesi birebir tercüme özelliği taşımamaktadır. Şöyle ki birebir tercüme edildiğinde “Düşmanı denize çekti” anlamına gelen mısra, Za‘îfî tarafından “Düşmanı Nil’e attı ve canlı bırakmadı” anlamını verecek şekilde tercüme edilmiştir. Diğer mısra ise birebir tercüme özelliği göstermektedir.

Sert taş, kaya anlamına gelen Farsça kökenli *seng-i hârâ* tamlaması tercümede aynen kullanılmıştır. Bu beyitte aynen aktarılan başka ifadeye rastlanılmamıştır.

Nâka (Arapça)	→	Üştür (Farsça)
A‘dâ (Arapça)	→	Düşmen (Farsça)

Sekizinci beyit:

KM 8	Çün ‘inâyet Kâdir ü Qayyûm kerd	ZT 8	Âhenî Dâvûd’a eyledi hamîr
	Der kef-i Dâvud âhen mûm kerd		Kim elinde mûm u pülâd idi bir

Za‘îfî bu beyitte de kendine has tarzıyla yorumunu kattığı bir tercüme yapmıştır. Attâr’ın Allah’ın inayetiyle Hz. Davud’un elinde demirin mum gibi olduğunu söylediği beyitten, Za‘îfî Allah’ın inayeti kısmını düşürmüş, Hz. Davud’un elinde hamura dönüşen demir tasvirini ekleyerek, mum ve demirin Hz. Davud’un elinde aynı olduğu ifadesiyle yine

birebir olmayan ancak kaynak metinden de çok uzaklaşmayan mealen bir tercüme örneğini bize sunmuştur.

Kef (Arapça)	→	El (Türkçe)
Înâyet	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kâdir u Kayyûm	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	hamîr

Farsça kökenli *âhen* kelimesini tercümede aynen kullandığı gibi, yine Farsça kökenli olan eş anlamlısı *pulâd* kelimesini de beyit içerisinde kullanmıştır.

On birinci beyit:

On birinci beyitte yine mısralar tercümede yer değiştirmiştir.

KM 11	Bendeî râ erre ber-ser mî-nehed	ZT 11	Çodı biri başına tâc-ı zerîn
	Digerî râ tâc ber-ser mî-nehed		Çekdi erre birine kıldı hâzîn

Farsça kökenli *erre* ve *tâc* kelimeleri erek metne aynen aktarılıp kullanılmıştır.

Bende (Farsça)	→	Biri (Türkçe)
Ser (Farsça)	→	Baş (Türkçe)
Ser ¹	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hazîn
Kaynak metinde yok	Ekleme	Zerîn

Za‘îfî bu beytin tercümesini kaynak metin konusuna bağlı olmakla beraber kaynak metinde olmayan ifadeleri de eklemek suretiyle mealen tercüme etmiştir.

Tercüme metnin tevhiid bölümünde 12, 17, 18, 22 ve 24. beyitlerde de kaynak metinden farklı tercüme örnekleri bulunmaktadır. *Kelimelere verilen karşılıklar, eklemeler, eksiltmeler* başlığında bu beyitler ayrıntılı incelenmiştir.²

¹ Kaynak metinde ilk, tercümede ikinci mısradaki olan *ser* kelimesine karşılık verilmemiştir. Diğer mısradaki *ser* kelimesi *baş* karşılığıyla tercüme edilmiştir.

² Tercümenin tevhiid bölümü dışında ilgi çekici olduğu düşünülen iki örnek aşağıda verilmiştir. İlk örnek zıddıyla tercüme edilen şu beyittir:

KM 71	Her ki ez-ğybet zebâneş beste nîst	ZT 129	Her ki gıybetten dilini pâk ider
	Ân-çünân kes ez-‘ukûbet reste nîst		Başı tâcın ber-ser-i eflâk ider

“*Kim dilini gıybetle bağlamazsa, sonunda cezadan kurtulamaz*” anlamındaki beyit, “*Kim dilini gıybetten temizlerse başının tâcını göklerin üzerine çıkarır*” anlamına gelecek şekilde tercüme edilmiştir. Kaynak metindeki negatif pekiştirme, tercümede pozitif pekiştirmeye dönüşmüştür.

Diğer örnekte *Şehnâme*’de geçen karakterlerden ikisi olan Rüstem ve Behrâm’ın adları kaynak metinde geçerken, tercümede yalnız Behrâm’dan bahsedilir.

KM 179	Ger çu Rustem şevket u zûret boved	ZT 247	Aşşı neyler saña bu şevket bu zûr
	Cây çun Behrâm der-gûret boved		Yirûn olur gûr çün Behrâm-ı Gûr

Tercümedeki farklılıklar genelde bu şekildedir. Bunlara da farklı tercümeden ziyade tercüme usûlü demek daha doğru olur. Zira tercümenin tamamına bakıldığında Za‘îfi’nin bu tercüme yöntemini benimsediği anlaşıyor.

2.4.5. Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Kaynak metinde bulunan lafza dayalı edebî sanatlar, Sabâyî’nin tercümesi incelenirken tespit edilmişti. Tespit edilebilen lafzî sanatlar ise cinas ve iştikak sanatları olmuştu. Kaynak metnin 70, 222, 240, 244, 246 ve 501. beyitlerinde¹ cinâs sanatı örnekleri görülmektedir, ancak bunlara karşılık gelen tercüme beyitlerin yalnız birinde Za‘îfi’nin cinas sanatını tercümeyle yansıttığı görülmektedir.

KM 222	Ger tu rā dil fāriğ ez-zînet boved	ZT 294	Ger gönül fāriğse zînetden ahî
	Key hevā-yı merkeb u zeynet boved		Meylûñ olmaz merkeb ü zîne dahî

Za‘îfi’nin tercümesinde cinaslı kafiye yapılan beyitlere örnek gösterilebilecek başka beyitler de bulunmaktadır.²

Lafzî sanatlardan bir diğeri olan iştikakın tercüme metne aktarıldığı örnekler ise şunlardır:

KM 259	Her ki halk ez- hulk -i ü hoşnûd nîst	ZT 339	Hüsn-i hulk olmak gerekdür kişide
	Hîç kadreş ber-der-i Ma‘bûd nîst		Halk -ı ‘âlem göre tâ kim iş ide
471	Bihterîn-i çizhâ hulk -i nikûst	564	Hulk dan yeg nesne olmaz her zamân
	Halk hulk -i nîk rā dârend dūst		Halk eyü hulka severler iy cüvân

---

Kaynak metinde “*Rüstem gibi şevketin ve gücün olsa da, yerin Behrâm-ı Gûr gibi mezar olacak*” anlamına gelen beyit, tercümede “*Bu şevket ve gücün sana ne faydası var? Yerin Behrâm-ı Gûr gibi mezar olacak*” şeklinde, Rüstem’den bahsedilmeden tercüme edilmiştir. Ayrıca Behrâm’ın yaban eşiği anlamına gelen Gûr lakabı da mezar anlamına gelen gûr ile birlikte aynı mısra içinde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

¹ Bu beyitler Sabâyî’nin tercümesi incelenirken ilgili bölümün dipnotunda verilmişti. Kaynak metindeki cinaslı kafiyeyle sahip beyitlerin Za‘îfi’nin tercümesindeki karşılıkları sırasıyla 129, 294, 316, 322, 324 ve 602. beyitlerdir.

² Geçmedi bir sâ‘atümüz bî-**günâh**/ Eyleyemedük ‘ibâdet bir **gün âh** (KM 46/ ZT 95); Oldur er k’anunla bulmadın **talak**/ Arkasın döndü vü virdi üç **talak** (KM 132/ ZT 191); Her kimün kim nakdı yok **dilbendi** yok/ Her kimün kim başı yok **dülbendi** yok (KM 268/ ZT 348); Açma yüzi perdesini **kimsenün**/ Yıkmayalar ‘ırzunu tâ **kim senün** (KM 441/ ZT 535); Kendüden varan biregü **yirine**/ Dögüle vü sürile çok **yirine** (KM 489/ ZT 583); Hak didi dünyâya lâ tefrah **işit**/ Bî-gam olma sen buna göre **iş it** (KM 698/ ZT 845); Bakma giceyle sakın **âyineye**/ Dime benzer yüzümün **ayı neye** (KM 713/ ZT 861).

Mütercim, kaynak metindeki kelimeleri olduğu gibi aktarınca, doğal olarak buradaki iştikak sanatı da tercümeyle geçmiştir. Kaynak metinde olmadığı halde tercümede olan iştikak örnekleri de vardır.

KM 554	Ma‘rifet fânî şoden der-vey boved	ZT	Ma‘rifet kendüde fânî olmadır
	Her ki fânî nîst ‘ârif key boved	659	Bil ki ‘âriflik fenâda kalmadır

Müellif beyitteki iki mısra da *fânî* kelimesini kullandığı halde mütercim, ikinci mısra da kelimenin kök hâlini kullanarak iştikak yapmıştır.

Tercümede bulunan bir şibh-i iştikak örneğini de vererek bu bahsi sonlandıralım.

KM 566	Hâne-i dîn gered ez-verâ‘	ZT	Din evin ger bozsa şâkird-i tama‘
	Lîk mî-gîred hârâbî ez- tama‘	671	Hoş kılur ma‘mûr mi‘mâr-ı vera‘

Şibh-i iştikak, aynı kökten olmayan ama yazılışı ve söyleyişi benzer olan kelimeleri bir arada bulundurma sanatıdır. *Şibh* kelime anlamı itibarıyla *benzer* demektir, terimin tam Türkçesi *iştikak benzeri* olur. Yukarıdaki beyitte geçen *ma‘mûr* kelimesinin kökü *‘umrân* iken, *mi‘mâr* kelimesinin kökü ise *i‘mâr*’dır. Hem yazılış, hem de söyleniş bakımından benzer bu kelimelerin kullanılmasıyla şibh-i iştikak sanatı ortaya çıkmıştır.

Kaynak metinde iktibas edilen ayetlerden bazıları tercümede de iktibas edilmiştir.¹ Kaynak metinde iktibas edildiği halde tercüme metinde iktibas edilmeyen ayetler olduğu gibi², kaynak metinde olmayan ama tercüme metinde iktibas edilen ayetler³ de vardır.

2.5.Bostân-ı Nasâyih’a Dair Genel Bir Değerlendirme

Bostân-ı Nasâyih, kaynak metinle aynı vezin kullanılarak *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Nazım biçimi olarak da yine kaynak metne bağlı kalınmış ve mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmıştır. *Bostân-ı Nasâyih*’in *Pendnâme* tercümesi olan bölümü metnin başındaki 986 beyit ile sondaki 42 beyitlik hâtıme bölümü olmak üzere toplamda 1028 beyittir. 987. beyitten itibaren 586 beyit başka bir eserin tercümesidir. Za‘îfî, Sa‘dî’nin *Gülistân* adlı eserine yaptığı tercümesini, *Pendnâme*

¹ Kaynak metinde 48. beyitte iktibas edilen ayetin *lâ taknetu* kısmı, tercüme metnin 98. beytinde aynı şekilde iktibas edilmiştir (Zümer/53). Kaynak metinde 649. beyitte ayetin *innemâ evlâdukum* kısmı iktibas edilirken, tercümenin 787. beytinde *innemâ emvâlukum* kısmı iktibas edilmiştir (Tegâbün/15). Kaynak metinde 698. beyitte iktibas edilen ayetin *lâ tefrah* kısmı, tercüme metindeki karşılığı olan 845. beyitte aynı şekilde iktibas edilmiştir (Kasas/76).

² Kaynak metnin 44. beytinde iktibas edilen ayetin *yu‘haz nevâsî* kısmı, tercüme metinde iktibas edilmemiştir (Rahman/41).

³ Tercüme metinde 279. beytin ikinci mısrası *mâ lehü fi‘l-âhireti mi‘n-nasîb* şeklinde ayet iktibasıdır (Şûrâ/20). 715. beyit ise komple Âl-i İmrân suresinin 92. ayetinin iktibasıdır.

tercümesiyle birleştirmiş ve bu şekilde tasnif ettiği bir eser ortaya koymuştur. Bu yüzden de Za‘îfî, tercümesinde kendisini musannif olarak nitelendirmiştir. Arapça kökenli musannif, sözlükte bölüm bölüm ayıran, sınıflandıran, tasnif eden¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa bu tercümenin üretildiği on altıncı yüzyılda tasnif kelimesinin metin üretme tekniği anlamıyla da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Netice itibarıyla Za‘îfî’nin, kendisini öylesine bu sıfatla nitelemediği, musannif sıfatını mütercim kelimesine boş yere tercih etmediği anlaşılmaktadır. Zira *Gülistân*’ın nasihat özellikli bölümlerini *Pendnâme*’ye eklemesiyle aslında bir tasnif eylemi gerçekleştirmiş ve bu eylemi en doğru karşılayan sıfatı kendisi için zikretmiştir. Yapılan güncel çalışmalarda *Gülistân*’ın tercümesi olan bölümün telif zannedilmesi nedeniyle de Za‘îfî’nin kendisini musannif olarak tanıtmayı garip karşılanmamıştır.

Za‘îfî tercümesinde kaynak metinle paralel ilerlemiştir. Bu paralellik esnasında, kaynak metinde birkaç başlık altında ilerleyen konu, tercümede tek başlık altında olabilmisse de kaynak metinden kopukluk olmamıştır. Za‘îfî bazı beyitleri birden fazla beyitle tercüme etmiş, bazen açıklayıcı beyitler eklemiştir ama dikkatli bakıldığında kaynak metinden biçim ve içerik itibarıyla uzaklaşmadığı ve tercümeyle kaynak metinden takibin mümkün olduğu görülmektedir.

Tercümeyle Sultan Süleyman’ın ve *Bostân-ı Nasâyıh*’ın övüldüğü toplam 41 beyitlik iki başlık eklenmiştir. Kaynak metinde hâtîme bölümünden önceki 21 beyitlik “İntibâh ez-gaflet” başlığı ise tercümede bulunmamaktadır.

Karşılaştırma sonucu tercüme metinde fazladan 97 beyit bulunduğu tespit edilmiştir. Böylesi hacimli bir tercümede bu makul bir sayıdır ve tercümeyle dair *mealen tercüme* değerlendirmesi yapılabilir. Ancak Za‘îfî’nin kendisini musannif olarak nitelemesi ve tercümeyle eklediği bölüm dikkate alınarak bu tercümenin genişletilerek yapılmış tercümeler içerisinde yer verdiğimiz tasnif tekniğiyle kaleme alınmış bir tercüme olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Tercüme metin aruz ve kafiye özellikleri bakımından başarılı kabul edilebilir. Aruz kusurları yok denecek kadar az iken, kafiye hususunda da kaynak metindeki kafiye kelimelerini alıp kullanma kolaylığına kaçmadığı ve farklı kafiye kelimelerini kullanma riskini aldığı için görünenden daha başarılı addedilmelidir.

---

¹ “MUSANNİF,” *Kubbealtı Lugatı* içinde, erişim 25 Temmuz 2023, <http://lugatim.com/s/musannif>.

Bostân-ı Nasâyih'da sebep-i telif başlıklı bir bölüm yoktur. Mütercim *Bostân-ı Nasâyih*'ı övdüğü başlık, sebep-i telif dair izler taşıdığından ötürü bu bakış açısıyla incelenmiştir. Varılan sonuca göre telif sebepleri arasında tebliğ etme ve İslâm dininin daha iyi öğrenilmesini sağlama amacının olduğu anlaşılmaktadır.

Tercümenin diline bakıldığında Türkçeye nispeten Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kullanımının daha fazla olduğu görülmüştür. Karşılaştırmaya esas alınan tevhîd bölümü bazında tercümede kullanılan dil, Türkçe için yüzde 24 seviyesinde kalırken, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yüzde 76'lık bir orana çıkmaktadır.¹ Tüm metinde kullanılan kafiye kelimelerine bakıldığında da benzer bir oran söz konusudur. Tercüme metnine ve bu bilgilere bakarak tercümenin üçte birinde Türkçe kökenli kelimelerin tercih edildiğini, geri kalan kısmında o dönem etkisi yüksek olan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kullanıldığını söylemek mümkündür.

---

¹ Bu orana Türkçe fiil, yardımcı fiil ve zamirler eklenmemiştir. Değerlendirme, kelimelere verilen karşılıkların dili üzerindendir. Fiiller ve zamirler Türkçe olmazsa zaten metin tercüme sayılmayacağından ötürü oran tespitinde bunlar dikkate alınmamıştır.

3. EMRE’NİN *TERCÜME-İ PENDNÂME-İ ATTÂR* ADLI TERCÜMESİ

Osmanlı dönemine ait *Pendnâme* tercümelerinden bir diğeri, Emre’ye ait *Tercüme-i Pendnâme-i Attâr* adlı eserdir. Emre, tercümesine özel bir isim vermeyip Attâr’ın *Pendnâme*’sinin tercümesi olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Emre, tercümeyle *Pendnâme*’yi tanıttığını ifade ettiği bir başlık altında 21 beyitlik Farsça bir mukaddime ve ardından bu eseri tercüme etme sebebini açıklamak için yazdığı 30 beyitlik bir sebebi telif bölümü ile başlar.

Eserin iki neşri bulunmaktadır. Eseri ilk neşreden Bilgin¹, 16. yüzyıl şairlerinden olduğu bilinen Emre’nin tercümesini iki nüsha üzerinden karşılaştırmalı olarak neşretmiştir. Mermutlu² ise tercümeyi 3 nüsha üzerinden karşılaştırmıştır. Mermutlu’nun neşrinde girişteki 21 beyitlik bölüm bulunmadığından ve birleştirilen başlıklar nedeniyle kaynak metinden farklılaştığından ötürü, karşılaştırma için Bilgin’in neşri tercih edilmiştir.

Emre’nin tercümesi 65 başlık olup 957 beyitten müteşekkildir. Bilgin, mütercimin bazı başlıkları birleştirmesinden yola çıkarak çeviride son derece serbest hareket ettiğinin anlaşıldığını söyler. Ardından Farsça metne yalnız anlam bakımından değil, yer yer ifade olarak da bağlı kaldığını, birçok Farsça ve Arapça kelime ve tamlamaları aynen aktardığını ekler.³

Bilgin’in Emre’nin çeviride çok serbest hareket ettiğine dair düşüncesi dışındaki tespitlerinin yerinde olduğu söylenebilir. Değerlendirme kısmında bu tercümeyle ilgili daha ayrıntılı yorum yapılacağını belirterek eseri incelemeye başlayabiliriz.

3.1.Vezin ve Kafiye

Tercüme *Pendnâme*’yle aynı vezinde ve *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbındadır. Tercümeyle vezin açısından bakıldığında metnin hacmine kıyasla kusurlar az sayıda olduğundan Emre’nin başarılı bir eser ortaya koyduğu söylenebilir. Vezin kalıbına uymayan beyitlerin sayısı yirmiden azdır, bunlardan bazılarının latin harflerine aktarma sırasında olması ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

Aruz açısından değerlendirirken imale, zihaf, vasl, med ve sekt uygulamalarına bakıldığında, Emre’nin tercümesini vezne uydurabilmek için sıkça imaleye başvurduğu

¹ Bilgin, *Emre: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*.

² Mermutlu, *Emre: Terceme-i Pendnâme-i Attâr*.

³ Bilgin, *Emre: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*, 20.

dikkat çekmektedir. İmale yapılan kelimelerin hepsi Türkçe'dir. Emre, altı beyitte zihaf, dokuz beyitte sekt uygulamasına gitmiştir. *Cân, aç, vaz, var* ve *az* kelimelerini medli hece kabul ederek bir buçuk hece ölçüsünde saymıştır. 957 beyitlik bu tercüme eserde bu kadar aruz kusurunun olması normal kabul edileceğinden, tercümenin aruz açısından başarılı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Emre'nin tercümesinde kafiye hususunda göze çarpan bir sıkıntı yoktur. Metnin yarısından fazlasında kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanan Emre, yer yer Türkçe kelimelerle de kafiye yapmıştır. Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerde rastlanan revî harfinin mısralardan birinde veya her ikisinde ekte olması, kafiye kelimesinin bulunmayıp redifle kafiye yapılması gibi kusurlar, daha önce incelenen tercümelerde olduğu gibi, bu metinde de görülmektedir ancak oranı önceki iki tercümeyle nispeten daha düşüktür. Bununla beraber Emre'nin kafiye açısından da başarılı bir eser ortaya koyduğu söylenebilir.

3.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Emre'nin eserinde yer alan 957 beytin 893 beyti *Pendnâme*'nin tercümesidir. Girişte 21 beyitlik Attâr'a atfettiği bir bölüm ve ardından gelen 30 beyitlik sebep-i telif bölümü doğal olarak kaynak metinde yer almamaktadır. En sonda yine kendisine ait 13 beyitlik bir hâtime vardır. Emre tarafından eklenen bu bölümler çıkarıldığında tercüme metnin kaynak metinden 40 beyit fazla olduğu görülür. Tercüme eserde bulunan bu izafe beyitler, bir beytin birden fazla beyitle tercüme edilmesiyle veya aralarda mütercim tarafından birkaç beyitlik eklemeler yapılmasıyla meydana gelmiştir.

Terceme-i Pendnâme-i Attâr, kaynak metne ve Attâr'a atfedilen 21 beyitlik bir takdim ve 30 beyitlik sebep-i telif bölümüyle başlamakta, tahmîd ve tevhîd, naat, din büyüklerini ululama, münâcât başlıkları altındaki giriş bölümünün ardından konunun işlendiği bölüme geçerek devam etmekte ve Attâr'ın hâtimesine ilâveten mütercimin yazmış olduğu 13 beyitlik hâtime bölümüyle sona ermektedir. Emre, kendine ait olan bölümleri kaynak metin şablonunun dışında tutmayı tercih etmiş, bu sayede tercüme akışı bozulmamıştır.

	Pendnâme	Terceme-i Pendnâme
Mukaddime	-	21
Sebeb-i te'lîf	-	30

Tahmîd ve Tevhîd	25	24
Naat	9	9
Din büyüklerini ululama	6	8
Münâcât	12	12
Konunun işlendiği bölüm	795	835
Hâtime	6	5 +13
Toplam	853	957

3.2.1. Giriş bölümü

Emre tercümesine kaynak metinde bulunmayan bir mukaddime bölümüyle başlamıştır. Mukaddime, besmele bâbında bir beyit ile başlayarak müellifin ve eserinin övüldüğü beyitlerle sona ermektedir. Sebeb-i telif bölümünde tercüme sebebine değinen Emre, sonrasında kaynak metinle paralel ilerleyerek tahmîd-tevhîd, naat, din büyüklerini ululama ve münâcât bölümlerini tercüme etmiş, 93. beyit itibarıyla konunun işlendiği bölüme geçmiştir.

a) *Mukaddime/Dîbâce*

Emre tercümesine 21 beyitlik Farsça yazmış olduğu bir mukaddime ile başlar. Mukaddimeyi Farsça yazmasının sebebi, dile olan hâkimiyetini gösterme isteği olabilir. *Pendnâme* ile aynı vezinde olan bu bölümün dili ve üslûbu Attâr'ın üslûbunu andırmaktadır.

Mukaddime bölümüne besmele beytiyle başlayan Emre, Allah'a hamd ve senanın ardından Peygamber'e salât ve selam göndererek Attâr ve eserini övdüğü beyitlere geçer. Ardından Attâr ve eseriyle ilgili bir kelime oyunu, eskiden attârlarda¹ bulunan, üzerinde güzel kokuların sergilendiği, etrafa güzel kokular saçan tablalara/tezgâhlara verilen isim olan *table-i attâr* lafzını Attâr'ın eserini kastederek kullanır. Tercümenin yazıldığı dönemde *attâr* farklı manada kullanılsa da Emre, Attâr'ın asıl mesleğinin eczacılık ve tıp olduğunu bildiğinden, güzel kokuları ilaca benzetmeyi de ihmal etmez, eserin okunmasının hastalıklara şifa olan ilaçlar gibi olduğunu söyler. *Pendnâme*'yi

¹ Attâr, önceleri eczacılar, tıp ilmiyle meşgul olanlar için kullanılan bir kelimeyken zaman içerisinde değişime uğrayarak güzel koku işiyle meşgul olanlara verilen bir isim olmuştur. Kaynaklar Attâr'ın döneminde ilk söylediğimiz anlamda kullanıldığını yazar. Tercümelerin yapıldığı tarihlerde artık ikinci anlamında kullanımının yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

övdüğü beyitlerin ardından okuyanlardan dua istediği beyitle yazdığı mukaddime bölümünü sona erdirir.

b) Sebeb-i telif

Emre mukaddimesinin ardından 30 beyitlik *sebeb-i terceme* başlıklı bölümde Attâr'ı över ve eseri tercüme etme sebeplerine değinir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in mensuplarından olduğu bilinen Emre, eseri Şehzade Bayezid'in emri ve isteği doğrultusunda yazmıştır.¹ Sebeb-i telif bölümünde Emre, Şehzade Bayezid'i rüyasında gördüğünü ve kendisinden bu güzel eseri Türkçeye tercüme etmesini istediğini söylerken daha önceki tercümelerin işe yarar olmadığını söylemekten de geri durmamıştır. Aslında eserin tercüme edilmesinin görünür sebebi Şehzade Bayezid iken görünmeyen ve gerçek sebebi, Emre'nin eserin önceki tercümelerini beğenmemesidir.

ET 46   Eylemişler gerçi bunu terceme
            Ol kadar yarar degül ammâ eme

47   Her iki zât da degüldür ehl-i hâl
            Bu maķālî terceme aña vebâl

Bu beyitlerden Emre'nin kendinden önceki bazı tercümelerden de haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Eseri varolan tercümelere rağmen yeniden tercüme etme sebebi olarak ise iki noktaya değinmektedir. Birincisi yapılan tercümelerin işe yaramaz, yani bir anlamda kötü olması, ikincisi ise tercümeyi yapanların hâl ehli olmamasıdır. Tercümeyi yapanların bu tercümeyi yapmak için manevi yetkinliklerinin olmadığını söylemekte ve tarikat ehli olmadıklarını ima etmektedir. Aslında burada önemli olan nokta, tevazu kültürünün fazlasıyla hâkim olduğu söylenen o dönem edebiyatında, Emre'nin kendinden önceki mütercimleri ve tercümelerini net bir şekilde eleştirebilmiş olmasıdır.

c) Tahmîd ve tevhîd

Bölüm besmele lafzıyla başlar. Kaynak metinde 25 beyit olan bölüm, tercümede 24 beyittir, kaynak metindeki 16. beyit tercüme edilmemiştir. Müstensih hatası veya nüsha farkı kaynaklı değilse Emre'nin gözden kaçırdığı bir beyit olabilir.

---

¹ Ergun, *Türk şairleri*, 1277.

d) Naat

Naat bölümü 9 beyittir ve kaynak metinle aynı sayıdadır. Tercümenin 76. beytinde başlar, 84. beyitle sona erer.

e) Din büyüklerini ululama

Kaynak metinde 6 beyit olan bu bölüm, tercümede 85-92. beyitler arasındadır ve 8 beyittir. Son iki beyit, Emre tarafından bölümde zikredilen din büyüklerine rahmet ve dua niteliğinde bir eklemedir.

f) Münâcât

12 beyitlik bu bölüm tercümenin 93-104. beyitleri arasındadır ve yine kaynak metindekiyle aynı sayıdadır. Alt başlığa ait olan 105. beyit, münâcât bölümünün son beyti olarak sehven bu bölüme dâhil edilmiş olmalıdır. Biz değerlendirmemizi ve beyit sayılarını olması gerektiği şekliyle yaptığımızı belirtelim.

Münâcât bölümünün ardından, kaynak metinle paralel şekilde konunun işlendiği bölüme geçilmektedir.

3.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Konunun işlendiği bölüm tercüme metinde 105. beyit itibarıyla başlar ve 939. beyitle sona erer. Bu kısımdaki başlıkları şunlardır:

	Kaynak Metin (De Sacy)		Tercüme-i Pendnâme-i Attâr
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefs-i emmâre	7	Der-nikûhiş-i nefs-i emmâre gûyed, duruskârî gûyed
6	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmuşî	8	Der-gıybet gûyed ve der- fevâ'id-i hâmuşî gûyed
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i îmân	9	Der-'amel-i sâlih gûyed
8	Der-beyân-ı asl-ı îmân	10	Der-sîret-i mülûk
9	Der-sîret-i mülûk	11	Der-bozorgî gûyed dahı el-hulku'l-hasen gûyed
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	12	Der-ihtirâz kerde ez-çehâr sıfat
11	Der-beyân-ı çâr çiz ki ender-vey hatar boved	13	Der-çehâr sıfat ki ber-nîkbahtî delâlet gûyed
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	14	Der-çehâr sıfat ki âfiyet be-d-ân tevân yâft
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	15	Der-hatar-ı dünyâ gûyed
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	16	Der-sıfat-ı tevazu' gûyed
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	17	Der-beyân-ı ân ki çehâr sıfat 'alâmet-i bedbahtî est
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefis ü terk-i dünyâ	18	Der-sıfat-ı riyâzet
17	Der-mücâhede-i nefis	19	Der-zikr-i Hak gûyed
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	20	Der-hodperestî ve der-terk-i tekelluf
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	21	Der-'alâmet-i eblehî
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	22	Der-tedbîr-i belâ gûyed beyân-ı 'âfiyet ez-belâ
21	Der-beyân-ı âkıbet-endişî	23	Der-tevâzu' gûyed

22	Der-beyân-ı akl u âkilân	24	Der-beyân-ı zindegânî bâ-halk ve der-hulk-ı bed gûyed
23	Der-sıfat-ı restgârî	25	Der-‘alâmet-i müdbirî
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te‘âlâ	26	Der-beyân-ı ân ki düşmen râ hâr ne-bâyed dâşt
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	27	Der-lecûcî gûyed der- fûrû borden-i hışm u gazab
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	28	Der-beyân-ı çehâr çiz ki bekâ ne-dâred
27	Der-alâmet-i müdbirî	29	Der-beyân-ı çehâr çiz ki be-çehâr çiz temâm mî-şevêd; dâniş-i kemâl gûyed
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâšten ne-bâyed	30	Der-beyân-ı çâr çiz ki ba‘d ez-reften âvordeneş ez-mehâlât der- tedbîr-i reften gûyed
29	Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i dîger râ mî-zâyed	31	Der-ganîmet dâšten-i ‘omr
30	Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred	32	Der-hâmûşî gûyed der-beyân-ı ân ki çâr çiz ez-çehâr çiz hâsıl âyed
31	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i dîger tamâm bâşed	33	Be-ânçe çehâr çiz ez-çehâr çiz hâsıl âyed
32	Der-beyân-ı çâr çiz ki ân-hâ râ bâz-gerdâniden mehâl est	34	Der-beyân-ı ân ki Âdemî ez-çehâr çiz şikest âred
33	Der-sıfat-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i dîger mî-âyed	35	Der-beyân-ı ân ki ‘omr-i Âdemî ez-penc çiz mî-efzâyed
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çiz ez-çâr çiz	36	Der-tîre şoden-i ‘omr gûyed; der-beyân-ı ‘omr u penc çiz be-kâhed
35	Der-beyân-ı çâr çiz ki âdemî râ şikest âred	37	Der-beyân-ı ân ki ez-penc çiz ihtirâz bâyed nümûd
36	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-hatâhâst	38	Der-beyân-ı ân ki penc haslet âb-ı rû râ ziyâdet mî-koned
37	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-atâhâ-yi Hudâst	39	Der-sıfat-ı eblehî gûyed
38	Der-beyân-ı çâr çiz ki ‘omr râ ziyâde mî-koned	40	Der-pâkî-i sîne gûyed
39	Der-beyân-ı penc çiz ki ‘omr ez-û be-kâhed	41	Der-beyân-ı hazm-ı gayz ve rıfk bâ-fakîr
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rîzed	42	Der-beyân-ı çizhâyî ki ez-û hârî peydâ şevêd; der-hodî âvorden gûyed
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	43	Der-fâide dâšten-i âdemî gûyed
42	Nasâyıh	44	Der-nâ-râstî-i mülûk gûyed; der-beyân-ı ân ki penc çiz ez-penc kes tevakku‘ ne-bâyed dâşt
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	45	Der-kerâmethâ-yi Hak gûyed
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	46	Der-dûstî gûyed
45	Der-beyân-ı şiş çiz ki be-kâr âyed	47	Der-taleb-i dûstî ve der-beyân-ı takvâ
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-îşân ne-y-âyed	48	Der-hıdmet gûyed
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	49	Der-hıdmet-i dâstân-ı mihmân
48	Der-beyân-ı restgârî	50	Der-beyân-ı ahmak gûyed
49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak ûst	51	Der-beyân-ı fâsikî gûyed
50	Der-çehâr haslet ki terk kerdn mî-bâyed	52	Der-‘alâmet-i eşkıyâ
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	53	Der-beyân-ı bahîl gûyed
52	Der-beyân-ı ma‘rifetullâh	54	Der-beyân-ı hâcet h‘âsten
53	Der-beyân-ı verâ‘	55	Der-beyân-ı kanâat gûyed

54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet	56	Der-beyân-ı ef'âl-i şeytânî ve der-sıfat-ı ehl-i nifâk
55	Der-beyân-ı ta'zîm-i mihmân	57	Der-'alâmet-i muttakiyân
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	58	Der-fazîlet-i sadaka
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık	59	Der-sıfat-ı nefis-i bed ve der-fevâid-i sabr
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	60	Der-beyân-ı verâ' gûyed ve der-beyân-ı tecrîd u tefrîd
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	61	Der-bî-sabrî-i dervîş gûyed
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	62	Der-hakk-ı zâlim gûyed
61	Der-beyân-ı kanâat	63	Der-kerâmethâ-yı Hak gûyed
62	Der-beyân-ı sehâvet		
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârâ-yı şeytân est		
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil		
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık		
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî		
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet		
68	Der-beyân-ı sadaka dâden		
69	Der-nasâyıh		
70	Der-beyân-ı sabr		
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd		
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm		
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed		
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyıh-ı diğer		
75	Der-beyân-ı sıla-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân		
76	Der-beyân-ı fütüvvet		
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân		
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet		

Konunun işlendiği bölümde 57 başlık bulunmaktadır. Kaynak metinde ise daha önce belirtildiği gibi 74 başlık vardır. Bölüm incelendiğinde akışın kaynak metinle aynı olduğu, ancak başlıkların aynı yerlerde olmadığı ve arada fark oluşturan başlıkların, kaynak metinde olduğu halde tercümede olmasa da bölüm içeriklerinin bir önceki başlığın devamı olacak şekilde tercümede yer aldığı anlaşılmıştır. Netice itibarıyla başlıkların yeri aynı olmasa da tercüme metin, kaynak metinle paralel biçimde ilerlemektedir.

3.2.3. Hâtime Bölümü

Kaynak metinde 6 beyit olan hâtime bölümü, tercüme metinde 5 beyittir, ayrıca başlık yoktur ve konunun işlendiği bölümün devamı görünümündedir. Emre kaynak metindeki hâtime bölümünü birebir tercüme etmemiştir. Attâr'ın hâtimesini olduğu gibi tercüme etmemekle birlikte dua içerikli benzer beyitler yazmayı tercih etmiştir. Neden metnin sonunda birebir tercümeyi tercih etmediğini bilebilmek mümkün değildir. 940-944. beyitler arasında yer alan kaynak metindeki hâtimenin tercümesi olan bölümün ardından,

Emre kendi yazdığı hâtimeye *Der-menâfi ‘-i in nâme gûyed* (Bu kitabın faydalarını söyler) başlığıyla geçer. Emre, kendi yazdığı hâtimede de halka, Attâr’ın bu sırlarla dolu nasihatlerini okumayı, dinlemeyi, saklamayı ve çocuklarına da okutmalarını tembihler; nasihatlerin bâtınındaki manaları anlamayanlara zâhirindekilerin de yeteceğini, evlatlarının seçilmişlerden olmasını dileyenlerin onlara bunu ezberlettirmelerini, bu nasihatlerden ilim ve edep öğrenenlerin Allah katında makbul olacağını söyler; okurlara dua eder, kendisine dua edilmesini ister, Allah’tan bağışlanma diler ve ardından tarih beyti düşerek tercümesine son verir.

3.3.Terceme-i Pendnâme-i Attâr’daki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

3.3.1. Kafiyelerin tercüme biçimleri

Emre’nin tercümesinde kafiye olarak kullandığı kelimeler incelendiğinde, kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesine sahip beyit sayısı nispeten daha fazla olsa da aynen alıp kullandığı kafiye kelimelerinin oranı da azımsanmayacak kadardır.

a) Kafiye’nin olduğu gibi aktarılması

Kafiye’leri karşılaştırılabilen 742 beytin 211’inde kaynak metindeki kafiye kelimesini olduğu gibi aktarmıştır.

Emre’nin kaynak metindeki kafiye kelimesini aynen aldığı, redif varsa redifi de Türkçeye tercüme ederek aktardığı beyitlere aşağıdaki örnekler verilebilir:

KM 42	Tu nîkûkârî vü mâ bed kerdeîm Cürm-i bî-pâyân ü bî-ḥad kerdeîm	ET 94	Eylük it sen bize biz bed itmişüz Cürmi bî-pâyân ü bî-ḥad itmişüz
65	Her ki der-bend-i dil-âzârî boved Der-‘uḳûbet kâr-ı ü zârî boved	116	Dünyede her kim ki dil-âzâr ola Görmeyüp rāḥat yüzini zâr ola
182	Çâr çiz âsâr-ı bedbaḥtî boved Cāhilî vü kāhilî saḥtî boved	225	Çâr çiz âsâr-ı bedbaḥtî durur Cāhilî vü kāhilî saḥtî durur
245	Tā ne-gîrî terk-i ‘izz ü māl u cāh Ez-heme ber-ser ne-y-āyî çün kulāh	287	Qılmayınca terk-i ‘izz ü māl ü cāh Çıkamazsın başa mānend-i kulāh
572	Her çe efzûn est eger bâşed ḥelāl Nezd-i erbāb-ı verā‘ bâşed vebāl	650	Zāyid olanuḡda olursa ḥelāl Olur ehl-i zühd yanında vebāl

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Emre 132 beyitte, bir mısradaki kafiye kelimelerinden birini aynen alıp kullanırken diğer mısradaki farklı kafiye kelimesi tercih etmiştir.

KM 104	Çār ḥaṣlet ey berāder der-cihān Pādiṣāhān rā hemī-dāred ziyān	ET 145	Çār ḥaṣlet iy bürāder kıl ‘ayān Pādiṣāh olanlara eyler ziyān
222	Ger tu rā dil fāriğ ez- zīnet boved Key hevā-yı merkeb u zeynet boved	263	El çekersen terk idüp ger zīneti İrişüp Haḫḫ’a bulursın cenneti
292	Mordegānend aḡniyā-yı rūzigār Ey peser bā-mordegān şöbet me-dār	340	Mürde dildür aḡniyā-yı rūzigār Zinde iseñ mürde erle olma yār
342	Bāṣ ez-ḳavl-i muḫālif ber- ḥazer Pīṣ ez-ān k’ez pā der-āyī ey peser	390	Ḳıl muḫālif ḳavldan ṭab‘ı ḥazer Düşmesün dirseñ belā vü derde ser
493	Nīst cem‘ī rā ḫu ber-ḳavl-i tu gūṣ Şad şöen ger bāşedet yek rā me-gūṣ	559	Sözüne gördün ki tutmaz kimse gūṣ Açma zinhār aḡzuñı olğıl ḫamūṣ

Kaynak metin kafiye kelimesine beytin diğer mısrasında yapılan kafiye, birkaç örnek dışında Arapça ve Farsça kökenli kelimelerle yapılmıştır.¹

c) Kaynak metindeki farklı kafiye kullanımı

Emre, kaynak metinle karşılaştırılabilen 749 beytin 406’sında, yani yarısına yakın kısmında, kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Farklı kafiye kelimesi tercihlerinde kelime kökenlerine bakıldığında Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli kelimelerin kullanıldığı görülür. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere Emre, kaynak metinde kafiye kelimesi Farsça kökenliken tercümede Arapça kökenli, Arapça iken Farsça kökenli kelime tercih edebilmiştir.

KM 83	Her ki ū ber-‘ayb-ı ḫūṣ bīnā şevēd Rūḫ-i ū rā kuvvetī peydā şevēd	ET 133	Kim ki kendü ‘aybına nāzır ola Kendünün işlāhına ḳādir ola
186	Ber-hevā-yı ḫod ḳadem her k’u nihād Mī-tevāned kerd bā-nefsek cihād	228	Kim ḳodı kendü hevāsı üzre pā Nefsi pāmāl eyleyüp buldı şafā
300	Zıkr rā iḫlāṣ mī-bāyed nuḫust Zıkr-i bī-iḫlāṣ key bāşed durust	348	Zıkre lāzım evvelā iḫlāşdur Zıkr iḫlāşla ḡayet ḫāşdur
450	Bordbārī cūy u bī-āzār bāş	507	Ol taḫammül ehli yıḳma ḫāṭır

¹ Diğer mısradaki kullanılan Türkçe kökenli kafiye kelimeleri, beyit numaralarıyla beraber şunlardır: 124/ boş, 249/ keser, 319/ kimseden, 374/ ider, 427/ kes, 539/ az, 676/ toylaya, 842/ sana.

	Tā ki gereded der-huner nām-ı tu fāş		Bulasın tā kim maḳām-ı şābırı
831	Nefs-i bed rā der-güneh yārī me-deh ‘Omr ber-bād ez- tebehkārī me-deh	926	Yardım itme nefse ‘ işyān itmede Bāde virüp ‘ömri nokşān itmede

Kaynak metinden farklı kafiye kelimesi kullanımında 62 beyitte Türkçe kökenli kelimelerle kafiye yapılmıştır. 36 beyitte ise kafiye kelimelerinden biri Türkçe kökenlidir.

6	Süy-i ü ḥaşmī ki tīr endaḥte Peşşei kâreş kifāyet saḥte	57	Oldur ol kim aña Nemrūd atdı ok Bir siñek zaḥmıyla anı itdi yok
19	Ṭarfetü’l-‘aynī cihān ber-hem zened Kes nemi-y-āred ki ancā dem zened	69	‘Ālemi ḳādir bu dem yoğ eyleye Cānı yokdur kimsenüñ kim söyleye
422	Evvelā kem gūy bā-merdum durūğ Z’an ki gerdī ez-durūget bī- furūğ	477	Söyleme ḥalka şaḳın hergiz yalan Kim yalandur revnaḳı yüzden alan
430	Ez-ḥilāf u ez-ḥıyānet bāş dūr Tā boved peyveste der-rūy-i tu nūr	484	Ḳaç ḥilāf u ol ḥıyānetden ırag Var andan soñra her dağ üsti bağ
549	Nefs-i ḥud rā çun şınāsī bā- hevā Ḥaḳ Te‘ālā rā be-dānī bā-‘ aṭā	626	Kendü nefşüñ sa’y ḳıl kim bilesin Pes Ḥaḳ’ı bilüp şükürler ḳılasın

3.3.2. Kafiye kusurları

Emre’nin 957 beyitlik eserinin *Pendnâme* tercümesi olan kısmı 891 beyit idi. Tercümede aralarda bulunan ve kaynak metinde tespit edilemeyen yüz küsür beyit bulunmaktadır. Kaynak metinde karşılığı tespit edilebilen 749 beyit kafiye açısından incelenmiş ve neticesinde 72 beyitte kafiye kusuru tespit edilmiştir. Kusurlar incelendiğinde ise çoğunun adı konulmayan kafiye kusuru türünden olduğu görülmüştür.

55 beyitte bu kusur, revî harfinin bir mısradaki ekte iken diğer mısradaki kökte olması şeklinde tezahür etmiştir.¹ Aşağıda, ikinci mısradaki revî harfi Farsça kelimenin kökünde

¹ Diğerleri için numaraları verilen beyitlere bkz. 63: ider/der, 64: ana/çera, 89: Hanbelî/yolu, 107: bed-teri/serseri, 109: katı/zahmeti, 113: uyhudayuz/göz, 163: hem-nişîn/yüzün, 180: civân/sahib-dilân, 200: denî/seni, 211: yiter/ser, 217: ser/yiler, 249: zer/keser, 253: dünyâyı da/fâide, 274: hazrete/öte, 275: gerden/yirden, 293: bihterem/lâ cerem, 300: eker/umar, 306: şu‘bedür/sür, 307: cüvân/âkilân, 319: kimseden/hasen, 324: ısmarlamaz/az, 327: nemek/dimek, 349: dîn/her birin, 365: sabr-ıla/dile, 374: zer/ider, 380: eblehân/hemân, 386: nâr/yakar, 402: azdurur/olmazdurur, 404: piser/geçer, 422: râz/uğramaz, 446: nazar/çeker, 463: üzredür/mânend-i dūr, 469: murâdı/şâdî, 481: sabr kıl/ kâl u kıl, 487: ganî/seni, 497: adun/komadun, 517: nişân/zenân, 532: ter/yiter, 536: bendindedür/bendedür, 562: oynama/belâ, 563: oynadun/adun, 569: göstermegil/bil, 582: şehân/hemân, 594: çıkıyor/dur, 620: Müste‘ân/ duseitân, 668: bakar/nâr-ı sakar, 676: Hudâ/toylaya, 703: uyur/gûr, 747: duzahı/sehî, 778: pişe kıl/dervîşe kıl, 787: denî/anı, 796: uyı/ huyı, 833: müşterek/hoşterek, 842: belâ/sana.

iken birinci mısradaki Türkçe kökenli kelimenin ekinde yer alan harfle kafiye yapıldığı örnek beyit görülmektedir.

Birinün başına erre kor biçer
Birinün başına urur tãc-ı zer (ET 62)

Za‘îfi’nin sıklıkla kullandığı *sakın* ve *yakın* kelimeleriyle kafiye uygulaması, Emre’nin tercümesinde yalnız iki beyitte yer bulmuştur.¹

Revi harfi olmayan 14 beyit tespit edilmiştir. Bu beyitlerde redifler veya kelime ekleriyle kafiye yapılmaya çalışılmıştır.² Aşağıda bunun bir örneği görülebilir:

Söyünür âb-ıla âteş az iken
Hor görme dostum azı az iken (ET 391)

Aşağıdaki örnekte ise yazılışlarının benzer olması dolayısıyla düşülen bir kafiye kusuru olan ikfâ yapılmıştır. Bu kusura örnek olabilecek başka beyte ratlanmamıştır.

Bende-i Hak himmetin tutar yüce
Dünyeye bakmaz diler ‘arşa uça (ET 744)

3.3.3. Kafiye hususunun değerlendirilmesi

Emre’nin tercümesi kafiye bağlamında değerlendirildiğinde 211 beyitte kaynak metindeki kafiye kelimesinin ve varsa olduğu gibi aktararak kullanıldığı, 132 beyitte bir mısradaki kafiye kelimesinin olduğu gibi aktarılırken diğer mısradaki kafiye kelimesinde farklı bir kelime tercihi yaptığı görülmektedir.³

<i>Terceme-i Pendnâme’de Kafiye Kelimleri</i>		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	211	%28
KM kafiyesiyle bir mısradaki aynı, diğerinde farklı	132	%18
KM kafiyesinden tamamen farklı	406	%54
Toplam	749	%100

¹ Bkz. 332 ve 568 numaralı beyitler.

² Diğerleri için bkz. 391: ateş az iken/azı az iken, 403: dusitân/zenân, 555: okunmadın yire/ura yire, 558: önine/öğine, 573: dihiş/yapış, 581: dostluk/çokluk, 605: kizb itmeden/hıyanet itmeden, 607: kezb olur/andan n’olur, 647: re’y iledür/Mevlâ iledür, 780: eger/dânededen, 790: sâhib-fetâ(n?)/gussadan, 829: dâmân-ıla/tâb-ıla, 850: merd-i kâr/sa‘b-ı kâr, 861: hod-ray olmagıl/ ‘azrâ olmagıl.

³ Değerlendirmeye *Pendnâme* tercümesi olmayıp da Emre tarafından eklenen bölümler ve beyitler katılmamıştır.

Tabloya bakıldığında kafiye kelimesini olduğu gibi alıp kullanma ile farklı kafiye kelimesi tercihinde bulunma oranının neredeyse eşit olduğu görülmektedir. Emre'nin kaynak metin kafiyesini olduğu gibi alıp kullanma veya kullanmama konusunda özel bir hassasiyet gözetmediği anlaşılmaktadır.

Kullanılan kafiye kelimesinin diline bakıldığında ise yine Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin ağırlığı dikkat çekicidir.

Terceme-i Pendnâme'de Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	62	%8
Türkçe ile karışık	36	%5
Arapça-Farsça	651	%87
Toplam	749	%100

Emre, metnin yarısından fazlasında farklı kafiye kelimesi kullanmasına rağmen, tercih ettiği dil yine ortak dil hazinesine ait Arapça ve Farsça kökenli kelimeler olmuştur. Tercümenin yalnızca onda biri kadarında Türkçe kökenli kelimelerden istifade ederek kafiye yapmıştır.

3.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Bu bölümde tevhîd bölümü üzerinden kaynak metin ve tercüme metin, belli hususlar açısından karşılaştırılacaktır.

a) Tercüme Edilmeyen Beyitler

Emre, kaynak metinde 25 beyit olan tevhîd bölümünü 24 beyitle tercüme etmiştir. Karşılaştırma sonucu kaynak metindeki 16. beytin tercüme edilmediği tespit edilmiştir. Tercüme edilmeyen beyit şudur:

Ān yekī ber-taht bā-şad 'izz ü nāz
V'ān diger kerde dehān ez-fāka bāz

Tercümenin bu kısmında, beyitler kaynak metindeki sıralamasına göre ilerlememektedir. Kaynak metinde 14. beyte karşılık gelen tercümenin ardından 15. beytin tercümesi değil, 17. beytin tercümesi gelmektedir. Onu takip eden beyit, 18. beytin tercümesi, sonrasında

gelen beyit ise 15. beytin tercümesidir.¹ Bölümdeki diğer beyitler kaynak metinle aynı sıralamada ilerlemektedir. Emre tercümesi için farklı bir kaynak metin kullanmış olabileceği gibi, art arda beş beytin *ân yekî* ifadesiyle başlıyor olması sebebiyle dikkat hatası yaparak bu beyti gözden kaçırmış da olabilir.

b) Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Bu bölümde, kelimelere verilen karşılıkların diline bakılacak, yapılan ekleme ve eksiltmelerin tercümeyle etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Birinci beyit

KM 1	Ḥamd-i bī-ḥadd ān Ḥudāy-ı pāk rā Ān ki īmān dād moštī ḥāk rā	ET 52	Ḥamd-i bī-ḥad ol Ḥudā-yı ‘āleme Nūr-ı īmān virdi ḥāk-i Ādem’e

Tercümeyle aynen aktarılan kelimeler Arapça kökenli *hamd*, *bî-had* ve *îmân* kelimeleri ile Farsça kökenli *Hudâ* kelimesidir.

Emre, *Hudâ* ve *hâk* kelimelerini tercümesinde aynen alıp kullanmış olsa da kendi kullanımında başka bir tamlamanın içerisinde bu kelimelere yer vermiştir. Bu değişimle, beyitte kullanılan kafiye kelimesi de değişmiştir. Anlamdan ve içerikten uzaklaşmadan, kaynak metinde daha kapalı olan anlatım, tercümede daha açık ve net bir şekle bürünmüştür.

Hudâ-yı pâk (Farsça)	→	Hudâ-yı ' âlem (Arapça)
Moştî hâk (Farsça)	→	Hâk-i Âdem (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Nûr

Farsça kökenli kelimelere verilen karşılıklar ve eklenen kelime Arapçadan dilimize geçen kelimeler olmuştur. Beyit anlamın aktarıldığı şekilde tercüme edilmiştir.

İkinci beyit

KM 2	Ān ki der- Ādem demīd ū rūḥ rā	ET 53	Ol ki oldur Ādem 'e neḥḥ itdi rūḥ
	Dād ez-tūfān necāt ū Nūḥ rā		Hem anuḥ lutfiyla ġarḳ olmadı Nūḥ

Arapça kökenli *Âdem*, *rûh* ve *Nûh* kelimeleri tercümede olduğu gibi aktarılarak kullanılmıştır. Beytin tercümesinde KM'deki anlam, KM'de olduğundan daha edebî bir dille aktarılmıştır.

Demîd (Farsça)	→	Nefh itdi (Arapça)

¹ Bölümdeki beyit sıralaması şu şekildedir: ..., 13, 14, 17, 18, 15, 19, 20, ...

Ez-tûfân necât dâd (Farsça)	→	Lutfiyla gark olmadı (Arapça)

Bu beyitte ilk mısranın tercümesi kaynak metinle paralellik gösterirken, ikinci mısradaki olumlu anlatım olumsuzu çevrilmiş ve konu zıddıyla anlatılmıştır. İlk mısradaki *tufandan kurtardı* ifadesi, tercümede *lütfulyla batmadı/boğulmadı* ifadesine dönüşmüştür.

Üçüncü beyit

KM 3   Ān ki fermân kerd **ķahreş bād** rā   ET 54   Tünd-**bād**-ı **ķahr**ıla ol bir nazar
Tā sezāyī dād **ķavm-i ‘Ād** rā   **ķavm-i ‘Ād**’ı eyledi zîr ü zı-ber

Tercümeye olduğu gibi aktarılan kelimeler Arapça kökenli *kahr*, *kavm* ve ‘*Ād* ile Farsça kökenli *bād* kelimeleridir. Yalnız Emre, rüzgâr anlamındaki bād kelimesine hızlı/sert anlamlarına gelen tünd sıfatını eklemiştir.

Kaynak metinde karşılığı olmadığı halde tercümeye bazı kelimeler eklenmiş, bu yüzden anlam biraz değişmiştir.

Kaynak metinde yok	Ekleme	Tünd (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Nazar (Arapça)
Fermân (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Sezâ dād	→	Zîr ü zı-ber eyledi

Kaynak metinde “Allah’ın kahredici emriyle/buyruğuyla rüzgârın ‘Ād kavmine lâayık olduğu cezayı verdiği” anlamı varken, tercümede “Allah’ın yalnız bir nazarıyla/işaretiyle, kahredici sert rüzgârın ‘Ād kavmini alt üst ettiği” anlamı vardır. Ufak gibi görünen bu farklılık, gerektiğinde mütercimmin kendi yorumunu ve bakış açısını tercümesine kattığını gösterir niteliktedir.

Dördüncü beyit

KM 4   Ān ki **lutf**-i ħ’îş rā **izhâr** kerd   ET 55   Oldur ol kim **lutf**ın **izhâr** eyledi
Ber-ħalîleş **nâr** rā **gûlzâr** kerd   **Nâr**ı İbrâhîm’e **gûlzâr** eyledi

Beyitte ortak kullanılan kelimeler Arapça kökenli *lutf*, *izhâr* ve *nâr* ile Farsça kökenli *gûlzâr* kelimeleridir.

Mütercim, kaynak metinde *halîl* mahlasıyla telmihte bulunulan Hz. *İbrâhîm*’i, tercümede adıyla zikretmiştir. Bunun haricinde sadece zamir ve fiillerin Türkçeye çevrildiği beyit, birebir tercümeyle güzel bir örnektir.

Beşinci beyit

KM 5   Ān Ḥudāvendī ki hengām-ı seher   ET 56   Ol Ḥudā'dur ki hengām-ı seher
Kerd kavm-i Lūt rā zīr ü zı-ber   Lūt kavmin eyledi zīr ü zı-ber

Ortak kullanılan kelimeler, yukarıda da görüldüğü üzere Arapça kökenli *seher*, *kavm* ve *Lūt* ile Farsça kökenli *hengām* ve *zīr ü zı-ber* kelimeleridir. Hudâvend kelimesi, tercümede sadeleşerek Hudâ'ya dönüşmüştür. Bu beyit de birebir tercüme edilmiş beyitlerdendir.

Altıncı beyit

KM 6   Sūy-i ü ḥaşmī ki tīr endāhte   ET 57   Oldur ol kim aña Nemrūd atdı ok
Peşseī kâreş kifāyet sahte   Bir sinek zaḥmıyla anı itdi yok

Kaynak metindeki hiçbir kelimenin tercümeyle dâhil edilmediği bu beyitte, çok az bir anlam farkıyla hedef dile dönüşüm olmuştur.

Hasm (Arapça)	→	Nemrūd
Tīr (Farsça)	→	Ok (Türkçe)
Peşse (Farsça)	→	Sinek (Türkçe)
Kâreş kifāyet sahte	→	Onu yok itdi
Kaynak metinde yok	Ekleme	Zahm (Farsça)

Kaynak metinde “*O’na doğru bir düşman ok atınca, bir sinek işini bitirdi*” anlamına gelen beyit, tercümede “*O, Nemrud kendisine ok atınca, bir sinek yarasıyla onu yok edendir*” anlamına dönüşmüştür. Beyitte anlatılan ve telmihte bulunulan olay, tercümede de anlaşılmaktadır. Anlamın aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Yedinci beyit

KM 7   Ān-ki a’dā rā be-deryā der-keşid   ET 58   Oldur āba ġarḡ-ı a’dā eyleyen
Nāka rā ez-seng-i ḥārā ber-keşid   Daş içinden nāka peydā eyleyen

Arapça kökenli *a’dā* ve *nāka* kelimeleri tercümede aynen kullanılmıştır. İki kelime dışında kullanılan ortak kelime yoktur.

Deryā (Farsça)	→	Âb (Farsça)
Der-keşid (Farsça)	→	Gark eyleyen (Arapça)
Seng-i ḥārā (Farsça)	→	Daş (Türkçe)
Ber-keşid (Farsça)	→	Peydā eyleyen (Farsça)

Geçmiş zaman kipindeki fiil, tercümede hem anlam hem de tür olarak değişime uğramıştır. Hz. Musa ve Hz. Sâlih’in başından geçen olaylara yapılan telmih, tercümeyle

de yansıtılmıştır. Birebir olmasa da, yine anlamın korunduğu bir tercüme olduğu söylenebilir.

Sekizinci beyit

KM 8 Çün ‘ināyet Qādir ü Qayyūm kerd ET 59 Halkı yokdan yaradup ma’dūm iden
Der kef-i Dāvud āhen mūm kerd Āheni Dāvūd elinde mūm iden

Beytin birinci mısrası serbest tercüme edilmiştir ve *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığında incelenecektir.

Kef (Arapça)	→	El (Türkçe)

İkinci mısradaki Farsça kökenli *āhen* ve *mum* kelimeleri ile *Dāvud* peygamberin adı tercümeyle aynen aktarılmıştır. Fiil kipi hariç birebir tercüme örneğidir.

Dokuzuncu beyit

KM 9 Bā-Süleymān dād mülk ü serverî ET 60 Ger Süleymān’a O virmese nigîn
Şod muṭî’-i hâtemeş dīv ü perî Rām olur mıydı aña ehl-i zemîn

Bu beyitte kaynak metinden tercüme metne olduğu gibi aktarılan tek kelime, *Süleyman* peygamberin adıdır. Kaynak metinde “(O) *Süleyman’a mülk ve hükümdarlık verdi ve şeytanlar ve cinler onun yüzüğüne itaat ettiler*” anlamına gelen beyit, tercümede istifham sanatı uygulanarak “*O Süleyman’a yüzük vermeseydi, yeryüzü ehli ona itaat eder miydi?*” şekline dönüşmüştür. Emre, kelime kelime tercüme etmemiş, anlamı ve beyitte işlenen konuyu aktarmıştır.

Mutî’ (Arapça)	→	Rām (Farsça)
Hâtem (Arapça)	→	Nigîn (Farsça)
Dīv ü perî (Farsça)	→	Ehl-i zemîn (Farsça)
Mülk ü serverî	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Kaynak metinde hem *hâtem* (yüzük) hem de *mülk ve serverî* ifadeleri bulunurken, tercümede iki anlam da *nigîn* (yüzük) kelimesiyle verilmeye çalışılmıştır.

Onuncu beyit

KM 10 Ez-ten-i sâbir be-kirmān kūt dād ET 61 Cism-i şâbirden virüp kirmāna kūt
Hem zı-Yûnus loḳmeî bā hût dād Yûnus’uñ kıldı maḳāmın baṭn-ı hût

Kaynak metinden aynen alınıp tercümede kullanılan kelimeler Arapça kökenli *sâbir*, *kūt*, *hût* ve *Yûnus* peygamberin adı ile Farsça kökenli *kirm* kelimeleridir.

Ten (Farsça)	→	Cism (Arapça)

Beytin ikinci mısrası serbest tercüme edilmiştir ve *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığında incelenecektir. İlk mısranın tercümesi, fiilin zaman kipindeki değişim haricinde birebir tercüme özelliği göstermektedir.

On birinci beyit

KM 11	Bendeî rā erre ber-ser mî-nehed	ET 62	Birinüñ başına erre kor biçer
	Dîgerî rā tâc ber-ser mî-nehed		Birinüñ başına urur tâc -ı zer

Farsça kökenli *erre* ve *tâc* kelimeleri aynen alınarak tercümede kullanılmışlardır.

Bende (Farsça)	→	Biri (Türkçe)
Ser (Farsça)	→	Baş (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Biçer
Kaynak metinde yok	Ekleme	Zer

Emre, tercüme eklediği *biçer* fiili ve *tâc* kelimesine izafe ettiği *zer* sıfatıyla, kusurlu da olsa bir kafiye yapmıştır; zira kaynak metinde yalnız redif bulunmakta, herhangi bir revî harfî yer almamaktadır. Emre kaynak metinde olmayan bu kelimeleri kafiye kaygısıyla eklemiş olabilir.

On ikinci beyit

KM 12	Üst Sultân her çe ẖâhed ân koned	ET 63	Pâdişâhdur her ne kim diler ider
	‘Âlemî rā der- demî vîrân koned		‘Âlemi bir demde yaḡsa kim ne der

Arapça kökenli *‘âlem* ile Farsça kökenli *dem* kelimeleri, tercüme aynen aktarılmışlardır.

Sultân (Arapça)	→	Pâdişâh (Farsça)
Vîrân (Farsça)	→	Yaksa (Türkçe)

Emre bu beyitte de istifham yoluyla anlamı kaynak metinden farklı bir biçimde yansıtmıştır. Beytin, bu söz sanatının kullanımı haricinde birebir tercüme edildiği söylenebilir.

On üçüncü beyit

KM 13	Hest Sultânî müsellem mer-u-rā	ET 64	Pâdişâhlık ḥod müsellem dür aña
	Nîst kes rā zehre-î çûn u çerā		Diyemez kimse aña çûn u çerā

Kaynak metinden aynen aktarılan iki kelime vardır: Arapça kökenli *müsellem* ile Farsça kökenli *çûn u çerâ* ikilemesi.

Sultânî (Arapça)	→	Pâdişâhlık (Farsça)
Zehre (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Cesaret diye tercüme edebileceğimiz *zehre* kelimesi, metinde “*sorma cesareti yok*” anlamı katmıştır. Tercümeye bakıldığında bu anlamı verecek bir kelimenin kullanılmadığı görülmektedir. Bunun haricinde anlamı kaynak metinde olduğu şekliyle yansıtıp birebir tercüme özelliği gösterdiği söylenebilir.

On dördüncü beyit

Beyit serbest tercüme edilmiştir ve *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığında incelenecektir.

On beşinci beyit

KM 15   Ān yekī rā zer du şad **hemyān** dehed   ET 68   Birine altunı biñ **hemyān** virür
Digerī der-**ḥasret-i nān cān** dehed   Birisi **nān ḥasreti**yle **cān** virür

Kaynak metinden tercüme metne aynen alınıp aktarılan kelimeler şunlardır: Farsça kökenli *hemyān*, *nān*, *cān* ile Arapça kökenli *hasret*.

Zer (Farsça)	→	Altun (Türkçe)
Du sad (Farsça)	→	Bin (Türkçe)

Beyit, birebir tercümenin güzel örneklerindendir.

On altıncı beyit

Bu beyit *Tercüme Edilmeyen Beyitler* başlığı altında zikredilmiştir.

On yedinci beyit

KM 17   Ān yekī pūşīde **sencāb** u **semūr**   ET 66   Geydürür birine **sincāb** u **samūr**
Digerī ḥofte brehne der-tenūr   Biri külḥanda yatur ‘uryān u ḥor

Farsça kökenli *sincāb* ile Arapça kökenli *samūr* kelimesi kaynak metinden aynen alınarak kullanılmıştır.

Tenūr (Arapça)	→	Külhan (Farsça)
Brehne (Farsça)	→	‘uryān (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hor (Farsça)

KM'deki anlam tercümeyle aktarılmıştır.

On sekizinci beyit

KM 18 Ān yekī ber-**bester**-i **kemhā** vü **naḥ** ET 67 Birinüñ **kemhā** vü **naḥ**dur **pisteri**
V'an diger ber-ḥāk-ı ḥ'ārī beste yaḥ Birinüñ de ḡar u buz üsti yiri

Kaynak metinden aynen alınıp aktarılanlar, Farsça kökenli *bester*, *kemhā* ve *naḥ* kelimeleridir.

Yaḥ (Farsça)	→	Buz (Türkçe)
H'ārī (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Birinci mısra birebir tercüme iken ikinci mısradaki ufak farklılıklar vardır. “*Diğeri horluk(la) toprak üzerinde buz tutmuş*” anlamındaki mısra, “*Birinin yeri de kar ve buzun üstüdür*” şeklinde tercüme edilmiştir. Anlamın aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

On dokuzuncu beyit

KM 19 **Ṭarfetü'l**-**aynī cihān** ber-hem zened ET 69 ‘Ālemi ḡādir bu dem yoḡ eyleye
Kes nemī-yāred ki ancā dem zened Cānı yoḡdur kimsenüñ kim söyleye

Tercüme beyitte kaynak metinden alınıp kullanılan hiçbir kelime yoktur.

Tarfetü'l'ayn (Arapça)	→	Bu dem (Türkçe zamir ve Farsça)
Cihān (Farsça)	→	‘Ālem (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kādir (Arapça)

Tercümede önemli sayılabilecek bir farklılık bulunmamaktadır.

Yirminci beyit

KM 20 Ān ki bā **murḡ**-i hevā **māhī** dehed ET 70 Gökyüzinde **murḡa** ol **māhī** virür
Bendegān rā **devlet** u **ṣāhī** dehed Ḡullarına **devlet** ü **ṣāhī** virür

Farsça kökenli *murḡ*, *māhī*, *devlet* ve *ṣāhī* kelimeleri kaynak metinden aynen aktararak kullanılmıştır.

Hevā (Arapça)	→	Gökyüzü (Türkçe)
Bendegān (Farsça)	→	Kullar (Türkçe)

Beyit, birebir tercümenin başarılı örneklerindendir.

Yirmi birinci beyit

KM 21 Bî-peder ferzend **peydā** ū koned ET 71 Atasuz oğlanı ol **peydā** ider
ṭıfl rā der-**mehd gūyā** ū koned **Mehd** içinde **ṭıflı** ol **gūyā** ider

Farsça kökenli *peydā* ve *gūyā* ile Arapça kökenli *ṭıfl* ve *mehd* kelimeleri aynen aktarılmıştır.

Bî-peder (Farsça)	→	Atasuz (Türkçe)
Ferzend (Farsça)	→	Oğlan (Türkçe)

Bu beyit de birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit

KM 22 **Murde**-i şad sâle rā ḥay mî-koned ET 72 Niçe yıllık **mürdeye** ol cān virür
 İn be-cüz Ḥaḳ dīgerī key mî-koned **Derd**-i bî-dermāna ol dermān virür

Kaynak metinle ortak kullanılan tek kelime Farsça kökenli *mürde* kelimesidir.

Sad sâle (Farsça)	→	Nice yıllık (Türkçe)
Hayy (mî-koned) (Arapça)	→	Cān (virür) Farsça

Beyitte Bakara suresine telmih olduğu daha önce söylenmişti. Ayette sözü geçen kişinin yüz yıl boyunca Allah tarafından uyutulmuş olmasına işaret eden Attâr'ın söz konusu beytinin tercümesinde *yüz yıl* yerine *niçe yıl* tercihinde bulunan mütercim, bunu vezin gereği yapmış olabileceği gibi çokluk ifade eden *niçe* kelimesini kullanmakta sakınca görmemiş de olabilir. Ancak telmihin anlaşılabilmesi için sayı aynen aktarılsa daha iyi olurdu. Konuyla bağlantılı ikinci mısranın da farklı tercüme edilmiş olması, mütercimin beyitteki telmihe dikkat etmemiş olabileceği ihtimalini de akla getiriyor.

İkinci mısra kaynak metinden farklıdır, *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığında incelenecektir.

Yirmi üçüncü beyit

KM 23 Şānî'î k'ez-ṭīn **selāṭīn** mî-koned ET 73 Şun'ıla ḥāki **selāṭīn** eyler ol
Necm rā **recm**-i **şeyāṭīn** mî-koned **Necm** ile **recm**-i **şeyāṭīn** eyler ol

Arapça kökenli *selāṭīn*, *necm*, *recm* ve *şeyāṭīn* kelimeleri kaynak metinden aynen alınarak kullanılmıştır. Arapça kökenli *Sānî* kelimesi ise özne özelliğinden çıkıp tercümede nesneye dönüşmüştür.

Tīn (Arapça)	→	Hāk (Farsça)

Olağan ufak farklar dışında bu beyit de birebir tercüme örnekleri arasında gösterilebilir.

Yirmi dördüncü beyit

KM 24 Ez-zemîn-i huşk rüyâned **giyâh**
Âsmân râ nîz ü dâred **nigâh**

ET 74 Kuru yirde bitüren oldur **giyâh**
Hem bu eflâki kılan oldur **nigâh**

Farsça kökenli *giyâh* ve *nigâh* kelimeleri tercümeyle de olduğu gibi aktarılarak kullanılmıştır.

Zemîn (Farsça)	→	Yer (Türkçe)
Hoşk (Farsça)	→	Kuru (Türkçe)
Rüyâned (Farsça)	→	Bitüren (Türkçe)
Âsumân (Farsça)	→	Eflâk (Arapça)

Kafiye kelimelerinin kaynak metinle aynı olduğu bu beyit de birebir tercüme örneğidir.

Yirmi beşinci beyit

KM 25 Hiç kes der-**milk**-i ü **enbâz** nî
Kavl-i ü râ lahn nî âvâz nî

ET 75 Hiç **milk**inde anuñ **enbâz**ı yok
Pâdişâhdur hemdem ü hemrâzı yok

Arapça kökenli *milk* ile Farsça kökenli *enbâz* kelimeleri tercümeyle olduğu gibi aktarılarak kullanılmıştır.

İkinci beyit kaynak metinden farklı tercüme edildiğinden *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığında incelenecektir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar		
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Arapça Kelimeler	Hamd, bî-had, îmân, Âdem, rûh, Nûh, kahr, kavm (2), ‘Ad, lutf, izhâr, nâr, seher, Lût, a‘dâ, nâka, Dâvud, Süleymân, sâbir, kût, hût, Yûnus, ‘âlem, müselleme, hasret, samûr, tıfl, mehd, selâtîn, necm, recm, şeyâtîn, milk.	33
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Farsça Kelimeler	Hudâ, bâd, gülzâr, hengâm, zîr ü zı-ber, âhen, mûm, kirm, erre, tâc, dem, hemyân, nân, cân, sincâb, bester, kemhâ, nağ, murg, mâhî, devlet, şâhî, peydâ, gûyâ, mürde, giyâh, nigâh, enbâz, çûn u çerâ.	29
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Arapça Kelime ile Karşılanması	Halîl→İbrahim Hasm→Nemrûd	2

Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Farsça Kelime ile Karşılanması	Sezâ dâd→zîr ü zı-ber eyledi Hudâvend→Hudâ Deryâ→âb Dîv ü perî→ehl-i zemîn	4
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Arapça Kelime ile Karşılanması	Pâk→‘âlem Hâk→Âdem Demîd→nefh itdi Ez-tûfân necât dâd→gark olmadı Der-keşîd→gark eyleyen Ber-keşîd→peydâ eyleyen Ten→cism Brehne→‘uryân Cihân→‘âlem Âsumân→eflâk	10
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Türkçe Kelime ile Karşılanması	Tîr→ok Peşşe→sinek Kâreş kifâyet sahte→onu yok itdi Seng→daş Ser→baş Vîrân→yaksa Zer→altun Du sad→bin Yağ→buz Bendegân→kullar Bî-peder→atasuz Ferzend→oğlan Sad sâle→nice yıllık Zemîn→yer Huşk→kuru Rûyâned→bitürür	16
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Türkçe Kelime ile Karşılanması	Hevâ→Gökyüzü	1
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Farsça Kelime ile Karşılanması	Mutî‘→râm Hâtem→nigîn Sultân→Pâdişâh Sultânî→Pâdişâhlık Tenûr→külhân Tarfetü’l-‘ayn→bu dem Hayy→cân Tîn→hâk	8
Aynen Aktarılan Arapça-Farsça İkileme	Yok	0

Kaynak metinde olmayıp tercüme metne eklenen Arapça kökenli kelimeler *nûr*, *nazar*, *kâdir*, Farsça kökenli kelimeler *tünd*, *zahm*, *hor*, *zer*, Türkçe kökenli kelimeler ise *biçer* ve *açlık* kelimeleridir.

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleri ile karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 93'tür. Karşılıkların Türkçe verildiği kelimelerin toplam sayısı ise 19'dur. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. On altıncı yüzyıla tarihlenen Emre'nin eseri de daha öncekiler gibi Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin ortak dil havuzunda kapladığı büyük alanı gösterir niteliktedir.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	93	%83
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	19	%17
Toplam	112	%100

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Tevhîd bölümündeki beyitler kaynak metindekinden bir beyit eksiktir. Dolayısıyla bu bölümde bir beytin iki veya daha fazla beyitle tercümesinin bir örneği bulunmamaktadır. Başka bölümlerde birden fazla beyitle tercüme edilen çok sayıda örnek bulunduğunu, ancak karşılaştırmaya baz alınan bölümde olmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Emre'nin tercümesi KM ile karşılaştırılırken beyitlerin genel olarak anlamı aktaran türde tercüme edildiği görülmüştür. Kaynak metinle arasında ciddi farklar olup olmadığının tespiti için bütün metnin tamamındaki beyitlerin tek tek KM ile karşılaştırılması gerekir ki bu durum tezin kapsamı dışında kalmaktadır.¹

Emre'nin tevîd bölümünde kaynak metinden farklı tercüme ettiği beyitlere daha yakından bakalım.

KM 8	Çün 'inâyet Kâdir ü Kayyûm kerd	ET 59	Halkı yokdan yaradup ma'dûm iden
	Der kefi-i Dâvud âhen mûm kerd		Âheni Dâvûd elinde mûm iden

Tevhîd bölümünün 8. beytinde ilk mısra "Kâdir ve Kayyûm olan (Allah) inâyet etti..." anlamındayken tercümede "Yaradılanları yoktan varedip yok eden (Allah)..." anlamında tercüme edilmiştir. İki mısra arasındaki benzerlik, Allah'ın farklı sıfatlarını zikretmiş olmaktan ibarettir.

¹ Çalışma esnasında dikkat çeken farklı tercüme edilmiş beyitlerden bazıları şunlardır: KM 142/ ET 182, KM 144/ ET 184, KM 153/ ET 193 numaralı beyitler farklı tercüme edilen beyitlere örnek olarak incelenebilir.

10. beytin ise ikinci mısrasında benzer bir durum vardır. Burada anlatılmak istenen konu aynı olduğundan, tercümeyi farklıdan ziyade mealen tercüme değerlendirmek daha doğru olacaktır.

KM 10	Ez-ten-i sābir be- kirmān kūt dād	ET 61	Cism-i şābir den virüp kirmāna kūt
	Hem zı- Yûnus loğmeî bâ hūt dād		Yûnus ’uñ kıldı maķāmın baṭn-ı hūt

Hiz. Yûnus’un bir süre balina karnında yaşamasına telmihte bulunan beytin ikinci mısrasında kaynak metinde anlam “*Yûnus ’u balinanın karnına lokma etti*” şeklindeyken tercümede “*Yûnus ’un mekânını balinanın karnı karar kıldı*” şeklindedir. Aynı konu farklı şekilde anlatıldığından mealen tercüme örneğidir.

14. beyte bakıldığında kaynak metin ile tercüme arasında ortak kelime kullanımının olmadığı dikkati ilk çeken nokta olmaktadır. Düzen olarak kaynak metinle paralel ilerleyen beyitte, konu da benzer niteliktedir.

KM 14	Ān yekī rā genc ü ni‘met mī-dehed	ET 65	Birine vāfir libās ü nān virür
	V’an diger rā renc ü zaḥmet mī-dehed		Biri ‘uryān açlığınan cān virür

Kaynak metinde “*Birine hazine ve nimet verir, diğerine eziyet ve zahmet verir*” anlamı, tercümede “*Birine çokça giysi ve ekmek verir, biri çıplak, açlıktan ölür*” anlamı vardır. Çok uzak anlamlar taşımadıklarından tercümenin, bu beyitte serbest tercüme özelliği taşıdığı söylenebilir.

22. beytin ikinci mısrası, kaynak metinden farklıdır.

KM 22	Murde -i şad sâle rā ḥay mī-koned	ET 72	Niçe yıllık mürde ye ol cān virür
	Īn be-cüz Ḥaḥ digerī key mī-koned		Derd-i bī-dermāna ol dermān virür

“*Bunu Hak’tan başka kim yapabilir?*” şeklinde istifham sanatının da kullanıldığı mısranın tercümesi “*Dermansız derde O derman verir*” şeklinde olmuştur. Mütercimnin serbest tercüme sınırlarını aşip kendi yorumuyla yazdığı mısranın farklı tercüme kategorisinde değerlendirilmesi uygun olur.

25. beytin ilk mısrası birebir tercüme özelliği gösterirken ikinci mısranın tercümesi, kaynak metinden farklılaşmaktadır.

KM 25	Hîç kes der- milk -i ü enbāz nī	ET 75	Hîç milk inde anuñ enbāzı yok
	Ḳavl-i ü rā laḥn nī āvāz nī		Pādişāhdur hemdem ü hemrāzı yok

“Sözünün sesi de nağmesi de yoktur” anlamına gelen ikinci mısra, tercümede “Dostu ve sırdaşı olmayan Padişah’dır” anlamındadır. İkisinde de Allah’ın sıfatlarından bahsedilmektedir. İkisinde bahsedilen sıfatların ortak yönü ise iletişimle alakalı olmalarıdır. Her ne kadar zorlama bir yorum gibi görünse de mısranın tamamen farklı bir tercüme olarak değerlendirilemeyeceği, mealen tercüme yorumunun daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Emre, kaynak metinde bulunan cinas ve iştikak sanatlarının neredeyse hiçbirini tercümesine yansıtmamıştır.¹ Kaynak metinden bağımsız olarak Emre’nin tercümesinde cinas sanatını uyguladığı birkaç beyit vardır² ancak iştikak sanatına rastlanmamıştır. Emre’nin, kaynak metni tercüme ederken biçim ve lafza dair sanatları aktarma konusunda hassas davranmadığı anlaşılmaktadır.

Kaynak metinde iktibas edilen ayetlerden bazıları tercüme metinde de iktibas edilmiştir.³ Kaynak metinde iktibas edildiği hâlde tercümede iktibas edilmeyen bir⁴, kaynak metinde olmadığı hâlde tercümede iktibas edilen yine bir âyet⁵ vardır.

3.5.Tercüme-i Pendnâme’ye Dair Genel Bir Değerlendirme

Emre, *Terceme-i Pendnâme-i Attâr* adını verdiği *Pendnâme* tercümesinde hem kaynak metin vezni olan *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbına, hem de kaynak metin nazım biçimi olan *mesneviye* bağlı kalmıştır. 853 beyitlik *Pendnâme*’yi 957 beyitle tercüme etmiştir. Eserin başındaki toplam 51 beyitlik Farsça mukaddime ve sebeb-i telif ile eserin sonunda Emre’nin eklediği 13 beyitlik hâtime bölümü çıkarıldığında tercümenin 893 beyit olduğu

¹ Kaynak metinde cinaslı kafiye bulunan beyitlere Emre’nin tercümesinde karşılık gelen beyit numaraları sırasıyla şöyledir: 282, 286, 288 ve 568.

² Key şağın gönlünü yıkma **kimsenüñ**/ Yıkmasınlar gönlünü tā **kim senüñ** (KM 64/ ET 117; aynı beyit ET 318 numarada tekrar yazılmıştır); Yırtma şağın perdesini **kimsenüñ**/ Yırtmasınlar perdeñi tā **kim senüñ** (KM 441/ ET 498); Heşt haşlet hor eyler **âdemi**/ Eydeyim bir bir işit ey **âdemî** (KM 487/ ET 553); İsteme düşmeden iy cān **hâcetüñ**/ ‘Arz-ı hâcet düşmene ne **hâcetüñ** (KM 494/ ET 560); H’ân yidür mihmānı şalma **ac-ıla**/ Üstüne tā bāb-ı rahmet **açıla** (KM 588/ ET 665); Dost şanma dost olmaz bāde-**hor**/ Tutma şāhum gel bu sözi katı **hor** (KM 783/ ET 883); Hoş tütarsañ hastayı ger **ac-ıla**/ Üstüne cennet kapısı **açıla** (KM 847/ ET 939).

³ Kaynak metinde 28. beyitte iktibas edilen ayetin *rahmeten li’l-‘âlemîn* kısmı, tercümenin 78. beytinde aynı şekilde iktibas edilmiştir (Enbiya/ 107). 48. beyitte iktibas edilen ayetin *lâ taknetu* kısmı, tercüme metnin 100. beytinde aynı şekilde iktibas edilmiştir (Zümer/53). Kaynak metinde 649. beyitte ayetin *innemâ evlâduhum* kısmı iktibas edilirken, tercümenin 740. beytinde *innemâ emvâlukum evlâduhum* şeklinde iktibas edilmiştir (Tegâbün/15). Kaynak metinde 698. beyitte iktibas edilen ayetin *lâ tefrah* kısmı, tercüme metindeki karşılığı olan 785. beyitte aynı şekilde iktibas edilmiştir (Kasas/76).

⁴ Kaynak metnin 44. beytinde iktibas edilen ayetin *yu’ haz nevâsî* kısmı, tercüme metinde iktibas edilmemiştir (Rahman/41).

⁵ Tercümenin 589. beytinde ayetin *hablün min mesed* kısmı iktibas edilmiştir (Tebbet/5).

görülür. Aralarda tekrarlayan beyitlerin varlığını ve bazı beyitlerin birden fazla beyitle tercüme edildiği yerleri dikkate almakla beraber Emre'nin kaynak metne biçim ve içerik açısından bağlı bir tercüme eser ortaya koyduğunu söylemek doğru olacaktır.

Emre'nin tercümesi kaynak metinle paralel ilerlemektedir. Başlıklar çoğunlukla kaynak metindeki farklı yerlerdedir ve kaynak metindeki daha az sayıda başlık vardır. Ancak bu durum, metinlerin paralel ilerlemesini engellememiştir.

Tercüme eklenen bölümler, yukarıda da ifade edildiği üzere 21 beyitlik Farsça mukaddime ile 30 beyitlik sebab-i telif bölümüdür. Tercümede, kaynak metindeki karşılığı tespit edilemeyen bölüm yoktur ancak en fazla 6 beyitlik, konunun devamı niteliğinde fazladan beyitler vardır. Bazılarında Emre kendi mahlasını da beyit içerisinde zikretmiştir. Akışı bozmayan bu beyitlerin, ayrı bölüm olarak değerlendirilmesinden ziyade, açıklayıcı beyitler olarak kabul edilmesi daha uygun düşecektir. Bazen bir beyit birden fazla beyitle tercüme edilmiştir, bazen de aynı beyit başka bir yerde tekerrür etmiştir. Kaynak metinle tercüme metin arasındaki 40 beyitlik farkla beraber Emre'nin tercümesinin *mealen tercüme* olduğu söylenebilir.

Emre'nin tercümesi aruz ve kafiye açısından başarılı olarak nitelendirilebilir. Emre tercümesinin yarısından biraz fazlasında kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Vezin ve kafiye hususunda, biraz da metnin hacmine oranla yapılan kusurlara bakıldığından, bu kusurların kabul edilebilir düzeyde olduğunu söylemek ve aruz özellikleri açısından tercümeyi başarılı kabul etmek mümkündür.

Emre, *Pendnâme* tercümesini kaleme alış sebebini açıklarken ilk önce Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in kendisinden eseri tercüme etmesini istediğini söyler, sonra kendisinden önceki tercümelerden haberi olduğunu bildirerek onların tercümesinin işe yarar olmadığını ve mütercimlerinin hâl ehli olmamaları hasebiyle eseri tercüme ederek vebâl aldıklarını ifade eder. Emre'nin sebab-i telif bölümünde dile getirdiği bu tercüme saiki, yeniden tercüme/ yeniden yazma çalışmaları yapan herkesin aklına gelen “*Mütercimlerin kendilerinden önce yapılan tercümelerden haberleri var mıydı ve varsa buna rağmen neden yeniden tercüme ettiler?*” sorusuna yine herkesin aklına gelse de emin olunamayan cevaplardan birini kesin suretle vermiştir. Emre'nin tercümesiyle ilgili belki de en önemli nokta, sebab-i telif bölümünde kendinden önceki mütercimleri ve tercümelerini eleştirmiş olmasıdır.

Emre'nin tercümesine dil açısından bakıldığında, ağırlıklı olarak Arapça ve Farsçadan dilimize geçen kelimeleri tercih ettiği görülmektedir. Karşılaştırılan bölüm üzerinden bakıldığında tercümede yüzde 80 oranında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmışken, Türkçe kelime kullanma oranı yüzde 20'de kalmaktadır. Metnin tamamında kullanılan kafiye kelimelerinin dili de benzer sonuç verdiğiinden, tercümenin kaleme alındığı dönemde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin ortak dil hazinesindeki varlığı bu tercümede de kendisini göstermektedir.

Emre'nin tercümesinin diğer tercümelere nispeten daha fazla çoğaltıldığı günümüze ulaşan nüsha sayısının fazlalığından anlaşılmaktadır. Buna bakılarak çok okunup sevilen bir tercüme metin olduğu çıkarımı yapılabilir.

4. EDİRNELİ NAZMÎ VE *TERCÜME-İ PENDNÂME-İ ATTÂR* ADLI TERCÜMESİ

Edirneli Nazmî, *Tercüme-i Pendnâme-i Attâr* adlı tercümesini 967/1560 yılında, Sultan Süleyman döneminde ve Halep şehrinde tamamladığını eserinde kaydetmiştir. Günümüze ulaşan nüshanın istinsah tarihi, müellifin tercümeyi kaleme aldığı tarihten bir yıl sonrasına aittir.

73 bölüm ve 3.000 beyitten oluşan tercüme kaynak metindeki gibi tevhid bölümüyle başlar, naat bölümüyle devam eder. Kaynak metinden farklı olarak dört halife ile Hz. Hasan ve Hüseyin'in övüldüğü müstakil bölümlerle devam eder. Sebeb-i telif bölümüne de yer veren Nazmî'nin tercümesi, bu bölümden sonra kaynak metinle neredeyse paralel ilerler. Nazmî, bu çalışmada kaynak metin olarak esas alınan De Sacy neşrinden farklı bir nüsha kullanmış olmalıdır ama yine de iki nüsha arasında varolan farklar, karşılaştırmaya engel olacak ölçüde değildir.

Eseri neşreden Altun, 16. yüzyılda yazılan bu eserin tüm araştırmacılar tarafından tercüme olarak nitelendirildiğini ancak 3.000 beyitlik bir esere tercüme demenin ne derece doğru olabileceğine dair yorumu araştırmacılara bıraktığını söylemiştir.¹ Ayrıca Nazmî'nin eserinin bir yönüyle tercüme, diğer yönüyle şerhe yakın olduğunu belirtmiştir.²

Bize göre tercüme *tevsien* (*genişletilerek yapılmış*) tercüme³ sınıfında kabul edilmelidir. Eserin şerh niteliğini taşıdığının söylenebilmesi için kaynak metindeki beyitlerin açılanarak işlenmesi gerekirdi. Yani kaynak metindeki bir beyti, devamında o beyitte anlatılanların daha iyi anlaşılmasına yönelik beyitler takip etseydi tercümeden çok şerh özelliği taşıdığı söylenebilirdi. Oysa beyitler arasında böyle bir ilişki tespit edilememiştir. Nazmî'nin kendisi de zaten eserini şerh olarak görmek yerine tasnif olduğunu söylemeyi uygun görmüştür.

4.1. Vezin ve kafiye

Tercüme kaynak metinle aynı nazım şeklinde ve vezninde, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbındadır.

¹ Altun, *Edirneli Nazmî: Pend-nâme-i Nazmî*, 5.

² Altun, 30.

³ Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 80.

Transkripsiyonlu metni üzerinden vezin ve kafiye incelemesi yapılan tercümede bulunan vezin aksaklıklarının yazma nüsha üzerinden sağlaması yapılamadığından, varolan kusurların Nazmî'ye mi yoksa latinize metne mi ait olduklarını tespit etmek güçtür.¹ Bu yüzden tüm metni vezin açısından kontrol etmek mümkün olamamıştır. Nazmî'nin sık sık imaleye başvurduğu, gerektiğinde sekt, vasl ve med uygulamalarıyla vezni koruduğu görülmüştür. Varolan hatalara rağmen tercüme, genel olarak vezin açısından başarılı kabul edilebilir.

Cinaslı kafiye kullanımıyla dikkat çeken Nazmî'nin tercümesinde metindeki beyit sayısına oranla çok az sayıda kafiye kusuruna düştüğü de gözden kaçmamıştır. Diğer tercümelerdeki beyit sayısı Nazmî'nin tercümesinden çok daha az olmasına rağmen kusurlu kafiye içeren beyit sayıları daha fazladır. Bu açıdan Nazmî'ye hakettiği değeri vermek gerekir. İlgili bölümde yapılan incelemelerin ışığında tercümenin vezin ve kafiye açısından başarılı olduğu söylenebilir.

4.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Edirneli Nazmî'nin tercümesi 3.000 beyit olup hacim olarak kaynak metnin üç buçuk katıdır. Beyit sayısından da anlaşılacağı üzere Nazmî *Pendnâme*'yi genişleterek tercüme etmiştir. Tek tek beyitleri karşılaştırmak mümkün olamamışsa da bölüm bazında metne ekleme veya eksiltme yapıp yapılmadığı saptanabilmiştir. Kaynak metindeki 3, 8, 48, 64 ve 69 numaralı bölümlerin tercüme metinde karşılığı bulunamamıştır. Tercümedeki 36 ve 66. başlıklara denk gelen bölümler de kaynak metinde yoktur. Neredeyse tüm tercüme metinlerde rastlanan bu farklılıkların nüsha farkından kaynaklanıyor olması ihtimali yüksektir.

Nazmî tercümesine kaynak metinde olduğu gibi tevhid bölümüyle başlar, naat ile devam eder. Sonrasında kaynak metinden farklı olarak Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye naat adını verdiği ayrı başlıklar altında övgü dolu beyitler yazar. Kaynak metinde birer beyitle anılan dört büyük halifeye her biri ortalama 15 beyitten oluşan bölümler ayırmıştır. Ardından yine kaynak metinde olmayan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e övgü bölümü gelir. Sonrasında Nazmî, telif sebeplerine değindiği bölüme geçer. Tercümesini kaleme alışı üzerinde etkili olan hususlara değinmesinin ardından konunun işlendiği bölüm gelir.

---

¹ Bazı yerlerde metnin latinizesi esnasında yapılan hatalar hemen fark edilebilirken, bazı yerlerde yazma nüshaya başvurmadan hatanın kaynağını bulmak mümkün olamamıştır. Ancak Nazmî'nin üslûbuna aşina olunca hataların çoğunun transkribe esnasında meydana geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Aşağıdaki tabloda kaynak metindeki ile Nazmî'nin tercümesindeki bölümlerin beyit sayıları karşılaştırılmıştır. Bu tabloya bakıldığında Nazmî'nin tercümei ne boyutta genişlettiği daha rahat anlaşılabilir.

	Pendnâme	Tercüme-i Pendnâme
Tahmîd ve Tevhîd	25	58
Naat	9	43
Din büyüklerini ululama	6	15+15+15+16+20=81
Sebeb-i telif	-	57
Münâcât	12	76
Konunun işlendiği bölüm	795	2636
Hâtime	6	49
Toplam	853	3000

4.2.1. Giriş bölümü

Tercümenin giriş bölümü kaynak metindeki gibi tevhîd bölümüyle başlar. Giriş bölümünde kaynak metinden farklı olarak sebeb-i telif bölümü yer alır.

a) *Tahmîd ve tevhîd*

Kaynak metinde 25 beyit olan bu bölüm tercümede 58 beyitle tercüme edilmiştir. Tercümenin 18. beytine kadar beyitler bir, bazen iki beyitle tercüme edilmiş, 18. beyit beş beyitle, sonrasında 24. beyte kadar bir beyit hariç yine birebir tercümeden sonra 36. beyitten 55. beyte kadar Nazmî tarafından eklenen beyitler yer alır. 56. beyit kaynak metindeki 25. beytin tercümesidir. Nazmî devamına eklediği iki beyitle tevhîd bölümünün tercümesini sona erdirir.

b) *Naat*

Kaynak metinde 9 beyit olan naat bölümü 43 beyitle tercüme edilmiştir. Kaynak metinde sadece Peygamber Efendimiz'den bahseden 26, 27, 28 ve 34 numaralı beyitler tercüme edilmiştir. 29-33. beyitlerde geçen dört büyük halifeyle ilgili beyitler tercüme edilmemiş, her biri için ayrı ayrı bölümler yazılmıştır. Onun yerine genel olarak ashaptan, onlara sebedenlerden, Ehl-i Sünnet, Hâricî ve Rafizîlerden bahsedilmiştir. Kısacası bölümün geri kalanı yine Nazmî tarafından eklenen beyitlerden oluşmuştur.

c) *Din büyüklerini ululama*

Dört büyük mezhep imamından bahseden altı beyitlik bölüm tercümede tespit edilememiştir. Nazmî onun yerine Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali için ayrı bölümler ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i de beraber anan bir bölüm yazmıştır. Bölüm başlıkları şu şekildedir:

- Der-na't-ı Ebû Bekir radiyallâhı anh (102 ilâ 116. beyitler/ 15 beyit)
- Der-na't-ı Ömer radiyallâhu anh (117 ilâ 131. beyitler/ 15 beyit)
- Der-na't-ı Osman radiyallâhu anh (132 ilâ 146. beyitler/ 15 beyit)
- Der-na't-ı Ali radiyallâhu anh (147 ilâ 162. beyitler/ 16 beyit)
- Der-na't-ı Hasan ve Hüseyin Radiyallâhu anh (163 ilâ 182. beyitler/ 20 beyit)

Bu bölümler tercümeden bağımsız olarak Nazmî tarafından tercüme eklenmiş olup toplamda 81 beyittir.

d) *Sebeb-i telif*

Der-sebeb-i nazm-ı kitâb başlığı altında *Pendnâme*'yi kaleme alma sebeplerinden bahseden Nazmî, Allah'a hamd ve Peygamber'e salâtın ardından şu beyitle konuya giriş yapar:

NT 184   Bu kitâbuñ girelim tavşîfine
N'oldı bâ'ış diyelüm **taşnî**fine

Nazmî'nin eseri, karşılaştırılan metinler içinde tasnif kelimesinin kullanıldığı ikinci tercüme olmuştur. Daha önce Za'îfî kendisinden musannif diye bahsetmişti. Eserine bakıldığında da başka bir tercüme eserle birleştirdiği çalışması sebebiyle kendisini bu şekilde adlandırmış olduğu neticesi ortaya çıkmıştı. Hiçbir kelimeyi boş yere kullanmayan diğer divan şairleri gibi Nazmî'nin de bu kelimeyi öylesine kullanmadığı, eklediği beyitler sebebiyle yaptığı işi bir tasnif olarak nitelendirdiği söylenebilir.

Sonra Nazmî, güzide evliyadan olan Şeyh Attâr'ın kaleme alıp adını *Pendnâme* koyduğu bu eseri insanların istifadesine sunduğunu ama dilinden dolayı yalnız Farsça bilenlerin bu eseri anlayabileceğini görünce herkesin bu eserden haberdar olabilmesini arzu ettiğini söyler. Hülâsa işe yarar ve gerekli gördüğü nasihatleri böylece tercüme eder. Aşağıdaki beyitte kendisine ait olan bazı beyitleri de katarak (derc ederek) tercüme ettiğini söyler:

NT 193   Dürc-i nazmda o pürdür dercüme

Katdım anı dağı k'itdüm tercüme

Nazmî, bu sözleriyle bir nevi genişletilmiş tercüme yaptığını dile getirir. Tercümeyle eklediklerini veya eserini ise telif olarak değerlendirmez.

194. beyitten sonra gelmesi gereken ancak metinde 196. beyitten sonra atılan *Esmâ-ı Âşıkâne* adı verilen bir başlık vardır. Sebeb-i telifin devamı niteliğindeki bu başlıkta Nazmî neden Hüsrev ü Şîrîn, Leyla vü Mecnûn ve Vâmık u Azrâ gibi aşk konulu bir mesnevi yazmayı tercih etmediğini anlatır. Tüm bu mesnevilerin inci gibi dizilmiş benzersiz manzum mesneviler olduklarını söyler ama bunları kuru efsanelerden ibaret diye vasfeder. Konularının dünyevi olduğunu, uhrevî bir fayda sağlamadıklarını, dinle ilgili hiçbir konu içermediklerini, nasihat ve dine bir fayda içermeyen sözlerle hiç önem vermediğinden dolayı da bu tür mesnevilere yönelmediğini anlatır. Nazmî'ye göre “sözlerin şeyhi nasihat”tır. İnsanların kendisini hayırla yâd etmesi için ve Şeyh'ten de manevî destek aldığını söyleyerek tercümesine başlar.

NT 16 Destime alup kitâbet hâmesin
Şeyhuñ itdüm **tercüme** Pend-nâme'sin

Kitâbet, sözlükte bir şeyi düzgün ve kurallara uygun şekilde kaleme alma şeklinde tanımlanmıştır.¹ Buradan Nazmî'nin tercüme esnasında nazım kurallarını dikkate aldığı anlaşılabilir. Ayrıca eserinin tercüme olduğunun tekrar üzerinde durduğu gözden kaçmamalıdır.

Nazmî'nin eseri tercüme etmesinin sebepleri özetle şu şekilde sıralanabilir:

- Farsça eseri Türkçe konuşanların da okuyup anlayıp istifade edebilmesi.
- Eserin insanlara dinî yönden faydalı olacağı düşüncesi.
- Okuyanların duasını alıp hayırla anılma isteği.
- Manzum tercümesiyle nazımdaki başarısını ortaya koyabilecek olması.

Son yazdığımız sebep, bunun Nazmî'nin beyitlerindeki söylemlerin alt metninde hissedilmesinin yanı sıra, eseri birebir tercüme etmekle iktifa etmeyip eserin hacmini katbekat aşan bir tercüme eser ortaya koymasından çıkarılan bir sonuçtur.

¹ “KİTÂBET,” *Kubbealtı Lugatı* içinde, erişim 11 Şubat 2024, <http://lugatim.com/s/kitabet>.

e) *Münâcât*

Kaynak metinde 12 beyit olan bölüm, tercümede 76 beyitle tercüme edilmiştir. Bölüm başlığıyla müsemma Allah’a dua, yakarış ve tövbe içeriklidir. Beyitler içerik olarak çok benzese de kaynak metinle tam olarak eşleştirme sağlanamamıştır. Örneğin içinde ayet iktibas olduğu için eşleşmesi gereken beyit bile birebir tercüme değildir:

KM 48 Mağfîret dâred umîd ez-luţf-i tu NT 272 Çün buyurduñ aña sen yâ Rabb hû
Z’an ki ħod fermûdeî *Lâ taĥnetu* Raĥmetûnden iţhâr idüp *Lâ taĥnetu*

Örnek verilen beyitte iktibas dolayısıyla eşleştirme yapabilmek mümkün olmuştur. Yine buradan da anlaşılacağı üzere Nazmî konuyu genel anlamıyla alıp aktarmayı tercih etmiştir.

315. beyit itibarıyla giriş bölümü sona ermekte ve konunun işlendiği bölüme geçilmektedir.

4.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Nazmî, 316. beyitle beraber konunun işlendiği bölüme geçiş yapar. Konu, toplamda 61 başlık altında işlenmiştir. Tabloda ilk verilen bölüm numaraları tercüme metne aittir, ikinci yazılan numaralar ise kaynak metinde bu bölümlere karşılık gelen bölümlerin numaralarıdır. Kaynak metinde olup da tercümede başka bir bölümün devamı niteliğinde olan bölümler ise parantez içinde verilmiştir. Bu bölümde atılan başlıklar sırasıyla şu şekildedir:

	Kaynak Metin (De Sacy)		Pendnâme-i Nazmî
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefs-i emmâre	11/5	Der-şükr ü nikûhiş-i nefs-i emmâre
6	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmûşî	12/6	Der-fevâ'id-i hâmûşî
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i imân	13/7	Der-‘amel-i hâlis
8	Der-beyân-ı asl-ı imân	14/9	Der-sîret-i mülûk
9	Der-sîret-i mülûk	15/10	Der-nişân-ı büzürgî
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	16/11	Der-ihtirâz kerd-i çehâr çiz
11	Der-beyân-ı çâr çiz ki ender-vey hatar boved	17/12	Der-sıfat-ı nîk-bahtî
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	18/13	Der-sıfat-ı âfiyet
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	19/14	Der-sıfat-ı tevâzû
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	20/15	Der-‘alâmet-i bed-bahtî
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	21/16-17	Der-sıfat-ı riyâzet
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefs ü terk-i dünyâ	22/18	Der-beyân-ı fakr
17	Der-mücâhede-i nefs	23/19	Der-beyân-ı terk-i tekellûf
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	24/20	Der-‘alâmet-i eblehî
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	25/21	Der-beyân-ı ‘âkıbet-i terk-i dünyâ
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	26/22	Nasihât der-sitâyîş-i ‘âkilân
21	Der-beyân-ı âkıbet-endişî	27/23	Der-beyân-ı rest-gârî

22	Der-beyân-ı akl u âkilân	28/24	Der-fazîlet-i zikr
23	Der-sıfat-ı restgârî	29/25	Der-beyân-ı rind-gânî
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te'âlâ	(26)	(Bölüm üst başlığın içerisinde)
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	30/27	Der-'alâmet-i müdbirî
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	31/28	Der-beyân-ı ân ki h'âr ne-bâyed dâşt
27	Der-alâmet-i müdbirî	32/29	Der-fürû horden-i hışm
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâştên ne-bâyed	33/30	Der-beyân-ı ân çâr çiz ki bekâ ne-dâred
29	Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i diğer râ mî-zâyed	34/31	Der-beyân-ı çâr çiz ki be-çâr çiz temâm mî-şevêd
30	Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred	35/32	Der-beyân-ı vakt-i sühan goften
31	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer tamâm bâşed	36	Der-ganîmet dâştên-i 'ömr
32	Der-beyân-ı çâr çiz ki ân-hâ râ bâz-gerdâniden mehâl est	37/33	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz hâsıl âyed
33	Der-sıfat-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer mî-âyed	38/34	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-ber dehed
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çiz ez-çâr çiz	39/35	Der-beyân-ı ân ki âdemî ez-çâr çiz şikest yâbed
35	Der-beyân-ı çâr çiz ki âdemî râ şikest âred	40/36	Der-beyân-ı ân ki ez-çâr çiz ihtirâz bâyed kerd
36	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-hatâhâst	(37)	(Bölüm üst başlığın içerisinde)
37	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-atâhâ-yi Hudâst	41/38	Der-beyân-ı ân ki 'ömr-i âdemî ez-penc çizî mî-efzâyed
38	Der-beyân-ı çâr çiz ki 'ömr râ ziyâde mî-koned	42/39	Der-beyân-ı ân ki 'ömr-i âdemî ez-penc çiz be-kâhed
39	Der-beyân-ı penc çiz ki 'ömr ez-û be-kâhed	43/40	Der-beyân-ı ân ki ez-penc çiz ihtirâz bâyed kerd
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rîzed	44/41	Der-beyân-ı ân ki penc haslet âb-ı rûy efzâyed
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	45	Der-beyân-ı çizhâ ki ez-ân h'ârî hâsıl şevêd
42	Nasâyih	46/45	Der-beyân-ı çizhâ ki be-kâr mî-âyed
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	47/46	Der-beyân-ı penc çiz ki ez-penc kes Tevakkü' dâştên ne-bâyed
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	48	Der-beyân-ı ân ki çâr çiz ez-kerâmethâ-yı Hakk-est
45	Der-beyân-ı şiş çiz ki be-kâr âyed	49	Der-beyân-ı ma'rifet
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-îşân ne-y-âyed	50/53	Der-beyân-ı verâ'
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	51/54	Der-beyân-ı takvâ
48	Der-beyân-ı restgârî	52/55	Der-beyân-ı hîdmet
49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak üst	53/56	Der-hürmet dâştên-i mihmân
50	Der-çehâr haslet ki terk kerdên mî-bâyed	54/57	Der-beyân-ı 'alâmet-i ahmak
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	55/58	Der-'alâmet-i fâsık
52	Der-beyân-ı ma'rifetullâh	56/59	Der-'alâmet-i şakî
53	Der-beyân-ı verâ'	57/60	Der-'alâmet-i bahilân
54	Der-beyân-ı fevâid-i hîdmet	58/61-62	Der-beyân-ı hâcet costen
55	Der-beyân-ı ta'zîm-i mihmân	59/63	Der-beyân-ı çâr haslet-i fî'l-i şeytânî boved
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	60/65	Der-sıfat-ı ehl-i nifâk
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık	61/66	Der-'alâmet-i muttakîyân
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	62/67	Der-'alâmet-i ehl-i behîşt

59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	63/68	Der-fazîlet-i sadaka
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	64/70	Der-beyân-ı fevâ'id-i sabr
61	Der-beyân-ı kanâat	65/71	Der-beyân-ı tefrîd ü tecrîd
62	Der-beyân-ı sehâvet	(72)	(Bölüm üst başlığın içerisinde)
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârâ-yı şeytân est	66	Der-beyân-ı kerâmethâ-yı Hak
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil	67/73	Der-beyân-ı dûst gûyed
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık	(74)	(Bölüm üst başlığın içerisinde)
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî	68/75	Der-beyân-ı sılâ-i rahm
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet	(76)	(Bölüm üst başlığın içerisinde)
68	Der-beyân-ı sadaka dâden	69/77	Der-beyân-ı fakr
69	Der-nasâyih	70/78	Der-beyân-ı gaflet gûyed
70	Der-beyân-ı sabr		
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd		
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm		
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed		
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyih-i diğer		
75	Der-beyân-ı sılâ-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân		
76	Der-beyân-ı fütüvvet		
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân		
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet		

Kaynak metinde konunun işlendiği bölüm 795 beyit iken Nazmî'nin tercümesinde bu bölüm 2636 beyittir. Bir beytin ortalama 3 beyitle tercüme edildiği söylenebilir. Başlıklar Farsçadır ancak çoğunlukla kaynak metinle aynı değildir. Konu içeriğini farklı bir söyleyişle aktaran türden başlıklar atıldığı söylenebilir.

4.2.3. Hâtîme

Hâtîme bölümü 2952. beyitle başlar. Kaynak metinde 6 beyit olan bu bölüm tercümede 49 beyittir. Eserini tamamladığı için Allah'a hamd ile söze başlayan Nazmî, Peygamber'e, âline ve ashabına salât ve selam eder, sonrasında daha önce kendilerinden bahsetmiş olduğuna da değinerek dört büyük halifeyi, Hz. Hasan ve Hüseyin'i tekrar anar. On iki imama selam, dört büyük mezhep imamına rahmet gönderir. Şeyh Attâr'a da dua edip eseri tamamladığı tarihi ve yeri zikreder.

NT 2979   Oldı pes tokuz yüz altmış yidi tã
Hicreti ser-ğayl-i cem'-i enbiyâ

Manzum kitabını Halep'te ve Sultan Süleyman zamanında bitirdiğini söyleyip Sultan'ı da birkaç beyitle metheder. Sonra sıra kendisine gelir. Allah'a tövbe ve istiğfar eder, af diler, yazdığı kitabı okuyanlardan da dua istemeyi ihmal etmez. Yazdıklarının toplamda

3.000 beyit olduğunu kaydeden Nazmî, bu eseri kaleme almaktaki tek amacının dua almak olduğunu yineleyerek tercümesini sona erdirir.

4.3.Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

4.3.1. Kafiyelerin Tercüme Biçimleri

Edirneli Nazmî 853 beyitlik *Pendnâme*'yi 3.000 beyit olarak tercüme etmiştir. Tercümenin hem hacminden, hem de özellikle giriş bölümünden sonra beyitlerin tercümesinde daha çok konunun aktarılıp kaynak metne birebir bağlı kalınmadığından dolayı kaynak metnin tüm beyitlerini tercüme içerisinde karşılaştırmaya konu olacak şekilde tespit etmek mümkün olmamıştır. Buna bağlı olarak bu bölüm diğer tercümelerin incelemelerinden biraz farklı olacaktır.

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Nazmî kaynak metni genişleterek tercüme ettiğinden kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktardığı örnekler, metnin tamamına oranla az sayıdadır. Nazmî, 25 beyitlik tevhid bölümünde birebir tercüme ettiği beyitlerin 10'unda kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktarmıştır. Kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktardığı bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

KM 3	Ân ki fermân kerd qahreş bād rā Tā sezāyī dād qavm-i 'Ād rā	NT 5	Bāda emr itdi pes ol emriyle bād Eyledi yekser helāk-i qavmi 'Ād
5	Ân Hudāvendī ki hengām-ı seher Kerd qavm-i Lūt rā zīr u zī-ber	7	Oldur ol Qādir ki hengām-ı seher Lūt qavmin eyledi zīr ü zeber
17	Ân yekī pūşide sencāb u semūr Diğeri hoŧte brehne der- tenūr	23	Kiminūñ giydügi sincāb u semūr Kimi bir tennüredir yiri tenūr
21	Bī-peder ferzend peydā ü koned Tıfl rā der-mehd gūyā ü koned	30	Bī-peder ferzend peydā eyler ol Hem beşikde tıflı gūyā eyler ol
24	Ez-zemān-i hoşk rüyāned giyāh Āsmānhā rā hem ü dāred nigāh	34	Huşk yirden bitirür hoş ter giyāh Her biri gök yüzine eyler nigāh

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Tevhid bölümünde kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarıldığı 6 beyit vardır.

KM 13	Hest sulṭānī müselleṃ mer-ū-rā Nīst kes rā zehre-i çün u çerā	NT 17	İmdi sulṭanlık müselleṃdür aña Kim diyebilür aña çün ü çerā

15	Ān yekī rā zer du şad hemyān dehed Digerī der-ḥasret-i nān cān dehed	20	Sīm ü zer birle kimi añlar cenān Ḥasret-i nān ile virür kimi cān
22	Murde-i şad sāle rā ḥay mī-koned Īn be-cüz Ḥaḫ diğerī key mī-koned	31	Mürde-i şad sāleyi eyler o ḥay Andan özge kimdür iden anı hey
23	Şāni‘ī k’ez-ṭīn selāṭīn mī-koned Necm rā recm-i şeyāṭīn mī-koned	35	Necm ile eflāki tezyīn eyledi Necmi hem recm-i şeyāṭīn eyledi
25	Hīç kes der-milk-i ü enbāz nī Ḳavl-i ü rā laḥn nī vü sāz nī	56	Bilgili kimse degil enbāz aña Her-giz olmaz kimseler hem-rāz aña

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Nazmî genişletilmiş bir tercüme kaleme aldığından dolayı beyitlerin çoğunda doğal olarak kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanılmıştır. Ancak yine tevhîd bölümünde kaynak metindeki karşılığı tespit edilen beyitlerdeki farklı kafiye kullanımlarının örnekleri aşağıda verilmiştir.

KM 1	Ḥamd-i bī-ḥadd ān Ḥudā-yı pāk rā Ān ki īmān dād moştī ḥāk rā	NT 1	Ḥamd-i bī-ḥadd aña kim vāḥiddir ol Her zemān mevcüddur vāciddir ol
6	Sūy-i ü ḥaşmī ki tīr endāḥte Peşşei kâreş kifāyet sâḥte	8	Atdı bir ḥaşmı ki tīr andan yaña Ḳahr içün bir peşşeyi şaldı aña
9	Bā-Süleymān dād milk ü serverī Şod muṭī‘-i ḥātemeş dīv ü perī	12	Hem Süleymān’a virüp ḳadr-i refī‘ İns ü cīni itdi emrine muṭī‘
16	Ān yekī ber-taḥt bā-şad ‘izz u nāz V’an diger kerde dehān ez-fāḳa bāz	22	Kimi taḥt üzre müsā‘id baḥt u raḥt Kimi ber-taḥt-ı belā bergeşte baḥt
19	Ṭarfetu’l-‘aynī cihān ber-hem zened Kes nemī-yāred ki an-cā dem zened	29	‘Ālemi birbirine ursa temām Kimdür iden aña anıñçün kelām

Nazmî 361 beyitte Türkçe kafiye kelimesi kullanmıştır. 367 beyitte de kafiye kelimelerinden biri Türkçedir. *Ol/yol, çok/yok, sakın/yakın, kıl/bil, idesin/gidesin, kişi/işi* benzeri genelde kafiye kelimesi olarak sıkça kullanılan kelimeler dışında kalanlardan birkaç örnek beyit aşağıda görülebilir. Tercümedeki beyitlerin kaynak metinde birebir hangi beytin tercümesi oldukları tespit edilemediğinden yalnızca tercüme beyitler verilecektir.

NT 475	Dāyim olsun iy püser yoldaşlaruñ Atalar pendin tutun ḳardaşlaruñ
530	Rāy-ı bed hem başa gavḡa öşürür

Mā-ḥaṣal āḥir belāya düşürür

754 Faḫruñ için yok yere var ağlama
Faḫrı hoş gör faḫrı gāfil çağlama

Edirneli Nazmî'nin tercümesinde cinaslı kafiye örnekleri de çok sayıdadır.¹ Nazmî'nin tercümesindeki cinaslı kafiye sayısının çalışmaya konu diğer tüm *Pendnâme* tercümelerinden sayıca çok daha fazla olduğu görülmüştür.

NT 779 Eyleme ḳaddūñ dü tā mişl-i kemer
Ḥızmetinde bir kesūñ ola kem er
1162 Ehli koyup meyl kılmak cāhile
Cehle düşmekdür hevā-yı cāh ile
2206 Ol ki dāyim zıkr ḥaḳında olmaya
Ol degül mi ana bî-'aḳl olma yā

Kafiye kelimelerden birinin Türkçe, diğerinin Arapça veya Farsça olduğu beyitlere aşağıdaki örnekler verilebilir:

NT 505 Tıflveş edāsına aldanma var
Zen şıfat olma zer ü zīver hezār
569 Olasın emn üzre tā kim muttaşıl
Anı sen Ḥaḳḳ'ıñ tamām iḥşānı bil

4.3.2. Kafiye Kusurları

Nazmî'nin tercümesinin 56 beytinde kafiye kusuru görülmüştür. Bu kusurların görüldüğü 50 beyitte kafiyei sağlayan revî harfî yoktur ve ahenk ek ve rediflerle sağlanmıştır.²

Zerrece mihr eyleme dünyāya kim
Oldı maḡbedün aña mihr itdi_o kim (NT 545)
Her şeb olsun 'ādetün çok çok şehir
Muttaşıl ḥ'ābı ḳo her şeb tā şehir (581)
Nā-kes olan kes kim ölür ḳalır dimez

¹ Diğer örnekler için bkz. NT 59, 85, 89, 166, 212, 237, 256, 257, 262, 315, 318, 397, 436, 466, 469, 495, 517, 526, 577, 593, 609, 624, 654, 669, 687, 750, 753, 779, 832, 961, 1007, 1063, 1073, 1162, 1168, 1178, 1229, 1236, 1260, 1321, 1460, 1631, 1664, 1695, 1809, 1866, 1881, 1945, 2004, 2095, 2156, 2162, 2206, 2211, 2310, 2311, 2568, 2678, 2848.

² Diğerleri için bkz. NT 358, 360, 362, 616, 692, 725, 736, 957, 1000, 1021, 1106, 1111, 1116, 1147, 1220, 1280, 1305, 1340, 1348, 1386, 1396, 1455, 1651, 1828, 1867, 1987, 2056, 2083, 2124, 2132, 2182, 2198, 2199, 2302, 2314, 2334, 2368, 2375, 2383, 2408, 2437, 2516, 2530, 2542, 2549, 2683, 2732.

Ölümü añmaz varsa ölüm dimez (668)

İki beyitte adı konulmayan kafiye kusurlarından sayılan reviden önceki harekenin farklı olması durumu vardır:

Cümleten uyğudadır halk-ı cihân

Uyanurlar lîk mevt irdügi gün (NT 347)

Hem-dem olmaz müdbir olan ehl ile

Hem-dem olur üns-i ehl-i cāh ile (1159)

Yine adı konulmayan kusurlardan sayılan revî harfinin bir mısradaki ekte, diğerinde kökte olduğu birkaç beyit vardır:

Hak bu bî-keslik belâdur iy püser

Olmasun ‘âlemde bî-kes kimseler (NT 655)

‘İlm bî-‘aql olmaz aşla kâriger

‘İlmini bî-‘aql añlamaz kalur gider (1278)

Evvelâ endîşesiz iden sühan

Nâdim olmak lâzım olur soñradan (1318)

4.3.3. Kafiye Hususunun Değerlendirilmesi

Nazmî’nin tercümesinin kafiye açısından değerlendirilmesinde, diğer tercümelerdeki gibi kaynak metin kafiyesiyle aynı veya farklı olan kelime sayılarının karşılaştırıldığı tabloyu hazırlamak mümkün olamamıştır. Giriş bölümü hariç diğer beyitleri tek tek karşılaştırmak ve içlerinden kaynak metindeki bir beyti yine bir beyitle tercüme ettiklerini bulup çıkarmak müstakil bir çalışmayı gerektirmektedir. Tercümeye bunun dışında genel olarak bakıldığında ise kaynak metinden katbekat fazla olması dolayısıyla çoğu beyitte farklı kafiye kullandığı sonucuna varılacağı açık olsa da diğer karşılaştırmalarla denk değildir. O yüzden Nazmî’nin tercümesinde yalnız kafiye diline bakılacaktır.

Aşağıdaki tabloda da görülebileceği üzere Türkçe kafiye kelimelerinin kullanımı tercümenin beşte birinden biraz fazladır.

Tercüme-i Pendnâme’de Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	361	%12
Türkçe ile karışık	367	%12
Arapça-Farsça	2.272	%76

Toplam	3.000	%100

Tercüme kafiye açısından bakıldığında ise kusurların tercüme oranla yok denecek kadar az olduğu görülür. Ayrıca Nazmî'nin cinaslı kafiye de dikkati çeken bir husustur. Aruz açısından da daha önce verilen bilgiler de dikkate alınarak başarılı olduğu söylenebilir.

4.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Pendnâme ve tercümesi, tevhîd bölümü üzerinden daha önce izlenen usul üzere karşılaştırılacaktır.¹

a) Tercüme edilmeyen beyitler

Nazmînin tercümesinde kaynak metnin tevhîd bölümünde olup da tercüme edilmemiş beyit bulunmamaktadır.

b) Kelimelere verilen karşılıklar, kelime bazında eklemeler-eksiltmeler

Tercüme aynen aktarılan kelimeler ile farklı kelimelerle verilen karşılıkların, tercümede eklenen veya eksiltelen kelimelerin gösterildiği bölüme ilk beytin incelenmesiyle başlanacaktır.

Birinci beyit:

KM 1	Ḥamd-i bî-ḥadd ān Ḥudāy-ı pāk rā	NT 1	Ḥamd-i bî-ḥadd āña kim vāḥiddür ol
	Ān ki imān dād moştî ḥāk rā		Her zemān mevcüddur vāciddür ol

Arapça *hamd* ve *bî-hadd* kelimeleri olduğu gibi tercüme aktarılmıştır.

Beyit birebir tercüme edilmemiştir. İlk mısra da Allah'ın adı ve *pāk* sıfatı zikredilmişken bunlar tercümede zamir ve *vâhid* sıfatıyla karşılanmıştır. Kaynak metindeki temiz ve pāk olma sıfatı (ki Kuddûs sıfatına karşılık gelir), tercümede tek olma sıfatına dönüşmüştür.

İkinci mısra ise kaynak metinden tamamen farklıdır. “*Bir avuç toprağa iman veren O’dur*” anlamına gelen ve Allah'ın Hz. Âdem'i topraktan yaratmasına telmihte bulunulan mısra yerine tercümede Allah'ın diğer iki sıfatı zikredilmiştir. Sonraki beyitte de mısranın tercümesi sayılabilecek bir anlam yoktur. Beyit mealen tercüme edilmiştir.

İkinci beyit:

¹ Beyitler kaynak metindeki sıralamaya göre verilecektir.

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığı altında değinilecektir.

Üçüncü beyit:

KM 3   Ān ki fermān kerd qahreş **bād** rā   NT 5   **Bāda** emr itdi pes ol emriyle bād
Tā sezāyī dād **qavm-i ‘Ād** rā   Eyledi yekser helāk-i **qavm-i ‘Ād**

Arapça *kavm* ve ‘*Ād* ile Farsça *bād* kelimeleri tercümede aynen kullanılmıştır.

Fermān (Farsça)	→	Emr (Arapça)
Sezā (Farsça)	→	Helāk (Arapça)
Kahr (Arapça)	Eksiltme	
	Ekleme	Yekser (Farsça)

İlk mısrada mısranın ilk kısmının ikinci kısmında tekrar edildiği görülür. Bu, lafzî sanatlar arasında geçen reddü’l-acuz ale’s-sadr uygulamasının bir türüdür. Tekrar edilen kısım ikinci mısranın başı/öznesi konumundadır. Nazmî bu beyti, ufak farklarla beraber mealen tercüme etmiştir.

Dördüncü beyit:

KM 4   Ān ki **lutf-i h̄iṣ** rā **izhār** kerd   NT 6   Hem **Ḥalīl’e lutfın izhār** eyledi
Ber-**ḥalīleṣ nār** rā **gūlzār** kerd   Aña anı **nārı gūlzār** eyledi

Arapça *lutf*, *izhār*, *Halīl* ve *nār* ile Farsça *gūlzār* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Beyti oluşturan ana kelimeler olduğu gibi tercümeyle aktarılmıştır. Edat, ek ve yardımcı fiillerin Türkçeye çevrilmesiyle beytin tercümesi gerçekleşmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçede ortak kullanılan kelimelerin sayısının ne kadar fazla olduğunu net gösteren örneklerdendir.

Beşinci beyit:

KM 5   Ān Ḥudāvendī ki **hengām-ı seher**   NT 7   Oldur ol kâdir ki **hengām-ı seher**
Kerd **qavm-i Lūt** rā **zîr ü zı-ber**   **Lūt qavm**in eyledi **zîr ü zeber**

Arapça *seher*, *kavm* ve *Lūt* ile Farsça *hengām* ve *zîr ü zeber* ikilisi tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Hudāvend (Farsça)	Eksiltme	
	Ekleme	Kâdir (Arapça)

Bu beyitte de bir kelime dışında kalanlar olduğu gibi tercümeyle aktarılmıştır. Değiştirilen şey ise Farsça Allah anlamında kullanılan *Hudāvend* kelimesinin zamirle karşılanıp yine

Allah'ın her şeye gücü yeten anlamındaki *kâdir* sıfatıyla bu zamirin desteklenmesi durumudur.

Altıncı beyit:

KM 6 Sûy-i ü **ḥaşmî** ki **tîr** endâhte NT 6 Atdı bir **ḥaşmı** ki **tîr** andan yaña
Peşşeî kâreş kifâyet sahte Kahr için bir **peşseyi** şaldı aña

Arapça *hasm* kelimesi ile Farsça *tîr* ve *peşşe* kelimeleri aynen aktarılmışlardır.

Sûy (Farsça)	→	Yana (Türkçe)

Birinci mısra birebir tercüme edilmiştir. İkinci mısradaki ise anlam aktarılmıştır.

Yedinci beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığı altında değinilecektir.

Sekizinci beyit:

KM 8 Çün 'inâyet Kâdir ü Kayyûm kerd NT 8 Hem dahı **Dâvud** elinden ol Mu'în
Der kef-i **Dâvud âhen mûm** kerd **Âheni** bir **mûma** döndürdi hemîn

Arapça *Dâvud* ile Farsça *âhen* ve *mûm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Kâdir u Kayyûm (Arapça)	→	Mu'în (Arapça)
Înâyet (Arapça)	Eksiltme	
Kef (Arapça)	Eksiltme	

Kaynak metinde geçen Allah'a ait sıfatları farklı bir sıfatla karşılayan Nazmî, bu beyti ortak kelimelerin ağırlıkta olduğu ama anlamı aktaran türde tercüme etmiştir.

Dokuzuncu beyit:

KM 9 Bâ-**Süleymân** dâd mülk ü serverî NT 9 Hem **Süleymân**'a virüp kadr-i refî'
Şod **muṭî'**-i ḥâtemeş dîv ü perî İns ü cîni itdi emrine **muṭî'**

Arapça *Süleymân* ve *mutî'* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Mülk ü serverî (Arapça-Farsça)	→	Kadr-i refî' (Arapça)
Dîv ü peri (Farsça)	→	İns ü cin (Arapça)
Hâtem (Arapça)	Eksiltme	
	Ekleme	Emr (Arapça)

Beyit, anlamın mealen güzel bir şekilde aktarıldığı beyit örneklerinden olmuştur.

Onuncu beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığı altında değinilecektir.

On birinci beyit:

KM 11	Bendeî rā erre ber-ser mî-nehed	NT	Kimine bir erre ber-ser eyler ol
	Digerî rā tâc ber-ser mî-nehed	15	Kimine bir tâc ber-ser eyler ol

Farsça *erre*, *ber-ser* ve *tâc* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Kaynak metinde yer alan hem *bendeî* (*bir kul*) hem de *digerî* (*diğeri*) kelimelerine *kimi* kelimesiyle karşılık veren Nazmî, *ber-ser* (*başına*) kelimesini değiştirmeden tercümesine almıştır. Attâr'ın bu beytinde kafiyeyi sağlayan revî yoktur, ahenk rediflerle sağlanmıştır. Mütercim aynı şekliyle aktarınca bu durum onun tercümesi için de geçerli olmuştur. Nazmî beyitteki ahengi sevmiş olmalıdır, yoksa tercümesinden kaleminin kuvvetli olduğu anlaşılan ve tercümesinde serbest hareket eden mütercimin bu bağlılığını açıklamak güçtür.

On ikinci beyit:

KM 12	Üst Sultân her çe h'âhed ân koned	NT	Ol durur Sultân ne dilerse ider
	'Âlemî rā der-demî vîrân koned	16	Dehri isterse ider zîr ü zeber

Tercümeyle aynen aktarılan tek kelime *Sultân* olmuştur.

'Âlem (Arapça)	→	Dehr (Arapça)
Virân (Farsça)	→	Zîr ü zeber (Farsça)

Beyit, kaynak metindeki anlamın tercümeyle aktarıldığı güzel beyitlerden bir diğeridir.

On üçüncü beyit:

KM 13	Hest sultânî müsellem mer-u-râ	NT	İmdi sultânîlik müsellem dür aña
	Nîst kes rā zehre-i çün ü çerâ	17	Kim diyebilür aña çün ü çerâ

Arapça *müsellem* ile Farsça *çün ü çerâ* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Kaynak metinde geçen *zehre* kelimesi tercümede tek kelimeyle karşılanmamış olsa da verilmek istenen anlam doğru bir şekilde ifade edilmiştir.

On dördüncü beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığı altında değinilecektir.

On beşinci beyit:

20

NT

NT 24

188

tam yansıtılmamıştır. Tercümede transkripsiyon hataları olabileceği ihtimaliyle beraber, kesin emin olamamakla birlikte, mütercim anlamı aktaran bir tercüme yapmıştır, denebilir.

On dokuzuncu beyit:

KM 19   Tarfetü'l-‘aynī cihān ber-hem zened   NT 29   ‘Ālemi birbirine ursa temām
Kes nemī-yāred ki ancā dem zened   Kimdür iden aña anuñ-çün kelām

Beyitte kaynak metinden aynen aktarılan kelime yoktur.

İlk mısradaki tarfetü'l-‘ayn (göz açıp kapayıncaya kadar) ifadesinin karşılığı yoktur ama genel olarak beyitteki anlam yansıtılmıştır.

Yirminci beyit:

KM 20   Ān ki bā-murğ-i hevā māhī dehed   NT 33   Hem hevā murğına ol māhī verir
Bendegān rā devlet u šāhī dehed   Kullarına devlet ü šāhī verir

Arapça *hevā* ve *devlet* ile Farsça *murğ*, *māhī* ve *šāhī* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılan kelimeler olmuştur.

Bendegān (Farsça)	→	Kullar (Türkçe)

Çoğu kelimenin olduğu gibi aktarıldığı beyit, birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi birinci beyit:

KM 21   Bî-peder ferzend peydā ü koned   NT 30   Bî-peder ferzend peydā eyler ol
Tıfl rā der-mehd gūyā ü koned   Hem beşikde tıflı gūyā eyler ol

Arapça *tıfl* ile Farsça *bî-peder*, *ferzend*, *peydā* ve *gūyā* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Mehd (Arapça)	→	Beşik (Türkçe)

Çoğu kelimenin olduğu gibi aktarıldığı beyit, birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit:

KM 22   Murde-i şad sāle rā hay mī-koned   NT 31   Mürde-i şad sāleyi eyler o hay
İn be-cüz Haq dıgerī key mī-koned   Andan özge kimdür iden anı hey

Arapça *hay* ile Farsça *mürde*, *sad* ve *sāl* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Be-cüz (Arapça)	→	Özge (Türkçe)

Hak (Arapça)	Eksiltme	

İlk mısradaki kaynak metindeki kelimelerin olduğu gibi aktarıldığı, eklerin ve yardımcı fiillerin Türkçeye çevrilmesiyle tercümenin gerçekleştiği görülür. İkinci mısradaki *Hak* kelimesi zamirle karşılanmış, *be-cûz* kelimesine özge kelimesiyle karşılık verilmesi ise çalışmaya konu diğer hiçbir *Pendnâme* tercümesinde kullanılmamış orijinal bir tercih olmuştur.

Yirmi üçüncü beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi başlığı altında değinilecektir.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24	Ez-zemîn-i huşk rüyâned giyâh	NT 34	Huşk yirden bitirür hoş ter giyâh
	Âsmân râ nîz ü dâred nigâh		Her biri gökyüzüne eyler nigâh

Farsça *huşk*, *giyâh* ve *nigâh* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Zemîn (Farsça)	→	Yir (Türkçe)
Âsumân (Farsça)	→	Gökyüzü (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hoş (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Ter (Farsça)

İlk mısradaki tercümeyle eklenen *ter* (*taze*) ifadesiyle mısranın başındaki *huşk* (*kuru*) kelimesi arasında anlam bakımından zıtlık vardır. Tezat sanatını icra eden Nazmî, bu sanatı uygulayabilmek için kaynak metinde olmayan bir kelime eklemiştir.

İkinci mısranın tercümesi ise kaynak metinden farklıdır. “*Gökyüzünü ayakta tutan O’dur*” anlamına gelen ilk mısra, tercümede ilk mısranın devamı kabul edilerek bitkilerin her birinin gökyüzüne baktığını anlatır. Oysa kaynak metinde Allah’ın kudretiyle gerçekleştirdiği iki farklı nokta işlenmiştir. Mütercim aynı fiili kullanmadan beyti tercüme etseydi, bunun bir tercih olduğu düşünülebilirdi ama bu hâliyle beyit yanlış anlaşılmış gibi görünmektedir.

Yirmi beşinci beyit:

KM 25	Hîç kes der-mülk-i ü enbâz nî	NT	Belgüli ¹ kimse değil enbâz aña
	Kavl-i ü râ lahn nî âvâz nî	56	Her-giz olmaz kimseler hem-râz aña

¹ Metnin neşrinde bilgili olan kelime anlamı dikkate alınarak değiştirilmiştir.

Farsça *enbâz* kelimesi aynen tercümeyle aktarılmıştır.

İlk mısranın tercümesinde kimsenin Allah’a denk veya ortak olmadığı açık ve belli olmadığı üzerinde durulmuştur. Mülk kelimesine karşılık verilmemiş olsa da anlamı aktaran bir tercümedir.

İkinci mısradaki Allah’ın sözünün sese ve ahenge sahip olmadığı anlatılırken, tercümede Allah’a kimsenin sırdaş olamayacağından bahsedilir. Bu sebeple mısranın kaynak metinden farklı tercüme edildiği söylenebilir.

Tevhîd Bölümünde Kelimelere Verilen Karşılıklar		
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Arapça Kelimeler	Hamd, bî-hadd, kavm, ‘Âd, lutf, izhâr, Halîl, nâr, seher, Lût, hasm, Dâvûd, Süleymân, mutî‘, Sultân, müsellemler, hasret, semûr, tenûr, hevâ, devlet, tıfl, hay.	23
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Farsça Kelimeler	Bâd, gülzâr, hengâm, tîr, peşşe, âhen, mûm, erre, ber-ser, tâc, zer, nân, cân, sincâb, nah, yah, hâr, murg, mâhî, şâhî, bî-peder, ferzend, peydâ, gûyâ, mürde, sad, sâl, huşk, giyâh, nigâh, enbâz.	31
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Arapça Kelime ile Karşılanması	Kâdir u Kayyûm→Mu‘în ‘âlem→dehr	2
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Farsça Kelime ile Karşılanması	Vîrân→zîr ü zeber Kemhâ→hârâ	2
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Arapça Kelime ile Karşılanması	Fermân→emr Sezâ→helâk Dîv ü perî→ins ü cin	3
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Türkçe Kelime ile Karşılanması	Sûy→yana Beste→döşek Bendegân→kullar	Zemîn→yir Âsumân→gökyüzü
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Türkçe Kelime ile Karşılanması	Mehd→beşik Be-cüz→özge	2
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Farsça Kelime ile Karşılanması		0
Aynen Aktarılan Arapça-Farsça İkileme	Zîr ü zeber, çün ü çerâ	2

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleriyle karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 63'tür. Bunlara Türkçe kelimelerle verilen karşılıklar ise toplamda 7'dir. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Mütercim tercümesinde farklı bir kelime kullandığında, tercihi çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimelerden yana olmuştur.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	63	%90
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	7	%10
Toplam	70	%100

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Nazmî'nin 25 beyitlik tevîd bölümünü 58 beyitle tercüme ettiği söylenmişti. Bu başlık altında Nazmî tarafından eklenen tüm beyitler değil, aynı beytin tercümesi olarak ilişkilendirilebilen beyitler üzerinde durulacaktır.

Aşağıdaki beytin ilk mısrası ilk beytin ilk mısrasında, ikinci mısrası ise ikinci beytin ilk mısrasında tercüme edilmiştir. Tercüme beyitlerdeki ikinci mısralar ilk beytin tercümesinin devamı veya anlamın tamamlayıcısı niteliğinde değildir. İlk mısranın tercümesine *kudret* kelimesi eklenmiş, *ruh üflemek* kavramı da *ruh vermek* olarak çevrilmiştir. İkinci mısranın tercümesinde farklılık yoktur.

KM 2	Ân ki der-Âdem demîd ü rûh rā Dād ez-tûfān necāt ü Nûh rā	NT 3	Çudretiyle Âdem'e ol virdi rûh Andan oldu bî-kerān feth u fütûh
		4	Virdi ol hem Nûh'a tûfāndan necāt Kıldı çok dem muqtedā-yı kāyinat

Aşağıdaki beytin tercümesinde ise mısralar birer beyitle tercüme edilmiştir. Yani bir mısradaki konu bir mısrayla değil, genişletilerek bir beyitte anlatılmıştır. İlk mısradaki telmih tercümede açıkça yazılmıştır.

KM 7	Ân-ki a' dā rā be-deryā der-keşid Nāka rā ez-seng-i hārā ber-keşid	NT 9	Çavmini Fir'avn ile hep haş u 'ām Çekdi bahre işlerin kıldı temām
		10	Çudretiyle seng-i hārādan hemān Eyledi bir nākayı peydā revān

Hız. Eyyüb'a telmihte bulunulan ilk mısranın yine bir beyitle tercümesinde telminin ortadan kaldırıldığı görülür. Ancak -eğer bir transkripsiyon hatası yoksa- mısrada geçen *kirm* (*kurtçuk*) ve *kût* (*rızık*) kelimelerine tercüme genişletilmiş olmasına rağmen yer verilmemiştir. Bu, anlam eksik kaldığı için bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Eğer transkripsiyon hatası varsa eksiklik değerlendirmesi yerinde olmayacaktır.

KM 10	Ez-ten-i sābir be -kirmān kût dād Hem zı- Yūnus loḳmeī bā- ḥūt dād	NT 10	Daḫı Eyyüb'ıñ teninden niçe dem Niçe biñ virüpdür kuvvet hem
		11	Bir zemān ol Rabb-i Ḥayy-i lā- yemūt Yūnusı ḫikmetle itdi kūt-ı ḥūt

Aşağıda ise diğer örneklerden farklı olarak beyit aslında tek beyitle tercüme edilmiştir. İkinci beyitte, verilen bu nimetlerin sonucunda bazılarının zenginliğe sahip olduğu, bazılarının da güçlük yaşadığı anlatılır. İki beyit anlamları bakımından çok da farklı değildir.

KM 14	Ān yekī rā genc ü ni'met mī-dehed V'an diger rā renc ü zaḥmet mī-dehed	NT 18	Kimisine genc ile ni'met virür Kimisine renc ile zaḥmet virür
		19	Kimin eyler genc ile şāḫib-ḡinā Kimin eyler renc ile ehl-i 'anā

Aşağıdaki beyit konusu aktarılarak yapılan tercüme örneği kabul edilebilir.¹ Aynı konu, farklı biçimde ifade edilmiştir.

		NT 21	Kimi zevḳile şafāda māh u sāl Kimi faḳrıla giyer bir ḳurı şāl
KM 16	Ān yekī ber- taḥt bā-şad 'izz u nāz V'ān diger kerde dehān ez-fāḳa bāz	22	Kimi taḥt üzre müsā'id baḫt u raḫt Kimi ber-taḫt-ı belā bergeşte baḫt

Bu bölümde birden fazla beyitle tercüme edilen beyitlerden sonuncusu olan aşağıdaki beyitte ilk mısra genişletilerek bir beyitle tercüme edilmiştir. İkinci mısra ikinci beytin yine ikinci mısrasında birebir tercüme edilmiş olsa da ilk mısrayla anlam genişletilmiştir. Diğer bir nokta da aynı beytin mısralarının tercümesi olan bu iki beyit, tercümede arka arkaya değildir, aralarında 20 ve 24. beyitlerin tercümesi bulunur.

KM 23	Şāni 'i k'ez- ḫin selāḫin mī-koned	NT 32	Eyle şāni 'dür ki eyler āşikār

¹ Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 80.

Necm rā recm-i şeyāṭīn mī-koned

Ṭīn-i aḥkardan selāṭīn-i kibār

35

Necm ile eflāki tezyīn eyledi

Necmi hem recm-i şeyāṭīn eyledi

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Nazmî'nin tercümesi genişletilmiş türde bir tercüme olduğundan, bu bölümde serbest veya farklı tercüme edilen beyit başlığı diğer tercümelerde olduğu şekliyle değerlendirilmeyecektir. Bunun yerine tevḥîd bölümüne eklenen beyitler ve içerikleri değerlendirilecektir.

Nazmî tarafından tevḥîd bölümüne eklenen beyitlerde¹ Allah'ın güzel isimlerine telmihte bulunduğu görülür. Bu isimler arasında üzerinde düşünülmeden hemen göze çarpanlar Latîf, Rezzâk, Hakem, Hekîm, Kâdir, Vâhid, Kahrîr, Emîr, Hayy ve Kayyûm isimleridir. Allah'ın isim ve sıfatlarına yapılan tüm telmihlerin tespiti, daha detaylı bir incelemeyi gerektirir. Çalışma konusuna dâhil olmadığından dolayı bu bilginin verilmesiyle iktifa edilecektir.

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Nazmî kaynak metinde Attâr'ın yapmış olduğu cinaslı kafiyelemlerden yalnız birinin benzerini tercümesinde uygulamıştır. Diğer tercümelerde mütercimler cinaslı kafiyelemleri olduğu gibi almak suretiyle aynı sanatı tercümelerine nakletmişlerdi. Nazmî ise kelimenin Türkçesiyle aynı türde cinas uygulamasıyla dikkat çekmektedir. Söz konusu beytin aslı ve tercümesi şu şekildedir:

KM 244	Ser çe ârâyî be-destâr ey püser	NT 832	Başa zînet virmeden dülbend ile
	Ger tevânî dil be-dest âr ey püser		'Aceb dāmına düşer dil bend ile

Nazmî her ne kadar kaynak metindeki diğer cinasları aynı beyitlerin tercümesinde uygulamamış olsa da cinaslı kafiye sanatını uyguladığı çok sayıda beyit kaleme almıştır.²

¹ Nazmî tarafından tevḥîd bölümüne eklenen beyitler 21, 26, 27, 28, 36 ilâ 55, 57 ve 58 numaralı beyitler olup toplamda 27 beyittir.

² Cinaslı kafiyeyle yazılan beyitler *Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı* başlığı altında dipnot olarak verilmişti.

Nazmî, kaynak metinde olmayan diğer bir lafzî sanata da tercümesinde yer vermiştir. Bu, şiirde beytin sonunda yer alan kelimenin kendinden önce tekrarlanması şeklinde tanımlanan¹ reddü'l -acüz ale's-sadr sanatıdır.²

Kaynak metinde yapılan ayet iktibaslarına bakıldığında ise bunlardan dördünün³ tercüme metinde bulunduğu ve yalnız birinin⁴ tercümede iktibas edilmediği görülmüştür.

4.5.Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme

Nazmî özel bir isim vermediği tercümesini kaynak metin vezni olan *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında ve mesnevi nazım biçiminde kaleme almıştır. 79 bölüm ve 853 beyitten oluşan kaynak metin, 73 bölüm ve 3000 beyit ile tercüme edilmiştir. Nazmî bazı beyitleri birden fazla beyitle tercüme etmesinin yanı sıra bölüm içeriklerine uygun eklemeler yaparak kaynak metnin üç katından fazla hacme sahip bir eser ortaya koymuştur. Eserin bu durumunu Altun şu şekilde yorumlar:

“Sonuç olarak Nazmî, *Pendnâme-i Attâr* çevirisinde beyit beyit çeviri yapmaktan çok daha öteye gitmiş, adeta telife yaklaşmıştır. Bunu yaparken de okuyucuyu sıkmadan kendi düşüncelerini esere dâhil etmiş, buna mukabil şekil yönünden de ahengi ve musikiyi sağlamayı başarmıştır.”⁵

Şu aşamada günümüzdeki anlamıyla *telif* ve *telife yaklaşma* kavramlarına karşı biraz mesafeli olunarak Nazmî'nin *Der-sebeb-i nazm-ı kitâb* başlığı altında eseri kaleme alış nedenlerini açıklarken kullandığı *tasnif* kelimesinin üzerinde durulmalıdır. Mütercimler arasında tasnif kelimesini kullanan diğer isim Za'îfî olmuştu. İnceleme sonunda iki eseri birleştirdiği anlaşılan Za'îfî'nin kendisinden musannif sıfatıyla bahsetmesinin boş yere olmadığı anlaşılmıştı. Burada Nazmî'nin de tasnif kelimesini öylesine kullanmadığını düşünmek elzemdir. Attâr'ın nasihatnâmesini kendi nasihatleriyle kaynaştırdığı için bu kelimeyi kullanmış olma ihtimali yüksektir.

Nazmî'nin edebî kişiliğini incelerken nazire geleneğinin önemli temsilcilerinden olduğu bilgisi, akla başka bir ihtimali daha düşürüyor. Nazmî tercüme eklediği beyitleri

¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 263.

² Örnek için bkz. NT 466: Ola nâdân olmaya dâna o kim/ Kimdür andan hâz alan 'âlemde kim.

³ KM 28'de iktibas edilen *rahmeten li'l- 'âlemîn* (Enbiya /107) NT 77'de, KM 48'de iktibas edilen *lâ taknetû* (Zümer/53) NT 272'de, KM 649'da iktibas edilen *innemâ evlâdukum* (Teğâbün/15), ayetin *innemâ emvâlukum* kısmıyla NT 2403'te, KM 698'de iktibas edilen *lâ tefrah* (Kasas/76) ise NT 2577'de iktibas edilmiştir.

⁴ KM 44'te iktibas edilen *yu'haz nevâsî* (Rahman/41) ayeti tercümede yoktur.

⁵ Altun, *Pendnâme-i Nazmî*, 17.

Attâr'ın *Pendnâme*sine nazire bağlamında ele almış olabilir mi? Her ne kadar Köksal “Net kayıtlar veya çok bâriz işaretler bulunmadığı takdirde bir mesnevinin bir başkasını “tercüme” veya “tanzir” olarak kabul etmesi subjektif değerlendirmeler sayılır”¹ demiş olsa da salt bir metin tercümesi olmayan bu eserin tahlilinde dikkate alınması gereken bir nokta olduğunu not düşmekte fayda vardır.

Nazmî *Pendnâme*'yi tercüme ederken dört büyük halifeye ve Peygamber torunlarına müstakil başlıklar altında taltifte bulunduğu bölümler ve sebep-i telif dışında kaynak metin ilerleyişine bağlı kalmıştır.²

Tercümenin diline bakıldığında Türkçe kelimelerin diğer tercümelere kıyasla daha fazla oranda kullanılmış olduğu söylenemez. Ancak Türkçe kelimelerle kafiye yapmakta başarılı olduğu söylenebilir. Şu anda yabancı kökenli diye değerlendirilen Arapça ve Farsça kelimelerin o dönemlerde aktif biçimde kullanılmakta olduğunu da tekrar hatırlatalım.

Nazmî aruz ve kafiye açısından başarılı bir eser ortaya koymuştur. Kaynak metinde varolan lafzî sanatlardan çok daha fazlasını tercümesinde kullanarak nazımdaki başarısını okurlara göstermek istemiştir. Ayrıca eserin akıcı bir dili vardır. Eldeki veriler dikkate alınarak bu tercüme, tasnif tekniğiyle oluşturulmuş *tevsien tercüme* eserler sınıfında değerlendirilebilir.

---

¹ Köksal, “Edirneli Nazmî: Mecma‘ü’n-nezâir,” 37.

² Diğer tercümelerden de elde edilen bilgiler dikkate alındığında, çoğu mütercimin De Sacy neşrindeki nüshadan farklı bir nüshayı esas aldıkları hususunu kabul etmek gerekmektedir. Zira diğerlerinin kendi aralarındaki benzerlikleri yüksektir.

5. HASENÎ'NİN *TERCÜME-İ MANZÜME-İ PEND-İ ATTÂR* ADLI TERCÜMESİ

Hakkında fazla bir bilgiye sahip olunmayan, tercümesinde mahlasını Âlî olarak zikreden Hasenî'nin¹, bu tercümesine özel bir isim verip vermediği bilinmemektedir. Şu ana değin kendisinden haberdar olunan tek nüshada² müstensih, eserin adını *Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr* olarak kaydetmiştir.³

Usta, mütercimın kaynak metne tam anlamıyla bağılı kalmasa ve kelime kelime olmasa da aslına uygun bir tercüme yaptığını söyler. Ayrıca mütercimın kaynak metinde karşılığı olmayan bazı sözcük ve beyitlere tercümede yer verdiğini, kaynak metinde yer alan bazı kelime ve beyitleri, hatta bazı bölümleri tercüme metne almadığını ekler.⁴ Koşık ise Hasenî'nin büyük oranda kaynak metne bağılı kaldığını, bazen eksiltme ve değişikliklerde bulunduğunu, bazı beyitleri tercüme etmezken bazı beyitleri ilave ettiğini söyledikten sonra mütercimın tercümeyle ilgili bu tasarruflarına ve eserin başı ile sonuna eklediği kendi telifi olan kısımlarına dikkat çekerek *söz konusu eserin tam anlamıyla bir tercüme olmadığını ve artık telif niteliği kazanmış bir tercüme olarak kabul edilmesinin zorunlu olduğunu* söyler.⁵

Tercümenin hangi tarihte yazıldığı da net olarak tespit edilememiştir. İstinsah tarihi 19. yüzyıldadır ancak Koşık, dil özelliklerinden dolayı tercümeyi 16. yüzyıla tarihlemiştir.⁶

Kaynak metinle karşılaştırmalı olarak okuduğumuz metnin tercüme kısmı 746 beyittir.⁷ Girişte farklı vezin kalıplarında yazılan 101 beyitlik tevhîd, naat ve din büyüklerini ululama içerikli kasideler vardır. Tercüme metinden bağımsız kaleme alınan ve sekiz ayrı

---

¹ Koşık, *Âli*, 38.

² Nüsha, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 7190 numarada kayıtlıdır.

³ Metni Elif Sönmez Usta yüksek lisans teziyle yayımlamış, Halil Sercan Koşık de kitap olarak basmıştır. Eşzamanlı hazırlandığı anlaşılan metinlerde mütercim isminin farklı yazıldığı görülür. Sadık Yazar'ın doktora tezinde mütercimın adının sehven Hüseyinî olarak geçiyor olmasından kaynaklı olsa gerek Elif S. Usta da tezine aynı şekliyle aktarmıştır. Koşık'ın de kitabında belirttiği gibi isim Hüsnî veya Hasenî olarak okunabilir; Hüseyinî olarak okunabileceğine dair herhangi bir işaret yoktur. Koşık'ın kitap çalışmasında metnin imlasına, veznine, kafiyesine, diline, üslûbuna ve kaynak metinle karşılaştırılmasına dair bilgiler bulunduğundan daha zengin bir içeriğe sahiptir. İlgili eserler için bkz. Usta, "Âlî (Seyyid Muhammed Hüseyinî)'nin Pendnâme Tercümesi"; Koşık, *Âli: Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr*.

⁴ Usta, "Âli," 66.

⁵ Koşık, *Âli*, 179.

⁶ Koşık, 39.

⁷ Teze başlarken Hasenî'nin tercümesi yayımlanmamış olduğundan transkribesi tarafımızdan yapılmıştı. Kullanımı daha pratik olduğu için kendi kurduğumuz metni çalışmamıza esas almayı tercih ettik. Biz çalışmamızda numaralandırma yaparken girişteki 101 beyitlik kısmı ayrı değerlendirerek, eserin tercüme kısmını ayrıca baştan numaralandırdık. Koşık'ın çalışmasında numaralandırma girişteki kısımdan başlayarak devam eden niteliktedir.

kalıpta yazılan bu bölümleri, mensur bir mukaddime takip etmektedir. Mukaddimede kendisini tanıtan Hasenî, Attâr'a ait adı *Nesâyihü'l-veled*¹ olan ancak *Pendnâme* olarak meşhur olan manzum risaleleri Arapça ve Farsça bilmeyenlerin istifade edebilmesi için Türkçeye tercüme ettiğini söyler. Hasenî'nin verdiği bu bilgiden *Pendnâme*'nin Arapçaya *Nesâyihu'l-veled* adıyla tercüme edildiği ve kendisinin bu iki nüshadan haberdar olabileceği de anlaşılabilir.

Metnin hangi kaynak metne dayanarak tercüme edildiği bilinmemektedir ancak tercüme metin, esas aldığımız kaynak metinle ufak farklar dışında paralel ilerlemektedir. Neredeyse tüm bölümlerde tercüme edilmemiş bir veya birden fazla beyit vardır. Ayrıca kaynak metindeki beş bölüm tercüme metinde tespit edilememiştir. Hasenî, hâtime bölümünün de yalnız bir beyitini tercüme etmiş, ardından kendisine ait 68 beyitlik bir hâtime yazmıştır. Tercüme edilmeyen beyitlere karşın Hasenî'nin kendisinin eklediği, kaynak metnin tercümesi olmayan beyitler de vardır. Varolan nüshaya bakarak tercümenin yüz beyit kadar eksik tercüme edildiği söylenebilir. Mütercim, tercümesinde öznel tercihler yapmış ve bazı konuları daha geniş ele almak isteyerek beyit eklemiş, bazı yerlerde de gereksiz gördüğü beyitleri eleyerek tercümesine almamıştır. Bu seçimleri neye göre yaptığını tespit edebilmek pek mümkün gözükmemektedir. Elbette bu değişimlerde tercümeyle esas alınan nüsha ile müstensih'in/müstensihlerin ne oranda pay sahibi olduğu da belli değildir. Tüm bu farklılıklara rağmen, metnin başından sonuna kadar kaynak metin takip edilebilmektedir ve zaten bu sayede ekleme ve eksiltmelerin tespiti mümkün olabilmektedir.

5.1. Vezin ve kafiye

Hasenî kaynak metin veznine ve nazım şekline bağlı kalan mütercimlerdendir. Hasenî'nin tercümeden önce ve tercümeyi bitirdikten sonra eklediği bölümlerde nazım şekli olarak kaside ve farklı aruz kalıpları kullanılmıştır.² Hasenî de diğer mütercimler

¹ Her ne kadar mütercim eserin bu isme sahip olduğunu söylese de bu bilgiye kaynaklarda rastlayamadık.

² Buralarda kullanılan nazım şekilleri ve aruz kalıpları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Koşık, *Âli*, 39-40.

gibi en başta imale¹ olmak üzere, vezni koruyabilmek için zihaf², vasl³, sekt⁴ ve med⁵ yapmıştır.⁶ Bunları yaptığı hâlde vezne uymadığı görülen bazı beyitlerde, istinsah hatasından kaynaklandığı açık olan uyumsuzluklar metin tamiriyle düzeltilmiş ve vezin problemi ortadan kalkmıştır. Vezindeki aksaklığın düzgün okuma ve metin tamiriyle düzeltilmediği üç beyit bulunmaktadır. Buna göre 746 beyitlik tercümenin sadece 107, 128 ve 290. beyitlerinde vezin problemi olduğu görülmektedir. Elbette vezinde aksaklık olmaması ve eserin vezin açısından başarılı olması tercümenin edebî yönden başarılı olduğu anlamında telakki edilmemelidir.

Hasenî kafiye kurallarına uygun kafiye kelimeleri kullanmış, metnin neredeyse yarısına yakınında kaynak metin kafiye kelimelerine bağlı kalmış, farklı kafiye kelimesi kullandığında Türkçe kelimelerle de kafiye yapmaya özen göstermiştir. Üstelik Türkçe kelimelerle kafiye yapma konusunda başarı sağladığı söylenebilir. Kafiyesi, yani revî harfî olmayan üç beyit tespit edilmişse de bunların istinsah hatası olması ihtimal dâhilindedir.⁷

Tercüme, hacmine nispeten kusurların az sayıda olması dikkate alınarak vezin ve kafiye açısından başarılı kabul edilebilir.

5.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Hasenî'nin tercümesi 915 beyit, *Pendnâme*'nin tercümesi olan kısım ise 746 beyittir. Tercümeden önce Hasenî'ye ait 101 beyitlik tevhîd, naat ve din büyüklerini ululama bölümleri vardır. Ayrıca Hasenî en sonda eserine 68 beyitlik bir hâtime yazmıştır.

---

¹ Hasenî Türkçe kökenli kelimelerde çokça imale yapmıştır.

² HT 8 (Dâvûd), 116 (cift), 147 (hîç), 151 (dervîş), 241 (dünyâ), 289 (evvel), 349 (korkma, halk), 372 (dünyâ), 445 (râzî), 454 (râzî), 482 (dünyâ), 483 (fânî), 492 (hîç), 517 (râzî), 574 (ma'nî), 614 (rıfk), 623 (hâlî) ve 678 (yâr) numaralı beyitlerde zihaf yapılmıştır.

³ HT 313 (kılma_ztırâb), 424 (ulı_stine), 501 (hakkınd_olinsa), 629 (geçürme_yyâmını) numaralı beyitlerde vasl yapılmıştır.

⁴ HT 289 (hâk olmazdan), 548 ('ilm ehlerinden) ve 646 (fakr anı) numaralı beyitlerde sekt yapılmıştır. İnşâda uygun yapılan sektler zikredilmemiştir.

⁵ Türkçe kökenli biş (beş/ HT 345, 594, 728), yir (HT 728) ve yoldaş (HT 213, 711, 725) kelimelerinde med yaparak bir buçuk hece sayan Hasenî, Farsça kökenli hürmen (hürmân/ HT 186) kelimesini de medli okumuştur. Dört kelimesini ise bazen bir, bazen bir buçuk hece sayarak kullanmıştır. Türkçe kökenli kelimelerde bir yere kadar kabul edilen med uygulaması, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde hoş karşılanmamaktadır.

⁶ Tercümede yapılan aruz kusurları ve tasarrufları ile ilgili örnekler için bkz. Koşık, *Âlî*, 40-45.

⁷ Koşık, 470 (hüner/muhterem→mu'teber) ve 492 dehr/zer→zehr) numaralı beyitlerde yaptığı metin tamiriyle bu iki beyitteki kafiye kusurunu ortadan kaldırmıştır. 237. beyitte kafiye olarak *mâl* ve *belâ* kelimelerinin kullanıldığı, yani beyitte kafiyenin olmadığı görülmektedir ancak bir önceki beytin ikinci kafiye kelimesi de *belâ*dır ve bu durum, kelimenin müstensih dikkatsizliğiyle ikinci beyitte tekrar edildiğini düşündürmektedir.

Tercüme mensur bir mukaddimeyle başlar, ardından kaynak metinle paralel biçimde ilerler. Tercümede başlık yoktur, çoğunlukla bölüm geçişlerinde bir satır boşluk bırakılmıştır. Bu boşluklar genellikle kaynak metindeki başlıklarla denk düşse de yer yer başlık olması gereken yerde boşluk olmadığı, bölümlerin birleştirildiği görülür. Hasenî kendisine ait olan bölümleri, kaynak metne karıştırmamış, tercümenin öncesine ve sonrasına eklemiştir.

Tercüme, kaynak metinden 107 beyit eksiktir. Mütercim, kaynak metindeki bazı bölümleri tercüme etmemiş, neredeyse her başlıkta bir veya daha fazla beyti tercüme etmediği olmuş, tercüme etmediği beyitler yerine ise inisiyatif kullanarak önceki beyitleri açan-açıklayan türden beyitler eklemiştir.

Aşağıdaki tabloda kaynak metinle karşılaştırmalı beyit sayıları verilmiştir.¹

	Pendnâme	Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr
Tahmîd ve tevhîd	-	30
Naat	-	20+10+9+5+7+7
Din büyüklerini ululama	-	13
Mensur mukaddime	Yok	Var
Tahmîd ve tevhîd	25	24
Naat	9	9
Din büyüklerini ululama	6	7
Münâcât	12	13
Konunun işlendiği bölüm	795	693
Hâtîme	6	1+68
Toplam	853	101+746+68=915

5.2.1. Giriş bölümü

Tercüme metin, kaynak metinden bağımsız farklı vezin kalıplarında ve kaside nazım biçiminde yazılmış beyitlerle başlamaktadır. Sadece din büyüklerinden bahsettiği son

¹ Koyu renkle işaretlenenler tercüme edilen bölümlerdir. Tablodaki ilk kısım, Hasenî tarafından tercümenin başına eklenen kısımdır.

başlık mesnevi nazım biçiminde ve kaynak metin veznindedir. Hasenî'nin kaleme aldığı ve bir nevi şairliğini göstermek istediği 101 beyitlik bu girişin ardından mensur bir mukaddime gelmektedir. Tercümesi diğer tercümelerden bu yönüyle farklılık arzeden Hasenî, sebep-i telif sayılabilecek bu mensur bölümden sonra kaynak metinle paralel ilerleyerek tevhîd, naat, din büyüklerini ululama ve münâcât bölümlerini tercüme etmiştir.

a) Sebeb-i telif

Hasenî, *Pendnâme* tercümesine başlamadan önce mensur bir mukaddime yazmış, bu mukaddimede tam adının Mehmed bin Seyyid Mehmedü'l-Muhteremü'l-Hasenî olduğunu söylemiş ve tercüme edeceği eserin ve müellifinin adını zikretmiştir. Mensur mukaddimede Şeyh Attâr'ı övgüyle andıktan sonra bir iktibas için kullanılması planlanan (ya da en azından öyle görünen) bir boşluk vardır. Bu boşluk bilinmeyen bir sebeple doldurulmamış olabileceği gibi eserin çoğaltıldığı nüshaya ait bir özellik de olabilir. Sonra *Pendnâme* adıyla meşhur olan manzum risalelerin adının *Nesâyihi'l-veled* olduğunu söyleyerek pek bilinmeyen bir bilgi verir. Hasenî, telif sebebini “Arapça ve Farsça bilmeyen yârâna faydalı Türkçe bir nasihatnâme yazma isteği” olarak zikreder. Mukaddimede *ba'zı ziyâdesini müstahsen olanın ilhâkıyla Fârisîden Türkîye terceme ide* (makbul olan fazlalıkların eklenmesiyle Farsçadan Türkçeye tercüme edildi) şeklindeki ifadesinden, tercümenin başına eklediği bölümlere atıf yaptığı anlaşılabileceği gibi, bazı beyitleri birden fazla beyitle tercüme ettiği örnekleri kastettiği de düşünülebilir.

b) Tahmîd ve tevhîd

Kaynak metinde 25 beyit olan bölüm, 24 beyitle tercüme edilmiştir. Kaynakta hamdele içerikli olan ilk beyit, tercüme metinde besmele yerine geçecek şekilde farklı tercüme edilmiştir.

KM 1	Ĥamd-i bî-had ân Ĥudâ-yı pâk rā	HT 1	Çün ola ‘unvân-ı defter nām-ı Ĥaķ
	Ân ki îmān dād moştî ĥâk rā		Ebter itmez anı ol Rabbü'l-felaķ ¹

Bölümde, 25. beyit dışında kalan tüm beyitler tercüme edilmiştir.

c) Naat

Tercümede 25. beyitle başlayıp 33. beyitle sona eren Peygamber'in övüldüğü bu bölüm, kaynak metinle aynı sayıda olup birebir tercüme edilmiştir.

¹ “Defterin başında Hakk'ın adı olursa, feleklerin Rabbi onu noksan kılmaz.”

d) *Din büyüklerini ululama*

Kaynak metinde 6 beyit olan bu bölüm, 7 beyitle tercüme edilmiştir, 34 ila 40. beyitler arasındadır. Eklenen beyit ise şudur:

Her birisi kıldı Hakk’a ihtidā
Devlet anlara kılanı iktidā (HT 38)

e) *Münâcât*

Münâcât bölümü tercümede 41 ilâ 53 numaralı beyitler arasında yer alır ve kaynak metinden bir beyit fazla olarak 13 beyittir. 48. beyit, iki beyitle tercüme edilmiştir.

KM 48	Mağfiret dâred ümîd ez-luṭf-i tu	HT 48	Yüzümüz yok gerçi söz söylemege
	Z’anki ḥod fermûde[î] “ <i>Lā taḫnetû</i> ”		Lütf ü iḥsânûñ taleb eylemege
		49	Lîk senden umarız biz mağfiret
			Çün didûñ <i>lā taḫnetû</i> ¹ kıl merḥamet

Hasenî tercümesinde ilk mısrayı 48 numaralı beyitle, ikinci mısrayı da 49 numaralı beyitle tercüme etmiştir. Ayrıca kaynak metindeki ayet iktibasını da tercümeğe taşımıştır.

5.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Tercüme, kaynak metinle paralel ilerleyerek 54. beyit itibarıyla asıl konunun işlendiği bölüme geçmektedir. Tercümede başlık olması gereken yerlerde birer satır boşluk bırakılmıştır.

Kaynak metindeki 29, 33, 64, 70 ve 73 numaralı başlıklar ve hâtîme bölümünün beş beyti, toplamda ise 45 beyit tercüme edilmemiştir. Bu sayı, tercüme edilmeyen bölümlerdeki toplam beyit sayısıdır. Ayrıca her başlık altında tercüme edilmeyen bir veya birden fazla beyit bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Hasenî’nin tercümede olmadığı halde metnine izafe ettiği beyitlere rağmen, konunun işlendiği bölümde kaynak metin ve tercüme metin arasında 103 beyitlik bir fark vardır.

5.2.3. Hâtîme Bölümü

Hasenî, kaynak metinde 6 beyit olan ve ayrı bir başlık altında bulunan hâtîme bölümünün yalnız bir beytini konunun işlendiği bölümün son beyti olarak tercüme etmiş, ardından ayrı bir aruz vezni kalıbı kullanarak 68 beyitlik bir hâtîme bölümü telif etmiştir. Mahlası olan Âlî ismiyle Allah’tan bağışlanma dilediği beyitler kaleme almış, tercümesiyle ilgili

¹ Zümer/ 53.

mütevazı yorumlarda bulunmuş, okurlar ve kendisi için dua ederek eserini sonlandırmıştır.

- HT 775 Eğerçi ser-te-ser medhûl ü ma'yûb
Naşihat gûş iden kişiye maḥbûb
776 Değüldür bu kemâl ehline lâyıḳ
Nizâmı 'aḳd-i nazma nâ-muvâfıḳ
777 Metâ'a göre lîkin ehli olur
Çürük baḳlâyı alır kör bilinür

İlk bakıldığında her ne kadar Hasenî'nin bu beyitlerde geleneğe uyarak tevazu gösterdiği düşünülse de altında ufak bir gerçeklik payı olduğuna ihtimal vermemek mümkün değildir. Gerçekten de tercümede kusurlar ve eksikler vardır, eğitim düzeyi yüksek kişilerin beğeniyle okuyacağı bir eser değildir ve aruz kurallarına tam anlamıyla uymamaktadır, daha doğrusu biraz zorlamayla uydurulmuştur. Yine de kendisinin de eserine biraz haksızlık yaparak söylediği gibi, her kör satıcının bir kör alıcısı vardır, yani bu tercümenin de kendine göre bir hedef kitlesi olmuştur. Hasenî'nin kendi telifi olan kısımlarda nazımının daha kuvvetli olması, tercümedeki düşük başarısını daha görünür kılmaktadır.

5.3.Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr'da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Âlî mahlasıyla *Pendnâme* tercümesi kaleme alan Hasenî'nin tercümesindeki kafiye kullanımı, kaynak metin kafiye kelimeleriyle karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

5.3.1. Kafiyelerin Tercüme Biçimleri

Tercüme esere bakıldığında kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanılan beyit sayısı, kaynak metin kafiyesinin olduğu gibi aktarılarak kullanıldığı beyit sayısından neredeyse iki kat daha fazladır.

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Hasenî karşılaştırılan 746 beytin 193'ünde kaynak metindeki kafiye kelimesini olduğu gibi alıp kullanmıştır. Karşılaştırmaya tercüme metnin öncesinde olan telif niteliğindeki bölümler ile hâtîme bölümü katılmamıştır. Aşağıda verilen örnek beyitlerde kafiye kelimesi olduğu gibi tercümeyle aktarılmış ve varsa redifler Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır.

KM 49	Baħr-i elṭāf-i tu bī-pāyān boved Nā-ümīd ez-raħmetet ṣeyṭān boved	HT 50	Faẓl u lüṭfūñ baħr-ı bī-pāyān dur Raħmetiñi ummayan ṣeyṭān dur
74	Ey püser pend u naṣīḥat gūṣ kon Ger necātī bāyedet ḥāmūṣ kon	73	Da'imā pend ü naṣīḥat eyle gūṣ İster-iseñ ger necāt olgıl ḥāmūṣ
172	Ger tu-rā 'aql-est bā dāniṣ karīn Bāṣ dervīṣ u be-dervīṣān niṣīn	151	'Aql ü dāniṣ saña oldıysa karīn Dāyim ol dervīṣler ile hem- niṣīn
319	Z'an çehār evvel ḥased kīnī boved Z'an gozeṣtī 'ucb ḥod-bīnī boved	285	Eyleyüp ḥalka ḥased kīn eylemek Kendini 'ucb-ile ḥod-bīn eylemek
846	Tā dehendet cāy der- Dāru's-selām Bā-faḫīrān rüz u ṣeb mī-deh ta'ām	744	Vir faḫīr olana rüz u ṣeb ta'ām Tā ola yirūñ senūñ Dāru's-selām

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Hasenî 83 beytin bir mısrasında kafiye kelimelerinden birini olduğu gibi alıp kullanmış, diğer mısradaki farklı bir kelimeyle kafiye yapmıştır.

KM 152	Nefs rā ser-küb dā'im ḥ'ār dār Tā tevānī dovreṣ ez-murdār dār	HT 133	Nefse 'izzet kılmayıp it anı ḥ'ār Kıl ihānet itme aña i'tibār
401	Düşmen-i bisyār u vām-ı bī-şumār Cevr-i bī-ḥadd u 'iyāl-i bā-kaṭār	332	Düşmeni çok ola borcu bī-şumār Olmaya anı edāya iktidār
484	Her ki bā-merdum ne-sāzed der-cihān Zindegānī telḥ dāred bī-gümān	417	Ḥalk-ıla şol tatlu dirlik kılmayan Zindegānisi acıdur bī-gümān
540	Kim koned bā-kes vefā in rūzigār Cevr dāred nīsteṣ bā-mihr kār	460	Bī-vefādur gāyet-ile rūzigār Cevr ü 'özü-ile bulupdur iştihār
602	Nān-ı mümsik cümle renc est ü ' anā Mī-şevved nān-ı saḥī cümle ziyā	529	Mümsikūñ nānı olur renc ü ' anā Nitekim nān-ı saḥī nūr u şafā

Olduğu gibi alınıp kullanılan kaynak metin kafiyesine Arapça, Farsça veya Türkçe kökenli kelimelerle kafiye yapıldığı görülmektedir. Türkçe kökenli kafiye kelimelerinin oranı, diğerlerine göre daha düşüktür.

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Hasenî, kaynak metin tercümesi olan 337 beyitte farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Geriye kalan farklı kafiye kelimelerine sahip 133 beyit Hasenî tarafından eklenen beyitlerdir. İçlerinde aslında kaynak metin tercümesi olup karşılığını bulamadığımız beyitlerin olması da muhtemeldir.

Tercümenin başlarında farklı kafiye kullanımı oransal olarak daha düşükken, metin ilerledikçe yani sonlara doğru artış göstermiştir.

Farklı kafiye kelimesi kullanımı için birkaç örnek verelim.

KM 41	Pādiṣāhā curm-i mā rā der- gozār Mā guṇehkārīm u tu āmurzegār	HT 41	Yā Īlāhī cürmümüz ' afv eylegil Defter-i 'iṣyānımız maḥv eylegil
72	Ey berāder ger tu hestī ḥaḳ- ṭaleb Cüz be-fermān-ı Ḥudā me'g-ṣāy leb	71	Ṭālib-i Ḥaḳḳ-isen ey ḳardaṣ eğ̃er Emrini ṭut eyle nehyinden ḥazer
130	Hem çü ṭıflān me'n-ger ender-sürḥ ü zerd Çün zenān mağrūr-i reng ü bū ne- gerd	114	Ṭıflveṣ rengine mesrūr olmağıl Zen gibi müyına mağrūr olmağıl
269	Nefs ü dünyā rā rehā kon ey peser Bāz-restī ez-belā vü ez- ḥaṭar	238	Ḥile vü mekrinden it nefṣün ḥazer Ḥāzır ol ırgürmesün saña zarar
315	Ber-heme kes nīk bāṣed çār çiz Bā tu güyem yād gireṣ ey ' aziz	281	Lāzım eyle kendüñe dörd ḥaṣleti Bulasın anlarla ḳadr ü devleti

Kafiyeler aynı değildir ancak diğer tercümelerde olduğu gibi bu metinde de beyit içerisinde ortak kullanılan kelimeler göze çarpmaktadır.

Hasenî'nin Türkçe kelimelerle yaptığı kafiyeleri görmek için örnek beyitlere bakalım.¹

KM 239	Menzilet dūr est u bāret bes girān Kūṣeṣī kon pes me-mān ez- digerān	HT 214	Bindüğün aruḳ yükün gāyet ağır Yignidigör yoksa at olur yağır
307	Zıkr-i çeṣm ez-ḥavf-i Ḥaḳ be'g-rīsten Bāz der-āyāt-ı ü ni'g-rīsten	274	Zıkrī gözün ḥavf-ı Ḥaḳ'dan ağlamak Hem bakup āyāt-ı Ḥaḳḳ'a tañlamak
641	Her çe dādī der-reh-i Ḥaḳ ān-ı tust Ān çe mānde ān belā-yı cān-ı tust	569	Olur önünce ne virseñ yoldaşuñ Virmeye arduñca oğluñ ḳardaşuñ
740	Kem zen ender-rīṣ ṣāne müşterek Ān ki ḥāṣ ān-ı tu bāṣed ḥoşterek	666	Saḳaluña müşterek urma tarak Saña maḥṣūṣ ola ṣāneñ yaḥşırak
818	Her ki pā ender-rehī merdān nehād Key reved her giz be-donbāl-ı murād	716	Ayağın başan Ḥaḳ'ın yolunda berk Nefsinün cümle murādın ḳıla terk

Kafiye kelimelerinden biri Türkçe, diğeri Farsça kökenli olan beyitler için aşağıdaki örneklerle bakılabilir.

¹ Hasenî 103 beyitte Türkçe kökenli kelimelerle kafiye yapmıştır, burada nispeten orijinal olan örnekler verilmeye çalışılacaktır.

KM 199	Nefs der-terk-i hevā miskīn boved Güşmāl-i nefis-i nādān īn boved	HT 174	Terk-i cāh itmekle nefsi kıl zebūn Kıl ihānet egmegil aña boyun
215	Mer tu rā ān kes ki ferdā cān dehed Ġam me-ḥor āḥir tu rā yek nān dehed	189	Yoğ-iken ‘ālemde kılan seni var Rızkıñı daḥı virür ol Kırdigār
246	Nīst merdī ḥīṣten ārāsten Kaşd-ı cān kerd ān ki ū ārāst ten	218	Zīnet etmek kendüñi erlik deḡül Kibriyā izḥārı serverlik deḡül

5.3.2. Kafiye Kusurları

Tercümede en çok yapılan kafiye kusuru, adı konulmayan kafiye kusurlarından olan revî harfinin bir mısradaki kökte iken diğer mısradaki ekte olması durumudur. Hasenî'nin tercümesinin 46 beytinde, dönem şairleri tarafından normal kabul edildiğini söyleyebileceğimiz bu kafiye kusuru görülür.¹ Örnek olması bakımından aşağıdaki beytlere bakılabilir:

Dil alur ten içre çok söylemeden
Gerçi kim olsa sözün dürr-i ‘Aden (HT 78)

Devlet el virse elünle sen de vir
Devlet ele gide bugün kim bilür (HT 466)

Rāḥatuñ dırsın bulam sermāyesin
Dünyāñuñ varın yoḡın bir şayasın (HT 241)

Düşmenüñe çünkü bulasın zafer
‘Afv kıl oldı zebūnuñ ol yiter (HT 373)

Tercümenin 670. beytinde mahreç yakınlığı olan harflerin revî harfi sayılmasıyla düşülen ikfâ kusuru görülür.² Mütercim -d ve t- harflerinin birbirine olan yakınlığından faydalanmış, arkasına eklediği redifle ahengi yakalamaya çalışmıştır:

Terk-i da‘vā oldı tecrīd ey aḥī

¹ Bkz. 8: ganî/āhenî, 19, 61, 164: iden/neden, 56: eblehi/gehî, 79: sözi/kendüzi, 83: evvelâ/ola, 120: kişi/işi, 140: yatasın/ötesin, 150: gerek/giderek, 242: emîn/umarın, 288: berî/manzarı, 291: nişîn/yüzün, 356: olmaya/hayâ, 361: suyu/hüvyı, 382: nişân/zenân, 417: kılmayan/gümân, 418: olan/nişân, 428: oynama/bî-nevâ, 433: diler/zarr, 443: yola/nümâ, 449: rûzigâr/çıkar, 466: vir/bilür, 483: fenâ/ola, 505: ide/fa’ide, 534, 545: ola/evvelâ, 540: kimseden/sen, 547: şakî/ Hak’ı, 566: Hudâ/korkuda, 585: sahî/duzahı, 661: giymiş-iken/şiken, 666: sakın/gamın, 674: Hak’a/mutlaka, 700: yime/uyıma, 705: kese/kısa, 707: yaramaz/varamaz, 718: irer/beşer, 719: nedür/dür, 720: nebî/sâhibi, 739: ide/fa’ide.

² Koşık, 906. beyitte bulunan ikfâ kusuruna da değinmiştir. Biz yalnızca tercüme olan bölümü analiz ettiğimizden, diğer kısımlarla ilgilenenler esere başvurabilirler. Ayrıca ilgili eserde verilen îtâ-yı celî ve îtâ-yı hafî örneklerinin, tanımı yapılan kafiye kusurlarına uygun olmadığını düşündüğümüz için burada zikretme gereği duymuyoruz. İlgilenenler için bkz. Koşık, *Ali*, 48.

Ma‘nâ-yi tefrîdi fehî it ey aḥî (HT 670)

Hasenî de diğerk mütercimler gibi bazı beyitlerde Arap alfabesiyle yazıldığında kafiye kusuru gibi görünmeyen ancak Türkçe okunduğunda ve yazıldığında farklılaşan kafiye kelimelerini kullanmıştır. Aşağıda verilen örnekler göze hitap eden bu tür kafiyelerdir.

Cem‘-i dünyâ eyleyüp **n’olsaḥ** gerek
Çün bilürsin ‘âkıbet **ölseḥ** gerek (HT 124)

Kendinüñ ‘aybını hergiz **görmeye**
İllerüñ ‘aybın araya **ṭurmaya** (226)

Tercüme incelendiğinde Hasenî’nin, kafiye hususuna özen gösterdiği, hatta bazen anlamı kafiyeyle feda ettiği görülmektedir. Kafiye kusuru içermese de önemli bir nokta olduğu için burada aktarılmıştır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde kafiyeyle sağlayabilmek için anlatım bozukluğu yapmıştır:

Zāyi‘ iden ‘ömri yiyüp içmege
Güç olur aña sırâtdan geçmege (HT 163)
Redd olunmaz saña irişse kazâ
‘Âkıl iseñ olasin aña rızâ (HT 326)

Ancak tüm uğraşlarına rağmen eserini, revî harfinin, dolayısıyla kafiyenin olmadığı beyitlerden arındıramamıştır:

Her kişi eylük-ile eylese yâd
Tâ kılalar nāmıñı iylükle yâd (HT 67)
Haşmını siñirmemek üçüncisi
Hem baḥîl olmak durur dördüncisi (286)
Biri daḥı il evine varıcı
Kendüzinden ketḥudâlık idici (423)
Kimsenüñ yüzine urma ‘aybını
Şanma kim bî-‘ayb olasin sen seni (432)
‘Âkıbet çünkim irer rûz-i ecel
Ger gedâ ol ger şehinşâh-ı ecel (458)

Hasenî on beyitte yalnız rediflerle ses ahengini yakalamıştır. 237 numaralı beyitte kafiyenin olmaması müstensih hatasından kaynaklanmış gibidir. Zira bir önceki beyitteki kafiye kelimesi, takip eden beyitte tekrar yazılmıştır. Şairlik sıfatını hâiz bir kimsenin bu

kadar açık bir hata yapması beklenmez. 468, 470 ve 492. beyitlerde Koşık'ın yapmış olduğu metin tamiriyle kafiye hatası ortadan kalkmıştır.¹ Geriye revî harfinin olmadığı, kafiye'nin rediflerle sağlandığı yukarıda verilen 6 beyit kalmaktadır.

746 beyitlik manzum tercümede, kusurlu kafiye'ye sahip beyit sayısı 60'a yakındır.

5.3.3. Kafiye Hususunun Değerlendirilmesi

Hasenî tercümesinin 189 beytinde kaynak metindeki kafiye kelimelerini olduğu gibi alıp kullanmış, 80 beytinde ise kafiye kelimelerinden yalnız bir mısradakini kaynak metinden olduğu gibi aktararak kullanmıştır. Tercümenin yarısından fazlasında kafiye kelimesi kaynak metininden farklıdır.

Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr'da Kafiye Kelimleri		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	189	%31
KM kafiyesiyle bir mısradaki aynı, diğerinde farklı	80	%13
KM kafiyesinden tamamen farklı	336	%56
Toplam	605	%100

Tabloya bakıldığında Hasenî'nin kaynak metin kafiye kelimesinin birini veya her ikisini aynen alıp kullandığı beyit sayısı toplamda 269'dur. Farklı kafiye kullanımıyla aynı kafiye kelimesinin kullanımı arasında çok az bir fark bulunmaktadır. Hasenî, kendi eklediği bölümlerin birkaç istisna dışında neredeyse tamamında Arapça ve Farsça kökenli kelimelerle kafiye yapmıştır. Tercüme kısmında, güdülen hedefin de bir gereği olarak Türkçe kökenli kelime kullanımının fazlaştığı, mütercim'in ortak dil hazinesini dikkate alarak, Arapça veya Farsça kökenli olsa da toplumda daha çok bilinen kelimeleri kullanma gayretine girdiği söylenebilir.

Hasenî'nin tercümesinde kullanılan kafiye kelimelerinin diline bakıldığında, ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kullanıldığı görülmekte, bu durum yukarıdaki tespitimizi güçlendirmektedir.

Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr'da Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	103	%17

¹ Koşık 468. beyitte mikdârını/yazını şeklinde olan kafiye kelimelerini mikdârını/yârını; 470: hüner/muhterem'i hüner/mu'teber, 492: dehr/zer'i dehr/zehr şeklinde çok yerinde olan müdahalelerle düzeltmiştir.

Türkçe ile karışık	58	%10
Arapça-Farsça	444	%73
Toplam	605	%100

Tercümede Türkçe kökenli kafiye kelimeleri başarıyla kullanılmıştır, kusurlu kafiyelerin oranı yüzde onu bulmamaktadır.

Hasenî Türkçe kelimelerle rahatlıkla kafiye yapmayı başarmış, dilin yapısı gereği zorluk barındıran bu hususta *yok/çok, kişi/işi, eyleme/söyleme* gibi klasik kullanımların dışında, *ağlamak/tanlamak, yarak/konak, çatık/açık, azuk/yazuk, yoldaşun/kardaşun* gibi değişik Türkçe kelimeleri de kafiye olarak kullanmıştır. Tercümeye bütün hâlinde bakıldığında hacme göre kusurların az oluşu, Hasenî'nin aruz ve kafiye açısından nispeten başarılı bir eser ortaya koyduğu söylenebilir.

5.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Pendnâme ile tercümesi, daha önce izlenen yöntemle yine tevhîd bölümü üzerinden karşılaştırılacaktır

a) Tercüme Edilmeyen Beyitler

Kaynak metinde 25 beyit olan tevhîd bölümü, tercümede 24 beyit olarak tercüme edilmiştir. Yani tercüme edilmeyen bir beyit vardır, o da kaynak metindeki 25 numaralı şu beyittir:

KM 25   Hiç kes der-milki ü enbâz nî
 Kıavl-i ü rā lahn nî, âvâz nî¹

b) Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Hasenî'nin tercüme değerlendirmesi, ilk beyit farklı tercüme edildiğinden ikinci beytin tetkikiyle başlanacaktır.

İkinci beyit:

KM 2 Ān-ki der-Ādem demîd ü rūḥ rā Dād ez-ṭūfān necāt ü Nūḥ rā	HT 2 Nefḥ iden Ādem tenine rūḥu ol Kırtaran ṭūfān deminde Nūḥ'u ol

¹ “O’nun mülkünde ortağı yoktur. Sözünün sesi de nağmesi de yoktur.”

İkinci beyitte kaynak metinle aynı kafiye kelimelerini kullanan Hasenî, Arapça kökenli *Âdem*, *rûh*, *tûfân* ve *Nûh* kelimelerini de aynen aktarmıştır.

Demîd (Farsça)	→	Nefh (Arapça)
Necât (Arapça)	→	Kurtaran (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tenine (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Deminde (Farsça)

Kaynak metinde geçmiş zaman kipiyle kurulan cümleler, tercümede geniş zamana dönüşmüştür. Eklenen kelimelerle kaynak metindeki anlam daha net olarak erek dile aktarılmıştır. Bu eklemelerde vezin zaruretinin etkili olması da mümkündür. Beyit anlamın aktarıldığı şekilde mealen tercüme edilmiştir.

Üçüncü beyit:

KM 3	Ân-ki fermân kerd qahreş bād rā	HT 3	Qahrı ile bāda fermân eyledi
	Tā sezâyî dād qavm-i ‘Âd rā		‘Âd kavmin cümle bî-cân eyledi

Tercümeyle aynen aktarılanlar Arapça kökenli *kahr*, *‘Âd* ve *kavm* kelimeleri ile Farsça kökenli *fermân* ve *bād* kelimeleridir.

Sezâyî dād (Farsça)	→	Bî-cân eyledi (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Cümle (Farsça)

Kaynak metin kafiye kelimelerini tercümenin içinde kullansa da farklı kafiye kelimeleri kullanmayı tercih eden mütercim, anlamı da biraz değiştirmiştir. “*‘Âd kavmine cezasını verdi*” anlamı, “*‘Âd kavminin hepsinin canını aldı*” şekline dönüşmüştür. Netice itibarıyla verilen ceza, canlarına malolmuştur. Bu açıdan bakıldığında anlamı aktaran bir tercüme olduğu söylenebilir.

Dördüncü beyit:

KM 4	Ân-ki lutf-i ẖîş rā izhâr kerd	HT 4	Lütfini ‘âlemde izhâr eyledi
	Ber-Ḥalîleş nâr rā gülzâr kerd		Nârı İbrâhîm’e gülzâr eyledi

Kaynak metinden tercümeyle aynen aktarılan Arapça kökenli kelimeler *lutf*, *izhâr* ve *nâr* ile Farsça kökeni *gülzâr* olmuştur.

Halîl (Arapça)	→	İbrâhîm (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Âlemde (Arapça)

Hız. İbrahim'in ateşe atılması olayına telmihte bulunulan beytin tercümesine, fazladan *âlem* kelimesi eklenmiştir. Eklenen kelime beytin anlamını değıştirmemiş, erek dile daha uygun bir hâle getirmiştir. Mütercim, kaynak metindeki kafiye kelimelerini olduğu gibi tercümesine aktarmıştır. Anlamın aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Beşinci beyit:

KM 5   Ān Ĥudāvendī ki hengām-ı seher   HT 5   Qahrın izhār itdi bir vakt-i seher
Kerd qavm-i Lūt rā zîr ü zı-ber   Lūt qavmin eyledi zîr ü zeber

Arapça kökenli *seher*, *Lût* ve *kavm* kelimeleri ile Farsça kökenli *zîr ü zı-ber* ikilemesi tercümeyle aynen alınıp aktarılan kelimelerdir.

Hengâm (Farsça)	→	Vakt (Arapça)
Hudâvend (Farsça)	Eksiltme	Tercümede yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kahrın (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	İzhâr (Arapça)

Kaynak metinde özne olan *Hudâvend* kelimesi tercüme metinde yoktur. İlk mısranın tercümesi kaynak metinden daha kapsamlı olup eklenen kelimelerle erek dil odaklı tercüme yoluna gidildiği ve anlamın aktarıldığı söylenebilir.

Altıncı beyit:

Bu beyit *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığı altında incelenecektir.

Yedinci beyit:

KM 7   Ān-ki a'dā rā be-deryā der-keşîd   HT 7   Oldur a'dāsın iden deryāya ğark
Nāqa rā ez-seng-i ĥārā ber-keşîd   Oldur iden qara taşdan nāqa ĥalk

Hız. Musa ve Hız. Sâlih'e telmihte bulunulan beyitte kaynak metinden olduğu gibi aktarılan Arapça kökenli üç kelime olmuştur: *a 'dâ*, *deryâ* ve *nâka*.

Der-keşîd (Farsça)	→	Gark iden (Arapça)
Seng-i hârâ (Farsça)	→	Kara daş (Türkçe)
Ber-keşîd (Farsça)	→	Halk iden (Arapça)

Yukarıda verilen *der-keşîd* (çekti) ve *ber-keşîd* (çıkardı) fiilleri, tam karşılıklarıyla tercüme edilmemişlerdir ama kaynak metin anlamını yansıtmaktadırlar. Kaynak metinde Allah'ın kastedildiği *Ān ki* ifadesinin karşılığı olan *Oldur* ifadesi, ikinci mısırda yinelenmiştir.

Sekizinci beyit:

KM 8	Çün ‘inâyet kâdir u kayyûm kerd	HT 8	Eyleyüp izhâr-ı kudret ol ganî
	Der-kef-i Dâvûd âhen mûm kerd		Dâvûd’a mûm eyledi serd âheni

Kaynak metinden tercümeyle aktarılan Hz. *Dâvûd*’un adıyla Farsça kökenli *âhen* ve *mûm* kelimeleri olmuştur.

Înâyet (Arapça)	→	İzhâr (Arapça)
Kâdir u Kayyûm (Arapça)	→	Ganî (Arapça)
Kef	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Serd (Farsça)

Tercüme, farklı bir ifadeyle olsa da kaynak metinden uzaklaşmadan anlamı erek dile aktaran bir yapıda olmuştur.

Dokuzuncu beyit:

KM 9	Bâ-Süleymân dâd mülk ü serverî	HT 9	Salṭanat verdi Süleymân’a tamâm
	Şod mutî‘-i hâtemeş dîv u perî		Dîv ü perri hâtemine oldu râm

Kaynak metinden olduğu gibi aktarılanlar Arapça kökenli *Süleymân* ve *hâtem* kelimeleriyle Farsça kökenli *dîv ü perî* ikilemesidir.

Mülk ü serverî (Arapça ve Farsça)	→	Salṭanat (Arapça)
Mutî‘ (Arapça)	→	Râm (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tamâm (Arapça)

Hiz. Süleyman’a telmih yapılan bu beyit anlamın erek dile yansıtıldığı bir tercüme olmuştur.

Onuncu beyit:

KM 10	Ez-ten-i şâbir be-kirmân kût dâd	HT 10	Eyledi kirme ¹ ten-i Eyyûb’i kût
	Hem zı-Yûnus loḳmeî bâ-hût dâd		Loḳma etdi Yûnus’u çün yutdı hût

Tercümeyle aynen aktarılan kelimeler Arapça kökenli *kût*, *Yûnus*, *loḳma* ve *hût* ile Farsça kökenli *kirm* ve *ten* kelimeleridir.

Sâbir (Arapça)	→	Eyyûb (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Yutdı (Türkçe)

¹ Yazmada fethelidir.

Hasenî bu beyitte kaynak metin kafiye kelimelerini aynen alarak kullanmıştır. İkinci mısra mütercim tarafından eklenen *yutdı* fiiliyle kaynak metinde olduğundan daha açık ifade edilmiştir. Anlamı netleştirerek aktaran bir tercümedir.

On birinci beyit:

KM 11	Bendeî rā erre ber-ser mī-nehed V'an diger rā tâc-ı zer ser mī-nehed ¹	HT 11	Erre �or bir bendesin�� farkına ��h ider birini �ar b u çarkına

Kaynak metinden aynen alınıp aktarılanlar Farsça kökenli *erre* ve *bende* kelimeleridir.

Ser (Farsça)	→	Fark (Arapça)

 ikinci mısra kaynak metinden farklı tercüme edilmiştir. Mütercim “*Di erinin başına altın ta  koyar*” ifadesindeki kapalı anlatım yerine “*Di erini batısına ve doğusuna   h eder*” demiştir. Aynı şey, bambaşka kelimelerle ifade edilmiştir.

On ikinci beyit:

KM 12	�st Sult�n her-�e h�ahed �n koned ��lemi r� der-dem� v�r�n koned	HT 12	Her ne kim �ılsa mur�d ol �n ider ��lemi bir la�zada v�r�n ider

Arapça kökenli * lem* ile Farsça kökenli *v r n* aynen alınıp kullanılan kelimelerdir.

�n (Farsça)	→	�n (Arapça)
Dem (Farsça)	→	Lahza (Arapça)

Beyitte kaynak metin kafiye kelimesi olduğu gibi alınıp kullanılmıştır. Ancak ilk mısradaki kafiye kelimesi * n* aynı gibi görünse de taşıdığı anlam bakımından birbirinden farklıdır. Farsçadan “*Sult n O’dur; her ne isterse onu yapar*” şeklinde çevrilebilecek mısrada * n* zamir ifade eden *onu* kelimesini karşılarken, bu metindeki Türkçe  evirisi “*Neyi istese o an yapar*” olan mısrada aynı kelime *zaman birimi* anlamındadır. Türkçeye olduğu gibi tercüme edilen ikinci mısra bu husus dikkate alınarak incelendiğinde anlam bütünlüğü içerisinde olduğu görülür. Hasen  anlamı ufak bir farkla fakat kendi içinde kaynak metinden daha tutarlı ve uyumlu çevirmiştir.

On    nc  beyit:

KM 13	Hest Sult�n� müsellem mer-�-r� N�st kes r� zehre-i ��n u �er�	HT 13	Sal�anat a�a m�sellem��r ebed Neylese ni��n diyemez bir a�ad

¹ Esas alınan *Pendn me* nüshasında bu mısra “V’an diger r  t c ber-ser m -nehed”  eklinindedir. Bu metindeki h liyle KM’de bulunan kafiye kusuru ortadan kalkmış olmaktadır.

Tercümeyle aynen aktarılan tek kelime Arapça kökenli *müsellem* kelimesidir.

Sultânî (Arapça)	→	Saltanat (Arapça)
Çün ü çerâ (Farsça)	→	Niçün (Türkçe)
Kes (Farsça)	→	Ahad (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Ebed (Arapça)
Zehre (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

İlk mısırda kaynak metinde olmayan *ebed* kelimesi tercümeyle eklenerek anlam genişletilmiş, Allah'ın saltanatının sonsuzluğuna da bu şekilde değinilmiştir. İkinci mısırda ise kaynak metindeki *cesaret/cür'et* vurgusunu yapan *zehre* kelimesine tercümede yer verilmemiştir. Neticede cümlelerin özü böyle bir anlamı barındırdığından ortaya çok farklı bir sonuç çıkmamış, anlam erek dile aktarılmıştır, denebilir.

On dördüncü beyit:

KM 14   Ân yekî râ genc u ni'met mî-dehed   HT 14   Bir kûlîna genc-ile ni'met virür
Dîgerî râ renc u miḥnet mî-dehed   Birisine renc-ile zaḥmet virür

Farsça kökenli *renc* ve *genc* ile Arapça kökenli *nimet* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Mihnet (Arapça)	→	Zahmet (Arapça)
Ân yekî (Farsça)	→	Bir kulîna (Türkçe)

Beyit zamirler, bağlaçlar ve fiiller Türkçeye çevrilerek birebir tercüme edilmiştir.

On beşinci beyit:

KM 15   Ân yekî râ zer du şad hemyân dehed   HT 15   Sîm ü zer birine şad hemyân virür
Dîgerî der-ḥasret-i nân cân dehed   Ḥasret-i nândan birisi cân virür

Arapça kökenli *hasret* ile Farsça kökenli *zer*, *sad*, *hemyân*, *nân* ve *cân* kelimeleri tercümeyle olduğu gibi aktarılmıştır.

Du	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Sîm (Farsça)

Kaynak metinde kelime kelime çevrildiğinde iki yüz anlamına gelse de birleşik kullanıldığında çokluk ifade eden *du sad* ifadesi, tercümede bağlamından çıkarılıp direk sayı ifade edecek şekilde *sad* (yüz) olarak kullanılmıştır. Türkçede yine çokluk ifade ettiği için büyük bir fark gibi görünmese de Hasenî bunun yerine bağlama uygun daha farklı

bir kelime tercihi yaparak bu hususa dikkat ettiğini gösterebilirdi. Onun yerine kaynak metindeki *zer* (*altın*) kelimesine *sîm* (*gümüş*) eklemeyi tercih etmiştir.

İkinci mısra birebir tercüme edilmiştir.

On altıncı beyit:

KM 16   Ān yekî ber-taht bā-şad ‘izz u nāz   HT 16   Biri taht üzre kıılır biñ ‘izz ü nāz
Digerî kerde dehân ez-fâka bâz   Biri fakrından kıılır dâ’im niyâz

Arapça kökenli *taht* ile Arapça-Farsça karışımı *‘izz ü nāz* ikilemesi tercüme olduğu gibi aktarılıp kullanılmıştır.

Sad (Farsça)	→	Bin (Türkçe)
Fâka (Arapça)	→	Fakr (Arapça)
Dehân bâz kerde	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Niyâz (Farsça)

İlk mısra *sad* (*yüz*) sayısının çokluk ifade eden başka bir sayı olan *bin* ile ifade edilmesi dışında birebir tercüme edilmiştir.

İkinci mısra *ez-fâkâ dehân bâz kerde* (*fakirlikten ağzını açmış/ağzı açık kalmış*) ifadesi tercüme *fakirliğinden sürekli niyâzda bulunur/yalvarır* şeklinde aktarılmıştır. Kaynak metni okuyanın gözünde bir tarafta açlıktan hareket etmeye mecal bulamayan, perişan hâldeki birisi canlanırken, tercümesine bakıldığında zihinde temayüz eden dilenci görünümünde biridir. Çok ufak gibi görünen farkların düşünce dünyasına yansması bu şekilde olabilmektedir.

On yedinci beyit:

KM 17   Ān yekî pūşide sincâb u semûr   HT 17   Biri sincâb u semûr ider qabâ
Digerî hoft e brehne der-tenûr   Kūşe-i külhan olur birine cā

Tercüme sadece Farsça kökenli *sincâb u semûr* ifadesi aynen aktarılmıştır.

Tenûr (Arapça)	→	Külhan (Farsça)

İlk mısra *kaynak metinde olan kürk giyme anlamı, tercümede kürkü kaftan şeklinde giyme olarak özelleştirilmiştir. İkinci mısra *kişinin çıplak vaziyette tandırda yatması, kişinin yerinin tandır köşesi olması şeklinde ifade edilmiştir. Yine aynı anlam gibi gözükse de zihinde farklı çağrışımlara sebep olan bir tercüme olmuştur. Anlam erek dile uygun bir şekilde aktararak tercüme edilmiştir.**

On sekizinci beyit:

KM 18   Ān yekī ber-bester-i kemhā vū naḥ   HT 18   Biri kemhā pister üzre sîr ü şād
          Ān yekī ber-ḥāk-ı ḥ̣arī beste yaḥ   Birisi ḥāk üzredür bî-âb ü zād

Farsça kökenli *kemhâ*, *bester* ve *hāk* tercümeyle aynen aktarılan kelimelerdir.

Nah (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Ḥârî (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Yah (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Sîr ü şād (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Bî-âb u zād (Farsça)

Kaynak metnin ilk mısrasında yatağın yapıldığı malzeme belirtilmiş, tercümede ise cinsi belirtilen yatağın üzerinde *tok ve mutlu* oluşturma vurgu yapılmıştır. İkinci mısradaki hor bir şekilde toprak üzerinde yatarken buz tutmuş kimselerden bahsedilirken tercümede bu kişilerin toprak üzerinde *susuz ve azıksız* olduklarına vurgu vardır. Beytin tercümesinde anlam kaydırılmıştır.

On dokuzuncu beyit:

Bu beyit *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığında işlenecektir.

Yirminci beyit:

KM 20   Ān-ki bā-murğ-i hevā māhî dehed   HT 20   İrgürür murğa havā üstünde kût
          Bendegân rā devlet ü şāhî dehed   Her kula rızkın viren ol Lā-yemût

Farsça kökenli *murğ* ile Arapça kökenli *hevâ* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Māhî (Farsça)	→	Kût (Arapça)
Bendegân (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Devlet ü şāhî (Arapça-Farsça)	→	Rızk (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Lâ yemût (Arapça)

Kaynak metnin ilk mısrasında geçen *balık* kelimesi, tercümede genel anlam taşıyan *kût* (*rızık, yiyecek*) kelimesiyle karşılanmıştır. Aslında kaynak metinde gökyüzünde uçan bir kuşa denizde yüzen balığın rızık olarak takdir edilmesindeki olağanüstülüğe işaret vardır. Tercümede bu anlam bir nevi ıskalanmış olsa da ilk mısra birebir tercüme örneği sayılabilir. İkinci mısradaki ise *devlet* ve *şāhlık* ikilemesine karşılık olarak daha genel bir anlam taşıyan *rızk* kelimesini kullanan Hasenî, beyitte gizli özne hâlindeki Allah'ı *Lâ yemût* sıfatıyla zikretmiştir. Çoğul olan *bendegân* (*kullar*), *her kul* şeklinde tercüme

edilmiştir. Yine birebir tercüme olmayan ama içerikten de çok uzaklaşmayan tarzda bir tercüme söz konusudur.

Yirmi birinci beyit:

KM 21 Bî-peder ferzend peydâ ü koned HT 21 Bî-peder ferzendi peydâ iden ol
Tıfl râ der-mehd gûyâ ü koned Mehd içinde tıflı gûyâ iden ol

Kaynak metinden tercümeyle aynen aktarılan kelimeler şunlardır: Farsça kökenli *bî-peder*, *ferzend*, *peydâ* ve *gûyâ* ile Arapça kökenli *tıfl* ve *mehd*.

Beyit birebir tercüme örneğidir.

Yirmi ikinci beyit:

KM 22 Mürde-i şad sâle râ hay mî-koned HT 22 Niçe yıllık meyyiti hayy iden ol
În be-cüz Hâk dîgerî key mî-koned Hâk'dan ayrugı bunı eyler degül

Kaynak metinden tercümeyle olduğu gibi aktarılanlar Arapça kökenli *hay* ve *Hak* kelimeleridir.

Sad sâle (Farsça)	→	Niçe yıllık (Türkçe)
Mürde (Farsça)	→	Meyyit (Arapça)
Be-cüz (Farsça)	→	Ayrugı (Türkçe)

Beyitte yüz yıl boyunca bir mağarada uyuyan Üzeyir'e telmih bulunmaktadır. Hasenî'nin de Emre gibi yüz yıl yerine niçe yıl ifadesini kullandığı görülüyor. Tercümede telmih yapıldığı net anlaşılmasa da vezin gereği bu tercihte bulunulmuş gibi duruyor.

Bu beyit de birebir tercüme örneklerindendir.

Yirmi üçüncü beyit:

KM 23 Şâni'-î k'ez tîn selâtîn mî-koned HT 23 Yaradur balçıkdan ol sultânları
Necm râ recm-i şeyâtîn mî-koned Necm-ile recm ider ol şeytânları

Arapça kökenli *recm* ve *necm* kelimeleri kaynak metinden tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Tîn (Arapça)	→	Balçık (Türkçe)
Selâtîn (Arapça)	→	Sultânlar (Arapça)
Şeyâtîn (Arapça)	→	Şeytânlar (Arapça)
Sâni'	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Kaynak metinde olup da tercümede olmayan tek kelime özne konumundaki Sâni kelimesidir. Bunun haricinde birebir tercüme edilen beyitlerdendir.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24 Ez-zemîn-i hoşk rûyâned gıyâh HT 24 Kara yerden bitüren oldur gıyâh
 Āsmānhā rā hem ū dâred nigâh Āsumānı şaklayan ol pâdişâh

Farsça kökenli *gıyâh* ve *âsimân* kelimeleri kaynak metinden aynen aktarılan kelimelerdir.

Zemîn-i hoşk (Farsça)	→	Kara yer (Türkçe)
Rûyâned (Farsça)	→	Bitürür (Türkçe)
Nigâh dâred (Farsça)	→	Saklayan (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Pâdişâh (Farsça)

Beyitte dikkat çeken husus *kuru* anlamına gelen kelimenin *kara* şeklinde tercüme edilmiş olmasıdır. Türkçede ölümle ilgili konularda *kara toprak* ifadesi kullanılır ancak burada Türkçedeki karşılığı da *kuru* olan kelimenin bu şekilde tercüme edilmiş olmasının sebebi bilinmemektedir. İlk hece vezin gereği kapalı okunması gerektiğinden böyle tercüme edilmiş veya müstensih hatasından kaynaklanmış olabilir deyip üzerinde durmayı gerekli görmüyoruz. Tercüme eklenen *pâdişâh* kelimesi ve kaynak metinde çoğul olan *âsimân* kelimesinin tekil aktarılması dışında bu beyit de birebir tercüme örneklerindendir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar			
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Arapça kelimeler	Âdem, rûh, tûfân, Nûh, kahr, ‘Âd, kavm (2), lûtf, izhâr, nâr, seher, Lût, a‘dâ, deryâ, nâka, Dâvûd, Süleymân, hâtem, kût, Yûnus, lokma, hût, ‘âlem, müselleme, nimet, hasret, taht, hevâ, tıfl, mehd, hay, Hak, recm, necm		34
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Farsça kelimeler	Fermân, bâd, gülzâr, âhen, mûm, kirm, ten, erre, bende, vîrân, renc, genc, zer, sad, hemyân, nân, cân, sincâb, semûr, kemhâ, bester, hâk, murg, bî-peder, ferzend, peydâ, gûyâ, gıyâh, âsimân		29
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde farklı bir Arapça kelime ile karşılanması	Halîl→İbrahim İnâyet→izhâr Kâdir u Kayyûm→Ganî Mülk (ü serverî)→Saltanat Sâbir→Eyyûb	Sultânî→saltanat Mihnet→zahmet Fâka→fakr Devlet (ü şâhî)→rızk Selâtîn→sultânlar Şeyâtîn→şeytânlar	11

Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde farklı bir Farsça kelime ile karşılanması	Sezâyî dâd→bî-cân eyledi	1
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Arapça kelime ile karşılanması	Demîd→nefh Hengâm→vakt Der-keşîd→gark iden Ber-keşîd→halk iden Ser→fark Ân→ân Dem→lahza Kes→ahad Mâhî→kût Mürde→meyyit	10
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Türkçe kelime ile karşılanması	Necât→kurtaran Seng-i hârâ→kara daş Çün ü çerâ→niçün Ân yekî→bir kulına Sad→bin Bendegân→kul Sad sâle→niçe yıllık Be-cüz→ayrugı Zemîn-i huşk→kara yer Rûyâned→bitürür Nigah dâred→saklayan	11
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metne Türkçe kelime ile karşılanması	Tîn→balçık	1
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metne Farsça kelime ile karşılanması	Mutî‘→Râm Tenûr→Külhan	2
Aynen aktarılan Arapça-Farsça ikileme	Zîr ü zı-ber Dîv ü perî ‘İzz ü nâz	3

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleri ile karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 90’dır. Buna mukabil karşılıkların Türkçe verildiği kelimelerin toplam sayısı 12’dir. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Mütercim tercümede farklı bir kelime kullanmak istediğinde tercihinin çoğunlukla yine Farsça veya Arapça kökenli başka bir kelime olduğu anlaşılmıştır.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	90	%88
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	12	%12
Toplam	102	%100

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Tevhîd bölümünde bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği bir örnek yoktur.

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Bölümün, aynı zamanda tercümenin de ilk beyti, Hasenî tarafından kaynak metinden tamamen farklı tercüme edilmiştir. “*Bir avuç toprağa imân veren o temiz Allah’a hamd olsun*” anlamına gelen beyit, “*Defterin başlığında Hakk’ın adı olursa, feleklerin Rabbi onu sonuçsuz/yarım bırakmaz*” beytiyle karşılanmıştır. Buna tercüme denemez, mütercimın yazdığı dua ya da besmele niteliğinde bir beyittir.

KM 1	Hamd-i bî-hadd ān Hudāy-ı pāk rā	HT 1	Çün ola ‘unvān-ı defter nām-ı Hāk
	Ān ki imān dād moştī hāk rā		Ebter itmez anı ol Rabbü’l-felaḳ

Aşağıdaki beyit serbest tercüme edilmiştir. Beyitte Nemrud’un kartalların taşıdığı bir sandıkla gökyüzüne yükselip Allah’ı öldürmek için ok fırlatması olayına telmih vardır. Hem kaynak hem tercüme metnin ilk mısrasında bu olaya işaret edilmiştir. Kaynak metinde “*O’na doğru bir düşman ok atınca, bir sivrisinek işini bitirdi*” anlamı verilmişken tercümede “*O’nunla savaşmak için ok atınca dünya âlemini ona dar etti*” şeklinde aktarılmıştır. Sivrisinek olayından hiç bahsedilmemiştir.

KM 6	Sûy-i ū ḥaşmî ki tîr endāhte	HT 6	Şol ki tîr atdı añunla ide ceng
	Peşşei kâreş kifāyet sāhte		‘Ālem-i dünyâyı kıldı aña teng

Aşağıdaki beyit kaynak metinden çok uzaklaşmasa da serbest tercüme örneği verilebilecek türdendir. Kaynak metinde “*Allah’ın göz açıp kapayıncaya kadar dünyâyı alt üst edebileceği ve kimsenin bir an dahi dayanamayacağı*” anlamı varken tercümede daha sade bir anlatımla “*Allah’ın neyi dilerse (onun) olacağı ve kimsenin bunun sebebini sorgulayamayacağı*” ifade edilmiştir.

KM 19	Ṭarfetu’l-‘aynî cihān ber-hem zened	HT 19	Her ne kim dilerse ol durur iden
	Kes ne-mîyāred ki ancā dem zened		Diyemez bir kimse niçün yā neden

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Pendnâme’de lafza dayalı edebî sanatlar arasından cinas sanatının en çok uygulanan ve ön plana çıkan sanat olduğu söylenmişti. Hasenî’nin tercümesi cinas açısından

incelendiğinde kaynak metinde olan cinasların tercüme metinde olmadığı¹, tercüme metinde olan cinasların da kaynak metinde olmadığı² tespit edilmiştir.

Kaynak metinde iştikak sanatı barındıran iki beyit vardır³, bunların tercümesinde de iştikak sanatının uygulanmadığı görülmüştür.

Tercüme metinde çok sayıda ayet iktibası yapılmıştır. Kaynak metindeki ayetlerin çoğu tercüme metinde karşılık gelen beyitlerde de iktibas edilmiştir.⁴ Tercüme metinde iktibas edilen ayetler, kaynak metne kıyasla daha fazladır.⁵

5.5.Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme

Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr adı verilen Hasenî'ye ait *Pendnâme* tercümesi kaynak metinle aynı vezin kullanılarak *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında yazılmıştır. Eser toplamda 915 beyittir. Eserin tercüme kısmı başlamadan önce farklı vezin kalıpları kullanılarak kaleme alınmış 101 beyitlik tevhid ve naat içerikli yedi bölüm bulunmakta⁶, ardından mensur bir mukaddime/sebeb-i telif bölümü gelmektedir. Bu mensur mukaddimeden sonra 746 beyitlik *Pendnâme* tercümesi başlamaktadır. Tercüme bitiminde yine Hasenî'nin *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazdığı 68 beyitlik bir hâtime bulunmaktadır.

¹ Kaynak metinde kafiye kelimelerinin cinaslı olduğu örnekler ve onlara tercümede karşılık gelen ancak cinas sanatının uygulanmadığı beyit numaraları şunlardır: Rev zebân ez-ğıybet-i merdum **bü-bend**/ Tâ ne-bînî dest u pâ-yı hüd **be-bend** (KM 70/ HT 69); Ger tu râ dil fâriğ ez-**zînet** boved/ Key hevâ-yi merkeb ü **zeynet** boved (KM 222/ HT 195); Ser çe ârâyî be-**destâr** ey peser/ Ger tevânî dil be-**dest âr** ey peser (KM 244/ HT 216); Nîst merdî, hîştan **ârâsten**/ Kasd-ı cân kerd ân ki û **ârâst ten** (KM 246/ HT 218); Düşmen-i Hâk râ ne-bâyed dâšt düst/ Bâzgeşt-i cumle âher be-d-üst (KM 501/ HT 431). KM 240 numaralı beytin tercüme metinde karşılığı bulunamamıştır.

² Tercüme metindeki cinaslı kafiyeeye sahip beyitler ve kaynak metinde karşılık gelen beyit numaraları şunlardır: Yırtma şakın perdesini **kimsenûn**/ Kimse perdeñ yırtmaya tâ **kim senûn** (KM 441/ HT 369); Biri varmağ da'vet olmadın **yere**/ Ura 'ırzı şışesin yerden **yere** (KM 488/ HT 421); Halk mālına iden kişi **günü**/ Râhat-ile giçmez anuñ bir **günü** (KM 510/438); Ya'nî varma da'vet olmadın **yere**/ Varuben yüzün şuyın dökme **yire** (KM 603/ HT 531).

³ KM 259 ve 471 numaralı beyitler.

⁴ Örneğin kaynak metnin 28. beytinde geçen *rahmeten li'l- 'âlemîn*, tercümede karşılık gelen 27. beyitte de iktibas edilmiştir (Enbiyâ/107). Buna karşın kaynak metinde olup tercüme metinde iktibas edilmeyen ayetler de vardır, *lâ tefrah* ayetinden iktibas edilen beytin (KM 698) tercümesinde aynı ayetin iktibas edilmemiş olması buna örnek verilebilir.

⁵ Kaynak metinde iktibas edilmediği halde tercüme metinde iktibas edilmiş olan ayetlere örnek olarak HT 650. beyitte geçen *lâ tekul uffin* âyeti örnek verilebilir (İsrâ/ 23). Koşık kitabında, tercümede iktibas edilen ayetler ve hadislerle ilgili ayrıntılı bir bölüm hazırlamıştır. Konuyla ilgilenenlerin adı geçen esere bakması önerilir.

⁶ 1. kaside *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün* kalıbında 30 beyitlik bir tevhid; 2. kaside *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında 10 beyitlik bir naat; 3. kaside *mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün* kalıbında 9 beyitlik bir naat; 4. kaside *fe'ilâtün (fâ'ilâtün) mefâ'ilün fe'ülün (fâ'ilün)* kalıbında 5 beyitlik bir naat; 5. kaside *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbında 7 beyitlik bir naat; 6. kaside *mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbında 7 beyitlik bir naat; 7. mesnevi *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında 13 beyitlik bir din büyüklerini ululama bölümü.

Karşılaştırmada kaynak metnin tercümesi olan 746 beyitlik bölüm değerlendirmeye alınmıştır ve bu kısım kaynak metinle paralel ilerlemektedir. Tercümede bölümlerin başlığı yoktur, bölüm geçişlerinde boşluk bırakılmıştır. *Pendnâme*'de olup da tercümede olmayan beş başlık vardır.¹ Eserin tercüme kısmına mütercim tarafından eklenen beyitler vardır ancak müstakil bir bölüm izafe edilmemiştir.²

Hasenî, tercümesinin hemen her bölümünde bir veya birden fazla beyti tercüme etmemiş, özellikle sonlara doğru bu durum daha da belirgin hâle gelmiştir. Yine sonlara doğru tercüme etmediği beyitlere karşılık, bir beyti birden fazla beyitle tercüme ettiğini gözlemlemek mümkündür. Bu husus nüsha farkını aşan bir mevzudur. Elimizdeki kaynak metinden tercümenin ilerleyişini takip edebiliyor oluşumuza bakarak mütercimin bilinçli bir tercihle ekleme veya eksiltme yaptığını düşünebiliriz. Nitekim Hasenî, mensur sebebi i telif kısmında Arapça ve Farsça bilmeyen dostlara faydalı olacak Türkçe bir nasihatnâme yazmak istediğini, Farsçadan Türkçeye tercüme ederken bazı yerlerde makbul gördüğü şeyleri eklediğini ifade etmiştir. Eklediği yerlerden kastının baştaki ve sondaki bölümler olduğu düşünülebileceği gibi aralara ilave ettiği açıklayıcı veya genişletici nitelikteki beyitler olduğu da düşünülebilir. Hâtime bölümünde tercümesinin kusurları olsa da dinleyen kişilerin beğeneceğini düşündüğünü, kemal ehline layık olmasa ve nazım kurallarına pek uymasa da her malın kendine göre bir alıcısı olduğunu söylemiştir.³ Hasenî'nin tercümesine dair sunduğu eleştirel görüşlerin tevazu kaynaklı olduğunu sanmıyor, yer yer yapmış olduğu hataların farkında olarak bu ifadeleri kullandığına inanıyoruz.

Tercümenin dili incelendiğinde Arapça ve Farsça'nın Türkçe üzerinde yoğun etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Tercümede tercih edilen kelimeler, olduğu gibi aktarılmayan kelimelere bakıldığında dahi yüksek oranda yine Arapça ve Farsça kökenli olmuştur.

Tercümeyi akıcılık ve okunurluk açısından değerlendirmek istersek yorucu bir üslûba sahip olduğunu söylememiz gerekir. Mütercimin vezin ve kafiyeyle olan hassasiyeti, anlamda bozulmalara yol açmış ve beytin başıyla sonu arasında tutarsızlıklara sebep

¹ Toplamda 40 beyit olan 29, 33, 64, 70 ve 73 numaralı başlıklar tercümede bulunmamaktadır. Kaynak metinde 6 beyit olan hâtime bölümü de konunun bitiminde tek bir beyitle özetlenmiştir.

² Tercümeden önceki ve sonraki bölümler tercümeyle eklenen bölümler olarak değerlendirilmemekte, tercümeden bağımsız eklemeler oldukları düşünülmektedir.

³ Egerci ser-te-ser medhûl ü ma'yûb/ Naşihat gûş iden kişiye maḥbûb
Değüldür bu kemâl ehline lâyıḳ/ Nizâmî 'aḳd-i nazma nâ-muvâfıḳ
Metâ'a göre lîkin ehli olur/ Çürük baḳlâyı alır kör bilinür (HT 775-777)

olmuştur. Az sayıdaki vezin ve kafiye hatasına rağmen eserin tarafımızdan başarılı bir tercüme olarak nitelendirilememesi buna bağlanabilir.

Usta'nın tercümeyle ilgili "*kaynak metni kelime kelime değil, aslına bağlı kalmak suretiyle bir tercüme metodunu uyguladığını*"¹ söyleyen yorumuna karşılık, Koşık kitabının son bölümünde "*mütercimın gerek tercümeyle ilgili tasarrufları gerekse de eserin başına ve sonuna eklediği kendi telifi olan kısımlar, söz konusu eserin tam anlamıyla bir tercüme olmadığını göstermekte ve onu artık telif niteliği kazanmış bir tercüme olarak kabul etmemizi zorunlu kılmaktadır*"² yorumunu yapmaktadır. Usta'nın mütercimın kaynak metnin aslına bağlı kaldığı yorumunu doğru buluyoruz. Ancak Koşık'in, tercümenin başına ve sonuna eklenen bölümler ve aralardaki beyitler dolayısıyla eseri telif niteliği kazanmış tercüme şeklinde değerlendirmesine tam anlamıyla katıldığımızı söyleyemiyoruz. Bu, Osmanlı dönemi tercüme ve telif eserler arasında bulunan o muğlak sınırları iyice belirsizleştiren bir yorum olarak değerlendirilebilir. Hasenî bizzat kendisi, eklediği kısımları tercümeden ayrı tutmak için gayret göstermiş, tercümeyle ait olmayan kısımları farklı vezin kalıplarında ve farklı bir nazım biçiminde kaleme almıştır. Yani eserde telif niteliği taşıyan kısımlarla tercüme olan kısım birbirinden net biçimde ayrıdır ve ayrı değerlendirilmelidir, denebilir. Eserin bütün hâlinde ele alınıp telif sayılması doğru olmayacaktır. Hasenî'nin tercümesini *mealen tercüme* ettiği söylenebilir.

---

¹ Usta, "Âlî," 176.

² Koşık, *Âlî*, 179.

6. ABDÜLMECÎD B. ŞEYH NASUH TOSYEVÎ'NİN *TERCÜME-İ PEND-İ ŞEYH ATTÂR* ADLI TERCÜMESİ

Tosyevî lakabıyla tanınan Abdülmecîd b. Şeyh Nasuh, 16. yüzyılda *Pendnâme*'yi Türkçeye çeviren mütercimlerdendir. Şu zamana dek günışığına çıkan tek nüshası 1757 istinsah tarihlidir ve müstensih bu nüshaya *Hâzâ Tercüme-i Pend-i Şeyh Attâr li'Abdi'l-mecîd bin Şeyh Nasuh* başlığıyla başlamıştır. Tercümede başlıklar ve tercüme edilen Farsça beyitler kırmızıyla yazılmıştır.¹ Her beytin tercümesi, kırmızıyla yazılan Farsça aslının altındadır. Bazı beyitler birden fazla beyitle tercüme edilmiştir. Bölüm içerisinde bir beytin bir beyitle ya da en fazla üç beyitle tercüme edildiği görülürken bölüm sonlarına mütercim tarafından konunun daha iyi anlaşılması için eklenen beyitler dikkat çeker. Ayrıca üç yerde münâcât başlığı altında on beyti geçmeyen bölümler bulunmaktadır.

Eseri neşreden Toruk, tercümenin devrine göre açık ve anlaşılır bir dile sahip olduğunu, açıkladığı konunun daha iyi anlaşılması için sık sık şiirlere yer verdiğini², tercümede zorlama hissedilmediğini, akıcı olmasından kolaylıkla çevrildiğinin anlaşıldığını³ söyler.

Tosyevî'nin tercümesi 1234 beyittir. Kaynak metinde olmayıp tercümede olan 5 beyitlik *Der-sıfat-ı bahîl* başlıklı bölüm ve 8 beyitlik *Der-bendegân-ı Hudâ* başlıklı bölüm ile kaynak metinde olup da tercümede olmayan 10 beyitlik *Der-beyân-ı asl-ı îmân*, 10 beyitlik *Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i dîger râ mî-zâyed*, 10 beyitlik *Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred*, 10 beyitlik *Der-beyân-ı çâr çiz ki ânhâ râ bâz gerdânîden mehâl est* ve 21 beyitlik *Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet* bölümleri elimizdeki kaynak metin ile tercüme metin arasındaki farklardır. Tosyevî'nin tercümesinde kullandığı kaynak metin, bu çalışmada karşılaştırma için kullanılan kaynak metinden bu sayılan noktalarda farklıdır, onun haricinde tercüme metnin kaynak metinle paralel ilerlediği görülmüştür. Hâtıme hariç tutulduğunda 847 beyit olan *Pendnâme*, burada 387 beyit fazlasıyla tercüme edilmiştir. Bu fazlalık büyük oranda giriş bölümü, ara bölümler ve bölüm sonlarındaki beyitlerden kaynaklanır.

¹ Yer yer bazı Farsça beyitlerin kırmızıyla yazılmadığı örnekler de görülür. Bazen de metin içerisinde unutulup yazılmayan Farsça beyitler derkenara yazılmıştır.

² Turgut Toruk, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi," (Yüksek Lisans tezi, Fatih Üniversitesi, 2010), 16.

³ Toruk, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi," 29.

Tosyevî'nin farklı bir tercüme eser ortaya koyduğu görülmektedir. Tosyevî'nin tercümesi *tevsiyen (genişletilerek yapılmış) tercümeler* sınıfında sayılabilir.

6.1.Vezin ve Kafiye

Tercüme, kaynak metinle aynı vezindedir (*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*). Vezin açısından incelenen tercümede sık sık veznin aksadığı görülür. Genelde müelliflerin daha dikkatli olduğu giriş bölümünde dahi vezinde aksamaların varlığı dikkat çekmektedir. Veznin problemli olduğu beyitlerin yanında, bir o kadar da zorlamayla vezne uydurulabilen, bu sebeple kulağa edebî gelmeyen beyitler vardır. İncelenen tercümeler arasında vezin açısından en başarısız olanın bu tercüme olduğu söylenebilir.

Tercüme kafiye açısından bakıldığında revî harfî, dolayısıyla kafiye kelimesi olmayan beyitler görülür. Kafiye ahengi, bu beyitlerin bazılarında redif ile sağlanmaya çalışılmışken bazılarında benzerlik dahi yoktur. Kafiye kusurlarının büyük bölümü kafiye kelimesinin Türkçe olduğu beyitlerdedir. Bu beyitler sayıca önemli bir yekûn tutmasa da eserin kalitesini düşürür niteliktedir.

6.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Tosyevî, *Pendnâme*'nin başlangıcındaki tevhid bölümünün tercümesiyle eserine başlamış, devamında kendi telifi olan ancak Attâr'ın münâcâtına da çok benzer bir münâcâtta sonra kaynak metindeki naat bölümünü tercüme etmiştir. Peygamber'in ve dört büyük halifenin övüldüğü naat bölümü, kaynak metindeki gibi tek bir bölüm hâlinde değil, 8 ayrı başlık altında tercüme edilmiştir. Din büyükleri olan mezhep imamlarının övüldüğü bölüm kaynak metindeki gibi tek başlık altındadır. Devamında kaynak metindeki münâcât bölümünün tercümesi gelir. Kaynak metinde bulunmayan, mütercim eserini kaleme alma nedenlerinden bahsettiği sebep-i telif bölümü ve yine kaynak metinde olmayan ve ardarda gelen iki münâcât bölümünden sonra konunun işlendiği bölüme geçilmiştir. Hâtimeden önce son kez kısa bir münâcât kaleme alınmış, hâtimeyle beraber tercüme sona ermiştir. Aşağıdaki tabloda kaynak metinde bulunan bölümlerin tercümesi olanlar koyu renkle gösterilmiştir. Diğerleri Tosyevî tarafından eklenen bölümlerdir.

	Pendnâme	Terceme-i Pend-i Şeyh Attâr
Tahmîd ve Tevhîd	25	41
Münâcât	-	7

Na't	9	17+6+8+4+6+7+6+9=63
Din büyüklerini ululama	6	15
Münâcât	12	17
Sebeb-i telif	-	13
Münâcât	-	23+6
Konunun işlendiği bölüm	795	1033
Münâcât	-	5
Hâtime	6	12
Toplam	853	1234

6.2.1. Giriş bölümü

Tosyevî'nin tercümesi besmeleyle başlar ve giriş bölümünde 15 ayrı başlık bulunur. Tosyevî'ye ait bir münâcât bölümü, Hz. Peygamber'in, dört büyük halifenin, Hz. Peygamber'in torunlarının ve amcalarının ayrı ayrı övüldüğü, araya bir münâcât bölümünün daha eklendiği bölümlerden sonra mezhep imamlarının övüldüğü ve kaynak metindeki münâcât bölümünün tercüme edildiği bölüm gelir. Sebeb-i telif ve yine Tosyevî'ye ait iki münâcât bölümünden sonra konunun işlendiği bölümün tercümesine geçilir.

a) *Tahmîd ve tevhîd*

Kaynak metindeki 25 beyitlik tevhîd bölümü genişletilerek 41 beyitle tercüme edilmiştir. Tercümenin daha yeni başladığı bu ilk bölümün beş beytinde¹ vezin aksaklığının olması, daha metnin başında okur üzerinde önyargı oluşturur niteliktedir.

Tercümede Hz. Âdem'den bahseden beyit, Hz. Âdem'in başından geçenlerin özet şeklinde anlatıldığı ilave beş beyitle tercüme edilmiştir. Lût kavminden bahseden beyit iki, Nemrud'un anlatıldığı beyit üç beyitle tercüme edilmiştir. Tercümenin sonuna Allah'ın azametinden bahseden dört beyit eklenerek tevhîd bölümü sona erdirilmiştir.

b) *Münâcât*

Tevhîd bölümünü takiben Tosyevî'nin kaleme aldığı münâcât bölümündeki ilk beyit, Attâr'ın münâcâtının ilk beytiyle hemen hemen aynıdır. Vezin için fazlalık oluşturan bir

¹ Vezin problemleri beyit numaraları Toruk'un tezindeki numaralandırmaya göre şöyledir: 8, 19, 36, 37, 38.

Ey nidâsıyla başlamasının, müstensih hatası olması ihtimal dâhilindedir. Asıl münâcât bölümüyle benzer ifadelerle sahip bu bölümün eklenme amacı anlaşılamamıştır. Tosyevî'ye ait olan münâcât beytiyle Attâr'ın beytini tercüme ettiği beyit arasındaki benzerlik aşağıda görülebilir:

KM 41	Pādiṣāhā cūrm-i mā rā der-goṣar Mā günehkārīm u tu āmurzigār	TT 43	Ey pādiṣāhā zenbimüz mağfūr kııl Fažluñ ile gönümüz pūr nūr kııl
		127	Pādiṣāhā cūrmümüz mağfūr kııl Raḥmetünle şād hem mesrūr kııl

Yukarıda aktarılan 43. beyit Tosyevî'nin kaleme aldığı bölüm içerisindeyken 127. beyit Attâr'a ait beytin tercümesi olarak kaydedilmiştir. Üstelik iki beytin anlam açısından birbirine yakınlığı, kaynak metne olan yakınlıklarından daha fazladır. İkisi de kaynak metnin ikinci mısrasının tercümesini içeren ve “*Biz günahkâriz, sen ise bağışlayıcısın*” anlamını karşılayan bir tercüme olmamıştır.

c) Naat

Tercümedeki naat bölümü, kaynak metninden farklıdır. Kaynak metinde Peygamber'i öven üç beyit, tercümede on yedi beyitlik ayrı bir bölüm hâlinde. Hz. Ebubekir'in övüldüğü bir beyit altı beyitle, Hz. Ömer'in övüldüğü bir beyit sekiz beyitle, Hz. Osman'ın övüldüğü bir beyit dört beyitle, Hz. Ali'nin övüldüğü bir beyit altı beyitle ayrı başlıklar altında tercüme edilmiştir. Yedi beyitlik bir münâcâtı takiben kaynak metinde olmayan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in övüldüğü altı beyitlik bir bölüm gelir. Tosyevî, kaynak metinde bir beyitle kendilerinden bahsedilen Hz. Hamza ve Hz. Abbas için de dokuz beyitlik bir bölüm kaleme almıştır. Naat bölümünün tamamı 62 beyitten müteşekkildir.

d) Dîn büyüklerini ululama

Dört büyük mezhep imamının övüldüğü bölüm kaynak metinde altı, tercümede on beş beyittir. Bazı beyitler iki beyitle tercüme edilirken, bazıları da üç veya dört beyitle tercüme edilmiştir. Örneğin Ebu Hanife'nin adının geçtiği beyit dört beyitle tercüme edilmiş, Yusuf el-Kadı'dan bahseden beyit üç beyitle, diğerleri ise ikişer beyitle tercüme edilmiştir.

e) Münâcât

Kaynak metinde 12 beyit olan bölüm, 17 beyitle tercüme edilmiştir. Tercümenin bu bölümüne bakıldığında kaynak metinle aynı kafiye kelimesinin kullanıldığı beyitlerin

kaynak metindeki anlamı aktarmada daha başarılı olduğu, farklı kafiye kelimesi kullanılan beyitlerin anlamı aktarmada eksik kaldığı gözlemlenmiştir. Bu durum aşağıda verilen örnekler üzerinden görülebilir.

KM 51	Çeşm dârem k'ez-güneh pāk em konī	TT 139	Gözlerüm 'ișyāndan pāk idesin
	Pîş ez-ân k'ender-cihān hāk em konī		Şundan evvel kim bizi hāk idesin

Aynı kafiye kelimesinin kullanıldığı yukarıdaki beyitte, kaynak metinde geçen *gūnah* kelimesine tercümede *isyān* karşılığı verilmesi ve ikinci mısradaki *cihān* kelimesine tercümede karşılık verilmemesi dışında anlamın tercümede erek dile yansıtılabildiği görülür.

KM 47	Ber-der āmed bende-i bo'g-rîhte	TT 134	Şā'n-ı insān gerçi kim 'ișyāndurur
	Āb-ı rüy-i hōd be-'ișyān rîhte		Şa'n-ı rahmān 'afv ile gufrāndurur

Yukarıda kaynak metindeki “*İsyān ederek yüzünün suyunu döken firardaki kulun kapına geldi*” anlamı, “*İnsanın şöhreti isyandır ama Rahmān'ın şöhreti af ve gufrandır*” anlamıyla ancak kaynak metnin alt anlamlarından birini karşılayabilir. Elimizde kaynak beyit olmasa ya da tercümesi yapılan Farsça beyit, hemen tercümenin üstünde olmasa, iki beyti birbiriyle eşleştirebilmek mümkün olmayabilirdi.

f) Sebeb-i telif

Tosyevî *Pendnâme*'yi tercüme etme sebeplerini *Sebeb-i te'lif-i in Pendnâme-i Attâr* başlığı altında anlatmıştır. Bölüme Attâr'ı överek başlar, Attâr'ın eserine *Pendnâme* adını verdiğini ve her beytinin Allah'ın rahmetinin habercisi olduğunu söyler. Kendisinin de bu eseri görünce, genç-yaşlı herkesin faydalanabilmesi, dikkate alıp uygulayabilmesi ve bu sayede Allah katında izzet sahibi olabilmesi için Türkçeye tercüme etme düşüncesinin aklına geldiğini söyler.

Ya'nî anı tercüme idüp hemān
Döndüre Türkî lisāna ey civān (TT 152)

Tā ki nef'inde olalar bā-naşib
Şevk ile meyl eyleye_aña her lebīb (153)

Cān ile bunı da idüp i'tibār
Hāk tarîkında olalar nāmdār (154)

Türkî dil bilenler olup şādumān
Ola tālīb buña her pîr ü cevān (155)

Genç-yaşlı Türkçe bilen herkesin *Pendnâme*'yi okuyup istifade edebilmesi için eseri tercüme ettiği anlaşılan Tosyevî, kendisinden önce yapılan tercümelerden haberdar olup olmadığına dair bir imada bulunmamıştır.

g) *Münâcât*

Tosyevî, sebeb-i telif bölümünün ardından iki münâcât yazmıştır. Biri 23, diğeri 6 beyit olan bu bölümlerde Allah'tan bu nasihatlere ve diğer pîrlerin (şeyhlerin) nasihatlerine uyabilme gücü ister. Bu dualarla beraber giriş bölümü sona erer.

6.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Kaynak metne göre daha fazla başlık ve bölüm içeren giriş bölümünün ardından 186. beyit itibarıyla konunun işlendiği bölümün tercümesine geçilmiştir. Bu bölümdeki başlıklar sırasıyla şu şekildedir¹:

	Kaynak Metin (De Sacy)		Tercüme-i Pend-i Şeyh Attâr
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefis-i emmâre	12	Der-nikuhîş-i nefis-i emmâre
6	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmûşî	13	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmûşî
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i îmân	14	Der-beyân-ı 'amel-i sâlih
8	Der-beyân-ı asl-ı îmân	15	Der-sîret-i mülûk
9	Der-sîret-i mülûk	16	Der-sîret-i hüsn-i hulk
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	17	Der-beyân-ı terk-i dünyâ
11	Der-beyân-ı çâr çiz ki ender-vey hatar boved	18	Der-'alâmet-i nîkbaht
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	19	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	20	Der-ülfet besten-i dünyâ
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	21	Der-beyân-ı sıfat-ı tevâzu'
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	22	Der-'alâmet-i bedbahtî
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefis ü terk-i dünyâ	23	Der-beyân-ı sıfat-ı riyâzet
17	Der-mücâhede-i nefis	24	Der-mücâhede-i nefis
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	24	Der-beyân-ı fakr gûyed
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf		Ara: Münâcât
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	26	Der-beyân-ı terk-i tekellûf
21	Der-beyân-ı âkıbet-endîşî	27	Der-'alâmet-i eblehân
22	Der-beyân-ı akl u âkilân	28	Der-beyân-ı 'âkıbet
23	Der-sıfat-ı restgârî	29	Der-'alâmet-i eblehân
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te'âlâ	30	Der-'alâmet-i restgârî
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	31	Der-beyân-ı fazîlet-i zikr-i Hudâ
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	32	Der-te'âlim-i zindegânî bâ-halk
27	Der-alâmet-i müdbirî	33	Der-beyân-ı 'alâmet-i müdbirân
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâşten ne-bâyed	34	Der-an çe h'âr ne-bâyed daşt
29	Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i diğeri râ mî-zâyed	35	Der-ganîmet dâşten-i 'ömr
30	Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred	36	Der-beyân-ı hâmûşî ve sehâ

¹ Numaralandırma giriş bölümünün devamı şeklinde sıralanmıştır.

31	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer tamâm bâşed	37	Der-an çe murâdî dârend
32	Der-beyân-ı çâr çiz ki ân-hâ râ bâz-gerdâniden mehâl est	38	Der-ihtiyât dâşten
33	Der-sıfat-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer mî-âyed	39	Der-beyân-ı hatâst
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çiz ez-çâr çiz	40	Şart-ı vâcib-i müselmân-est
35	Der-beyân-ı çâr çiz ki âdemî râ şikest âred	41	Der-sıfat-ı in nasihat
36	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-hatâhâst	42	Der-beyân-ı kâhed 'ömr-i merdum
37	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-atâhâ-yi Hudâst	43	Der-beyân-ı âb-ı rûy kem mî-koned
38	Der-beyân-ı çâr çiz ki 'ömr râ ziyâde mî-koned	44	Der-beyân-ı âb-ı rû ziyâde şevêd
39	Der-beyân-ı penc çiz ki 'ömr ez-û be-kâhed	45	Der-beyân-ı kıtm-i sır ez-dûst u düşmenân
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rîzed	46	Der-beyân-ı tevâzu' u hilm
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	47	Der-beyân-ı zindegânî vü merd-i meydân-est
42	Nasâyıh	48	Du sıfat-ı du kes-i nâdân
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	49	Der-beyân-ı ma'rifet dâşten-i hud
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	50	Der-beyân-ı şiş çiz
45	Der-beyân-ı şiş çiz ki be-kâr âyed	51	Der-beyân-ı penç çiz
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-îşân ne-y-âyed	52	Der-beyân-ı hûy-i bed gûyed
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	53	Der-beyân-ı restgârî
48	Der-beyân-ı restgârî	54	Der-kerâmethâ-yı Hak
49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak üst		Ara: 9 beyit
50	Der-çehâr haslet ki terk kerd mî-bâyed	55	Der-beyân-ı kazâ ve kader
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	56	Der-ma'rifet-i kurb-ı Hak
52	Der-beyân-ı ma'rifetullâh	57	Der-bâb-ı verâ' gûyed
53	Der-beyân-ı verâ'	58	Der-bâb-ı takvâ
54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet	59	Der-bâb-ı âfet-i dünyâ
55	Der-beyân-ı ta'zîm-i mihmân	60	Der-fezâ'il-i mihmân
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	61	Der-sıfat-ı bahîl
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık	62	Der-beyân-ı ahmak
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	63	Der-'alâmet-i fâsıkân
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	64	Der-'alâmet-i eşkıyâ
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	65	Der-hâcet hâsten
61	Der-beyân-ı kanâat	66	Der-beyân-ı kanaat
62	Der-beyân-ı sehâvet	67	Der-fazîlet-i fakr u gınâ
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârhâ-yı şeytân est	68	Der-bendegân-ı Hudâ
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil	69	Der-beyân-ı sehâ gûyed
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık	70	Der-fi'l-i şeytânî
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî	71	Der-beyân-ı ehl-i nifâk
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet	72	Der-beyân-ı muttakî gûyed
68	Der-beyân-ı sadaka dâden	73	Der-'alâmet-i ehl-i behîşt
69	Der-nasâyıh	74	Der-ef'âl-i pesendîde
70	Der-beyân-ı sabr	75	Der-beyân-ı nasâyıh
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd	76	Der-âfât-ı h'âb u gayreh
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm	77	Der-âfât-ı bed âyed
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed	78	Der-beyân-ı sabr-ı cemîl

74	Der-beyân-ı riâyet-i yetim ve nasâyih-ı diğer	79	Der-beyân-ı tecrid ü tefrid gûyed
75	Der-beyân-ı sıla-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân	80	Der-kerâmethâ-yı Hak
76	Der-beyân-ı fütüvvet	81	Der-sıfat-ı ziyânkârân
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân	82	Der-kâr-ı nîk bâşed
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet	83	Der-kâr-ı bed bâşed
		84	Der-sıla-i rahm gûyed
		85	Der-beyân-ı fakr mî-gûyed
		86	Pend gûyed

Konunun işlendiği bölümde kaynak metinde 74 başlık bulunurken tercümede 75 başlık vardır. Kaynak metinden tercümesi yapıldığı tespit edilebilen 759 beyit, 1015 beyit¹ ile tercüme edilmiştir. Bu, tercüme eklenen 256 beyit anlamına gelir. Ortalamaya bakılırsa her başlığa üç beyit eklenmiştir. Ancak bölümlere tek tek bakıldığında kaynak ve tercüme metindeki beyit sayısının aynı olduğu birçok bölüme mukabil, mesela 12 beyitin 26 beyitle tercüme edildiği örnekler de vardır.

Her ne kadar başlık sayıları birbirine çok yakın olsa da kaynak metinde olup tercümede olmayan başlıklar ile kaynak metinde tek başlık altında bulunan bazı bölümlerin tercümede birkaç başlık altında tercüme edildiği hususu gözden kaçırılmamalıdır. Tercümede başlıklar Farsçadır ancak hepsi değil, bazıları kaynak metindeki başlıklarla aynıdır. Kaynak metinden farklı olan başlıklar, kaynak metin başlığındaki içeriği başka bir ifadeyle aktarmaktadır.

6.2.3. Hâtime Bölümü

Hâtime bölümünde önce münâcât başlığı altında Attâr'ın hâtimesinin son dört beyti Farsça olarak kaydedilmiştir. Bu beyitlere -büyük ihtimalle- Tosyevî tarafından eklenen Farsça bir beyit daha vardır.² Sonrasında *İhtitâm-ı Pendnâme* başlığı altında bir hâtime eklenmiştir. Kaleme alınan 12 beyitte nasihatler tamamen erdiği için Allah'a hamd edilir, bu nasihatleri kabul ile amel edenlere de dua edilerek temmet³ kaydıyla eser sonlandırılır.

¹ Beyit sayısına aralarda mütercimin eklediği münâcâtlar eklenmemiştir.

² Tosyevî'nin eklediğini düşündüğümüz beyit şudur: Destem be-zîr-i hâk çu hâhed şod ey Şâh/Bârî be-yâdgâr be-mâned hâtt-ı siyâh (Rabbim! Elim bir gün toprağın altına girdiğinde hiç olmazsa bu siyah hat yâdigârım olsun.)

³ Nûsha, 1170/1757 senesinde istinsah edilmiştir.

6.3.Terceme-i Pend-i Şeyh Attâr'da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

6.3.1. Kafiyelerin tercüme biçimleri

Tosyevî 853 beyitlik kaynak metni 1234 beyit olarak tercüme ettiğinden, karşılaştırma Tosyevî tarafından eklenen beyitler kapsam dışı bırakılarak, doğrudan kaynak metin tercümesi olan beyitler üzerinden yapılacaktır. Tercümenin yazma nüshasında kırmızıyla yazılan Farsça beyitler ile altlarında yer alan tercümelerinden yola çıkılarak kafiyesi karşılaştırılabilen 602 beyite ulaşılmıştır.¹

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Tosyevî, karşılaştırılan 602 beyitin 116'sında kaynak metindeki kafiye kelimelerini olduğu gibi alıp kullanmıştır.

Tosyevî'nin kaynak metindeki kafiye kelimelerini olduğu gibi aldığı, varsa redifi de Türkçeye tercüme ederek aktardığı beyitlere aşağıdaki örnekler verilebilir:

KM 50	Nefs ü şeytân zed Kerīmā rāh -ı men Raḥmetet bâşed şefā'at-ḥ'āh -ı men	TT 138	Nefs ü şeytân yā Rab aldı rāhumuz Raḥmetüñdürür şefā'at-ḥ'āh umuz
KM 105	Pādişāh çün der-melā ḥandān boved Bī-gümān der-heybeteş noḳşān boved	TT 239	Pādişāh meclisde ger ḥandān ola Heybetine bil anuñ noḳşān ola
KM 176	Merd tā ne'n-hed be fark-ı nefis pāy Reh kocā yābed be-dergāh-ı Ḥudāy	TT 329	Merd tā başmaya farka nefis pāy Yol kaçan bulur be-dergāh-ı Ḥudāy
KM 267	Ve'r be-ḥırş u āz gerdī mübtelā Bā tu rüy āred zı-her sū şad belā	TT 460	Ger olasin ḥırş-ı nefse mübtelā Saña her yerden irişe şad belā
KM 287	Z'an yekī tersiden est ez- Zü'l-celāl Dovvum āmed costen-i küt-ı ḥelāl	TT 485	Biri ḥavf itmek zı-ḥısm-ı Zü'l-celāl ² Biri etmekdür taleb küt-ı ḥelāl

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Beyitteki kafiye kelimelerinden yalnız birinin olduğu gibi alınıp tercüme metinde kullanıldığı beyit sayısı 143'tür. Aşağıda bunlara birkaç örnek verilmiştir:

¹ Kaynak metindeki beyit sayısıyla bu tercümedeki Farsça beyitlerin sayısının farkı, bizim esas aldığımız nüshayla Tosyevî'nin esas aldığı nüshanın birbirinden farklı olmasından kaynaklı olmalıdır.

² Nüshadaki şekliyle vezin kusuru barındırdığı için tarafımızdan metin tamiri yapılmıştır.

KM 104	Çār haşlet ey berāder der-cihān Pādişāhān rā hemī-dāred ziyān	TT 238	Dört haşlet ey birāder bil ‘ayān Pādişāhāna virür naşş u ziyān
KM 128	Mī-nemāyed hub u zībā der- naẓar Līk ez- zehreş boved cān rā haṭar	TT 267	Gösterür ol hub u zībā der- naẓar Līk zehrinden irer cāna zarar
KM 140	Terk-i lezzāt-ı cihān bāyed girift Dāmen-i şāhib-dilān bāyed girift	TT 281	Terk-i lezzāt-ı cihān itmek gerek Zēnb-i ‘iṣyāndan fiḡān itmek gerek
KM 256	Çār çiz āmed nişān-ı eblehī Bā tu gūyem tā be-yābī āgehī	TT 448	Oldı dört nesne nişān-ı eblehān Diñle diyem saña anı ey civān
KM 326	Her ki pend-i dūsitān ne’k-ned ķabūl Der-ḥaķīķat müdbir est ān bu’l-füzūl	TT 537	Dūsitānuñ pendin itmeyen ķabūl Oldı müdbir hem daḡı merd-i cehūl

Verilen örneklerden 267 ve 448 numaralı beyitlerde Tosyevî’nin Türkçede *-de* anlamına gelen Farsça *der* ön ekini ve *ân* çoğul ekini kullandığı görülür. Mütercim, özellikle tercümenin sonlarına doğru daha yoğun olmak üzere Türkçe tercüme içerisinde Farsça eklere yer vermiştir.

c) Kaynak metindeki farklı kafiye kullanımı

Tosyevî, kaynak metinden tercüme ettiği 603 beyitin 343’ünde, yani metnin yarısından biraz fazlasında, kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Verilen örnekler üzerinden farklı kafiye kelimesi seçimlerine bakılabilir.

KM 129	Zehr-i ĩn mār-ı mūnaķķaş ķātil est Bāşed ez-vey dūr her k’u‘āķil est	TT 268	Zehr-i ķātildūr o mārūn ziyneti ‘Āķilān andan iderler nifreti
KM 151	Nefs ü şeyṭān mī-berend ez-reh tu rā Tā be-y-endāzend ender-ķāh tu rā	TT 301	Şal hevā-yı nefsi zīr-i pāye sen Olma şeyṭān-ı tıfıla dāye sen ¹
KM 179	Ger çü Rüstem şevket ü zūret boved Cāy-i çün Behrām der-gūret boved	TT 332	Ger olasın zūr ile Rüstem-şıfat Ḥāk olursın gūr içre ‘āķıbet
KM 200	Çün dilet ber-yād-ı Ḥaķ ĩmen boved Nefsek-i emmāre hem sākin boved	TT 355	Rızķ-ı Ḥaķķ’a çün gūñūl rāzī ola Luṭf idüp Allāh aña ķāni‘ ola
KM 278	Kār-ı ḡud bā-nā-sezā ne’k-ned rehā Merdumī ne’k-ned be-cāy-i nā-revā	TT 475	Nā-sezā kār itmeden bī-zār ola Rāh-ı şerden ķaça perḡizkār ola

¹ Beyitte bulunan vezin aksaklığı, müstensih hatası olduğu düşünülerek metin tamiriyle düzeltilmiştir.

Tercümede 65 beyitte Türkçe kafiye kelimesi kullanılmıştır. 60 beyitte de mısralardan birindeki kafiye kelimesi Türkçedir. Türkçe kelimelerle kafiye yapılan bazı beyitler aşağıda verilmiştir.

KM 22	Mürde-i şad sâle râ hay mî-koned İn be-cüz Hâk diğerî key mî-koned	TT 35	Yüz yıllık mürdeye hayât virür Anı Hâk'tan gayrı kim idebülür
KM 67	Hâtır-ı kes râ me-rencân ey peser V'er-ne-ğordî zağm ber-cân ey peser	TT 204	Eyleme rencide hiçbir nefsi sen Tâ olasin sen de 'uqbâda esen
KM 212	Müdbirî k'u rû be-dünyâ âvered Behre key ez-'âlemî 'uqbâ bered	TT 370	Müdbirânun çeşmi dünyâya bakar Muqbilânun cânî 'uqbâyâ açar

6.3.2. Kafiye kusurları

Tosyevî'nin tercümesine esas aldığı kaynak metin 750 beyit civarındadır, bizim kafiyesine bakabildiğimiz beyit sayısı ise 602'dir. Kafiye kelimesi olmayan, revî harfi bulunmayan 22 beyit tespit edilmiştir.¹ Bu beyitlerde rediflerle ahenk sağlanmaya çalışılmıştır. Revî harfi ve redif barındırmayan 3 beyit² vardır.

Bir qolunı bıçğularla yardılar
Cismini ser tâ kadem hep deldiler (TT 23)

Lezzet-i nefsanî ardında olma
Bu fânî 'âlemi dost tutucu olma³ (282)

Yukarıdaki beyitlerde eklenen rediflerle ahenk yakalansa da aşağıdaki örneklerde redif de kullanılmamıştır.

Olma gâfil âhiretten ey oğul
Devlet ü dünyâ çün elden tiz gider (TT 333)

Hâdımâna oldu cennet bil makâm
Bî-hesâb u bî-'ikâb u bî-'azâb (830)

Tosyevî, Türkçe kelimelerle kafiye yaparken birkaç yerde revî harfinin bir kelimedede kökleyken diğerinde ekte olduğu adı konulmamış kafiye kusuruna düşmüştür.

¹ 23, 30, 35, 38, 80, 197, 198, 282, 309, 347, 386, 400, 468, 469, 552, 561, 667, 693, 793, 850, 867, 1071 numaralı beyitler.

² 333, 830, 878 numaralı beyitler.

³ Bu beytin tek problemi kafiye değildir, vezin de problemlidir.

Hiç yürür mi kurı yir üzre gemi
Yöni dîn oldı kimilaruñ kimi (TT 192)

Getürmezsen anı bile kabre sen¹
Bunda qalur gitmez ol tã bilesin (900)

Tosyevî, Farsça ve Arapça kelimelerle kafiye yapmada daha başarılıdır. Türkçe kelimelerle yaptığı kafiyelerde ahenge önem verdiği, diğer bir deyişle sesin kulağa hoş gelmesiyle yetindiği hissedilmektedir.

Tespit edilebilen bir beyitte de mahreçlerin yakınlığının sebep olduğu ikfâ kusuru görülür.

‘Âlemüñ olsa ğınâsı anda hep
Yine müflisdür çeker ancak ta‘b (TT 662)

6.3.3. Kafiye hususunun değerlendirilmesi

Tosyevî’nin tercümesi kafiye açısından değerlendirildiğinde 116 beyitte kaynak metin ile aynı kafiye kelimelerinin olduğu gibi ve varsa redifin Türkçeye çevrilip kullanıldığı, 143 beyitte kaynak metin kafiye kelimelerinden yalnız birinin aynen alındığı, 343 beyitte ise kaynak metinden tamamen farklı kafiye kelimesinin kullanıldığı görülmüştür.²

Tercüme-i Pend-i Attâr’ın Kafiye Kelimleri		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	116	%19
KM kafiyesiyle bir mısradaki aynı, diğerinde farklı	143	%24
KM kafiyesinden tamamen farklı	343	%57
Toplam	602	%100

Tabloya göre Tosyevî’nin kaynak metin kafiyesini kullandığı beyit sayısı, genişletilmiş tercüme sınıfındaki bir tercümeyle karşılaştırıldığında yüksek kabul edilebilir. Bir mısra veya bir beyitte aynı kafiye kelimesinin kullanıldığı beyitlerin sayısı, farklı kafiye kelimesi kullanımı tercihlerine çok yakındır. Zaten mütercimim eklediği bölümler neredeyse orijinal metnin yarısı kadardır. Duruma bakılarak, Tosyevî mümkün olduğunda kaynak metinle aynı kafiye kelimesini kullanmıştır, denebilir.

¹ Mısrada açık olması gereken ikinci hece kapalıdır, bu açıdan mısradaki vezin problemi de vardır.

² Değerlendirmeye Tosyevî tarafından eklenen beyitler ve bölümler katılmamıştır.

Kullanılan kafiye kelimelerinin diline bakıldığında Arapça ve Farsça kelimelerin kafiye olarak daha fazla tercih edildiği görülür.

Tercüme-i Pend-i Attâr'da Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	65	%10
Türkçe ile karışık	60	%10
Arapça-Farsça	477	%80
Toplam	602	%100

Tercümenin sadece yüzde yirmisinde Türkçe kafiye kelimeleri kullanılmış, ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli kafiye kelimesi kullanımı tercih edilmiştir.

6.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Kaynak metin ile tercüme metin, daha önceki tercümelerde izlenen usûl üzere karşılaştırılacaktır.

a) Tercüme Edilmeyen Beyitler

Tevhîd bölümünde tercüme edilmeyen beyit bulunmasa da tercüme edilmemiş mısra vardır. On birinci beytin ikinci mısrası farklı bir konudan bahsedildiği ve ilk mısranın devamı niteliğinde olmadığı hâlde tercüme edilmemiştir.

b) Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Tosyevî tevhîd bölümünün tercümesine besmeleyle başlar.

Birinci beyit:

KM 1 **Ḥamd-i bî-ḥad** ān Ḥudā-yı pāk rā TT 1 **Ḥamd-i bî-ḥadd** aña kim ol Müste‘ân
 Ān-ki **îmān** dād moştî **ḥāk** rā Virdi **îmān** bir avuç **ḥāke** hemān

Tercümeyle aynen aktarılanlar Arapça kökenli *hamd*, *had* ve *îmān* ile Farsça kökenli *ḥāk* kelimeleridir.

Hudâ (Farsça)	→	Müste‘ân (Arapça)
Moştî (Farsça)	→	Bir avuç (Türkçe)
Pāk	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Beyit, kaynak metinde Allah'ın sıfatı olarak zikredilen *pāk* kelimesi dışında birebir tercüme edilmiştir.

İkinci beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi bölümünde değerlendirilecektir.

Üçüncü beyit:

KM 3   Ān-ki fermān kerd **ḳahreṣ** bād rā   TT 11   Bād-ı **ḳahrı** ‘**Ād**’ı vîrān eyledi
Tā sezāyî dād ḳavm-i ‘**Ād** rā   İşlerin āh ile efḡān eyledi

Aynen aktarılanlar Arapça kökenli *ḳahr* ve ‘*Ād* ile Farsça kökenli *bād* kelimeleridir.

Sezāyî dād (Farsça)	→	Vîrān eyledi (Farsça)
Kavm	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Fermān kerd	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Kaynak metindeki beyit, tercümede ilk mısırada özetlenmiş, ikinci mısrayı mütercim kendi yorumu olarak eklemiştir. Anlamın genişletilerek aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

Dördüncü beyit:

KM 4   Ān-ki **luṭf**-i ḥ’iş rā izhār kerd   TT 12   Āb-ı **luṭfin** aḳıdup ol Müste‘ān
Ber-ḡalīleṣ **nār** rā ḡülzār kerd   **Nārı** İbrāhîm’e etdi ḡülsitān

Bu beyitte kaynak metinden aynen aktarılan yalnız iki kelime bulunmaktadır. Bunlar Arapça kökenli *luṭf* ve *nār* kelimeleridir.

Halîl (Arapça)	→	İbrāhîm (Arapça)
ḡülzār (Farsça)	→	ḡülsitān (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Müste‘ān (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Āb (Farsça)

Tosyevî birinci mısırada, kaynak metinde anlatılmak istenen konuyu teşbih yoluyla aktarmayı tercih etmiştir. Allah’ın lütfunu izhār etmesi/göstermesi/ortaya koyması, Allah’ın lütfunu akıtması şeklinde aktarılmıştır. Mısranın tercümesi daha edebî bir anlatım üslûbuna sahiptir.

İkinci mısra birebir tercümedir. Kafiye uyumu için *ḡülzār*ın eş anlamlısı *ḡülistān* kelimesi, yine aruz ve kafiye için sıkça istifade edildiği şekliyle *ḡülsitān* olarak okunmuştur.

Beşinci beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi bölümünde değerlendirilecektir.

Altıncı beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi bölümünde değerlendirilecektir.

Yedinci beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi bölümünde değerlendirilecektir.

Sekizinci beyit:

KM 8 Çün ‘inâyet Kâdir u **Kayyûm** kerd TT 20 Çünkü lütfi Hayy u **Kayyûm** eyledi
Der-kef-i Dâvûd âhen mûm kerd Keff-i Dâvûd âheni mûm eyledi

Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılanlar Arapça kökenli *Kayyûm*, *Dâvûd* ve *kef* ile Farsça kökenli *âhen* ve *mûm* kelimeleridir.

Înâyet (Arapça)	→	Lütf (Arapça)
Kâdir (Arapça)	→	Hay (Arapça)

Beyit birebir tercüme örneğidir. *Kâdir* sıfatının *Hayy* sıfatına dönüştürülmesi, *-de* ekine tercümede yer verilmemesi gibi ufak nüanslı farkların, veznin kısıtlayıcı etkisiyle oluştuğu düşünülebilir.

Dokuzuncu beyit:

KM 9 Bâ-Süleymân dâd mülk ü serverî TT 21 Lütfi çün virdi Süleymân’a ferî
Şod muî‘i hâtemeş dîv ü perî Oldı fermân hükmine dîv ü perî

Süleymân (Arapça) ve *dîv ü perî* (Farsça) kelimeleri kaynak metinden aynen aktarılmıştır.

Mülk ü serverî (Arapça ve Farsça)	→	Fer (Farsça)
Hâtem (Arapça)	→	Hükm (Arapça)
Muti‘ (Arapça)	→	Fermân (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Lütf (Arapça)

Tercümeyle, Hz. Süleyman’a verilen iktidarın (O’nun) lütfundan kaynaklandığı ifadesiyle kaynak metinde olmayan bir ekleme yapılmıştır. İkinci mısradaki yüzük ayrıntısına değinilmemiş, şeytanların ve cinlerin Hz. Süleyman’ın buyruğuna uyduğu kısım aktarılmıştır. Kaynak ve tercüme arasında çok fark yoktur, beytin anlamı erek dile aktarılabilmektedir.

Onuncu beyit:

KM 10 Ez-ten-i Sâbir be-kirmân **kût** dâd TT 22 Eyyüb’un cisminden irdi düde **kût**

Arapça kökenli *kût*, *Yunus*, *ḥût* ve *loḳma* kelimeleri tercümede aynen kullanılmıştır.

Sâbir (Arapça)	→	Eyyûb (Arapça)
Ten (Farsça)	→	Cism (Arapça)
Kirmân (Farsça)	→	Dûd (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Himmet (Arapça)

Kaynakta gizli özne olan Allah, aynı veya farklı bir rolde tercüme metne aktarılmamıştır. Bunun ve eklenen *himmet* kelimesinin dışında anlamın aktarılabildiği bir tercümedir.

On birinci beyit:

KM 11	Bendeî rā erre ber- ser mî-nehed	TT 23	Bir ḳulını bıçğılarla yardılar
	Dıgeri rā tâc ber-ser mî-nehed		Cismini ser tâ ḳadem hep deldiler

Beyitte kaynak metinden aynen alınıp tercümede kullanılan ortak tek kelime Farsça kökenli *ser* kelimesidir. Kullanım yerleri ve amaçları farklı olsa da aynı kelime olduğundan burada zikredilmiştir.

Bende (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Erre (Farsça)	→	Bıçkı (Türkçe)

Beyit yalnızca ilk mısranın genişletilmiş tercümesidir. Hz. Zekeriya'nın öldürülmesi olayına telmihte bulunulan beytin ikinci mısrası tercüme edilmemiştir. İlk mısra, olayı insanın gözünde canlandırır şekilde tasvir edilerek tercümeyle bir beyit hâlinde aktarılmıştır.

On ikinci beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi bölümünde değerlendirilecektir.

On üçüncü beyit:

KM 13	Hest Sulṭānî müselleḡ mer-u-rā	TT 26	Ḥükmüne kimse dimez çün ü çerā
	Nîst kes rā zehre-i çün ü çerā		Her ne kim eylerse ol olur revā

Kaynak metinden tercümeyle aktarılan Farsça *çün ü çerā* dışında kelime yoktur.

Burada anlam aktarımı olduğundan, diğer beyitlerdeki gibi bir tablo oluşturabilecek verileri hazırlamak mümkün olmadı. Beyit çapraz tercüme edilmiştir. Kaynak beytin ikinci mısrası, tercümenin birinci mısrasının karşılığıdır. Mısrada *zehre* kelimesi/anlamı

eksiktir, fiil *dimez* yerine *diyemez* olsaydı bu anlam da aktarılmış olurdu. Vezin kaygısıyla yapılan bilinçli bir tercih olup olmadığı ise maalesef bilinemez.

Tercümenin ikinci mısrasında ise *Sultân* kelimesine yer verilmemiştir.

On dördüncü beyit:

KM 14   Ān yekî rā genc ü **ni‘met** mī-dehed   TT 27   Kimisin **ni‘met**le mesrûr ider ol
V’ân diger rā renc ü **zahmet** mī-dehed   Kimisin **zahmet**le rencûr ider ol

Arapça kökenli *ni ‘met* ve *zahmet* kelimeleri tercümede aynen kullanılmıştır.

Renc (Farsça)	→	Rencûr (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Mesrûr (Arapça)

Ān yekî genelde Türkçeye *birisi* şeklinde tercüme edilirken, burada *kimisin* ifadesi kullanılmış, bu da güzel bir farklılık oluşturmuş. Kaynakta olmayan *mesrûr* ve *rencûr* kelimelerine bakıldığında, *mesrûr* mütercimmin eklediği, anlamı değişikliğe uğratan bir ifade görünümündeyken *rencûr* *renc* kelimesinin edilgen hâli olup mısra da verilmek istenen anlama yakındır. Anlamın erek dile aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

On beşinci beyit:

KM 15   Ān yekî rā zer du şad **hemyân** dehed   TT 31   Birisine niçe biñ **hemyân** virür
Digeri der-**hasret-i nân cân** dehed   Birisi **nân hasretinden cân** virür

Tercüme olduğu gibi aktarılanlar Arapça kökenli *hasret* ile Farsça kökenli *hemyân*, *nân* ve *cân* kelimeleridir.

Du sad (Farsça)	→	Niçe bin (Türkçe)
Zer (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Çokluk ifadesi olan *du sad*, Türkçeye doğru bir şekilde aktarılmıştır. Ancak mütercim, neyin çok sayıda verildiğini aktarmayı unutmuş ya da vezin gereği hafzetmiş olabilir. Beyitte altın veya benzeri bir anlam verecek kelime yoktur.

İkinci mısra birebir tercüme edilmiştir.

On altıncı beyit:

KM 16   Ān yekî ber-**taht** bā-**şad ‘izz ü nāz**   TT 28   Birisi **taht** üzre bā-**şad ‘izz ü nāz**
V’ân diger kerde dehān ez-**fākā** bāz   Faqr u **fākā**yla biri eyler niyāz

Tercümeye olduğu gibi aktarılanlar Arapça kökenli *taht* ve *fâka*, Farsça kökenli *sad* ve Arapça-Farsça *‘izz ü nâz* ikilemesidir.

Dehân bâz kerden (Farsça)	→	Niyâz eylemek (Arapça)

İlk mısraya birebir tercüme demekten öte zamirler ve edatlar hârici aynen aktarılmıştır demek daha doğru olabilir. Hatta *bâ* edatının da Türkçe karşılığı değil, direk kendisi yazılmıştır. İkinci mısrada *ağzını açmak/ağzı açık kalmak* deyimi, *niyâz eylemek/yalvarmak/istemek* olarak ifade edilmiştir. Verilmek istenen anlamın tercümeyle yansıtıldığı söylenebilir.

On yedinci beyit:

KM 17	Ân yekî pûşîde sencâb u semûr	TT 29	Geydürüp birisine sincâb semûr
	Dîgerî hufte brehne der- tenûr		Birisi hufte bürehne der- tenûr

Kaynak metinden aynen aktarılanlar Arapça kökenli *semûr* ve *tenûr* ile Farsça kökenli *sincâb*, *brehne* ve *hufte* kelimeleridir.

Pûşîde (Farsça)	→	Geydürüp (Türkçe)

Giymiş şeklinde tercüme edilmesi gereken *pûşîde* kelimesi *giydirmiş* olarak tercüme edilmiştir. İkinci mısranına ise aynı bir önceki beyitte olduğu gibi aynen aktarılmış olduğu söylenebilir.

On sekizinci beyit:

KM 18	Ân yekî ber-bester-i kemhâ vü naḥ	TT 30	Birisi kemhâ döşek üstindedür
	V’ân-diger ber-hâk-i ḥ’ârî beste yah		Birisi ḥorlîḥ turâb üstindedür

Olduğu gibi aktarılan tek kelime Farsça kökenli *kemhâdîr*.

Bester (Farsça)	→	Döşek (Türkçe)
Hâk (Farsça)	→	Turâb (Arapça)
Nah (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Yah (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Aynı anlama gelen *kemhâ* ve *nah* kelimelerinden bir tanesi tercümede kullanılmıştır. Bu, Türkçe yapıya daha uygun bir kullanımdır ve mısranın birebir tercüme edildiği söylenebilir.

İkinci mısrada *buz tutma/üşüme* anlamı tercümeyle aktarılamamış ve eksik kalmıştır. Mısrada bulunan anlatım bozukluğunun istinsah hatasından kaynaklanma ihtimali

olduğundan üzerinde durulmayacaktır. Eksiklere rağmen beyitte varolan zıtlık sayesinde anlatılmak istenen konu anlaşılmaktadır.

On dokuzuncu beyit:

KM 19 **Ṭarfetü'l-‘aynī** cihān ber-hem zened TT 32 **Ṭarfetü'l-‘ayn** içre cümle ‘ālemi
Kes nemī-yāred ki ancā dem zened Ger dilerse yoğ ider çekmez gamı

Arapça kökenli *tarfetü'l-‘ayn* ifadesi aynen tercümeye aktarılmıştır.

Cihān (Farsça)	→	‘Ālem (Arapça)
Ber-hem zened (Farsça)	→	Yoğ ider (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Gam (Arapça)

Kaynak metindeki birinci mısra, tercümede beyte yayılmıştır. İkinci mısradaki “*kimse bir an dahi kalamaz/bir nefes dahi alamaz*” anlamı ise tercümede eksik kalmıştır. Anlamı genel itibarıyla erek dile aktaran bir tercüme olmuştur.

Yirminci beyit:

KM 20 Ān-ki bā-**murğ-ı hevā māhī** dehed TT 33 Kût iden **murğ-ı hevāya māhīyi**
Bendegān rā devlet ü **şāhī** dehed Bendesine virse ta‘n mı **şāhīyi**

Arapça kökenli *hevā* ile Farsça kökenli *murğ*, *māhī* ve *şāhī* kelimeleri tercümeye aynen aktarılmıştır.

Kaynak metinde yok	Ekleme	Kût (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Ta‘n (Arapça)
Devlet (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Tercümede istifham sanatına başvuran mütercim, anlamı da *ta‘n* kelimesini ekleyerek genişletmiştir. Özellikle ilk mısrada kaynak metinde verilmek istenen mesaj, bu sanatla çok güzel biçimde tercümeye yansıtılabilmektedir.

Yirmi birinci beyit:

KM 21 Bî-peder ferzend **peydā** ü koned TT 34 Atasız oğlanı ol **peydā** ider
Ṭıfl rā der-**mehd gūyā** ü koned Ṭıfl[1] hem **mehd** içre ol **gūyā** ider

Arapça kökenli *ṭıfl* ve *mehd* ile Farsça kökenli *peydā* ve *gūyā* kelimeleri tercümeye aynen aktarılmıştır.

Bî-peder (Farsça)	→	Atasız (Türkçe)

Ferzend (Farsça)	→	Oğlan (Türkçe)
Ū (Farsça)	→	Ol (Türkçe)

Beyit, birebir tercüme örneğidir.

Yirmi ikinci beyit:

KM 22 **Mürde**-i şad sâle rā hay mī-koned TT 35 Yüz yıllık **mürde**ye hayāt virür
 İn be-cüz **Hak** dīgerī key mī-koned Anı **Hak**'tan ğayrı kim idebilür

Arapça *Hak* ile Farsça *mürde* kelimeleri tercümeye olduğu gibi aktarılmıştır.

Sad sâle (Farsça)	→	Yüz yıllık (Türkçe)
Hay (Arapça)	→	Hayat (Arapça)
Cüz (Arapça)	→	Gayrı (Arapça)

Bu beyit de birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi üçüncü beyit:

KM 23 **Şāni**'i k'ez-țin **selātin** mī-koned TT 36 Ol **Şāni**' balçıkdan **sultān** ider
 Necm rā **recm**-i **şeyātīn** mī-koned Necm-i āsumānı **recm**-i **şeytān** ider¹

Tercüme metne Arapça kökenli şu kelimeler aynen alınıp aktarılmıştır: *Sāni* ', *necm*, *recm*. Aynı kökten olup tercümeye tekil aktarılan *selātīn* ve *şeyātīn* kelimelerini de bu grup içerisinde sayabiliriz.

Tīn (Arapça)	→	Balçık (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Âsumân (Farsça)

Beyit anlamı açmak için eklenen *âsimân* kelimesi dışında birebir tercüme örneğidir. Tercümedeki en büyük sıkıntı, veznin aksıyor oluşudur.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24 Ez-zemīn-i hoşk rüyāned **gıyāh** TT 37 Kırımış yirden taze **gıyāh** bitürür²
 Âsemān rā nīz ū dāred nigāh Âsumāndan anları ol hıfz dutar

Farsça kökenli *gıyāh* ve *âsumân* kelimeleri tercümeye aynen aktarılan kelimelerdir.

Zemīn (Farsça)	→	Yir (Türkçe)

¹ Beyitte vezin problemi vardır.

² Mısrada vezin problemi vardır.

Hoşk (Farsça)	→	Kuru (Türkçe)
Nigâh (Farsça)	→	Hıfz (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tâze (Farsça)

Birinci mısradaki eklenen *tâze* kelimesinin, anlamı bozucu etkisi olmamıştır. Mısradaki vezin aksaklığı dikkati çekmektedir.¹ İkinci mısraya bakıldığında “*Gökyüzünü de O korur*” anlamı tercümede “*Gökyüzünden onları O korur*” anlamına gelecek şekle dönüşmüştür. İkisi de kendi içlerinde doğru anlamlar taşırlar ama görüldüğü üzere bunlar birbirlerinden farklı anlamlardır. Bilinçli bir tercih olup olmadığını bilme imkânımız maalesef yoktur.

Yirmi beşinci beyit:

Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi bölümünde değerlendirilecektir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar			
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Arapça Kelimeler	Hamd, had, î mân, kahr, ‘Ad, lutf, nâr, Kayyûm, Dâvud, kef, Süleymân, kût, hût, Yûnus, lokma, nimet, zahmet, hasret, taht, fâka, samûr, tenûr, tarfetü’l-‘ayn, hevâ, tıfl, mehd, Hak, Sâni‘, selâtîn, necm, recm, şeyâtîn.		32
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Farsça Kelimeler	hâk, bâd, âhen, mûm, dîv ü perî, ser, hemyân, nân, cân, sad, sincâb, brehne, huftu, kemhâ, murg, mâhî, şâhî, peydâ, gûyâ, mürde, gıyâh, âsumân, çûn u çerâ.		23
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Arapça Kelime ile Karşılanması	Halîl→İbrahîm Înâyet→lûtf Kâdir→Hay Hâtem→hükm	Sâbir→Eyyûb Hay→hayât Cüz→gayrı	7
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Farsça Kelime ile Karşılanması	Sezâyî dâd→vîrân eyledi Gülzâr→gülsitân Renc→rencûr		3
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Arapça Kelime ile Karşılanması	Hudâ→Müste‘ân Ten→cism Kirmân→dûd	Hâk→tûrâb Cihân→‘âlem Nigâh→hıfz	7

¹ Diğer mısradaki *hıfz* kelimesinin bir buçuk hece sayılması gerekirken sayılmadığı, bu şekilde zihaf kusuruna düşüldüğü görülür.

	Dehân bâz kerden→niyâz eylemek		
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Türkçe Kelime ile Karşılanması	Moştî→bir avuç Bende→kul Erre→bıçkı Du sad→niçe bin Pûşîde→geydürüp Bester→döşek Ber-hem zened→yoğ ider	Bî-peder→atasuz Ferzend→oğlan Û→Ol Sad sâle→yüz yıllık Zemîn→yir Hoşk→kuru	13
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Türkçe Kelime ile Karşılanması	Tîn→balçık		1
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Farsça Kelime ile Karşılanması	Mülk→fer Mutî‘→râm		2
Aynen Aktarılan Arapça-Farsça İkileme	‘izz ü nâz		1

Kaynak metinde olmayıp tercümeyle eklenenler Arapça kökenli *Müste ‘ân, lütf, himmet, mesrûr, gam, kût* ve *ta ‘n* kelimeleri ile Farsça kökenli *âb, âsumân ve tâze* kelimeleridir.

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleri ile karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 81’dir. Karşılıkların Türkçe verildiği kelimelerin toplam sayısı ise 15’tir. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Tosyevî’nin 16. yüzyıla tarihlenen tercümesinde de, daha öncekilerde olduğu gibi Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kullanımının ağır bastığı görülmektedir.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	81	%85
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	14	%15
Toplam	95	%100

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Tosyevî’nin kaynak metindeki 25 beyti 42 beyitle tercüme ettiği dikkate alındığında bu fazlalığın ya bazı beyitlerin birden fazla beyitle tercümesi ya da mütercimnin bağımsız beyitler eklemesiyle meydana gelmesi beklenir. Tercümeyle bakıldığında son beytin tercümesi hariç diğerleri için ilk seçeneğin vuku bulduğunu söyleyebiliriz.

Aşağıda verilen beyit, dokuz beyitle tercüme edilmiştir.

KM 2	Ân ki der-Âdem demîd ü rûh rā Dād ez-tûfān necāt ü Nûh rā	TT 2	Luṭf idüp çün Âdem'e nefḥ itdi rûh Buldı cūdından anuñ nice fütûh
		3	Âdem'i mescūd-ı emlāk eyledi Ġıbṭa-i erkān ü eflāk eyledi
		4	Secde etdi Âdem'e çün kim melek Pes maḳāmı oldı anuñ ber-felek
		5	Zenbine çün Âdem itdi i'tizār Tevbesin itdi ḳabûl ol Kirdgār
		6	Çün <i>ẓalemnā'</i> diyüp itdi i'tirāf Oldı maḳbûl-i Ḥudā ol bî-ḥilāf
		7	İtdi iḥsān yine cennet baġını Ḳıldı me'vā aña 'Adn uçmaġını
		8	Virdi tûfāndan Nûh'a necāt Cümle ġark oldı ol buldı ḥayāt ²
		9	Oġlı Ken'ân eyledi çün nefreti Sem'ine girmedi Nûh'un da'veti
		10	Pes Ḥudā ḥıṣm eyleyüp oldı helāk Nûr-ı Ḥaḳ olmadı anda tâbnāk

Tercümeye bakıldığında önce ilk mısranın birebir tercüme edildiği, ardından yedinci beyte kadar Hz. Âdem'den bahsedildiği, sekizinci beytin ilk mısrasında kaynak beytin ikinci mısrasının birebir tercüme edildiği ve yine devamında onuncu beyte kadar Hz. Nûh'un anlatıldığı görülür. Hz. Âdem'le ilgili olan beyitlerde Allah'ın yarattığı varlıkları Âdem'e secde ettirmesinden, sonra (işlediği hatayı anlatmasa da) hatasından dolayı tövbesini kabul edişinden ve Âdem'in yerinin tekrar cennet olmasından bahsedilir. Mütercim, Hz. Âdem'in günahını itiraf ettiğini anlattığı altıncı beyitte konuyla ilgili bir ayet iktibası da yapmıştır. İkinci mısranın tercümesinin olduğu sekizinci beyitten itibaren, mısranın konusu olan Hz. Nûh'a, iman etmeyen oğluna ve oğlunun Allah'ın gazabına uğrayıp helak edilmesine dair bilgiler verilmiştir. Bir kavmin helakından öte Hz. Nûh'un oğlunun helakı üzerinde durması, eserin nasihatnâme özellikli ve muhatapların daha çok

¹ A'râf/23.

² Beyitte vezin problemi vardır.

gençler olmasından dolayı olmalıdır. Okurlara bir nevi nasihatleri can kulağıyla dinlemeleri, aksi takdirde babasının nasihatini dinlemeyen Kenan gibi Allah'ın gazabına uğrayabilecekleri mesajı verilmiştir. Tercümenin daha başında eklenen bu beyitler, kaynak metindeki beyitleri açıklayıcı veya genişletici nitelikte olmasından öte, okuru verilecek bilgiye hazırlayan bir mukaddime gibidir.

Mütercim kaynak metindeki beşinci beyti iki beyitle tercüme etmiştir.

KM 5	Ān Ḥudāvendī ki hengām-ı seher	TT 13	Ol Ḥudādur kim be-hengām-ı seher
	Kerd ḵavm-i Lūt rā zir ü zı-ber		Ḷavm-i Lūt'ı eyledi zīr ü zı-ber
		14	Zevcesi Lūt'ūn çün itdi nā-sezā
			Hışm idüp yoğ itdi anı ol Ḥudā

Kaynak metni tek beyitle birebir tercüme eden Tosyevî, diğer beyitte peygamber olan eşini dinlemeyen kadının Allah'ın hışmına uğrayıp yok edilmesini anlatır. Yukarıda gençleri uyaran mütercimin, burada da kadınların dikkatini çekmeye çalıştığı görülür.

Kaynak metindeki altıncı beyit, aşağıdaki üç beyitle tercüme edilmiştir.

KM 6	Sūy-i ū ḥaşmī ki tīr endāhte	15	Eyleyüp Ḥaḵ ile Nemrūd iḥtişām
	Peşşei kâreş kifāyet sāhte		İtdi sūy-i āsumāna ol sihām
		16	Hışm idüp bir peşşe gönderdi aña
			Cānını aldı gören kaldı țaña
		17	Urdı başın ḥud ḥaşḥaş eyledi
			Sırrını 'ālemlere fāş eyledi

Nemrud'un bir sivrisinekle helak edilmesi olayına telmihte bulunan beytin tercümesinde olay genişletilerek anlatılmıştır.

Kaynak metnin yedinci beyti, aşağıdaki iki beyitle tercüme edilmiştir.

KM 7	Ān ki a'dā rā be-deryā der-keşid	18	Ḷahr idüp Fir'avn ḵavmine Ḥudā
	Nāḵa rā ez-seng-i ḥārā ber-keşid		Baḥr-ı Nīl'e ḡarḵ idüp kıldı hebā
		19	Şālīḥ'ūn nāḵasını Ḥaḵ neyledi
			Seng-i ḥārādan anı iḥrāc eyledi ¹

¹ Tercümenin yazma nüshasında vezin aksamaktadır. İlk mısranın vezne uyabilmesi için tarafımızca metin tamiri yapılmıştır. İkinci mısradaki vasl yapıldığında vezin düzelmektedir.

Burada her mısra birer beyitle tercüme edilmiştir. Bu beyitte de yapılan telmihler açıklanarak tercüme genişletilmiştir.

İki beyitle tercüme edilen kaynak metnin on ikinci beytinde yine genişletilmiş bir tercüme söz konusudur.

KM 12	Ūst sulṭān her e ḥāhed ān koned ‘Ālemī rā der-demī vīrān koned	24	Nice dir ise ider cebbārdur Ḥükmi nāfız fā‘il-i muḥtārdur
		25	Her kim āña ḥaṣm olup işyān ider Bir nefesde yoğ idüp vīrān ider

Aşağıda verilen 25. beyit beş beyitle tercüme edilmiştir. Aslında 38. beyit, 25. beytin birebir tercümesidir. Sonrasında Allah’ın gücünden ve filllerinden bahsedilmiştir. Sonraki dört beyti, mütercim tarafından eklenen beyitler arasında saymak veya diğer beyitlerde olduğu gibi açıklayıcı ve genişletici özelliğine bakarak beytin tercümesinin devamı kabul etmek mümkündür.

KM 25	Hī kes der-milk-i ū enbāz nī Ḳavl-i ū rā laḥn nī āvāz nī	38	Anuñ mülkinde şerīk kimse olmaz Anuñ sözinde laḥn u teğanni olmaz ¹
		39	Bunları cümle iden Hak’dur hemān Kim yaratdı iki ḥarfīyle cihān
		40	Ġālib oldur ḥaṣmı hep efkendedür Şāh oldur cümle ‘ālem bendedür
		41	On sekiz biñ ‘ālemi ol kıldı var Oldı arz ile semā leyl ü nehār
		42	Akdı enhār ile deryālar revān Ḳudretinden oldı vālih ins ü cān

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Tosyevî, tevhîd bölümünde bazen ufak tefek farklı anlamlara gelen tercümeler yapmış olsa da, içlerinden serbest tercüme diye nitelendirilebilecek bir beyit diğerlerinden daha öne çıkmamaktadır. Çoğu beyitte bulunan bazen eksik, bazen fazla noktalar özellikle Tosyevî’nin tercüme üslûbu dikkate alındığında serbest veya farklı olarak değerlendirilememiştir.

¹ Beyitte vezin problemi vardır.

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Kaynak metinde tespit edilebilen lafzî sanatlar cinas ve iştikak sanatı idi. Tosyevî'nin kaynak metindeki bu sanatları tercümesine yansıtip yansıtmadığına bakıldığında yalnız birer beyitte bu sanatları tercümesine yansıttığı görülmüştür. Cinaz sanatını aktardığı beyit ve tercümesi şudur:¹

KM 244	Ser çe ârâyî be- destâr ey peser	TT	Düzme başuñı be- destâr ey püser
	Ger tevânî dil be- dest âr ey peser	422	Merd iseñ gel dil be- dest âr ey püser

Tosyevî, kaynak metinde cinas barındıran kelimeleri, ön ekleriyle beraber aynen alıp tercümesinde kullanmıştır.

İştikak bulunan beyit ve tercümesi de şudur:²

KM 259	Her ki halk ez- hulk -i ü hoşnûd nîst	TT	Her ki görse hulk -ı halk dan ziyân
	Hîç kâdreş ber-der-i Ma'bûd nîst	451	Olur ol ma'dûd bil ez-eblehân

İştikak sanatının tercümeyle aktarıldığı beyit, kaynak metinden farklı tercüme edilmiştir. İkinci mısırda yine Farsça yapıda isimden önce kullanılan *ez (-den)* ön eki, tercüme edilmeden olduğu gibi aktarılmıştır.

Kaynak metinde olmadığı halde tercümede bulunan iştikak örneğine rastlanamamışsa da, cinas örnekleri vardır.³

Kaynak metinde iktibas edilen ayetlerden bazıları tercüme metinde de iktibas edilmiştir.⁴ Kaynak metinde olmadığı hâlde tercümede iktibas edilen ayetler de vardır.⁵ İktibas edilen ayet sayısı kaynak metindekiyle eşittir.⁶

¹ Kaynak metinde cinas sanatı bulunan beyitler ile tercüme metinde onlara karşılık gelen ancak cinas sanatının uygulanmadığı beyitlerin numaraları şu şekildedir: KM 70/ TT 207, KM 222/ TT 386, KM 240/ TT 416, KM 246/ TT 424, KM 501/ TT 726.

² Kaynak metinde olan ancak tercümede uygulanmayan iştikak sanatının bulunduğu diğer beytin (KM 471) tercümedeki karşılığı bulunamamıştır.

³ Her ki anda olmaya bil üç **silâh**/ Nefsi anun hergiz olmaz bâ-**salâh** (KM 205/ TT 363), Ehl-i dünyâyâ sakın bükme **bilün**/ Eyleyen böyle münâfıkdur **bilün** (KM 219/ TT 382).

⁴ Kaynak metnin 28. beytinde geçen *rahmeten li'l- 'âlemîn* (Enbiya/107), tercümede karşılık gelen 53. beyitte, kaynak metnin 48.beytinde geçen *lâ taknetû* (Zümer/53) tercümede 135. beyitte, kaynak metinde 698. beyitte geçen *lâ tefrah* (Kasas/76) tercümede 1000. beyitte iktibas edilmiştir.

⁵ Tercümenin 6. beytinde surenin *zalemnâ* (Araf/23) kısmı, 645. beytinde surenin *hablün min mesed* (Tebbet/5) kısmı iktibas edilmiştir.

⁶ Kaynak metinde iktibas edilen iki ayet yerine tercümenin başka yerlerinde farklı iki ayet iktibas edilmiştir.

6.5.Tercüme-i Pend-i Şeyh Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme

Tercüme-i Pend-i Şeyh Attâr kaynak metinle aynı vezin kullanılarak *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında ve mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmıştır. 79 başlık ve 853 beyitten müteşekkil kaynak metin, tercümede 92 başlık ve 1234 beyti havidir. Kaynak metinde olmayıp tercümede olan ve tercümede olmayıp kaynak metinde bulunan bölümler vardır.¹ Kaynak metinle tercüme metin arasındaki 381 beyitlik farkın arkasında yatan sebepler bu fazla bölümlerin yanı sıra aralara eklenen münâcât bölümleri, bazı bölümlerin sonuna eklenen konuyla bağlantılı ve açıklayıcı fazladan beyitler ile bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği örneklerdir. Yazma nüshada başlıklar ve Farsça beyitler kırmızı mürekkeple yazıldığından tercüme kısım ve eklenen bölümler rahatlıkla teşhis edilmektedir. Buna bakarak Tosyevî'nin tercüme ettiği esere saygı gösterdiği, tercümesine telif elbisesi giydirmedeği söylenebilir. Birebir tercüme edilen beyitler azımsanamayacak kadar fazla olsa da tercümenin tamamını birebir tercüme kabul edebilmek mümkün değildir. Tercüme, *kaynak eserin genişletilmiş tercümesi* olarak nitelendirilebilir.

Tercüme aruz ve kafiye açısından değerlendirildiğinde vezin açısından problemler beyitlerin varlığının² ve bazı beyitlerde kafiye'nin bulunmamasının³ manzum metnin akıcılığını olumsuz etkilediği görülmüştür. Tercüme içerisinde *ez (-den)*, *bâ (ile)*, *bı(-emir kipi)*, *ber (üzerine)*, *der (-de)*, *-ân (çoğul eki)*, *mî- (şimdiki zaman ön eki)* gibi Farsça ifadeler yer verilmesi ve tercüme edilmeden metne dâhil edilmeleri mütercim'in vezin konusunda sıkıntı yaşadığını, bunları metne doğrudan aktararak biraz kolaya kaçtığını düşündürmektedir. Ayrıca açık hece olması gereken yerlerde kapalı hece kullanımı ya da tam tersi örnekler de mevcuttur. Sayıya vurulduğunda az gibi görünen kusurlar, tercüme okunurken rahatsız edici boyutta hissedilmektedir. Diğer metinlerle kıyaslandığında aruz ve kafiye açısından başarı düzeyinin düşük olduğu kabul edilmelidir.

Tosyevî tercüme'yi kaleme alma sebebine dair şunları söyler:

“Hoş bir nazma sahip Pendnâme'yi görünce bunu Türkçeye tercüme etme fikri aklıma düştü. Böylece genç-yaşlı herkesin bundan

¹ Bunlar ilgili bölümde ayrıntılarıyla verilmiştir.

² Vezin kusuruna sahip daha fazla sayıda beyit tespit edilmesine rağmen metin tamiri sonrası kusurlu beyit sayısı 73'e düşmüştür. (Çoğu kusur harf değişiklikleri, hazfleri, sona gelen ve i sesi veren ى harflerinin kaldırılması, bazı “ki”lerin atılması ya da tamlama harfi eklenmesi, yazılmayan bağlaç vavlarının okunması yoluyla düzeltilmiştir. Bunların müstensih hatası olması muhtemeldir.)

³ 23 beyitte revî görevinde herhangi bir harf yoktur.

*faydalanarak nasiplenmelerini ve sevinmelerini, okuyarak izzete
 kavuşmalarını diledim. ”¹*

Hâtîmede tercümeyi nihayete erdirebildiği için Allah’a şükreden Tosyevî, okurları nasihatlere uymaya davet etmiş ve dua ile eserini sona erdirmiştir.

Tercümeyle dil açısından bakıldığında yine ağırlığını koruyan Arapça ve Farsçanın yoğun etkisi hissedilmektedir. Arapça ve Farsça mütercim diline sirayet etmiştir ve bu neredeyse kaynak metnin aynı olan beyitlerde² daha net görülür.³

Tosyevî’nin tercüme yöntemi değerlendirilirken eldeki diğer verilerden faydalanmak yerinde olacaktır. Mütercim diğer bazı eserlerinin neşrine bakıldığında, bu tercümenin tetkikiyle varılan sonuçlara diğer eserlerde de ulaşıldığı görülür. Örneğin Sakar’ın neşrettiği yayında Tosyevî’nin eserini daha önce kaleme alınmış Arapça ve Farsça eserlerden bu dilleri bilmeyenler istifade edebilsin diye Türkçeye terceme ettiği ibaresini görmek⁴, Hayta’nın Tosyevî’nin yaşadığı dönemi tahlil ederek ilmiye sınıfındaki bozulmalar sebebiyle daha ziyade halkın istifade edeceği eserler kaleme aldığına, tercüme sebeplerinden birinin bu alandaki boşluğu doldurmak olabileceğine dair tespitlerine ulaşmak⁵, Açıl’ın makalesinde Tosyevî’nin tercümede bazı kısımlarda uzatmaya, meseleyi daha ayrıntılı anlatma yoluna gittiğini okumak⁶ daha genel geçer sonuçlara ulaşmada önemli unsurlar konumundadırlar. Eseri neşreden Toruk da Tosyevî’nin bu didaktik eseri halka, özellikle gençlere telkin için kaleme aldığını kaydetmiştir.⁷

Tosyevî’nin eserleri arasında *Terceme-i Levâiyih*, *Pendnâme* tercümesiyle benzer yapıda olmasıyla dikkati çekmektedir. Bu eserde de *Tercüme-i Pendnâme* ile aynı yöntem izlenmiş; kaynak metin Farsça aktarılmış, ardından Türkçeye tercüme edilmiş, aralara da

¹ Sebeb-i telîf bölümünün özetidir. Bkz. Toruk, “Abdûlmecîd b. Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi,” 80-82.

² Örneğin *Her ki ber-mâl-ı kesân dâred hased/ Büy-ı rahmet ber-dimâğes key resed* beyti şöyle tercüme edilmiştir: *Mâl-ı gayra her ki ol ide hased/ Büy-ı devlet ber-müşâmeş key resed*.

³ Toruk da neşrinde mütercim Farsça metne sadece anlam bakımından değil, yer yer ifade olarak da bağlı kaldığını, birçok Farsça, Arapça kelime ve tamlamaları aynen aktardığını söylemiştir. Toruk, “Abdûlmecîd b. Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi,” 29.

⁴ Ekrem Sakar, “Abdûlmecîd b. Nasûh Tosyevî ve Matlab-ı A’lâ Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi,” (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2016), 64.

⁵ Hayta, “Abdûlmecîd b. Nasûh Tosyevî’nin Hayatı, Eserleri ve el-Hüdâ ve’l-Felâh Adlı Tefsîr Risâlesinin Tahkîki,” 62-63.

⁶ Berat Açıl, “Tosyevî’nin Tercemetü’l-Levâiyih’i ve Tercüme Stratejisi,” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60/1 (2020): 1-55.

⁷ Toruk, “Abdûlmecîd b. Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi,” 29.

yer yer münâcât başlıklı bölümler eklenmiştir. Ayrıca Açıl, bu tercümede de unutulmuş bölümler ve eksiltelen yerler olduğunu belirtmiştir.

Tosyevî öğretici olma gayesi güttüğünden eserini biraz daha açıklayıcı nitelikte genişletme eğiliminde olmuş, ancak kaynak metinden de eserin tercüme olduğunu unutturacak kadar çok uzaklaşmamıştır.

7. ŞU'ÛRÎ'NİN ŞERH-İ PEND-İ ATTÂR ADLI ŞERHİ İÇİNDEKİ TERCÜMESİ

Şu'ûrî mahlasıyla meşhur olan Hasan Çelebi'nin, Attâr'ın *Pendnâme*'sine yazdığı şerhi içinde manzum bir tercüme yer alır. Şârih eserine özel bir isim vermemiş, *Şerh-i Pend* veya *Pend Şerhi* demekle iktifa etmiştir. Tercümeyle ait Şu'ûrî'nin bizzat kaleme aldığı bilgisi verilen ve 1672 yılına ait temmet kaydı bulunan nüshası günümüze ulaşmıştır ve şerhten bağımsız olarak neşredilmiştir.¹

Eserin şerh olması hasebiyle, tercüme metin olarak yayımlanan kısım Şu'ûrî'nin ilavelerini barındırmaktadır. Bunlar her bölüme başlık niteliğinde yazılan tek beyit ve konuyu açıklayan bir cümle şeklindedir. Bu başlıkların münâcât bölümüne kadar yazılan üç beyti Farsça, münâcât bölümüyle beraber beyitlerdeki mısralardan ilki Farsça, ikincisi Türkçe şeklinde ilerlemektedir. Konar Farsça-Türkçe karışık beyit yazma özelliğinin bu esere mahsus olduğunu belirtmiştir.² Levend'in³ tercüme sınıflandırmasına göre tercümenin *kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan çeviriler* sınıfında olduğunu söyleyen Konar, bu yolun da kaynak metnin içerisinde çatallandığına dikkat çeker, bazen kelime ve terkiplerin aynen aktarıldığını, bazen tamamen farklı karşılıklar verildiğini, bazen de serbest çeviriye gidildiğini belirterek örneklerle yorumunu açıklar.⁴

Tercüme 805 beyittir.⁵ Müellif hattı nüshada eser mensur bir mukaddimeyle başlar, kırmızı mürekkeple yazılan bir beyit, ardından konuyu özetleyen bir cümle, kaynak metin beytinin bir mısrası, Türkçe mensur tercümesi, ikinci mısrası ve yine tercümesi, sonra

¹ Konar, "Hasan Şu'ûrî Efendi'nin *Pendnâme-i Attâr* Tercümesi."

² Konar, "Hasan Şu'ûrî Efendi'nin *Pendnâme-i Attâr* Tercümesi," 14; Aişe Handan Konar, "Bir Mütercim Olarak Hasan Şu'ûrî Efendi", *Şu'ûrî Kitabı*, ed. Mükerrrem Aydın, Vildan Coşkun, (Kitabevi: İstanbul, 2018), 134.

³ Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 80.

⁴ Konar, "Hasan Şu'ûrî Efendi'nin *Pendnâme-i Attâr* Tercümesi," 52-60.

⁵ Şu'ûrî'nin şerhinin çeşitli nüshaları vardır. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 1282-003 numarada kayıtlı nüshada şerh bulunmaz, eser direk tercüme olarak geçer, konuyu açıklayıcı cümleler dışında *Pendnâme*'nin Farsça aslının ve Türkçe tercümesinin olduğu müstakil bir metin görünümündedir. Yani Hamdullah adlı bir müstensih, eserin kaleme alınmasından 80 yıl kadar sonra tercüme metni şerhten bağımsız bir eser olarak yayımlamıştır. Manisa Akhisar Kütüphanesi Zeynelzâde koleksiyonu 191 numarada kayıtlı nüshada ise şerh ise manzum tercüme olmadan istinsah edilmiştir. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 908 numarada kayıtlı nüshada mensur mukaddime yer almaz ve başlık yerine konuyu açıklayıcı bir cümle, ardından Farsça beyit, beytin mensur tercümesi, şerhi ve ardından manzum tercümesi şeklinde bir akış vardır. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 3104 numaralı nüshanın müellifi sehven Surûrî olarak kaydedilmiştir. Şu'ûrî'ye ait olduğu mukaddimesinden anlaşılan nüshada akış yine aynı şekilde ilerlemektedir. Elbette amaç burada eserin nüshalarının tanıtılması değil, araştırma sırasında elde edilen bazı bilgilerin araştırmacılarla paylaşılmasıdır.

şerhi ve beytin manzum tercümesi şeklinde ilerler.¹ Şerhin başlarında açıklamalar daha detaylıyken sonlara doğru şerh daha kısa tutulmuş, açıklamalar azaltılmıştır.²

Şu‘ûrî’nin tercümesine esas aldığı nüsha, bizim karşılaştırmamıza esas aldığımız De Sacy nüshasıyla farklılıklar barındırmaktadır. Bu farklılıklar ise konunun işlendiği bölümde bir bölümün tercüme edilmemiş olması, içerikleri olduğu hâlde bazı başlıkların tercümede yer almaması ve hâtime bölümünün yalnız iki beytinin tercüme edilmesinden ibarettir.³ Metin içerisinde bulunan farklı kelime kullanımları, De Sacy’nin tenkitli neşrinde istifade ettiği farklı nüshalarla uyum içerisinde.

7.1.Vezin ve Kafiye

Şu‘ûrî şerhinin manzum tercüme kısmında kaynak metin veznine ve nazım biçimine bağlı kalmıştır. Tercümenin tamamında metin tamiriyle düzeltilemeyen iki beyit bulunurken, vezin problemine sahip ancak yine fazla sayıda olmayan diğer beyitler Konar tarafından yapılan vezin tamiriyle düzeltilmiştir.⁴

Vezni koruyabilmek için sık sık imaleye başvuran Şu‘ûrî, şiirinde yer yer zihaf⁵, sekt⁶ ve med⁷ uygulamalarını da kullanmıştır. İmaleler, dikkatimizden kaçan örnek olmadıysa, Türkçe kelimelerde yapıldığından kabul gören çerçeve içerisindeyler. Zihaf ve sekt uygulamalarının da yerinde olduğu söylenebilir. Yalnız med yapılan heceler, bir buçuk hece okunmaya müsait olmadıkları hâlde veznin korunabilmesi için bir buçuk hece sayılmışlardır. Buna rağmen 800 küsur beyitlik bir nazımda bu kadar az zorlamanın olması başarı sayılmalıdır.

Şu‘ûrî, tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. 805 beytin 107’sinde kafiye kusuru olduğu, bunların çoğunluğunu da Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerin oluşturduğu görülmüştür. Kafiye kelimeleri adı konulan veya konulmayan kusurlara sahip olsa da nazımın ahengine hâlel getirecek bir

¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmecnevi koleksiyonu, 185 numarada kayıtlı nüsha.

² Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği,” 382.

³ *Tercüme Metnin Bölümleri* başlığı altında farklılıklar detaylarıyla belirtilmiştir.

⁴ Metin tamiriyle düzeltilemeyen beyitler ŞT 334 ve 491. beyitlerdir. Yine Konar’ın farklı bir vezinde yazıldığını belirttiği 542. beyit de vezin kusurları arasında zikredilebilir.

⁵ Zihaf yapılan bazı beyitler şunlardır: ŞT 95 (şâhlara -aşında şehlere yazımında sıkıntı çıkmıyor, yazım hatası da olabilir-), 142 ve 143 (Hayvân), 344 (nâ-cins), 490, 499, 718 (halk), 509 (dost), 646 (kızb), 715 (Da‘vâ, ma‘nâ), 731 (hulk).

⁶ Sekt yapılan bazı beyitler şunlardır: ŞT 161 (dervîş ancak), 354 (akl oldı), 512 (hiç ol), 668 (mevcûd oldun), 723 (ferd ol/ gerd ol).

⁷ Med yapılan bazı beyitler şunlardır: 69 (gıybetden), 370 (kim), 557 (mihman), 699 (giç).

durum ortaya çıkmamıştır. Şu‘ûrî’nin tercümesi aruz ve kafiye açısından başarılı olduğu gibi, kulağa hoş gelen akıcı bir dile de sahiptir.

7.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Şu‘ûrî’nin *Pendnâme* tercümesi 805 beyit olup kaynak metinle arasında 48 beyitlik bir fark bulunur. Kaynak metindeki 10 beyitlik 8. bölüm tercümede yoktur, yine kaynak metnin 43. bölümündeki 10 beytin yalnız biri tercümede varken 44. bölümündeki 10 beyitten yalnız ilk beyit tercüme edilmemiştir, bu durum sehven 9 beytin tercüme edilmediğini düşündürmektedir. Kaynak metindeki 7 beyitlik 50. bölüm de tercüme edilmemiştir, 58. bölümde ise 7 beyitten yalnız birinin tercümesi vardır. Toplamda tercüme edilmeyen bu 33 beyit haricinde kalan 15 beyitlik farkın da arada tercümesi unutilan ya da esas alınan kaynak metinde bulunmayan beyitler olması muhtemeldir.

Eser aslında şerh olduğundan Şu‘ûrî şerhine mensur bir mukaddimeyle başlar, bölüm başlıkları olması gereken yerlere bölümün konusunu açıklama niteliğinde bir beyit ve bir cümle yazar, önce kaynak metindeki beyti, ardından tercümesini, sonra kısaca şerhini yapar. Bu şekilde tüm eserin tercüme ve şerhini tamamlayarak temmet kaydıyla eseri sonlandırır. Yukarıda zikredilen eksikler dışında birkaç bölümde, bizim esas aldığımız De Sacy neşrine göre takdim-te’hir yapılmıştır. Bunların haricinde Şu‘ûrî’nin tercüme kısmında esas aldığı kaynak metin kurgusu, De Sacy’nin yayımladığı metinle aynıdır.

Beyit sayıları kaynak metinle karşılaştırmalı şekilde aşağıdaki tabloda görülebilir:

	Pendnâme	Pend Şerhi
Tahmîd ve Tevhîd	25	25
Naat	9	9
Din büyüklerini ululama	6	6
Münâcât	12	11
Konunun işlendiği bölüm	795	752
Hâtime	6	2
Toplam	853	805

7.2.1. Giriş Bölümü

Şu‘ûrî’nin eseri yalnız tercümeden ibaret olmadığı, beyitlerin şerhini de yaptığı için eserin başında mensur bir mukaddime bulunmaktadır. Mukaddimeye Arapça yazdığı duayla başlayan Şu‘ûrî, geçici dünyada herkesin sahip olduğu ilmi, kendi imkanı ölçüsünde dua almak ve insanlara fayda sağlayabilmek için kullanması gerektiğini, kendisinin de bu niyetle ardında iyi bir nam bırakma ümidiyle Attâr’ın *Pendnâme*’sine bir şerh kaleme almak fikrine düştüğünü söyler.¹ Herkesin bildiği bu eseri Farsça

¹ Mukaddimenin ilk üç buçuk varığı (ilk kasîdeye kadar olan bölüm) şöyledir: “Zamâyir-i nükte-sencân-ı erbâb-ı fitnat, ve havâtir-i raķik-bünyân-ı aşhâb-ı hıbrata, malûm u rûşen, ve mefhûm u müberhendür ki bu ‘âlem-i fenâ-encâm, ve cihân-ı güzêrân-ı nâ-fercâmda, her ‘âķibet-endîş, ve hıred-kîş olan ‘alâ ķadrû’l-îmkân, hâşıl-ı netice-engîz-i ‘ömr-i ģarîzi olan şanâyî-i rûşüm ve bedâyî-i ‘ulûmdan, behredâr olduĢı mertebe tahrîrât ve âşâr ki şemere-i şecere-i tahşîl-i iktidârî, der-cilve-ârây-ı mensah-ı hadâyîķ-i cihân, ve şûret-nemây-ı şahñ-ı ‘âlem-i îmkân, eyleyüb behremend-i du‘â-yı ģayr olmaĢa sa‘y-ı belîĢ, ve tahşîl-i nâm-ı nîķû itmeĢe cehd-i bî-derîĢ idüb elţâf-ı bî-pâyân-ı Rabb-i Müste‘ândan ģuşûl-i maķâşid-i dâreyn ve vuşûl-i meţâlib-i kevneynde ümîdvâr, ve temenni-i kirdâr olmışlar yerâ ‘ala zâlık bu bende-i bî-mîķdâr ve kemine-i hâķsâr **li-münşie** Esîr-i tâlî-i nâ-sâz u vârun/ Şu‘ûrî-yi nâ-murâd u zâr u maģzûn, zamân-ı şabâvet ve ‘unfuvân-ı şebâbetden berû şubĢ u şâm [u] yıl ‘ale’d-devâm kesb ü tahşîl eyledüĢi me‘ârif-i ķalîl-i pes-mânde-i peygûle-i ihmâl, ve metrûķ-ı şanduka-yı îţâl, olunmayub bâ’iş-i isticârâb-ı du‘â-yı ģayr, ve bârî-i iktisâb u inķitâ‘-ı ģayr olmak içün fevâiid-i ekşer, ve menâfî-i evfer bir eşer-i leţâfet-Ģüster, tahrîrine endîşe-perver iken mülhem-i şavâb-ı ģaybî, ve rusul-i ģitâb-ı lâ raybiden , ģâtır-ı fâtıra lâyiĢ u ‘akl-ı ķâşıra sâtîĢ oldu ki, ķutb-ı âsumân-ı kerâmet, ve merkez-i dâire-i velâyet, ķâşifü’l-müşķilâtül-yakîniye, vâķıf-ı rumûzâtü’l-ledünniye, menba‘-ı füyûzâtü’r-rabbâniye, mazĢar-ı tecelliyâtü’ş-şamedâniye, es-sâyir fi ‘âlemi’l-ceberût, ve en-nâzîr fi iķtârü’l-mülķi ve’l-melekût, şâķibü’l-mertebetü’l-‘âliye, şâķib-i izyâlü’l-mûķâşefetü’l-Ģâlîye, maţla‘u’l-envârullâķi’l-hüviye, ve mecma‘u’l-esrârü’n-nebeviyye, mürşidü’l-kâmil, ve mer’iyü’l-‘âlemül-fâzıl, ve hâdi-yi sebîlû’n-necât-ı muĢleşü’l-efâzil, el-‘ârifü billâĢ ve’l-vâşîlû ile’llâĢ, el-müşehĢhiri beyne’l-ebrrâr bi’ş-ŞeyĢ Ferîdü’d-dîn el-‘Atţâr, ķad senâullâĢ..., ve kelimâtü’l-câme‘atü’ş-şerife ģazretlerinin Pend-nâme nâm risâle-i müşķîn-maķâlesi, beynü’l-Ģâşşu’l-‘am meşĢûr ve be-nâm olmaĢla her ģuşe-Ģîn-i ģürmen-i lûĢat-ı fârisî, ve dervâze-neşîn-i ģaremserây-ı ma’nâsî olanlar ķırâat ve tefĢimine müşâder, belķi tedrîs ü ta’limine mübâderetde mûķâbere iderler liken dürer-i cevâĢir-i ģikemiyyât ile memlû ve envâ‘-ı zevâĢir ü ‘itriyyât ile ma’bu, bir ģencîne-i mestûr u müheyyâ, ve bir ģazîne-i der-beste ve ģafidûr ki kilid-i ģired inĢilâl-i me‘ânisine dest-i ģıyâl nâ-resîde, belķi meĢâyil-i menba‘-ı elsâĢa ģaclegâĢ-ı mezâmînini çeşm-i endîşe nâ-dîde, cevher-i ģerân-beĢâ-yı ‘adîmü’n-nazîr, ve iķşîr-i ģired-Ģînâ-yı dil-peżîr, olup ķable’l-ân ģall-i ‘aķd-i müşķilâtını şerĢ ve beyân içün ir‘âf-ı meĢâţim-i yerâ’a, ve irĢâf-ı meĢâţim-i berâ’a iden fârsî-dânân ve deķâyîķ-şînâsân-ı ‘âmme-i nâsuñ ma’lûmı, ve her sevâd-Ģânuñ mefhûmı olduĢı vech üzere belķi be-her tâlib-i ma’rûfîñ ibtidâ-ı şurû’, ve meĢânî-i ķırâetinde ta’allûm ve ber-veĢh-i taĢte’l-lafz-ı ma’nâ ile ta’lîm ü beyân, ve ‘alâ ve tîretü’l-îcâz-ı ‘ibârât-ı refî’ ve me‘ânî-yi bedî’... ‘ayân, ve her beyti maķşûd-ı ģûķm vurûd-ı nâţım üzere ģall-i ‘ukûd ve rûy-i zîbâ-yı şâķid-i dilârâ mişâli seciyet dâde, ve sîne-i bî-ķîne-i ‘âşîķ-ı şeydâ mânendi ģâlet-efzâ vü Ģuşâde itmemişler bu bende-i nâ-Ģiz ‘akl-ı bî-temîzi üzere ķuvvet-i ‘âcizâne ve ģimmet-i ķâşîrâne iĢĢâta itdüĢi mertebe rûĢ-ı pür-fütûĢ, ģazret-i ŞeyĢ ķuddise sırruhu’l-‘azîzün delâlet ve i‘âneti ile dergâĢ-ı ģazret-i ebbü’l-‘ibâd?dan ‘inâyet-i bî-Ģâyet ricâ ve istimdâd, ve inşîrâĢ-ı şadr ü temennâ-yı şıfvet-i fuâd idüp ‘ala vesi‘al-ķadre şerĢ-i ta’lîķ, ve **be-her beyti ģazve’l-ķuzzeti bî’l-ķuzzeti bir beyt ile tercemede** taţbîķ idüp minellâķi’l-mülķü’l-Ģanî iĢşân-ı ecr-i ģarbile râķi vü mütemennî oldum, liken ‘âdet-i ma’lûfa-i müteķaddimîn, ve tårķu’l-ma’rûfa-i müteahĢîrîn ki keşîr ü ķalîl ve ģâķîr ü celîl çekîde-i reşĢât-ı ģâme-i ‘anberîn-semâtları olan ķûtûb ve resâil, ve muĢarrerât-ı leţâfet-şemâyîllerin bir veliyyü’n-nî’am, ve şâķib-ķeremûñ nâm-ı nâmîleriyle ma’nûn u mu’teber, ve ism-i sâmilîleriyle ma’rûf u müşteher, eyledükleri ecelden bu ģâķîr-i ‘adîmü’l-hüner ve şâķib-i taķşîr-i ģaţâ-Ģüster tebe’iyyet-i üstâdân-ı selefi te’ķîd, ve merâsim-i levâţım-ı ‘ubûdiyeti tecdîd itmek iddi‘âsıyla keşîde-i sımêt-i tahrîr ve berdâşte-i ģâķ-ı pây-ı keşîr-i nazîr...” (Devamında yazdığı ikinci kasidede Ahmed Paşa’yı metheder. Tercüme ve şerhle doğrudan baĢlantısı olmadığından bundan sonrası transkribe edilmemiştir. Okunamayan yerler üç nokta ile, yanlış okunma ihtimali olanlar yanında soru işareti ile belirtilmiştir. Tarafımızca gözden kaçırılabilircek hususların keşfi noktasında araştırmacılara faydalı olması umulur.)

bilenlerin okuduğunu, hatta eğitim ve öğretim amaçlı kullandıklarını ve yine hem ilim ehlinin hem de halktan irfan talibi olan herkesin bu yola girerken başlangıç seviyesi kabul ettiği bu eserin içerdiği yüce manaların olması gerektiği gibi açıklanmadığını söyleyen Şu‘ûrî, eseri şerh ve tercüme etmeye karar verir. Selefî olan/kendinden önceki âlimlerin yolundan gittiğini de belirttikten sonra dönemin vezirlerinden ve büyük ihtimalle eserin hamisi olduğunu anladığımız Ahmed Paşa’ya beş beyitlik kaside yazan Şu‘ûrî, yine okurlar ve kendisi için hayır dualar ederek şerh ve tercümesine geçer.

Konar, ilk varakta *Bā-ḥaṭṭ-ı muşannif Ḥasan eş-şehîr bi’ş-Şu‘ûrî rahmet’ullâhi te‘âlâ ve Pend Şerhi Şu‘ûrî be-ḥaṭṭ-ı muşannif* yazıldığını belirtir. Bu yazı Şu‘ûrî tarafından yazıldıysa Şu‘ûrî’nin kendisini musannif olarak tanımladığı anlaşılır. Şu‘ûrî *Pendnâme*’yi yalnızca tercüme ya da yalnızca şerh etmediği, her bölümün başına açıklayıcı bir beyit ve bir de cümle eklediği, ayrıca beyitleri şerh ettiği için eser üzerinde uyguladığı işlemin tasnif olduğuna karar vermiş, bu yüzden kendisini musannif diye nitelendirmiş olabilir. Şu‘ûrî’nin kaleme aldığı esere başkası sonradan bu notu düşüyse de diğerleri tarafından musannif kelimesine mütercimden farklı olarak yüklenen bir anlam olduğu anlaşılır. Her iki durumda da sonuç değişmez. Daha önce Za‘îfî ve Edirneli Nazmî’de gördüğümüz bu nitelemeye Şu‘ûrî’de de rastlamak, özellikle mütercim ve musannif kavramlarıyla ilgili daha net çıkarım sağlamaya yardımcı olabilir.

a) Tahmîd ve tevhîd

Kaynak metinde 25 beyit olan bu bölüm, tercümede de 25 beyittir. 14 ve 15. beyitler bizim temel aldığımız kaynak metne göre yer değiştirmiştir, yani takdim-te’hir söz konusudur. Mensur mukaddimenin ardından kırmızı mürekkeple yazılan Farsça beyit ve giriş cümlesi şöyledir:

Ba‘de ḥamd u na‘t u evşâf-ı medîh

Şod şurû‘-ı şerh-i Pend-nâme şarîh (ŞT 1)

Ḥazret-i Şeyh ḳuddise sırruhu’l-‘azîz kitâba ibtidâ idüp buyurur

Beytin altındaki cümle, beyitteki ikinci mısranın tercümesi gibidir. Her yazılan giriş cümlesinde, söylenenleri Şeyh’in buyurduğunun özenle tekrar edilmesi, şârihin müellife duyduğu saygıyı göstermesi ve okura her seferinde eserin asıl yazarının kim olduğunu hatırlatması yönünden önemlidir. Bunun ardından ilk mısranın önce Farsçası verilir, sonra anlamı bir cümleyle yazılır, ikinci mısranın Farsçası ve anlamının verilmesinin

devamında şerhe geçilir. Kelimeler tek tek incelenir. Sonra beytin manzum tercümesi verilir. 25 beyit bu şekilde tetkik edildikten sonra diğer bölüme geçilir.

b) Naat

Naat bölümü kaynak metinle aynı sayıya, yani 9 beyte sahiptir. Fazladan eklenen veya tercümesi yapılmayan beyit yoktur. Bölüm yine Farsça bir beyit ve bir cümle ile başlar.

Ba‘de tevḥīd-i Ḥudā-yı cuz’ u kull
Der-beyān-ı na‘t-ı sultān-ı rusul

Şeyḫ ḫuddise sırruh bu maḥalle dek tevḥīd-i cenāb-ı Bārī te‘ālā celle ismuhū
idüp bundan şoñra Ḥazret-i seyyidü’l-mürselīn ve ḫabīb-i Rabbü’l-‘ālemīn
server-i kā’ināt ve meḫḫar-ı mevcūdāt şefī‘-i dūzahı Muḫammedü’l-Muştafā
şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi mā dāmet es-semā’ na‘tına şürū‘ idüp buyurur

İlk mısrada bir önceki bölümde tevḥīd konusunun işlendiği söylenir, ikinci mısrada Resûl’e naata geçildiği okura bildirilir. Beyit içeriği alttaki cümlede genişletilmiş şekilde aktarılmıştır.

c) Din büyüklerini ululama

Din büyüklerinin ululandığı bölüm yine kaynak metindekiyle aynıdır. 9 beyitlik bölüm aşağıdaki beyit ve cümleyle başlar.

Der-münâcât-ı e’imme-i dīn
Rıdvān-Allāhi ‘aleyhim ecma‘īn

Ḥazret-i Şeyḫ ḫuddise sırruh na‘t-ı pāk-ı resûl ve aşḫābından şoñra tarziye-i
e’imme-i dīn idüp buyurur

Dört mezhep imamının övüldüğü bölümün birebir tercüme edildiği bölümün ardından münâcât bölümüne geçilir.

d) Münâcât

Münâcât bölümü kaynak metinde 12 beyit iken tercümede 11 beyittir. İlk mısrası Farsça ikinci mısrası Türkçe kurallarına uygun yazılan aşağıdaki beyit ve bu beytin mensur hâli olduğu düşünülen cümleyle bölüm başlar.

Özr-i taḫşīr u münâcât-ı Ḥudā
Cürme ‘özr ü dergeh-i Ḥaḫḫa du‘ā

Ḥazret-i Şeyḥ ḳuddise sırruh cürm ü taḳşîr-i ‘özüni ricā vü dergāh-ı kibriyā-yı
Bārî te‘ālāya du‘ā idüp buyurur

Kaynak metindeki 45. beyit tercüme edilmemiştir. 44 ve 45. beyitler birbirine çok benzediğinden şârihin gözünden kaçmış olabilir veya mütercim varolan benzerlik sebebiyle beyitlerden yalnız birini tercüme etmeyi tercihen seçmiş de olabilir. Benzerlik gösteren söz konusu beyitler şunlardır:

Rûz u şeb ender me‘aşî bûdeîm
Ġāfil ez yu’ḥaz nevāşî bûdeîm (ŞT 44)
Dâyimā der-bend-i ‘işyān bûdeîm
Hem ḳarîn-i nefis u şeyṭān bûdeîm (45)

Tercüme edilmeyen bir beyit haricinde bölümdeki beyitler birebir tercüme özelliği göstermektedir.

Giriş bölümü burada sona erer ve konunun işlendiği bölüme geçilir.

7.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Kaynak metinde *Der-beyân-ı muḥâlefet-i nefis-i emmâre* başlığıyla geçiş yapılan konunun işlendiği bölüm, tercümede aynı içerikli şu beyit ve cümleyle başlar:

Der-nikûhiş nefis-i emmâre koned
‘Âḳil eyler zemm-i fi‘l-i nefis-i bed
Şeyḥ ḳuddise sırruh ibtidā nefis-i emmâreyi bi’s-sû’i nikûhiş ya‘ni zemmine
şürû‘ eyledi. Nikûhiş kesre nûn ve zamme kāf-ı ‘Arabîyle nikûhîden lafzından
ism-i maşdardur zemm ü ḥ‘arlık ma‘nāsına [gelür]

Konunun işlendiği bölümde 81 başlık bulunur. Kaynak metinde 74 başlık vardır ancak iki metinde beyitler hemen hemen aynı sırayla ilerlese de bölüm başlıkları aynı yerlere atılmamıştır. Örneğin kaynak metinde bir başlık altında yer alan beyitler tercümede üç başlık altında verilebilmiştir. Esas alınan nüsha farkından kaynaklanabilecek bu fark, beyitler paralel ilerlediğinden tercüme karşılaştırması açısından sorun teşkil etmemektedir.

Kaynak metinde *Der-beyân-ı asl-ı îmân* başlıklı sekizinci bölüm, Şu‘ûrî’nin tercüme ve şerhinde yer almamıştır.¹ Aralarda kaynak metinde olmayan bazı beyitlerin tercümede

¹ De Sacy’nin neşrinde karşılaştırılan nüshalardan birinde de bu bölümün olmadığı not düşülmüştür.

yer aldığı, bazı beyitlerin de kaynak metinde olduğu hâlde tercümede bulunmadığı görülmüştür.¹ 803. beyitle beraber konunun işlendiği bölüm sona erer.

7.2.3. Hâtîme Bölümü

Kaynak metinde 6 beyitten oluşan ve *Hâtîmetü'l-kitâb* başlığını taşıyan bölüm, tercüme ve şerhte ayı bir bölüm olarak değerlendirilmediği gibi, ilk iki beytinin tercüme ve şerhiyle iktifâ edilmiş ve mensur şekilde Allah'a hamd ve Peygamber'e salât eden Şu'ûrî'nin ferağ kaydıyla şerh sona erdirilmiştir.

7.3.Şerh-i Pend'deki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Şu'ûrî'nin *Pendnâme* şerhinin içinde yer alan tercümesinde kaynak metin kafiye kelimelerine bağlı kalma oranını tespit amacıyla yapılan incelemenin sonuçları aşağıda verilmiştir.

7.3.1. Kafiyelerin tercüme biçimleri

Şu'ûrî, tercümesinin yarısından biraz fazlasında kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanmıştır.

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Şu'ûrî tercümesinin 214 beytinde kaynak metin kafiye kelimesini olduğu gibi alarak kullanmış, eğer varsa redif görevindeki yardımcı fiilleri ve ekleri Türkçeye çevirmiştir. Aşağıda bunlardan bazıları örnek olarak verilmiştir.

KM 49	Baħr-i elťāf-ı tu bī-pāyān buved Nā-umīd ez-raħmetet seytān buved	ŞT 48	Baħr-i elťāfuñ ki bī-pāyān durur Raħmetüñden nā-ümīd seytān durur
KM 89	Her ki dāred īn şıfat bāşed şerīf Ve'r-ne-dāred dāred īmān-ı za'īf	ŞT 89	Kimde ola bu şıfat olur şerīf Olmayanuñ olur īmānı za'īf
KM 141	Ez-pey-i lezzāt-ı nefsānī mebāş Düst-dār-ı 'ālem-i fānī mebāş	ŞT 128	Tābi' olma lezzet-i nefsānī ye Dost olma bu cihān-ı fānī ye
KM 177	Merd-i reh der-bend-i kaşr u bāğ nīst Ber-dil-i ū ğayr-ı derd u dāğ nīst	ŞT 163	Merd çekmez fikr-i kaşr u kayd-ı bāğ Dā'imā göñlinde besler derd ü dāğ
KM 248	Her ki ū der-bend-i ārāyiş buved Der-cihān ferzend-i āsāyiş buved	ŞT 231	Her kimüñ kim fikri ārāyiş olur Zevk-i dünyā ile āsāyiş bulur

¹ Örneğin 114. beyit kaynak metinde yoktur, buna mukabil kaynak metindeki 136, 159, 184, 191 ve 254. beyitler de tercüme edilmemiştir.

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Şu'ûrî 94 beytin bir mısrasında kafiye kelimelerinden birini kaynak metinden olduğu gibi aktarmış, diğer mısradaki farklı bir kafiye kelimesi kullanmıştır.

KM 251	Goft şeytân men zı-Âdem bihterem Tâ kıyâmet geşt mel'ûn lâ-cerem	ŞT 235	Didi çün şeytân ki Âdemden yegem Oldı mel'ûn haşre dek ol lâ-cerem
KM 302	'Âmm rā ne'b-ved be-cüz-zıkr-i lisân Zıkr-i hâşân bâşed ez-dil bî-gümân	ŞT 287	Zıkr-i 'ām ancağ lisân ile olur Zıkr-i hâşî aña cân ile olur
KM 334	Çār çiz âmed bozorg u mu'teber Mî-nemāyed hord lîkin der-naẓar	ŞT 319	Dört nesne var büzürg ü mu'teber Görinür cüz'î velî eyle hâzer
KM 388	Ger hemî-h'âhî ki bâşî der- emân Rev nikûyî kon tu bā-halkı-ı cihân	ŞT 372	İster iseñ bulasın emn ü emân Var cihân halkına eylük it hemân
KM 417	Her ki ü ber-mürde endāzed naẓar 'Ömr-i ü bî-şek be-kāhed ey piser	ŞT 401	Kim ki dā'im mürdeye ide naẓar Şeksüz olur 'ömrine anuñ zarar

Şu'ûrî kaynak metinden aynen aktardığı kelimeye, diğer mısradaki uygun kafiye kelimesi getirirken, tercihi yalnız 8 beyitte Türkçe bir kelimeden yana olmuştur.

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Şu'ûrî tercümesinin geri kalan 497 beytinde kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır.

KM 425	Ez-sebuk-sārān me-bāş ey nîk-hüy Ki sebuk-sārî be-rîzed āb-rüy	ŞT 409	Halk arasında o kim hîffet ider Kendüsin bî-hürmet ü 'izzet ider
KM 450	Bord-bārî cüy u bî-āzār bāş Tâ ki gerded der-huner nām-ı tu fāş	ŞT 433	Kıl te'ennî işde vü çekme zarar Olasın tâ nām ile şāhib-hüner
KM 470	Tekye kem kon h'āce ber-kirdār-ı hîş Dil be-neh ber-raḥmet-i Cebbār-ı hîş	ŞT 454	Māl ü cāha ṭayanup itme 'inād Raḥmetine it Hudānuñ istinād
KM 494	Hācet-i hud rā me-h'āh ez-duşmenān Z'ın beter h'ārî ne-bāşed der-cihân	ŞT 468	Düşmenüñden hācetüñ kılma taleb Bundan artuğ zillate olmaz sebab
KM 521	Şadkaî k'ālûde gerded ez-riyā Key boved ān ḥayr maḳbûl-ı Hudā	ŞT 500	Kim ki ḥayrātın ri-yā-ālûd ider Hağ ḳabûl itmez anı merdûd ider

Şu‘ûrî 108 beyitte Türkçe kafiye kelimesi kullanmış, 81 beytin de bir mısrasında Türkçe kelimelerle kafiye yapmıştır. Diğer metinlerde rağbet gören *çok/yok, dilün/elün, kul/bil, bul/ol, sözün/yüzün, ide/gide, ol/yol* gibi kolay kafiye yapılan Türkçe kelimelerden Şu‘ûrî de istifade etmiştir. Burada nispeten orijinal sayılabilecek birkaç örnek vermeye çalışalım.

KM 140	Terk-i lezzât-ı cihân bâyed girift Dâmen-i şâhib-dilân bâyed girift	ŞT 127	Lezzet-i dünyâyı terk itmek gerek Dâmen-i mürşide el yitmek gerek
KM 269	Nefs u dunyâ râ rehâ kon ey piser Bûd u nâbûd-ı cihân yeksân şumâr	ŞT 252	Nefs ü dünyâyı gönülden taşra sür Var u yoğun dünyenün bir tuta gör

Kafiye kelimelerinden birinin Türkçe, diğerinin Farsça veya Arapça olduğu beyitlere şu örnekler verilebilir.

KM 120	Der-civâr-ı hûd ‘adû râ reh me-deh Ez-berâyi ân ki duşmen dūr beh	ŞT 109	Düşmeni itme yakın geçmeye reng Anlaruñ dâ’im ırâk olması yeg
KM 661	Hîç mumsik ne’n-gered rûy-ı bihişt Belki ü râ kem resed bûy-ı bihişt	ŞT 629	Göremez cennet yüzün hergiz bahtıl Belki bûy-ı cennet irmez aña bil

7.3.2. Kafiye kusurları

Şu‘ûrî’nin tercümesinin¹⁰⁷ beytinde kafiye kusuruna rastlanmıştır. Aslında bazılarında kafiye kusuru demek doğru olmayabilir, çünkü bir kusurun olabilmesi için öncelikle kafiyenin olması gerekir. Aşağıda verilen revî harfî bulunmayan, kafiyenin ekler ve rediflerle sağlandığı örneklere bu bağlamda bakılabilir¹.

Halk cümle uykuda gâfil yatur
Göz yumınca bu cihândan uyanur (ŞT 60)

Ger sitemle ide kim halka zarar
Ol zarar ider vücûdına zarar (63)

¹ Diğerleri için bkz. 18: eylemiş/bağlamış, 25: olmaz anun/girmez anun, 37: ola/ana, 54: odur/olur, 68: itmeye/eyleme, 83: iden/nesneden, 115: olur/görünür, 131: gitse gerek/tolsa gerek, 144: olan/uyan, 149: eyleme/isteme, 162: komaz/bulamaz, 171: kor/olur, 174: ider/çeker, 215: yola getir/Hakk’a getir, 217: çekmek gerek/ürümek gerek, 227: didigün/çekdigün, 240: görmemek/eylemek, 258: incinmesün/olmasun, 262: aklun var ise/iktizâda var ise, 267: nesnenün/anun, 270: havf itmedür/sa’y itmedür, 274: ehlini/terkini, 276: ağniyâsı mürdedür/iden mürdedür, 295: eylemek/itmek, 298: idegör/bulagör, 305: birisi/dördüncüsü, 314: virür/olur, 335: olur/urur, 336: itmedi/yedi, 379: görür/bulur, 423: eyleme/itmeye, 460: işin eyleme/nevâziş eyleme, 489: birini/yolunu, 491: kerâmâtındandurur/bendendurur, 521: ‘âlemden ferâğ/andan ferâğ, 526: ola/ana, râst-rev/pîş-rev, 587: dime/eyleme, 588: saklama/bağlama, 600: şehden gayrıya/andan gayrıya...

Halk içinde şeh ki bî-ma‘nî güler
Lâ-büd anuñ heybetine naķş irer (94)
Nefse ol yegdür k’anı zabt idesin
Her ne emr itse hilâfın idesin (213)

Revi harfinin kafiye kelimelerinden birinde kök harfken diğesinde ekte olmasının, adı konulmayan kafiye kusurlarından olduğı ve belki de şairler arasında kusur sayılmamış olabileceğı söylenmişti. Şu‘ûrî’nin de bu şekilde kafiye yaptığı beyit örneklerine bakalım¹.

İşini Allāh içün iden kişi
Bula revnaķ ‘ālem içre her işi (ŞT 92)
Her kim isterse eger Hāķdan ğınā
Arasun anı ķanā‘atde bula (259)
Çünkü dest-i eblehāna gire zer
Anı isrāf eyleyüp itlāf ider (315)

Aşağıdaki beyitlerde mısralardan birinde kayd harfi bulunurken diğesinde bulunmamaktadır ve buna bağılı olarak bir mısrada revi harfinden önceki harf harekeliyken, diğesinde sâkindir. Bu da kafiyyede olması gereken ahengi bozsa da adı konulmayan kafiye kusurları arasında sayılan bir uygulamadır.

Oldı şeytān kibr ile merdūd-ı Hāķ
Tevbe ile Ādem oldı luţfa ğarķ (237)
‘Āķili kimdür cihānuñ eyle fehmi
Cāme kıl hūlķ-ı hūsünle şermi hem (444)
Her kime üç kār kim ‘ādet olur
Aña ‘ālemde sa‘ādet baķt olur (486)

¹ Diğerleri için bkz. 59: menzilin/güzîn, 70: dilin/hemîn, 132, 366, 399: sen/nesneden, 230: eyleyen/beden, 233: ana/sezâ, 235: yegem/lâ cerem, 259: ğınā/bula, 263: cümleye/eyleye, 272: dâimâ/sana, 300: olan/nişân, 302: yakın/hürmetin, 328: hazer/gider, 374: ne ider/kendüye ider, 380: nazar/çeker, 381: dâimâ/ana, 391: hatâ/ola, 406: hazer/ider, 426: keder/bileler, 545: edâ/ana, 552: eger/ider, 556: sâhibi/gibi, 602: yine/âdeme...

7.3.3. Kafiye hususunun değerlendirilmesi

Şu‘ûrî’nin tercümesi, kaynak metinle karşılaştırılabilen en fazla beyit sayısına sahip metinlerden biridir. Aşağıdaki tabloda da görülebileceği üzere Şu‘ûrî metnin yarıdan fazlasına tekabül eden 498 beyitte kaynak metindekinden farklı bir kafiye kelimesi kullanmıştır. Beytin tamamında veya bir mısrasında kaynak metin kafiyesini tercümesine aktardığı beyit sayısı ise 307’dir.

Şerh-i Pend’de Kafiye Kelimeleri		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	214	%26
KM kafiyesiyle bir mısrada aynı, diğerinde farklı	94	%12
KM kafiyesinden tamamen farklı	497	%62
Toplam	805	%100

Şu‘ûrî kaynak metinden farklı kafiye kelimesi kullansa da seçtiği kelimenin dili yine çoğunlukla Arapça ve Farsça olmuştur. Metnin yalnız beşte birinde kafiye kelimesi Türkçedir. Bu metin de bize Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin toplumda bilinirliğinin yüksek olduğunu göstermiştir.

Şerh-i Pend’de Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	108	%13
Türkçe ile karışık	81	%10
Arapça-Farsça	616	%77
Toplam	805	%100

Tercüme kafiye açısından değerlendirildiğinde metnin sekizde birinde revî harfinin bulunmadığı veya adı konulmayan kafiye kusurlarına düştüğü görülür. Bunların da çok az bir kısmı Arapça-Farsça kelimelerle yapılan kafiyelerde olup tamamına yakını Türkçe kafiye kelimesi kullanılan beyitlerdedir. Şu‘ûrî’nin nazmındaki akıcılık ve ahenk göz önüne alındığında bu hususun okuru rahatsız eder düzeyde olmadığı söylenebilir ve tercüme aruz ve kafiye açısından başarılı olarak değerlendirilebilir.

7.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Pendnâme ve tercümesi, tevhîd bölümü üzerinden daha önce izlenen usul üzere karşılaştırılacaktır.

a) Tercüme Edilmeyen Beyitler

Kaynak metinde 25 beyit olan tevhîd bölümü, tercümede de 25 beyittir. Dolayısıyla bu bölümde tercüme edilmeyen beyit bulunmamaktadır.

b) Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Tercümeyle aynen aktarılan kelimeler ile farklı kelimelerle verilen karşılıkların, tercümede eklenen veya eksiltelen kelimelerin gösterildiği bölüme ilk beytin incelenmesiyle başlayalım.

Birinci beyit:

KM 1	Ḥamd-i bî-ḥadd ān Ḥudāy-ı pāk rā	ŞT 1	Ḥamd-i bî-pâyân Cenâb-ı Kibriyâ
	Ān ki îmân dād moştî ḥāk rā		Bir avuç ḥāke idüp îmân ‘atâ

Kaynak metinden tercümeyle aynen aktarılan kelimeler Arapça kökenli *hamd* ve *îmân* ile Farsça kökenli *ḥāk* kelimeleridir.

Bî-hadd (Arapça)	→	Bî-pâyân (Farsça)
Hudâ-yı pāk (Farsça)	→	Cenâb-ı Kibriyâ (Arapça)
Moştî (Farsça)	→	Bir avuç (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Eklemeler	‘atâ (Arapça)

Şu‘ûrî’nin kelime seçimlerinde kelimenin kökeninden çok vezne uyumu daha etkili olmuş gibi görünüyor. *Bî-had* yerine *bî-pâyân* ve *Hudâ-yı pāk* yerine *Cenâb-ı Kibriyâ* kelimelerini seçmesinde bu hususun etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim ilkinde Arapçadan Farsçaya dönüşüm varken, ikincisinde Farsçadan Arapçaya dönüşüm vardır. Anlam açısından Allah’ın temiz/saf/pāk oluşunu anlatan sıfat, tercümede büyüklük sıfatına vurguya dönüşmüştür.

İkinci beyit:

KM 2	Ān ki der- Ādem demîd ū rūḥ rā	ŞT 2	Ādem ’e nefḥ itdi ol rūḥ u ḥayât
	Dād ez- tūfân necât ū Nūḥ rā		Virdi tūfân dan hem ol Nūḥ ’a necât

Hengâm (Farsça)	→	Vakt (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Lem-yezel (Arapça)

Yok olmayan, bâkî olan anlamında Allah'ı niteleyen *lem-yezel* ifadesinin tercümeyle eklenmesi haricinde beyit birebir tercüme sayılabilir.

Altıncı beyit:

KM 6	Sûy-i û haşmî ki tîr endâhte	ŞT 6	Bir ‘adûsı atdı çün aña sihâm
	Peşşeî kâreş kifâyet sahte		Bir siñekle işini itdi tamâm

Bu beyitte kaynak metinden tercümeyle aktarılan hiçbir kelime yoktur.

Hasm (Arapça)	→	‘Adû (Arapça)
Tîr (Farsça)	→	Sihâm (Arapça)
Peşşe (Farsça)	→	Sinek (Türkçe)
Kâr (Farsça)	→	İş (Türkçe)
Kifâyet (Arapça)	→	Tamam (Arapça)

Beyit birebir tercüme örneğidir.

Yedinci beyit:

KM 7	Ân-ki a‘dâ râ be- deryâ der-keşîd	ŞT 7	Çekdi deryâ ya ‘adû-yı yâveyi
	Nâka râ ez- seng-i hârâ ber-keşîd		Seng-i hârâ dan çıkardı nâke yi

Arapça kökenli *a‘dâ/‘adû* ve *nâka* ile Farsça kökenli *deryâ* ve *seng-i hârâ* tercümeyle aynen aktarılan kelimelerdir.

Kaynak metinde yok	Ekleme	Yâve (Farsça)

Kaynak metindeki *der-keşîd* ve *ber-keşîd* fiillerini Türkçeye doğru şekilde aktaran Şu‘ûrî’nin bu beyti de eklenen *yâve* (*saçma, boş*) kelimesi dışında birebir tercüme örneğidir.

Sekizinci beyit:

KM 8	Çün ‘inâyet Kâdir ü Kayyûm kerd	ŞT 8	Çün ‘inâyet Kâdir ü Kayyûm ider
	Der kef-i Dâvud âhen mûm kerd		Âheni Dâvûd elinde mûm ider

Arapça kökenli *‘inâyet*, *Kâdir*, *Kayyûm*, *Dâvûd* ile Farsça kökenli *âhen* ve *mûm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmışlardır.

Kef (Arapça)	→	El (Türkçe)

Kaynakta geçmiş zaman kipinde olan fiil, tercümede geniş zamana dönüşse dahi bu beyit de birebir tercüme edilen beyitler arasında sayılmalıdır.

Dokuzuncu beyit:

KM 9 Bā-**Süleymān** dād mülk ü **serverī** ŞT 9 ‘Ālemüñ oldu **Süleymān serveri**
Şod muṭī‘-i ḥātemeş **dīv ü perī** Tābi‘ oldu mührine **dīv ü perī**

Arapça isim *Süleymān* ile Farsça *server* ve *dīv ü perī* ikilemesi tercümeyle aynen aktarılmıştır. Her ne kadar *server* kelimesi kaynakta *serverī*, yani serverlik anlamında olsa da tercümede kabul edilebilir bir fark olduğundan aynen aktarılan kelimeler arasında zikredilmesi doğru bulunmuştur.

Muti‘ (Arapça)	→	Tābi‘ (Arapça)
Hātem (Arapça)	→	Mühr (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	‘ālem (Arapça)
Mülk (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Kaynak metinde Süleyman’a serverliğin/liderliğin -gizli özne olan Allah tarafından-verildiği noktasına tercümede işaret yoktur. Bunun haricinde ilk mısradaki anlam aktarılmış, ikinci mısra birebir tercüme edilmiştir.

Onuncu beyit:

KM 10 Ez-ten-i **sābir** be-kirmān kūt dād ŞT 10 Cism-i **şābir**den virüp ḡurta ḡidā
Hem zı-**Yūnus** loḡmeī bā-**ḥūt** dād Baṭn-ı **ḥūtı Yūnus**’a hem itdi cā

Arapça kökenli *sābir*, *Yūnus* ve *ḥūt* kelimeleri tercümeyle olduğu gibi aktarılmışlardır.

Ten (Farsça)	→	Cism (Arapça)
Kirmān (Farsça)	→	Kurt (Türkçe)
Kūt (Arapça)	→	Gıdā (Arapça)
Lokme (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Batn (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Cā (Farsça)

İlk mısradaki kendisine telmihte bulunulan Hz. Eyyûb, diğer tercümelerde adıyla anılmıştı. Şu‘ûrî ise kaynak metinde geçen *sābir* ifâdesini aynen aktarmıştır. Birinci mısradaki görülen birebir tercüme, ikinci mısradaki uygulanmamıştır. Konu farklı bir biçimde anlatılmıştır. Kaynak metinde “*Yūnus*’u *balınaya bir lokma etti*” anlamı, tercümede

“Yunus’un yerini balinanın karnı etti” şekline dönüşmüştür. Şu‘ûrî’nin anlatımı kaynak metinden farklı ama hikâyenin özüne daha yakın, bu yönüyle daha gerçekçidir.

On birinci beyit:

KM 11	Bendeî rā erre ber-ser mî-nehed	ŞT 11	Bir kulumuñ başın iki şakķ ider
	Dîgerî rā tāc ber-ser mî-nehed		Birsinüñ başına ķor tāc -ı zer

Kaynak metinden aynen aktarılan tek kelime, Farsça kökenli *tāc* olmuştur.

Bende (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Ser (Farsça)	→	Baş (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Zer (Farsça)

Kaynak metindeki “*başına bıçķı ķor*” ifadesi tercümede “*başını ikiye ayırır*” şeklinde aktarılmıştır. Tercüme, kaynak metinden daha açıklayıcı ve anlaşılırdır. Daha doğrusu kaynak metin dilindeki okurun anladığıyla tercüme metin diline sahip okurun anladığı, bu şekliyle aynı olur. Anlam erek dile aktarılmıştır, denebilir.

İkinci mısraya başa koyulan tacın altın olduğu detayı eklenerek tercüme edilmiştir.

On ikinci beyit:

KM 12	Üst Sultān her ķe h`āhed ān koned	ŞT 12	Ne murād eylerse ol Sultān ider
	‘ Ālemî rā der-demî vîrān koned		Bir nefesde ‘ ālemî vîrān ider

Arapça kökenli *sultān* ve ‘*ālem* kelimeleri ile Farsça kökenli *vîrān* kelimesi tercümeye olduğu gibi aktarılmıştır.

Der-demî (Farsça)	→	Bir nefesde (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

On üçüncü beyit:

KM 13	Hest Sultānî müsellem mer-u-rā	ŞT 13	Pādişāhlık kim müsellem dür aña
	Nîst kes rā zehre-i ķün ü ķerā		Kim ne ķādirdür diye ķün ü ķerā

Arapça kökenli *müsellem* ile Farsça *ķün ü ķerā* ikilemesi tercümeye aynen aktarılan kelimeler olmuşlardır.

Sultānî (Arapça)	→	Pādişāhlık (Farsça)
Zehre (Farsça)	→	Kādir (Arapça)

Kaynak metinde geçen *zehre* kelimesi cesaret bildirirken, tercümedeki karşılığı *kâdir* ise güç/kuvvet anlamıyla ön plana çıkar. Bu nüans farkı dışında beyit birebir tercüme olarak değerlendirilebilir.

On dördüncü beyit:

KM 14	Ān yekī rā genc ü ni‘met mī-dehed	ŞT	Bī-ta‘ab virür kimine māl ü genc
	V‘an diger rā renc ü zaḥmet mī-dehed	15	Kimisine çekdürür şad derd ü renc

Farsça kökenli *genc* ve *renc* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Ni‘met (Arapça)	→	Mâl (Arapça)
Zahmet (Arapça)	→	Derd (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Bî-te‘ab (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Sad (Farsça)

Şu'ûrî bu beyitte kaynak metinde olmayan bazı eklemeler yaparak tercümesini biraz genişletmiştir. Beyte eklenen kelimeler, mübalağalı ifade olmakla beraber anlamın aktarılmasında herhangi bir zafiyet görülmemiştir. Beyitte anlamın aktarıldığı türden bir tercüme gerçekleşmiştir.

On beşinci beyit:

KM 15	Ān yekī rā zer du šad hemyān dehed	ŞT 14	Bir kûlîna rîzq-ı bî-pâyân virür
	Dîgerî der- hasret -i nân cân dehed		Biri de nân hasreti yle cân virür

Arapça kökenli *hasret* ile Farsça kökenli *nân* ve *cân* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Du sad (Farsça)	→	Bî-pâyân (Farsça)
Zer (Farsça)	→	Rızk (Arapça)

Kaynak metindeki *zer* kelimesi, mütercim tarafından daha kapsamlı bir ifade olan *rızık* kelimesiyle karşılanmıştır. Bunun dışında anlamda farklılık yaratacak bir kullanım olmadığı gibi, bu tercihin de anlamı bozduğu ya da değiştirdiği söylenemez. Çokluk bildiren *du sad* tabirine karşılık *bî-pâyan (sonsuz)* ibaresinin kullanılması uygun bir seçimdir. Kısacası anlamı aktaran bir tercüme olmuştur.

İkinci mısra ise birebir tercüme edilmiştir. Hatta zamirler, ekler ve yüklem dışında mısrayı oluşturan tüm kelimeler kaynak metinle aynıdır. Beyit birebir aktarılmıştır demek daha doğru bile olabilir.

On altıncı beyit:

KM 16 Ān yekī ber-**taht** bā-şad ‘izz u **nâz** ŞT 16 **Nâz** ile **taht** üzre biri vaḳti hoş
V‘ân diger dâred dehân ez-fâḳa bâz Fakrden ol birisinüñ ağız boş

Arapça kökenli *taht* ile Farsça kökenli *nâz* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır. *Nâz* kelimesi, kaynak metinde ikileme şeklinde kullanılmışken tercümeyle kelimelerden yalnız birinin aktarıldığı görülmektedir.

Fâka (Arapça)	→	Fakr (Arapça)
Dehân (Farsça)	→	Ağız (Türkçe)
Bâz (Farsça)	→	Boş (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Vakti hoş (Arapça ve Farsça)
Bâ-sad (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Şu‘ûrî, *açlıktan ağız açık kalmak* deyimini, Türkçeye *ağız boş* şeklinde aktarmıştır. Bu aktarım çok iyi olmasa da beyit, genel olarak anlamı aktaran bir tercüme şeklinde nitelendirilebilir.

On yedinci beyit:

KM 17 Ān yekī pûşîde sencâb u **semûr** ŞT 17 Biri müstağrak olur **semmûr**da
Digerî huft e brehne der-**tenûr** Birisi ‘üryân yatur **tenûr**da

Arapça kökenli *semûr* ve *tenûr* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Hufte (Farsça)	→	Yatur (Türkçe)
Brehne (Farsça)	→	‘Üryân (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Müstağrak (Arapça)
Pûşîde	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Sencâb	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Beyte bakıldığında, kaynak metnin ilk mısrasında anlatılan konunun tercümeyle aktarılmış olduğu görülür. İkinci mısra birebir tercümedir.

On sekizinci beyit:

KM 18 Ān yekī ber-bester-i kemhâ vü naḥ ŞT 18 Birisi ferşini atlas eylemiş
V‘ân diger ber-**hâk**-ı ḥ‘ârî beste yaḥ Birisi **hâk** üzre zillet bağlamış

Aynen aktarılan tek kelime Farsça kökenli *hâk* olmuştur.

Arapça kökenli *tıfl* ile Farsça kökenli *bî-peder*, *ferzend*, *peydâ* ve *gûyâ* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Mehd (Arapça)	→	Beşik (Türkçe)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit:

Bu beyit *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığı altında incelenecektir.

Yirmi üçüncü beyit:

KM 23	Şāni‘î k’ez-ţîn selâţîn mî-koned	ŞT 23	Eyle Şāni‘ hâkden sultân ider
	Necm râ recm-i şeyâţîn mî-koned		Encüm ile recm ¹ hem şeyţân ider

Arapça kökenli *Sāni* ‘ ve *recm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmışlardır. Aynı kökten olup tercümeyle tekil aktarılan *selâtîn* ve *şeyâtîn* kelimeleri ile kaynak metinde tekil olup tercümeyle çoğul aktarılan *necm* kelimesini de bu grup içerisinde sayabiliriz.

Tîn (Arapça)	→	Hâk (Farsça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24	Ez-zemîn-i huşk rüyâned giyâh	ŞT 24	Kurı yirden sebzeyle virür nemâ
	Âsmân râ nîz ü dâred nigâh		Gökleri hem hıfz ider ol dâ’imâ

Kaynak metinden tercümeyle aynen aktarılan bir kelime yoktur.

Zemîn (Farsça)	→	Yir (Türkçe)
Huşk (Farsça)	→	Kuru (Türkçe)
Giyâh (Farsça)	→	Sebze (Türkçe)
Âsmân (Farsça)	→	Gök (Türkçe)
Nigâh (Farsça)	→	Hıfz (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Dâimâ (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Nemâ (Arapça)

Tercümeyle kaynak metinde olmayan iki kelime eklenmiş olsa da anlamı değiştirmeden güçlendiren özellikleri hasebiyle beyit birebir tercüme olarak değerlendirilebilir.

¹ Metnin transkribesinde *redd* ancak büyük ihtimalle müstensih hatası olmalıdır.

Yirmi beşinci beyit:

KM 25 Hiç kes der-**mülk**-i ü enbâz nî
    Ḳavl-i ü rā lahn nî âvâz nî

ŞT 25 Mülkine kimse şerîk olmaz anuñ
    Ḳavline hem şavt u harf girmez anuñ

Arapça kökenli *mülk* ve *kavl* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Enbâz (Farsça)	→	Şerîk (Arapça)
Lahn (Arapça)	→	Savt (Arapça)
Âvâz (Farsça)	→	Harf (Arapça)

Beyit birebir tercümenin güzel örnekleri arasında sayılabilir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar			
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Arapça kelimeler	Hamd, îmân, Âdem, rûh, tûfân, Nûh, necât, kahr, kavm, ‘Âd, lutf, izhâr, seher, Lût, a‘dâ, nâka, inâyet, Kâdir, Kayyûm, Dâvûd, Süleymân, Sâbir, Yûnus, hût, Sultân, ‘âlem, müselleme, hasret, taht, semûr, tenûr, devlet, tıfl, Sâni‘, recm, selâtîn, şeyâtîn, necm, mülk, kavl		40
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Farsça kelimeler	Hâk, fermân, bâd, gülzâr, Hudâ, deryâ, seng-i hârâ, âhen, mûm, server, tâc, vîrân, genc, renc, nân, cân, nâz, murg, mâhî, bî-peder, ferzend, peydâ, gûyâ		24
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde farklı bir Arapça kelime ile karşılanması	hasm→‘adû kifâyet→tamâm muti‘→tâbi lahn→savt	ni‘met→mâl fâka→fakr kût→gıdâ	7
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde farklı bir Farsça kelime ile karşılanması	Sezâ→yeksân Du sad→bî-pâyân		2
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Arapça kelime ile karşılanması	Hudâ-yı pâk→Cenâb-ı kibriyâ Demîd→nefh Hengâm→vakt Tîr→sihâm Ten→cism Nigâh→hıfz Kemhâ→atlas Hârî→zillet	Şâhî→‘izzet Enbâz→şerîk Âvâz→harf Zehre→Kâdir Zer→rızk Brehne→‘üryân Bester→ferş	15

Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Türkçe kelime ile karşılanması	Moştî→bir avuç Peşşe→sinek Kâr→iş Kirmân→kurt Bende→kul Ser→baş Dehân→ağız Bâz→boş	Hufte→yatur Zemîn→yir Der-demî→bir nefesde Huşk→kuru Gıyâh→sebze Âsmân→gök	14
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde Türkçe kelime ile karşılanması	Kef→el Mehd→beşik		2
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde Farsça kelime ile karşılanması	Bî-had→bî-pâyân Halîl→dost Nâr→âteş Hâtem→mühr	Sultânî→pâdişâhlık Zahmet→derd Tîn→hâk	8
Aynen aktarılan Arapça-Farsça ikileme	Zîr ü zı-ber Dîv ü perî Çün ü çerâ		3

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleriyle karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 99'dur. Bunlara Türkçe kelimelerle verilen karşılıklar ise toplamda 16'dır. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Mütercim tercümesinde farklı bir kelime kullandığında, tercihi çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimelerden yana olmuştur.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	99	%86
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	16	%14
Toplam	115	%100

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Tevhîd bölümünde tüm beyitler bir beyitle tercüme edildiğinden ve kaynak metinle tercüme metindeki beyit sayısı aynı olduğundan bu başlık altında değerlendirilebilecek bir beyit yoktur.

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Tevhîd bölümünün geneline bakıldığında beyitlerin çoğunlukla birebir tercüme edildiği, dışında kalan örneklerde de anlamın çok iyi tercümeyle yansıtıldığı görülmektedir. Aşağıda bu başlık altında değerlendirilmesi uygun görülen beyitlerde ise kısmen farklı tercüme edilme durumu söz konusudur. Örneğin aşağıdaki beyitte ilk mısra kaynak metin anlamını yansıtır olsa da ikinci mısra kaynak metinden farklı bir yorum getirilmiştir.

KM 19   Tarfetü'l-‘aynî cihân ber-hem zened   ŞT 19   Göz yumınca ‘âlemi berbâd ide
Kes nemî-yâred ki ancâ dem zened   Kimsede tākāt yok aşlın yād ide¹

Beyitte tercümeyle aynen aktarılan bir kelime bulunmamaktadır. Göz açıp kapayınca kadar anlamına gelen *tarfetü'l-‘ayn* ifadesi, gözün kapatılmasına indirgenmiştir. Elbette bu kısaltmanın vezin kaygısıyla yapılmış olabileceği söylenebilir. Alt üst etme deyiimi de *berbâd etmenin* perişan etme anlamı dikkate alınarak kullanılmış olmalıdır. Dediğimiz gibi ilk mısra anlamı aktarabilmiştir. İkinci mısra kaynak metindeki “*kimse bir an dahi kalamaz/bir nefes dahi alamaz*” anlamı, tercümede “*kimsede aslını anma takati yoktur/kalmaz*” şeklinde farklılaşmıştır. Şu‘ûrî’nin şerhinde bu beyti nasıl yorumladığını bilmediğimizden benzer kelimeleri yanlış okumuş olabileceğine dair bir yorum yapmamız doğru olmaz. Kıyamet gününün tasvir edildiği beyitte, mütercim o gün gerçekleşecek olan olaylardan bir diğerine değinmiş de olabilir. Netice itibarıyla beytin ikinci mısrası kaynak metinden farklı tercüme edilmiştir.

Serbest tercüme denilebilecek aşağıdaki beyitte, Üzeyir’in Allah tarafından yüz yıl boyunca uyutulması olayına yapılan telmih, tercümede bir genelleme şeklinde aktarılmıştır. Burada da yine beytin şerhinin nasıl yapıldığını bilmediğimizden, konuyu anlamadığı ya da aktarmadığına dair kesin bir yargıda bulunamıyoruz.

KM 22   Murde-i şad sâle râ hay mî-koned   ŞT 22   Emr-i Hâkla mürdeler bulur hayât
İn be-cüz Hâk diğerî key mî-koned   Bu ‘amel gayrılara olmaz şifât

Tercümeyle kaynak metinden bağımsız bakılırsa, orada bulunan telmihe tercümeyle bakarak ulaşmak mümkün değildir. İkinci mısra ise kaynak metnin ikinci mısrasını anlam itibarıyla karşılamaktadır. Yine de kaynak metinden yapılan eksiltmeler ve tercümeyle yapılan eklemeler, beyti serbest tercüme olarak nitelendirmemize sebebiyet vermiştir.

¹ Metnin transkribesinde *ider* ancak ikinci mısra anlamın doğru olabilmesi için *ide* kullanımı daha uygun olur.

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Pendnâme'de bulunan lafzî sanatlardan cinasın yapıldığı beyitlerin Şu'ûrî'nin tercümesindeki karşılıklarına bakıldığında, beyitlerin tercümesinde benzer bir cinasa rastlanmamıştır.¹ Fakat Şu'ûrî, başka iki beyitte cinas sanatını uygulamıştır.² Kaynak metindeki iştikak sanatı ise tercümede de uygulanmıştır.³

Kaynak metinde yapılan ayet iktibaslarından üçü⁴ tercüme metinde de bulunurken, diğer ikisi⁵ ise tercümede iktibas edilmemiştir.

7.5.Tercüme-i Pend-i Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme

Şu'ûrî, yazdığı şerh içerisine yerleştirdiği manzûm *Tercüme-i Pend-i Attâr* adıyla bilinen tercümesini kaynak metin vezni olan *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında ve mesnevi nazım biçiminde kaleme almıştır. 79 bölüm ve 853 beyitten oluşan kaynak metin, 81 bölüm ve 805 beyit olarak tercüme edilmiştir. Kaynak metinde olmayıp tercümede olan ve tercümede olmayıp kaynak metinde bulunan az sayıda beyit ve tercümede bulunmayan on beyitlik bir bölüm vardır.⁶ İki metin arasındaki 48 beyitlik farkın ana sebebi, (on beyitlik tercüme edilmeyen bölüm dışında) tercümenin geneline yayılan tercüme edilmemiş tek beyitlerdir. Bunların bazılarının gözden kaçırılmış beyitler olduğu, çoğunluğunun ise nüsha farkından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bir de 277. beytin manzum tercümesini bir sebeple eklemeyen⁷ Şu'ûrî, bu noktalar dışında tercüme metni, kaynak metinle paralel ilerletmiştir.

Şu'ûrî eserinin şerh olması hasebiyle başlarken mensur bir mukaddime yazmış, bu mukaddime içerisinde de telif sebebiyle ilgili bilgiler vermiştir. Akıbetini düşünen ve akıllı olan herkesin bu dünyanın geçiciliğini bildiğini ve arkasında iyi bir isim bırakmak istediğini ve bu sayede Allah'ın lütfuna kavuşabilmeyi dilediğini söyleyen Şu'ûrî, kendisinin de aynı şekilde gece-gündüz didinip öğrendiği ilimlerin yok olup gitmemesi

¹ Kaynak metindeki cinaslı beyitler ve bunlara tercümede karşılık gelen beyit numaraları şöyledir: KM 70/ ŞT 69, KM 222/ ŞT 206, KM 240/ ŞT 225, KM 244/ ŞT 228, KM 246/ ŞT 230, KM 501/ ŞT 475.

² Bkz. Sofrasına varma da'vetsüz **elüñ**/ Konma murdâra çü kerges çek **elüñ** (ŞT 568); Zâhir oldu ehl-i buhle üç **nişân**/ Saña diyem kıl anı hâtır-**nişân** (ŞT 594).

³ Bkz. Halk hulkından kimün bî-zâr ola/Sanma bâb-ı Hâkda kadri var ola (KM 259/ ŞT 242); Cümleden a'lâdurur hulk-ı nikû/ Dost olur halk kim olursa nîk-hû (KM 471/ ŞT 455).

⁴ KM 48'de iktibas edilen *lâ taknetû* (Zümer/53) ŞT 47'de, KM 649'da iktibas edilen *innemâ evlâdukum* (Teğâbün/15), ayetin *innemâ emvâlukum* kısmıyla ŞT 618'de, KM 698'de iktibas edilen *lâ tefrah* (Kasas/76) ise ŞT 662'de iktibas edilmiştir.

⁵ KM 28. beyitte iktibas edilen ayetin *rahmeten li'l-âlemîn* (Enbiyâ /107) kısmı, tercümede karşılık gelen ŞT 28'de iktibas edilmemiştir. KM 44'te iktibas edilen *yu' haz nevâsî* (Rahmân/41) yine tercümede yoktur.

⁶ Bunlar ilgili bölümde ayrıntılarıyla verilmiştir.

⁷ Konar, "Hasan Şu'ûrî Efendi'nin Pend-nâme-i Attâr Tercümesi," 124.

ve hayır dua almasına vesile olması için Attâr'ın *Pendnâme*'sini tercüme etmeye karar verdiğini söyler. Elbette devamında dönemin vezirlerinden Ahmed Paşa'yı metheden kasidesiyle, şerhi kaleme alma sebeplerinden birinin de Ahmed Paşa'nın isteği ve/veya desteği olduğu anlaşılmaktadır. Şerh usulünü bu mukaddimede açıklayan Şu'ûrî, tercüme usulü için de *her beyti hâzve'l-kuzze'ti bi'l-kuzze'ti bir beyt ile terceme* ibaresini kullanır.

Tercümenin diline bakıldığında Arapça ve Farsçanın Türkçeye sirayetinin hâlâ yüksek düzeyde olduğu anlaşılır. On yedinci yüzyılın sonlarına tarihlenen bu şerh ve tercüme de Arapça ve Farsçanın prestij dil olma özelliğini koruduğunu göstermektedir.

Tercüme aruz ve kafiye açısından değerlendirilecek olursa Şu'ûrî'nin ikisinde de başarılı olduğunu söylemek gerekir. Üstelik bu başarı birtakım zorlamalarla oluşmamıştır. Dil son derece akıcı, anlaşılır ve sadedir. Bu eserin tercüme kısmı, nasihatname türünün güzel örnekleri arasında sayılmalıdır.

Tezkirelerde Şu'ûrî'nin Farsçaya vukûfundan bahsedilmiştir. Günümüze şairliğini ön plana çıkarabilecek bir eser ünvanıyla tarih manzumelerini ve 18 adet taştiri içeren *Dîvân*'ı ulaşan Şu'ûrî'nin bu şiirlerinden yola çıkılarak şiiri zevk maksatlı yazdığı fikri öne sürülmüştür.¹ Devrinin diğer şairlerine yazdığı taştirler, sanki Şu'ûrî'nin elinde bir materyal olduğunda daha kaliteli işler ortaya koyabildiğini gösterir gibidir. Şöyle ki hayal gücü ve yaratıcılığı yüksek olan kişiler eşsiz eserler ortaya koymada daha mahirdirler, bazı kişiler ise başkasının hayallerini güzelleştirmede veya dönüştürmede başarılı olurlar. Şu'ûrî'nin başka eserleri günışığına çıkmadığı müddetçe bu kimselerden olduğu varsayılabilir. Zira manzum tercümedeki başarısı, yalnız Farsçayı iyi bilmesine dayandırılmaz. Şerh kısmı büyük ölçüde dile olan hâkimiyetiyle alakalıysa da nazım kısmı buna ek olarak edebî bir altyapıyı da gerektirmektedir.

Tercümede vezin ve kafiye sınırlaması gereği bazı beyitlerde genel anlamın aktarıldığı ama çoğunlukla birebir tercümenin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Şu'ûrî'nin tercümesi *mealen tercüme* sınıfında değerlendirilmelidir. Şerhin manzum tercüme kısmı, kaleme alınışından yaklaşık seksen yıl sonra bir müstensih tarafından müstakil olarak istinsah edilmiştir. Bu da 18. yüzyılda manzum eserlere hâlâ rağbet gösterildiğine ya da bu eser özelinde *Pendnâme*'nin şerhe ihtiyaç duymadığının düşünüldüğüne dair bir delil olabilir.

---

¹ Güler, "Şu'ûrî Hasan Efendi Dîvânı," 1.

8. HASRETÎ'NİN ŞERHU PENDNÂME ADLI ESERİ İÇİNDE YER ALAN PENDNÂME TERCÜMESİ

Hasretî ismiyle tanındığını yine kendi beyanından öğrenebildiğimiz Seyyid Ali b. Ahmed, *Pendnâme*'yi Arapça şerh ettiği eserinin içerisinde *Pendnâme*'nin manzum Türkçe tercümesine de yer vermiştir. Şerhini tamamladığı tarihi 1097/1686 olarak kaydetmiş, şerhine ve dolayısıyla şerh içerisinde bulunan tercümesine özel bir isim vermemiştir.

74 bölüm ve 829 beyte sahip tercüme Arapça mensur bir mukaddimeyle başlar. Mukaddimenin ardından Farsça mısra, Türkçe mevzun tercümesi, Arapça mensur şerhi sıralamasıyla metin ilerler. Arapça şerh diğer çoğu şerhte olduğu gibi başlarda daha ayrıntılıyken sonlara doğru muhtasar özelliklidir.

Hasretî'nin tercüme ve şerhine esas aldığı nüsha ile De Sacy neşrindeki nüsha arasında ufak farklılıklar vardır.¹ Buradan hareketle Hasretî'nin De Sacy neşrindeki nüshadan farklı bir nüshadan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Şerhin bir nüshasında² Hasretî'nin tercüme ettiği *Pendnâme*'nin Farsça metni de verilmiştir.

8.1.Vezin ve Kafiye

Tercüme kaynak metinle aynı nazım şeklinde ve vezninde, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbındadır.

Tercümede metin tamiriyle düzeltilemeyen üç beyit tespit edilmiştir.³ Vezin gereği sık sık başvuru alan imale yanında gereken yerlerde sekt, zihaf ve vasl uygulandığı görülmüştür.

Hasretî tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metinle aynı kafiye kelimesini kullanmıştır. Bu açıdan kaynak metne bağlılık oranı yüksektir. Kafiye kusurlarına bakıldığında 828 beytin 140'ında kafiye kurallarına uymayan hususlar görülür. Çoğu, Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelelere ait kusurlar olduğundan kabul gören hatalar oldukları söylenebilir. Metnin hacmine oranla varolan kusurlar sayıca az gibi görünse de, farklı kafiye kelimesi kullanılan beyitlere kıyasla kusur sayısının fazla olduğu

¹ Bkz. *Tercüme Metnin Bölümleri, Konunun işlendiği bölüm* başlığı altında farklar ayrıntılı olarak verilmiştir.

² Atatürk Kitaplığı nüshası.

³ Hasretî, Seyyid Ali Rızâ ve Hasenî'ye ait tercümelerin metinlerini ayrıca kurduğumuz için diğer metinlerden farklı olarak bu metinlere tamir türünden müdahalelerimiz olmuştur.

düşünülebilir. Tercüme bir bütün olarak ele alındığında aruz ve kafiye açısından başarılı olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

8.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Hasretî'nin *Pendnâme*'nin Arapça mensur şerhinin içerisine yerleştirdiği Türkçe tercümesi, kaynak metinle büyük oranda paralel ilerlemektedir. Hasretî'nin tercümesi 74 bölüm ve 828 beyit olup kaynak metinle arasında 25 beyitlik bir fark bulunur. Aradaki fark, konunun işlendiği bölümdeki eksik bölüm ve beyitler kaynaklıdır. Tercümesi yapılmayan beyitler yirmi münferit beyit¹ ve üç beyitlik 64. bölümün tamamıdır. Buna karşın tercümedeki 306. beytin (KM 394'ten sonraki beyit), 388. beytin ve 407. beytin kaynak metinde karşılığı yoktur.²

Bu tercüme de Şu'ûrî'nin tercümesi gibi şerhin içine yerleşmiş olduğundan mensur bir mukaddime ile başlar, beytin önce ilk mısrasının Farsça aslı aktarılır, ardından mısra Türkçe tercüme, sonrasında da Arapça şerh edilir. Sonda yine mensur bir dua ve temmet kaydıyla şerh sona erer.

Türkçe manzum tercüme, yukarıda belirtilen eksikler ve de birkaç beyitte ve bölümde tespit edilen takdim-te'hîr hususu dışında De Sacy neşriyle paralellik gösterir.

Aşağıdaki tabloda kaynak metin ile tercüme metinde bulunan bölümlerin beyit sayıları karşılaştırılmalı olarak görülebilir.

	Pendnâme	Şerh-i Pend
Mukaddime	-	Mensur
Tahmîd ve Tevhîd	25	25
Naat	9	9
Din büyüklerini ululama	6	6
Münâcât	12	12
Konunun işlendiği bölüm	795	770
Hâtime	6	6
Toplam	853	828

¹ Tercüme edilmeyen beyitlerin numaraları şunlardır: 97, 103, 115, 136, 185, 274, 352, 359, 398, 425, 436, 448, 461, 514, 550, 551, 622, 643, 722 ve 723.

² Elbette bu farklar, mütercimin esas aldığı nüsha bilinmediğinden eksiltme veya ekleme olarak değerlendirilemezler.

8.2.1. Giriş bölümü

Şerh, önce besmele sonra Allah'a hamd ü sena ve Peygamber'e salât ü selam ile giriş yapılan mukaddime ile başlar. Arapça yazılan mukaddimenin devamında kendi adını *Seyyid Ali bin Seyyid Ahmed bin Seyyid Ali eş-şehîr bi'l-Hasretî* şeklinde zikreder. Attâr'ın bu risalesini gördüğünden ve eserin şerhini yapmaya karar verdiğinden bahseder. Beyitleri önce mevzun Türkçe tercüme ettiğini, sonra elinden geldiği ölçüde şerhine geçtiğini söyler. Eserini tahsile yeni başlayanlara yönelik hazırladığını belirtmesinin ardından dua ile mukaddime kısmını sona erdirerek önce beyti Farsça nakledip Türkçe tercüme ettikten sonra Arapça şerhini verdiği eserine geçer.

a) *Tahmîd ve Tevhîd*

Kaynak metinle aynı sayıda beyte sahip olan bölüme, içeriği anlatan bir başlık veya ifadeyle başlanmamıştır. 25 beyitlik bölümün tercümesi kaynak metinle paralel ilerler.

b) *Naat*

Der-na't-ı Seyyidü'l-mürselîn başlığıyla naat bölümüne geçiş yapılır. İlk beytin ilk mısrasının manzum Türkçe tercümesi yapılmamıştır.

KM	Seyyidu'l-kevneyn u hatmu'l-murselîn	HT	<i>Tercümesi yok</i>
26	Âhîr âmed bûd fahrü'l-evvelîn	26	Cümleden şoñ geldi fahrü'l-evvelîn

Bu durum unutkanlık veya dikkatsizlik sebebiyle sehven gerçekleşmiş olabilir. Bu ifadeler herkes tarafından bilindiğinden tercümesinin yapılmasına gerek görülmemiş, manzum tercümeyle olduğu hâliyle aktarılması istenmiş de olabilir. Başka bir nüshada derkenara Şem'î tarafından yazılan tercüme eklenmiştir.¹

c) *Dîn büyüklerini ululama*

Der-menâkıb-ı e'imme rıd vânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in ünvanıyla başlayan bölümde kaynak metin ve tercüme metin beyit sayıları 6 olup birbirine eşittir.

d) *Münâcât*

Der-beyân-ı 'afv kerd-i Pâdişâh-ı Lâ-yüzâl ünvanıyla 41. beyitte başlayan münâcât bölümü yine kaynak metin beyit sayısına eşit olup 12 beyittir.

¹ Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Bey Camii Koleksiyonu/ 16 Or 595/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshada kaydedilen Şem'î'ye ait tercüme şudur: "Ol Resûl iki 'âlemin seyyidi ve mürsel peygamberlerin hatmidir."

8.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Münâcât bölümünün ardından kaynak metindeki ilerleyişe paralel olarak 53. beyit itibarıyla konunun işlendiği bölüme geçilir.

Konunun işlendiği bölümde başlıklar şu şekilde ilerlemektedir:

	Pendnâme (De Sacy)		Pendnâme şerhi içindeki başlıklar
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefs-i emmâre	5	Der-nikûhiş-i nefs-i emmâre gûyed
6	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmûşî	6	Der-beyân-ı hak-taleb
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i îmân	7	Der-beyân-ı ehl-i îmân
8	Der-beyân-ı asl-ı îmân	8	Der-beyân-ı çâr haslet
9	Der-sîret-i mülûk	9	Der-beyân-ı delîl-i bozorgî
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	10	Çâr çîz-i bâ-hatar
11	Der-beyân-ı çâr çîz ki ender-vey hatar boved	11	Der-beyân-ı 'âkıbet-cûy
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	12	Der-sıfat-ı fakr goft
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	13	Der-beyân-ı 'akl u dâniş
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	14	Çâr çîz-i 'alâmet-i bed-baht
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	15	Der-beyân-ı ser-bülend
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefs ü terk-i dünyâ	16	Der-beyân-ı hevâ-yı nefs
17	Der-mücâhede-i nefs	17	Der-beyân-ı sabr ber-fakr mî-gûyed
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	18/26	Der-beyân-ı hisâl-i zemîme
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	19/27	Der-beyân-ı [sıfat-ı] mudbirî [mî-]gûyed
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	20/28	Der-beyân-ı bozorg u mu'teber
21	Der-beyân-ı âkıbet-endîşî	21/29	Der-beyân dâred çâr çîz ez-çâr
22	Der-beyân-ı akl u âkilân	22/30	Der-beyân-ı bekâ dâšten-i çâr çîz
23	Der-sıfat-ı restgârî	23/31	Der-beyân-ı tamâm şoden-i çâr çîz ez-çâr
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te'âlâ	24/32	Der-beyân-ı ân-hâ ki bâz-gerdâniden mehâl est
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	25/33	Der-beyân-ı hâsıl âmeden-i çâr çîz
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	26/34	Der-beyân-ı çâr çîz
27	Der-alâmet-i müdbirî	27/19	Der-beyân-ı ârâsten-i ser be-destâr
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâšten ne-bâyed	28/20	Der-beyân-ı eblehân mî-gûyed
29	Der-beyân-ı çâr çîz ki çâr çîz-i diğer râ mî-zâyed	29/21	Der-beyân-ı terk-i dünyâ gûyed
30	Der-çâr çîz ki bekâ ne-dâred	30/22	Der-beyân-ı nasîhat mî-gûyed
31	Der-beyân-ı çâr çîz ki ez-çâr çîz-i diğer tamâm bâşed	31/23	Der-beyân-ı zindegânî mî-gûyed
32	Der-beyân-ı çâr çîz ki ân-hâ râ bâz-gerdâniden mehâl est	32/24	Der-beyân-ı zikr-i Hak gûyed
33	Der-sıfat-ı çâr çîz ki ez-çâr çîz-i diğer mî-âyed	33/35	Der-beyân-ı duşmen dâšten
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çîz ez-çâr çîz	34/36	Der-beyân-ı sohbet-i zenân [ve ülfet-i sıbyân] gûyed
35	Der-beyân-ı çâr çîz ki âdemî râ şikest âred	35/37	Der-beyân-ı be-cây [âverden] der-hakk-ı vâlîde
36	Der-beyân-ı çâr çîz ki ez-hatâhâst	36/38	Der-beyân-ı fezâyid-i 'ömr gûyed
37	Der-beyân-ı çâr çîz ki ez-atâhâ-yı Hudâst	37/39	Der-beyân-ı 'ömr-i noksân
38	Der-beyân-ı çâr çîz ki 'ömr râ ziyâde mî-koned	38/40	Der-sıfat-ı âb-ı rûy

39	Der-beyân-ı penc çiz ki ‘omr ez-û be-kâhed	39/8	Der-sıfat-ı ehl-i îmân
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rîzed	40/41	Der-sıfat-ı izdiyâd-ı âb-ı rû
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	41/42	Der-beyân-ı zindegânî gûyed
42	Nasâyıh	42/43	Der-beyân-ı ihtirâz ez-duşmenân
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	43/44	Der-beyân-ı ‘izzet-i hod kerdên gûyed
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	44/45	Der-beyân-ı şiş çiz âyed
45	Der-beyân-ı şiş çiz ki be-kâr âyed	45/46	Der-beyân-ı penc kes tevekkü‘ ne-bâyed
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-işân ne-y-âyed	46/47	Der-beyân-ı ehl-i sa‘âdet
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	47/48	Der-beyân-ı rest-gârî
48	Der-beyân-ı restgârî	48/49	Der-beyân-ı sıdk u gayr gûyed
49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak ûst	49/50	Der-beyân-ı hışm mî-gûyed
50	Der-çehâr haslet ki terk kerdên mî-bâyed	50/51	Der-beyân-ı bî-vefâ[i-yi] cihân mî-gûyed
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	51/52	Der-beyân-ı ma‘rifetullâh mî-gûyed
52	Der-beyân-ı ma‘rifetullâh	52/53	Der-beyân-ı sâbit-kadem mî-gûyed
53	Der-beyân-ı verâ‘	53/54	Der-beyân-ı hıdmet goziden gûyed
54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet	54/55	Der-beyân-ı ta‘zîm-i mihmân gûyed
55	Der-beyân-ı ta‘zîm-i mihmân	55/56	Der-beyân-ı ‘alâmet-i hamâkat
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	56/57	Der-beyân-ı ‘alâmet-i fâsık
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık	57/58	Der-sıfat-ı şâkî
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	58/59	Der-beyân-ı sıfat-ı bahîl gûyed
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	59/60	Der-beyân-ı hasten-i hâcet
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	60/61	Der-beyân-ı kanâ‘at gûyed
61	Der-beyân-ı kanâat	61/62	Der-beyân-ı sehâvet gûyed
62	Der-beyân-ı sehâvet	62/63	Der-beyân-ı ef‘âl-i şeytân
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârâ-yı şeytân est	63/65	Der-beyân-ı sıfat-ı münâfık
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil	64/66	Der-beyân-ı sıfat-ı muttakî
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık (Tercümede yok)	65/67	Der-beyân-ı şükr-i ni‘met
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî	66/68	Der-beyân-ı fazîlet-i sadaka
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet	67/69	Der-beyân-ı nasâyıh mî-gûyed
68	Der-beyân-ı sadaka dâden	68/70	Der-beyân-ı fevâid-i sabr [mî-gûyed]
69	Der-nasâyıh	69/71	Der-beyân-ı tecrîd u tefrîd
		(72)	(Tercümede önceki başlığın devamı)
70	Der-beyân-ı sabr	70/73	Der-beyân-ı yâr-ı bed mî-gûyed
		(74)	(Tercümede önceki başlığın devamı)
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd	71/75	Der-beyân-ı ziyâret-i hîşân
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm	72/76	Der-beyân-ı fütüvvet mî-gûyed
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed	73/77	Der-beyân-ı fakr mî-gûyed
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyıh-ı dîger	74/78	Der-beyân-ı intibâh zı-gaflet
75	Der-beyân-ı sıla-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân		
76	Der-beyân-ı fütüvvet		
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân		
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet		

Konunun işlendiği bölümde kaynak metinde 74, tercümede 70 başlık atılmıştır. Kaynak metindeki 64 numaralı başlık tercümede yoktur. Bazı bölümlerde takdim-te'hîr olmuş¹, bazı yerlerde kaynak metindeki iki bölüm tek başlık altında verilmiş², bazen de kaynak metinde tek başlık altında olan bir bölüm, tercümede iki başlığa bölünmüştür.³

Bölüm başlıkları birebir aynı değildir, bazen aynı anlam farklı kelimelerle ifade edilmiş, bazen de konunun içeriğini anlatan başka ifadeler kullanılmıştır.

8.2.3. Hâtıme

Hâtıme bölümü, başında herhangi bir başlık olmadan 823. beyit itibarıyla başlar. Kaynak metinle aynı sayıda olup 6 beyittir. Eser şerh olması hasebiyle sonunda ferağ kaydı barındırır. Hasretî şerhi tamamladığı tarihi not düşmüş, ayrıca şöyle bir tarih beyti de yazmıştır:

Der-ân dem ki in defterem tām geşt
Zı-hicret hezâr u neved u heft güzest⁴

Ferağ kaydında yazılı olan bu Farsça tarih beytinden Hasretî'nin telifini 1097/1686 yılında tamamladığı anlaşılmaktadır. Burada ayrıca eseri Sivas'ta tamamladığını da bildirir. Eserin bazı nüshalarında müstensihler, ferağ kaydının ardından istinsah tarihlerini, nerede istinsah ettiklerini ve kendi isimlerini zikretmişlerdir.

8.3.Şerhu Pendnâme'deki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Hasretî'nin Arapça *Pendnâme* şerhinin içinde yer alan tercümesinde kaynak metin kafiye kelimelerine bağlı kalma oranını tespit amacıyla bu bölümde bir karşılaştırma yapılacaktır.

8.3.1. Kafiyelerin Tercüme Biçimleri

Hasretî'nin tercümesi incelendiğinde kaynak metindeki kafiye kelimelerini aynen alıp kullanma eğiliminin ağır bastığı görülmektedir.

¹ KM'deki sıralamaya göre TM'deki başlık numaraları şu şekilde ilerlemektedir: .... 17, 18, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 8, 41, 42, ...

² Örneğin KM 71 ve 72. bölümler tercümede 69. bölüm olan *Der-beyân-ı tecrîd u tefrîd* başlığı altındadır.

³ Örneğin KM'de tek başlık altında olan 13. bölüm, TM'de iki ayrı başlığa ayrılmıştır.

⁴ "Bu defterim tamamlandığında hicretten 1097 yıl geçmişti."

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Hasretî tercümesinin 466 beytinde kaynak metin kafiye kelimesini aynen alarak kullanmış, eğer varsa redif görevindeki yardımcı fiilleri ve ekleri Türkçeye çevirmiştir. Aşağıda birkaç örnek verilmiştir:

KM 54	Her ki hışm-ı hōd furū hord ey civān Bāşed ū ez-restgārān-ı cihān	HT 54	Her ki hışmın eyledi def ^e ey civān Oldı ol kes muhlışinden der- cihān
138	Her ki imen ez-‘azāb-ı Hak boved Nist mu‘min kāfir-i muṭlak boved	126	Kim ki imen ez-‘azāb-ı Hak olur Mü‘min olmaz kāfir-i muṭlak olur
235	Rüz-i evvel çun fuṣūlî kerdeî V‘an fuṣūlî ez- cuhūlî kerdeî	225	Çün ezelde sen füzüllük eyledün Pes ḥaḳīkatde cuhüllük eyledün
368	Şukr-i ni‘met rā kemālî mî-dehed Ġāfilān rā gūş-mālî mî-dehed	279	Ni‘mete şükr eylemek virür kemāl Ġāfilāna ol virüpdür gūş-māl
472	Rev furūten bāş dā‘im ey ḥalef K‘in boved ārāyış-i ehl-i şeref	457	Git tevāzu‘ ile dā‘im ey ḥalef Zirā budur ziynet-i ehl-i şeref

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Hasretî, 137 beyitte kaynak metindeki kafiye kelimelerinden birini aynen almış, diğer mısradaki farklı bir kafiye kelimesi kullanmıştır.

KM 85	Ez-ḥased dil rā tu evvel pāk dār Ḥīştēn rā ba‘d-ez-ān mu‘min şumār	HT 85	İbtidā ḳalbiñ ḥasedden pāk tut Şoñra kendün mü‘min-i bî-bāk tut
114	‘İlm rā i‘zāz kerdēn bî- ḥesāb Ḥalk rā dāden cevāb-ı bā-şavāb	104	‘İlme i‘zāz eylemekdür bî- ḥesāb Ḥalka virmek hem şavāb ile cevāb
147	Çun ki bā-ni‘met emānî bāşedet ‘Āḳıbet rā z‘an nişānî bāşedet	135	Emn [ü] hem nî‘met saña ki şān ola ‘Āḳıbet çün sende bir nişān ola
187	Her ki bāşed der-cihān bā-ḥāb ḥār Der-ḳıyāmet ne‘b-vedeş zāteş güzār	174	Kim ki kendin ekl ü nevm ile düzer Eylemez ‘uḳbāda āteşden güzēr
357	Bā-re‘iyyet çun konēd sulṭān sitem Mer ū rā bāşed beḳā der-milk kem	269	Çün ide sulṭān re‘āyaya zulüm Ol ki olur beḳā mülk içre kem

Diğer kafiye kelimesinin Türkçe olduğu beyit sayısı 44’tür.

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Hasretî, 225 beyitte kaynak metindekinden farklı kelimelerle kafiye oluşturmuştur. Yalnız Hasretî’nin Atatürk Kitaplığı’nda bulunan nüshasında, müellif nüshasından çoğaltıldığı

kaydedilen Millî Kütüphane nüshasındakinin aksine, farklı olduğu tespit edilen kafiye kelimelerinin çoğu kaynak metinle aynıdır.

KM 76	‘Āqılān rā pīşe hāmūşī boved Pīşe-i cāhil ferāmūşī boved	HT 76	‘Āqıl için şan‘at sükūt olur Cāhilūn kārı unutmaklık olur
361	Zāğ çun fāriğ z’būy-i gul boved Nifreteş ez-şoḥbet-i bulbul boved	272	Şemm-i gülden karga çün ‘uzlet ider Şoḥbet-i bülbulden ol nefret ider
258	Toḥm-ı buḥl ender-dil-i ḥud kâşten Ān ki ummīd-i şehāvet dâşten	325	Ḳalb içre toḥm-i buḥl ekmek ola Şoñra tutmak ki ümīdi dir şehā
395	Her ki pāyān-ı kārī ne’n-gered ‘Āqıbet rūzī peşimānī ḥored	307	Kim ki işiñ baḳmadı ol şoñuna ‘Āqıbet yedi nedāmet cānına
426	Ey peser bā-mehterān kemter setīz V’ez-ḥamāḳat āb-ı rūy-i ḥud me-rīz	406	Ulularla az cedel it ey püser Yüz şuyını dökme sen eyle ḥazer
487	Çend ḥaşlet āvered ḥ’ārī be-rūy Bā-tu gūyem ger hemī-gūyī be-gūy	472	Niçe ḥaşlet getürür ḥorluk yüze Diyeyim ḳulaḳ tūtarsañ bu söze

Hasretî 76 beyitte Türkçe kafiye kelimesi kullanmış, 111 beyitte de kafiye kelimelerinden biri Türkçe olmuştur. Diğer metinlerde de kolay kafiye yapılabildiği için istifade edilen *ol/bol*, *yol/ol*, *çok/yok*, *ola/ala*, *ele/bile*, *bil/ol*, *yüze/söze* kelimelerinin dışında örnek olması bakımından aşağıdaki beyitlere bakılabilir:

KM 47	Ber-der-āmed bende-i bo’g-rīḥte Āb-ı rūy-i ḥod be-‘işyān rīḥte	HT 47	Ḳapu üzre geldi bir ḳul kaçuben Cürm ile yüzi şuyını şaçuben
653	Bendegān-ı Ḥaḳ çu cān rā bāḥtend Esb-i himmet tā şureyyā tāḥtend	632	Ḥaḳ Te‘ālā ḳulları cān ütdiler Himmet at[ıy]la semāya gitdiler

Kafiye kelimelerinden birinin Türkçe, diğerinin Arapça veya Farsça olduğu örnekler için aşağıdaki beyitlere bakılabilir:

KM 67	Ḥāṭır-ı kes rā me-rencān ey peser V’er-ne ḥordī zaḥm ber-cān ey peser	HT 67	Kimsenūñ ḥāṭırını incitme var Yoḳsa ber-cānuñ cerāḥat şad hezār
121	Der-meyān-ı dūstān mesrūr bāş Ger ḥired dārī zı-düşmen dūr bāş	109	Dostlar ortasında sen mesrūr ol Var ise ‘aḳluñ ‘adūdan ırāḳ ol

8.3.2. Kafiye kusurları

Hasretî’nin tercümesinin 140 beytinde kafiye açısından sorun vardır. Bunların çoğunda revî harfî yoktur ve ek ve rediflerle ahenk sağlanmıştır.

Her kimüñ ki nefis-i şümü toğ olur
Cürm ü ‘işyân etmede ol şîr olur (HT 141)

Kāmrānlık baş çeker nā-kāmlığa
Merd-i reh hağ çekdi eyü adlığa (176)

Kimseye sen fağrıñı_izhār eyleme
Bugünün gammını yarın eyleme (201)

Vay ol miskîn ki ğarğ-ı borc durur
Her nefes ğuşşıyla şurb-ı dem durur (382)

Adı konulmayan kafiye kusurlarından sayılan revî harfinin kafiye kelimelerinden birinde ekte, diğerinde kökte olduğu bazı örnekler şunlardır:

Nefse ol yegdir ki zindan idesin
Ne buyurursa hilâfın idesin (HT 216)

Lâyık olur sa’y ile ‘ömr ey peder
Çün gider dönmez girü gitdi gider (293)

Şan‘atı dâ’im sitemdür ey peser
Toğrı yoldan kendini ırak tutar (598)

Yukarıda söylendiği üzere müellif hattından istinsah edildiği kaydedilen nüshada bu kusurlar görülürken, diğer bir nüshada kaynak metindeki kafiye kelimelerinin aynen aktarılması yoluyla sözü geçen kusurlar ortadan kaldırılmıştır.

8.3.3. Kafiye hususunun değerlendirilmesi

Hasretî tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metin kafiyesine bağlı kalmıştır. Hatta diğer bir nüshada¹ farklı kafiye kelimesi kullanımı daha da düşmektedir.

<i>Şerhu Pend’de Kafiye Kelimleri</i>		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	466	%56
KM kafiyesiyle bir mısradaki aynı, diğerinde farklı	137	%17
KM kafiyesinden tamamen farklı	225	%27
Toplam	828	%100

¹ Atatürk Kitaplığı’nda bulunan nüshada kaynak metin kafiyesine bağlı kalma oranı daha yüksektir.

Tercümede kullanılan kafiye kelimelerinin diline bakıldığında kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktarmanın ötesinde, farklı kafiye kelimesi seçiminde de Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri tercih ettiği görülür.

Şerhu Pend’de Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	76	%9
Türkçe ile karışık	111	%13
Arapça-Farsça	641	%78
Toplam	828	%100

Tercümeye kafiye açısından bakıldığında 140 beytin 106’sında revî harfinin olmadığı, kalanında da revî harfinin bir mısradaki kelimenin kökündeyken diğerinde ekinde olduğu tespit edilmiştir. Bu kusurlardan 87’si biri ya da ikisi birden Türkçe olan kafiye kelimelerinde görülmüştür. 828 beyitlik tercümede metin tamiri yapıldıktan sonra vezinde problem olan üç beyit tespit edilmiştir.

Tercüme, aruz ve kafiye kusurlarının sayıca az olması yönüyle başarılı sayılabilir.

8.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Pendnâme ve tercümesi, tevhîd bölümü üzerinden daha önce izlenen usul üzere karşılaştırılacaktır.

a) Tercüme Edilmeyen Beyitler

Tevhîd bölümünde kaynak metinde olup da tercüme edilmemiş bir beyit bulunmamaktadır.

b) Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Tercümeye aynen aktarılan kelimeler ile farklı kelimelerle verilen karşılıkların, tercümede eklenen veya eksiltelen kelimelerin gösterildiği bölüme ilk beytin incelenmesiyle başlayalım.

Birinci beyit:

KM 1   **Ḥamd-i bî-ḥadd ān Ḥudā-yı pāk rā**   HT 1   **Ḥamd-i bî-ḥadd ol¹ Ḥudā-yı pāk** için
    Ān ki imān dād moştī ḥāk rā

¹ ol: ān A.

Virdi **īmān**¹ bir avıç toprak² için

Kaynak metinden tercümeyle aynen aktarılan Arapça kökenli kelimeler *hamd*, *bî-hadd*, *īmān* ile Farsça kökenli *Hudâ* ve *pâk* olmuştur.

Moştî (Farsça)	→	Bir avıç (Türkçe)
Hâk (Farsça)	→	Toprak (Türkçe)

İlk mısranın tercümesinde neredeyse beyit aynen aktarılmıştır. Tercümede kullanılan *içün* edatı ilk mısradaki yerli yerine otururken, ikinci mısradaki işlevsiz kalmış ya da uyum sağlama işlevi görmüş gibidir. Bu nokta haricinde tercümede eksiklik veya fazlalık bulunmamaktadır.

İkinci beyit:

KM 2   Ān ki der-**Ādem** demîd ū **rûh** rā   HT 2   Ol demde üfürdi **rûh** **Ādem** için³
Dād ez-**tûfân** **necât** ū **Nûh** rā   Virdi **tûfân**dan **necât** ol⁴ **Nûh** için

Arapça kökenli *rûh*, *necât*, *tûfân*, *Ādem* ve *Nûh* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Demîd (Farsça)	→	Üfürdi (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Dem (Farsça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Üçüncü beyit:

KM 3   Ān ki **fermân** kerd **ķahr**eş bād rā   HT 3   Ol ki **fermân** etdi **ķahr**ında yile
Tā sezāyî dād **ķavm**-i 'Ād rā   Tā ki **ķavm**-i 'Ād'ı vire hep yile

Arapça kökenli *fermân*, *ķahr*, *ķavm* ve 'Ād kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bād (Farsça)	→	Yel (Türkçe)

Hasretî, tercümesinin iki mısrasında da *yel* kelimesini kullanmışsa da iki kelimenin anlamlarının farklı olması kafiye kelimesinde cinas olduğunu düşündürmektedir. İlk mısradaki *yel* rüzgâr anlamındayken ikinci mısradaki *yele vermek* deyiimi içerisinde mahvetmek manasındadır. Böylece iki mısradaki anlam doğru bir şekilde aktarılmış olup beyit birebir tercüme edilmiştir.

¹ Īmān: ĩmānı A.

² toprak: ĥāk A.

³ Ol demde üfürdi rûh Ādem için: Ol ki Ādem'de üfürdi rûh için A.

⁴ ol: o A.

Dördüncü beyit:

KM 4	Ân ki lutf -i ħĩş rā izhār kerd	HT 4	Ol ki ¹ kendü lutf ın izhār eyledi
	Ber- Halīl ē nār rā gūlzār kerd		Hem Halīl ’e nār ı gūlzār eyledi

Arapça kökenli *lutf*, *izhār*, *Halīl* ve *nār* ile Farsça kökenli *gūlzār* tercümeyle aynen aktarılmıştır. Beyitte kaynak metin ve tercümedeki ortak kelimelerin çokluğu dikkat çekicidir.

Beşinci beyit:

KM 5	Ân Hudāvendī ki hengām -ı seher	HT 5	Ol Hudā ’dur ol ki hengām -ı seher
	Kerd kāvm -i Lūt rā zīr u zī-ber		Kāvm -i Lūt ı eyledi zīr ü zeber

Arapça kökenli *seher*, *kāvm*, *Lūt* ile Farsça kökenli *hengām* ve *zīr ü zeber* tercümeyle aynen aktarılmıştır. Yine Farsça olan *Hudāvend* kelimesinin tercümede muhaffef hâli olan *Hudā* kelimesi kullanılmıştır. Bu beyitte de ortak kelimeler ağırlıklıdır.

Altıncı beyit:

KM 6	Sūy-i ū ḥaşmī ki tīr endāḥte	HT 6	Bir ‘adū aña cināyet eyledi
	Peşşēi kārēş kifāyet sāḥte		Bir uyaz aña kifāyet eyledi

Beyitte tercümeyle aynen aktarılan tek kelime Arapça kökenli *kifāyet* kelimesidir.

Hasm (Arapça)	→	‘adū (Arapça)
Peşşe (Farsça)	→	Uyaz (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Cināyet (Arapça)
Tīr	Eksiltme	Tercüme metinde yok

İlk mısranın tercümesi kaynak metni tam yansıtmamaktadır. Beyitte Nemrud’un gökyüzüne ok atarak Allah’ı öldürdüğünü sandığı hadiseye telmihte bulunulmuştur. Bu olayın tercümeyle yalnız cinayet kelimesiyle aktarılamadığı açıktır. Şerh içinde Nemrud’un adı zikredilmişse de, tercüme bu hususta eksiklik barındırmaktadır.

İkinci mısra birebir tercüme edilmiş, yalnız *peşe* kelimesi *uyaz* ile karşılanmıştır.²

Yedinci beyit:

KM 7	Ân ki a’dā rā be- deryā der-keşīd	HT 7	Ol [ki] a’dās ını deryā ya çeker

¹ ki: - A.

² Sivrisinek anlamındaki bu kelime, TDK’da verilen bilgiye göre Bolu ve Tokat yöresi ağzına ait bir kullanımdır.

Nâka râ ez-seng-i hârâ ber-keşid

Nâkayı sengden taşraya çeker

Arapça kökenli *a'dâ*, *deryâ*, *nâka* ile Farsça *seng* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Hârâ	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Taşın sertliğine vurgu yapan *hârâ* sıfatının eksiltilmesi dışında, tercümenin birebir yapıldığı söylenebilir.

Sekizinci beyit:

KM 8 Çün 'inâyet kâdir u kayyûm kerd HT 8 Eyledi çünkü 'inâyet ol kayûm'¹
Der-kef-i Dâvûd âhen mûm kerd Âheni Dâvûd elinde itdi mûm

Arapça kökenli *'inâyet*, *kayyûm*, *Dâvûd* ile Farsça *âhen* ve *mûm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Kef (Arapça)	→	El (Türkçe)
Kâdir	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Allah'ın sıfatlarından biri olan *Kâdir* kelimesinin tercümede yer almaması dışında, beyit birebir tercüme edilmiştir. Eksiltelen kelime, tercümenin anlamını değiştirmemiş veya farklılaştırmamıştır.

Dokuzuncu beyit:

KM 9 Bâ-Süleymân dâd milk u serverî HT 9 Hem Süleymân'a virüpdür serverî
Şod muţî'-i hâtemeş dîv ü perî Ki muţî' oldı aña dîv ü perî

Arapça *mutî'* ve *Süleymân* ile Farsça *serverî* ve *dîv ü perî* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Mülk	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Hâtem	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Kaynak metinde şeytân ve cinlerin, Süleymân'ın yüzüğüne itaat ettikleri ayrıntısı, tercümede hafifletilmiştir.

Onuncu beyit:

KM 10 Ez-ten-i Şâbir be-kirmân kût dâd HT 10 Cism-i Şâbir'den virüpdür kırdı kût

¹ Vezin tasarrufu.

Hem zı-Yûnus loḳmeî bâ-ḥût dād

Hem daḡı Yûnus'ı etdi loḳmayı ḥût

Arapça *Sâbir*, *kût*, *Yûnus*, *lokma* ve *hût* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Ten (Farsça)	→	Cism (Arapça)
Kirmân (Farsça)	→	Kurt (Türkçe)

İlk mısradaki *Sâbir* kelimesiyle Hz. Eyyûb'a yapılan telmih şerhte açıklanmıştır, tercümede ise kelime değiştirilmemiştir. Kurt sözcüğünün Farsçası kirm, kaynak metinde çoğul hâldedir.

İkinci mısradaki vezin aksamaktadır. Lokma kelimesinin son hecesinde bulunan hemzeyle -yı sesi verilmiştir. Yani bakıldığında şeklen vezin uygundur ancak sesli okunduğunda (ve latinize edildiğinde) durum değişir.

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

On birinci beyit:

KM 11 Bendeî râ **erre** ber-ser mî-nehed HT 11 Bir ḡulınıñ başına **erre** koyar
Dîgerî râ **tâc** ber-ser mî-nehed Âḡarîñ başında **tâc**-ı şâhî var

Farsça *erre* ve *tâc* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bende (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Ser (Farsça)	→	Baş (Türkçe)
Dîgerî (Farsça)	→	Âhar (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Şâhî (Farsça)

Kaynak metinde olmayan *şâhî* kelimesi, *pâdişâhlık/sultanlık* demek olup *tâc* kelimesiyle tamlamaya girince *pâdişâhlık tâcı* anlamına gelir. Hasretî'nin bu kelimeyi eklemesi anlamı belirgin hâle getirme isteğinden kaynaklanmış olabileceği gibi vezin gerekliliği sebebiyle de olabilir.

On ikinci beyit:

KM 12 Üst sultân her çi ḡâhed ân koned HT 12 Her ne dilerse ider ol pâdişâh
'Âlemî râ der-**demî** vîrân koned 'Âlemi bir **dem**de hem ider tebâh

Arapça 'âlem ile Farsça *dem* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Sultân (Arapça)	→	Pâdişâh (Farsça)
Vîrân (Farsça)	→	Tebâh (Farsça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

On üçüncü beyit:

KM 13	Hest Sultānī müsellem mer-ū-rā	HT 13	Pâdişâhlık hem müsellem dür aña
	Nîst kes rā zehre-i çün u çerā		Kimseye yok kuvvet-i çün ü çerā

Arapça *müsellem* ile Farsça *çün ü çerā* ikilemesi tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Sultānī (Arapça)	→	Pâdişâhlık (Farsça)
Zehre (Farsça)	→	Kuvvet (Arapça)

Cesaret anlamındaki *zehre* kelimesi *kuvvet* olarak tercüme edilmiştir. İkinci mısradaki *kimseye* kelimesinin *kimsede* şeklinde tercüme edilseydi anlamın Türkçe daha düzgün ifade edilmiş olacağını da belirtmek gerekir.¹ Elbette mütercimmin yaşadığı bölgede kullanılan ağız sebebiyle bu şekilde tercüme edilmiş olması da mümkündür.

On dördüncü beyit:

KM 14	Ān yekī rā genc ü ni‘met mī-dehed	HT 14	Ol birine genc ü [hem] ni‘met virür
	V’an dīger rā renc ü zahmet mī-dehed		Ol birine renc ü hem zahmet virür

Arapça *ni ‘met* ve *zahmet* ile Farsça *genc* ve *renc* kelimeleri, dolayısıyla beyti oluşturan ana kelimeler, tercümeyle aynen aktarılmıştır.

On beşinci beyit:

KM 15	Ān yekī rā zer du şad hemyân dehed	HT 15	Ol birine iki yüz hemyân virür
	Dīgerī der- hasret -i nân cān dehed		Ol biri nân hasret inden cān virür

Arapça *hasret* ile Farsça *hemyân*, *nân* ve *cān* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Du şad (Farsça)	→	İki yüz (Türkçe)
Zer	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Hasretî, çokluk bildiren *du şad* ifadesini kelime anlamı olan *iki yüz* şeklinde tercüme etmiştir. Bu çok önemli bir fark olmasa da verilen şeyle (metinde zer/altın) ilgili bir aktarım olmamıştır. Ancak şerh içerisinde *zer* kelimesi geçmektedir.

On altıncı beyit:

KM 16	Ān yekī pūşide sencāb u semūr	HT 16	Ol birin ğarķ eylemiş semmūr da
	Dīgerī ħofte brehne der- tenūr		Ol biri ‘üryan yatur tennūr da

¹ Kontrol edilebilen tüm nüshalarda yazım *kimseye* şeklindedir.

Hasretî göz açıp kapayıncaya kadar anlamına gelen *tarfetü'l-‘ayn* ibaresini, göz kapağının bir kere açılıp kapanması anlamında kısaltarak *tarfe* şeklinde kullanmıştır. Bu kullanım tercümede belirgin bir farka yol açmamıştır. Mütercim zaten çoğunlukla yaptığı gibi yine beytin bel kemiğini oluşturan kelimeleri tercümede değiştirmeden kullanmıştır.

Yirminci beyit:

KM 20   Ān-ki bā-murg-ı hevā **māhī** dehed   HT 20   Ol ki balık kuşına **māhī** virür
Bendegān rā **devlet** ü **şāhī** dehed   Kullarına **devlet** ü **şāhī** virür

Arapça *devlet* ile Farsça *māhī* ve *şāhī* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Murg (Farsça)	→	Kuş (Türkçe)
Hevâ (Arapça)	→	Balık (Türkçe)
Bendegân (Farsça)	→	Kullar (Türkçe)

Tercümede en çok dikkati çeken husus, *murg-i hevâ* tamlamasını *balık kuşu* şeklinde tercüme etmiş olmasıdır. Mısradaki Allah'ın havada uçan kuşa balık verdiği anlatılır. Hasretî, havadaki kuşlar genellemesini, balık kuşu olarak özelleştirmiştir ve bu ifadesiyle diğer mütercimlerden ayrılır.

Yirmi birinci beyit:

KM 21   Bî-peder ferzend **peydâ** ü koned   HT 21   Babasız oğlanı **peydâ** [ol] ider
Tıfl rā der-**mehd** **güyâ** ü koned   Tıflı **mehd** içinde **güyâ** ol ider

Arapça *tıfl* ve *mehd* ile Farsça *peydâ* ve *güya* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bî-peder (Farsça)	→	Babasız (Türkçe)
Ferzend (Farsça)	→	Oğlan (Türkçe)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit:

KM 22   Murde-i şad sâle rā hay mî-koned   HT 22   Yüz yılın ölmüşünü ider diri
İn be-cüz **Hak** diğerî key mî-koned   Bunu **Hak**'dan gayrı kim ider biri

Allah'ın isimlerinden olan *Hak*, tercümede de aynen kullanılmıştır.

Murde (Farsça)	→	Ölmüş (Türkçe)
Sad sâle (Farsça)	→	Yüz yıl (Türkçe)
Hay (Arapça)	→	Diri (Türkçe)

Hasretî, ilk mısradaki *murde-i sad sâle* tamlamasını *yüz yılın ölmüşü* şeklinde çok güzel bir karşılık vererek Türkçeye tercüme etmiştir.

Yirmi üçüncü beyit:

KM 23   **Şāni**‘i k’ez-**ṭīn** selāṭīn mī-koned   HT 23   **Ṭīn**den sulṭān iden **Şāni**‘dür ol
Necm rā **recm**-i şeyāṭīn mī-koned   **Recm**-i şeyṭān etmek için **necmi** bol

Arapça *Sāni* ‘, *tīn*, *necm* ve *recm* kelimeleri aynen, *selātīn* ve *şeyātīn* kelimeleri ise müfred halleriyle tercümeyle aktarılmıştır.

Kaynak metinde yok	Ekleme	Bol (Türkçe)

Beytin tercümesinde yine ağırlıklı olarak ortak kelimeler kullanılmıştır. Yalnız ikinci mısradaki anlam bakımından ufak bir fark vardır. Allah’ın yıldızlarla şeytanları *recm* ettiğini anlatan mısra, Allah’ın şeytanı *recm* etmek için *necminin* bol olduğu şekline dönüşmüştür. Büyük ihtimalle *bol* kelimesi, kafiye için eklenmiş olmalıdır.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24   Ez-zemīn-i hoşk rüyāned **giyāh**   HT 24   Kırılmış yirden bitürür ol **giyāh**
Āsmānhā rā hem ū dāred **nigāh**   Gökleri dağı hem ol tutar **nigāh**

Farsça *giyāh* ve *nigāh* kelimeleri aynen tercümeyle aktarılmıştır.

Zemīn (Farsça)	→	Yir (Türkçe)
Hoşk (Farsça)	→	Kırılmış (Türkçe)
Āsmānhā (Farsça)	→	Gökler (Türkçe)

Beyit, birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi beşinci beyit:

KM 25   Hīç kes der-**milk**-i ū enbāz nī   HT 25   Hīç kes **mil**kinde _anuñ ortak değil
Ḳavl-i ū rā lahn nī vū sāz nī   **Ḳavlin**ün tertīb [ü] şavtı yok bil

Arapça *mülk* ve *kavl* kelimeleri aynen tercümeyle aktarılmıştır.

Enbāz (Farsça)	→	Ortak (Türkçe)
Lahn (Arapça)	→	Tertīb (Arapça)
Sāz (Farsça)	→	Şavt (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar		
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Arapça kelimeler	Hamd, bî-hadd, îmân, rûh, necât, tûfân, Âdem, Nûh, fermân, kahr, kavm, ‘Ad, lûtf, izhâr, Halîl, nâr, seher, Lût, kifâyet, a‘dâ, deryâ, nâka, ‘inâyet, kayyûm, Dâvûd, mutî‘, Süleymân, Sâbir, kût, Yûnus, lokma, hût, ‘âlem, müselleme, ni‘met, zahmet, hasret, semmûr, tennûr, taht, tarfe, tıfl, mehd, Hak, Sâni‘, tîn, necm, recm, selâtîn, şeyâtîn, mülk, kavl	52
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Farsça kelimeler	Hudâ, pâk, gülzâr, hengâm, seng, âhen, mûm, serverî, erre, tâc, dem, genc, renc, hemyân, nân, cân, kemhâ, h‘ârî, nah, yah, bâz, ber-hem, peydâ, gûyâ, giyâh, nigâh	26
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde farklı bir Arapça kelime ile karşılanması	Hasm→‘adû Lahn→tertîb	2
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde farklı bir Farsça kelime ile karşılanması	Vîrân→tebâh	1
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Arapça kelime ile karşılanması	Ten→cism Dîgerî→âhar Zehre→kuvvet	Brehne→‘üryân Sâz→savt 5
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Türkçe kelime ile karşılanması	Moştî→bir avıç Hâk→toprak Demîd→üfürdi Bâd→yel Peşşe→uyuz Kirmân→kurt Bende→kul Ser→baş Du sad→iki yüz Sad→yüz Dehân→Ağız	Murg→kuş Bendegân→kullar Bî-peder→babasız Ferzend→oğlan Murde→ölmüş Sad sâle→yüz yıl Zemîn→Yir Huşk→Kurumış Âsmânâ→gökler Enbâz→ortak 21
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde Türkçe kelime ile karşılanması	Kef→el Fâka→açlık Hevâ→balık Hay→diri	4

Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde Farsça kelime ile karşılanması	Sultân→Pâdişâh Sultânlık→Pâdişâhlık	2
Aynen aktarılan Arapça-Farsça ikileme	Zîr ü zeber, dîv ü perî, çün ü çerâ, ‘izz ü nâz	4

Kaynak metinde olmayıp tercüme eklenenler Arapça kökenli *cinâyet* kelimesi, Farsça kökenli *dem* ve *şâhî* kelimeleri ve Türkçe *bol* kelimesidir.

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleriyle karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 96’dır. Bunlara Türkçe kelimelerle verilen karşılıklar ise toplamda 25’tir. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Mütercim, çoğunlukla kaynak metindeki kelimeleri aynen tercümesine aktarmış; tercümesinde farklı bir kelime kullandığında ise tercihi çoğunlukla Türkçe kelimelerden yana olmuştur.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	99	%79
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	26	%21
Toplam	125	%100

Kullanılan dil, ortak dil hazinesine dâhil olan kelimelerin etkisiyle Arapça ve Farsça ağırlıklıdır.

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Tevhîd bölümünde bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği beyit bulunmamaktadır.

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Tevhîd bölümünde serbest veya farklı tercüme edildiği düşünülen bir beyit bulunmamaktadır.

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Pendnâme’de bulunan cinas sanatı örneklerinden yalnız biri tercüme metinde aktarılmıştır, o da şudur:

KM 70	Rev zebân ez-ğıybet-i merdum bü-bend Tâ ne-bînî dest u pây-i hod be-bend	HT 71	Var dilûn halkı gıybetinden it bü-bend Görmiye tâ dest ü pâyüñ kayd u bend

Kaynak metinde olan diğer cinas örnekleri tercümede yoktur.¹ Ancak Hasretî'nin kaynak metinden bağımsız olarak iki beyitte cinas uyguladığı görülür.²

Kaynak metinde iştikak bulunan beyitlerin tercümedeki karşılıklarında benzer bir sanat görülmemiştir.

Kaynak metinde yapılan tüm ayet iktibaslarına tercüme metinde de yer verilmiştir.³

8.5.Tercüme-i Pend-i Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme

Hasretî Arapça şerhi içerisinde yer verdiği manzum tercümesini kaynak metin vezni olan *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında ve mesnevi nazım biçiminde kaleme almıştır. 79 bölüm ve 853 beyitten oluşan kaynak metin 74 bölüm ve 829 beyit ile tercüme edilmiştir. İki metin arasındaki 24 beyitlik fark, aralarda bazı beyitlerin tercüme edilmemiş olmasından kaynaklıdır. Tercüme, bazı beyit ve bölümlerde takdim-te'hîr olması dışında kaynak metinle paralellik gösterir.

Hasretî şerhine mensur bir mukaddimeyle başlar, bu mukaddime içinde telif sebebinden de bahseder ve eğitim alanında kullanılmak üzere başlangıç seviyesine yönelik böyle bir eser kaleme aldığını belirtir. Şerh ve tercüme özellikle dil eğitimi için kaleme alınmış gibi görünmektedir.

On yedinci yüzyıla tarihlenen tercüme, Farsçayı öğretme amaçlı kaleme alınmış olmasının da etkisiyle artık Türkçeleşmiş olan Arapça-Farsça kelimelerin hâkimiyeti altındadır.

Tercüme aruz açısından başarılı kabul edilebilir. Yer yer istinsah hatası veya müellifin dikkatsizliğinden kaynaklandığı düşünülen hatalar olsa da metin tamirleriyle beraber tercümenin dil açısından akıcı olduğu söylenebilir. Ancak bu manzum tercümenin edebî yönünün zayıf olduğunu, özellikle kafiye bağlamında eksiklikler içerdiğini, metnin karşılaştırmaya esas alınan nüshasındaki farklara bakıldığında müstensih'in bu eksiklikleri giderme ve düzeltme çabasına girdiğinin hissedildiğini eklemek gerekir. Asıl hedefi dil öğretimi olan bir eserde bu durum normal karşılanabilir.

¹ Kaynak metinde cinaslı beyitler ve tercümede bunlara karşılık gelen beyit numaraları şöyledir: KM 222/ HT 209, KM 240/ HT 227, KM 501/ HT 487. KM 244 ve 246 numaralı beyitlerin tercümede karşılığı bulunamamıştır.

² Kalb-i fâriğle olasın **ten-dürüst**/ Hâşıl etdün cümle maşşûdı **dürüst** (KM 148/ HT 136); Kim ki vire kendi mālın **cāhile**/ Ol kes olur mı ki 'izz u **cāh-ile** (KM 329/ HT 242).

³ Kaynak metindeki beyitler ile tercümesine karşılık gelen beyit numaraları şu şekildedir: KM 28/ HT 28, KM 44/ HT 44, KM 48/ HT 48, KM 649/ HT 630, KM 698/ HT 676.

Hasretî tercümesinde birebir tercüme veya anlamın aktarıldığı tercüme usûlüyle ilerlemiş, kaynak metne bağlılığını korumuştur. Tercüme *mealen tercüme* sınıfında değerlendirilebilir.

9. TAB‘Î’NİN GÜLŞEN-İ AHBÂR ADLI PENDNÂME TERCÜMESİ

Tab‘î mahlasına sahip Siyâhîzâde Ali Efendi, manzum olarak kaleme aldığı ve 1197/1783 tarihinde tamamladığı *Pendnâme* tercümesine *Gülşen-i Ahbâr* adını vermiştir. *Gülşen* gül bahçesi anlamındadır, *ahbâr* ise haber kelimesinin çoğulu olup günümüzde de aktif olarak kullanılan bir kelimedir. *Haber* kelimesinin ilk ve bilinen anlamı “*Olmuş veya olmakta bulunan bir şeye dair orada olmayanlara erişen bilgi, ondan ona nakledilen söz*”¹ olarak tanımlanmıştır. Kelimenin çoğulu olan *ahbâr* kelimesinin ikincil manası ise “*hikâyeler, menkıbeler, geçmiş olaylar*”² şeklindedir. Eserin içeriğine bakıldığında iki anlamı da içerdiği, buna rağmen mütercimnin tercümesine koyduğu ismin, eserin taşıdığı nasihatnâme özelliğini olması gerektiği gibi yansıtmadığı söylenebilir. Mutasavvıf olduğu kaydedilen Tab‘î’nin, yaşadığı dönemde faaliyet gösteren Gülşenî tarikatına bağlı olması ve bu sebeple tercümesinin adına “Gülşen” kelimesini yerleştirmiş olması da muhtemel bir seçenektir.

78 bölüm ve 847 beyitlik tercüme eser, kaynak metindeki gibi herhangi bir mukaddime olmadan besmeleyle başlar. Başlıklar yer yer kaynak metinden farklılaşsa da içerik açısından benzerdir. Ayrıca bölüm sıralamaları kaynak metinle aynı sırada ilerlememektedir, ancak farklı yerlerde konumlanmış olsalar da tercüme metin kaynak metindeki hemen tüm bölümleri içermektedir.³ Bunlara bakıldığında Tab‘î’nin esas aldığı nüshanın, De Sacy’nin esas aldığı nüshadan farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Bölümlerin içeriğindeki beyitler kaynak metin ile karşılaştırılarak incelendiğinde yer yer tercüme edilmeyen, yer yer de kaynak metinde olmadığı hâlde mütercim tarafından eklenen beyitler olduğu görülür.

Tercümeyi neşreden Ramada, mütercimnin tercüme metoduyla ilgili *belli bir üslûp takip etmemekle beraber bazen serbest bir tercüme, bazen de tahte’l-lafz (motamot) tercüme biçimine eğilim gösterdiğini* söylemiştir.⁴

¹ “HABER,” *Kubbealtı Lügati* içinde, erişim 02 Ocak 2024, <http://lugatim.com/s/haber>.

² “AHBÂR,” *Kubbealtı Lügati* içinde, erişim 02 Ocak 2024, <http://lugatim.com/s/ahbar>.

³ Örneğin tercüme metin bölümleri numaralandırıldığında 19 numaralı bölüme kaynak metinde denk gelen bölüm 26 olmaktadır. Tercüme metindeki 27. bölüme kaynak metindeki 19. başlık, 37. bölüme ise kaynak metindeki 8. başlık karşılık gelmektedir. Üçer beyitlik 25 ve 64 numaralı bölümler dışında kaynak metin olarak kullandığımız De Sacy neşrinde bulunan tüm bölümleri içermektedir.

⁴ Hamada, “Siyâhîzâde Ali Efendi ve Gülşen-i Ahbâr Adlı Pend-i Attâr Tercümesi,” 239.

9.1.Vezin ve Kafiye

Tercüme *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde ve mesnevi nazım şeklinde yazılmıştır. Vezin kalıbı açısından kaynak metinden ve diğer tercüme metinlerden bu yönüyle farklılık arzeder. Fazladan eklenen *fâ'ilâtün* tef'ilesi sayesinde kaynak metindeki konu çoğu yerde daha ayrıntılı aktarılmıştır.

Aruz açısından incelenen tercümede metin tamiriyle düzeltilemeyen vezin kusuruna sahip birkaç beyit bulunmaktadır.¹ Tab'î'nin, vezni koruyabilmek için başta imale olmak üzere yer yer zihaf, sekt, med ve vasl uygulamalarına başvurduğu tespit edilmiştir. Tüm bu uygulamalar genel-geçer kurallara uygun olduğu gibi -imale hariç- sayıca da azdır. Metin, aruz açısından başarılı addedilebilir.

Tab'î 847 beyitlik tercümesinin onda biri kadarında kaynak metin kafiyesini olduğu gibi alıp kullanmış, ağırlıklı olarak farklı kafiye kelimesi kullanmayı tercih etmiştir. Farklı kelime tercihlerinde bulunduğu geri kalan kısmın beşte birinde ve ağırlıklı olarak Türkçe kökenli kelimelerle yapılan kafiyelerde kusurlara tesadüf edilmiştir. Kafiye kusurları da mesnevi nazım biçiminde yazılan hacimli eserlerde normal kabul edilen seviyededir. Esere genel olarak bakıldığında aruz ve kafiye açısından başarılı olduğu söylenebilir.

9.2.Tercüme Metnin Bölümleri

Tab'î'nin tercümesi 847 beyit olup kaynak metinden altı beyit eksiktir. Yalnız bu eksik olma durumu altı adet beytin tercüme edilmemesi şeklinde ortaya çıkmamıştır. Şöyle ki tercümede kaynak metinde olup da tercüme edilmeyen beyitlerin² yanı sıra, kaynak metinde olmayıp mütercim tarafından eklenen beyitler³ bulunmaktadır. Ayrıca kaynak metindeki toplamda altı beyitlik 25 ve 64 numaralı bölümler de tercüme edilmemiştir. Bu eklemeler ve eksiltmelerle beraber, *Gülşen-i AHBÂR* aslında kaynak metinden daha az beyit sayısına sahiptir. Mesela hem kaynak metinde hem de tercümede, başlıkları farklı olan ve 5. başlığa denk gelen bölüm, kaynak metinde 19, tercümede 21 beyittir ama tercümede 60, 72 ve 73. beyitler mütercim tarafından eklenmiş, kaynak metindeki 65.

¹ Tespit edilen bu beyitler için bkz. KM 402/ ST 407, KM 500/ ST 521, KM 616/ ST 637.

² Tercüme edilmediği tespit edilebilen beyitler şunlardır: KM 24, 25, 65, 93, 97, 115, 171, 232, 285, 340, 352, 353, 392, 426, 436, 443, 448, 492, 549, 552, 569, 570, 583, 584, 586, 643, 652, 653, 654, 658, 666, 667, 688, 702, 704, 725, 759, 760, 765, 802, 815.

³ Mütercim tarafından eklendiği tespit edilebilen beyitler şunlardır: TT 72, 73, 148, 162, 173, 185, 196, 235, 243, 267, 268, 296, 297, 323, 351, 368, 369, 370, 379, 392, 393, 394, 395, 413, 414, 418, 419, 420, 423, 426, 427, 428, 435, 436, 455, 502, 503, 524, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 614, 618, 846, 847.

beyit ise tercüme edilmemiştir. Tercüme boyunca birçok bölümde benzer eklemeler veya eksiltmeler mevcuttur.

Kaynak metin ve tercüme metin beyit sayıları aşağıda karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

	Pendnâme	Gülşen-i Ahbâr
Tahmîd ve tevhîd	25	23
Naat	9	9
Din büyüklerini ululama	6	7
Münâcât	12	13
Konunun işlendiği bölüm	795	786
Hâtime	6	9
Toplam	853	847

9.2.1. Giriş Bölümü

Tercüme metin mensur veya manzum bir mukaddime olmaksızın besmeleyle başlamaktadır. Ancak Hamada, yazmanın tercümeden önceki 94b numaralı varâğında şu bilgilerin bulunduğunu kaydetmiştir:

“Attâr’ın -günahları örten ve aziz olan Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun- Pendnâme’sinin tercümesi; (bu tercüme) Allah’ın mağfiretine muhtaç Siyâhîzâde olarak meşhûr olan bu fakire aittir. Tercüme 1197 senesinde kaleme alınmıştır.”¹

Yazmada bulunan ikinci kayıt ise şöyledir:

“Burdur kalesine bağlı sahillerden olan Beykoz sahilindeki insanların bana Attâr’ın Pendnâme’sini okuyup (bunu tercüme etmemi istemelerinden) sonra başladığım bu tercüme Beykoz sahilinde tamamlandı. Pendnâme’yi okumayı tamamladıklarında bu sefer Gülistân kitabını okumaya başladılar. Bazıları bu kitabı (tercüme etmemi) çok istediler. Ben de Ramazan 1197’de bu kitaba bir şerh yazdım.”²

¹ Hamada, “Siyâhîzâde Ali Efendi ve Gülşen-i Ahbâr Adlı Pend-i Attâr Tercümesi,” 18.

² Hamada, 35.

Kayıt çok fazla bilgi içermese de en azından tercümenin, diğer bazı tercümelerde olduğu gibi eğitim amaçlı kaleme alınmadığını gösterir niteliktedir. Mütercim, *Pendnâme*'yi okuyup beğenen bir kitle için, belki de daha iyisini sunma gayretinin verdiği şevkle bir eser sunmak istemiş olabilir. Farklı bir vezin tercihinin altında yatan etkenlerden biri de bu istek olabilir.

Eseri neşreden Hamada, bu kayda bakarak şerh kelimesinin *Pendnâme* tercümesi kastedilerek yazıldığı çıkarımında bulunmuş ve neşrinin neredeyse tamamında *Gülşen-i Aḥbâr* için şerh ve tercüme kelimesini birlikte kullanmıştır. Şerh kelimesiyle burada yapılan atıf, Tab'î'nin yazdığını söylediği *Gülistân* kitabına da ait olabilir. Bu sebeple hem ilk kayıta hem de tercüme içerisinde mütercimin şerh kelimesini değil, tercüme kelimesini kullanmış olmasından dolayı eserini tercüme olarak nitelendirdiği kabul edilecektir.

Kayıtta verilen diğer bilgi de eserin 1197/1783 tarihinde kaleme alınmış olduğudur. Yazma eserin tercümeden önceki varlığında verilen bu bilgilerden sonra tevḥîd bölümü ile tercüme başlamaktadır.

a) Tahmîd ve tevḥîd

Kaynak metinde 25 beyit olan bu bölüm, tercümede 23 beyittir. Bölüm içerisinde kaynak metindeki 16. beyit, tercüme metinde 18. beyte denk gelmektedir. Yani bir takdim-te'hîr söz konusudur.¹ Kaynak metinde olup da tercüme edilmeyen beyitler ise aşağıda verilen 24 ve 25 numaralı beyitlerdir.

Ez-zemîn-i hoşk rûyâned giyâh
Âsmân râ hem û dâred nigâh (KM 24)

Hîç kes der-milk-i û enbâz nî
Ḳavl-i û râ laḥn nî âvâz nî (KM 25)

Beyitlerin tercüme edilmeme sebebi, tercümeye esas alınan nüshada beyitlerin bulunmaması olabileceği gibi, tamamen mütercim tercihi de olabilir. Elde, bu hususta kesin bir yargıya varabilecek veri bulunmamaktadır.

b) Naat

Kaynak metinde 9 beyit olan naat bölümü, tercümede de aynı sayıdadır. Bölümdeki beyitlerin birebir tercüme edildiği görülmüştür.

---

¹ Kaynak metne göre tercüme metindeki sıralama şöyle olmuştur: ...14, 15, 17, 18, 16, 19,...

c) *Din büyüklerini ululama*

Din büyüklerinin, özellikle de dört büyük mezhep imamının övüldüğü bölüm kaynak metinde 6 beyit iken fazladan bir beyit eklenerek 7 beyit ile tercüme edilmiştir. Mütercimmin eklediği beyit, salavat özelliği gösteren ve bölüm sonunda bulunan şu beyittir:

Niçe biñ kerre şalât olsun ħabīb-i ekreme
Āline aşĥābına etbā‘ına olsun heme (ST 39)

d) *Münâcât*

Tab‘î, 12 beyitlik münâcât bölümünü, 13 beyit ile tercüme etmiştir. Bu bölümde yine eklenen beyit salavat özelliği gösterir ve yine bölüm sonundadır.

Ol ħabīb-iñ Aĥmed’e olsun şalât ile selām
Āline aşĥābına tā ki ola rûz-i kıyām (ST 52)

Yukarıdaki beyitle beraber tercümenin giriş bölümü sona erer ve konunun işlendiği bölüme geçilir.

9.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Pendnâme’de konunun işlendiği bölümde 795 beyit bulunur. Tab‘î ise bu bölümü 786 beyit ile tercüme etmiştir. Daha önce de söylendiği gibi aradaki fark, kaynak metinde olup da tercüme metinde karşılığı olmayan belirli beyitlerin varlığından öte, kaynak metinde olan fakat tercüme edilmeyen beyitlerle¹ kaynak metinde olmadığı halde mütercim tarafından eklenen beyitlerin karşılıklı varlığıyla beraber oluşmuştur.

Konunun işlendiği bölüm hem kaynak, hem de tercüme metinde 53. beyitle başlar. Kaynak metinde *Der-beyân-ı muhâlefet-i nefis-i emmâre* başlığıyla, tercüme metinde *Der-vasf-ı ‘âkilân* başlığıyla konunun işlendiği bölüme geçilir.

Konunun işlendiği bölümde yer alan başlıklar şu şekildedir:

	Kaynak Metin (De Sacy)		Gülşen-i Aĥbâr
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefis-i emmâre	5	Der-vasf-ı ‘âkilân
6	Der-beyân-ı fevâ’id-i hâmûşî	6	Der-goften-i fevâ’id-i hâmûşî

¹ Hamada daha önce künyesi verilen tezinde eksiltmeleri ve eklemeleri tespit edip yorumlayarak aktarmıştır. Bkz. Hamada, “Siyâhîzâde Ali Efendi ve Gülşen-i Aĥbâr Adlı Pend-i Attâr Tercümesi,” 46-70.

7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i îmân	7	Der-beyân-ı lüzûm-ı ihtirâz ez-ahlâk-ı zemîme
8	Der-beyân-ı asl-ı îmân	8	Der-goften-i ân ki pâdişâhân râ ziyân âvered
9	Der-sîret-i mülûk	9	Der-beyân-ı ahlâk-ı hamîde
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	10	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i dünyâ
11	Der-beyân-ı çâr çiz ki ender-vey hatar boved	11	Der-beyân-ı delâ'il-i ehl-i sa'âdet
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	12	Der-vasf-ı âfiyet ü hayr-ı âfiyet
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	13	Der-beyân-ı sâlikân-ı râh-ı 'ukbâ
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	14	Der-beyân-ı medh-i muhibbân-ı fakîrân-ı sâlihîn
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	15	Der-vasf-ı bedbahtân ve der-nasâyih-i sâlikân
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefis ü terk-i dünyâ	16	În der-zikr-i riyâzet ve evsâf-ı riyâzî
17	Der-mücâhede-i nefis	17	Der-zikr-i mucâhede-yi nefis-i gaddâr
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	18	Der-beyân-ı sabr-ı fakr u fâka
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	19	Der-beyân-ı ahlâk-ı zemîmehâ
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	20	Der-mezemmet-i müdbirân-ı bed-kârân
21	Der-beyân-ı âkıbet-endîşî	21	Der-beyân-ı evsâf-ı berdegî
22	Der-beyân-ı akl u âkilân	22	Der-beyân-ı çizhâ-yi ki ez-[anhâ] rûsvâyî âyed
23	Der-sıfat-ı restgârî	23	Der-beyân-ı sıfat-ı nâ-cins
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te'âlâ	24	Der-şükr-i ni'met mî-gûyed
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	25	Der-anhâ ki bâz-gerdâniden mehâl
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	26	Der-zikr-i hâmûşî vü sehâvet
27	Der-alâmet-i müdbirî	27	Der-beyân-ı ân ki hârî âred
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâšten ne-bâyed	28	Der-zikr-i terk-i zînet
29	Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i dîger râ mî-zâyed	29	Der-zikr-i 'âlâmet-i eblehân
30	Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred	30	În bahs der-zikr-i âfiyet dâred u refâhiyet
31	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i dîger tamâm bâşed	31	Der-zikr-i sıfat-ı gâfilân mî-gûyed
32	Der-beyân-ı çâr çiz ki ân-hâ râ bâz-gerdâniden mehâl est	32	Der-zikr-i sıfat-ı zindegânî
33	Der-sıfat-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i dîger mî-âyed	33	Fî beyân-ı zikrihî subhânehû te'âlâ
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çiz ez-çâr çiz	34	Der-zikr-i anhâ ki mûris-i za'fî şode
35	Der-beyân-ı çâr çiz ki âdemî râ şikest âred	35	Der-zikr-i sıfat-ı ziyân
36	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-hatâhâst	36	Der-zikr-i 'atâyâ-yı Hak celle ve'alâ
37	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-atâhâ-yı Hudâst	37	Der-zikr-i tezâyüd-i 'ömr-i kesân
38	Der-beyân-ı çâr çiz ki 'omr râ ziyâde mî-koned	38	Der-zikr-i tenâkus-ı 'ömr-i beşer
39	Der-beyân-ı penc çiz ki 'omr ez-û be-kâhed	39	În der-zikr-i anhâ ki âb-ı rûyet be-rîzed
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rîzed	40	Der-zikr-i 'âlâmet-i îmân
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	41	Der-zikr-i fevâ'id-i âb-ı rûy
42	Nasâyih	42	Der-zikr-i nişân-ı eblehî ki gayrı ez-mâ zûkir ?
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	43	Der-zikr-i nasâyih-i müşk-i fevâ'ih-i şettâ ?
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	44	Der-zikr-i ihtirâz-ı düşmenân

45	Der-beyân-ı şîş çiz ki be-kâr âyed	45	Der-zikr-i sıfat-ı âverden-i hârî
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-îşân ne-y-âyed	46	Der-zikr-i sıfathâ-yi yâr-ı muvâfık
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	47	Der-zikr-i ân kesânî ki ez-îşân hâsılî ne-kerd
48	Der-beyân-ı restgârî	48	Der-zikr-i ehl-i sa'âdet
49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak üst	49	Der-beyân-ı restgârî
50	Der-çehâr haslet ki terk kerden mî-bâyed	50	În bahs der-zikr-i ihsân-ı hazret-i Bârî 'azze ve celle
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	51	Der-zikr-i nasâyih-i müte'allika ber-hisâl
52	Der-beyân-ı ma'rifetullâh	52	Der-zikr-i bî-vefâyî-i cihânî
53	Der-beyân-ı verâ'	53	Der-zikr-i senâ-yı ma'rifet
54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet	54	Der-zikr-i mezemmet-i dünyâ-yı denî
55	Der-beyân-ı ta'zîm-i mihmân	55	Der-zikr-i sıfat-ı verâ' u takvâ vü salâh
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	56	Der-zikr-i hizmet-i merdân
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık	57	Der-zikr-i ta'zîm-i mihmân
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	58	Der-zikr-i mezemmet-i bahîl-i nâ-cins
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	59	Der-zikr-i 'alâmethâ-yı ahmak
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	60	Der-zikr-i evsâf-ı fâsıkân
61	Der-beyân-ı kanâat	61	Der-zikr-i 'alâmethâ-yı bahîlân
62	Der-beyân-ı sehâvet	62	Der-zikr-i hâcet hâsten
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârâ-yı şeytân est	63	Der-zikr-i kanâ'at u gayrihâ
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil	64	Der-zikr-i eshiyâ-yı hoş hayâ
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık	65	Der-zikr-i ef'âl-i şeytân
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî	66	Der-zikr-i nişân-ı muttakî
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet	67	Der-zikr-i haslet-i ehl-i cennet
68	Der-beyân-ı sadaka dâden	68	Der-zikr-i hayrât u hasenât berâyî fukarâ'-ı sâbirîn
69	Der-nasâyih	69	Der-zikr-i esbâbî ki ez-ân fakr âyed
70	Der-beyân-ı sabr	70	Bâb der-zikr-i nasâyih-ı müteferrika-yı vâcibetü'l-istimâ'
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd	71	Der-zikr-i fevâ'id-i sâbirî
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm	72	Der-zikr-i vâsıf-ı tecrîd ü tefrîd
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed	73	Der-zikr-i anhâ ki dust râ ne-şâyed
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyih-ı dîger	74	Der-zikr-i pend-i hâdimânî vü ri'âyet-i yetîm
75	Der-beyân-ı sılâ-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân	75	Der-zikr-i sılâ-i rahm u vâsl-ı akrabâ
76	Der-beyân-ı fütüvvet	76	Der-zikr-i fütüvvet ü tâ'at
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân	77	Der-zikr-i fakr u haslet-i fukarâ'
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet	78	Der-zikr-i intibâh ez-gaflet

Konunun işlendiği bölümde 74 konu başlığı bulunmaktadır. Her ne kadar başlık sayıları kaynak metindekiyle aynı olsa da aynı isimlerde ve aynı yerlerde değildir. Örneğin tercümenin 57. bölüm başlığı kaynak metinde 55. bölüm başlığıdır, ayrıca bu bölüm tercümede ikiye ayrılmış ve iki başlık altında verilmiştir. Bu şekilde metin içerisinde kaynak metinden farklılaşan birçok başlık mevcut olmasına rağmen, metin sonlarında aynı noktada birleşme gerçekleşmiştir.

9.2.3. Hâtime Bölümü

Tercüme metinde hâtime bölümü için ayrı bir başlık atılmamıştır, konunun işlendiği bölümün devamı görünümündedir. Hâtime bölümü, tercümenin 839. beytiyle başlar, 847. beytiyle beraber sona erer. Kaynak metinde 6 beyit olan hâtime bölümü tercümede 9 beyitle tercüme edilmiş gibi görünse de Tab‘î, kaynak metindeki 849. beyti tercüme etmemiş, 844. beyit itibarıyla kendisinin yazdığı 4 beyitlik hâtimeyle tercümesini sona erdirmiştir.

Tab‘î’nin tercüme etmediği beyit şudur:

V’er ne-yâred ĩn vaşiyet rā be-cā
Dūr māned bī-şekī ū ez-Ĥudā¹ (KM 849)

Bir önceki beyitte nasihatleri uygulayanlara iki âlemde de Allah’ın rahmetine kavuşması dileğinde bulunan Attâr, yukarıda aktarılan sonraki beyitte nasihatleri yerine getiremeyenlerin şüphesiz Allah’tan uzaklaşacağına vurgu yapar. Tab‘î, daha negatif bir söylem barındıran bu beyti tercüme etmemiştir. Hâtime bölümünde pozitif pekiştirmeye söylemini devam ettirmeyi tercih etmiştir.

Tab‘î’nin kaleme aldığı hâtime bölümü ise şöyledir:

Ĥayr-ı her maķşūda nā’il ola luţf-ı Ĥaķķ-ıla
Kim ki bu pendlerle ‘āmil ola candān şıdk-ıla
Bu kitāb-ı pendî kim ki okuyup ezberleye
Ĥaķ Te’ālā cennet-i a’lāya idĥāl eyleye
Çün bî-ĥaddıla Ĥudā’dan luţf-ıla iĥsān-ıla
Āĥire irişdi nazmım şad hezār noķşān-ıla
Pend-i ‘Attār çün mütercem nazm-ıla oldı temām
Bu kitāba *Gülşen-i Aĥbār* deyü virdi nām (ST 847)

Tab‘î son beyitte eserin tercümesini tamamlayarak bu tercümesine *Gülşen-i Aĥbār* adını verdiğini zikreder.

9.3. *Gülşen-i Aĥbār*’daki Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Tab‘î’nin *Pendnâme* tercümesinde kaynak metin kafiye kelimelerine bağlı kalma oranını tespit amacıyla bu bölümde bir karşılaştırma yapılacaktır.

¹ “Eğer bu vasiyetleri yerine getirmezse şüphesiz Allah’tan uzak kalır.”

9.3.1. Kafiyelerin tercüme biçimleri

Tab‘î tercümesinin çok az bir kısmında kaynak metin kafiyesini aynen kullanmış, çoğunlukla farklı kafiye kelimesi tercih etmiştir.

a) Kafiyein olduğu gibi aktarılması

Tab‘î tercümesinin 100 beytinde kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktarmış ve varsa redif görevindeki ekleri ve yardımcı fiilleri Türkçeye çevirmiştir. Aşağıda örnekleri görülebilir.

KM 43	Sālḥā der-fışḡ u ‘iṣyān geṣteīm Āḥir ez-kerde peṣīmān geṣteīm	TT 42	Bunca yıllar fışḡ içinde ġarḡ-ı ‘iṣyān olmuşuz İrtikāb-ı seyyi’āta hep peṣīmān olmuşuz
87	Pāk eger dārī ‘amel rā ez-riyā Şem‘-i imān-i tu-rā bāşed zīyā	89	Şālīşen a ‘māl-ı ḥālīş kıl şaḡın itme riyā Şem‘-i imānında artsun gün-be-gün nūr-ı zīyā
178	Ger ‘imāret rā berī ber-āsemān ‘Āḡibet zir-i zemīn gerdi nihān	169	Ṭutayım dūnyā serāyīñ sen çıkar tā āsumān ‘Āḡibet yir altına girūr vūcūd olur nihān
326	Her ki pend-i dūstān ne’k-ned ḡabūl Der-ḡaḡīḡat mudbir-est ān bu’l-fuḡūl	246	Şālīşi dostdan naşīḡat itmeyenlerdir ḡabūl Bu da müdbirlik nişānıdır fuḡūllanma fuḡūl
424	Pīş-i merdum her ki rā ne’b-ved edeb Ger be-rīzed āb-ı rū ne’b-ved ‘aceb	440	Meclis-i erlerde her kim eylese terk-i edeb Yıḡsalar ‘ırzıñ anıñ var mı aña şāḡīb ‘aceb

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Tab‘î 44 beytin bir mısrasında kaynak metin kafiyelerinden birini olduğu gibi almış, diğer mısrada farklı bir kafiye kelimesi kullanmıştır.

KM 201	Her ki ū rā tekye ber Şāni‘ boved Der-cihān bā-loḡmeī ḡāni‘ boved	TT 194	Kim tevekkūl ḡılşa Ḥaḡḡa loḡmaya ḡāni‘ olur Kim ṭama’la düşse ḡırşa yoluna māni‘ olur
330	Zer ḡu ebleḡ rā hemī-āyed be-kef Mī-koned isrāf u mī-sāzed telef	250	Böyle aḡmaḡ cāhile altun viren bulmaz şeref Nāzenīn altunı isrāf eyler ol ḡılar telef
342	Bāş ez-ḡavl-i muḡālīf ber-ḡazer Bīş ez-ān ki ez-pā der-āyī ey peser	265	Sen şaḡın düşmen sözünden kendini eyle ḡazer Sūrḡmeden evvel ayaḡın eyler iken ḡoş ḡūzer
289	Ger tevāzu‘ pīşe ḡirī ey cevān Dūst dārendet heme ḡaḡḡ-ı cihān	374	Ger tevāzu‘ eyler isen dost olur ḡaḡḡ-ı cihān Ṭaḡdaki ḡayvān daḡı mūnis olur ol hemān
102	Ey berāder şerm ez-imān boved Bī-ḡayā ez-zumre-i şeyṭān boved	454	Bil ḡayā’ imāndan oldu bī-ḡayā’ şeyṭān olur Nice ādāb-ı şer‘ide olmayan insān olur

Yukarıda verilen beş örneğin üçünde (194, 374 ve 454 numaralı beyitlerde), kaynak metinde bir beyitte anlatılan konu tek mısra ile Türkçeye aktarılmış, diğer mısra mütercim tarafından eklenerek anlam genişletilmiştir.

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Tab'î tercümenin geri kalanına tekabül eden 703 beyitte kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır.

KM 102	Çun koned sulṭān kerem bā-leşkerī Behr-i ū bāzend şad cān ber-serī	TT 103	Leşkerine pādīşāh in'ām idüp baḥş-ı gıdā Bir kılınıñ uğrına cümlesi cān eyler fedā
320	Hışm rā diğer furū nā-ḥorden est Haşlet-i çārum baḥlīl kerden est	239	Rābi'î tārğınlığın yutkunmayup olan ğazūb Bil ki beşinci baḥillikdir tamām oldı 'uyūb
422	Evvelā kem gūy bā-merdum durūğ Z'an ki gerdī ez-durūğ et bī-furūğ	438	Evvelā kaṭ'an dime hiç kimseye kızb ü ḥilāf İ'tibārıñ gider elden şuçuñ itmezler mu'āf
495	Ez-furū-māye murād-ı ḥud me-cūy Tā ne-y-āyed mer tu rā ḥ'ārī be-rūy	516	Bir de aşlı nesli şoysuz şaḥşa 'arz itme murād Bir ḥaḳāretdir bu ki olmaz daḥı bundan ziyād
644	Hest dunyā ber-mişāl-i kaṭreī Bo'g-zer ez-vey z'an-ki dārī behreī	664	Bil ki bu fānī cihān olmuş durur kaṭre-mişāl Geç bu fāniden ki elde tutdığın zerrece māl

Tab'î 223 beyitte Türkçe kelimelerle kafiye yapmış, 98 beyitte de kafiye kelimelerinden birinde kafiye için Türkçe kelime tercih etmiştir. Diğer tercümelerde sıkça kullanılan *sakin/yakin*, *işi/kişi*, *çok/yok* kafiye kelimelerine bu tercümede de rastlanılmıştır. Örnek olması bakımından aşağıda verilen diğer beyitlere bakılabilir:

KM 46	Ber-der-āmed bende-i bo'g-rīḥte Āb-ı rüy-i ḥod be-'iṣyān rīḥte	TT 47	Yüz süre geldi kapuñā cürm-ile kaçğın köle Yüz-suyuñ dökmüş gelür āh iderek şaşğın köle
61	Merdumān rā ser-be-ser der-ḥ'āb dān Geşt bīdār ān ki ū reft ez-cihān	62	Cümle ḥalkı nevm-i ğaflet kaplamış uyḥudadır Uyanık geçdi cihānda uyuyan kayğudadır

Kafiye kelimelerinden birinin Türkçe, diğerinin Farsça veya Arapça olduğu beyitler için şu örnekler verilebilir.

KM 56	Vangehī pendāred ān tārīk-ra'y Ḥ'āhed āmurzīdeneş āḥir Ḥudāy	TT 56	Hāli bu ef'ālī bu ammā ki zann-ı kec-revi Yarlıgar dir Ḥaḳ beni bilmez ki anıñ nār evi
199	Nefs der-terk-i hevā miskīn boved Gūş-māl-i nefsi nādān in boved	192	Sen kaçan terk-i hevā itsen olur nefsiñ zebūn Nefsinüñ sen bür kulağıñ kurd iken olur koyun

Tab‘î’nin Türkçe kelimelerle kafiye yaptığı beyit sayısı, kaynak metin kafiye kelimesini aynen aktardığı beyit sayısının iki katından fazladır.

9.3.2. Kafiye Kusurları

Gülşen-i Ahbâr’da 66 beyitte kafiye görevindeki revî harfî bulunmayıp redifler ile ahenk sağlanmıştır.¹ 50 beyitte revî harfî bir mısradaki kafiye kelimesinin kökündeyken, diğer mısradaki ekte yer almıştır.² İki beyitte ise ikfâ kusuru tespit edilmiştir. Böylece toplam 118 beyitte kafiye kusuruna rastlanıldığı söylenebilir.

Revî harfî bulunmayan, kafiye görevindeki ekler ve kelimelerle sağlandığı beyitler için şu örnekler verilebilir:

Çün ‘adâlet mürîş-i heybet itâ’atdır şehâ
Emr ü fermânı budur şâhiyyet içre sermedâ (TT 102)

Bu cihânın rif’ati egri yola çekmekdedür
Ten-perest eyler seni ‘ömrün telef itmekdedür (191)

Birisi düşmendir anın ol biri âteş olur
Ol biri de hasteliktir çekmesi pek güç olur (255)

Ol muvahhîd ki tutar gâyetde hoş konukların
Raḥmeti kapusın açar Hâk Te‘âlâ ol kuluñ (607)

Revî harfinin kafiye kelimelerinden birinde kök harfteyken diğerinde ekte olduğu adı konulmayan kafiye kusuru örnekleri için aşağıdaki beyitler seçilmiştir.

Bak saña karga ne bilsün ‘aşk-ı gülden bî-ḥaber
Bülbüle yaklaşmaz aşlâ uzacık uçar gezer (TT 284)

Dü cihânın berzahından kurtaram dersen seri
İki şeyden kaç şaḥın çek elini andan geri (347)

Düşmene irse ecel aşlâ sevinme kıl hâzer

¹ Diğer örnekler için bkz. ST 33: kıldılar/itdiler, 85: kaydına/kendine, 110: geçe/gece, 131: yetişür/yakışur, 133: durmaz gider/kalmaz gider, 135: ister isen/eşyâda sen, 167, 179: eyleyen/emekleyen, 195: gelmekdedür/bitmekdedür, 198: dutun/bütün, 205: döndürmek diler/depmek diler, 220: âr u nâm/sana nâm, 245: birisi/ikincisi, 274: ser çeker/eller çeker, 279: sevmesi/olması, 303: idin/didin, 307: ey azîz/tut azîz, 315: bedlik eyleye/ide eyleye, 317: mîvesi/yenmesi, 318: eser/beter, 324: varmaz yanına/gelmez yanına, 333: didi/eyledi...

² Diğer örnekler için bkz. ST 79: hâzer/gezer, 82: kılar/var, 90: muhteriz/diriz, 92: eger/çeker, 94: anâ/hevâ, 99: idenlere/anlara, 125: kişi/başı, 143: ger/çeker, 202: kârı anun/Bârî anun, 298: geri/yeri, 300: mümkün/haddin, 302: dede/gide, 309: kişi/başı, 319: gider/keder, 328: koşar/beşer, 344: budağı/ağı, 429: kişi/beşi, 432: dedem/elem, 433: gezer/keder, 457: edâ/sermedâ, 475: sende ola/bende ola, 497: kişi/başı...

Bir kişiden bir kişi yanında řekvāyı gider (652)

şefkat idersen sezā nā-ĉāra Ėaĥķā ki vara

Siret-i ĥub-ı velidir şefkat-i her bī-nevā (790)

Revi harfleri farklı olduğu hâlde mahreĉ yakınlığına sahip olmaları sebebiyle kafiye yapılmasına verilen ad olan ikfā kusuru, Tab‘î’nin tercümesinde iki beyitte görölmüştür.

Aĝniyāyı şatma kim anlar diri hep mürdedir

Mürde-dillerle olan her rüz u her şeb mürdedir (TT 377)

Da‘vet olmadık şa‘āma ķonma sen sinek gibi

Kimse bakmaz yüzine sūk içre havlar seg gibi (510)

9.3.3. Kafiye Hususunun Değerlendirilmesi

Gölşen-i Ahbâr’da tercüme edilen tüm beyitler kaynak metinle karşılaştırılmıştır. Bunun neticesinde aşağıdaki tabloda da görölebileceği üzere Tab‘î, tercümesinin büyük çoğunluğunda kaynak metindeki kafiye kelimesi yerine farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Beytin bir veya her iki mısrasında kaynak kafiye kelimesini aktardığı beyitlerin sayısı toplamda 143’tür.

Gölşen-i Ahbâr’da Kafiye Kelimleri		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	100	%12
KM kafiyesiyle bir mısradaki aynı, diğerinde farklı	43	%5
KM kafiyesinden tamamen farklı	704	%83
Toplam	847	%100

Tab‘î farklı kafiye kelimesi seçerken diğer tercüme metinlere kıyasla daha fazla Türkĉe kelime tercih etmiştir. Elbette bunda tercümenin 18. yüzyılda kaleme alınmış olmasının etkisi yadsınamaz.

Gölşen-i Ahbâr’da Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkĉe	223	%26
Türkĉe ile karışık	98	%12
Arapĉa-Farsĉa	526	%62
Toplam	847	%100

Tercümede bulunan kafiye kusurları incelendiğinde bunların tamamına yakınının Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerde ortaya çıktıkları görülmüştür. Sayı olarak metnin yedide birine tekabül eden bir orana sahip olan bu kusurlar sayıca biraz fazla gibi görünse de mesnevilerde makul ve mazur görülen sınırlar içinde bulunduklarından dolayı metni aruz ve kafiye açısından başarılı saymak gerekir.

9.4.Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Pendnâme ve tercümesi, tevhîd bölümü üzerinden daha önce izlenen usul üzere karşılaştırılacaktır.

a) *Tercüme Edilmeyen Beyitler*

Kaynak metinde 25 beyit olan tevhîd bölümü, tercümede 23 beyitle tercüme edilmiştir. Tercüme edilmeyen beyitler, bölüm sonuna denk gelen aşağıdaki iki beyittir.

KM 24 Ez-zemîn-i hoşk rûyâned gıyâh
Âsmânâ râ hem û dâred nigâh
25 Hiç kes der-milk-i û enbâz nî
Kavl-i û râ lahn nî âvâz nî

Bu iki beytin mütercim tarafından neden tercüme edilmediği bilinmemektedir. Sebep, tercümeye esas nüsha kaynaklı olabileceği gibi, mütercimin tercüme etmemeyi tercihi de olabilir.

b) *Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler*

Tercümeye olduğu gibi aktarılan kelimeler ile farklı kelimelerle verilen karşılıkların, tercümede eklenen veya eksiltelen kelimelerin gösterildiği bölüme daha önce olduğu gibi yine ilk beytin incelenmesiyle başlanacaktır. Yalnız bu eserin kaynak metinden bir tef ile eklenerek tercüme edilmesi, tercüme haddizatında kelime bazında eklemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu eklemeler yapıldığında kaynak metin anlamının değişip değişmediği tespit edilmeye çalışılacak, kaynak metne ne ölçüde bağlı kalındığına dair bir fikre ulaşabilmek amaçlanacaktır.

Birinci beyit:

KM	Ḥamd-i bî-ḥadd ān Ḥudā-yı pāk rā	ST	Her neḳāyışdan münezzeh Ḥaḳḳadır ḥamd u şenā
1	Ān ki imān dād moştî ḥāk rā	1	Ḳudret-ile didi birsin bir avuç toprak añā

Beyitte tercüme aynen aktarılan tek kelimenin Arapça *ḥamd* olduğu görülmektedir.

Hudâ (Farsça)	→	Hak (Arapça)
Moştî (Farsça)	→	Bir avuç (Türkçe)
Hâk (Farsça)	→	Toprak (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Senâ (Arapça)
Bî-hadd (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Pâk (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Îmân (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Allah'ın pâk olma sıfatı, tercümede tüm eksikliklerden münezze olma sıfatına dönüşmüştür. “Allah’ın bir avuç toprağa iman vermesi” ise “kudretiyle bir avuç toprağı bir araya getirmesi” olarak tercüme edilmiştir. Tercümede, kaynak metindeki ana düşünce var olmakla birlikte ifade edilişi tamamen farklıdır.

İkinci beyit:

KM   Ān ki der-Ādem demîd ū rūḥ rā   ST   K̄ara balçıkdan kurulmuş şürete nefḥ itdi rūḥ
2   Dād ez-tūfān necāt ū Nūḥ rā   2   T̄utdı şü dünyâyı tūfāndan ḥalāşı buldı Nūḥ

Tercümeyle aynen aktarılan kelimeler Arapça *rūḥ*, *tūfān* ve *Nūḥ* kelimeleridir.

Ādem (Arapça)	→	Sûret (Arapça)
Demîd (Farsça)	→	Nefḥ itdi (Arapça)
Necât (Arapça)	→	Halâs (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kara balçıkdan kurulmuş (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Dünyâyı su tutdu (Arapça/Türkçe)

Kaynak metin kafiyesini tercümeyle olduğu gibi aktaran Tab‘î, bu beyitte kaynak metindeki ifadeye tercümede yer vermiş, üzerine konuyu detaylandıran eklemeler yapmıştır.

İkinci mısradaki ise kaynak metinde Allah’ın Nūḥ’u kurtardığı ima edilirken, tercümede bu ima bulunmamaktadır.

Üçüncü beyit:

KM   Ān ki fermân kerd k̄ahreş bād rā   ST   Rūzigārla kavm-i Hūd’uñ k̄ahrını itdi murād
3   Tā sezâyî dād kavm-i ‘Ād rā   3   Oldı bir ānda helāk ol kavm-i ‘Ād-ı pür-‘inād

Tercümeyle aynen aktarılanlar Arapça *kahr*, *kavm* ve ‘Ād kelimeleridir.

Bād (Farsça)	→	Rūzigâr (Farsça)
Fermân kerd (Farsça)	→	Murād itdi (Arapça)

Sezâyî dâd (Farsça)	→	Helâk oldu (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kavm-i Hûd (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Pür-‘inâd (Farsça/Arapça)

Tercümeyle yapılan eklemelerle beyitte bulunan telmihler daha açık hâle gelmiştir.

Dördüncü beyit:

KM 4   Ân ki lutf-i ẖ’îş rā **izhâr** kerd   ST 4   Ol ‘azîmü’ş-şân kemâl-i kudret **izhâr** eyledi
Ber-Ĥalîleş nâr rā **gûlzâr** kerd   Âteş-i Nemrûdî İbrâhîme **gûlzâr** eyledi

Tercümeyle aynen aktarılanlar, aynı zamanda kafiye olan Arapça *izhâr* ve Farsça *gûlzâr* kelimeleridir.

Ân (Farsça)	→	Ol ‘azîmü’ş-şân (Arapça)
Lutf (Arapça)	→	Kemâl-i kudret (Arapça)
Halîl (Arapça)	→	İbrâhîm (Arapça)
Nâr (Arapça)	→	Âteş (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Nemrûd (Arapça)

Kaynak metinde işaret zamiriyle kendisine gönderme yapılan Allah, tercümede şanınin yüceliğine vurgu yapan bir sıfatla anılmıştır. Kaynak metinde Allah’ın büyüklük göstererek lütufta bulunması, güç ve noksansızlığa vurgusu olan “*kudret(in) kemâlî*” tamlamasıyla karşılanmıştır. İkinci mısradaki bulunan telmih, mütercim tarafından daha açık hâle getirilmiştir.

Beşinci beyit:

KM   Ân Ĥudâvendî ki hengâm-ı **seher**   ST   Kuvvet-i Kâhhâr ile Cibrîl irişdi bir **seher**
5   Kerd **kavm-i Lût** rā **zîr u zî-ber**   5   **Kavm-i Lût** bir tûg-ile eyledi **zîr ü zeber**

Tercümeyle aynen aktarılanlar Arapça *seher*, *kavm* ve *Lût* ile Farsça bir ikileme olan *zîr ü zeber* kelimeleridir. Beyitteki kafiye kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Hudâvend (Farsça)	→	Kâhhâr (Arapça)
Hengâm	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kuvvet (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Cibrîl (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tûg (Türkçe)

Allah’ın Hz. Lût kavmini helak etmesine telmih bulunan beytin tercümesine, kaynak metinde olmayan bazı bilgiler eklenmiştir. Mütercimin, korkunç bir sesle seher vaktinde

alt üst edilen Lût Peygamber’in kavminin başına gelenleri anlatmak için seçtiği kelimeler, bu olayın dehşetini yansıtmada hususunda başarılıdır.

Altıncı beyit:

KM 6 Süy-i ü **ḥaşmî** ki tîr endāḥte ST 6 Dîn-i Ḥaḳḳa **ḥaşm** olan Nemrûd göge atmışdı ok
Peşşei kâreş kifāyet sâḥte Bir ṭopal sivrisinek cānına kıydı çāre yok

Tercümeyle aktarılan tek kelime, Arapça *ḥasm* kelimesi olmuştur.

Tîr (Farsça)	→	Ok (Türkçe)
Peşşe (Farsça)	→	Sivrisinek (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Nemrûd (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Topal (Türkçe)

Kaynak metindeki telmih, tercümede açıklanmıştır.

Yedinci beyit:

KM 7 Ān ki a‘dā rā be-deryā der-keşid ST 7 Boğdı seḥḥārān-ile Fir‘avnı atı kim geve
7 Nāḳa rā ez-seng-i ḥārā ber-keşid 7 Kudretiyle toğdı yalçın ḳayadan ḳuñlu deve

Bu beyitte kaynak metinden tercümeyle aktarılan ortak kelime bulunmamaktadır.

Nāḳa (Arapça)	→	Deve (Türkçe)
Seng-i ḥārā (Farsça)	→	Yalçın kaya (Türkçe)

Bu tercümede yine yapılan telmih açıklanmıştır.

Sekizinci beyit:

KM 8 Çun ‘ināyet **Ḳādir** u **Ḳayyûm** kerd ST 8 **Ḳādir** ü **ḳayyûm** Ḥuda luṭfiyla ḳılmışdı murād
8 Der-kef-i **Dāvûd** āhen **mûm** kerd 8 Ḥazret-i **Dāvûd** elinde **mum** gibi oldı pulād

Arapça *Kâdir*, *Kayyûm*, *Dāvûd* ile Farsça *mûm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Înāyet (Arapça)	→	Murād (Arapça)
Kef (Arapça)	→	El (Türkçe)
Āhen (Farsça)	→	Pûlād (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hudâ (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hazret (Arapça)

“Înāyet kerd” tercümede “lûtfıyla murād kıldı” olarak tercüme edilmiştir. İlk mısradaki sadece sıfatlarıyla zikredilen Allah, tercümede sıfatların yanında zikredilmiştir.

Tercümeye eklenip anlamı değıştirici etkisi olmayan kelimelerin varlığıyla beraber beytin birebir tercüme örneğı olduğu söylenebilir.

Dokuzuncu beyit:

KM Bā-**Süleymān** dād milk u serverī ST Kıldı peygamber **Süleymān**[ı] dahı sultān u hān
9 Şod muṭī‘-i hātemeş **dīv ü perī** 9 **Dīv ü perri** hizmetinde cān u baş ile her ān

Arapça *Süleymān* ile Farsça *dīv ü perī* ikilemesi tercümeye olduğu gibi aktarılan kelimeler olmuşlardır.

“*Süleyman’a mülk ve sultanlık verdi*” anlamına gelen ilk mısra, “*Süleyman’ı peygamber, sultan ve han kıldı*” şeklinde tercüme edilmiştir. “*Şeytanlar ve cinler yüzüğüne itaat etti*” anlamındaki ikinci mısra ise “*Şeytanlar ve cinler canla başla her an onun hizmetindeydi*” şeklinde tercüme edilmiştir. Görüldüğü üzere anlamı biraz değıştiren, biraz da açıklayan küçük farklar mevcuttur ve beyit, genişletilerek tercüme edilmiştir.

Onuncu beyit:

KM Ez-ten-i şābir be-kirmān kūt dād ST Cism-i Eyyūb’a düşen kurtan al ‘ibret şabra bak
10 Hem zı-**Yūnus** loḳmeī bā-hūt dād 10 **Yūnus**’ı balığa yutdurmakda hikmet var bu hāḳ

Kaynak metinden tercümeye olduğu gibi aktarılan tek kelime *Yunus* peygamberin adı olmuştur.

Ten (Farsça)	→	Cism (Arapça)
Sābir (Arapça)	→	Eyyūb (Arapça)
Kirmān (Farsça)	→	Kurt (Türkçe)
Hūt (Arapça)	→	Balık (Türkçe)

“*Sābir’in (Eyyūb’un) bedeniyle kurtları rızıklandırdı*” anlamındaki ilk mısra “*Eyyūb’un bedenine düşen kurttan ibret al ve sabrına bak*” şeklinde yine konu genişletilmiş şekilde aktarımı yapılarak tercüme edilmiştir. Elbette Tab‘î, Osmanlı edebiyat sahasındaki diğer nazım ustaları gibi hem bu beyitte hem de diğer beyitlerde yapılan telmihleri mutlaka biliyordur. Yaptığı eklemelerin altında yatan sebeplerden biri de bu bilgisini gösterme isteğı olabilir.

On birinci beyit:

KM Bendeī rā erre ber-ser mī-nehed ST Hikmeti var bir kılınıñ başı minşārī giyer
11 Diğerī rā **tāc** ber-ser mī-nehed 11 Bir kılınıñ dahı başı **tāc**-ı hūnkārī giyer

Tercümeyle aynen aktarılan tek kelime Farsça *tâc* kelimesi olmuştur.

Bende (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Ser (Farsça)	→	Baş (Türkçe)
Erre (Farsça)	→	Minşârî (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hikmet (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hünkârî (Farsça)

İlk mısranın tercümesine Allah'ın yaptıklarının bir hikmete dayandığını söyleyerek başlayan Tab'î, kaynak metindeki üstü örtülü anlamı açmaya çalışmıştır. Ancak beyitte Hz. Zekeriya'ya yapılan telmihe dair açıklayıcı bir ifadeye yer vermemiştir.

On ikinci beyit:

KM Üst Sultân her çi h'âhed ân koned ST Mâlikü'l-mülk ancak oldur her ne dilerse ider
12 'Âlemî râ der-demî vîrân koned 12 Ân-ı vâhidde helâk eyler cihân elden gider

Beyitte kaynak metinden tercümeyle aktarılan bir kelime yoktur. Ancak beyit, birebir tercümeyle örnek gösterilebilir özelliktedir.

Sultân (Arapça)	→	Mâlikü'l-mülk (Arapça)
Der-demî (Farsça)	→	Ân-ı vâhid (Arapça)
Âlem (Arapça)	→	Cihân (Farsça)
Vîrân (Farsça)	→	Helâk (Arapça)

Tercümede tekit ve vezin için “*ancak oldur*” ve “*elden gider*” kelimeleri eklenmiştir. Anlamı değiştiren etkileri olmadığından, beyit birebir tercüme örneklerinden sayılabilir.

On üçüncü beyit:

KM Hest sultânî müselleme mer-û-râ ST Hüküm anuñdur aña maḥşûş gayrıda olmak muḥâl
13 Nîst kes râ zehre-i çûn u çerâ 13 Bu nedür yâ niçün oldu dimege yokdur mecâl

Beyitte kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan kelime bulunmamaktadır. “*Sultânlık*” anlamındaki kelime, tercümede “*hüküm O'nundur*” ile karşılanmak istenmiştir. İki ifade arasında sebep-sonuç ilişkisi türünden bir anlam bağı vardır. İlk mısranın tercümesinde dolaylı anlatım ile verilmek istenen ana fikre ulaşıldığı söylenebilir. İkinci mısra birebir tercüme edilmiştir.

On dördüncü beyit:

KM Ân yekî râ genc ü ni'met mî-dehed ST Bir kula mâl u hâzîne eyler iḥsân u kerem
14 V'an diger râ renc ü zahmet mî-dehed 14 Bir kulına dahı bu dünyâda virmişdür elem

Beyitte kaynak metinden aynen aktarılan ortak kelime bulunmamaktadır.

Genc (Farsça)	→	Hazîne (Arapça)
Nimet (Arapça)	→	Mâl (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	İhsân u kerem (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Bu dünyâda (Arapça)

İkisi de eziyet anlamına gelen *renc ü zahmet*, tercümede keder anlamı ağır basan *elem* kelimesiyle karşılanmıştır. Yine kaynak metindeki anlam sebep, tercümedeki sonuç ifadesi gibi olmuştur. Kaynak metin beyti, tercümeye konusu genişletilerek aktarılmıştır.

On beşinci beyit:

KM	Ân yekî rā zer du şad hemyân dehed	ST	Bir kulına iki yüz kîse virür altun tolu
15	Dîgerî der-ḥasret-i nân cân dehed	15	Bir dilim etmek içün virmekde cânı bir kulu

Tercümeyle aynen aktarılan tek kelime Farsça *cân* kelimesi olmuştur.

Zer (Farsça)	→	Altun (Türkçe)
Du şad (Farsça)	→	İki yüz (Türkçe)
Hemyân (Farsça)	→	Kîse (Farsça)
Nân (Farsça)	→	Etmek (Türkçe)

Tab'î bu beyitte de kaynak metindeki anlama açıklayıcı eklemeler yapmak suretiyle tercümesini genişletmiştir.

On altıncı beyit:

KM	Ân yekî pûşîde sincâb u semûr	ST	Bir kulu sincâb u semmûr içre müstağrak yatur
17	Dîgerî ḥofte brehne der- tenûr	16	Bir kulu 'uryân perîşân tennûra çıplak yatur

Arapça *tennûr* ile Farsça *sincâb* ve *semûr* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Brehne (Farsça)	→	Çıplak (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Müstağrak (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Perîşân (Farsça)

Kaynak metinde geçen *brehne* kelimesi hem 'uryân hem de *çıplak* kelimesi kullanılmak suretiyle tercüme edilmiştir. İlk mısradaki *pûşîde* (giymiş) kelimesini, içine gömülmüş anlamına gelen *müstağrak* ile karşılaması da yine benzer bir tekit ve abartı içermektedir.

On yedinci beyit:

KM 18 Ān yekī ber-bester-i **kemhā** vū nah 18 Kimisi **kemhā** döşekde yorğan örtinmiş yatur
 18 Ān yekī ber-hāk-ı ẖārī kerde yah 17 Kimi toprak üzre açık buz tutup tonmış yatur

Tercümeyle bir tek Farsça *kemhā* kelimesi aynen aktarılmıştır.

Bester (Farsça)	→	Döşek (Türkçe)
Hāk (Farsça)	→	Toprak (Türkçe)
Yah (Farsça)	→	Buz (Türkçe)
Nah (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Hārī (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Yorgan (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Örtünmüş (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Açık (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tonmuş (Türkçe)

Beyitte yine kaynak metni açıklayan ve genişleterek konuyu aktaran bir tercüme üslûbu görülmektedir.

On sekizinci beyit:

KM 15 Ān yekī ber-**taht** bā-şad ‘izz u nāz 18 Biri **taht** üzre şafā-yı şaltanatla muhteşem
 15 V’an diger kerde dehān ez-fāka bāz 18 Biri açlıktan açılmış ağzı nān yok ide şem

Arapça *taht* kelimesi tercümeyle aynen aktarılan tek kelimedir.

Dehān (Farsça)	→	Ağız (Türkçe)

Beytin tercümesindeki diğer kelimelerin kaynak metinde birebir karşılığı yoktur. Konu, farklı kelimelerle benzer şekilde aktarılmıştır. Yani anlamın aktarıldığı bir tercümedir, denebilir.

On dokuzuncu beyit:

KM 19 Tarfetü’l-‘aynī **cihān** ber-hem zened 19 Kādīr u Kahhār bir ānda bu **cihān**ı yoğ ider
 19 Kes nemī-yāred ki an-cā dem zened 19 Kim diyebilür ki niçün bunca cānı yoğ ider

Bu beyitte tercümeyle aktarılan tek kelime Farsça *cihān* olmuştur.

Tarfetü’l-‘aynī (Arapça)	→	Bir anda (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kâdir u Kakhhâr (Arapça)

Konunun açıklanarak aktarıldığı bu beytin ilk mısrasında tercümeyle Allah’ın kudretini ve kahrediciliğini vurgulayan sıfatlar eklenmiştir. Mütercim ikinci mısrayı kendi yorumunu katarak tercüme etmiştir.

Yirminci beyit:

KM	Ān ki bā-murg-ı hevā māhī dehed	ST	Gökde uçan kuşa deryādan balıklar yidirir
20	Bendegān rā devlet ü şāhī dehed	20	El kılın iken ider şāhī tāt-ı devlet giydirir

Kaynak metindeki Arapça *devlet* kelimesi aynen, Farsça şāhī (şāhlık) ise *şāh* olarak tercümeye geçmiştir.

Murg (Farsça)	→	Kuş (Türkçe)
Hevâ (Arapça)	→	Gök (Türkçe)
Māhī (Farsça)	→	Balık (Türkçe)
Bendegān (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Deryâ (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Tāt (Farsça)

Tab'î bu beyitte de konuyu açıklayan ve genişleterek aktaran bir tercüme üslûbunu benimsemiştir.

Yirmi birinci beyit:

KM	Bî-peder ferzend peydā ū koned	ST	Babasız oğul cihānda Hayy u ‘Ādil Hāk virür
21	Ṭıfl rā der-mehd gūyā ū koned	21	Baş beşikde üç beş aylık bî-dile dil Hāk virür

Beyitte tercümeye aynen aktarılan ortak bir kelime yoktur.

Bî-peder (Farsça)	→	Babasız (Türkçe)
Ferzend (Farsça)	→	Oğul (Türkçe)
Mehd (Arapça)	→	Beşik (Türkçe)
Ū (Farsça)	→	Hak (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Cihân (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hayy u ‘Ādil (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Üç beş aylık (Türkçe)

Beyitte yine mütercim tarafından eklenen ve konuyu açıklayıp genişletme görevi gören kelimeler vardır. Tercüme de bu eklemelere göre şekillenerek genişletilmek suretiyle yapılan tercüme kategorisinde değerlendirilebilir.

Yirmi ikinci beyit:

KM	Murde-i şad sâle rā hay mî-koned	ST	Bi't-tamām cānsız yatan yüzyıl ‘Üzeyr’e cān viren
22	Īn be-cüz Hāk dīgerī key mî-koned	22	Ol ‘azīmü’ş-şāndır ancak gayrı yokdur dirgüren

Beyitte tercümeyle aynen aktarılan kelime yoktur. Beyitte Bakara suresi 259. ayette geçen olaya yapılan telmih, daha ayrıntılı anlatılmıştır.

Murde (Farsça)	→	Cansız (Farsça)
Sad sâle (Farsça)	→	Yüzyıl (Türkçe)
Hak (Arapça)	→	Azîmü’ş-şân (Arapça)
Be-cüz (Arapça)	→	Gayrı (Arapça)

Beyitte yine genişletilmiş tercüme üslûbu görülür.

Yirmi üçüncü beyit:

KM 23	Şâni’i k’ez- tîn selâtîn mî-koned Necm rā recm-i şeyâtîn mî-koned	ST 23	Bu Hudâ-yı lem-yezel tînden selâtîn halk ider Necm atıldıkda şeyâtîn -i melâ’in harḳ ider

Kaynak metinden Arapça *tîn*, *selâtîn*, *necm* ve *şeyâtîn* kelimeleri aynen alınarak tercümeyle aktarılmıştır.

Sâni’ (Arapça)	→	Hudâ-yı lem-yezel (Farsça-Arapça)

Bu beyit de genişletilmiş tercüme örneğidir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar			
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Arapça kelimeler	Hamd, rûh, tûfân, Nûh, kahr, kavm, ‘Âd, izhâr, seher, Lût, hasm, Kâdir, Kayyûm, Dâvûd, Süleymân, Yûnus, tennûr, taht, devlet, tîn, selâtîn, necm, şeyâtîn		23
Kaynak metinden tercüme metne aynen aktarılan Farsça kelimeler	Gülzâr, mûm, tâc, cân, sincâb, semûr, kemhâ, cihân, şâh		9
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde farklı bir Arapça kelime ile karşılanması	Âdem→Sûret Necât→Halâs Lutf→Kemâl-i kudret Halîl→İbrâhîm Înâyet→murâd Sâbir→Eyyûb Nimet→mâl	Sultân→Mâlikü’l-mülk Hak→Azîmü’ş-şân Cüz→gayrı Sâni’→(Hudâ-yı) lem-yezel	11
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde farklı bir Farsça kelime ile karşılanması	Bâd→rüzgâr Hemyân→kîse		2
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Arapça kelime ile karşılanması	Hudâ→Hak Demîd→nefh (itdi)	Âhen→pûlâd Ten→cism	13

	Fermân→murâd Sezâ→helâk Ân→(ol) Azîmü's-şân Hudâvend→Kahhâr	Erre→minşârî Der-demî→ân-ı vâhid Vîrân→helâk Genc→hazîne Û→Hak	
Kaynak metindeki Farsça kelimenin tercüme metinde Türkçe kelime ile karşılanması	Moştî→bir avuç Hâk→toprak Tîr→ok Peşşe→sivrisinek Seng-i hârâ→yalçın kaya Kirmân→kurt Bende→kul Ser→baş Zer→altun Du sad→iki yüz Nân→etmek	Brehne→çıplak Bester→döşek Hâk→toprak Yah→buz Dehân→ağız Murg→kuş Mâhî→balık Bendegân→kul Bî-peder→babasız Ferzend→oğul Murde→cansız Sad sâle→yüz yıl	23
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde Türkçe kelime ile karşılanması	Nâka→deve Kef→el Hût→balık Hevâ→gök	Tarfetü'l- 'aynî→bir anda Mehd→beşik	6
Kaynak metindeki Arapça kelimenin tercüme metinde Farsça kelime ile karşılanması	Nâr→âteş 'âlem→cihân		2
Aynen aktarılan Arapça-Farsça ikileme	Zîr ü zeber Dîv ü perî		2

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleriyle karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 62'dir. Bunlara Türkçe kelimelerle verilen karşılıklar ise toplamda 29'dur. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Mütercim tercümesinde farklı bir kelime kullandığında, tercihi yine çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimelerden yana olsa da Türkçe kelime tercihi de azımsanmayacak orandadır.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil

Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	62	%68
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	29	%32
Toplam	91	%100

Yukarıdaki tablolarda da görüleceği üzere on sekizinci yüzyılda Türkçe kelime kullanma oranı biraz yükselmiştir.

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Tevhîd bölümünde bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği bir örnek bulunmamaktadır.

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Tab'î, bir nebze kadar kullandığı veznin de zorlamasıyla, genişletilmiş tercüme üslûbuna yönelmiştir. Bunun sonucunda her beyitte kaynak metinde yer almayan kelimeler tercüme eklenmiştir. Bu yönüyle tüm beyitler serbest tercüme edilmiş sayılabilir. Tercümenin farklı kabul edilmesi için de bu eklemeler baz alınacak olsaydı tüm beyitlerin bu başlık altında değerlendirilmesi gerekirdi. Oysa farklı tercüme edilen beyitleri tespit etmede baz alınan ölçü beytin havi olduğu mana olmuştur. Kaynak metindeki anlam, konunun özünden uzaklaşmadan ama detaylara inilerek tercüme aktarıldığından, tevhîd bölümünde farklı tercüme edildiği düşünülen beyit tespit edilememiş, arada varolan farklılıkların tercüme üslûbundan kaynaklandığı yönünde değerlendirme yapma gereği doğmuştur.

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Pendnâme'de bulunan cinas sanatlarından yalnız biri tercüme metinde de uygulanmıştır. Söz konusu beyit ve tercümesi şöyledir:

KM	Ser çe ârâyî be-destâr ey peser	TT	Başını zeyn itme altun servili destâr ile
244	Ger tevânî dil be-dest âr ey peser	326	Âdem isen bir gönül yap tuta dest ar ile

Kaynak metinde cinas yapılan diğer beyitlerin tercümesinde aynı cinasa rastlanmasa da, tercüme metinde cinas sanatı bulunan başka beyitler vardır.¹ *Pendnâme*'de iki beyitte rastlanan iştikak sanatından biri tercümede de bulunmaktadır.²

¹ Bkz. Tudağıyla er yanında hoş güler **yüz** gösterür/ Dışleriyle ıştırır zaḥmı aña **yüz** gösterür (TT 123); Gönlini çek bu cihândan ki olasin ten-**dürüst**/ Arama dünyâyı aşla diñle sözüm sen **dürüst** (TT 138); Her baḥilde bellüdür bil âşikâre üç **nişân**/ Anları bir bir deym sen idegör ḥâtır-**nişân** (TT 645).

² Bkz. Cümle 'âlî şeyleriñ a'lâsı aḥlâk-ı ḥamîd/ Cümle **ḥalk ḥulka** ḥasen zâta olur dost ey vaḥîd (KM 471/ TT 491)

Ayet iktibaslarına bakıldığında ise kaynak metinde yapılan iktibaslardan biri hariç¹ tamamının² tercüme metinde de yapıldığı tespit edilmiştir.

9.5. *Gülşen-i Aḥbâr*'a Dair Genel Bir Değerlendirme

Tab'î, *Gülşen-i Aḥbâr* adını verdiği *Pendnâme* tercümesini, kaynak metinden farklı olarak *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde kaleme almıştır. Bu araştırmaya konu olan tercümeler arasında farklı bir vezinde tercüme edilen tek metindir. Nazım biçimi ise yine mesnevi olmuştur. Kaynak metin 79 bölüm ve 853 beyit iken *Gülşen-i Aḥbâr* 78 bölüm ve 847 beyittir. Kaynak metindeki bazı bölümler tercüme metinde yoktur.³ Tercüme metinde bölümlerin sıralaması kaynak metin ile farklılık gösterir, aynı şekilde ilerlemez. Aralarda tercüme edilmeyen beyitler bulunduğu gibi Tab'î tarafından eklenen beyitler de bulunur. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Tab'î'nin farklı bir *Pendnâme* nüshasını kaynak metin olarak kullandığı, gerekli gördüğü yerlerde konuyla bağlantılı eklemeler yaptığı söylenebilir.⁴

Tercümede Tab'î'nin telif sebebine dair bilgi edinilebilecek tek yer, yazmanın başına düşülen kayıttır. Çok fazla bilgi içermeyen kayıtta mütercim, muhitindeki okurların isteği neticesinde tercümeyle kaleme aldığını söyler. Buradan çıkarılabilecek netice ise tercümenin eğitim için kaleme alınmadığı hususu olmaktadır. Muhatap kitlenin dil öğrenme gayesi olmadığından, mütercim daha serbest hareket edebilmiş ve de önceliği anlamı ve bilgisini aktarmaya verebilmiştir. Bunu yaparken eserin tercüme olduğunu unutmuyarak kaynak metne bağlılığını sürdürmüştür.

Tercümenin diline bakıldığında Tab'î'nin Türkçe kelime kullanma oranının diğer tercümelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ortak dil hazinesine ait Farsça kökenli kelimeleri daha az kullanan mütercim, tercümesinde ağırlıklı olarak Arapça kökenli kelimelerden istifade etmiştir.

Aruz ve kafiye açısından tercüme değerlendirilmek istendiğinde ilk başta kaynak metinden farklılaşan vezin hususu karşımıza çıkar. Fazladan bir tef'ile kullanmanın mütercimin işini kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı tartışılır. Belki fazladan kelime kullanma şansı olduğu için daha rahat tercihler yapabildiği söylenebilir. Ancak diğer taraftan o

¹ KM 28. beyitte Enbiya/ 107. ayet iktibası, karşılık gelen 26 numaralı tercüme beyitte yoktur.

² KM 44/ TT 43 (Rahman/ 41); KM 48/ TT 47 (Zümer/53); KM 649/ TT 669 (Tegâbün/ 15); KM 698/ TT 706 (Kasas/ 76).

³ Kaynak metindeki 25 (3 beyit) ve 64 (3 beyit) numaralı başlıklar tercümede tespit edilememiştir.

⁴ Tercümeyle eklenen bölümler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hamada, "Siyâhizâde Ali Efendi ve *Gülşen-i Aḥbâr* Adlı Pend-i Attâr Tercümesi," 59-70.

fazladan kelime kısmını tercüme boyunca doldurma zorunluluğunun bu kolaylığı nötrlediğini söylemek de mümkündür. Eklenen bu tef'ilenin, tercümenin kaynak metne içerik açısından bağlılığını yer yer azalttığı hususu da ayrı bir meseledir. Netice itibarıyla Tab'î'nin tercümesinde vezin problemi olan çok az sayıda beyit bulunması, az sayıda aruz kusuruna rastlanması ve yine az sayıda kafiye kusurunun gözlemlenmesi sonucu, tercümenin aruz ve kafiye açısından başarılı olduğu söylenebilir.

Tercümeyi neşreden Hamada, bu eserde birebir, serbest ve tahte'l-lafz tercüme edilen örnekler olduğundan mütercimmin bir değil, birkaç çeşit tercüme usûlü uyguladığını söylemiştir.¹ Tahte'l-lafz tercüme için verilen örneklere bakıldığında bu örneklerin geleneksel tasnife göre mealen tercüme olarak değerlendirilebileceği görülmüştür. Tercümede kaynak metne göre dört hecelik bir fazlalığın varlığına rağmen kaynak metin birçok beyitte birebir tercüme edilebilmiştir. Bunların dışında kalan ve kaynak metinde olmayan kelimelerin eklendiği tercümelerin ise serbest tercümeden ziyade genişletilerek yapılmış tercüme olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Yine bu şekilde tercüme edilmiş bazı beyitlerde bazen kaynak metinde verilmeyen bilgiler verilmiş, konu daha net anlaşılır hâle getirilmiştir. Bu aktarım sırasında Tab'î'nin tekit ve mübalağaya eğilimli üslûbu dikkat çekmektedir. Kaynak metinde anlatılan konu üzerinde bazen daha fazla duracak şekilde bir tercüme söz konusuysa, bazen de anlatılan konunun büyütülerek veya abartılarak aksettirildiği hissedilir.

Netice itibarıyla tercümenin *mealen ve tevsien tercüme* usûllerine mutabık olduğu görülür.

---

¹ Hamada, 108.

10. YEMEZZÂDE'NİN *TERCÜME-İ KİTÂB-I PEND-İ ATTÂR* ADLI TERCÜMESİ

Koca Rüşdî, Semizzâde ve Yemezzâde lakaplarının¹ kayıtlara geçtiği bilinen Şeyh Süleymân Rüşdî Efendi, manzum *Pendnâme* tercümesini 1235/ 1820 yılında kaleme almış ve tercümesine özel bir isim vermemiştir.

Tercüme, 37 bölüm ve 809 beyitten müteşekkil olup besmeleyle başlayan mensur bir mukaddimeye sahiptir. Ardından besmeleyle beraber önce Farsça beytin sonra tercümesinin verildiği bir düzen içerisinde ilerler.² Giriş bölümünde din büyüklerini ululama bölümüne ait başlık ayrıca yazılmamıştır. Konunun işlendiği bölüm kaynak metnin neredeyse yarısı kadar bir başlık sayısına sahiptir. Tercüme edilmeyen birkaç bölüme, eklenen ve eksiltelen beyitlere, bazı bölümlerin kaynak metinden farklı konumlanmasına bakılarak Yemezzâde'nin kullandığı kaynak metnin bizim kullandığımız kaynak metinden farklı bir nüsha olduğu anlaşılmaktadır.

Metni neşreden Çalık, tercüme edilen beyitlerde pek çok çeviri hatasının bulunduğunu söyler ve bu sebeple Yemezzâde'nin çok iyi Farsça bilmediği kanısına varır. Ayrıca bir 19. yüzyıl eseri olmasına rağmen Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılan kelimeleri ve ekleri içermesi dolayısıyla dil çalışmalarına kaynak olarak kullanılabileceğini söyler.³ Levend'in tercüme türlerine dair yaptığı sınıflandırmayı tezinde zikreden Çalık, Yemezzâde'nin tercüme usûlüne dair herhangi bir yorumda bulunmamıştır.⁴

---

¹ Çalık, "Yemezzâde Süleymân Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi," 14.

² Çalık'ın neşrettiği eserin yazma nüshasına çevrimiçi ulaşılabilir. Bkz. Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Özel Koleksiyonlar ve Arşivler, Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i 'Attâr, MS 181/ No.109. Erişim 11 Ocak 2024,

<https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/MC/id/159819/rec/2>.

³ Çalık, "Yemezzâde Süleymân Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi," 241.

⁴ Çalık, 2.

10.1. Vezin ve Kafiye

Tercümede kaynak metin veznine ve nazım biçimine sadık kalınmıştır. Vezin kusurları sayıca az olmasına rağmen¹ vezni koruyabilmek için yapılan zihaf ve med² uygulamaları metnin keyifle okunmasını zorlaştıracı türdendir.

Tercümede vezin gereği sıkça imaleye başvurulmuştur. Yer yer zihaf³, med, sekt ve vasl uygulanarak metnin vezne uygunluğu sağlanmıştır. Metnin geneline bakıldığında sayıca kayda değer aruz kusuruna rastlanmasa da metnin akıcılığı ve okunurluğu yüksek değildir. Bu yorumu yapmamızda, tercümede Çalık'ın söylediği gibi Aydın ağzının kullanılmış olmasının etkisi olabilir.

Yemezzâde, tercümenin yarısından fazlasında kaynak metnin kafiyesini oluşturan kelimelerden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. 809 beytin 139'unda kafiye kusuru tespit edilmiştir ve kusurlar Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelelere özgü değildir. Aruz ve kafiye kusurları sayıca az olsa da metin edebî yönüyle zayıftır ve zevkle okunacak bir tercüme olduğunu söylemek güçtür.

10.2. Tercüme Metnin Bölümleri

Yemezzâde'nin tercümesi 809 beyit olup esas aldığımız kaynak metinden 44 beyit eksiktir. 8, 25 ve 64 numaralı bölümler kaynak metinde olduğu halde Yemezzâde'nin tercümesinde bulunmamaktadır.⁴ 41. bölümdeki beyitler de kaynak metnimizle paralellik göstermemektedir.⁵ Bizim esas aldığımız kaynak metin ile Yemezzâde'nin esas aldığı kaynak metin bölümlerinin konumları da bazı yerlerde birbirinden farklıdır.⁶ Bu veriler Yemezzâde'nin tercüme ettiği *Pendnâme* nüshasının, De Sacy neşrinde esas alınan nüshadan farklı olduğunu göstermektedir.

¹ Yapılan metin tamirleri ve aruz uygulamalarının ardından vezne uymadığı tespit edilebilen 18 beyit olmuştur. Bu beyitlerin numaraları şunlardır: 194, 225, 232, 235, 244, 273, 284, 334, 337, 453, 457, 551, 621, 626, 633, 691, 714, 721.

² Özellikle tek kapalı hece şeklinde okunması gereken kelimeleri vezin gereği bir buçuk hece saydığı kelimeler bu bağlamda örnek verilebilir: 131 ve 146. beyitlerde *fâriglik* kelimesinin ikinci hecesinde bu tür bir med uygulanmıştır. Diğerleri için bkz. 165: *ahret*den/*şöhret*den, 168: *nâ-keslik*, 190: *hem-râh*, 242: *cehlet*den, 322: *ekmek/dutmak*, 417: *mel'ûn*, 636: *hem-râh*.

³ Usûlüne uygun yapılan zihaf örnekleri için bkz. 82, 97, 101, 116, 430, 682, 711...

⁴ Tercüme edilmediği tespit edilebilen beyitler şunlardır: KM 39, 67, 111, 115, 136, 185, 353, 382, 398, 528, 532, 622, 644, 722, 723, 814.

⁵ Tercümede esas alınan kaynak metnin 413. beytinden 446. beyte kadar olan kısmı ile De Sacy neşrinde 41 numaralı başlığa denk gelen bölüm farklılık arz etmektedir.

⁶ De Sacy neşrine göre 18. bölüme denk gelen başlıktan sonra Yemezzâde'de 26. bölüme geçilmiş, 34. başlığa kadar bu şekilde ilerlendikten sonra tekrar 19. başlığa dönülüp oradan devam edilmiştir.

Tercüme mensur bir mukaddimeyle başlar. Allah’a hamd ü sena ve Hz. Peygamber’e salâtın ardından kendini tanıtan Şeyh Süleymân Rüşdî, eserin sebep-i telifine dair birkaç söz söyledikten sonra dua edip istinsah tarihini kaydederek *Pendnâme* tercümesine geçer.

Tercümedeki beyit sayıları, *Pendnâme* ile karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir.

	Pendnâme	Terceme-i Kitâb-ı Pend-i ‘Attâr
Mukaddime	-	Mensur
Tahmîd ve Tevhîd	25	25
Naat	9	10
Din büyüklerini ululama	6	5
Münâcât	12	12
Konunun işlendiği bölüm	795	752
Hâtime	6	6
Mütercim hâtimesi	-	8
Toplam	853	817

10.2.1. Giriş Bölümü

Yemezzâde tercümesine mensur bir mukaddime ile başlar. Mukaddimede hamd ve salât u selamdan sonra adını, Aydın’ın Yenişehir kazasına bağlı Karacasu kasabasından olduğunu ve Farsça yazılmış olan Şeyh Attâr’a ait *Pend-i Attâr* adlı nasihat kitabını, her ne kadar tafsilatlı şerhleri mevcut olsa da, remel bahrinde ve mesnevi nazım biçiminde tercüme etmek istediğini anlatır. Tercümeyi kendisinden geriye bir yadigâr bırakma niyetiyle kaleme aldığını ve maksadının sanatını göstermek değil, bu vesile ile hayırla yâd edilmek ve okuyanların hayır duasıyla kurtuluşa erebilmek ümidi olduğunu söyler.

Mukaddimede dikkat çeken hususlardan ilki mütercimin kendisinden önce yapılmış şerhlerden haberi olduğunu söylemesi ancak manzum tercümelerden bahsetmemesidir.

“... şâhibü’n-nuşh ve’l-pend eş-Şeyh ‘Attâr kıddise sırruhu’l-muhtâr hazretlerinin eşer-i hâme-i dil-nüvâzları olan Pend-i ‘Attâr nâm kitâbü’l-manzûmetü’l-Farisiyyü’l-‘ibâre nüsha-i pür laṭifleri lisân-ı Fârisi üzere olmağla **gerçi kitâb-ı mergûbuñ mensûr şerhleri her ne kadar mevcûd ve mufaşşal ise dahı** haddimizden bîrûn yine kendi vezni baḥr-i remelde

müseddes reftâr-ı meşnevî üzere mevzûn u mukâffâ tercümeyle murâd olunup...”¹

Mütercimim *Pendnâme*’nin şerhlerinden haberinin olup manzum tercümelerinden haberdâr olmaması pek mümkün görünmemektedir. Nitekim devamında “*bu eşerden ğaraż ‘arz-ı hüner olmayup*” ibaresinin geçtiği bir cümle kurması, edebî yönden kendine güvenmediğini, belki de önceki manzum tercümeleri zikrederse rakipler zümresinde sayılabileceği endişesi taşıdığını gösteren bir işaret sayılabilir.

Edebî bir iddiada bulunmayan Yemezzâde, Necâtî Bey’e ait meşhûr “*Dilberde murâd ân olur endâm değildir/ Keyfiyyet olur meyde ğaraż câm degildir*” beytini de alıntılararak önemli olanın şekil değil söylenmek istenen söz olduğunu ima eder. Yemezzâde’nin bir tarikat şeyhi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, eserin edebî yönünün kendisi için gerçekten de önemli olmadığı söylenebilir.

Eseri, hayırla anılmasına vesile olması niyetiyle kaleme aldığını, okuyanların hayır dualarının kurtuluşa ermesine sebep olabileceği ümidiyle bu işe başladığını² kaydeden Yemezzâde’nin telif sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Eseri mevzun ve mukaffa tercüme etmiş olmak.
- Ardında bir iz bırakabilmek.
- Okuyanların hayır duasıyla manevi mertebesini yükseltebilmek.

Yemezzâde, bu mukaddimeden sonra tercümeyle başladığı zaman olan 1235 (1820) yılı Cemaziyelevvel ayını tarih düşerek tercümeyle başlar.

a) Tahmîd ve tevhîd

Kaynak metinde ve tercümede bu bölüm 25 beyittir.

b) Naat

Hiz. Peygamber’in övüldüğü bu bölümün başlığı “*Der-na‘t-ı Nebî/ Fî medh-i Muḥammed-i Ekrem*” şeklinde hem Farsça hem de Arapça atılmıştır.

Kaynak metinde 9 beyit olan bölüm tercümede on beyittir. Eklenen beyit, Farsça aslıyla beraber aşağıda verilmiştir:

YT 33 Hem Hüseyn ü hem Ḥasan ân du imâm

¹ Çalık, “Yemezzâde Süleymân Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi,” 63.

² “...ağrâz-ı şaḥîḥimiz hemân bu bahâne birle ḥayr ile tezkîre niyyet olunup ve zâkirînin zıkr-i ḥayr-ḥ âhlaruyla belki bâ‘iş-i necât-ı ‘an berzaḥâti’l-ma‘nevî olunur arzûsıyla bed’ ü itmâm olunmuşdur.”

Ḳurretü'l-‘ayneyn-i sulṭān-ı kirām

Ol Hüseyn ile Ḥasan iki imām

Ḳurretü'l-‘ayneyn-i sulṭān-ı kirām

İkinci mısra tercüme metne aynen aktarıldığı gibi, ilk mısrada da Türkçeye çevrilen bağlaç ve sayı dışında bir değişiklik yapılmamıştır.

c) *Din büyüklerini ululama*

Tercüme metinde ayrı bir başlık atılmadan 36. beyit itibarıyla bu bölüme geçilmiştir. Kaynak metinde 6 beyit olan bu bölüm, tercümede 5 beyittir ve tercüme edilmeyen beyit, diğer mezhep imamlarının adının geçtiği şu beyittir:

KM 39 Şāfi‘î İdrīs ü Mālīk bā-Züfer

Yāft zı-ışān dīn-i Aḥmed zīb ü fer

d) *Münâcât*

Kaynak metinde 12 beyit olan bölüm, tercümede aynı şekilde 12 beyit olarak tercüme edilmiştir. Kaynak metindeki 45. beyit ve tercümesi, yazma nüshanın derkenarında sah kaydıyla verilmiştir. Mütercim, münâcât bölümünün bitişiyle beraber asıl konunun işlendiği bölüme geçer.

10.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Konunun işlendiği bölüme geçişte kaynak metindekinden farklı bir başlık atılmıştır. “Der-ḳıṭ‘a-yı naṣīḥat ve *le in şekertum le ezidennekum*” şeklindeki başlığın ilk kısmında “Nasihat bölümü” anlamına gelen Farsça başlığın yanında bir ayet¹ zikredilmiştir. Şükür içerikli bu ayetin bölüm başlığı olarak seçilmesi, muhtemelen ilk mısranın “*Akıllı kimse şükredendir*” anlamında olmasından dolayıdır.

Konunun işlendiği bölümde kaynak metinde 74 bölüm başlığı bulunurken tercümede 31 bölüm başlığı vardır.² Yani tercümede atılan başlık sayısı, kaynak metinle aynı sayıda değildir.

	Kaynak Metin (De Sacy)		Yemezzade
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefis-i emmâre	4	Der-ḳıṭ‘a-yı naṣīḥat ve <i>le in şekertum le ezidennekum</i>
6	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmûşî	5	Ḳıṭ‘a berâyi naṣīḥat-ı ân tâlib-i Hüdâvendigâr râ
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i îmân	6	Ḳıṭ‘a der-naṣīḥat berâyi ehl-i îmân

¹ İbrahim/ 7: “Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim.”

² Yemezzâde’nin konunun işlendiği bölümde attığı başlıkların çoğu hatalı okunmuş gibidir. Bazı düzeltmeler yapmaya çalışsak da yazma nüshaya erişimimiz olmadığından yine hatalı olabilir.

8	Der-beyân-ı asl-ı î mân	7	Der-kıt'a berâyi çâr haslet-i dâd-rân-est
9	Der-sîret-i mülûk	8	Der-nasîhat berâyi çâr çiz âmed
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	9	Kıtâ der-nasîhat-ı çâr çiz-est bâ-hatar
11	Der-beyân-ı çâr çiz ki ender-vey hatar boved	10	Der-kıt'a-yı dîger mezemmet-i dehr-i dîn
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	11	Berâyi der-kıt'a-yı î n nasîhat dâniş nezdîk hûş
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	12	Kıt'a-yı çâr çiz-i âsâr-ı bedbahtîyân
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	13	Der-nasîhat-ı çâr çiz-i nîkû sirişt
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	14	Der-nasîhat-ı çâr çiz-i nev'-i dîger
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefis ü terk-i dünyâ	15	Der-kıt'a-yı çâr çiz âmed berâyi hubter
17	Der-mücâhede-i nefis	16	Der-nasîhat-ı çâr çiz-i bî-bekâ
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	17	Der-kıt'a-yı nasîhat-ı çâr çiz
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	18	Kıt'a der-nasîhat-ı çâr çiz ez-çâr çiz
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	19	Der-kıt'a nasîhat-ı alâmet-i çâr çiz
21	Der-beyân-ı âkîbet-endîşî	20	Kıt'a-yı çâr çiz der-sıfat-ı eblehân
22	Der-beyân-ı akl u âkilân	21	Kıt'a der-nasîhat-ı çâr çiz-i ber-şikest
23	Der-sıfat-ı restgârî	22	Der-kıt'a-yı nasîhat-ı çâr çiz ez-hatâhâ
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te'âlâ	23	Der-kıt'a-yı çâr çiz ez-atâyâ-yı kerîm
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	24	Der-kıt'a-yı penc çiz der-sebeb-i izdiyâd-ı ömr-i merdum
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	25	Der-kıt'a-yı nasîhat-ı penc çiz-i dîger
27	Der-alâmet-i müdbirî	26	Der-kıt'a-yı çend haslet-i horî be-rûy
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâştên ne-bâyed	27	Der-kıt'a-yı şîş çiz mî-âyed be-kâr
29	Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i dîger râ mî-zâyed	28	Der-kıt'a ne-yâbed penc çiz ez-penc hiç
30	Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred	29	Der-kıt'a nasîhat-ı se alâmet
31	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i dîger tamâm bâşed	30	Der-kıt'a nasîhat-ı restgâr u se kâr
32	Der-beyân-ı çâr çiz ki ân-hâ râ bâz-gerdâniden mehâl est	31	Der-kıt'a nasîhat-ı çâr çiz ez-kerâmât
33	Der-sıfat-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i dîger mî-âyed	32	Der-nasîhat-ı marifet hâsıl kon ey cân-ı peder
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çiz ez-çâr çiz	33	Der-kıt'a nasîhat-ı se alâmet-i behr-i ahmakân
35	Der-beyân-ı çâr çiz ki âdemî râ şikest âred	34	Der-kıt'a se haslet hest fâsıkân
36	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-hatâhâst		
37	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-atâhâ-yı Hudâst		
38	Der-beyân-ı çâr çiz ki 'omr râ ziyâde mî-koned		
39	Der-beyân-ı penc çiz ki 'omr ez-û be-kâhed		
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rîzed		
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed		
42	Nasâyih		
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd		
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered		
45	Der-beyân-ı şîş çiz ki be-kâr âyed		
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-îşân ne-y-âyed		
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet		
48	Der-beyân-ı restgârî		

49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak üst		
50	Der-çehâr haslet ki terk kerden mî-bâyed		
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân		
52	Der-beyân-ı ma‘rifetullâh		
53	Der-beyân-ı verâ‘		
54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet		
55	Der-beyân-ı ta‘zîm-i mihmân		
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak		
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık		
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî		
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl		
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten		
61	Der-beyân-ı kanâat		
62	Der-beyân-ı sehâvet		
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârâ-yı şeytân est		
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil		
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık		
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî		
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet		
68	Der-beyân-ı sadaka dâden		
69	Der-nasâyıh		
70	Der-beyân-ı sabr		
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd		
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve iztinâb-ı ehl-i zulm		
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed		
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyıh-ı dîger		
75	Der-beyân-ı sıla-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân		
76	Der-beyân-ı fütüvvet		
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân		
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet		

Kaynak metindeki on beyitlik 8. bölüm (Der-beyân-ı asl-ı îmân), üç beyitlik 25. bölüm (Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst) ve yine üç beyitlik 64. bölüm (Der-alâmethâ-yı saht-dil) tercüme metinde bulunmamaktadır. Tercümedeki 420 ilâ 425. beyitlerin kaynak metindeki karşılığı da tespit edilememiştir.

Bölümlerin ilerleyişi kaynak metinle bazı noktalarda farklılık göstermektedir.¹ Yemezzâde’nin tercüme ettiği nüsha, *Pendnâme*’nin başka bir versiyonu olmalıdır. Yine de yukarıda zikredilen farklar ve kaynak metinde olmadığı hâlde tercümede bulunan bazı beyitler dışında iki nüsha arasında tercümeyi takip etmeyi engelleyecek büyüklükte bir fark bulunmamaktadır.

¹ Kaynak metindeki bölüm sıraları tercümede şu düzenle ilerlemiştir: ....17, 18, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 35, 36,...

Konunun işlendiği bölüm toplamda 752 beyittir ve 802. beyitle beraber bu bölüm sona erer.

10.2.3. Hâtime Bölümü

Yemezzâde kaynak metinde Attâr'a ait 6 beyitlik hâtime bölümünü yine 6 beyitle tercüme ederek *Pendnâme*'nin tercümesini tamamlamıştır. Ferağ kaydıyla tercümesini 1235/1820 yılı Cemaziyelâhir ayında tamamladığını bildiren Yemezzâde, tercümesinin sonunda adını, lakabını ve memleketini yine zikretmiştir. Sonrasında da tercümeyi bitirdiği zamanı 8 beyitlik bir tarih kasidesi yazarak kaydetmiştir. Yemezzâde bu kasideye tercümeyi bitirebildiği için Allah'a hamd ederek başlamış ve Attâr'ın eserini överek tercümesini tamamlamıştır.

10.3. Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i 'Attâr'da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Yemezzâde'nin tercümesi, kaynak metin kafiyesine bağlı kalma oranını tespit için incelenecektir.

10.3.1. Kafiyelerin tercüme biçimleri

Yemezzâde tercümesinin yaklaşık yüzde 70'inde kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanmıştır.

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Eser, tercüme edilen Farsça metinle beraber verildiğinden, tüm beyitler karşılaştırılmıştır.¹ 809 beytin 203'ünde kaynak metindeki kafiye kelimesi olduğu gibi aktarılmış, varsa ekler ve redifler Türkçeye çevrilmiştir. Örnekleri aşağıda görülebilir:

KM 74	'Âqilân râ pişe hāmūši boved Pişe-i cāhil ferāmūši boved	YT 74	'Âqiliñ evşâfi hāmūši olur Cāhiliñ de kim ferāmūši olur
116	Her ki dāred dāniş u 'aql-ı temiz Ehl-i 'aql u 'ilm râ dāred 'aziz	102	Her kim 'ilm u 'aql duta hoş temiz Ehl-i 'aql olan tutar 'ilmi 'aziz
166	Ey ki der-ber mî-keşi peşmîne râ Pāk sâz ez-kibr evvel sîne râ	151	Ol ki ber-düş idiser peşmîne ye İde pāk kibriñden evvel sîne ye ²

¹ Verilen kaynak metin numaraları beyitlerin De Sacy neşrindeki karşılıklarına ait numaralardır.

² Mütercim kafiye kelimelerini *peşmîneyi/sîneyi* şeklinde yazsaydı anlam daha doğru olurdu. Çalık'ın çalışmasında belirttiği tercümede Aydın ağzına özgü kullanımdan dolayı olabileceği için metnin genelinde olan bu dil özelliğini tercüme hatası olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır.

215	Mer tu rā ān kes ki ferdā cān dehed	199	Saňa ol zāt ki meger kim cān virir
	Ġam me-ħor āħir yekī leb nān dehed		Ġam yeme āħir dilimce nān virir
322	Ġıll u ğış bo'g-zār ü çün zer pāk şev	232	Ġıll u ğış koy da zer gibi pāk ol
	Piş ez-ān ki ħāk gerdī ħāk şev		Ĥāk olasın andan önce ħāk ol

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Mütercim 59 beytin bir mısrasında kaynak metin kafiyesini olduğu gibi alıp kullanırken diğer mısradaki farklı bir kelime seçmiştir.

Aşağıda verilen ilk örnekte, mütercimin kafiye kelimesini, (bu beyitte) -a kadar anlamında kullanılan Farsça ön ek ile beraber tercüme aktardığı görülmektedir.

KM 178	Ger 'imāret rā berī ber-āsumān	YT 163	Ger sarāyı yapasın ber-āsumān
	'Āķıbet zīr-i zemīn gerdī nihān		Şaķlanursın zīr-i ħāl içre hemān
211	Hest şeytān ey berāder düşmenet	195	Ey karındaş düşmeniñ şeytān seniñ
	Ġıll u āteş ħ'āhed ender- gerdenet		İster oddan ħalkayı ol gerdeniñ
263	Rūy-i cennet rā kocā bīned baħīl	327	Ķande görür rüy-i cennātı baħīl
	Peşşei ūftāde ender-pāy-ı pīl		Bir siñek fil ayağı altın düşdi bil
279	Her ki rā 'aql est u dāniş ey 'azīz	341	Her kimün var 'aql u 'ilmi ey 'azīz
	Dūr bāyed būdeneş ez-ĉār ĉīz		Dört şeyden dūr gerekdir kim temīz
313	Ĥamd-i Ĥaķ rā ber-zebān bisyār dār	378	Şükr-i Ĥaķķı çok dut dil üzre var
	Tā şevī ez-nār-ı ħurmen restgār		Nār-ı ħirmāndan olasın restgār

Yemezzāde diğer mısradaki kafiye kelimesini 13 beyitte Türkçe, kalan 46 beyitte Arapça-Farsça kelimelerden seçmiştir.

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Yemezzāde kalan 547 beyitte kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır.

KM 186	Ber-hevā-yı ħod ĳadem her k'ū nihād	YT 170	Kim hevāsı üzre başmışdır ĳadem
	Mī-tevāned kerd bā-nefsek cihād		Nefs ile oldı mücāhid bi'l-kerem
324	ĉār ĉīz āmed nişān-ı müdbirī	235	Geldi dört şeyden nişān kötü ħūy
	Yād ğireş ger tu rūşen ħātīrī		Ĥātīrında tut var ise fikr-i cūy
362	Şoĥbet-i nā-cins cān-kāhī boved	272	Şoĥbet-i nā-cins naķz-ı cān olur
	Cümle rā z'in ħāl āĝāhī boved		Cümle bu ħalden ki ħabīrān olur
397	Her ki ū istīze bā-sultān koned	306	Her ki pādīşāh ile ide 'inād

	Kār-ı ḥod rā ser-be-ser vīrān koned		İder işin ser-te-ser ḥarāb u yād
254	Şod ‘azīz Ādem çu istiġfār kerd	318	Ādem istiġfār ile oldı ‘azīz
	Ḥor şod şeyṭān çu istikbār kerd		Oldı ḥor kibr ile iblis ḥor tīz

Yemezzâde 182 beyitte Türkçe kelimelerle kafiye yapmış, 143 beytin de bir mısrasında Türkçe kafiye kelimesi kullanmıştır. Kafiye için kullanılan Türkçe kelimeler arasında yine *kişi/işi, kıl/bil, ola/bula, ile/bile, olur/bulur, eyleme/söyleme, sözi/yüzi, yol/bul* gibi sık rastlanan basit kelimeler yer alır. Aşağıda mümkün olduğu kadarıyla daha az görülen kelimelerle yapılan Türkçe kafiye örnekleri verilmeye çalışılacaktır. Zira kusurlu olmayıp da orijinal olan az sayıda örnek tespit edilebilmiştir.

KM 370	‘İlm rā bī-‘aql ne’t-vān kār best Pīş-i bī-‘aqlān ne-mī-bāyed nişest	YT 280	Bağlanamaz ‘ilmi ‘ağılsız bir iş Bī-‘ağıllar önün oğurma şavış
505	Ān ki ez-ḳahr-ı Ḥudā tersed besī Bī-gümān tersend ez-vey herkesī	466	Ḳahr-ı Ḥaḳ’dan çok ide ḥavf şol kişi Ḳorḳar andan şüphesiz erkek dişi
594	Ḥire ber-ḥ’ān-ı kesī mihmān me-şev Çün resed mihmān ez-ū pinhān me-şev	554	Olma ġayrīñ ni‘metin mihmān ḳonak Gele mihmān ḳaçma andan ḥoşça bak

Kafiye kelimelerinden birinin Türkçe, diğerinin Arapça-Farsça olduğu beyitler için şu örnekler verilebilir:

KM 269	Nefs ü dünyā rā rehā kon ey püser Bāz restī ez-belā vü ez-ḥaṭar	YT 333	Ḳurtulursañ nefis ü dünyādan oğul Olduñ ez-ḥavf u belā āzāde-dil
307	Zīki çeşm ez-ḥavf-ı Ḥaḳ be’g-rīsten Bāz der-āyāt-ı ü ni’g-rīsten	372	Ḥavf-ı Ḥaḳ’dan zīkr-i çeşm mātemdurur Hem daḥı ḳudretlerin bakmak olur
527	Tā tevānī dūr bāş ez-sūd-ḥ’ār Z’an ki hest ez-düşmenān-ı Kirdgār	488	Kim ribā yimege sa’y it ol ırak Düşmen-i Ḥaḳ’dandır anlar ittifāk

10.3.2. Kafiye kusurları

Yemezzâde’nin tercümesinin 139 beytinde kafiye kusuruna rastlanmıştır. Aşağıda bazılarının örnek olarak verildiği 72 beyitte kafiye yoktur ve ahenk ekler ve/veya rediflerle sağlanmıştır.¹

¹ Diğerleri için bkz. 5: o dem/subh dem, 12: odur/kılır, 17: giyer/gider, 18: yatır/sadır, 19: birbirin/işlerin, 60: sen/dünyeden, 76: söyleme/dime, 90: anın/dünyenin, 111: nisvâniyân/fi’liyân, 114: görünür/ olur, 119: güler/ider, 127: itmek/ölmek, 136: yoldan sana/andan sana, 139: boğazına/dâimâ, 141: isen/yesen, 161: komaz/bulamaz, 206: senin/dilin, 210: deveyim/tâirim, 224: yolda ola/gamda ola, 231: dolan/denilen, 234: dostlar ile/yıllar ile, 240: câhillere/ola, 251: yiyesin/göresin, 261: idine/pâyine, 292: olur/ne durur, 296:

Baħr-i luṭfuñ bî-nihāyetdir seniñ
Bî-ümîd şeytāndır ez-raḥmetiñ (YT 48)
Her ki ğıybetden dilin bağlamadı
Hiç ‘uķūbetden o kes ķurtulmadı (69)
Vakt-i taāt tîz reftâr ol yûri
Her işinden dehriñ âzâd ol yûri (227)
Şeylerin a‘lâsı a‘lâ hubdurur
Dost dutar halk eyü huylu kim olur (429)

51 beyitte revî harfinin bir mısradâ ekte, diğesinde kökte olduğı adı konulmayan kâfiye kusurunun olduğı görölür.¹

Ḥavflı yol puşudadır ḥarāmîler
Ḳalmayasın yolda al bir rāḥber (222)
Dedi şeytān ben azādım efḍalim
Tā kıyāmet oldu mel‘ûn baḥtı kem (315)
Ḳande ola tevbe-i bed-ḥüy ḳavi
Az olur baḥilde mürüvvet evi (758)

Tercümede, yine adı konulmamış kâfiye kusurlarından olan reviden önceki harflerin bir mısradâ sakın, diğesinde harekeli olduğı bazı beyitler bulunur.²

Sa‘y ider ol nuṭķını efşah ide
Vech-i ḳalbi ‘ākıbet ol cerḥ ide (79)
Ber-murādlık baş çeker bî-ḳaşdıġa
Ḥaṭ çeker yol eri eyü adlıġa (173)

---

eyledi/giydi, 302: zâhir olur/sem‘an olur, 322: ekmek/dutmak, 342: itmeye/kılmaya, 356: tutucı/olıcı, 395: âdemin/hâtırın, 404: kasdın ider/terkin ider, 411: sana/söyleme, 419: alıcı/görici, 420: olmaya/suyına...

¹ Diğeleri için bkz. 59: nefsinin/rehzenin, 60: sen/dünyeden, 65: püser/bezer, 67: kötû/huyu, 81: kişi/işi, 171: düzede/sûz ide, 209: sen/çeken, 215: çıkici/ucı, 249: ateş/yanmış, 272: cân olur/habîrân olur, 277: aklındandırur/görür, 280: iş/savış, 301: kişi/ateşi, 336: oğul/saymagıl, 339: özrini/seni, 358: zer/ilteler, 362: Hudâ/sana, 364: mu‘minân/cihân, 376: okumaklık olur/Hak olur, 399: korkıcı/güci, 416: çünkü sen/ yüz suyn ki sen, 434: sen/dileyen, 435: nâ-kesi/sorası, 437: sen/zamânedden, 440: püser/döner, 461: dūn/kâmilün, 477: idesin/sakın, 478: sen/nesneden, 493: olmaya/huya, 522: kesi/işvesi, 588: vefâ/ola, 590: sana/edâ, 595: sen/derbândan, 616: sen/olan, 626: şunun/mel‘ûnun, 637: olısar/nazar, 658: oğul/eylegil, 660: püser/çeker, 698: eyleme/tâzeleme, 722: yakın/nasîbin, 724: sen/andan, 751: senin/kimsenin, 752: tutasın/olasın...

² Diğeleri için bkz. 176: terkini/dirliğini, 192: zer/ıztırâr, 242: dostdan/cehletden, 300: kulı ol/ehli ol.

Bir de kafiye kelimelerinin aynı olup birinin bir mısırda olumlu, diğerinde olumsuz olduğu ya da soru eki veya başka bir ek aldığı birkaç beyit vardır. Sayıları az olduğundan aşağıda hepsi verilmiştir.¹

Fi‘l-i aḥsen sende biz mücrimleriz
Bizdedir ḥadsiz günāh biz mücrimiz (42)

Hışm idüp ba‘dehü kez̄m eylememek
Daḥı dördünci baḥillik eylemek (230)

Çün ki nāgāh dil üzre bir söz gidiser
Yā bir ok yaydan çıkup taşra gider (284)

Her ki eyü yā yaramaz iş ider
Bil ki cümle işi kendin idiser (299)

Kim fakirlik nicedir bilür misin
Saña diyem dut ḥaber sen bilesin (775)

10.3.3. Kafiye hususunun değerlendirilmesi

Yemezzâde’nin tercümesinde çevirisini yaptığı Farsça metin bulunduğundan, tüm metin kafiye açısından değerlendirilebilmiştir. Mütercim 547 beyitte, yani tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. Kaynak metin kafiyesini bir veya iki mısırda birden aynen tercümeyle aktardığı beyit sayısı ise toplamda 262’dir.

<i>Terceme-i Pendnâme’de Kafiye Kelimleri</i>		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	203	%25
KM kafiyesiyle bir mısırda aynı, diğerinde farklı	59	%7
KM kafiyesinden tamamen farklı	547	%68
Toplam	809	%100

Kafiye kelimelerine dil açısından bakıldığında Türkçe kelimelerle yapılan kafiyeyle sahip beyit sayısının yüksek olduğu görülür. Diğer tercüme metinlerdeki gibi Yemezzâde’nin tercümesinden de Arapça ve Farsça kelimelerin toplumdaki bilinirliğinin yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir.

¹ İder/idiser kelimeleriyle kafiye yapılmış 452 ve 768. beyitler mükerrer olmaması için örnekler arasında verilmemiştir.

<i>Terceme-i Pendnâme</i>'de Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	182	%22
Türkçe ile karışık	143	%18
Arapça-Farsça	484	%60
Toplam	809	%100

Tercüme kafiye açısından değerlendirildiğinde kafiye kusuru bulunan beyit sayısının, metnin neredeyse beşte biri kadar olduğu tespit edilmiştir. Mütercim, Türkçe kelimelerde olduğu kadar Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan kafiyelerde de kafiye kurallarına bağlı kalmadığı gözlemlenmiştir. Kendisinin de mukaddimede belirttiği gibi söylenen söze şekilden daha fazla önem vererek eseri tercüme etmiştir.

10.4. Kaynak Metin ile Tercüme Metnin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Pendnâme ve tercümesi, daha önce izlenen usûl üzere aşağıda karşılaştırılacaktır.

a) Tercüme Edilmeyen Beyitler

Kaynak metinde 25 beyit olan tevhîd bölümü tercümede de 25 beyittir ve bu bölümde tercüme edilmeyen bir beyit bulunmamaktadır.

b) Kelimelere Verilen Karşılıklar, Kelime Bazında Eklemeler-Eksiltmeler

Diğer metinlerde olduğu gibi tercümeyle aynen aktarılan kelimeler ile farklı kelimelerle verilen karşılıkların, tercümede eklenen veya eksiltelen kelimelerin gösterildiği bu bölüme ilk beytin incelenmesiyle başlanacaktır.

Birinci beyit:

KM 1   Hamd-i **bî-hadd** ân **Hudâ-yı pāk** rā   ŞT 1   Şükr-i **bî-hadd** ol **Hudâ-yı pāke** kim
             Ân ki **îmân** dād moştî **hāk** rā   Virdi **îmân** bir avuç ol **hāke** kim

Tercümeyle olduğu gibi aktarılan kelimeler Arapça *bî-hadd* ve *îmân* ile Farsça *Hudâ*, *pāk* ve *hāk* kelimeleridir.

Hamd (Arapça)	→	Şükr (Arapça)
Moştî (Farsça)	→	Bir Avuç (Türkçe)

Yemezzâde beyti birebir tercüme etmiştir.

İkinci beyit:

KM 2   Ān ki der-**Ādem** demîd ü **rûh** rā   ŞT 2   Ol ki **rûh**ı eyledi nefh **Ādem**’e
Dād ez-**tûfân necât** ü **Nûh** rā   Virdi **tûfân**dan **necât** **Nûh** ekreme

Arapça *Ādem*, *rûh*, *tûfân*, *necât* ve *Nûh* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Demîd (Farsça)	→	Nefh (eyledi) (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Ekrem (Arapça)

Beyit, kafiye ve vezin gereği eklenen sıfat görevindeki *ekrem* kelimesi dışında birebir tercüme edilmiştir.

Üçüncü beyit:

KM 3   Ān ki **fermân** kerd **ķahrēš** bād rā   ŞT 3   Ol ki bā-**ķahr** eyledi **fermân** yele
Tā sezāyî dād **ķavm**-i ‘**Ād** rā   **Ķavm**-i ‘**Ād**’ıñ virdi lâyıķın hele

Arapça *ķahr*, *ķavm* ve ‘*Ād* ile Farsça *fermân* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bād (Farsça)	→	Yel (Türkçe)
Sezâ (Farsça)	→	Lâyık (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Dördüncü beyit:

KM 4   Ān ki **lutf**-i ħ̣îş rā **izhâr** kerd   ŞT 4   Ol ki kendi **lutf**ın **izhâr** eyledi
Ber-ħalileş **nâr** rā **gûlzâr** kerd   Dostı üzre **nâr**ı **gûlzâr** eyledi

Arapça *lutf*, *izhâr* ve *nâr* ile Farsça *gûlzâr* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Halîl (Arapça)	→	Dost (Farsça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Beşinci beyit:

KM 5   Ān Ĥudâvendî ki hengâm-ı seher   ŞT 5   **Ķavm**-i **Lût**’ıñ itdi altın üst o dem
Kerd **ķavm**-i **Lût** rā zîr ü zı-ber   Ol ‘*Azîmü*’ş-şân efendi şubh dem

Arapça *ķavm* ve *Lût* kelimeleri aynen aktarılmıştır.

Hudâvend (Farsça)	→	‘ <i>Azîmü</i> ’ş-şân (Arapça)
Zîr ü zı-ber (Farsça)	→	Alt üst (Türkçe)
Hengâm (Farsça)	→	Dem (Farsça)
Seher (Arapça)	→	Subh (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Efendi (Türkçe)

Mısralar kaynak metne göre çaprazlama tercüme edilmiştir. Yani kaynak metnin birinci mısrasının karşılığı tercümenin ikinci mısrasındadır. Bu mısranın tercümesine efendi kelimesi eklenmiştir. Bir de beyitte kafiye kelimesi bulunmadığından tercümenin birinci mısrasına redif için dem kelimesi izafe edilmiştir. Bu iki kelime dışında beyit birebir tercüme edilmiştir.

Altıncı beyit:

KM 6	Sûy-i ü ḥaşmî ki tîr endâhte	ŞT 6	Cânibin oḡ atdı ḥaşm ınıñ biri
	Peşşeî kâreş kifâyet sahte		Oldı kâfî bir siñek ol kâfîri

Tercümeyle aynen aktarılan kelimeler Arapça *ḥasm* ve aynı kökten olduğu için aynen aktarılan kelimeler arasında zikredilecek olan *kifâyet/kâfî* olmuştur.

Sû (Farsça)	→	Cânib (Arapça)
Tîr (Farsça)	→	Ok (Türkçe)
Peşşe (Farsça)	→	Sinek (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kâfîr (Arapça)

İkinci mısradaki eklenen *kâfîr* kelimesi dışında beytin yine birebir tercüme edildiği söylenebilir.

Yedinci beyit:

KM 7	Ân-ki a'dâ râ be- deryâ der-keşid	ŞT 7	Ol ki çekdi düşmenin deryâ yâ tâ
	Nâka râ ez-seng-i ḥârâ ber-keşid		Deveyi taşdan çıkardı ol Hudâ

Farsça *deryâ* kelimesi, beyitte tercümeyle aynen aktarılan tek kelime olmuştur.

A'dâ (Arapça)	→	Düşmen (Farsça)
Nâka (Arapça)	→	Deve (Türkçe)
Seng (Farsça)	→	Taş (Türkçe)
Hârâ (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Hudâ (Farsça)

Taşın çok sert olduğunu, kaya özelliği taşıdığını bildiren *hârâ* sıfatının tercümede karşılığı yoktur. Ayrıca kaynak metinde olmayan *Hudâ* kelimesine tercümede yer verilmiştir. Anlam üzerinde pek etkisi olmayan bu eksiltme ve eklemeler dışında beyit birebir tercüme edilmiştir.

Sekizinci beyit:

KM 8 Çün ‘inâyet **Ḳâdir** ü **Ḳayyûm** kerd ŞT 8 Eyledi **Ḳayyûm** u **Ḳâdir** çün kerem
Der kef-i **Dâvûd** âhen **mûm** kerd İtdi temri **mum** yed-i **Dâvûd**’da hem

Arapça *Kâdir*, *Kayyûm*, *Dâvûd* ve Farsça *mûm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

‘Înâyet (Arapça)	→	Kerem (Arapça)
Kef (Arapça)	→	Yed (Arapça)
Âhen (Farsça)	→	Tem(ü)r (Türkçe)

Beyit birebir tercüme örneğidir.

Dokuzuncu beyit:

KM 9 Bâ-**Süleymân** dâd **mûlk** ü **serverî** ŞT 9 Virdi **Süleymân**’a **mûlk** ü **serverî**
Şod **muṭî**’-i ḥâtemeş dîv ü **perî** Oldı mührine **muṭî**’ cinn ü **perî**

Arapça *Süleymân*, *mûlk* ve *mutî* ile Farsça *serverî* ve *perî* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Hâtem (Arapça)	→	Mühr (Farsça)
Dîv (Farsça)	→	Cinn (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Onuncu beyit:

KM 10 Ez-**ten**-i Sâbir be-kirmân kût dâd ŞT 10 Ḳurtlara Eyyûb **ten**inden virdi rızık
Hem zı-**Yûnus** loḳmeî bâ-**ḥût** dâd Balığa dâd itdi **Yûnus**’dan azık

Arapça *Yûnus* ve Farsça *ten* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Sâbir (Arapça)	→	Eyyûb (Arapça)
Kirmân (Farsça)	→	Kurt (Türkçe)
Kût (Arapça)	→	Rızık (Arapça)
Hût (Arapça)	→	Balık (Türkçe)
Lokma (Arapça)	→	Azık (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Dâd (Farsça)

Tercümeyle eklenen *dâd* (*bağış*, *ihsân*) kelimesi dışında beyit birebir tercüme edilmiştir.

On birinci beyit:

KM 11 Bendeî rā erre ber-ser mî-nehed ŞT 11 Bıçağı ḳor bir ḳulunuñ başını
Dîgerî rā **tâc** ber-**ser** mî-nehed Ḳor **ser**-i dîgeri devlet **tâc**ını

Farsça *tâc* ve *ser* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bende (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Erre (Farsça)	→	Bıçak (Türkçe)
Ser (Farsça)	→	Baş (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Devlet (Arapça)

Beyit, eklenen devlet kelimesi dışında birebir tercüme edilmiştir. Ancak birinci mısırda yönelme hâl eki alması gereken baş kelimesi, belirtme hâl eki almıştır. Bu, Aydın yöresine ait bir ağız özelliği değilse ve revî harfî de bulunmayan beyitte ahengi sağlamak için yapıldıysa anlatım bozukluğu olarak kabul etmek gerekir.

On ikinci beyit:

KM 12 Üst **Sultân** her çe h'âhed ân koned   ŞT 12 Her ne isterse ider **Sultân** odur
'Âlemî râ der-demî **vîrân** koned   Bir nefesde 'âleme **vîrân** kılur

Arapça *Sultân* ve 'âlem ile Farsça *vîrân* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmışlardır.

Dem (Farsça)	→	Nefes (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir. Bu beyitte de belirtme eki alması gereken *âlem* kelimesi yönelme eki almıştır.

On üçüncü beyit:

KM 13 Hest **Sultânî** **müsellem** mer-u-râ   ŞT 13 **Sultân** oldur cümle **teslîm**dir aña
Nîst kes râ zehre-i **çün ü çerâ**   Ödi yokdur kimse diye **çün ü¹ çerâ**

Arapça *Sultân*, aynı kökten bir karşılık verildiği için *müsellem* ve Farsça bir ikileme olan *çün ü çerâ* tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Zehre (Farsça)	→	Öd (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Cümle (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

On dördüncü beyit:

KM 14 Ān yekî râ genc ü **ni'met** mî-dehed   ŞT 14 Baış ider **ni'met** hazine ol birin
V'an diger râ **renc** ü **zahmet** mî-dehed   **Renc** ü **zahmet** viriserdir diğerin

Arapça *zahmet* ve *ni'met* ile Farsça *renc* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

¹ Bağlaç okunduğunda beytin vezni aksamaktadır. Bu sebeple *italik* gösterilmiştir.

Genc (Farsça)	→	Hazîne (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

On beşinci beyit:

KM 15 Ān yekī rā zer du şad hemyân dehed ŞT 15 İki yüz kise virir altun birin
Digerī der-ḥasret-i nān **cān** dehed Ol biri aç **cān** virir etmek yirin

Tercümeyle aynen aktarılan tek kelime Farsça *cān* olmuştur.

Zer (Farsça)	→	Altun (Türkçe)
Du sad (Farsça)	→	İki yüz (Türkçe)
Hemyân (Farsça)	→	Kise (Farsça)
Nān (Farsça)	→	Etmek (Türkçe)
Hasret (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Aç (Türkçe)

İlk mısra birebir tercüme edilmiştir. *Du sad* burada Farsçada kullanıldığı gibi çokluk anlamıyla değil, Türkçede karşılık gelen kelime anlamının aktarılmasıyla tercüme edilmiştir. İkinci mısra ise ekleme ve eksiltmelerin varlığına rağmen anlamı aktarabilen bir tercüme olmuştur.

On altıncı beyit:

KM 16 Ān yekī ber-**taht** bā-şad ‘izz u nāz ŞT 16 Ol biri **taht** üzre bulur ‘izz ü nāz
V‘ān diger kerde dehān ez-fāka bāz Biri nān içün ider ‘arz u niyāz

Arapça-Farsça bir ikileme olan ‘izz ü nāz ile Farsça *taht* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Sad (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Dehān (bāz kerden) (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Fāka (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Nān (Farsça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	‘Arz u niyāz (Arapça-Farsça)

İlk mısradaki kaynak metinde bulunan ve çokluk bildiren bir sayı olan *sad* kelimesine tercümede bir karşılık verilmemiştir. Ancak bu, anlam açısından büyük bir fark yaratmamıştır. İkinci mısradaki benzer bir anlam farklı kelimeler kullanılarak verilmiştir.

On yedinci beyit:

KM 17 Ān yekī pūṣīde **sencāb** u **semūr**
Dīgerī hufte brehne der-**tenūr**

ŞT 17 Ol biri **sincāb** u **semmūr** kürk giyer
Dīgeri **tennūre** kim ‘uryān gider

Arapça *tennūr* ile Farsça *sincāb* ve *semmūr* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Brehne (Farsça)	→	‘Uryān (Arapça)
Hufte (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kürk (Türkçe)

Kaynak metnin ilk mısrasında *sincāb* ve *semūr*la kürk kastedilmiş ve tercümede direk kürk ifadesi kullanılmıştır. Bu ekleme, anlamı açan özelliğe sahiptir. İkinci mısradaki “*Dīgeri çıplak tandırda yatar*” ifadesinde yatmayı/uyumayı ifade eden *hufte* kelimesinin karşılığına tercümede yer verilmemiştir. Anlam eksik kalsa da kabul edilebilir ölçüdedir.

On sekizinci beyit:

KM 18 Ān yekī ber-bester-i **kemhā** vū naḥ
V’an digar ber-**hāk**-ı **h’ārī** beste yah

ŞT 18 Ol biri **kemhā** döşek üzre yatır
Biri **horluk hāk**ini itmiş şadır

Farsça *kemhā*, *hor* ve *hāk* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bester (Farsça)	→	Döşek (Türkçe)
Nah (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Yah (beste) (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Sadır (Arapça)

İlk mısradaki aynı anlama gelen kelimelerden biri tercümede hazfedilmiştir. İkinci mısradaki ise kaynak metinde bulunan *yah beste* (*buz tutmuş*) ifadesinin tercümede karşılığı yoktur. Yine anlamın eksik aktarıldığı görülmektedir.

On dokuzuncu beyit:

Bu beyit *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığında incelenecektir.

Yirminci beyit:

KM 20 Ān ki bā-murg-i hevā māhī dehed
Bendegān rā **devlet** u **şāhī** dehed

ŞT 20 Gökde virir balığı kim kuşa ol
Vire **şahlık** **devlet**in olsa da kul

Kaynak metinden tercümeyle aktarılan kelimeler, aldığı ek Türkçeye çevrilerek tercümeyle aktarılan Farsça *şāh* ile Arapça *devlet* kelimeleri olmuştur.

Murg (Farsça)	→	Kuş (Türkçe)
Hevā (Arapça)	→	Gök (Türkçe)

Mâhî (Farsça)	→	Balık (Türkçe)
Bendegân (Farsça)	→	Kul (Türkçe)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi birinci beyit:

KM 21 Bî-peder ferzend peydâ ü koned   ŞT 21 Babasız evlâdı var eyler Hüdâ
 Tıfl râ der-mehd gūyâ ü koned   Söyledir beşikde tıfl iken aña

Kaynak metne aktarılan tek kelime Arapça *tıfl* olmuştur.

Bî-peder (Farsça)	→	Babasız (Türkçe)
Ferzend (Farsça)	→	Evlât (Arapça)
Û (Farsça)	→	Hudâ (Farsça)
Mehd (Arapça)	→	Beşik (Türkçe)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit:

KM 22 Murde-i şad sâle râ hay mî-koned   ŞT 22 Yüz senelik ölmüşe virir hayât
 İn be-cüz Hâk dîgerî key mî-koned   İdemez kimse buña illâ o zât

Beyitte kaynak metinden tercüme aktarılmış bir kelime yoktur.

Murde (Farsça)	→	Ölmüş (Türkçe)
Sad (Farsça)	→	Yüz (Türkçe)
Sâl (Farsça)	→	Sene (Arapça)
Hay (Arapça)	→	Hayat (Arapça)
Be-cüz (Farsça)	→	İllâ (Arapça)
Zât (Arapça)	→	Hak (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi üçüncü beyit:

KM 23 Şâni'î k'ez-îin selâtin mî-koned   ŞT 23 Öyle Şâni' hâkden sultân ider
 Necm râ recm-i şeyâtîn mî-koned   Encümânı recm li's-şeytân ider

Beyitte kaynak metinden aynen aktarılan kelimelerin tümü Arapçadır. *Sânî* ve *recm* kelimeleri olduğu gibi aktarılırken *selâtin* ve *şeyâtîn* tekil, *necm* ise çoğul hâliyle tercümede kullanılmışlardır.

Tîn (Arapça)	→	Hâk (Farsça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24 Ez-zemîn-i huşk rüyâned giyâh   ŞT 24 Kuru yerden sebzezârlıklar ider
Âsmân râ nîz ü dâred nigâh   Âsumânı dağı kudretle dutar

Farsça *âsumân* kelimesi, tercümeyle aynen aktarılan tek kelime olmuştur.

Zemîn (Farsça)	→	Yer (Türkçe)
Huşk (Farsça)	→	Kuru (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kudret (Arapça)

İlk mısradaki *giyâh* (*ot*) kelimesi tercümede daha geniş bir anlama sahip *sebzezâr* (*yeşillik/çimenlik*) kelimesiyle karşılanmıştır. Verilmek istenen anlam yansıtılabildiği için beytin birebir tercüme edildiği söylenebilir.

Yirmi beşinci beyit:

KM 25 Hiç kes der-mülk-i ü enbâz nist   ŞT 25 Kimse mülkünde idemez şirketi
Kavl-i ü râ lahn ney ü sâz nist   Yok sözünü şavtı vü terbiyeti

Arapça *mülk* kelimesi tercümeyle aynen aktarılan tek kelime olmuştur.

Enbâz (Farsça)	→	Şirket (Arapça)
Kavl (Arapça)	→	Söz (Türkçe)
Lahn (Arapça)	→	Savt (Arapça)

İlk mısra birebir tercüme edilmiştir. Yemezzâde'nin tercüme ettiği Farsça nüshada bu beytin ikinci mısrası, elimizdeki kaynak metinden farklıdır.¹ Birebir tercüme edildiği söylenemese de genel olarak anlam aktarılmıştır.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar		
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Arapça Kelimeler	Bî-hadd, îmân, Âdem, rûh, tûfân, necât, Nûh, kahr, kavm, 'Âd, lutf, izhâr, nâr, Lût, hasm, kifâyet, Kâdir, Kayyûm, Dâvûd, Süleymân, mülk, mutî', Yûnus, Sultân, 'âlem, müselleme, zahmet, ni'met, tennûr, devlet, tıfl, Sâni', recm, selâtîn, şeyâtîn, necm, mülk.	37

¹ Elimizdeki kaynak metinde ikinci mısra "Kavl-i ü râ lahn nî âvâz nî" şeklindedir. Arap harfleriyle yazıldığında yanlış okunup Yemezzâde'nin naklettiği şekilde okumaya açık olan beyit hakkında kesin kanaat sahibi olabilmek mümkün olmadığından, bu eserde geçen şekli kabul edilerek değerlendirme yapılmıştır.

Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Farsça Kelimeler	Hudâ, pâk, hâk, fermân, gülzâr, deryâ, mûm, serverî, perî, ten, tâc, ser, vîrân, renc, cân, taht, sincâb, semûr, kemhâ, hor, hâk, şâh, âsumân.		23
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Arapça Kelime ile Karşılanması	Hamd→Şükr Seher→Subh ‘Înâyet→Kerem Kef→Yed Sâbi→Eyyûb	Kût→Rızk Hay→Hayât Zât→Hak Lahn→Savt	9
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Farsça Kelime ile Karşılanması	Hengâm→Dem Hemyân→Kise Û→Hudâ		3
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Arapça Kelime ile Karşılanması	Demîd→Nefh Sezâ→Lâyık Hudâvend→‘Azîmü’s-şân Sû→Cânib Dîv→Cinn Dem→Nefes	Genc→Hazîne Brehne→‘Uryân Ferzend→Evlat Be-cüz→İllâ Enbâz→Şirket Sâl→Sene	12
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Türkçe Kelime ile Karşılanması	Moştî→Bir avuç Bâd→Yel Zîr ü zı-ber→Alt üst Tîr→Ok Peşşe→Sinek Seng→Taş Âhen→Temür Kirmân→Kurt Bende→Kul Erre→Bıçak Ser→Baş Zehre→Öd Zer→Altun Du sad→İki yüz	Nân→Etmek Bester→Döşek Murg→Kuş Mâhî→Balık Bî-peder→Babasız Murde→Ölmüş Sad→Yüz Zemîn→Yer Huşk→Kuru	23
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Türkçe Kelime ile Karşılanması	Nâka→Deve Hût→Balık Hevâ→Gök	Lokma→Azık Mehd→Beşik Kavl→Söz	6

Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Farsça Kelime ile Karşılanması	Halîl→Dost A‘dâ→Düşman	Hâtem→Mühr Tîn→Hâk	4
Aynen Aktarılan Arapça-Farsça İkileme	Çün ü çerâ ‘İzz ü nâz		2

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleriyle karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 100’dür. Bunlara Türkçe kelimelerle verilen karşılıklar ise toplamda 29’dur. Bu hesaplamaya tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Mütercim tercümesinde farklı bir kelime kullandığında, tercihi çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimelerden yana olmuştur.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	100	%77
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	29	%23
Toplam	129	%100

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Tevhîd bölümünde kaynak metin ile tercüme metin beyit sayıları eşittir. Bu bölümde bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği bir örnek yoktur.

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Yemezzâde’nin tercümesi tevîd bölümü üzerinden karşılaştırıldığında, çoğu beytin birebir tercüme edildiği, eklemelerin veya eksiltmelerin olduğu beyitlerde dahi içerikten çok fazla uzaklaşmadığı, anlamın oldukça benzer bir şekilde tercüme aktarıldığı gözlemlendi. Bölümde kaynak metindekinden farklı tercüme edilen bir örnek olarak sadece aşağıdaki beytin ikinci mısrası verilebilir.

KM 19   Ȧrfetü’l-‘aynî cihân ber-hem zened   ŞT 19   Göz kıpınca dehre urur birbirin
Kes nemî-yâred ki ancâ dem zened   Ȧrışamaz kimse anîñ işlerin

Beytin ilk mısrası yine birebir tercüme edilmiştir. Üstelik kaynak metin anlamının oldukça güzel biçimde aktarılmış olduğu söylenebilir. İkinci mısradaki ise kaynak metinde “Orada kimse bir an dahi kalamaz/bir nefes dahi alamaz” anlamı varken, tercümede “Kimse onun işine karışamaz” şeklinde farklı bir yorum getirilmiştir.¹

¹ Şu‘ûrî de bu beytin ikinci mısrasını farklı tercüme etmeyi tercih etmişti.

e) *Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansımaları*

Kaynak metinde tespit edilen lafzî sanatlar, beyitlerin tercümesinde görülmemiştir. Yemezzâde'nin tercümesinin geri kalanında da cinas veya iştikak örneği olarak verilebilecek bir beyte de rastlanamamıştır.

Ayet iktibaslarına bakıldığında *Pendnâme*'de Arapça olarak iktibas edilen tüm ayetlerin tercümede de iktibas edildiği tespit edilmiştir.¹

10.5. *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i 'Attâr'a Dair Genel Bir Değerlendirme*

Yemezzâde, *Pendnâme* tercümesini kaynak metinle aynı vezin olan *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında ve yine mesnevi nazım biçiminde kaleme almıştır. 79 bölüm 853 beyit olan kaynak metin 37 bölüm ve 809 beyit ile tercüme edilmiştir. İki eser aynı sayıda başlığa sahip olmasa da içerik olarak paralel ilerlemektedir. Kaynak metindeki 8, 25 ve 64. başlıkların tercümede bulunmaması, farklı yerlere dağılmış 16 beytin de tercüme edilmemiş olması, Yemezzâde'nin tercümesine esas aldığı nüshanın De Sacy'nin neşrinde esas aldığı nüshadan farklı olduğunu düşündürmektedir.

Yemezzâde tercümesine başlamadan önce yazdığı mensur mukaddimesinde eseri kaleme alma sebeplerinden bahsetmiştir. Bu mukaddimeden Yemezzâde'nin sanat kaygısı gütmeyen, şekil özelliklerini ön plana koymadan, ardında bir yadigâr bırakma ve bu eserin okunup uygulanması vesilesiyle sevap kazanma arzusuyla *Pendnâme*'yi tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Bir mutasavvıf, hatta bir şeyh olan Yemezzâde, eserini bu saiklerle kaleme almıştır.

Tercümede Türkçe kelimelerin kullanılma oranının diğer tercümelere göre daha fazla olduğu görülebilir. Ancak ortak dil hazinesine ait Arapça-Farsça kelime kullanımı hâlâ yüksek seviyededir.

Yemezzâde'nin tercümesinde yer yer vezin aksamaları ve kafiye kusurları olduğu görülür. Bu aksama ve kusurların sayısı karşılaştırılan diğer tercümelere göre fazla değilse de bu tercümenin dilinin akıcı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Kaynak metinde iktibas edilen tüm Arapça ayetler tercümede de iktibas edilmiştir.

---

¹ Hatırlatma olması amacıyla *Pendnâme*'de ayetler ve iktibas edildikleri beyitler şunlardı (Parantez içinde Yemezzâde'nin tercümesinde karşılık gelen beyit numaraları verilmiştir): KM 28 (YT 28): Enbiya/107, KM 44 (YT 44): Rahman/41, KM 48 (YT 47): Zümer/53, KM 649 (YT 609): Tegabün/15, KM 698 (YT 655): Kasas/76.

Yemezzâde'nin tercümesi, tercüme yöntemine bakılarak *meal en tercüme* grubuna dâhil edilebilir.

11. SEYYİD ALİ RIZÂ VE *RİYÂZÜ’R-RIZÂ* ADLI TERCÜMESİ

Seyyid Ali Rızâ, şimdiye dek kaynaklarda kendisine dair bir bilgiye ulaşılamamış *Pendnâme* mütercimlerindendir. *Riyâzü’r-rızâ* adını verdiği müellif hattı tercümesinde zikrettiği adından yola çıkılarak yapılan araştırmalarda kim olduğuna ve başka eserleri olup olmadığına dair kesin bir netice elde edilememiştir.¹ Seyyid Ali Rızâ tercümesini 1266/1850 yılında kaleme almıştır.

84 bölüm ve 886 beyitten oluşan tercümenin başında mensur bir mukaddime vardır. Mukaddimenin ardından Farsça beyit ve sonrasında Türkçe tercümesi yazılmıştır. Aralarda, kaynak metinde olduğu gibi, işlenen konuya uygun başlıklar atılmıştır. Eser bu tertip üzere tercüme edilmiş, mütercimin adını ve tercümeyi bitirdiği tarihi not düşüğü ferağ kaydıyla sona ermiştir.

Tercüme için kullanılan *Pendnâme* nüshası, bu karşılaştırma çalışmasında esas alınan kaynak metinle büyük benzerlikler taşımaktadır. Ufak tefek farklılıklar dışında² De Sacy neşriyle aynı düzende ilerlediğini söyleyebiliriz.

Eseri neşreden Türkoğlu, tercüme değerlendirmesinde “*eserin aslına sâdık kalınarak beyit beyit tercüme edildiğini, tercüme için herhangi bir genişletme veya şerh denebilecek bir yorumun yapılamayacağını, kaynak metin anlamının kelime kelime olmamakla beraber anlaşılabilir bir dil ve üslûpla hedef dile aktarıldığını*”³ söylemiştir. Ayrıca Seyyid Ali Rızâ’nın tercümesiyle Şu‘ûrî’nin tercümesini karşılaştıran Türkoğlu, mütercimin Şu‘ûrî’nin tercümesinden büyük ölçüde etkilendiği ve faydalandığı neticesine varmış, eserin özgün bir değere sahip olduğunu söylemenin güç olacağını ifade etmiştir.⁴ Türkoğlu’nun bu yerinde tespitinin yanı sıra, bizim kanaatimize göre Seyyid Ali Rızâ, Şu‘ûrî’nin tercümesinde edebî açıdan beğenmediği mısraları ve beyitleri

¹ Türkoğlu, mütercimin kimliğiyle ilgili dört olasılık zikretmiş, bu kişilerden biri olabileceği gibi başka biri de olabileceğini belirtmiştir. Bkz. Serkan Türkoğlu, *Riyâzü’r-Rızâ*, 23.

Mütercimin, bu dört kişi dışında Eyüp’teki Ümmî Sinân Tekkesi şeyhi Alî Râşid Efendi’nin oğlu olarak bu tekke de doğan Seyyid Ali Rızâ Efendi olması da daha önce de mütercimlerin tanıtıldığı bölümde zikredildiği üzere ihtimal dâhilindedir. Bahsi geçen Seyyid Ali Rızâ Efendi, dergahta eğitim almış ayrıca tarikat yoluyla babasının halefi olmuştur. Seyyid Ali Rızâ Efendi’nin nesih, sülüs ve celisinde mahir bir hattat olduğu ve kırmızı mürekkebi i’lâinde de emsalsiz olduğu rivayet edilmiştir. Ümmî Sinân Tekkesi’nde 1282/1865-1866 senesinde vefat ederek, tekkenin haziresine defnedilmiştir.

Bkz. Erişim 22 Ocak 2024, <https://www.ketebe.org/sanatkar/seyyid-ali-riza-efendi-792>.

² *Tercüme Metnin Bölümleri* başlığı altında farklar ayrıntılı olarak verilmiştir.

³ Türkoğlu, *Riyâzü’r-Rızâ*, 36.

⁴ Türkoğlu, 42.

yeniden yazmıştır. *Pendnâme* tercümeleri arasında daha önce tercüme edilmiş bir metni okuduğu, dikkate aldığı ve yeniden kaleme aldığı tespit edilebilen tek örnek olması açısından önemlidir. Seyyid Ali Rızâ'nın edebî mahareti, tercümeye bakınca anlaşılabilir. Bu da, istese Şu'ûrî'nin tercümesinden farklı bir eser ortaya çıkarabileceğini ama başka bir şey yapmayı hedeflediğini hissettiriyor. Bu hedeflerden biri Seyyid Ali Rızâ'nın kendi edebî başarısının Şu'ûrî'den daha iyi olduğunu göstermek istemesi olabilir. Kısacası tercümesini başarılı bulduğumuz Şu'ûrî'den daha iyi bir tercüme ortaya koyduğu için Seyyid Ali Rızâ'nın eserini daha dikkatli değerlendirmek gerekecektir.

11.1. Vezin ve kafiye

Seyyid Ali Rızâ tercümesinde kaynak metin veznine ve nazım biçimine sadık kalmıştır. Tercüme aruz özellikleri açısından değerlendirildiğinde vezin problemi bulunan bir beyit tespit edilememiştir. Türkoğlu'nun intihal şüphesinden yola çıkılarak Şu'ûrî'de vezin problemi olan beyitlerin Seyyid Ali Rızâ'nın tercümesindeki karşılığına bakıldığında, bu beyitlerdeki problemlerin farklı kelime seçimi ve cümle yapısı değişiklikleriyle ortadan kaldırıldığı görülmüşse de bu beyitlerin öncesindeki ve sonrasındaki beyitlerin benzerliğinin dikkat çekici olduğunu not düşmek gerekir. Bu konuyu, değerlendirme bölümünde değinmek üzere bir kenara bırakıyoruz.

Tercümede vezin gereği en başta ve çoğunlukla imale olmak üzere zihaf, vasl, sekt ve med uygulamalarına başvurulduğu tespit edilmiş, vezin problemi bulunan bir beyte ise rastlanmamıştır.

Seyyid Ali Rızâ tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metin kafiyesinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır. 886 beytin 117'sinde kafiye kusuru olduğu görülür. Ağırlıklı olarak revî harfinin bulunmadığı kafiye kelimelerinin yanı sıra adı konulan veya konulmayan kafiye kusuru örnekleri de vardır. Birkaç beyit dışında redif görevi gören ekler ve kelimelerle ahenk sağlanmıştır. Tercüme aruz ve kafiye açısından başarılıdır ve akıcı bir dil ve üslûba sahiptir.

11.2. Tercüme Metnin Bölümleri

Seyyid Ali Rızâ'nın *Pendnâme* tercümesi 886 beyittir.¹ Seyyid Ali Rızâ'nın tercümesine esas aldığı nüshada De Sacy'de 8. başlığa denk gelen on beyitlik bölüm yoktur. Yine De Sacy neşrindeki bazı beyitlerin² tercümede karşılığı yoktur. Ayrıca tercümede olup da De Sacy neşrinde bulunmayan toplam elli sekiz beyit³ vardır. Tercüme, konunun işlendiği bölüm itibarıyla kaynak metinden 34 beyit fazladır.

Seyyid Ali Rızâ tercümesine mensur bir mukaddimeyle başlar, herhangi bir başlık atmadan tercümeğe geçer. İlk bölümden sonra bölümlere başlık atılmıştır. Kaynak metinle birkaç yerde başlıklandırma farklılaşır. Hâtime bölümü de ayrı bir başlık atılmaksızın tercümenin devamı gibi tercüme edilmiştir. Sonda Seyyid Ali Rızâ adını ve eseri bitirdiği tarihi bildirdiği ferağ kaydıyla tercümesini tamamlar.

	Pendnâme	Riyâzü'r-rızâ
Mukaddime	-	Mensur
Tahmîd ve Tevhîd	25	25
Na't	9	9
Din büyüklerini ululama	6	6
Münâcât	12	12
Konunun işlendiği bölüm	795	828
Hâtime	6	6
Toplam	853	886

11.2.1. Giriş bölümü

Tercümesine mensur bir mukaddimeyle başlayan Seyyid Ali Rızâ, Allah'a hamd, Peygamber'e salât ve selamın ardından Attâr'ın yazdığı *Pendnâme* adlı eserin daha önce başka kimseler tarafından şerh edildiğini, özellikle Burûsevî Şeyh İsmail Hakkı Efendi tarafından benzersiz bir şerh kaleme alındığını ancak kimsenin her bir beyti Türkçe

¹ Biz bu çalışmaya başladığımızda Seyyid Ali Rızâ'nın tercümesi henüz neşredilmemişti ve metin tarafımızdan transkribe edilmişti. Çalışma esnasında kendi hazırladığımız metni kullanmak daha pratik olduğundan Serkan Türkoğlu'nun kitabı metin bazında kullanılmamıştır.

² 115, 120, 136, 144, 185, 191, 322, 352, 506, 528, 639, 702, 722 ve 723 numaralı beyitler.

³ 198, 199, 200, 201, 220, 221, 305, 315, 378, 400, 431, 433, 458, 471, 536, 592, 595, 633 ve 634 numaralı toplam on dokuz beyit ile 778. beyitle başlayıp 816. beyitle sona eren otuz dokuz beyit de kaynak metinde olmayıp bu tercümede bulunan beyitlerdir

manzum tercüme yoluna gitmediğini söyler. Bu üslûbun mübtedîler (yeni başlayanlar/başlangıç seviyesinde olanlar) için daha kusursuz ve kolay olması hasebiyle eseri tercüme etme yoluna gittiğini, tercümesine *Riyâzü'r-rızâ* ismini verdiğini ve bu şekilde ardında bir yadigâr bıraktığını kaydeder.¹

Bu mukaddimeden tercümenin sebab-i telifinin şu iki etken olduğu söylenebilir: Eserin daha önce manzum tercüme edilmemiş olması ve başlangıç seviyesi için manzum metinlerin öğrenmeyi kolaylaştırıcı etkisi. Seyyid Ali Rızâ'nın *Pendnâme*'nin şerhlerinden haberdar olup da manzum tercümelerinden haberdar olmaması ilginç bir ayrıntıdır. Üstelik Şu'ûrî'nin tercümesini okuduğu ve daha iyisini yapmaya çalıştığı açıktır. Belki de Şu'ûrî'nin tercümesi bir şerh içinde yer aldığından ayrıca belirtme gereği duymamıştır. Bu konuda kesin bir yargıya varmak şimdilik mümkün değildir.

Tercümesine bahçe anlamına gelen ravzâ kelimesinin çoğul hâlini kullandığı *Riyâzü'r-rızâ* (*Rızâ'nın Bahçeleri*) adını veren Seyyid Ali Rızâ, bu isimlendirmesiyle bir nevi tercümeyi bir telif eser mesabesinde görerek sahiplendiği hissini okurda uyandırmaktadır.

a) Tahmîd ve tevhîd

Mensur mukaddimenin ardından başlık veya besmele olmadan bölüm başlar. Kaynak metinle aynı sayıda olmak üzere 25 beyitle tercüme edilen tevhîd bölümünde bir takdim-te'hîr durumu dışında fark yoktur.²

b) Naat

Kaynak metindeki gibi 9 beyitten oluşan bu bölümdeki tüm beyitlerin kafiye kelimesi kaynak metin ile aynıdır. Ayrıca bölüm başlığı da (*Der-Na't-ı Seyyidü'l-mürselîn*) kaynak metindeki gibidir.

¹ Mensur mukaddimenin transkribe edilmiş şekli şöyledir: “Elḥamdülillâhi vaḥdehû ve’ş-şalâtu ve’s-selâmu ‘alâ Muḥammedin lâ nebiyye ba’dehû ve ‘alâ âlihî ve aşḥâbihi’l-kirâm fi-’ahdihi ba’d-ez-în ma’lûm ola ki cenâb-ı Şeyḥ Ferîdü’d-dîn Muḥammed bin İbrâhîm el-‘Aṭṭâr ḳuddise sırruhû ḥazretleriniñ işbu Pendnâme-nâm kitâb-ı cihân-pesendleriniñ şerḥ ve izâḥına muḳaddem u mu’aḥḥer ba’zı zevât-ı kirâm ḥazeratı ṭarâflarından ve ḥuşûşen Burûsevi Şeyḥ Ḥaḳḳı Efendi Ḥazretleriniñ ṭaraf-ı ḳudsiyet-me’âblarından bir şerḥ-i bî-naẓîr taḥrîrine himmet buyurulmuş ise de be-her beytini Türkî olarak nazmen terceme ṭarîḳine yâ hiçbir ṭarafdan sülûk u taṣaddî olunmamış ve bu üslûb ise mübtedîler için bir maṭlab-ı ekmel ve bir ṭarîḳ-i eshel olup ya’nî rûy-ı ‘arûs-ı ebyâtdan ref’-i niḳâb-ı ḥicâb iderek beytü’l-ḥıyâl-ı me’âle bilâ-vâsıta vuşûl u duḡûle bâdî ve şâhid-i cemâl-i ma’nânın ‘ale’l-icmâl müṭâla’a ve müşâhedesini mü’eddî olacağı bî-irtiyâb olduğuna binâ’en bu ‘abd-i kem-bizâ’a Seyyid ‘Alî Rızâ *veffaḳallâhu Te’âlâ bi’r-rızâ* kitâb-ı mezkûruñ zikr olunduğu vech üzere tercemesi taḥrîrine sene sittîn ve mi’eteyn hengâmında bi’l-‘aciz ve’l-iḥtiḳâr taḥrîk-i berâ’a-i iḳtidâr *Riyâzu’r-Rızâ* ismiyle daḡı tesmiye idüp nüsaḡ-ı ‘adîdesiniñ ṭab’ u temşiliyle yâdigâr-ı kitâb-ḥâne-i ‘âlem-i devvâr etmiştir.”

² Kaynak metne kıyasla beyitlerin ilerleyişi şu şekildedir: ...13, 14, 16, 17, 18, 15, 19, 20,...

c) *Din büyüklerini ululama*

Dört büyük mezhep imamından övgüyle bahsedilen 6 beyitlik bu bölümde de hem beyit sayısı hem de kafiye kelimeleri kaynak metinle aynıdır. Bölüm başlığında ise ufak bir fark vardır.¹

d) *Münâcât*

Attâr'ın Allah'a dua ederek af dilediği bölüm yine kaynak metinle aynı sayıda olup 12 beyittir. Bölüme *Der-münâcât-ı kâziyü'l-hâcât başlığı atılmıştır.*² Metnin ilerlemesiyle de paralel olarak kafiye kelimeleri bu bölümden itibaren yavaş yavaş kaynak metinden farklılaşmaya başlamıştır. Münâcâtın bitişiyle beraber konunun işlendiği bölüme geçilir.

11.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

Konunun işlendiği bölüm *Riyâzu'r-rızâ* da 828 beyittir. Bölüm başlıkları sırasıyla şu şekilde ilerlemektedir:

	Kaynak Metin (De Sacy)		Riyâzü'r-rızâ
5	Der-beyân-ı muhâlefet-i nefis-i emmâre	5	Der-nikûhiş-i nefis-i emmâre mî-gûyed
6	Der-beyân-ı fevâ'id-i hâmûşî	6	Der-fevâ'id-i hâmûşî mî-gûyed
7	Der-beyân-ı sıfat-ı ehl-i imân	7	Der-'amel-i hâlis mî-gûyed
8	Der-beyân-ı asl-ı imân	8	Der-beyân-ı ân ki pâdişâhân râ ziyân dâred
9	Der-sîret-i mülûk	9	Der-beyân-ı ahlâk-ı hamîde gûyed
10	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı bozorgî	10	Der-beyân-ı çâr çiz ki der-hatar est mî-gûyed
11	Der-beyân-ı çâr çiz ki ender-vey hatar boved	11	Der-beyân-ı çâr çiz ki 'alâmet-i nîk-bahtî est
12	Der-beyân-ı nîk-bahtî	12	Der-beyân-ı esbâb-ı 'âkıbet gûyed
13	Der-beyân-ı sebeb-i âfiyet	13	Terk-i zâhir kerd[en] ü bâtın sâhten
14	Der-tevâzu ve sohbet-i dervîşân	14	Der-sıfat-ı dervîşi ve hubb-i dervîşân
15	Der-sıfat-ı bed-bahtî	15	Der-vasf-ı bed-bahtî mî-gûyed
16	Der-sıfat-ı riyâ sıfat-ı nefis ü terk-i dünyâ	16	Der-sıfat-ı riyâzet mî-gûyed
17	Der-mücâhede-i nefis	17	Der-beyân-ı mucâhede-i nefis gûyed
18	Der-sıfat-ı fakr u sabr	18	Der-beyân-ı fazîlet-i fakr mî-gûyed
19	Der-beyân-ı tevâzu ve terk-i tekelluf	19	Boved temsîl-i nikû bâ-în sühan
20	Der-beyân-ı alâmethâ-yı eblehî	20	Der-beyân-ı hod-perestî kerd en est
21	Der-beyân-ı âkıbet-endîşî	21	Der-beyân-ı nişân-ı eblehân gûyed
22	Der-beyân-ı akl u âkilân	22	İhtirâzî kerde[n] bâyed ez-se çiz
23	Der-sıfat-ı restgârî	23	Der-beyân-ı ictinâb ez-çâr çiz
24	Der-sıfat-ı zikrullâh-ı te'âlâ	24	Der-beyân-ı rest-gârî gûyed
25	Der-beyân-ı çehâr haslet ki merdum râ nikûst	25	Der-sıfat-ı zikrullâh mî-gûyed
26	Der-sıfat-ı ahlâk-ı zemîme	26	Zikr-i Hak râ ber-se gûne gofte-end
27	Der-alâmet-i müdbirî	27	Çâr makbûl hısâl in gofte-end
28	Der-beyân-ı ân ki hakîr dâşt en ne-bâyed	28	Çâr nâ-makbûl haslet in fî'âl
29	Der-beyân-ı çâr çiz ki çâr çiz-i diğer râ mî-zâyed	29	Der-sıfat-ı mudbirî gûyed
30	Der-çâr çiz ki bekâ ne-dâred	30	Der-beyân-ı sıfat-ı dâniş gûyed

¹ Kaynak metinde *Fazîlet-i eimme-i dîn* şeklinde geçen başlık tercümede *Menâkıb-ı eimme-i dîn* olarak kaydedilmiştir.

² Kaynak metinde sadece *Der-münâcât*.

31	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer tamâm bâşed	31	Der-beyân-ı sıfat-ı nâ-makbûl gûyed
32	Der-beyân-ı çâr çiz ki ân-hâ râ bâz-gerdâniden mehâl est	32	Ân ki çâr çiz bûde kem-bekâ
33	Der-sıfat-ı çâr çiz ki ez-çâr çiz-i diğer mî-âyed	33	Der-beyân-ı sıfat-ı şükr mî-gûyed
34	Der-beyân-ı hâsıl şoden-i çâr çiz ez-çâr çiz	34	Çâr çiz refte bâz âyed mehâl
35	Der-beyân-ı çâr çiz ki âdemî râ şikest âred	35	Der-beyân-ı sıfat-ı hâmûşî ve sehâvet mî-gûyed
36	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-hatâhâst	36	Der-beyân-ı ihtiyât ez-çâr çiz
37	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-atâhâ-yi Hudâst	37	Der-düşmen dâšten u dâm kerdn mî-gûyed
38	Der-beyân-ı çâr çiz ki ‘omr râ ziyâde mî-koned	38	Der-sıfat-ı zenân u sıbyân mî-gûyed
39	Der-beyân-ı penc çiz ki ‘omr ez-û be-kâhed	39	Der-beyân-ı hakk-ı vâlideyn ve farz âverden mî-gûyed
40	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy râ be-rized	40	Der-beyân-ı tezâyüd-i ‘omr mî-gûyed
41	Der-beyân-ı penc çiz ki âb-ı rûy ez-ân mî-fezâyed	41	Der-noksân-ı ‘omr mî-gûyed
42	Nasâyıh	42	Der-şe‘âmet-i duruğ-gûy gûyed
43	Der-beyân-ı ân ki ez-du kes ihtirâz mî-bâyed kerd	43	Âb-ı rû efzûn şevd z’în penc hû
44	Der-beyân-ı ân-ki hârî âvered	44	Tenbîhât-ı uhrâ
45	Der-beyân-ı şiş çiz ki be-kâr âyed	45	Z’în du kes ahvâl-i hod pinhân me-dâr
46	Der-sıfat-ı penc kes ki penc çiz ez-îşân ne-y-âyed	46	Der-beyân-ı ihtirâz ez-duşmenân gûyed
47	Der-beyân-ı ehl-i saâdet	47	Der-beyân-ı sıfat-ı hârî mî-gûyed
48	Der-beyân-ı restgârî	48	Der-sıfat-ı yâr-ı muvâfık gûyed
49	Der-beyân-ı çâr çiz ki ez-kerâmât-ı Hak üst	49	Penc çiz ez-penc kes n’âyed revâ
50	Der-çehâr haslet ki terk kerdn mî-bâyed	50	Der-beyân-ı ehl-i sa‘âdet gûyed
51	Der-beyân-ı bî-vefâyî-i cihân	51	Der-beyân-ı rest-gârî gûyed
52	Der-beyân-ı ma‘rifetullâh	52	Der-sıfat-ı sıdk u emânet u sehâvet gûyed
53	Der-beyân-ı verâ‘	53	Der-sıfat-ı terk-i hışm u kahr gûyed
54	Der-beyân-ı fevâid-i hıdmet	54	Der-beyân-ı bî-vefây cihân gûyed
55	Der-beyân-ı ta‘zîm-i mihmân	55	Der-sıfat-ı ma‘rifet-i Hak gûyed
56	Der-beyân-ı alâmethâ-yı ahmak	56	Der-sıfat-ı vera‘ gûyed
57	Der-sıfat-ı alâmethâ-yı fâsık	57	Der-sıfat-ı şeref-i hıdmet gûyed
58	Der-beyân-ı alâmât-ı şakî	58	Der-ikrâm-ı mihmân mî-gûyed
59	Der-beyân-ı alâmethâ-yı bahîl	59	Der-sıfat-ı ‘alâmethâ-yı ahmakân gûyed
60	Der-beyân-ı hâcet hâsten	60	Der-sıfat-ı fâsık gûyed
61	Der-beyân-ı kanâat	61	Der-sıfat-ı şakî gûyed
62	Der-beyân-ı sehâvet	62	Der-sıfat-ı buhl gûyed
63	Der-beyân-ı çâr haslet ki kârâ-yı şeytân est	63	Der-beyân-ı hâcet hâsten gûyed
64	Der-alâmethâ-yı saht-dil	64	Der-sıfat-ı saht-dil mî-gûyed
65	Der-beyân-ı alâmethâ-yı münâfık	65	Der-sıfat-ı kana‘at gûyed
66	Der-beyân-ı alâmethâ-yı muttakî	66	Der-fazl-ı safâ gûyed
67	Der-alâmethâ-yı ehl-i cennet	67	Der-beyân-ı ef‘âl-i şeytân boved
68	Der-beyân-ı sadaka dâden	68	Der-sıfat-ı münâfık gûyed
69	Der-nasâyıh	69	Der-beyân-ı ehl-i takvâ mî-gûyed
70	Der-beyân-ı sabr	70	Der-beyân-ı şükr-i na‘mâ
71	Der-beyân-ı tecrîd ü tefrîd	71	Der-fazilet-i sadaka mî-gûyed
72	Der-fevâid-i sohbet-i sâlihân ve ictinâb-ı ehl-i zulm	72	Der-beyân-ı nasâyıh mî-gûyed
73	Der-beyân-ı ân kes ki dûstî râ ne-şâyed	73	În sühan der-hâl-i âdem gofte şod
74	Der-beyân-ı riâyet-i yetîm ve nasâyıh-ı diğer	74	Der-beyân-ı mu‘cib-i fakr est

75	Der-beyân-ı sıla-i rahm u ziyâret-i hîşâvendân	75	Der-fevâ'idhâ ki der-sabr-est in
76	Der-beyân-ı fütüvvet	76	În sühan tecrîd ü tefrîd âmede
77	Der-beyân-ı fakr u sohbet-i dervîşân	77	Der-beyân-ı nefret ez-zâlim şode
78	Der-beyân-ı intibâh ez-gaflet	78	Der-ri'âyet-i mihmân
		79	Der-sadaka vü hayr
		80	Der-kerâmât-ı Hudâ vâzih boved
		81	Nesâyih-ı uhrâ
		82	Der-sıla-i rahim
		83	Der-ba'z-ı hısâl-i merdân
		84	Nişân-ı fukarâ
		85	Nesâyih-ı dîger

Kaynak metinde konunun işlendiği bölümde 74 başlık bulunurken tercümede 81 başlık vardır. Bu fark, kaynak metinde yer yer tek başlık altında bulunan beyitlerin tercümede birden fazla başlığa bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Bölümlerin daha fazla olmasının sebebi farklı bir nüshanın tercümede kullanılması olabileceği gibi, mütercimnin bazı konulara daha fazla dikkat çekmek istemesi de olabilir.

Kaynak metindeki *Der-beyân-ı asl-ı imân* başlıklı sekizinci bölüm, *Riyâzü'r-rızâ*'da yer almamıştır. Ayrıca kaynak metinde olduğu hâlde tercüme metinde bulunmayan beyitler ile kaynak metinde olmadığı hâlde tercümede yer alan beyitler de vardır.¹

880. beyit itibarıyla konunun işlendiği bölüm sona erer.

11.2.3. Hâtime

Kaynak metinde hâtime bölümü için ayrı başlık atılmış olsa da *Riyâzü'r-rızâ*'da konunun işlendiği bölümün devamı görünümünde 881. beyit itibarıyla hâtime bölümüne geçiş yapılır. Kaynak metinle yine aynı sayıda olup 6 beyittir.

Hâtimenin ardından Seyyid Ali Rızâ tekrar eseri tercüme edenin kendisi olduğunu beyan eder ve temmet tarihini yazarak tercümesini bitirir.

11.3. *Riyâzü'r-rızâ*'da Kafiye Kullanımının Kaynak Metinle Karşılaştırılması

Bu bölümde *Riyâzü'r-rızâ*'nın kullandığı kafiye kelimelerinde kaynak metin kafiyesine bağlı kalma oranına ulaşabilmek için karşılaştırma yapılacaktır.

¹ Bu beyitlerin hangileri olduğu konunun başında verilmişti.

11.3.1. Kafiyelerin Tercüme Biçimleri

Seyyid Ali Rızâ, tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metin kafiye kelimesinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır.

a) Kafiye'nin olduğu gibi aktarılması

Seyyid Ali Rızâ tercümesinin 261 beytinde kaynak metin kafiye kelimesini olduğu gibi olarak kullanmış, eğer varsa redif görevindeki yardımcı fiilleri ve ekleri Türkçeye çevirmiştir. Aşağıda bunlardan bazıları örnek olarak verilmiştir.¹

KM 49	Baħr-i elťāf-ı tu bī-pāyān buved Nā-umīd ez-raħmetet şeyťān buved	AT 49	Lüťfünüň deryāsı bī-pāyān olur Raħmetiňden nā-umīd şeyťān olur
KM 89	Her ki dāred īn şıfat bāşed şerīf Ve'r-ne-dāred dāred īmān-ı za'īf	AT 89	Kim ki tıtdı bu sözü oldu şerīf Tıtmayanlar tıtar īmān-ı za'īf
KM 137	Nīk-baħtān rā boved re'y-i şavāb An-ki bed-re'y est bāşed der-' azāb	AT 128	Nīk-baħtān re'yi olur hep şavāb Ol ki bed-fıkr ola görür ol ' azāb
KM 177	Merd-i reh der-bend-i ھاşr u bāğ nīst Ber-dil-i ū ğayr-ı derd u dāğ nīst	AT 163	Merd-i Hakk'ın fıkrı ھاşr u bāğ değıl Dā'imā gönlü anıñ bī- dāğ değıl
KM 248	Her ki ū der-bend-i ārāyiş buved Der-cihān ferzend-i āsāyiş buved	AT 237	Her kimiñ kim fıkrı ārāyiş olur Zevķ edip gönlünde āsāyiş olur

b) Kafiye kelimelerinden yalnız birinin aktarılması

Kaynak metindeki kafiye kelimelerinden yalnız birinin olduğu gibi aktarıldığı beyit sayısı 116'dır. Bu beyitlerde mısralardan birindeki kafiye olduğu gibi aktarılırken diğerk mısradaf farklı bir kafiye kelimesi kullanılmıştır.²

KM 251	'Goft şeyťān men zı-Ādem bihterem Tā kıyāmet ğeşt mel'ün lā-cerem	AT 241	Dedi çün Şeyťān ki Ādem'den yeğem Oldu mel'ün ھاşre dek ol lā-cerem
302	'Āmm rā ne'b-ved be-cüz zıkr-i lisān Zıkr-i ħāşān bāşed ez-dil bī-ğümān	295	Zıkr-i 'āmm ancak lisān ile olur Zıkr-i ħāşān dilde cān ile olur
312	Şükr-i ni'methā-yı Hakk mī-kon müdām Tā koned Hakk ber-tu ni'methā tamām	303	Ni'met-i Hakk şükrüne eyle devām Tā ede Hakk ni'metiñ saña tamām

¹ Örneklerin seçiminde Şu'ûrî'nin tercümesiyle arasındaki benzerliklerin tespitine yardımcı olması amacıyla aynı beyitler karşılaştırmaya alınmaya çalışılmıştır. Bir beyit dışında kalan dört beytin aynı şekilde kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktardığı görülmüştür.

² Bu bölümde Şu'ûrî'nin tercümesi için verdiğimiz örneklerin üçü bu tercümedekilerle benzerlik taşımaktadır. Diğerk ikisi için farklı örnekler verilmiştir.

439	Tā be-māned rāzet ez-duşmen niḥān Sırr-ı ḥod bā-dūstān kemter resān	434	Eyle esrārıñı a‘dādan niḥān Dostlara hem çokluḡ etme dāsītān
417	Her ki ū ber-mürde endāzed naẓar ‘Omr-i ū bī-şek be-kāhed ey peser	410	Kim ki dā’im meyyite eyler naẓar Bī-şek anıñ ‘ömrüne irer zarar

Seyyid Ali Rızâ kaynak metinden olduğu gibi aktardığı kafiye kelimesine diğer mısra da uygun kafiye kelimesi getirirken, tercihi yalnız 7 beyitte Türkçe bir kelimedenden yana olmuştur.

c) Kaynak metindekinden farklı kafiye kullanımı

Seyyid Ali Rızâ tercümesinin kalan 509 beytinde kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanmıştır.

KM 260	Her ki ū rā pīşe bed-ḥūyī boved Kār-ı ū peyveste bed-rūyī boved	AT 250	Her kime bed-ḥūyluluḡ ‘ādet olur Muttaşıl anıñ işi miḥnet olur
296	Yād-ı Ḥaḡḡ āmed ḡidā in rūḥ rā Merhem āmed in dil-i mecrūḥ rā	286	Zıkr-i Ḥaḡ rūḥa ḡidādır bil yaḡin Hem dil-i mecrūḥa merhemdir hemān
470	Tekye kem kon ḡāce ber-kirdār-ı ḡış Dil be-neh ber-raḡmet-i cabbār-ı ḡış	466	‘İlm u māl u cāha etme i‘timād Lütfüne eyle Ḥudā’nıñ istinād
543	Çun be-yābī ni‘meti ez-Muste‘ān Ender-ān devlet me-ber ez-dūstān	539	Lütf-i Ḥaḡ’la eresin çün ni‘mete Ḥişşemend et dostlarıñı devlete
645	Her-ki sāzed ber-ser-i pol ḡāneī Nīst ū ‘āḡil boved dīvāneī	647	Köprü üzre kim ede ḡāne binā ‘Aḡlı yoḡdur deseler mecnūn sezā

Seyyid Ali Rızâ 115 beyitte Türkçe kafiye kelimesi kullanmış, 79 beytin de bir mısrasında Türkçe kelimeyle kafiye yapmıştır. Sıklıkla kafiye kelimesi olarak kullanıldığı görülen kelimeler arasında *bil/kıl*, *ol/bul*, *kıl/bul* kelimeleri ve ek almış hâlleri, *sen/nesneden*, *ile/bile*, *sana/ana* ikilemeleri yer almıştır. Tercümede zikre değer orijinalliğe sahip Türkçe kafiye kelimesi dikkat çekmese de örnek olması bakımından aşağıdaki iki beyte bakılabilir.

KM 142	Nīst ḡaşıl renc-i dunyā bordenet ‘Aḡıbet çün mī-be-bāyed mordenet	AT 129	Nef’-i yoḡdur çekme dünyāda emek ‘Aḡıbet çün saña mevt irse gerek
491	Kār kerdin ber-ḡadıḡ-i ān du merd K’ez-pey-i cehlend dā’im der-neberd	488	İş eden iki kimesne sözüne Cehl işbāt eylemekdir özüne

Kafiye kelimelerinden birinin Türkçe, diğerinin Farsça veya Arapça olduğu beyitler için de şu örnekler seçilmiştir.

KM 61	Merdumān rā ser-be-ser der-h̄'āb dān Geşt bīdār ān ki ū reft ez-cihān	AT 61	Cümle nāsı uyumuş ğafletde bil Ol uyanur olıcağ bundan raḥīl
476	Tā tevānī kār-ı ebleh rā me-sāz Kār fermāyeş velī kem-ter nevāz	473	Aḥmağ ādem ile hīç iş eyleme İş buyur ammā nūvāziş eyleme

11.3.2. Kafiye Kusurları

Seyyid Ali Rızâ'nın tercümesinin 115 beytinde kafiye kusuru görülmüştür. 61 beyitte kafiyei sağlayan revî harfî bulunmayıp redif görevindeki ekler ve köklerle ahenk sağlanmıştır. Bir beyitte redif de yoktur. Aşağıda önce redifin olmadığı beyit, sonra redifle ahengin sağlandığı beyitlere örnekler verilmiştir.

Kim ulularla eder ceng ü cidāl
Āb-ı rūyu dökülür bulur ziyān (AT 416)

Māl u altın ile şādlık isteme
Kimseye iḥsān ederseñ isteme (695)

Ḥağ seni çünkim yoğiken kıldı var
Ol sebebdan kıl 'ibādet Ḥağğ'a var (703)

Adı konulmamış kafiye kusurlarından sayılan revî harfinin kafiye kelimelerinden birinde ekte, diğerinde ise kökte olduğu 46 beyit tespit edilmiştir. Örnekler için aşağıdaki beyitlere bakılabilir.

Kim ki ekl ü nevmi dā'im kār eder
Yoğdur aña nār-ı dūzağdan güzer (AT 172)

Añla ḥağğın ḡadrini ey pür-hüner
Ḡadriñi tā kim seniñ de bileler (438)

Çün fağğire söyleyesin söz ḡasen
Yeğdir aña şevb-i fāğğir vermeden

Adı konulmamış kafiye kusurları arasında sayılan revî harfinden önceki harfin harekesinin sakın olduğu görülen az sayıda beyit için de aşağıdaki örnekler verilmiştir.

Ol-ki çekdi bağra ḡaşmın etdi ġağğ
Ḡara taşdan çıkdi nāka kıldı şağğ (AT 7)

Kim ki nefsi besleyüb de toğ eder
Anı ‘işyân işlemeğe sevk eder (139)

11.3.3. Kafiye Hususunun Değerlendirilmesi

Seyyid Ali Rızâ, tercüme ettiği *Pendnâme*’yi Farsça aslıyla beraber verdiği için tüm metin karşılaştırmaya dâhil edilmiştir. Seyyid Ali Rızâ tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metindeki farklı kafiye kullanmıştır. Beytin tamamında veya bir mısrasında kaynak metin kafiyesini tercümesine aktardığı beyit sayısı ise 377’dir.

<i>Riyâzu’r-rızâ</i> ’da Kafiye Kelimleri		
KM kafiyesiyle tamamen aynı	261	%30
KM kafiyesiyle bir mısradâ aynı, diğerinde farklı	116	%13
KM kafiyesinden tamamen farklı	509	%57
Toplam	886	%100

Tercümede kullanılan kafiyenin diline bakıldığında 19. yüzyıla ait bir tercüme olan bu eser içinde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin hâlâ yoğun olarak kullanıldığı hususu dikkati çekmektedir. Türkçe kelimelerle yapılan kafiye oranı, daha önceki yüzyıllarda kaleme alınmış bazı tercümelerden daha düşüktür.

<i>Terceme-i Pendnâme</i> ’de Kafiye Kelimesinin Dili		
Türkçe	115	%13
Türkçe ile karışık	79	%9
Arapça-Farsça	692	%78
Toplam	886	%100

Tercüme kafiye açısından değerlendirildiğinde metnin onda birinden biraz fazlasında revî harfinin bulunmadığı veya adı konulmayan kafiye kusurlarına düşüldüğü görülür. Bunların da nispeten daha az bir kısmı Arapça-Farsça kelimelerle yapılan kafiyelerde olup çoğu Türkçe kafiye kelimesi kullanılan beyitlerdedir. Seyyid Ali Rızâ ile Şu‘ûrî’nin üslupları arasındaki benzerlik göz önüne alındığında, hatta Şu‘ûrî’de varolan vezin aksaklıklarının Seyyid Ali Rızâ’nın eserinde görülmediği noktası da buna eklendiğinde bu hususun rahatsız edici seviyede olmadığı söylenebilir ve tercüme aruz ve kafiye açısından başarılı olarak değerlendirilebilir.

Kaynak metinde yok	Ekleme	İhyâ (Arapça)

İlk mısraya eklenen *ihyâ* kelimesi dışında beyit birebir tercüme edilmiştir. *İhyâ* kelimesi Âdem’e hayat verilmesi anlamını pekiştiren türde bir ekleme olmuştur.

Üçüncü beyit:

KM 3	Ân ki fermân kerd ķahreş bād rā	AT 3	Ol ki ķahrı bāda fermân eyledi
	Tā sezāyī dād ķavm-i ‘Ād rā		Ķavm-i ‘Ād ’ı hep perîşân eyledi

Arapça *ķahr*, *ķavm* ve ‘*Ād* ile Farsça *fermân* ve *bād* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Beyit birebir tercüme edilmiştir. İlk mısranın tercümesi Şu‘ûrî’nin tercümesiyle aynıdır. İkinci mısradaki farklılık vardır. “Onlara lâyıklarını/hak ettiklerini verdi” anlamına gelen *sezāyī dād* cümlesini, Seyyid Ali Rızâ “Onları perîşân etti” şeklinde tercüme etmiştir.¹

Beyit, anlamın aktarıldığı bir şekilde tercüme edilmiştir.

Dördüncü beyit:

KM 4	Ân ki lutf-i ħ’îş rā izhâr kerd	AT 4	Ol ki kendi lutfün izhâr eyledi
	Ber-ĥalîleş nâr rā gûlzâr kerd		Dostu üzre nârî gûlzâr eyledi

Arapça *lutf*, *izhâr* ve *nâr* ile Farsça *gûlzâr* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Halîl (Arapça)	→	Dost (Farsça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Beşinci beyit:

KM 5	Ân Ĥudā vendî ki hengâm-ı seher	AT 5	Ol Ĥudā -yi lem-yezel vakt-i seher
	Kerd ķavm-i Lût rā zîr ü zı-ber		Etdi ķavm-i Lût ’u hep zîr ü zeber

Arapça *seher*, *ķavm* ve *Lût* ile Farsça *Ĥudā* ve *zîr ü zeber* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Hengâm (Farsça)	→	Vakt (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Lem-yezel (Arapça)

İlk mısraya Allah’ın zevâl bulmaz oluşunu betimleyen *lem-yezel* sıfatının eklenmesi dışında beyit birebir tercüme edilmiş, hatta kelime hazinesinin çoğu tercümeyle aynen

¹ Şu‘ûrî ise bunu “hâke yeksân eyledi” şeklinde tercüme etmişti.

aktarılmıştır. Bu beytin tercümesinde Şu‘ûrî’nin de bu sıfatı tercih etmiş olması önemli bir husustur.

Altıncı beyit:

KM 6 Sûy-i ü **ḥaşmî** ki tîr endâhte   AT 6 Atdı bir **ḥaşmı** aña çünki sihâm
Peşşe **kâreş** kifâyet sahte   Bir sinekle **kârını** etdi tamâm

Arapça *ḥasm* ile Farsça *kâr* kelimesi tercümeyle aynen aktarılan kelimeler olmuştur.

Tîr (Farsça)	→	Sihâm (Arapça)
Peşşe (Farsça)	→	Sinek (Türkçe)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yedinci beyit:

KM 7 Ān-ki a‘dâ rā be-deryā der-keşid   AT 7 Ol ki çekdi baħra ḥaşmın etdi ğark
Nāka rā ez-seng-i ḥārā ber-keşid   Kara taşdan çıkıdı **nāka** kıldı şak

Arapça *nāka* kelimesi tercümeyle aynen aktarılan tek kelimedir.

A‘dâ (Arapça)	→	Hasm (Arapça)
Deryâ (Farsça)	→	Bahr (Arapça)
Seng (Farsça)	→	Taş (Türkçe)
Hârâ (Farsça)	→	Kara (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Gark (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Şak (Arapça)

Taşın sertliğini bildiren hârâ sıfatı, Türkçeye kara olarak çevrilmiştir. Diğer eklenen kelimeler ise anlamı açıklayıcı özelliğe sahip olup beyit de anlamın aktarıldığı şekilde tercüme edilmiştir.

Bu beyit, Şu‘ûrî’nin tercümesiyle hiçbir şekilde benzerlik göstermemektedir.

Sekizinci beyit:

KM 8 Çün ‘**inâyet Kâdir** ü **Ḳayyûm** kerd   AT 8 Bil ‘**inâyet Kâdir** ü **Ḳayyûm** eder
Der kef-i **Dâvûd** âhen **mûm** kerd   Temürü **Davûd** elinde **mûm** eder

Arapça ‘*inâyet, Kâdir, Ḳayyûm* ve *Dâvûd* ile Farsça *mûm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Kef (Arapça)	→	El (Türkçe)
Âhen (Farsça)	→	Temür (Türkçe)

Kelimelerin çoğunun tercümeyle aynen aktarıldığı bu beyit birebir tercüme edilmiştir.

Dokuzuncu beyit:

KM 9 Bâ-Süleymân dâd mülk ü serverî AT 9 ‘Âlemiñ oldu Süleymân serveri
Şod muṭî‘-i ḥâtemeş dîv ü perî Oldu münkâd ḥâtemine dîv perî

Arapça *hâtem* ve *Süleymân* ile Farsça *server* ve *dîv ü perî* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Mutî‘ (Arapça)	→	Münkâd (Arapça)
Mülk (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	‘Âlem (Arapça)

Tercümeyle eklenen anlamı açıklayıcı katkısı olan ‘âlem kelimesi dışında beyit birebir tercüme edilmiştir.

Onuncu beyit:

KM 10 Ez-ten-i Şâbir be-kirmân kût dâd AT 10 Cism-i Eyyûb kurdlara oldu gıdâ
Hem zı-Yûnus loḳmeî bâ-ḥût dâd Ḥûta kûtı etdi Yûnus’dan ‘atâ

Tercümeyle aynen aktarılan kelimeler Arapça *ḥût* ve *Yûnus* olmuştur.

Ten (Farsça)	→	Cism (Arapça)
Sâbir (Arapça)	→	Eyyûb (Arapça)
Kirmân (Farsça)	→	Kurdlar (Türkçe)
Kût (Arapça)	→	Gıdâ (Arapça)
Lokma (Arapça)	→	Kût (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	‘atâ (Arapça)

Beyit, eklenen ‘atâ kelimesi dışında birebir tercüme edilmiştir.

On birinci beyit:

KM 11 Bendeî râ erre ber-ser mî-nehed AT 11 Bıçkı ile bir kulumu şakḳ eder
Dîgerî râ tâc ber-ser mî-nehed Ol birinin başına ḳor tâc-ı zer

Farsça *tâc* kelimesi tercümeyle aktarılan tek kelimedir.

Bende (Farsça)	→	Kul (Türkçe)
Erre (Farsça)	→	Bıçkı (Türkçe)
Ser (Farsça)	→	Baş (Türkçe)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Şakk (Arapça)

Kaynak metinde yok	Ekleme	Zer (Farsça)

Beyit anlamın birebir aktarıldığı bir tercüme olmuştur.

On ikinci beyit:

KM 12	Üst Sultân her çe ḥāhed ān koned	AT 12	Her ne ister ise ol Sultân eder
	‘ Ālemī rā der-demī vīrān koned		Bir nefesde ‘ ālemi vīrān eder

Arapça *Sultân* ve ‘*ālem* ile Farsça *vīrān* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Der-demī (Farsça)	→	Bir <i>nefesde</i> (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir. İkinci mısranın tercümesi Şu‘ûrî ile aynıdır.

On üçüncü beyit:

KM 13	Hest Sultânī müsellemer-mer-u-rā	AT 13	Pâdişâhlık aña mahşûş oldu çün
	Nîst kes rā zehre-i çün ü çerā		Haddi yokdur kimseniñ diye niçün

Bu beyitte tercümeyle aynen aktarılan bir kelime yoktur.

Sultânī (Arapça)	→	Pâdişâhlık (Farsça)
Müsellemer (Arapça)	→	Mahsûs (Arapça)
Zehre (Farsça)	→	Had (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

On dördüncü beyit:

KM 14	Ān yekī rā genc ü ni‘met mī-dehed	AT 14	Ol birine devlet ü ni‘met verir
	V’an diger rā renc ü zaḥmet mī-dehed		Dîğetine derd ile miḥnet verir

Arapça *ni‘met* kelimesi tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Renc (Farsça)	→	Derd (Farsça)
Zahmet (Arapça)	→	Mihnet (Arapça)

Kaynak metinde geçen *genc* (*hazîne*) kelimesini tercümedeki *devlet* kelimesi tam olarak karşılamasa da verilmek istenen anlamın aktarıldığı söylenebilir. Bu ufak fark dışında beyit birebir tercüme edilmiştir.

On beşinci beyit:

KM 15	Ān yekī rā zer du şad hemyān dehed	AT 18	Ol birine zer du şad hemyān verir
	Dîğeri der- ḥasret-i nān cān dehed		Dîğeri nān ḥasretiyle cān verir

Arapça *hasret* ile Farsça *zer*, *du sad*, *hemyân*, *nân* ve *cân* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bu beyitte mısraları oluşturan kelimelerin çoğu kaynak metinde olduğu hâliyle tercümeyle aktarılmıştır.

On altıncı beyit:

KM 16   Ān yekī ber-**taht** bā-şad ‘**izz** u nāz   AT 15   Ol biri **taht** üzre yüz ‘**izz** ile hân
V‘ân diger kerde **dehân** ez-fâka bâz   Diğerî açlıktan açmışdır **dehân**

Arapça *taht* ve ‘*izz* ile Farsça *dehân* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Sad (Farsça)	→	Yüz (Türkçe)
Fâka (Arapça)	→	Açlık (Türkçe)

İkileme içerisinde kullanılan *nâz* kelimesi tercümede *hân* ile karşılanmıştır. Bu seçim hem beyit içerisindeki anlama hem de kafiye uymaktadır. Bununla beraber beytin birebir tercüme edildiği söylenebilir.

On yedinci beyit:

KM 17   Ān yekī pûşîde **sencâb** u **semûr**   AT 16   Ol biri **sincâb** u **semmûr** örtünür
Digerî hufte brehne der-**tenûr**   Diğerî **tennûr**da ‘üryân yatur

Arapça *semmûr* ve *tennûr* kelimeleri ile Farsça *sincâb* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Brehne (Farsça)	→	‘Üryân (Arapça)

Kaynak metinde geçen *pûşîde* kelimesi giyinmiş anlamındayken tercümede *örtünür* olarak geçmektedir. Beytin anlamı tercümeyle aktarılmıştır.

On sekizinci beyit:

KM 18   Ān yekī ber-bister-i **kemhâ** vü nah   AT 17   Ol biri **kemhâ** döşek üstündedir
V‘an diger ber-**hâk**-ı h‘ârî beste yah   Ol biri buz bağlamış **hâk** üzredir

Farsça *kemhâ* ve *hâk* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır.

Bister (Farsça)	→	Döşek (Türkçe)
Yah (Farsça)	→	Buz (Türkçe)
Nah (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Hârî (Farsça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

On dokuzuncu beyit:

KM 19   ʾarfetü'l-‘aynī cihān ber-hem zened   AT 19   Göz yumup açınca yıkar ‘ālemi
Kes nemī-yāred ki ancā **dem** zened   Kimse kâdir olamaz ura **demī**

Tercümeye yalnız Farsça *dem* kelimesi aynen aktarılmıştır.

Cihān (Farsça)	→	‘Ālem (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirminci beyit:

KM 20   Ān ki bā-murğ-i **hevā māhī** dehed   AT 20   Ol **havā**-pervāz kuşa **māhī** verir
Bendegān rā **devlet** u **şāhī** dehed   Kullarına **devlet** ü **şāhī** verir

Arapça *hava* ve *devlet* ile Farsça *māhī* ve *şāhī* kelimeleri tercümeye aynen aktarılan kelimeler olmuşlardır.

Murg (Farsça)	→	Kuş (Türkçe)
Bendegān (Farsça)	→	Kullar (Türkçe)

Beyitte *murg-i hevā* (hava kuşu) ibâresinin tercümede *hava-pervāz kuş* (havada uçan kuş) şeklinde daha açıklayıcı tercüme edilmesinin dışında fark bulunmadığı ve beytin birebir tercüme edildiği söylenebilir.

Yirmi birinci beyit:

KM 21   Bî-peder ferzend **peydā** Ū koned   AT 21   Babasız oğlanı ol **peydā** eder
ʾıfl rā der-mehd **gūyā** Ū koned   Hem beşikde **ıflı** ol **gūyā** eder

Arapça *tıfl* ile Farsça *peydā* ve *gūyā* kelimeleri tercümeye aynen aktarılmıştır.

Bî-peder (Farsça)	→	Babasız (Türkçe)
Ferzend (Farsça)	→	Oğlan (Türkçe)
Mehd (Arapça)	→	Beşik (Türkçe)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi ikinci beyit:

KM 22   Murde-i şad sāle rā hay mī-koned   AT 22   Yüz senelik meyyiti ihyā eder
İn be-cüz **Hak** dīgerī key mī-koned   Bunu **Hak**’dan ğayrı kimdir yā eder

Arapça *Hak* kelimesi tercümeye aynen aktarılmıştır.

Hay (Arapça)	→	İhyâ (Arapça)
Mürde (Farsça)	→	Meyyit (Arapça)
Sad sâle (Farsça)	→	Yüz yıllık (Türkçe)

Bu beyit de birebir tercüme edilmiştir.

Yirmi üçüncü beyit:

KM 23 Şâni'î k'ez-**tîn selâtin** mî-koned   AT 23 Kudreti **tînden selâtin** halk eder
Necm râ **recm-i şeyâtîn** mî-koned   **Necm** ile **şeytânı recm** ü şakḳ eder

Arapça *tîn*, *selâtin*, *necm* ve *recm* kelimeleri tercümeyle aynen aktarılmıştır. *Şeyâtîn* kelimesinin tekili olduğundan *şeytân* kelimesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.

Sâni' (Arapça)	Eksiltme	Tercüme metinde yok
Kaynak metinde yok	Ekleme	Kudret (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Halk (Arapça)
Kaynak metinde yok	Ekleme	Şakḳ (Arapça)

Allah'ın isimlerinden olan ve cümlede fâ'il görevi gören *Sâni'* (*Yaradan*) kelimesine tercümede yer verilmemiş, yerine nesne görevi gören ve Allah'ın gücüne işaret eden (*O'nun*) *kudreti* ifadesi getirilmiştir. İkinci mısraya eklenen *şakḳ*¹ kelimesinin anlamı güçlendirici etkisiyle beraber, beytin anlamı aktaracak şekilde tercüme edilmiş olduğu söylenebilir.

Yirmi dördüncü beyit:

KM 24 Ez-zemîn-i huşk rüyâned giyâh   AT 24 Kuru yerden sebzeye verir nemâ
Âsmânâ râ hem ü dâred nigâh   Gökleri mahfûz tutar hem dâ'imâ

Beyitte kaynak metinden tercüme metne aktarılan kelime yoktur.

Zemîn (Farsça)	→	Yer (Türkçe)
Huşk (Farsça)	→	Kuru (Türkçe)
Giyâh (Farsça)	→	Sebze (Farsça)
Âsmânâ (Farsça)	→	Gökler (Türkçe)
Nigâh (Farsça)	→	Mahfûz (Arapça)

Beyit birebir tercüme edilmiştir.

¹ Türkoğlu'nun şakḳ şeklinde okuduğu bu kelimeyi her ne kadar biz sefk kelimesi şeklinde okumuş olsak da sefk kelimesinin sözlükteki tanımı kapıyı kapatmak ve el sıkışmak şeklindedir. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/ingilizce/tafsil-467560-z95.html>) Bu anlamı bağlama oturtamadığımız için Türkoğlu'nun bağlama daha uygun olan okuyuşunu aktarmayı uygun gördük.

Yirmi beşinci beyit:

Bu beyit, *Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler* başlığı altında incelenecektir.

Tevhîd bölümünde kelimelere verilen karşılıklar			
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Arapça Kelimeler	Hamd, îmân, tûfân, Âdem, necât, Nûh, kahr, kavm, ‘Âd, lutf, izhâr, nâr, seher, kavm, Lût, hasm, nâka, ‘inâyet, Kâdir, Kayyûm, Dâvûd, hâtem, Süleymân, hût, Yûnus, Sultân, ‘âlem, ni‘met, hasret, taht, ‘izz, semmûr, tennûr, hava, devlet, tıfl, Hak, tîn, selâtîn, necm, recm, şeyâtîn		42
Kaynak Metinden Tercüme Metne Aynen Aktarılan Farsça Kelimeler	Hudâ, hâk, fermân, bâd, gülzâr, kâr, mûm, server, tâc, vîrân, zer, du sad, hemyân, nân, cân, dehân, sincâb, kemhâ, hâk, dem, mâhî, şâhî, peydâ, gûyâ		24
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Arapça Kelime ile Karşılanması	Bî-hadd→nihâyet a‘dâ→hasm mutî‘→münkâd Sâbir→Eyyûb Kût→gıdâ	Lokma→kût Müsellem→mahsûs Zahmet→mihnet Hay→ihyâ	9
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Farklı Bir Farsça Kelime ile Karşılanması	Renc→derd Giyâh→sebze		2
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Arapça Kelime ile Karşılanması	Demîd→nefh Hengâm→vakt Tîr→sihâm Deryâ→bahr Ten→cism Dem→nefes	Zehre→had Brehne→‘üryân Cihân→‘âlem Mürde→meyyit Nigâh→mahfûz	11
Kaynak Metindeki Farsça Kelimenin Tercüme Metinde Türkçe Kelime ile Karşılanması	Peşşe→sinek Seng→taş Hârâ→kara Âhen→temür Kirmân→kurdlar Bende→kul Erre→bıçkı Ser→baş Sad→yüz Bister→döşek	Yah→buz Murg→kuş Bî-peder→babasız Ferzend→oğlan Sad sâle→yüz yıllık Zemîn→yer Huşk→kuru Âsmânâ→gökler	18

Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Türkçe Kelime ile Karşılanması	Kef→el Fâka→açlık Mehd→beşik	3
Kaynak Metindeki Arapça Kelimenin Tercüme Metne Farsça Kelime ile Karşılanması	Rûh→dem Halîl→dost Sultânî→pâdişâhlık	3
Aynen Aktarılan Arapça-Farsça İkileme	Zîr ü zeber Dîv ü perî	2

Tevhîd bölümünde kaynak metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin tercümede kendileri veya yine Arapça ve Farsça muadilleriyle karşılandığı kelimelerin toplam sayısı 93'tür. Bunlara Türkçe kelimelerle verilen karşılıklar ise toplamda 21'dir. Bu hesaplama tekrarlanan kelimeler, zamirler ve ek fiiller katılmamıştır. Mütercim tercümesinde farklı bir kelime kullandığında, tercihi Arapça ve Farsça kelimelerden yana olmuştur.

Tevhîd Bölümünün Tercümesinde Kullanılan Dil		
Tercümede kullanılan Arapça-Farsça kelime sayısı	93	%82
Tercümede kullanılan Türkçe kelime sayısı	21	%18
Toplam	114	%100

Tercümede kullanılan dile bakıldığında, şimdiye dek tespit edilmiş en yakın tarihli bu tercümenin dilinde Türkçe kelime kullanımı açısından ciddi fark olmadığı görülmüştür.

c) Bir Beytin Birden Fazla Beyitle Tercüme Edilmesi

Kaynak metin ve tercüme metin eşit sayıda beyte sahip olduğundan bu bölümde bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği bir örnek bulunmamaktadır.

d) Serbest veya Farklı Tercüme Edilen Beyitler

Seyyid Ali Rızâ tevhiîd bölümünün tamamına yakınında kaynak metin anlamını koruyarak, hatta neredeyse birebir tercüme etmiştir. Yalnız bölümün son beyti olan 25. beytin ikinci mısrasını biraz farklı tercüme etmiştir.

KM 25	Hiç kes der- milk -i ü enbâz nist	AT 25	Mülkü içre aña yokdur hiç şerîk
	Qavl-i ü rā lahn-ı ney ü sâz nist		Yok kelâmında dağı tertîb lik

Beytin ilk mısrası birebir tercüme edilmiştir. İkinci mısradaki ise öncelikle mısranın Farsçası farklılık arz etmektedir. Kaynak metinde “*Qavl-i ü rā lahn nî vü sâz nî*” olarak geçen mısra, bu metinde geçtiği hâlden farklı bir anlam taşımaktadır. Tercümede

verilen karşılık ise mısranın kaynak metinde geçen hâlini de, burada geçen şeklini de tam karşılamamaktadır. Mısrayı “*Lâkin Allâh’ın kelâmında tertîb yok*” olarak tercüme eden Seyyid Ali Rızâ’nın bu yorumu biraz kafa karıştırıcıdır. Allah’ın sözleri düzen içerisinde değil midir? Bir bütünlüğü yok mudur? Yoksa mütercim kaynak metni tam anlayamamış mıdır? Akla gelen bu tür sorular neticesinde bu mısrayı Şu‘ûrî’nin nasıl tercüme ettiğine baktığımızda ise tam bir karşılık vererek tercüme ettiğini gördüğümüzü not düşmemiz gerekir.

e) Kaynak Metindeki Lafza Dayalı Edebî Sanatların Tercüme Metne Yansıması

Pendnâme’de bulunan lafzî sanatlardan cinas yapılmış beyitlerin *Riyâzü’r-rızâ*’daki karşılıklarına bakıldığında, beyitlerin tercümesinde benzer bir cinasa rastlanmamıştır. Fakat Seyyid Ali Rızâ’nın başka iki beyitte cinas sanatını uyguladığı görülmüştür.¹ Kaynak metinde iştikak sanatı olan beyitlerin tercümesinde bu sanatların uygulandığı görülmemiştir.

Kaynak metinde yapılan ayet iktibaslarından biri hariç² diğerleri tercümede de aynı şekilde iktibas edilmiştir.³

11.5. Riyâzü’r-rızâ’ya Dair Genel Bir Değerlendirme

Seyyid Ali Rızâ *Riyâzü’r-rızâ* adını verdiği tercümesini kaynak metin vezni olan *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbında ve mesnevi nazım biçiminde kaleme almıştır. 79 bölüm ve 853 beyitten oluşan kaynak metin, 84 bölüm ve 886 beyit olarak tercüme edilmiştir. Aradaki farkın sebebi kaynak metinde olmayıp tercümede olan ve tercümede olmayıp kaynak metinde bulunan beyitlerdir. Bu farklara rağmen tercüme metnin karşılaştırmaya esas alınan nüshayla paralel ilerlediği söylenebilir.

Seyyid Ali Rızâ tercümesine başlamadan önce yazdığı mensur mukaddimede telif sebeplerine değinmiştir. Bu sebepler *Pendnâme*’nin daha önce çokça şerh edilmiş olsa da manzum tercüme edilmemiş olması ve dil eğitimine yeni başlayan öğrenciler için bu tür metinlerin öğrenmeyi kolaylaştırma bakımından daha uygun olmasıdır.

Tercümenin dilinde 19. yüzyıla gelinmiş olmasına rağmen Arapça-Farsça kelimelerin ağırlığı hissedilmektedir. Seyyid Ali Rızâ’nın Şu‘ûrî’nin tercümesinden “etkilendiği”

¹ Bkz. Sofrasına varma da‘vetsiz **eliñ**/ Konma murdâra çü kerkes çek **eliñ** (KM 603/ AT 600) (Bu beyit Şu‘ûrî’nin tercümesinde de aynı şekilde geçmektedir.); Nâsa ifşâ ede sırrın **kim seniñ**/ Şoñbetinden ol ba‘îd ol **kimseniñ** (KM 795/ AT 829).

² KM 44/ TM 44 numaralı beyitte kaynak metinde Rahman/41. ayete yapılan iktibas tercümede yoktur.

³ Hem kaynak hem de tercüme metinde ayet iktibası bulunan beyit numaraları şöyledir: KM 28/ AT 28, KM 48/ 48, KM 649/ AT 651, KM 698/ AT 697.

gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu tercümeyi 19. yüzyıla tarihlemek pek doğru olmasa da, artık incelenen bu son metin itibarıyla kullanılan Arapça-Farsça olduğu not düşülen çoğu kelimenin ortak dil hazinesine ait ve dilin bir parçası olduklarını söylemek mümkündür. Hatta günümüzde bu kelimelerin çoğu kullanım sıklığı azalmış olsa da varlığını sürdürmektedir. Sadece *Pendnâme* tercümeleri üzerinden dönem diliyle ilgili kesin yargılara varabilmek mümkün değildir ancak diğer araştırmalara katkı sağlayacak veriler sunduğu açıktır.

Tercüme, varolan bazı kusurlara rağmen aruz ve kafiye açısından genel olarak başarılı sayılabilir. Elbette tercümenin bu başarısında, birebir intihal edilmemiş olsa dahi Şu‘ûrî’nin tercümesinin etkisi altında kaleme alınmasının etkisi büyük olabilir.

Kaynak metinde yapılan ayet iktibaslarından yalnız biri ilgili beyitlerin tercümesinde iktibas edilmemiştir.

Tercümeye bakıldığında beyitlerin çoğunlukla birebir tercüme edildiği, yer yer de vezin veya kafiye gereği anlamın aktarıldığı görülmektedir. Çoğunlukla kaynak metinden uzaklaşmayan bir tercüme usûlü takip edilmiştir.

Seyyid Ali Rızâ’nın Şu‘ûrî’nin tercümesini intihal etmiş olabileceğini, intihal etmediyse de tesiri altında kaldığının söylenebileceğini dile getiren Türkoğlu’nun bu tespiti üzerine¹ *Riyâzü’r-rızâ*’nın eserini incelerken hep bu ihtimali göz önünde bulundurmaya çalıştık. Bizim bu hususta elde ettiğimiz çıkarımlar ise şunlar oldu:

- Şu‘ûrî’nin tercümesi 805 beyit iken Seyyid Ali Rızâ’nın tercümesi 886 beyittir. Bu yönüyle *Riyâzü’r-rızâ* hem kaynak metinden hem de Şu‘ûrî’nin tercümesinden daha fazla beyit sayısına sahiptir. Şu‘ûrî’nin tercümesinde olmayıp Seyyid Ali Rızâ’nın tercümesinde olan beyitler vardır. Bu nokta dikkate alındığında Seyyid Ali Rızâ’nın Şu‘ûrî’nin tercümesini birebir alıp kullanmadığı söylenebilir.

- Şu‘ûrî’nin tercümesiyle Seyyid Ali Rızâ’nın tercümesi arasında bazı beyitlerde büyük benzerlik vardır. Hatta bazı beyitler ve mısralar aynı şekilde tercüme edilmiştir. Tevhîd bölümünde 3, 9 ve 21 numaralı beyitlerin bir mısrası ve 24 numaralı beyit ile tercümenin 450. beytine kadar karşılaştırılan kısımdaki 104 beyit tamamen aynıdır.² Seçilen

¹ Daha fazla bilgi için bkz. Türkoğlu, *Riyâzü’r-Rızâ*, 36-41.

² Tevhîd bölümü hâricinde 450. beyte kadar karşılaştırılan iki tercüme arasında birebir veya birebire yakın olan diğer beyitler şunlardır: AT 74, 102, 103, 107, 117, 118, 125, 131, 151, 156, 158, 159, 164, 166, 168, 171, 181, 190, 191, 192, 193, 194, 197, 199, 204, 205, 207, 209, 211, 223, 228, 235, 239, 240, 241, 245, 249, 255, 256, 257, 259, 261, 265, 271, 273, 275, 285, 287, 290, 292, 293, 294, 303, 304, 306, 307, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 319, 329, 331, 344, 346, 349, 354, 355, 356, 361, 364, 365, 367, 370, 372, 373,

kelimelerin kaynak metin gereği benzerlik taşıması da elbette doğaldır. Ancak özellikle bazı beyitlerde bu benzerliğin kaynak metinden bağımsız olduğu görülmüştür. Mesela benzerlik noktasında dikkati çeken bir husus 5. beyitte Allah’a atfedilen *lem-yezel* sıfatı ile 6. beyitte *tîr* kelimesine *sihâm* karşılığının verilmesidir. Beşinci beytin tercümesinde *lem-yezel* sıfatını yalnız Şu‘ûrî ve Seyyid Ali Rızâ kullanmıştır, diğer tercüme metinlerin hiçbirinde bu sıfat kullanılmamıştır. *Tîr* kelimesine ise Şu‘ûrî ve Seyyid Ali Rızâ’nın dışında bir tek Tosyevî’nin *sihâm* kelimesiyle karşılık verdiği görülür ancak Tosyevî’nin tercümesi tamamen farklı şekildedir. Bu benzerlikleri tesadüfî kabul edebilmek biraz zordur.¹

- İki tercüme arasında dikkat çeken diğer husus Şu‘ûrî’nin tercümesinde vezin problemi olan beyitlerin Seyyid Ali Rızâ’da problemlili olmamasıdır. Seyyid Ali Rızâ’nın Şu‘ûrî’nin yazdığı bu tercümeden haberdar olduğu ve bu düzeltmeleri bilinçli yaptığı düşünülebilir. Bu beyitler arasındaki benzerlikler ve farkların görülebilmesi için aşağıda yanyana verelim:

ŞT 334	Kim ki kibrinden olur gerden-firâz İder düşmanlığa hep dostı âgâz	AT 340	Kim ki kibrinden olur gerden-firâz Dostları andan ederler ihtirâz
491	Dört nesne Hâk kerâmâtındandurur Tut anı hâtırdâ söz bendendurur	520	Dört nesne lütf-i Hâk ‘azze ve cel Benden ahz et eyle hıfz edip ‘amel
542	İnâbetde kesel gâyet haţâdur Tayanmak ‘ömre olmaz bî-vefâdur	572	Tevbe etmekde tekâsül bil haţâ ‘Ömr-i dünyâya tayanma yok vefâ

Görüldüğü üzere Şu‘ûrî’nin tercümesindeki vezin kusurları *Riyâzü’r-rızâ*’da yoktur. Ayrıca Şu‘ûrî’nin vezin gereği açık hece olması gereken yerlerde kapalı hece kullanarak zihaf uyguladığı beyitlerin de Seyyid Ali Rızâ’da başka kelime kullanımı veya cümle

376, 377, 381, 384, 388, 389, 393, 395, 404, 408, 412, 413, 415, 420, 423, 424, 426, 428, 435, 437, 438, 439, 441, 443, 444, 448.

¹ Kaynak metinde olmadığı hâlde iki tercümede de aynı kelimelerin kullanıldığı diğer bazı beyitler şunlardır:

KM 198: ‘İzz u cāhet sūy-i pestî mî-keşed/ ŞT 182: Mûcib-i pestîdurur **sevdâ**-yî cāh/ AT 182: Mûcib-i zillet olur **sevdâ**-yî cāh

KM 210: Âhîret perhîzkārān rā dehed/ ŞT 194: **Bende-i hâşîna** ‘uqbâyı virür/AT 194: **Bende-i hâşîna** uhrâyı verir

KM 341: Derd-i ser rā çun ne-cüyed kes ‘ilâc/ ŞT 327: Eylemez iseñ **şudâ’a** ger ‘ilâc AT 333: Kim **şudâ’a** aramazsa ger ‘ilâc

Yukarıda verilen beyitlerde, kaynak metinde kullanılan kelimedden farklı olmasına rağmen tercümelerin ikisinde de aynı karşılığın kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca verilen örnekler dışında 80 küsur beyitte daha benzerlik vardır.

öğelerinin yerinin değiştirilmesi suretiyle düzeltilildiğini söyleyelim. Ayrıca Seyyid Ali Rızâ aynı beyitleri Şu'ûrî'den daha güzel ve ezberlenmesi daha kolay olacak şekilde tercüme etmiştir.

Şerhlerden haberdar olduğunu söyleyen Seyyid Ali Rızâ'nın, bir şerh içinde yer alan Şu'ûrî'nin tercümesini görmüş, tercümesini kaleme alırken bir musahhih edasıyla beyitleri gözden geçirerek gereken yerlerde düzeltme yapmış, bu esnada (eğer elindeki nüsha, günümüze ulaşan Şu'ûrî'nin tercümesinin başka bir nüshası değilse) tercümesinin bir intihale dönüşmemesi için *Pendnâme*'nin daha geniş bir nüshasını esas almış olduğu iddiasında bulunulabilir. İntihal konusunun kesinlik kazanabilmesi daha ince ayrıntılarıyla yürütülmesi gereken bir çalışmayla neticeye kavuşturulabilir. Seyyid Ali Rızâ'nın yaptığı değişikliklerin ve eklemelerin, bu tercümeyi intihal olmaktan çıkarıp çıkarmayacağı da buna bağlı olarak sonrasında ayrı bir tartışma konusu olabilir.

BÖLÜM IV: TERCÜMELERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

1. Tercümelerin Değerlendirilmesi ve Birbirleriyle Karşılaştırılması

Manzum *Pendnâme* tercümelerinin günümüze ulaşan nüshalarının aruz, kafiye, dil ve tercüme özelliklerinin incelenip belli bir bölüm üzerinden kaynak metinle karşılaştırıldığı önceki bölümden sonra şimdi bütün bu tercümeler genel olarak değerlendirilecek ve birbirleriyle de karşılaştırılmak suretiyle aralarındaki benzer ve farklı yönler ortaya koyulmaya çalışılacaktır. İncelenmiş olan on bir tercüme kısaca üzerinden geçilmek suretiyle kronolojik sıraya göre aşağıda özetlenmiştir.

Sabâyî tercümesine özel bir isim koyan mütercimlerdendir. Yazılış tarihi kesin olmamakla birlikte 16. yüzyılın başlarına (906-908/1501-1503) tarihlenen tercüme mütercimi tarafından *Sırât-ı Müstakîm* adı verilmiştir. Kadir Atlansoy¹ tarafından neşredilen eser bu neşirde 706 (736) beyit iken, daha sonra tespit edilen diğer bir nüshada 1025 beyittir.² *Sabâyî*, döneminin mutasavvıflarındandır ve tercümesini Ali Paşa'nın isteği üzerine kaleme almıştır. *Pendnâme*'nin veznine ve nazım biçimine sadık kalan *Sabâyî*, aruz ve kafiye açısından başarılı ve akıcı dile sahip bir tercüme ortaya koymuştur. *Sabâyî*, yazdığı eseri *tercüme* kelimesini kullanarak tavsif etmiş ve telif sebebini *Farsça bilmeyen Türklerin eseri okuyup faydalanabilmesi* olarak beyan etmiştir. Tercümesinde (karşılaştırmaya konu edilen beyitler üzerinden) kaynak metin kafiye kelimelerinden birini veya her ikisini olduğu gibi aktardığı (diğer bir deyişle ödünçlediği) beyit sayısının oranı yüzde 53'tür. Yani *Sabâyî* tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metin kafiye kelimelerinin birini veya her ikisini birden olduğu gibi aktarmıştır. Tercümenin dili incelendiğinde kaynak metinden tercüme olduğu gibi aktarılan veya yerine yine Türkçe kökenli olmayan kelimeler getirilmesinden, çoğu Arapça ve Farsça kelimenin Türkçede bilindiği ve kullanıldığı anlaşılır. Tercüme *mealen tercüme* sınıfında değerlendirilebilir. Beyit sayısı kaynak metinden fazla olan tercüme nüshasını dikkate aldığımızda tercümede bulunan bu ekstra beyitler, bir beytin birden fazla beyitle tercüme edilmesiyle ve/veya tercümeye esas alınan nüsha farkıyla açıklanabilir.

Za'îfî eserine *Bostân-ı Nasâyih* ismini vermiştir. 16. yüzyıl ortalarında kaleme alınan tercümenin nüshasındaki istinsah tarihi 963/1555'tir. Abdülhakim Koçin'in³ neşrettiği ve

¹ Atlansoy, "Sabâyî: Sırât-ı Müstakîm."

² Tercüme tespit edilen yeni nüshalarla karşılaştırılarak tenkitli neşredilebilir.

³ Koçin, "Za'îfî ve Bustân-ı Nasâyih'ı."

tamamı 1570 beyit olan eserin yalnız 1028 beyti *Pendnâme* tercümesi olup geri kalan kısmı Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserinin tercümesidir. Eserinde iki tercümeyi bu şekilde biraraya getirdiği için olsa gerek kendisini *musannif* olarak adlandırmıştır. Tercüme sebebini *tebliğ ve İslâm dininin daha iyi öğrenilmesi* olarak zikreder. Bir mutasavvıf olan Za'îfî'nin eserini Sultan Süleyman'a sunduğu veya sunmak istediği anlaşılmaktadır. Padişaha sunması sebebiyle eserin özellikle ikinci kısmında yöneticilere yönelik nasihatlerin ağır bastığı görülür. Kaynak metinle aynı vezin ve nazım biçiminde kaleme alınan tercüme eser, aruz ve kafiye yönünden başarılı olup akıcı bir dile sahiptir. Kaynak metin kafiye kelimelerinden birini veya her ikisini ödünçlediği beyitlerin eserin tümüne (kastedilen eserin *Pendnâme* tercümesi olan kısmıdır) oranı yüzde 21'dir. Sabâyî'yle kıyaslandığında ödünçlenen kafiye oranında radikal bir düşüş olduğu görülür. Tercümenin dili de dönem standartları içerisinde. Eklenen bölüm ayrı tutulmak suretiyle Za'îfî'nin tercümesi de *mealen tercüme* sınıfında değerlendirilebilir. Ancak eser eklenen bölümle birlikte, bu kısmın da tercüme olduğu göz önünde bulundurularak, *tevsien tercüme* sınıfına dâhil edilmelidir.

Emre tercümesine özel bir isim vermemiş, eser doğrudan *Tercüme-i Pendnâme* adıyla anılmıştır. Azmi Bilgin¹ tarafından neşredilen ve 964/1556 yılında kaleme alındığı tahmin edilen tercüme 957 beyittir. Tercümesini Şehzade Bayezid'e sunan Emre hakkında kaynaklarda net bilgi bulunmadığından tercümesine bakarak sadece tasavvufa yakın olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Kaynak metin vezninde ve nazım biçiminde kaleme aldığı tercümesi aruz ve kafiye açısından başarılıdır ve akıcı bir dile sahiptir. Anadolu coğrafyasında çok sayıda nüshasının bulunması nedeniyle çok okunan ve sevilen bir tercüme olduğu söylenebilir. Emre tercümesini kaleme alma sebebi olarak önceki tercümelerin güzel olmamasını gösterir. Önceki tercümeleri beğenmemesi, kendinden önce yapılan tercümelerden haberdar olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kaynak metin kafiye kelimelerinden birini veya her ikisini ödünçlediği beyit oranı yüzde 46 olup kaynak metin kelimesine bağlılığı yüksektir. Diğer tercümelere kıyasla Türkçe kelimelerle kafiye yapma oranı en düşük tercümedir. Emre'nin eseri *mealen tercüme* sınıfında değerlendirilecek bir tercümedir.

Edirneli Nazmî 967/1560 yılında kaleme aldığı eserine özel bir isim vermemiş, eser kayıtlara *Tercüme-i Pendnâme-i Attâr* adıyla geçmiştir. 3000 beyitten müteşekkil

---

¹ Bilgin, *Emre: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*.

tercümeyi Kudret Altun¹ neşretmiştir. Mutasavvıf olduğu kaydedilen Nazmî'nin eserini kime sunduğu bilinmemektedir. Kaynak metinle yine aynı vezin ve nazım biçimi kullanılarak yazılan tercüme, aruz ve kafiye açısından da başarılı olup edebî yönü kuvvetli ve akıcı bir dile sahiptir. Nazmî eserinden bahsederken hem *tercüme* hem de *tasnif* kelimesini kullanmıştır. Tercümesine yaptığı eklemekten dolayı eserini tasnif diye niteleyen Za'îfî gibi, eserin hacmine benzer bir katkıda bulunan Nazmî de tercümesi için *tasnif* kelimesini kullanmıştır. Nazmî, bu tercümeyi Türklerin *Pendnâme*'yi okuyup anlayabilmesi, dinî yönden faydalı olması ve nazımdaki başarısını ortaya koyabilmek için kaleme aldığını söyler. Kaynak metin kafiye kelimelerinden birini veya her ikisini ödünçlediği beyit sayısının oranı yüzde 44'tür. Bu oran, diğer çoğu tercümedeki kafiye kelimesini ödünçleme oranlarına yakındır. Nazmî'nin tercümesini *tevsiyen tercüme* sınıfında değerlendirmek gerekir.

Hasenî tercümesine özel bir isim vermemiş, eser *Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr* adıyla kayıtlara geçmiştir. Tercümeyi neşreden Halil Sercan Koşık², eserin kaleme alındığı tarihin kesin bilinmediğini ancak dil özelliklerine bakılarak 16. yüzyıla tarihlenebileceğini söyler. Tercümeler birbirleriyle karşılaştırıldığında eserin 19. yüzyıl tercümeleriyle daha fazla benzerlik gösterdiği görülmüş olsa da tercümenin tarihiyle ilgili bu benzerliğe dayanarak bir iddiada bulunmak mümkün değildir. 746 beyitlik eser, kaynak metin vezninde ve nazım biçiminde kaleme alınmıştır. *Hasenî*'nin seyyid olması dışında kendisine dair başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tercüme kafiye açısından başarılıdır ancak aruz uygulamalarında vezin gereği zorlamalara gidilmiş olması metni akıcılıktan çıkarıp yorucu hâle getirmiştir. Bu da eserin edebî açıdan kuvvetli sayılabilesinin önünde bir engel oluşturmuştur. Telif sebebi olarak Türklerin eseri okuyup fayda sağlayabilmesi zikredilir. *Hasenî* tercümesinin yüzde 44'ünde kaynak metin kafiye kelimelerinden birini veya ikisini birden ödünçlemiştir. Ödünçleme oranı Nazmî'nin tercümesindekiyle eşit olup diğer çoğu tercümeyle benzer ortalamaya sahiptir. *Hasenî*'nin tercümesi, *mealen tercüme* sınıfında değerlendirilmelidir.

Tosyevî'nin özel bir isim vermediği tercümesi kaynaklara *Tercüme-i Pend-i Şeyh Attâr* adıyla geçmiştir. Yazılış tarihi net bilinmemekle birlikte 996/1588'den önce kaleme alınmış olması muhtemeldir. Turgut Toruk³ tarafından neşredilen tercüme 1234 beyittir ve mütercim kaynak metin vezni ile nazım biçimine sadık kalmıştır. Bir mutasavvıf olan

---

¹ Altun, *Edirneli Nazmî*.

² Koşık, *Âlî*.

³ Toruk, "Abdülmeccid b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi."

Tosyevî'nin bu tercümeyi kime sunduğu bilinmemektedir. Vezin açısından başarısız olduğu gözlemlenen Tosyevî'nin, kafiye hususunda da iyi olduğu söylenemez. Özellikle Türkçe kelimelerle yaptığı kafiyelerdeki kusurlar dikkat çekicidir. Aruz ve kafiyenin iyi olmayışı, eserin akıcı okunmasının ve edebî yönünün kuvvetli kabul addedilmesinin önünde engeldir. Tosyevî eseri için *tercüme* kelimesini kullanmıştır. Ayrıca tercümesini Türklerin okuyup mutlu olmaları ve Allah katında izzete kavuşmaları için yazdığını söyler. Ödünçlediği kaynak metin kafiye kelimelerinin oranı yüzde 43 olup genel ortalama civarındadır. Tosyevî'nin tercümesini *tevsien tercüme* sınıfında değerlendirmek gerekir. Ayrıca bu tercümenin vezin, kafiye ve akıcılık açısından, incelenen diğer tüm tercümeler içinde görece en kötü olan tercüme olduğu kanısına varılmıştır.

Şu'ûrî, Pendnâme şerhi içerisinde yer verdiği manzum tercümesini 1083/1672 yılında yazmış ve tercümesine de şerhine de özel bir isim vermemiş, tercüme kaynaklara *Şerh ve Tercüme-i Pend-i Attâr* olarak geçmiştir. Aişe Handan Konar'ın¹ neşrettiği tercüme 805 beyit olup kaynak metin vezninde ve nazım biçiminde yazılmıştır. Kâtiplik yaptığı kayıtlara geçmiş olan Şu'ûrî'nin, tercümesini Ahmed Paşa'ya sunduğu bilinir. Manzum tercüme, aruz ve kafiye açısından başarılıdır, ayrıca kulağa hoş gelen akıcı bir dili vardır. Şu'ûrî kendisinden *musannif* diye bahsedilen üçüncü mütercim olmuştur. Şu'ûrî için musannif kelimesinin kullanılma sebebi tercümenin şerh içinde yer alması olabilir. Tercümenin bağımsız değerlendirildiği düşünülürse de bölüm başlarına eklediği beyitler sebebiyle kendisinin musannif olarak nitelendiği de düşünülebilir. Şu'ûrî'nin eseri telif etme sebepleri ilmiyle fayda sağlamak istemesi, kendinden öncekilerin *Pendnâme*'yi lâıykıyla şerh etmemiş olması ve kendinden geriye iyi bir isim bırakma arzusu şeklinde sıralanabilir. Şu'ûrî kendinden önce yazılan şerhlerden haberdardır; bu şerhleri -belki tercümeleri de- okuduğunu ve yetersiz görüp bir şerh yazmaya karar verdiğini yine kendi sözlerinden anlamaktayız. Şu'ûrî'nin kaynak metin kafiye kelimelerinden birini veya ikisini ödünçlediği beyit oranı toplamda yüzde 38'dir ve diğer çoğu tercüme ile aynı civarda seyretmektedir. Şu'ûrî'nin *Pendnâme* şerhi içinde yazdığı manzum tercümesi *mealen tercümeler* kategorisindedir.

Hasretî, Şu'ûrî'ye benzer bir biçimde manzum tercümesine şerh içerisinde yer vermiştir. Şu farkla ki Hasretî'nin şerhi Arapçadır. Eser kayıtlara *Şerhu Pendnâme* adıyla geçmiştir. 1097/1686 yılında yazılmış eserin kime sunulduğu ya da birine sunulmak için kaleme alınıp alınmadığı belli değildir. Şerhin 828 beyitlik manzum tercüme kısmı Nurcan Aslan

---

¹ Konar, "Hasan Şu'ûrî Efendi'nin Pend-nâme-i Attâr Tercümesi."

tarafından neşredilmiştir. Bedesten kethüdâlığı yapan Hasretî'nin tercümesi 828 beyit olup kaynak metinle aynı vezin ve nazım biçiminde yazılmıştır. Tercüme aruz açısından başarılıdır, kafiye hususundaki başarısının çoğu ise kaynak metne dayalıdır. Zira Hasretî eserinin yüzde 73'ünde kaynak metin kafiye kelimelerinden birini veya ikisini birden ödünçlemiştir. Diğer tercümelere nispeten en fazla kafiye kelimesi ödünçlenen tercüme Hasretî'ye aittir. Tercümenin edebî yönünden zayıf olduğu söylenebilir. *Pendnâme*'yi manzum Türkçe *tercüme* ettiğini söyleyen Hasretî, eseri eğitim amaçlı kaleme almıştır. Eğitimle kastedilen hem dil, hem de ahlâk eğitimi olmalıdır. Tercüme *mealen tercümeler* sınıfındadır.

Tab'î tercümesine özel isim veren mütercimler arasındadır. *Gülşen-i Ahbâr* adını verdiği *Pendnâme* tercümesini 1197/1782-83 yılında kaleme almıştır. Reda Hamada tarafından neşredilen tercüme 847 beyittir. Kâtiplik yapan Tab'î'nin eserini kime sunduğu veya sunmak istediği bilgisine ulaşılamamıştır. Nazım biçimini korusa da kaynak metin vezninden farklı bir vezinle *Pendnâme*'yi tercüme etmesi yönüyle diğer tüm tercümelerden ayrılır. Tercüme, aruz ve kafiye açısından başarılıdır. Kullandığı vezin gereği tercüme ettiği beyitlere yer yer kaynak metinde olmayan eklemeler yapan, bazen de beyit içeriğini daha farklı biçimde ifade ederek aktaran Tab'î, yazdığı eseri *tercüme* olarak nitelendirmiştir. Tab'î, tercümenin edebî yönünü güçlendirme amaçlı farklı bir vezin seçmiş olabilir. Eserin okunmasını ve ezberlenmesini güçleştiren bu seçim dolayısıyla eğitim amaçlı kaleme alınmadığı açıktır. Zaten kendisi de çevresindeki insanların isteği doğrultusunda eseri yazdığını söyler. Değişen vezin dolayısıyla kaynak metin kafiye kelimesi açısından yüzde 17 ile diğer tercümelere nispeten en az ödünçleme oranına sahiptir. Tercümede hem “mealen tercüme”, hem de “tevsien tercüme” özelliği gösteren çok sayıda beyit mevcut olduğundan eserde iki tür tercüme üslûbunun takip edildiği söylenebilir. Eğer bu tercüme üslûplarından birini tercih etmek gerekirse de *tevsien tercüme* yönteminin ağırlıkta olduğunu dikkate alarak bu sınıfta değerlendirmek daha uygun olur.

Yemezzâde tercümesine özel bir isim vermemiş, eser kayıtlara *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr* adıyla geçmiştir. 1235/ 1820 tarihinde yazılan tercümeyi Pınar Çalık¹ neşretmiştir. Bir mutasavvıf olan Yemezzâde'nin tercümesi 809 beyittir ve kaynak metinle aynı vezin ve nazım biçiminde kaleme alınmıştır. Tercümede vezin problemi olan az sayıda beyit bulunurken kafiyesi kusurlu olan beyit sayısı fazladır. Eser edebî açıdan zayıf

¹ Çalık, “Yemezzâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi.”

denebilecek düzeydedir ve akıcı değildir. Akıcı olmamasının nedeni aruz ve kafiye problemlerinin yanı sıra Aydın ağzıyla yazılmış kelimelerin varlığı kaynaklı da olabilir. Zaten mütercim edebî olma iddiasında bulunmadığını tercümesinin mukaddimesinde dile getirmiştir. Yemezzâde eserini *mevzun ve mukaffâ tercüme* olarak nitelendirmiş, eserin tafsilatlı şerhleri yapılmış olsa da manzum tercüme etmek istediğini söylemiştir. Böylece kendinden önce yazılan şerhlerden haberdar olduğundan bahseden Yemezzâde, daha önce yapılan tercümelerden de haberdar olup olmadığına dair bir bilgi vermez. Tercümeyi kaleme alma sebeplerini ise ardında bir yadigâr bırakma ve hayır dua alma isteği olarak kaydeder. Kaynak metinden bir veya iki mısrada birden ödünçlediği kafiye kelimesi oranı toplamda yüzde 32'dir. Tercüme, *mealen tercüme* kategorisinde değerlendirilebilir.

Seyyid Ali Rızâ 1266/ 1850 yılında kaleme aldığı tercümesine *Riyâzü'r-rızâ* adını vermiştir. Serkan Türkoğlu¹ tarafından neşredilen tercüme 886 beyittir. Mütercim hakkında kaynaklarda bilgiye ulaşılamadığından mesleği veya tariki bilinmemektedir. Tercümeyi kime sunduğuna dair de elde bir bilgi yoktur. Seyyid Ali Rızâ tercümesini kaynak metinle aynı vezin ve nazım biçiminde yazmıştır. Ayrıca tercüme aruz ve vezin açısından başarılıdır. Eser akıcı bir dile ve üslûba sahiptir ancak bu başarıda Şu'ûrî'nin de payı olabilir. Zira Şu'ûrî'nin tercümesiyle birçok noktada benzerlik gösteren tercümenin intihal olabileceği sorusu ortada olup yapılan incelemeler sonucunda mütercimin, Şu'ûrî'nin tercümesinin daha iyi bir versiyonunu ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Seyyid Ali Rızâ, Şu'ûrî'nin tercümesini gördüğünden bahsetmediği gibi üstüne bir de daha önce manzum tercüme edilmemiş olduğu için eseri tercüme etmek istediğini söyler. Tercümenin mukaddimesinde bulunan diğer bir telif sebebi dil eğitimi amacı gütmesidir. Seyyid Ali Rızâ eserini *tercüme* kelimesiyle nitelemiştir. Kaynak metindeki kafiye kelimelerinden birini veya her ikisini birden ödünçlediği beyitlerin oranı yüzde 43'tür. Eser, *mealen tercüme* sınıfında değerlendirilmesi gereken bir tercümedir.

Önceki bölümlerde on bir tercümenin incelenmesiyle daha detaylı işlenen ve elde edilen bilgiler aşağıda özet olarak aktarılmaya çalışılacaktır.

---

¹ Serkan Türkoğlu, *Riyâzü'r-rızâ*.

1.1.Tercümelerin İsimlendirilmesi

Attâr’a atfedilen ve *Pendnâme-i Attâr* (*Attâr’ın Nasihatnâmesi*) adıyla meşhur olan edep, ahlak, sosyal hayatta uyulması gereken kurallar, kişisel bakım gibi birçok konuda eğitici-öğretici içeriğe sahip eserin Anadolu sahasında yapılmış 11 Türkçe tercümesine mütercimler tarafından farklı isimler verilmiştir. Yapılan tercümeler ve isimleri şöyledir:

Mütercim	Eser adı
Sabâyî	Sırât-ı Müstakîm (Doğru yol)
Za‘îfî	Bostân-ı Nasâyîh (Nasihatler bahçesi)
Emre	Tercüme-i Pendnâme (Pendnâme tercümesi)
Edirneli Nazmî	Tercüme-i Pend-i Attâr (Attâr’ın nasihatinin tercümesi)
Hasenî	Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr (Attâr’ın nasihatinin manzum tercümesi)
Tosyevî	Tercüme-i Pend-i Şeyh Attâr (Şeyh Attâr’ın nasihatinin tercümesi)
Şu‘ûrî	Tercüme-i Pend-i Attâr (Attâr’ın nasihatinin tercümesi)
Hasretî	Şerhu Pendnâme (Pendnâme şerhi)
Tab‘î	Gülşen-i Ahbâr (Haberlerin gülşeni/gül bahçesi)
Yemezzâde	Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr (Attâr’ın nasihat kitabının tercümesi)
Seyyid Ali Rızâ	Riyâzü’r-rızâ (Rızâ bahçeleri)

Tercüme verilen isimlere bakıldığında altısına tercüme, birine şerh denildiği ve diğer dördüne yeni bir ismin verildiği görülmektedir. Eserlerde “Tercüme” ismi verilenlerde kitabın adı *Pendnâme* olarak zikredildiğinde müellifin adına yer verilmezken *Pend* olarak zikredildiğinde müellifin adı da peşinden getirilerek *Pend-i Attâr* şeklinde tesmiye edilmiştir.

Tercümesine yeni bir isim veren ilk mütercim, günümüze birkaç nüshası ulaşan ve bilinen ilk *Pendnâme* tercümesi mütercimi olan Sabâyî’dir. Sabâyî on altıncı yüzyılın henüz başlarına ait olduğu bilinen tercümesine Fâtiha suresinden aşına olduğumuz ve doğru yol anlamına gelen *Sırât-ı Müstakîm* adını vermiştir. Mütercimin tercümesine verdiği bu isim aynı zamanda *Pendnâme*’yi nasıl değerlendirdiği hakkında da bilgi vermektedir. Demek ki Sabâyî’ye göre *Pendnâme*, okuyanlarını doğru yola götüren veya doğru yoldan saptırmayan bir kılavuzdur. Dolayısıyla çok önemli ve değerlidir.

Tercümesine özel isim veren bir diğer mütercim *Za'îfî*'dir. *Bostân-ı Nasâyih* (*Nasihatler bahçesi*) ismiyle kitabın nasihatler bostanı olduğunu ima eden ve diğer tercümelerden farklı olarak iki kitabın biraraya getirilmesi yoluyla düzenlenen bir *Pendnâme* tercümesi olmuştur. Kaynak metinden farklı olarak kitap isimlendirilmesinde sıkça karşılaşılan kitapların çiçek bahçelerine benzetilmesi metaforu kullanılmıştır. Her bir nasihat farklı bir çiçeğe, tüm nasihatlerin olduğu kitap da çiçeklerin bulunduğu bir bahçeye benzetilerek konusu ile ilgili özgün bir isim verildiği görülmektedir. Bostanlarda çeşitli çiçekler bulunduğu gibi, *Za'îfî*'nin tercümesi de iki farklı eserin derlenip biraraya getirilmesiyle oluşmuştur. Muhtemelen mütercim eserini isimlendirirken bunu dikkate almış olmalıdır.

Tab'î tercümesine farklı isim veren bir diğer mütercimdir. *Haberlerin çiçek bahçesi* olarak tercüme edebileceğimiz *Gülşen-i Ahbâr* da kendisinden önce verilen özel isimlere benzemektedir. Bu sefer her bir nasihati, sonu nasihat ile biten hikayelere benzeterek *ahbâr* kelimesini tercih etmiş ve bahçenin bir diğer ismi olan *gülşen* kelimesiyle bir arada kullanmıştır. Tab'î belki de o dönemde varlık gösterdiği bilinen Gülşenî tarikatine mensup olduğu için bunu gözeterek “Gülşen” ismini özellikle tercümesine başlık olarak seçmiş de olabilir.

Seyyid Ali Rıza ise tercümesine farklı isim veren sonuncu mütercimdir. Tercümesine *Riyâzü'r-rızâ* adını veren Seyyid Ali Rızâ'nın, adıyla tevriyeli olacak şekilde bir başlık vermeye dikkat ettiği görülmektedir. *Rıza Bahçeleri* diye günümüz diline aktarabileceğimiz çeviri, her bir nasihatın aynı zamanda rıza kazanmak ve razı olmakla ilgili olduğu düşünülerek ve mütercimin adını da hatırlatacak şekilde böyle isimlendirilmiş olmalıdır.

Tercümesine farklı isim veren dört mütercimin ilki *Sırat-ı Müstakîm* adını verirken diğer üçünün birbirini taklit edecek şekilde bahçe olarak günümüz diline aktarabileceğimiz bostan, gülşen ve riyâz isimlerini tercih ettiğini görürüz. Bahçedeki çiçekler ise nasihat, haber ve rızaya benzetilmiştir. Farklılık nasihatlerin benzetilmesinde görülür. *Bostân-ı Nasâyih*'de doğrudan pend ile aynı anlamda bir kelime kullanılmış, *Gülşen-i Ahbâr*'da doğrudan pendin karşılığı bir kelime yerine sonu nasihatle biten ve anlatımda kullanılan yöntemin hikâye türüyle bağlantısını hatırlatacak şekilde haber/ahbâr ismi tercih edilmiştir. Seyyid Ali Rızâ ise muhtemelen tercümesinde kendi adını görmek istediği için, isimlendirmede nasihatleri dinleyenlerin ulaşacağı bir hâl anlamına da gelen rıza kelimesini kullanmıştır.

Tercüme'ye verilen isimleri genel olarak değerlendirdiğimizde büyük bir kısmının *Tercüme-i Pendnâme* veya *Pend-i Attâr* olarak isimlendirildiği, dört tanesinin ise farklı olduğu görülür. *Sırat-ı Müstakîm* ismi kitabın amacına ve yapmaya çalıştığı şeye göre verilmişken diğer üç isimde bahçe anlamına gelecek şekilde Farsça tamlama kullanılmıştır. Mütercimler kendilerinden öncekilerden farklı olmak için de nasihatlerle ilgili bir hususa dikkat çeken bir ismi tercih etmişlerdir. Özellikle ismi müsait olan bir mütercim, bu durumdan istifade ederek tercümesinin isimlendirmesini kendi adını hatırlatacak şekilde (tevriyeli) kullanmıştır.

1.2. Mütercimler

Osmanlı sahasında *Pendnâme*'ye yapılan on bir tercümenin mütercimleri, meslekleri ve tercüme tarihleri şöyledir:

Mütercim	Mesleği/Tariki	Tercüme tarihi
Sabâyî (ö.945/1538 yılı civarı)	Mutasavvıf	906-908/1501-1503 arası
Za'îfî (ö. 964/1557'den sonra)	Müderriş/ Mutasavvıf	963/1555 (İstinsâh tarihi)
Emre (ö.966/1558'den sonra)	Mutasavvıf	964/ 1556
Edirneli Nazmi (ö.971/1563?)	Sipahi/ Mutasavvıf	967/1559
Hasenî (ö. ?)	?	16. yüzyıl (?)
Tosyevî (ö.996/1588?)	Mutasavvıf	996/1588'den önce
Şu'ûrî (ö.1105/1693)	Kâtip/ Mutasavvıf	1083/1672
Hasretî (ö.1097/1686'dan sonra)	Bedesten Kethüdâsı/Müderriş	1097/1686
Tab'î (ö.1199-1204/1785-89)	Kâtip	1197/1782-83
Yemezzâde (ö.1249/1834)	Mutasavvıf	1235/1820
Seyyid Ali Rızâ (ö.1266/1850'den sonra)	?	1266/1850

Mütercimlerin altısı on altıncı, ikisi on yedinci, biri on sekizinci, ikisi de on dokuzuncu yüzyılda yaşamışlardır ve bu verilerle doğru orantılı olarak *Pendnâme* tercümelerinin çoğu on altıncı yüzyılda kaleme alınmıştır.

Sabâî, Za'îfî, Emre, Edirneli Nazmî, Hasenî ve Tosyevî on altıncı yüzyılın, Şu'ûrî ve Hasretî on yedinci yüzyılın, Tab'î on sekizinci yüzyılın, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ on dokuzuncu yüzyılın *Pendnâme* mütercimleridir.

Elimizde bazı mütercimlerin mesleği hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Tezkirelerde ve biyografi kaynaklarında isimleri geçmeyenlerin mesleklerine dair net bilgiye ulaşmak güçtür. Bu bağlamda Hasenî ve Seyyid Ali Rızâ'nın ne işle meşgul olduklarına veya tariklerine dair henüz bir bilgi yoktur.

Sabâî'nin şair olması hasebiyle aylık ulûfe aldığı¹, Za'îfî'nin müderris olduğu², Edirneli Nazmî'nin sipahilik yaptığı³ kaydedilmiştir. Şu'ûrî⁴ ve Tab'î'nin⁵ mesleği ise kâtipliktir. Nüfuzlu bir ailenin vârisi olan Yemezzâde'nin Uşşâkî tarikatine bağlanarak halka hizmet yoluna girdiği kaydedilmiştir.⁶

Varolan bilgiler ışığında Sabâî, Za'îfî, Emre, Edirneli Nazmî, Tosyevî, Şu'ûrî ve Yemezzâde'nin mutasavvıf olduğu söylenebilir. *Pendnâme*'yi tercüme edenlerin çoğunun mutasavvıf olması dikkat çeken bir ayrıntıdır ve kâtiplik, müderrislik, kethüdâlık yapan veya hakkında bilgi bulunmayan mütercimlerin de ehl-i tarik ve mutasavvıf olmaları ihtimal dâhilindedir.

1.3.Sunulan Kişiler

Klasik Türk edebiyatında eserlerin birilerine sunulması veya birilerinin isteği üzerine yazılması bilinen yaygın bir uygulamadır. İstek üzerine veya birine sunmak için yazılan eserlerde müellifler genelde bundan bir şekilde bahsederler. *Pendnâme* tercümelerinin bazılarında da mütercimler, tercümeyi kime sunmak için kaleme aldıklarını zikretmişlerdir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere 11 tercümeden yalnız dördünün kime sunulduğu hakkında bilgi olup kalan yedi tercümenin birine sunulmak için yazılıp yazılmadığı bilinmemektedir. Bu yedi tercümeyi sunabilecekleri kimsenin olmaması, eğitim amaçlı kaleme alınmış olmaları ya da halkın ve/veya dervişlerin istifadesi için yazılmış olmaları ihtimali yükectir.

¹ Akçay, "SABÂÎ, Hayreddîn."

² Yılmaz, "ZA'ÎFÎ, Pîr Muhammed."

³ Üst, "NAZMÎ, Edirneli."

⁴ Aksoyak, "ŞU'ÛRÎ, Hasan Şu'ûrî Çelebi."

⁵ Yazar, "TAB'Î, Siyâhî-zâde Ali b. Şeyh Mehmed."

⁶ Tanç, "RÛŞDÎ, Yemez-zâde Süleymân."

Mütercim	Sunulan Kişiler
Sabâyî	Ali Paşa
Za‘îfî	Sultan Süleyman
Emre	Şehzade Bayezid
Edirneli Nazmi	
Hasenî	
Tosyevî	
Şu‘ûrî	Ahmed Paşa
Hasretî	
Tab‘î	
Yemezzâde	
Seyyid Ali Rızâ	

Tercümelerin kendisine sunulduğu kişilerden biri dönemin padişahı, biri şehzade, diğer ikisi ise paşadır.

Sabâyî tercümesinin sebep-i telif bölümünde eserini Ali Paşa’nın¹ isteği üzerine kaleme aldığını söyler.²

Za‘îfî’nin ise Sultan Süleyman’ı 22 beyitlik bir bölümle övmesinden eserini ona sunduğu anlaşılmaktadır. Tercümesinin ikinci bölümünde özellikle padişahlara nasihat içerikli kısmın bulunması, eserin Sultan Süleyman’a sunulmak üzere kaleme alındığı görüşünü desteklemektedir.

Tercümesini Şehzade Bayezid’e sunan Emre, eserinin sebep-i telif bölümünde bu hususu dile getirir ve rüyasında Şehzade Bayezid’i gördüğünü söyleyerek³ kendisine ithafta bulunur.

¹ Adı geçen Ali Paşa, çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış olan Temerrüd Hacı Ali Paşa (ö. 980/1582) olmalıdır. Ali Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Aksoyak, “ALİ PAŞA, Temerrüd, Temerrüd Hacı Ali Paşa”, *TEİS* içinde, erişim 03 Temmuz 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-pasa-temerrud-temerrud-haci>.

² Sabâyî, Ali Paşa’nın adını şu beyitte zikreder: *Kadri ‘âlî ism ü resmiyle ‘Alî/ Luṭf u cûdıyla zamânın efdâli* (ST 68).

³ *Bir seher gördüm veliyy-i ni‘metüm/ Pâdişâh-ı kâmurân-ı devletim* (ET 31). (Emre 44. beyte kadar rüyasını anlatıp Şehzade Bayezid’i övmüştür. Bkz. Bilgin, *Emre: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*, 33-34)

Şu‘ûrî şerh ve içinde yer alan tercümesini, şerhinin mensur mukaddimesi içinde yazdığı beş beyitlik kasideyle, döneminin vezirlerinden ve muhtemelen hamisi olan Ahmed Paşa’ya sunmuştur.

Bu dört tercümeden sadece biri istek üzerine tercüme edilirken diğer üçü birine sunulmak üzere tercüme edilmiştir.

Edirneli Nazmî dinî saiklerle tercümesini kaleme almış, o yüzden özellikle birisine sunmamış olabilir.

Hasenî mensur mukaddimesinde, eseri birine sunmayı planladığını düşündüren, birinin ismini yazarak doldurmaya uygun bir boşluk bırakmıştır. Bu boşluğu mütercimnin kendisinin değil, müstensihin bırakmış olması da mümkündür. Müellif nüshasına ulaşmadan bu konuyla ilgili kesin bir şey söylenemez ancak tercümenin -kim olduğu şu anda bilinmese de- birine sunulma niyetiyle kaleme aldığı düşünülebilir.

Tosyevî’nin tercümesini birine sunduğuna dair elde bilgi yoktur. Sebeb-i telif bölümünde herkesin faydalanabilmesi ve izzete kavuşabilmesi için eseri tercüme ettiğini söyler. Mütercimnin diğer eserlerinden de toplumdaki bozulmalardan rahatsız olduğu ve düzeltmek için elinden gelen gayreti gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunlardan yola çıkarak Tosyevî’nin tercümesini birisine sunmak için kaleme almadığı söylenebilir.

Hasretî, inceleme sonucu varılan neticeye göre Arapça şerhini ve içinde bulunan manzum Türkçe *Pendnâme* tercümesini dil eğitiminde kullanılması için yazmıştır. Eserin birine sunulduğuna dair elde bilgi yoktur.

Tab‘î’nin de yakın çevresinin isteği üzerine yazdığını söylediği tercümesini sunduğu biri yoktur.

Yemezzâde tercümesini birisine sunduğuna dair bilgi vermemiş, ardında bir yadigâr bırakmak amacıyla olduğunu söylemiştir.

Seyyid Ali Rızâ da eseri birisine sunduğuna dair bilgi vermemiş, eğitim amaçlı kullanılmak üzere eseri manzum tercüme ettiğini söylemiştir.

1.4.Beyit Sayıları

Pendnâme’nin beyit sayısı, tercümelerinin beyit sayısıyla karşılaştırıldığında bazılarının sayıca fazla, bazılarının ise eksik olduğu görülür. Tercümeler kaynak metin olarak esas alınan De Sacy neşriyle karşılaştırıldığında, Anadolu sahasında tercüme edilen *Pendnâme* nüshasının/nüshalarının bundan farklı olduğu anlaşılmıştı. Nüsha farkı beyit ve

bölümlerde takdim-te'hir şeklinde kendini gösteren bir nitelikte olduğundan değerlendirme üzerinde etken role sahip değildir. Aşağıda kaynak metin ile tercümeleri arasındaki beyit farkı tablo hâlinde görülebilir.

Tercüme	Beyit sayısı	KM'den farkı
Sırât-ı Müstakîm	1025 ¹	+172
Bostân-ı Nasâyıh	1028 ²	+175
Emre'nin tercümesi	957	+104
<i>Edirneli Nazmî'nin tercümesi</i>	<i>3000</i>	<i>+2147</i>
Hasenî'nin tercümesi	915	+62
<i>Tosyevî'nin tercümesi</i>	<i>1234</i>	<i>+381</i>
Şu'ûrî'nin tercümesi	805	-48
Hasretî'nin tercümesi	828	-25
Gülşen-i Ahbâr	847	-6
Yemezzâde'nin tercümesi	809	-44
Riyâzü'r-rızâ	886	+33

Fazlalıklara ve eksikliklere sebep olan bölüm veya beyitlere bakarak bir yorum yapmaya çalışacağız.

Sabâyî'ye ait ve günümüze ulaşan en eski *Pendnâme* tercümesi olan *Sırât-ı Müstakîm*³ adlı tercümenin giriş ve hâtime bölümüne mütercim tarafından 15 beyit, ayrıca giriş bölümüne 36 beyitlik bir sebep-i telif bölümü eklenmiştir. Giriş bölümünde tercüme edilmeyen bir beyit çıkarılınca giriş ve hâtime bölümüne Sabâyî'nin eklediği beyit sayısı 50 olur. 122 beyit ise konunun işlendiği bölüme bir beytin birden fazla beyitle tercümesiyle eklenmiştir. Buna göre Sabâyî her bölüme ortalama iki beyit eklemiş olmaktadır. Bu bilgi, Sabâyî'nin kaynak metne biçim ve içerik açısından bağlı bir tercüme yaptığını gösterir.

¹ Tercümenin daha kâmil olduğu düşünülen yazma nüshasındaki beyit sayısı alınmıştır.

² Eserin *Pendnâme* tercümesi olan bölümündeki beyit sayısı alınmıştır.

³ *Sırât-ı Müstakîm*, eksik bir nüsha üzerinden neşredildiği için bu eksik nüshadaki beyit sayısı yerine daha kâmil olduğu anlaşılan bir diğer yazma nüshadaki beyit sayısı esas alınarak değerlendirilecektir. Söz konusu nüsha İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları, 605/2 numarada kayıtlı nüshadır.

Za‘îfî’nin tercümesinde görülen fazladan 175 beyit, giriş ve hâtîme bölümlerine eklenen 46 beyit, Sultan’ı ve kendi eserini övmek için yazdığı bölümler ve de konunun işlendiği bölüme eklenmiş 109 beyitten ibarettir. Tercümede olmayan 21 beyitlik bir bölüm hesaba katıldığında ortaya çıkan sonuca göre Za‘îfî de her bölüme ortalama iki beyit eklemiştir. Buna göre Za‘îfî’nin kaynak metne biçim ve içerik açısından bağlı bir tercüme yaptığı görülmektedir.

Emre tercümesinin başına 51 beyitlik iki bölüm, hâtîmeye de 13 beyit eklemiştir. Kaynak metinden farklılaşan ana unsurlar 64 beyitlik bu eklemelerdir. Geriye kalan 40 beyitlik fark nüsha farkından dahi kaynaklanmış olabilecek kadar düşüktür. Buna göre Emre kaynak metne sıkı sıkıya bağlı kalarak tercümesini gerçekleştirmiştir.

Edirneli Nazmî 853 beyti 3000 beyit ile tercüme etmiştir ki bu, kaynak metnin üç katından fazlasına tekabül etmektedir. Nazmî, bölüm başına ortalama 27 beyit kadar eklemiş olup genişletilmiş bir tercüme ortaya koymuştur.

Hasenî tercümesinin başına kaynak metinden bağımsız 101 beyitlik tevhiid ve naat bölümleri, sonuna da 68 beyitlik bir hâtîme eklemiştir. Bunları çıkarınca tercümenin kaynak metinden 107 beyit kadar eksik olduğu görülür. Yani Hasenî önceki tercümelerin aksine bölüm başı ortalama bir beyit eksik tercüme etmiştir.

Tosyevî kaynak metinden bağımsız bölümler yazdığı gibi, tercümesine bölüm başına ortalama 4 beyit eklemiştir. Üstelik kaynak metinde olup da tercüme edilmemiş beş bölüm bulunmaktadır. Kaynak metnin neredeyse yarısı kadar fazla beyit eklenmiş olan tercüme, genişletilmiş tercüme özelliği taşır.

Şu‘ûrî’nin tercümesinde kaynak metinde olup da tercüme edilmeyen 48 beyit olduğu görülmektedir. Bunların bazılarının sehven tercümesi unutulmuş olması, bazılarının da nüsha farkından kaynaklı eksikler olması mümkündür. Eksik olan beyit sayısı bölüm başına bir beyti bile bulmamaktadır. Bu yüzden tercümenin kaynak metne biçim ve içerik açısından bağlı ilerlediği söylenebilir.

Hasretî’nin tercümesinde 25 beyitlik bir eksiklik söz konusudur. Konunun işlendiği bölümde bazı beyitlerin tercüme edilmemesiyle oluşan bu fark, farklı bir nüsha kullanılması nedeniyle de olabilir. Kaynak metinde olmadığı hâlde tercüme metinde bulunan birkaç beyte bakıldığında bu ihtimal kuvvetlenmektedir. Eksiklerin ciddi etkisinin görülmediği tercümenin biçim ve içerik açısından kaynak metne bağlı olduğu söylenebilir.

Tab‘î, esas aldığımız kaynak metinden farklı bir nüsha üzerinden çevirisini yapmıştır ama bu, kaynak metne en yakın ve en kâmil metne sahip tercüme olmuştur. Eksik olan sadece 6 beyitmiş gibi görünse de aralarda tercüme edilmeyen başka beyitlerin olduğunu, buna mukabil Tab‘î tarafından eklenmiş beyitler bulunduğunu not düşmek gerekir. Elbette bu farklar mütercimnin çeviride kullandığı nüsha kaynaklı da olabilir.

Yemezzâde’nin farklı bir nüshayı esas aldığı anlaşılan tercümesinde, bizim esas aldığımız kaynak metindeki birkaç bölüm ve bazı beyitler bulunmamaktadır. Bunun haricinde yine kaynak metinle arasında çok ciddi bir fark yoktur ve tercümede biçim ve içerik açısından kaynak metne bağlı kalınmıştır.

Seyyid Ali Rızâ’nın *Riyâzü’r-rızâ* adlı tercümesinde ise 33 beyit kadar bir fazlalık olduğu görülür. Tercümenin kaynak metnimizin farklı bir nüshası üzerinden yapıldığını gösteren başlık sayısının daha fazla oluşu, bazı bölüm ve beyitlerde takdim-te’hir yapılmış olması türünden işaretler vardır. Farklı bir nüsha üzerinden çevrilmiş olsa da bu tercümenin kaynak metne biçim ve içerik yönünden bağlı bir ilerleyiş içerisinde olduğu ve aralarında ciddi bir fark bulunmadığı söylenebilir.

Tercümelerin yazılış tarihlerini göz önüne alırsak daha eski tarihli tercümelerde, mütercim tarafından metne daha fazla müdahale edilerek eklemeler yapıldığını söyleyebiliriz. On yedinci yüzyıldan itibaren mütercimlerin tercümelere dokunuşları azalmış ve eseri ekleme yapmadan olduğu gibi tercüme etme eğilimi artmıştır.¹

1.5. Mukaddimesi Olan Tercümeler

Pendnâme tercümelerinin bazılarında manzum veya mensur bir mukaddime bulunduğu görüldüğünden mukaddimesi olan ve olmayan tercümeler aşağıdaki gibi tablolastırılarak mukaddimelerin içerikleri özetlenmiştir.

Tercüme	Mensur/Manzum	İçerik
Sırât-ı Müstakîm	Yok	
Bostân-ı Nasâyıh	Yok	
Emre’nin tercümesi	Manzum	Besmele, Allah’a hamd, Peygamber’e selam, Attâr’a övgü, dua.
<i>Edirneli Nazmî’nin tercümesi</i>	Yok	

¹ Daha önce bu hususun Toury ve Demircioğlu tarafından ortaya koyulan bir teoriyle uyumlu olduğuna değinmiştik.

Hasenî'nin tercümesi	Mensur	Mütercimin adı, tercüme sebebi, müellifin adı ve tercümeye konu eseri, tercümeye bazı eklemeler yaptığına dair bilgi, dua.
<i>Tosyevî'nin tercümesi</i>	Yok	
Şu'ûrî'nin tercümesi (Şerh içinde)	Mensur	Allah'a hamd, Peygamber'e selam, tercüme sebebi, müellifin adı ve eseri, kaynak metne övgü, tercüme usûlü.
Hasretî'nin tercümesi (Şerh içinde)	Mensur (Arapça)	Besmele, Allah'a hamd, Peygamber'e selam, mütercimin adı, müellifin adı ve eseri, tercüme sebebi, dua.
Gülşen-i Ahbâr	Yok	
Yemezzâde'nin tercümesi	Mensur	Besmele, Allah'a hamd, Peygamber'e selam, mütercimin adı, künyesi, müellifin adı ve eseri, tercüme sebebi, dua.
Riyâzü'r-rızâ	Mensur	Allah'a hamd, Peygamber'e selam, müellifin adı ve eseri, daha önce yapılmış bir şerhe işaret, tercüme sebebi, mütercimin adı ve tercümesine verdiği isim, tercüme tarihi.

Tabloya göre on bir *Pendnâme* tercümesinin altısında kaynak metin müellifinin adının zikredildiği bir mukaddime yazılmıştır. Bu mukaddimelerden yalnız biri manzum olup kalanı mensur olarak kaleme alınmıştır. Mensur mukaddimesi olan beş tercümeden ikisi (Şu'ûrî ve Hasretî'ye ait olan) şerh içerisinde yer alır ve doğal olarak bu mukaddimeler şerhe ait mukaddimelerdir. Hasenî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ'ya ait tercümeler, şerh olmadıkları hâlde mensur mukaddimeye sahip tercümeler olmuşlardır.

Mukaddimesi olan tercümeler arasında Hasenî'nin tercümesi diğerlerinden farklı bir yönüyle dikkat çekmektedir. Diğer tercümelerin mukaddimleri tercümenin en başında yer alırken, Hasenî tercümesinin öncesine yazdığı manzumeleri eklemiş, sonra mensur bir mukaddime yazmış, onun ardından tercümesine başlamıştır.

1.6. Tercümelerin Bölümleri

Attâr'ın *Pendnâme*'si ile tercümelerini bölümlerine göre karşılaştırdığımızda her bölümün aynı şekilde tercüme edilmediğini, kimi mütercimlerin eklemeye yaptıklarını ve kimilerinin de birkaç beyit eksik tercüme ettiklerini görürüz. Kaynak metni, tercüme edilen bölümlerdeki beyit sayısı bakımından erek metinlerle karşılaştırdığımızda ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

	Tahmid- Tevhîd	Naat	Din Büyüklerini Ululama	Münâcât	Konunun İşlendiği Bölüm	Hâtîme
Pendnâme	25	9	6	12	795	6
Sırât-ı Müstakîm	28	10	5	12	598/953	17
Bostân-ı Nasâyih	25	9	6	15	882	42
Emre'nin tercümesi	24	9	8	12	835	18
<i>Nazmî'nin tercümesi</i>	<i>58</i>	<i>43</i>	<i>81</i>	<i>76</i>	<i>2636</i>	<i>49</i>
Hasenî'nin tercümesi	24	9	7	13	693	69
<i>Tosyevî'nin tercümesi</i>	<i>41</i>	<i>63</i>	<i>15</i>	<i>17</i>	<i>1033</i>	<i>12</i>
Şu'ûrî'nin tercümesi	25	9	6	11	752	2
Hasretî'nin tercümesi	25	9	6	12	770	6
Gülşen-i Ahbâr	23	9	7	13	786	9
Yemezzâde'nin tercümesi	25	10	5	12	752	6
Riyâzü'r-rızâ	25	9	6	12	828	6

Pendnâme'nin giriş kısmını oluşturan tahmîd/tevhîd, naat, din büyüklerini ululama ve münâcât bölümlerinin tercümelerdeki beyit sayıları kaynak metin beyit sayısına yakındır. Yalnız tevsien tercüme yöntemiyle kaleme alınan Nazmî ve Tosyevî'ye ait tercümelerde bu bölümlerdeki beyit sayısı kaynak metnin en az iki katı olup bazı bölümlerde beş-altı katına kadar çıkabilmektedir. Nazmî'nin tercümesinde bölümler çok daha fazla sayıda beyitle tercüme edilmiştir. Zaten bu husus eserin toplamda 3000 beyitle tercüme edilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Tosyevî'nin tercümesine eklenen beyit sayısı, Nazmî'nin tercümesine kıyasla çok daha azdır.¹

¹ Nazmî ve Tosyevî'ye ait tercümelerin genişletilmiş tercüme sınıfında değerlendirilmesi gerektiği bu tabloda da açıkça görülmektedir. Bunun için bu iki tercüme aşağıdaki karşılaştırmalı değerlendirmelere dâhil edilmeyecektir.

Sabâî 25 beyit olan tahmîd/tevhîd bölümünü 28 beyit ile tercüme etmiştir. KM'nin ilk beytini tercümesine dâhil etmeyen Sabâî, iki beyti ikişer beyitle tercüme etmiş, naat bölümüne geçerken de tevhîd bölümünün sonuna KM'de olmayan iki beyit eklemiştir. Tevhîd bölümünü KM ile aynı sayıda beyitle tercüme eden mütercimler Za'îfî, Şu'ûrî, Hasretî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ olmuştur. Emre ve Hasenî ise bu bölümü bir beyit eksik tercüme etmiştir. Emre'nin eksik tercüme etmesinin sebebi, aynı ifadelerle başlayan beyitlerin ardarda gelmesiyle birinin gözden kaçırılması olabilir. Hasenî'nin tevhîd bölümünün son beytini, Tab'î'nin ise bölüm sonundaki iki beyti tercüme etmediği görülmüştür. Bu eksikliklerin sebebini tespit edebilmek güçtür. De Sacy'nin neşrinde verilen nüsha farklarında bu beyitlerin olmadığı bir nüsha zikredilmemiştir.

Naat bölümünü Sabâî ve Yemezzâde hariç tüm mütercimler KM ile aynı sayıda olacak şekilde 9 beyitle tercüme etmişlerdir. Hem Sabâî hem de Yemezzâde naat bölümüne KM'de olmayan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den bahseden bir beyit eklemiştir. Üstelik ekledikleri bu beyit birebir aynıdır.

Din büyüklerinin ululandığı bölümde yine KM'de 6 beyit olan bölümü Sabâî ve Yemezzâde dışındaki mütercimler aynı sayıda beyitle tercüme ederken, bu iki mütercim beş beyitle tercüme etmiştir. Yalnız bu kez tercüme edilmeyen beyitler aynı değildir. Sabâî bu bölümde Ebu Hanîfe'den bahsedilen iki beyitten birini tercüme etmemişken Yemezzâde diğer mezhep imamlarının adının geçtiği beyti tercüme etmemiştir.

Sabâî, Emre, Hasretî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ münâcât bölümünü KM ile aynı sayıda beyitle tercüme etmiştir. Za'îfî bu bölümde iki beyti ikişer beyitle tercüme etmiş, ayrıca mahlasını zikrettiği bir beyit eklemiştir.

Kaynak metin ve tercümeler arasındaki fark konunun işlendiği bölümde belirginleşmektedir. On altıncı yüzyılda konunun işlendiği bölümdeki beyit sayıları sonraki yüzyıllara nazaran daha fazladır. On altıncı yüzyılda yazılan tercümeler arasında kaynak metindeki aynı bölümün beyit sayısına en yakın olan tercüme Emre'ye aittir. Hasenî'nin tercümesinde konunun işlendiği bölümdeki beyit sayısında görülen azalma, on yedinci yüzyıldan sonra yazılan tercümelerin beyit sayısı ile daha fazla uyum içerisindedir.¹

---

¹ Hasenî'nin tercümesini hangi yüzyılda kaleme aldığı kesin bilinmemekle birlikte Koşık dil özelliklerine bakarak 16. yüzyılda yazılmış olabileceğini söylemiştir.

Tercümelerin hâtime bölümlerine mütercimler eklemeler yapmışlardır. KM'deki hâtime bölümünü aynı sayıda beyitle tercüme eden üç mütercim Hasretî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ olmuştur. Sabâyî KM'deki hâtimenin ilk beytinin tercümesiyle başladığı hâtime bölümüne eklediği beyitlerden sonra yine KM'deki hâtimenin son beytinin tercümesiyle bölümü sonlandırmıştır. Za'îfî KM'den bağımsız olarak mahlasını zikrettiği, tercüme ettiği kitaplardan ve müelliflerinden bahsettiği ve dua ile eseri sonlandırdığı özgün bir hâtime kaleme almıştır. Emre 6 beyitlik KM hâtimesinin 5 beytini -birebir olmamakla beraber- tercüme ettikten sonra kendisine ait bir hâtime bölümü kaleme almıştır. Hasenî de aynı şekilde tercümesinin sonuna KM'den bağımsız ve özgün bir hâtime eklemiştir. Şu'ûrî KM'deki hâtimenin yalnız iki beytini tercüme etmiştir. Tab'î KM hâtimesini bir beyit eksikle tercüme edip hâtimeye ayrıca dört beyit eklemiştir.

Tercümelere genel olarak bakılırsa bir beytin birden fazla beyitle tercüme edildiği örneklerin daha fazla yer aldığı Sabâyî'nin tercümesinde buna bağlı olarak beyit sayısı da kaynak metne kıyasla daha fazla olmuştur. Şerhler içinde yer alan tercümelerde, şerhin doğası gereği bir beytin birden fazla beyitle tercümesi yoluna gidilmemiş, kaynak metne daha sıkı bağlı kalınmıştır. Tercüme edilmeyen beyitler veya bölümler ise nüsha farkından veya gözden kaçırma sebepli olmalıdır.

Bizim esas aldığımız kaynak metne beyit sayıları yönünden en yakın tercüme ise Seyyid Ali Rızâ'nın kaleme aldığı *Riyâzü'r-rızâ* adlı tercüme olmuştur.

1.7.Sebeb-i Telif Bölümleri

Mesnevilerde sebep-i telif bölümleri, müelliflerin eseri kaleme alma sebeplerinden bahsettikleri bir bölüm olmanın ötesinde kendilerini ve kendilerinden önceki şairleri övgüyle andıkları, eksikliklerinin affını istedikleri ve dua ettikleri bölümler olmuşlardır.¹ Eserleri tercüme olduğunda ise bu bölümlerde ayrıca tercüme ettikleri eseri ve müellifini anmaları olağandır. Buna binaen eserlerin sebep-i telif bölümlerinin değerlendirilmesinde ilgili bilgilere yer verilip verilmediği ile telif sebeplerini iki ayrı başlık altında inceleyeceğiz.

a) *Sebeb-i telif kısımlarının içeriği*

Tercüme eserlerdeki sebep-i telif bölümleri, mütercimlerin eseri tercüme etme sebeplerini açıkladıkları, kaynak metinle ve müellifiyle ilgili bilgi verdikleri, tercümelerine bir isim vermişlerse bu ismi zikrettikleri, kendi adlarını veya mahlaslarını

¹ Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*, 141.

yazdıkları bölümler olmuşlardır. Mütercimlerin tercümelerinde bu bilgilerin hangilerine yer verdikleriyle ilgili bilgiler bir araya toplandığında aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

	Mütercimlerin eseri telif etme sebepleri	KM ile ilgili bilgi	KM müellifine dair bilgi	Tercüme-ye verilen ismin zikredilmesi	Kendi adlarının/ mahlaslarının zikredilmesi
Sırât-ı Müstakim	Var	Var	Var	Var	Var
Bostân-ı Nasâyih	Var	Var	Var	Var	Var
Tercüme-i Pendnâme-i Emre	Var	Var	Var	Yok	Var
Tercüme-i Pendnâme-i Nazmî	Var	Var	Var	Yok	Var
Tercüme-i Hasenî	Var	Var	Var	Yok	Var
Tercüme-i Tosyevî	Var	Var	Var	Yok	Var
Tercüme-i Şu'ûrî	Var	Var	Var	Yok	Var
Tercüme-i Hasretî	Var	Var	Var	Yok	Var
Gülşen-i Ahbâr	Var	Var	Var	Var	Var
Tercüme-i Yemezzâde	Var	Var	Var	Yok	Var
Riyâzü'r-rızâ	Var	Var	Var	Var	Var

Ortaya çıkan bu tabloya göre incelemeye konu olan 11 tercümenin hepsinde mütercimler tercüme-ye neden kaleme aldıklarına dair bilgi vermiş, hangi eseri tercüme ettiklerini ve bu eserin müellifini zikretmiş ve kendi adlarını veya mahlaslarını söylemişlerdir. 11 tercümeden yalnızca dördüne özel bir isim verilmiş, tercümesine özel isim veren dört mütercim de bu isimlere tercümelerinde yer vermişlerdir.

b) Telif sebepleri

Sebeb-i telif bölümlerinin asıl işlevi olan ve burada mütercimlerin *Pendnâme*'yi neden tercüme etmek istediklerini açıkladıkları bu kısımlara bakıldığında, mütercimler tarafından bazen benzer, bazen de farklı açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Bazı tercümelerde sadece sebep zikredilmişken, bazılarında daha ayrıntılı bilgi verilmiştir. Verilen bu bilgiler özetlendiğinde aşağıdaki gibi bir tablo meydana gelmiştir.

	Beyit sayısı	Telif sebebi
Sırât-ı Müstakim	36	Farsça bilmeyenlerin eserden istifade edebilmesi
Bostân-ı Nasâyıh	19	Tebliğ, İslâm dininin daha iyi öğrenilmesi
Tercüme-i Pendnâme-i Emre	30	Önceki tercümelerin güzel olmaması
Tercüme-i Pendnâme-i Nazmî	57	Türklerin okuyup anlaması Dinî yönden faydalı olması Nazımdaki başarısını gösterme isteği
Tercüme-i Hasenî	Mensur	Türklerin okuyup anlaması
Tercüme-i Tosyevî	13	Türklerin okuyup sevinmesi Okurların Allah katında izzete kavuşması
Tercüme-i Şu'ûrî	Mensur	İlmiyle fayda sağlama isteği Daha öncekilerin lâyıkıyla şerh ve tercüme edememiş olması Ardında iyi bir isim bırakma arzusu
Tercüme-i Hasretî	Mensur	Eğitim alanında kullanılması
Gülşen-i Ahbâr	Mensur	Çevresindeki kişilerin isteği
Tercüme-i Yemezzâde	Mensur	Ardında yadigâr bırakma isteği Hayır duası alma arzusu
Riyâzü'r-rızâ	Mensur	Daha önce manzum tercüme edilmemiş olması Eğitim amaçlı

Tabloyu öncelikle tercümelerde telif sebeplerinin yazıldığı bölümün manzum veya mensur oluşu açısından değerlendirelim. *Pendnâme*'de Attâr'a ait bir sebeb-i telif bölümü bulunmazken tüm tercümelere mütercimler tarafından manzum veya mensur sebeb-i telif bölümü eklenmiştir. Yine tabloda net biçimde görüleceği üzere Hasenî'nin tercümesi

dışında kalan tüm on altıncı yüzyıla ait tercümelerdeki sebep-i telif bölümleri manzum yazılmışken sonraki yüzyıllarda yazılan tercümelerin bu bölümleri mensurdur.¹

On yedinci yüzyılda günümüze ulaşan müstakil kaleme alınmış manzum *Pendnâme* tercümesi bulunmamakta, eldeki iki tercüme de şerhlerin içinde yer almaktadır. Bu yüzden bu tercümelerin mensur mukaddimeye sahip olması doğaldır.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda yazılıp da günümüze ulaşan tercümelerin ise hepsinde, mütercimler telif sebeplerini, yazdıkları mensur mukaddimeler içinde zikretmişlerdir.

Bu bilgiler ışığında Hasenî'nin tercümesinin temmet kaydında yer alan tarihe yakın tarihlerde, yani on dokuzuncu yüzyılda (veya 17. yüzyıldan sonraki bir tarihte de denilebilir) kaleme alınmış olması ihtimali artmaktadır.

Mütercimlerin tercüme sebepleri özetlendiğinde oluşan tabloya göre telif sebeplerini okura sağladığı faydalar ve yazara sağladığı faydalar şeklinde iki genel gruba ayırmak mümkündür. Okura sağladığı faydalar Farsça bilmeyenlerin eserden istifade edebilmesi, dinî yönden gelişebilmeleri ve eğitim alanında kullanmaları şeklinde özetlenebilir. Yazarın kendisine sağladığı faydalar ise mütercimin nazımdaki başarısını gösterebilmesi ve ardında iyi bir isim bırakıp dua alabilmesi şeklinde özetlenebilir.

1.8.Tercümelerde Kafiye Kullanımı

Pendnâme tercümelerini değerlendirirken kafiye, tercümelerin nasıl yapıldığına dair fikir veren bir ölçüttür. Mütercimlerin kafiye konusunda kaynak metni dikkate alıp bağlı kalma oranları, her bir tercümede kafiye kelimesinin olduğu gibi aktarıldığı, yalnız birinin aktarıldığı beyitler ile farklı kafiye kelimelerinin kullanıldığı beyitlerin tespitiyle ortaya konulmuştu. Bu bölümde erek metindeki kafiyelerin tercümeyle olduğu gibi alınması, yalnız birinin aktarılması veya bu iki durumdan farklı kullanımı karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

a) Kafiye'nin kaynak metinden tercümeyle olduğu gibi aktarılması

Tercümelerde önce kaynak metin kafiyesinin olduğu gibi aktarıldığı beyitlerin sayısına ve bu beyitlerin metnin bütününe olan oranlarına bakılmıştı.² Her ne kadar değerlendirmeler farklı beyit sayısı üzerinden yapılmış olsa da tüm tercümelerde yorum

¹ Hasenî'nin tercüme tarihinin kesin olmadığını ve Koşık'ın tercümenin dil özelliklerine bakarak on altıncı yüzyıla ait olduğu tahmininde bulunduğunu hatırlatalım.

² Edirneli Nazmî'nin *Pendnâme* tercümesi 3000 beyit olduğundan beyitlerle tercümeleri arasında doğrudan bağlantı kurabilmek mümkün olmamış ve eser bu yönüyle çalışmaya dâhil edilememiştir.

yapmak için gerekli olan beyit sayısından fazlasının¹ değerlendirmeye alınmış olduğu söylenebilir.²

Mütercimlerin kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktardığı beyit sayıları ve bu beyitlerin metnin bütününe oranları çoktan aza doğru sıralandığında aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır:

	Değerlendirilen beyit sayısı	KM'den olduğu gibi aktarılan beyit sayısı	Tercümenin tamamına oranı
Hasretî'nin tercümesi	828	466	%56
Sırât-ı Müstakîm	487	188	%39
Hasenî'nin tercümesi	605	189	%31
Riyâzü'r-rızâ	886	261	%30
Emre'nin tercümesi	749	211	%28
Şu'ûrî'nin tercümesi	805	214	%26
Yemezzâde'nin terc.	809	203	%25
<i>Tosyevî'nin tercümesi</i>	602	116	%19
Bostân-ı Nasâyıh	945	142	%15
Gülşen-i Ahbâr	847	100	%12

Bu tabloya göre tercümesinin yarısından fazlasında kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktararak bu hususta en yüksek orana sahip mütercim Hasretî olmuştur. Sabâyî, kaynak metin kafiyesini aktarmada yüzde 39 gibi yüksek bir orana sahip ikinci tercümenin sahibidir. Hasenî, Seyyid Ali Rızâ, Emre, Şu'ûrî ve Yemezzâde, kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktarmada yüzde 25 ilâ 31 arasında birbirine yakın oranlara sahiptir. Tosyevî, Za'îfî ve Tab'î'nin tercümelerinde kafiyelerin olduğu gibi aktarılma oranı yüzde 20'nin altındadır. Kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktarmada en düşük orana sahip tercüme, Tab'î'ye ait *Gülşen-i Ahbâr* olmuştur.

Kaynak metin kafiyesini olduğu gibi aktarmaya dikkat eden mütercimlerin yanı sıra bu konuya çok dikkat etmeyen mütercimler de bulunmaktadır. Ortaya çıkan tabloya göre

¹ Metnin yüzde 10'u ilâ yüzde 20'sine denk gelen beyit sayısı da bu sonuçlara ulaşabilmek için yeterli olabilirdi.

² Tab'î'nin *Gülşen-i Ahbâr* adlı tercümesinde daha az sayıda beyit üzerinden benzer değerlendirmeleri yapan Hamada'nın ulaştığı oranlarla daha fazla sayıda beyit üzerinden yaptığımız çalışmamızda ortaya çıkan oranlar arasındaki benzerlik de bunu doğrulayıcı niteliktedir.

Hasretî ve Sabâyî'nin, diğer mütercimlere nispeten bu hususa daha fazla dikkat gösterdiği, Za'îfî ve Tab'î'nin bu hususa pek dikkat etmediği söylenebilir.

b) Kaynak metindeki kafiye kelimelerinden yalnız birinin tercüme aktarılması

Mütercimler bazen bir beytin bir mısrasındaki kafiye kelimesini kaynak metinden olduğu gibi aktarırken diğer mısrada kaynak metinden farklı bir kafiye kelimesi kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu tercihlerin yapıldığı beyit sayılarının ve tercüme oranlarının verildiği aşağıdaki tabloda kullanım oranları yüksekten düşüğe doğru sıralanmıştır:

	Değerlendirilen beyit sayısı	Bir mısradaki kafiye kelimesinin aktarıldığı beyit sayısı	Tercümenin tamamına oranı
<i>Tosyevî'nin tercümesi</i>	602	143	%24
Emre'nin tercümesi	749	132	%18
Hasretî'nin tercümesi	828	137	%17
Sırât-ı Müstakîm	487	68	%14
Hasenî'nin tercümesi	605	80	%13
Riyâzü'r-rızâ	886	116	%13
Şu'ûrî'nin tercümesi	805	94	%12
Yemezzâde'nin terc.	809	59	%7
Bostân-ı Nasâyîh	945	54	%6
Gülşen-i Ahbâr	847	43	%5

Kaynak metindeki kafiye kelimelerinden yalnız birinin olduğu gibi aktarıldığı beyit sayısının en fazla olduğu tercüme Tosyevî'nin tercümesidir. Emre ve Hasretî'nin tercümelerinde bu şekilde aktarılan beyit sayısı Tosyevî'nin tercümesindeki sayıya yakın olsa da metnin tamamına nispeten oluşan oransal farklılığa dikkat etmek gerekir. Sabâyî, Hasenî, Seyyid Ali Rızâ ve Şu'ûrî, kaynak metin kafiyesinden yalnız birini tercümelerine aktarma yönünden yaklaşık oranlara sahiplerdir. Kaynak metindeki yalnız bir kafiye kelimesinin en az aktarıldığı tercümeler ise Yemezzâde, Za'îfî ve Tab'î'ye aittir.

Mütercimler bir beytin bir mısrasında kafiye kelimesini kaynak metinden olduğu gibi aktarırken diğer mısrada kaynak metinden farklı bir kafiye kelimesi kullanma yoluna gitmişlerse de bu yoldan, kafiye kelimesi olduğu gibi aktarma veya farklı kafiye kelimesi kullanma yoluna oranla daha az istifade etmişlerdir.

c) Tercümede kaynak metindeki farklı kafiye kullanımı

Mütercimlerin çoğu, kaynak metin kafiye kelimesini aktarmayı tercih etmeyip farklı kafiye kelimeleri kullanmışlardır. Aşağıdaki tabloda kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanımları yüksekte düşüğe doğru sıralanmıştır:

	Değerlendirilen beyit sayısı	Kaynak metinden farklı kafiye kelimesi kullanılan beyit sayısı	Tercümenin tamamına oranı
Gülşen-i Ahbâr	847	704	%83
Bostân-ı Nasâyîh	945	749	%79
Yemezzâde'nin terc.	809	547	%68
Şu'ûrî'nin tercümesi	805	497	%62
<i>Tosyevî'nin tercümesi</i>	602	343	%57
Riyâzü'r-rızâ	886	509	%57
Hasenî'nin tercümesi	605	336	%56
Emre'nin tercümesi	749	406	%54
Sırât-ı Müstakîm	487	231	%47
Hasretî'nin tercümesi	828	225	%27

Tabloya göre kaynak metin kafiyesinden farklı kafiye kelimeleri kullanma oranı en yüksek olan eser Tab'î'nin tercümesidir. Tab'î'yi müteakip Za'îfî ve Yemezzâde de tercümelerinde yüksek oranda farklı kafiye kelimesi tercihinde bulunmuşlardır. Şu'ûrî, Tosyevî, Seyyid Ali Rızâ, Hasenî ve Emre'nin farklı kafiye kelimesi kullanım oranları birbirine yakındır. Sabâyî ve Hasretî ise yüzde 50'nin altında kalan oranlarla farklı kafiye kelimesi seçme yönünden düşük oranlara sahip tercümeler ortaya koymuşlardır.

Mütercimlerin çoğunun kaynak metindeki farklı kafiye kelimesi kullanım oranının yüksek olduğu görülmektedir. Farklı kafiye kelimesi kullanımının tercümenin edebî başarısıyla veya akıcılığıyla doğrudan bir ilişkisi olduğu söylenemez. Ancak her ne kadar Arapça, Farsça ve Türkçe ortak kelime hazinesine sahip diller olsalar da, tercüme işinin doğası gereği kaynak metindeki kelimelere farklı kelimelerle karşılık verilmesi daha uygundur. Hasretî dışında kalan mütercimlerin de bu doğrultuda hareket ettikleri görülmektedir.

d) Kafiye kelimelerinin dili

Tab‘î ve Yemezzâde’nin farklı kafiye kelimesi kullanımında Arapça-Farsça yerine Türkçe kökenli kelimeleri diğer mütercimlere oranla biraz daha fazla tercih ettiği görülür. Kaynak metindekinden farklı kafiye kelimesi kullanımında en yüksek orana sahip tercümelerin sahibi olan bu iki mütercim, aynı zamanda Türkçe kafiye kelimesi kullanımında başı çekmektedir. Tercümeleleri arasında yaklaşık 40 yıl fark bulunan Tab‘î ve Yemezzâde’nin dil açısından bu yakınlığı makul görünmektedir.

Hasenî, Şu‘ûrî, Seyyid Ali Rızâ, Hasretî, Sabâyî ve Tosyevî yüzde 73 ilâ 80 aralığında, birbirine yakın oranlarda Arapça-Farsça kafiye kelimesi kullanırken, Za‘îfî’de bu oran yüzde 68’dir. Emre ise yüzde 87 oranıyla en fazla Arapça-Farsça kafiye kelimesi kullanan mütercim olmuştur.

Tab‘î’nin kafiye kelimesi olarak Türkçeyi kullanma oranının diğerlerinden fazla olduğunu söyledik. Buna mukabil düşük oranda Türkçe kafiye kelimesi kullanımıyla listenin sonunda yer alan, Emre’nin tercümesi olmuştur.

	Türkçe KK+1 KK Türkçe	Arapça-Farsça KK
Emre’nin tercümesi	%13	%87
<i>Tosyevî’nin tercümesi</i>	%20	%80
Sırât-ı Müstakîm	%21	%79
Riyâzü’r-rızâ	%22	%78
Hasretî’nin tercümesi	%22	%78
Şu‘ûrî’nin tercümesi	%23	%77
<i>Nazmî’nin tercümesi</i>	%24	%76
Hasenî’nin tercümesi	%27	%73
Bostân-ı Nasâyîh	%32	%68
Gülşen-i Ahbâr	%38	%62
Yemezzâde’nin terc.	%40	%60

Kafiye kelimelerinde Arapça-Farsça kelimelerin kullanım oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bunun Osmanlı dönemi Türkçesi ile yazılmış metinlerin temel özelliklerinden biri olduğu düşünüldüğünde yadırganacak bir durum görünmemektedir. Beyitlerdeki kafiye kelimelerinin birinin veya her ikisinin birden kaynak metinden

olduğu gibi aktarılması, aslında kaynak metinde kullanılan Arapça-Farsça kökenli kelimelerin de olduğu gibi tercümeyle aktarılması anlamına gelmektedir. Her ne kadar Arapça-Farsça kökenli kelimeler desek de bu kelimelerin Türkçeye yerleşerek Türkçenin bir parçası olduğu ve ortak dil hazinesi olarak değerlendirilmeleri gerektiği daha önce söylenmişti. Tercümelere kafiye kelimesinin dili açısından bakıldığında mütercimlerin farklı kafiye kelimesi seçseler dahi bu kelimelerin çoğunlukla yine Arapça veya Farsça kökenli oldukları görülmektedir. Türkçenin aruz veznine daha zor uyarlanan yapısının da bu tercih üzerindeki etkisi elbette yadsınamaz. Ancak mütercimlerin farklı kafiye kelimesi kullandıkları beyitlerin oranlarıyla Arapça-Farsça kökenli kelimeler kullandıkları beyitlerin oranının birbirine denk olmaması, bizi tekrar ortak dil hazinesi kavramına döndürmekte, tercüme incelemeleri boyunca Arapça-Farsça kökenli kelimeler diye değerlendirdiğimiz kelimelerin aslında dile yerleşmiş ve dilin bir parçası hâline gelmiş olduklarını bize göstermekte ve değerlendirme esnasında bu kelimelerin Türkçeleştiğini göz önünde bulundurmamızı gerektirmektedir.

1.9.Tercümelerin Tevhîd Bölümü Üzerinden Karşılaştırılması

Mesnevilerin giriş bölümünde besmelenin ve Allah'ın anıldığı, övüldüğü ve hamd edildiği tahmîdin ardından,¹ edebiyat terimi olarak “Tanrı’nın varlığını ve birliğini dile getiren manzume” anlamında kullanılan tevhîd bölümü gelir.² Attâr eserine 25 beyitlik bir tevhîd bölümüyle başlar. Attâr, tahmîd özelliği gösteren ilk beytin ardından Peygamber kıssaları üzerinden Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini anlatıp över.

Mütercimlerden bazıları tevhîd bölümünü daha fazla sayıda beyitle tercüme ederken, bazıları daha az sayıda beyitle tercüme etmiştir. Bir istisna olarak Sabâyî tevhîd bölümünü daha fazla sayıda beyitle tercüme etmesine rağmen kaynak metindeki bir beyti tercüme etmemiştir.

Tercümelerin Tevhîd Bölümündeki Beyit Sayıları

Sabâyî, Sırât-ı Müstakîm	28
Za‘îfî, Bostân-ı Nasâyîh	30
Emre	24
Edirneli Nazmî’nin tercümesi	58

¹ Kartal, *Doğu’nun Uzun Hikayesi*, 95.

² İsmail Ünver, “Mesnevî”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, (1986), 434, erişim 28 Nisan 2024, https://www.tdk.gov.tr/dosyalar/TDD/1986s415-417/1986s415_417_07_I_UNVER.pdf.

Hasenî'nin tercümesi	24
Tosyevî'nin tercümesi	41
Şu'ûrî'nin tercümesi	25
Hasretî'nin tercümesi	25
Tab'î, Gülşen-i Ahbâr	23
Yemezzâde'nin tercümesi	25
Seyyid Ali Rızâ, Riyâzü'r-rızâ	25

Tabloda koyu renkle gösterilen tercümeler kaynak metnin eksiksiz tercüme edildiği metinlerdir.

a) Tercüme edilmeyen beyitler

Kaynak metnin tevhîd bölümünde bulunup da tercüme edilmemiş olan beyitlerin bulunduğu 4 tercüme vardır. Mütercimlerden Sabâyî'nin birinci beyti,¹ Emre'nin on altıncı beyti,² Hasenî'nin yirmi beşinci beyti,³ Tab'î'nin yirmi dört ve yirmi beşinci beyitleri⁴ tercüme etmediği görülmüştür.

Za'îfî,⁵ Edirneli Nazmi, Tosyevî, Şu'ûrî, Hasretî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ'nın tercümelerinin tevhîd bölümünde kaynak metinde olup da tercüme edilmemiş olan bir beyit bulunmamaktadır.

Beyitlerin neden tercüme edilmemiş olabileceklerine dair kesin bir yargıda bulunabilmek mümkün değildir. Sabâyî'nin tercümesinde ilk beyit bilinçli bir tercih ile tercüme edilmemiş olabileceği gibi en başta yapılmış bir istinsah hatası sonraki nüshalarda devam ettirilmiş de olabilir. Emre'nin tercüme etmediği beyit, aynı şekilde başlayan birkaç beyit arasındaydı. Bu yüzden mütercim, belki de müstensih dikkatinden kaçmış olabilir. Hasenî'nin ve Tab'î'nin tevhîd bölümü sonunda yer alan beyitleri tercüme etmemiş olmalarının sebebini tahmin etmek zordur. Tercüme esast aldıkları nüshada eksiklik olabileceği gibi mütercim sebebini bilmediğimiz bir nedenden dolayı tercüme etmeme ihtimali düşünülebilir.

¹ Hâmd-i bî-hadd ân Hudây-ı pāk rā/Ân ki imân dād moştî hāk rā (KM 1)

² Ân yekî ber-taht bâ-şad 'izz ü nâz/ V'ân diğerkerde dehân ez-fâka bâz (KM 16)

³ Hiç kes der- milki i ü enbâz nî/ Kavl-i ü rā lahn nî, âvâz nî (KM 25)

⁴ Ez-zemîn-i hoşk rüyâned gıyâh/ Âsmânhâ rā hem ü dâred nigâh (KM 24), Hiç kes der-milk-i ü enbâz nî/ Kavl-i ü rā lahn nî âvâz nî (KM 25)

⁵ Za'îfî 25 beyitlik tevhîd bölümünü 30 beyit ile tercüme etmiştir.

Karşılaştırmaya esas bölüm eserin başlangıç bölümü olduğu için mütercimlerin bilinçli bir eksiltme yapmalarına sebep olacak bir etken akla gelmemektedir. Genel olarak varolan eksiltmeler çoğunlukla nüsha farkından kaynaklanıyor olabilir. Kaynak metin içerisinde mütercimlerin siyasi, toplumsal veya dinî meselelere bağlı olarak tercüme etmemeyi seçecekleri nitelikte bir içerik bulunmaması, bu görüşü destekleyen bir özelliktir.

b) Kelimelere verilen karşılıklar, kelime bazında eklemeler-eksiltmeler

Tercümelerin tevhiid bölümünde kaynak metindeki kelimelere verilen karşılıkların dili, aşağıda verilen tablodaki gibidir:

	Arapça-Farsça		Türkçe	
	Kelime sayısı	Oranı	Kelime sayısı	Oranı
Sabâyî, Sırât-ı Müstakîm	63	%71	26	%29
Za'îfî, Bostân-ı Nasâyih	70	%76	22	%24
Emre'nin tercümesi	93	%83	19	%17
Edirneli Nazmî'nin tercümesi	63	%90	7	%10
Hasenî'nin tercümesi	90	%88	12	%12
Tosyevî'nin tercümesi	81	%85	14	%15
Şu'ûrî'nin tercümesi	99	%86	16	%14
Hasretî'nin tercümesi	99	%79	26	%21
Tab'î, Gülşen-i Ahbâr	62	%68	29	%32
Yemezzâde'nin tercümesi	100	%77	29	%23
Seyyid Ali Rızâ, Riyâzü'r-rızâ	93	%82	21	%21

Yukarıdaki tabloya göre tevhiid bölümünde kaynak metindeki kelimelere Türkçe karşılık verme oranı en yüksek mütercim, yüzde 32 ile Tab'î'dir. Onu yüzde 29 oranla Sabâyî takip eder. Za'îfî, Yemezzâde, Hasretî, Seyyid Ali Rızâ ve Emre'nin oranları birbirine yakın olup kullanılan kelimelerin yaklaşık beşte birine tekabül eden oranlarda Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe kelimelerle karşılık vermişlerdir. Tosyevî, Şu'ûrî, Hasenî ve Edirneli Nazmî'nin ise kelimelere Türkçe karşılık verme oranları yüzde 15 seviyesinin altında kalmıştır.

Her bir tercümenin kaynak metinle karşılaştırıldığı ilgili bölümlerde ortaya çıkan tablolara göre Türk dilinin bir parçası haline gelen kelimeler çoğunlukla Arapçadır. Dile geçen Arapça kelimeler, Farsça kelimelerin neredeyse iki katıdır.

Tüm tercümelerde ortak tercüme edilen kelimelere bakıldığında yalnız bir kelimenin tümünde¹ aynı Türkçe kelimeyle tercüme edildiği görülür: O da *zemin* kelimesinin *yer* kelimesiyle tercümesidir. Tüm tercümelerde olmasa da çoğunda göze çarpan diğer bir kelime *peşşe* kelimesinin *sinek*, *sivrisinek* ve *uyaz* kelimeleriyle tercümesi olmuştur. *Kef* kelimesi de bazı tercümelere olduğu gibi aktarılsa da birçok tercümede *el* olarak çevrilmiştir.

Tablonun sunduğu diğer bir veri, Türkçe kelime kullanımının zaman ilerledikçe artan bir eğride olmadığını göstermesi olmuştur. On altıncı yüzyılın başından on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar yaklaşık dört yüz yıllık bir süreçte ortaya konulan tercümelerin dilinin büyük değişim gösterdiği söylenemez.

c) Bir beytin birden fazla beyitle tercüme edilmesi

Kaynak metindeki bir beytin tercümede birden fazla beyitle tercüme edilmesi yönünden metinler incelendiğinde tevhi'd bölümü için şu sonuçlar elde edilmiştir:

	Tevhi'd bölümünün kaç beyitle tercüme edildiği	Birden fazla beyitle tercüme edilen beyit numaraları
Sabâ'î, Sırât-ı Müstakîm	28	7, 11, 13
Za'îfî, Bostân-ı Nasâyih	30	19, 13, 23, 25
Edirneli Nazmî'nin tercümesi	58	2, 7, 10, 14, 16, 23
Tosyevî'nin tercümesi	41	2, 5, 6, 7, 12, 25

Yukarıdaki tablo şu şekilde yorumlanabilir:

Sabâ'î üç beyti, Za'îfî dört beyti, Edirneli Nazmî altı beyti ve Tosyevî altı beyti birden fazla beyitle tercüme etmiştir.

Sabâ'î üç beyti birden fazla beyitle tercüme etmiştir. Yedinci beyti kaynak metindeki telmihi açıklayarak, on birinci beyti önceki beyitlere atıfta bulunarak onların devamı şeklinde, on üçüncü beyti ise aslında bir beyitte aktarabileceği konuyu genişleterek tercüme etmiştir. Sabâ'î bu beyitlerde beytin her bir mısrasını bir beyitte açıklamıştır.

¹ Bir istisna olarak Tab'î bu kelimenin geçtiği beyti tercüme etmemiştir.

Bir mısradan anlatılan konuyu daha iyi açıklamak istediği için böyle bir tercihte bulunmuş olabilir.¹

Za'îfî dört beyti birden fazla beyitle tercüme etmiştir. On üçüncü beyti aslında tek beyitle tercüme etmiş, sonraki beyitte konuyu başka şekilde tekrar işlemiştir. On dokuzuncu beyitte kaynak metin anlamı mütercim yorumuyla biraz değişmiş, konunun genişletildiği türde bir tercüme olmuştur. Yirmi üçüncü beyitte kaynak metindeki beyti tek beyitle tercüme eden mütercim, sonrasında konuyla alakalı bir beyit eklemiştir. Yirmi beşinci beyitte Za'îfî yine aynı şekilde bir beyit eklemiştir. Buna göre Za'îfî yalnız bir beyti birden fazla beyitle tercüme etme yoluna gitmiş, diğerlerinde her ne kadar kaynak metindeki beyti bir beyitte tam olarak tercüme edip aktarmışsa da devamında yine aynı beytin tercümesine genişletilmiş tercüme, belki de şerh denebilecek beyitler eklemiştir.

Edirneli Nazmî'nin tercümesinin genel olarak genişletilmiş tercüme özelliği gösterdiği daha önce söylenmişti. Nitekim 25 beyitlik tevhîd bölümünü 58 beyitle tercüme eden Nazmî'nin altı beyti kaynak metin beytini karşılayan tercüme bağlamında birden fazla beyitle tercüme ettiğini söyleyebiliriz. Diğerleri genişletilmiş tercüme edilen beyitler olarak değerlendirilmelidir. Nazmî ikinci beytin mısralarını iki ayrı beyitte birer mısranın tercümesi olacak şekilde çevirmiştir. Yedinci beytin her bir mısrasını birer beyitle tercüme etmiştir. Onuncu beyit, tercüme eklenen beyte rağmen kaynak metin anlamını eksik aktaran bir tercüme olmuştur. Mütercim on dördüncü beyti tek beyitle tercüme etmiş, diğer beyti bu beyti açıklayıcı nitelikte tercümesine eklemiştir. On altıncı beyit anlamı aktarılarak tercüme edilmiştir. Yirmi üçüncü beytin ise ardışık olmayan iki beyitle tercüme edildiği tespit edilmiştir.

Tosyevî 25 beyti 42 beyitle tercüme etmiştir. Tevhîd bölümünde aynı beytin birden fazla beyitle tercümesi olarak değerlendirilebilecek altı beyit bulunmaktadır. İkinci beytin tercümesi, kaynak metindeki mısraların karşılığının iki ayrı beyitte görülebilmesine ilaveten dokuz beyte yayılmış olmasıyla aynı zamanda genişletilerek tercüme edilmiş bir beyit olmuştur. Beşinci beyit tek beyitle tercüme edilmiş, sonraki beyit o beytin açıklaması şeklinde gelmiştir. Altıncı beyit üç beyitle tercüme edilmiştir. İlk iki beyitte kaynak metindeki beytin birer mısrası tercüme edilmiş, takip eden beyit konuyu açıklayıcı nitelikte mütercim tarafından eklenmiştir. Yedinci ve on ikinci beyitlerde birer mısra birer beyitle genişletilerek tercüme edilmiştir. Yirmi beşinci beyit aslında tek

---

¹ Akla gelen diğer bir ihtimal vezin ve kafiye sorununu halledememesi olsa da mütercim yetkinliği göz önünde bulundurulduğunda bu ihtimali değerlendirmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

beyitle tercüme edilmiş, devamındaki dört beyit Allah'ı övmeye devam eden, mütercim tarafından eklenmiş beyitler olsa da kaynak metin beytiyle ilişkili olduğundan aynı beytin genişletilmiş tercümesi kabul edilmişlerdir.

Emre, Hasenî, Şu'ûrî, Hasretî, Tab'î, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ'nın tevhîd bölümünde birden fazla beyitle tercüme ettikleri bir örnek yoktur.

Bir beytin birden fazla beyitle tercümesinin, özünde bir genişletilmiş tercüme olduğu noktasını gözden kaçırmamak gerekir. Zira kaynak metinde bir beyitle anlatılabilen, diğer birçok mütercim tarafından da tek beyitle tercüme edilebilen beyitlerin yukarıda zikredilen mütercimler tarafından birkaç beyti kapsayacak şekilde tercüme edilmiş olmasının, bunların tek beyitte anlatılamayacağından kaynaklanmadığı açıktır. Özetle bir beytin birden fazla beyitle tercümesi, konunun daha iyi ifade edilebilmesi için tercümenin genişletilmesi veya şerh edilmesi faaliyeti sayılabilir.

d) Serbest veya farklı tercüme edilen beyitler

Mütercimlerin kaynak metindeki anlamı birebir tercüme üslûbuyla tercümelerine aktararak aktarmadıklarına bakılarak değerlendirme yapılan bu bölümde, kaynak metinden uzaklaşan ve farklı yorumlara kayan beyitler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tercüme üslûbu daha çok anlamı aktarmak şeklinde gelişen Za'îfî ve Tab'î ile genişletilmiş tercüme üslûbuna sahip Edirneli Nazmî ve Tosyevî'nin tercümelerinde beyitler çoğunlukla serbest, yer yer kaynak metinden farklı tercüme edilmiş görünümündedirler.

Emre'nin tercümesinde ise serbest tercüme edilen çok sayıda beytin bulunduğu söylenmişti. Genelde beytin bir mısrasında kaynak metni birebir tercüme eden Emre, diğer mısrada konudan uzaklaşmasa da birebir çeviri olmayan serbest bir tercüme üslûbuna sahiptir. Öyle ki tercümeler kelime kelime karşılaştırılmadıkça kaynak metinle arasındaki farklılıkların tespiti güçtür. Emre belki de bu sayede kaynak metinden uzaklaşmayan ama daha rahat ve akıcı bir tercüme kaleme almayı başarmıştır. Tab'î, Şu'ûrî ve Hasenî'nin tercümelerinde de benzer özellikler gösteren beyitler vardır. Yalnız Hasenî'nin tercümesinin Tab'î, Emre ve Şu'ûrî'nin tercümeleri kadar akıcı olduğu söylenemez.

Sabâyî, Hasretî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ'nın tercümelerinde ilgili bölümlerde değinilen ufak tefek tercüme farkları dışında mütercimlerin kaynak metne bağlı kaldıkları görülür.

e) Kaynak metindeki lafza dayalı edebî sanatların tercüme metne yansımaları

Kaynak metinde cinas, iştikak, tarsi, irsad, reddü'l-acüz ale's-sadr, iade, akis ve iktibas olan beyitlerin tercümelerinde de aynı sanatların uygulanıp uygulanmadığına baktığımızda karşımıza şu sonuçlar çıkmıştır:

Cinas: Kaynak metinde lafza dayalı sanatlar içerisinde en fazla cinas sanatına başvurulmuştur. Bunların da sayısı çok olmayıp altı beyitte cinaslı kafiye uygulaması şeklindedir.

Kaynak metindeki cinas tercümelere şöyle yansımıştır:

- Emre, Hasenî, Şu'ûrî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ kaynak metindeki cinasların hiçbirini tercümelerine aktarmamışlardır.
- Za'îfî ve Edirneli Nazmî kaynak metindeki cinaslardan ikisini tercüme aktarıırken, Sabâyî, Tosyevî, Hasretî ve Tab'î'nin yalnız bir beyitteki cinası tercümelerine aktardıkları görülür.
- Yemezzâde dışında kalan mütercimler iki ilâ sekiz arası değişen sayıda beyitte, kaynak metinde olmadığı halde cinas sanatına başvurmuştur. Kaynak metinden bağımsız olarak 60'tan fazla beyitte cinas uygulayan Edirneli Nazmî bu yönüyle diğer tüm mütercimlerden ayrılmıştır

İştikak: Kaynak metinde iştikak bulunan yalnız iki beyit vardır.

- Sabâyî, Za'îfî ve Şu'ûrî kaynak metindeki iştikakı tercümelerine aktarmışlardır.
- Emre, Hasenî, Hasretî, Yemezzâde ve Seyyid Ali Rızâ kaynak metindeki iştikakı tercümelerine aktarmamışlardır.
- Edirneli Nazmî, Tosyevî ve Tab'î ise sadece bir beyitteki iştikak sanatını tercümelerine aktarmışlardır

Ayet iktibas: Kaynak metinde telmih yoluyla işarette bulunulan çok sayıda ayet ve hadis olduğu anlaşılmış ve birçok çalışmada ortaya konmuş olsa da doğrudan iktibas edilen beş ayet vardır.

- Hasretî ve Yemezzâde kaynak metinde iktibas edilen ayetlerin tümünü ilgili beyitlerin tercümesinde iktibas etmişlerdir.
- Emre, Edirneli Nazmî, Tab'î ve Seyyid Ali Rızâ yalnız bir beyitteki iktibas aktarmamışlardır.

- Sabâ-yî, Za‘îfî, Tosyevî ve Şu‘ûrî iki ayetteki iktibasa tercümelerinde yer vermemişlerdir.
- Yalnız bir ayet iktibasını tercümesine aktararak kaynak metinden en düşük sayıda iktibas yapan mütercim ise Hasenî olmuştur.
- Mütercimlerin ayrıca kaynak metinde iktibas edilmeyen ayetleri tercümelerinde iktibas ettikleri de görülür.

Kaynak metindeki lafzî sanatları mütercimlerin tercümelerine ne ölçüde aktardıkları aşağıdaki tabloda bir arada görülebilir:

	Cinas	İştikak	Ayet iktibası
De Sacy (Kaynak Metin)	6	2	5
Sabâ-yî, Sırât-ı Müstakîm	1	2	3
Za‘îfî, Bostân-ı Nasâyih	2	2	3
Emre’nin tercümesi	-	-	4
Edirneli Nazmî’nin tercümesi	2	1	4
Hasenî’nin tercümesi	-	-	1
Tosyevî’nin tercümesi	1	1	3
Şu‘ûrî’nin tercümesi	-	2	3
Hasretî’nin tercümesi	1	-	5
Tab‘î, Gülşen-i Ahbâr	1	1	4
Yemezzâde’nin tercümesi	-	-	5
Seyyid Ali Rızâ, Riyâzü’r-rızâ	-	-	4

Bu tabloya göre kaynak metindeki tüm sanatları ve iktibasları tercümesine aktarmış olan bir mütercim yoktur. Yalnız bu konuda en düşük hassasiyete sahip mütercimin Hasenî olduğunu söyleyebiliriz. Yapılabilecek diğer bir yorum da şudur: Mütercimler cinas ve iştikakı tercümelerine aktarmasalar da doğrudan ayet iktibaslarını olabildiğince tercümelerine aktarmışlardır.

Bu verilere dayanarak mütercimlerin hepsinin lafzi sanatları aktarmak için özel bir gayret gösterdiklerini söylemek güçtür ancak bazı mütercimlerin mümkün olduğunda bunları aktarmaktan geri durmadıkları anlaşılmaktadır.

2. Tercüme Yöntemlerine Göre *Pendnâme* Tercümelerinin Tasnifi

Klasik Türk edebiyatı dönemi tercümelerini, tercüme usûllerine göre sınıflandıran çeşitli tasnif çalışmalarından daha önce bahsedilmiş, bu tasnif çalışmalarından yola çıkılarak (geliştirilmeye açık olsa da) en azından tasnifin ilk aşaması için klasik Türk edebiyatı literatüründeki tercüme türleri sınıflandırmada daha net olduğu düşünülen bir tasnif şekli ortaya koyulmuştu. Benimsenen tasnif şeklinde Levend'in önerdiği dörtlü tasnif sisteminden geriye dönülerek 19. yüzyılda yapılmış üçlü tasnif önerilerinin Osmanlı dönemi edebiyatı için daha uygun olduğu kanaatine varılmıştı. Tasnif çalışmalarında kafa karışıklığı yaratan üretim türü tartışmalarının ise bu tasnif içerisinde alt başlıklar olarak değerlendirilip yapılacak çalışmalarla aydınlığa kavuşturulması gerektiği ifade edilmeye çalışılmıştı. Önerimize göre klasik Türk edebiyatında üretilen tercüme eserlerin tasnifinin, literatürde kullanılan terimlerin anlamları dikkate alınarak şu şekilde yapılabileceğini söylemiştik:

1- Harfiyen (tahte'l-lafz/ satıraltı/ kelimesi kelimesine) tercüme

2-Mealen (anlamı aktaran/ birebir/ aslına sadık) tercüme

3-Tevsien (tafsilen/ genişletilerek yapılmış) tercüme

a) Tasnif

b) Tanzir (konusu aktarılan/ öykünmecî tercüme)

c) Taklîd (esinlenilmiş tercüme/ adaptasyon/ uyarılama)

Tercümede kaynak metne eklemeler yapıldığı belirlenen tevsien (genişletilmiş) tercüme sınıfının alt başlıklarının yapılacak karşılaştırmalı çeviri çalışmalarıyla değiştirilebilir, geliştirilebilir ve güncellenebilir olduğu notunu düştükten sonra çalışmamıza konu *Pendnâme* tercümelerinin tercüme edilme usûlleri dikkate alındığında bu tasnife göre hangi sınıfa dâhil edilebileceği konusuna geçebiliriz.

Tercüme	Tercüme usûlüne göre tasnifi
Sırât-ı Müstakîm	Mealen tercüme
Bostân-ı Nasâyîh	Tevsien tercüme (Tasnif türü)
Emre'nin tercümesi	Mealen tercüme
Edirneli Nazmî'nin tercümesi	Tevsien tercüme (Tanzir türü)
Hasenî'nin tercümesi	Mealen tercüme

Tosyevî'nin tercümesi	Tevsien tercüme (Taklîd türü)
Şu'ûrî'nin tercümesi	Mealen tercüme
Hasretî'nin tercümesi	Mealen tercüme
Gülşen-i Ahbâr	Tevsien tercüme (Tanzir türü)
Yemezzâde'nin tercümesi	Mealen tercüme
Riyâzü'r-rızâ	Mealen tercüme

Pendnâme'nin günümüze ulaşan tercümeleri incelendiğinde çoğunun kaynak metne biçim ve içerik yönünden bağlı ama erek dilde de anlaşılır olacak şekilde ve akıcı bir dille kaleme alınmış olduğu görülmektedir. 11 tercümenin 7 tanesinde kaynak metin bu anlayışla mealen tercüme edilmiştir.

Kaynak metni genişleterek tercüme eden Za'îfî ve Edirneli Nazmî eseri farklı şekilde tercüme ettiklerini, tercüme ifadesiyle beraber tasnif kelimesini de zikrederek belirtmişlerdir. Za'îfî bu tasnifi iki farklı eserin tercümesini bir araya getirmek suretiyle yaparken Nazmî tercümesine eklediği fazladan beyitlerle gerçekleştirmiştir.¹

Tosyevî kendisinden musannif olarak bahsetmemiş, eserinin tercüme olduğunu belirtmiş ve eseri genişleterek tercüme etmiştir. Edebî yönünün zayıf kalması, tercümenin taklîd edilerek yazılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ancak bu konuda net bir şey söylemek mümkün değildir.

Genişletilmiş tercüme özelliği gösteren dördüncü tercüme ise Tab'î'ye aittir. Edebî yönüyle ön plana çıkmak isteyen ve bunu farklı vezin kalıbı kullanarak gösteren Tab'î, bazı beyitlerin tercümesini mealen yapmış, bazı beyitleri ise tek mısrayla tercüme ederek ikinci mısraları tercümeyi genişletecek şekilde kendisi yazmıştır. Dolayısıyla beyit sayısında bir artış olmadığı hâlde bu tercüme genişletilerek yapılmış tercümelemler arasına girmiştir. Ayrıca bu konu hakkında ulaşılabilen bir bilgi bulunmasa da eseri tanziren tercümeyle en yakın olan mütercim Tab'î'dir.

¹ Şu'ûrî de şerhinde kendisinden musannif diye bahsetmiştir ancak bu nitelemeyi şerh ve tercümeyi tek eserde birleştirdiği için kullanmış olması muhtemeldir.

SONUÇ

XIII-XIX. yüzyıllar arasında Osmanlı coğrafyasında üretilen eserler içinde tercüme eserler önemli bir yekûn tutar ve müstakil olarak üzerinde çalışılmayı hak eder. Bilgi ve kültür aktarımında önemli bir yere sahip olan tercüme eserlerin tespit edilip çerçevesinin çizilmesi ve özgün eserlerden ayrıştırılarak tasnif edilmesi yönünde son yıllarda yapılan çalışmalarla birlikte Osmanlılarda tercüme kavramı ve tercüme yöntemleri irdelenmiş ve tercüme eserler hakkında daha fazla bilgi edinmek için kimi çalışmalarda tercüme eserler kaynak metinleriyle karşılaştırılmıştır. Yüzyıllar içerisinde aynı esere farklı mütercimler tarafından yapılan tercümelerin kapsamlı karşılaştırma ve inceleme çalışmasına tabi tutulduğu bu çalışma, Osmanlı tercüme geleneğinin daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

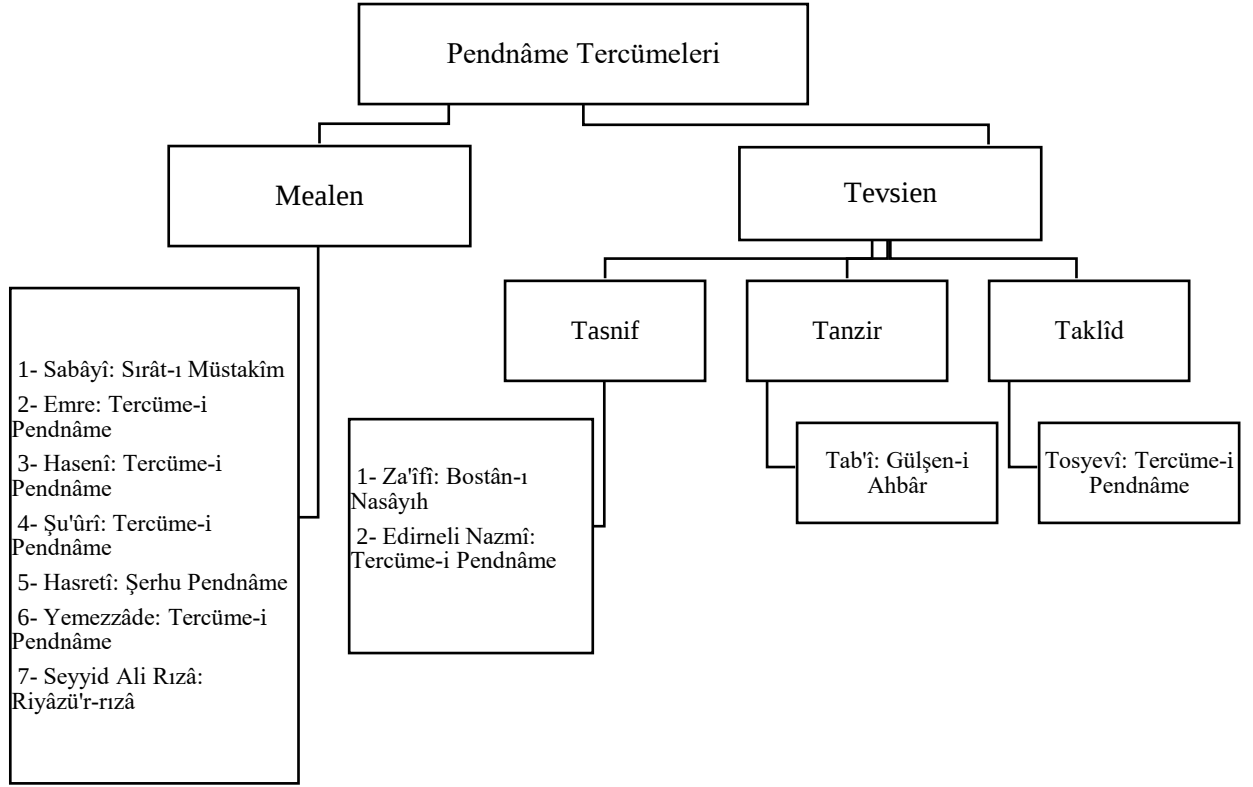
Tercüme incelemesi ve karşılaştırması yapılırken nihai hedeflerden biri tercüme yöntemlerini tespit ve belki de sonrasında tercümeleri tasnif edebilmek olmalıdır. Bununla beraber klasik Türk edebiyatı dönemi tercüme eserleri söz konusu olduğunda akla şu sorular gelmektedir:

1. Tercümelerde mütercim tarafından eserin başına ve/veya sonuna yapılan eklemelere bakılarak o eserin tercüme değil de (günümüzdeki anlamıyla) telif olduğu söylenebilir mi?
2. Bu ve benzeri eklemeler veya eksiltmeler, o eseri telife çevirmek için yeterli midir?
3. Bir tercümenin diğer bir tercümeden intihal edildiğini söyleyebilmek için iki tercüme arasındaki benzerlikler ne ölçüde olmalıdır?
4. Tercümede majör farklılıklar olsa da minör benzerliklerle intihal olduklarına karar verilebilir mi?
5. İki eserin benzerlik oranı günümüzdeki intihal raporlarıyla test edilip sonuçların günümüz standartlarına uygun olarak dikkate alınması doğru bir uygulama olabilir mi?
6. Kaynak metnin eksik veya fazla tercümesinin vezin kaynaklı olduğunun tespiti mümkün müdür?

7. Mütercim yetersizlik hissinden dolayı (vezni sağlayamadığı için) eksik veya fazla tercüme etmiş olabilir mi?
8. Bunun hata mı yoksa tercih mi olduğunu bilebilmenin bir yolu var mı?
9. Nüsha farkları ne ölçüde ciddiye alınmalıdır?
10. Günümüzde düzeltilmiş son baskılar tercih edilirken yazma nüshalarda ilk yazılan nüshaya ulaşılması üzerinde biraz fazla durulmuyor mu?
11. Tercümenin sadakatini veya başarısını belirlediği düşünülen etken tercüme edilmiş veya edilmemiş kelimeler midir yoksa ana fikrin erek dile akıcı ve anlaşılabilir aktarılması mıdır?
12. Kısaca bir tercümeyi yetkin kılan özellikler nelerdir?

XII. yüzyıl mutasavvıf ve şairlerinden olan Attâr'ın nasihatnamesi Osmanlı'da en çok tercüme edilen metinlerden biridir. Eserin, ilki XVI. yüzyılın başlarına tarihlenen on bir manzum tercümesi bulunmaktadır. Yapılan tercümelere bakıldığında yukarıda sıralanan sorulara bazı cevaplar verilebilmektedir.

Soruların cevabına geçmeden önce *Pendnâme* tercümelerini sınıflandırdığımızda ortaya çıkacak tabloyu görmekte fayda vardır:

Tercüme incelemesi sonucu on bir tercüme eserden yedisinin mealen, dördünün ise tevsien tercüme yöntemiyle tercüme edildiği görülmüştür. Tercümeler arasında harfiyen (tahte'l-lafz/ satıraltı/ kelimesi kelimesine) tercüme edilmiş *Pendnâme* metni bulunmamaktadır. Genişletilmiş tercümeler arasında sayılan Za'îfî, Edirneli Nazmî eserlerinin tasnif olduğunu bizzat ifade etmişler¹, Tosyevî ve Tab'î ise eserlerini tercüme olarak nitelendirmekle yetinmişlerdir. Tosyevî'nin tercümesi nazire olabilecek edebi özelliğe ve güzelliğe sahip olmadığından taklîd tekniğiyle yazılmış bir tercüme olarak değerlendirilebilir. Tab'î'nin tercümesi ise hem mealen hem de genişletilmiş tercüme özelliği gösterdiğinden, tercüme içerisinde nazire olduğuna dair bir işaret bulunmasa da edebi yönü tanziren yazılmış olma ihtimalini artırdığı için ilgili başlık altında gösterilmiştir ancak tasnif olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Hem Tosyevî hem de

¹ Şu'ûrî de eserini tasnif olarak nitelemişse de manzum tercümenin şerh içerisinde yer alması sebebiyle bu nitelemeyi yaptığı anlaşılmaktadır. Manzum tercüme şerhten bağımsız değerlendirildiğinden, eser tasnif eserler içerisinde sayılmamıştır. Ancak bu tür niteleyici kelimelerin hangi bağlamlarda kullanıldığını göstermesi açısından önemli bir veridir.

Tab‘î’nin eserlerinin bu şekilde değerlendirilmesinin sadece bir varsayım olduğu dikkate alınmalıdır. Klasik Türk edebiyatında genişletilmiş tercümelere dair daha sağlıklı yargılara varabilmek için bu yöntemle yazılmış tercümelere üzerinde çok daha fazla çalışılarak veri elde edilmesi gereklidir. Netice itibarıyla çalışmada görüldüğü üzere çoğu mütercim eserlerini mealen tercüme yöntemiyle, vezin ve kafiye gibi kısıtlamalara rağmen günümüzdeki tercümelere kıskandıracak bir güzellikte tercüme etmişlerdir. Tercümelere oransal olarak bakıldığında çağdaş çeviri normlarını da fazlasıyla karşıladığını iddia edebileceğimiz tercüme eserler, Osmanlı tercüme pratiğinde yer almış genişletilmiş tercümelere açık ara fazladır.

Tercümelerin tasnifinin ardından araştırma ve çalışma sürecinde yapılan okumaların ve tercüme metinlerin yardımıyla yukarıdaki sorulara şu şekilde cevap verilebilir:

1. Mütercimler tarafından kaynak metnin olduğu gibi tercüme edilmesi ama eserin başına veya sonuna sebep-i telif, önemli kişilere övgü, hâtime veya giriş mahiyetinde şiir eklenmesi, günümüzdeki önsözler gibi değerlendirilmeli, mütercimin edebî şahsiyetine dair verilen ipuçları olarak görülmelidir. Özellikle mütercimin bu bölümleri bilinçli ayırdığının görülebildiği tercümelere, bu eklemelere dayanılarak (günümüzdeki anlamıyla) telif özelliği atfetmek doğru olmayacaktır.
2. Bazı genişletilmiş tercümelere yukarıda zikredilen özellikteki eklemeler dışında metne eklemeye yapıldığı görülür. Bunlar birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. Tercüme bu şekilde müdahale edilerek genişletilmiş tercümelere (yine günümüzdeki anlamıyla) telif eser kapsamında değerlendirilebilmesi ihtimali ise bu yöntemle yazılmış daha fazla eserin incelenmesini gerektirir. *Pendnâme* tercümelere bunun için yeterli veriye sahip değildir.
3. İntihal meselesi geçmişten günümüze insanlığın kökünü kazımaya uğraştığı konulardan biridir. Klasik Türk edebiyatı döneminde üretilen eserlerin intihal olup olmadığını tespit etmek ise geçmişte yaşamış kişileri zan altında bırakma ihtimalinden dolayı daha ince elemeyi ve sık dokumayı gerektirir. Bunun için birbirinden intihal edilmiş olabileceği düşünülen iki tercüme arasındaki benzerlik/farklılık oranı dikkatle değerlendirilmelidir. Yazma eserlerde günümüzdeki gibi bir atıf sisteminin olmadığı ancak benzerliklerin, o dönemin ilim camiasında rahatlıkla anlaşıldığı, tezkireler sayesinde malumumuzdur.

Eserlerde müellif ve mütercimlerin, faydalandıkları eserlerden bahsettikleri örnekler de çoktur. Nüshaların çoğaltılırken müstensihin azizliğine uğrayarak atıf bilgisi bulunan yanmetinlerin hazfedilmiş olabilecekleri düşünülürse ufak tefek benzerliklerden yola çıkarak bir eserin intihal olduğuna hükmetmek çok âdil olmayabilir. Söz konusu klasik Türk edebiyatı dönemi eserleri olduğunda, ister telif olsun ister tercüme, bir yanılsa düşmemek için ancak birbirinin aynısı denebilecek derecede benzerlik gösterirlerse intihal seçeneği değerlendirilmelidir.

4. İki tercüme eser arasında majör farklar olduğu vakit varolan minör benzerliklerin sebebi üzerinde düşünmek gerekir. İlk akla gelen birinin diğer tercümeden haberdar olup daha iyisini kaleme almak istemesiyle ortaya minör benzerliklerin çıkmış olabileceğidir. Bu durumun etik ilkelere uygunluğu şüpheli olsa da intihal yargısında bulunmak için yeterli değildir.
5. Klasik Türk edebiyatı döneminde üretilen eserler iyi bir gelir kaynağı olduklarından, kısa yoldan kazanç sağlamak için başka birinin eserine kendi adını yerleştirenlerin varlığı bilinmektedir. Bu şekilde intihal edilen eser ile orijinali arasında neredeyse birebir benzerlik olacağından güncel intihal programlarının kullanılması fayda sağlayabilir ve doğru bir uygulama olabilir.
6. Mütercimin vezin sebebiyle ekleme-eksiltme yapmış olduğunu kesin bir dille iddia edebilmek çoğu zaman mümkün değildir. Çünkü aruz ve kafiye uyan daha iyi seçeneklerin olduğu, *Pendnâme*'nin bu on bir tercümesine bakınca dahi görülebilmekte ve vezin ve kafiye verilen önem buralarda da görülüp anlaşılabilmektedir.
7. Manzum bir eser kaleme alınıyorsa vezin hususunun dikkate alınması gerekir ve seçilen kalıba uygun mısra ve beyitlerin oluşturulması zaruridir. Bu gerçeğin bilincinde olan mütercimin vezni dikkate alması ve vezne uygun yazmaya çalışması kadar doğal bir şey olamaz. Mütercim yetersizlik hissinden çok belki de gerçekten yetersiz olduğu için aruz kurallarının dışına çıkan manzumeler yazmak zorunda kalmıştır. Özetle mütercim yetersizlik hissinden dolayı eksik veya fazla tercüme etmez, tercümedeki eksik veya fazlalıklar onun yetersizliğini gösterir, diyebiliriz.

8. Kimse doğruyu tercih etme şansı varsa hata yapmayı seçmez. O yüzden vezin ve kafiye kusurları, mütercim tercüme esnasında daha iyisini yapamadığı için ortaya çıkar.
9. Bazı tercümelerde nüsha farkları dikkat çekici derecede fazla olsa da metnin geneline bakıldığında tercüme özellikleriyle ilgili yapılacak yorumları etkilemediği anlaşılmıştır.
10. Osmanlı döneminde kaleme alınan tercüme eserlerin kaynak metinleriyle karşılaştırılmasında belki de ilk handikabın mütercim elinden çıkan esere ulaşamaması yüzünden, varolan bazı eksiltmelerin veya hataların gerçekten mütercimden kaynaklanıp kaynaklanmadığına emin olunamaması olduğu düşünülür. Oysa müstensihlerin eser üzerinde kimi zaman yersiz oynamalar yapmış oldukları kaydedilse de, aynı günümüz editörleri gibi mütercimin kusurlu olduğunu düşündükleri yerlere bilinçli müdahale etmiş de olabilirler. Bu da istinsah sürecinde oluşan güncellemeleri/yeniden yazımları açıklayabilir. Yazma eserlerde ilk nüshaya ulaşmak ve müellif/mütercim elinden çıkmış nüshayı görmek önemli olsa ve çoğaltılan nüshalardaki değişimi görmek açısından çok fayda sağlasa da müstensihlerin kendi dikkatsizliklerinden kaynaklanan hataları kadar metni tashih yönünden sağladıkları katkıyı da gözetmek gerekir. Yine günümüzdeki süreçlere benzeterek örneklersek hangi eser müellifin/mütercimin klavyesinden çıktığı gibi basılmaktadır ki? Üstelik artık eserleri tashih edenlerin adı bile zikredilmemektedir! Süreç içerisinde yapılan müdahalelerle metinlerin ilk hâllerıyla benzerlikleri sorgulanabilir dereceye varmaktadır ve bu durum basılı sektörün herkes tarafından kabul edilen bir gerçeği durumundadır. Bu yüzden eser üretmenin çok daha zor, çetrefilli ve pahalı olduğu bir dönemde yazılan nüshalara biraz daha insaflı bakılmasında sakınca olmayacaktır. Netice itibarıyla müstensih elinden çıkan nüsha daha iyi bir örnek oluşturuyorsa tercih edilebilir.
11. Tercüme doğal işleyen ve kişiye göre şekil alan öznel bir süreçtir. Aynı kişi bile aynı cümleleri duygu durumuna ve çevresel faktörlere bağlı olarak farklı zamanlarda farklı tercüme edebilir. Önemli olan her seferinde kaynak metnin erek dile olabilecek en az kayıpla aktarılabilmesidir. Ayrıca çeviride birtakım kayıpların olması da çok doğaldır.

12. Tercümeyi yetkin kılan çeşitli unsurlar vardır. Kaynak dilde anlatılan konu, erek dile aktarılırken kaynak metinden ve müellifin söylemek istediğinden uzaklaşmamak kaydıyla eksiksiz ama aynı zamanda gereksiz fazlalıklara yer vermeden, erek kültüre uygun, doğal, akıcı ve anlaşılabilir ifade edilebiliyorsa o tercümenin erek odaklı olmasının yanı sıra yetkin olduğu söylenebilir. Manzum eserlerin tercümesinde ise işin içine giren aruz, kafiye, nazım biçimi ve edebî sanatların aktarılmasını da bu yetkinlik standartlarına ekleyerek değerlendirme yapmak gerekir. Kısaca mütercimnin erek kültür odaklı oluşu, tercüme kabiliyeti, söyleyiş güzelliği ve özgünlüğü tercümeyi yetkin kılan unsurların başında gelir.

Tercüme edimi, manzum metinlerde mensur metinlere nispeten katbekat fazla zorluk içerir. Kaldı ki mensur metinlerde bile tercüme sürecinin çok zor olduğu bir gerçektir. Bu durum dikkate alındığında klasik dönem mütercimlerinin yaptıkları işi hafife almamak ve önlerinde saygıyla eğilmek icap eder.

Tercümeler incelenirken tespit edilen diğer bir husus, kaynak metindeki kelimelerin olduğu gibi aktarılmasının ve kaynak dildeki cümle yapısına aşırı bağlı kalınmasının söyleyiş güzelliğini azaltıcı etkisidir. Özellikle dil öğretme amaçlı tercümelerde kaynak metne böylesi bir bağlılığın daha yüksek olduğu, ahlaki eğitim ve edebî eser ortaya koyma amaçlı tercümelerde ise anlamın akıcı bir anlatımla aktarılmaya çalışıldığı görülmüştür. Demek ki mütercimnin tercüme tekniği üzerinde, tercümenin hangi hedef doğrultusunda yazıldığı etkili oluyordu. Bu da çeviribilim kuramlarında üzerinde durulmuş olan çevirilerin işlevinin ve bağlamının tercüme değerlendirmesinde çok önemli olduğu noktasını teyit eder.

Tercümeleri kaynak metinleriyle karşılaştıracak araştırmacıların sahip olması gereken en önemli özelliğin kaynak metin diline hâkimiyet olduğu noktası, dikkat edilmesi gereken en önemli husustur. Söz konusu klasik Türk edebiyatı dönemi olduğunda ise Türkçenin o dönemde kullanılan diline hâkim olmak da bir o kadar önemlidir. Tercüme ediminin ciddiyetini kavrayabilmek için Çeviribilim alanında yapılan kavramsal ve kuramsal çalışmalar hakkında da fikir sahibi olunmalıdır. Belki sonrasında Osmanlı dönemi tercümelerini Çeviribilim kuramlarına uydurmaya çalışmak yerine, varolan tercümelerde uygulanan yöntem ve tekniklerin bugün adının konulup konulmadığına bakılabilir. Zira bugün söylenen her şeyin geçmişe dayanan bir temeli olmalıdır. İlaveten tercüme konusu üzerine çalışmaya başlamadan önce bir metni tercüme etmeye çalışmanın, gerekli olmasa

da mütercimlerle empati kurabilme ve süreç hakkında fikir edinebilme açısından fayda sağlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Altun, Kudret. "Pendnâme-i Nazmi: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr." Kayseri: Laçın, 2004.
- Akarsu, Kâmil. *Rumelili Za'îfî Dîvânı*. Ankara: Berikan, 2011.
- Altun, Kudret. *Nazmi, Edirneli: Pend-Name-i Nazmi (Tercüme-i Pend-name-i Attar), İnceleme Metin Sözlük*. Laçın Yayınları, 2014.
- Attâr, Feridüddin. "Pendnâme-i Attâr". <http://ketabfarsi.ir/?s=pandname>. Erişim 19 Ekim 2022. <http://ketabfarsi.ir/?s=pandname>.
- . *Pendnâme*, ed. Sylvestre De Sacy, Farsçaya çev. A. Ruhbahşân. Tahran: İntişârât-ı Esatir, 1373/1995.
- Averbek, Güler Doğan. *Edirneli Nazmi divanı*. y.y.: San Bernardino, 2017.
- Aydar, Hidayet. *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kuran Okulu, 1996.
- Bilgin, Azmi. *Emre: Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*. İstanbul: Enderun, 1998.
- Canım, Rıdvan. *Latîfî: Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Ankara Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.
- Coşkun, Vildan Serdaroğlu. *Zaîfî'nin Sergüzeştname'si*. İsam/ İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Çelebioğlu, Amil. *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi: XV. yüzyıla kadar*. İstanbul: Kitabevi, 1999.
- Demircioğlu, Cemal. *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı: Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk şairleri*. İstanbul, 1936.
- Ersoy, Hüseyin. *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.
- Eruz, F. Sakine. *Çokkültürlülük ve Çeviri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2010.
- Gutas, Dimitri. *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*. Çeviren Lütfü Şimşek. 6. bs. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Güleç, İsmail. *Türk edebiyatında Mesnevi tercüme ve şerhleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir. *Çevirinin ABC'si*. 2. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2021.
- . *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*. İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015.
- İsen, Mustafa. *Sehî Bey: Heşt behişt*. Ankara: Akçağ, 1998.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun uzun hikayesi : Türk edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013.
- Kavruk, Hasan. *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lif*. Malatya: y.y., 2003.
- Konar, Aişe Handan. "Bir Mütercim Olarak Hasan Şu'ûrî Efendi". *Şu'ûrî Kitabı*, ed. Mükerrrem Aydın, Vildan Coşkun, İstanbul: Kitabevi, 2018.

- Koşık, Halil Sercan. *Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr Âlî (Mehmed bin Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hasenî)*. İstanbul: DBY Yayınları, 2021.
- Kutluk, İbrahim. *Beyânî: Tezkiretü’ş-Şuarâ*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Köksal, M. Fatih. *Sana Benzer Güzel Olmaz*. Ankara: Akçağ, 2006.
- Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- Mermutlu, M. Sait. *Terceme-i Pendnâme-i Attâr*. İstanbul: Büyüyenay, 2015.
- Safa, Zebihullah. *Genc-i sühan : şairan-ı büzürg-i parsi guyı ve müntehabat-ı asaran ez Nizami ta Cami*. Tahran : İntişarat-ı İbn Sina, 1339hş.
- . *Tarih-i edebiyat-ı der İran*. Tahran : Kitabfuruş-i İbn Sina, 1339.
- Saraç, M.A.Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*. İstanbul: Gökkubbe, 2015.
- . *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: Gökkubbe, 2015.
- Stolze, Radegundis. *Çeviri Kuramları*. İstanbul: Runik, 2020.
- Solmaz, Süleyman. *Ahdî, Gülşen-i Şu’arâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005.
- Tokatlı, Ümit. *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nûredd’in Za’îfî: Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1996.
- Türkoğlu, Serkan. *(Riyâzü’r-Rızâ) Rıza Bahçesi: Seyyid Ali Rızâ’nın Manzum Pendnâme-i Attâr Tercümesi*. ed. Atabey Kılıç. İstanbul: İhlamur Akademî, 2021.
- Vermeer, Hans J. *Çeviride Skopos Kuramı*. çev. Ayşe Handan Konar, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2008.
- Yazar, Sadık ve Mücahit Kaçar. *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2022.
- Yazıcı, Mine. *Çeviribilime Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2001.
- Yazıksız, Necip Asım. *Kitap*. haz. Türker Acaroğlu, İstanbul: İletişim, t.y.
- Yücel, Faruk. *Çevirinin Tarihi*. İstanbul: Çeviri Bilim, 2016.
- Zerrinkub, Abdülhüseyin. *Simurg’un kanat sesi : Attar’ın hayatı, düşünceleri ve eserleri*. İstanbul : Anka Yayınları, 2002.
- . *Sedâ-yı Bâl-i Sîmurg*. Tahran: y.y., 1379. <https://fa.wikipedia.org/wiki/عطار> .

Tezler

- Akalın, Berrin Uyar. “Za’îfî Gülşen-i Si-Murg: İnceleme-tenkitli metin.” Doktora Tezi, Ankara : Hacettepe Üniversitesi, 2001.
- Arslan, Devrim Ulaş. “Cumhuriyet Dönemi Tefrika Romanlarında İç İç Geçmiş Edimler Olarak Tercüme, Telif ve Adaptasyon: Metinler, Eyleyiciler ve Söylemler (1928-1960),” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2023.
- Atlansoy, Kadir. “Sabâyî: Sırât-ı Müstakîm (İnceleme-Metin)”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, SBE, 1987.
- Avşar, Ziya. “Edirneli Nazmî: Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri Divânındaki Türkî-i Basît ve Gazelleri Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1998.

- Doruk, Muhammed. “Emre’nin Terceme-i Pend-Name-i Attar’ı Üzerine Bir Dil İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2017.
- Ertürkoğlu, Eren. “Osmanlı Edebiyatında Satırlı Tercüme Tekniği ve Satırlı Bir Bûstân Tercümesi.” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Güler, Murat. “Şu’ûrî Hasan Efendi Dîvânı.” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.
- Hamada, Reda. “Siyâhîzâde Alî Efendi ve Gülşen-i Ahbâr Adlı Pend-i Attâr Tercümesi”. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE, TDE ABD, 2014.
- Hayta, Ufuk. “Abdûlmecîd b. Tosyevî’nin (ö. 1588) Hayatı, Eserleri ve El-Hüdâ ve’l-Felâh adlı Tefsir Risâlesinin Tahkîki.” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008.
- İmamoğlu, Fatma. “Muhammed Zahrî Efendi’nin Miftâh-ı Pend Adlı Eseri ve Osmanlı Dönemi Pendnâme Geleneği İçerisindeki Yeri.” Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2018.
- İsen-Durmuş, Tuba Işınsoy. “II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği.” Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2006.
- Karacan, Büşra. “Abdurrahmân Abdî Paşa’nın “Müfid” Adlı Eseri (1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin).” Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2015.
- Kavaklı, Rüstem. “15. Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Dîvânçesi.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.
- Kocaer, Sibel. “Pendnâme-i Azmî’nin Osmanlı Nasihatnâme Geleneğindeki Yeri.” Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2009.
- Koçin, Abdülhakîm. “Zaîfî ve Bustân-ı Nasâyîh’i.” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, TDE Bölümü, 1991.
- Konar, Aişe Handan. “Hasan Şu’ûrî Efendi’nin Pend-nâme-i Attâr Tercümesi.” Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, SBE, TDE Bölümü, 2010.
- Köksal, M. Fatih. “Edirneli Nazmî: Mecma’ü’n-nezâ’ir”. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2001.
- Mahdum, Abid Nazar. “Ravzatü’s-Şühedâ ile Hadîkatü’s-Sü’edâ Mukayesesi’nin Işığında Eski Türk Edebiyatı’nda Tercüme Anlayışı.” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001.
- Miyasoğlu, Osman Emre. “Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâyîh (Metin-inceleme).” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2011.
- Sakar, Ekrem. “Abdûlmecîd b. Nasûh Tosyevî ve Matlab-ı A’lâ Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Toruk, Turgut. “Abdûlmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attâr Tercümesi.” Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, SBE, TDE ABD, 2010.
- Usta, Elif Sönmez. “Âlî (Seyyid Muhammed Hüseyinî)’nin Pendnâme Tercümesi.” Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2021.
- Yazar, Sadık. “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği.” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011.

Yılmaz, Fatma Büyükkarcı. “Za‘îfî’nin Manzum Gülistan Tercümesi: Kitâb-ı Nigârîstân-ı Şehristân-ı Dirahtistân-ı Sebzistân.” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2001.

Makaleler

Açıl, Berat. “Tosyevî’nin Tercemetü’l-Levâiyh’i ve Tercüme Stratejisi.” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60, sy 1 (30 Haziran 2020): 1-55. <https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0035>.

Aslan, Nurcan. “Seyyid Ali B. Ahmed Hasretî ve Pendname Şerhi İçinde Yer Alan Tercümesi.” *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni* 4, sy. 6 (Temmuz 2024): 12-108. <https://doi.org/10.60051/medbel.1443409>.

Ataç, Nurullah. “Tercüme Üzerine Yazıları-Tercüme Dâir Notlar.” *Tercüme Dergisi XII*, sy 63-64 (Temmuz-Aralık 1958).

Atlansoy, Kadir. “Pend-i Attâr’ın İlk Manzum Çevirisi: Sabâî’nin Sırât-ı Müstakîm Mesnevîsi.” *İlmî Araştırmalar*, sy 20 (2005): 27-41.

Demircioğlu, Cemal. “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında Tercüme Kavramı.” *Journal of Turkish Studies: Kaf Dağının Ötesine Varmak*, Harvard Üniversitesi Yayınları, sy 27/II (2003): 13-31.

———. “El-Cahız’dan Manastırlı Memet Rifat’a: Arap Çeviri Kuramcıları ile Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar.” *Turkish Studies (Elektronik)* 8, sy 13 (2013): 739-59.

———. “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından “Terceme” ve “Çeviri” Kavramlarını Yeniden Düşünmek.” *Journal of Turkish Studies: Cem Dilçin Armağanı I*, Harvard Üniversitesi Yayınları, sy 33/I (2009): 159-77.

———. “Tuzaklar ve ‘Kapılar’: Osmanlıda Çeviri Tarihini Araştırırken Nereden Başlamalı?” *Uluslararası Çeviribilim Konferansı Bildirileri, Çeviribilimde Yeni Ufuklar, 11-12 Mayıs 2006*, 2008, 237-49.

Demircioğlu, Cemal, ve Tülay Gençtürk-Demircioğlu. “Türkçede Diliçi Çeviri: Kültürel Bellek Perspektifinden Bazı Gözlemler.” İçinde *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*, editör Sadık Yazar, Mücahit Kaçar, 1. bs, 153-72. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2022.

Demirel, Ömer. “Osmanlı Döneminde Sivas Bedesteni ve Kethüdası.” *Sultanşehir*, Sivas, 01 Ocak 2008.

Dilçin, Cem. “Mantıkut-Tayr’ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1993, 035-052. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000905.

Erdem, Yusuf Hakan. “Osmanlı Kültüründe Yazarlık ve İntihal Sorunları.” İstanbul, 2012. https://www.academia.edu/32087369/Osmanl%C4%B1_%C4%B0ntihal.

Koşık, Halil Sercan. “17. Yüzyılda Yazılmış Bir Pend-Nâme-i Attar Şerhi: Abdurrahman Abdi Paşa’nın Müfîd’i.” *V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi: TUDOK 2014, 23-24 Haziran 2014, Bildiriler = 5th International Student Congress of Turkish Language and Literature: TUDOK 2014, 23-24 June 2014, Proceedings*, 2014, 253-67.

- Levent, Sema. "Klasik Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attar Şerh ve Tercümeleri Literatürü." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 23 Ekim 2022. <https://doi.org/10.55842/talid.1164568>.
- Odacıoğlu, Cem. "Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme." *Tarih Okulu Dergisi*, sy 34 (Haziran 2018).
- Paker, Saliha. "Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak." *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları* 33, sy II (2009): 89-110.
- . "Tercüme, Telif ve Özgünlük Meselesi." *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Hâlleri, Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. İstanbul: Klasik, 2014.
- . "Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri," *Journal of Turkish Studies: Kaf Dağının Ötesine Varmak III*, ed. Zehra Toska, 28/I (2004): 275-284.
- Sucu, Nurgül. "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği." *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 19 (2006): 125-47.
- Toska, Zehra. "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?" *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)*, sy 24 (2000): 291-306.
- Türkoğlu, Serkan. "Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attar'ın Manzum Tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzü'r-Rızâ'sı." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22, sy Özel Sayı (2018): 671-92.
- Ünver, İsmail. "Mesnevî." *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, (1986), 434. Erişim 28 Nisan 2024, https://www.tdk.gov.tr/dosyalar/TDD/1986s415-417/1986s415_417_07_I_UNVER.pdf
- Yazar, Sadık. "Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği." *Istanbul University Faculty of Letters Journal of Turkish Language and Literature*, 30 Haziran 2020. <https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0042>.
- . "Osmanlı Edebiyatı Estetik Nesir/İnşa Geleneğinde Nazmın Tercüme İşlevine Dair Bir İnceleme." *Journal of Turkish Studies: Orhan Bilgin Armağanı I*, 59 (2023).
- . "Nergisî (ö. 1044/1636) ve İshak Hocası Ahmed Efendi (ö. 1120/1708) Örnekleminde Osmanlı'da Tercüme Nazariyesi." *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar*, ed. Mücahit Kaçar, Ömer Bozkurt. 245-61. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Yerkazan, Hasan. "Abdülmecid b. Nasûh et-Tosyavî el-Amâsî (Ö. 996/1588) ve 'Arafâtü'l-Ârifin İsimli Eseri." *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI, sy 11 (2018): 119-57.

Ansiklopedi Maddeleri

- Aksoyak, İsmail Hakkı. "ŞUÛRÎ, Hasan Şuûrî Çelebi," *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 01 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suuri-hasan-suuri-celebi> .

- . “ALÎ PAŞA, Temerrüd, Temerrüd Hacı Ali Paşa,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 03 Temmuz 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-pasa-temerrud-temerrud-haci>
- Bülbül, Tuncay. “NÂ’İLÎ, Hâfız Sâlih Nâ’ilî Efendi,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 31 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naili-hafiz-salih-naili-efendi> .
- Eke, Nagehan. “HAKKI, Bursalı İsmail Hakkı Bursevî,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 30 Haziran 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hakki-bursali-ismail-hakki-bursevi> .
- Kaplan, Yunus. “İSMET, Mehmed İsmet Efendi,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 29 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ismet-mehmed-ismet-efendi> .
- Katipoğlu, Hasan ve İlhan Kutluer., “HUNEYN b. İSHAK,” *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huneyn-b-ishak> .
- Sevgi, Ahmet. “LATÎFÎ,” *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/latifi> .
- Şahinoğlu, M. Nazif Şahinoğlu. “ATTÂR, Ferîdüddin,” *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/attar-feriduddin> .
- Şener, Hasan. “RÜHÎ, Mustafa,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 29 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ruhi-mustafa> .
- Şentürk, Hüdaî. “MURAD NAKŞİBENDÎ,” *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-naksibendi> .
- Şeşen, Ramazan. “CÂHİZ,” *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cahiz> .
- Özkan, Mustafa. “EDİRNELİ NAZMÎ,” *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/edirneli-nazmi> .
- Öztürk, Şeyda. “ŞEM’Î,” *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/semi--osmanli-alimi> .
- Üst, Sibel. “NAZMÎ, Edirneli,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 22 Şubat 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazmi-edirneli> .
- Yazar, Sadık. “TAB’Î, Siyâhî-zâde Alî b. Şeyh Mehmed,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 09 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tab-i-sipahizade-ali-efendi> .
- Yekbaş, Hakan. “SA’ÎD, Ferâ’izî-zâde Mehmed Sa’îd Efendi,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 29 Mart 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/said-feraizizade-mehmed-said-efendi> .
- Yılmaz, Fatma Büyükkarcı. “ZA’ÎFÎ, Pîr Muhammed,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim 25 Şubat 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zaifi-pir-muhammed>

Abadis Farsça Sözlük, <https://abadis.ir/>

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın, 2006.

Kubbealtı Lugati, <https://lugatim.com/>

Parsi-wiki Farsça Sözlük, <https://www.parsi.wiki/>

Tuğlacı, Pars. *Okyanus Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pars, 1974.

Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/>

Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <https://tees.yesevi.edu.tr/>

Vankulu, Mehmed Efendi. *Vankulu Lugati*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.

Diğer Çevrimiçi Kaynaklar

Anonim. “Seyyid Ali Rızâ Efendi.” Erişim 22 Ocak 2024, <https://www.ketebe.org/sanatkar/seyyid-ali-riza-efendi-792>

Attâr, Feridüddin. “Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i ‘Attâr.” *Koç Üniversitesi, Suna Kırâç Kütüphanesi*. Özel Koleksiyonlar ve Arşivler, T, MS 181/ No.109. Erişim 11 Ocak 2024. <https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/MC/id/159819/rec/2>.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim, <https://kuran.diyanet.gov.tr/>

Türk Dili ve Edebiyatı, <https://www.turkedebiyati.org/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Nurcan Aslan
Uyruğu: T.C.

Eğitim

Doktora	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2024
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	Türk Dili ve Edebiyatı	
Yüksek Lisans	İstanbul Üniversitesi	2015
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	Fars Dili ve Edebiyatı	
Lisans	İstanbul Üniversitesi	1998
	Siyasal Bilgiler Fakültesi	
	İşletme	

Yabancı Diller

Farsça (Çok iyi), Arapça (Temel), İngilizce (Orta)

Çalışma Hayatı

Bağımsız	Mütercim	2008- Hâlen
İstanbul İl Göç İdaresi	Farsça Tercüman	Aralık 2021- Nisan 2022

Kitap Çevirileri

1. Abdülhüseyin Zerrinkub, *Tarihsel Perspektifiyle İran Tasavvufu*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2015).
2. Behruz Refi'i, *Müslüman Âlimlerin Eğitim, Öğretim ve Temelleri Üzerine Görüşleri 1-2-3*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: el-Mustafa, 2017).
3. Muhammed Davudî, *Peygamber ve Ehl-i Beyt'in Eğitimsel Siyeri 1-2-3*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: el-Mustafa, 2013).

4. Seyyid Ali Hamenei, *İslâmî Birlik*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: Feta, 2012).
5. Murtaza Mutahharî, *Hac ve Müslümanların Vahdeti*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: Önsöz, 2015).
6. Abbas Şefî'î, *Hız. Ali'nin Yönetim Tarzı*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: el-Mustafa, 2014).
7. Mehdi Mirkiyâyî, *Çöplüklerin Sultanı*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: Demavend, 2017).
8. Mehdi Hecvânî, *Elif, Dal, Mim*, çev. Nurcan Altun, (İstanbul: Demavend, 2018).

Tezler

“Kaçarlar Dönemine Ait 20 Seyahatnamede İstanbul,” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015).

Makaleler

1. Nurcan Aslan, “Seyyid Ali b. Ahmed Hasretî ve Pendnâme Şerhi İçinde Yer Alan Tercümesi,” *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni* 4, sy. 6 (Temmuz 2024): 12-108. <https://doi.org/10.60051/medbel.1443409> .

Bildiriler

1. Nurcan Altun, “Kaçarlar Dönemi Seyahatnâmelerinde Üsküdar,” X. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, C. 1, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2018): 315-332.

Sertifika, Kurs ve Katılımlar

- *Hafız-şinâsî Semineri Katılım Sertifikası*, Şarkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- *II. Fars Dili ve Edebiyatı Olimpiyatı*, Yüksek Lisans/Doktora dalında birincilik, Ankara, 2014.
- *TÜREÇAT Uluslararası Edebî Çeviri Atölyeleri (Farsça-Türkçe)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya, 2018.
- *III. Uluslararası Osmanlı Türkçesi Tenkitli Neşir Kursu*, İSAM, İstanbul, 2019.
- *Yabancılar Türkçe Öğretimi Sertifika Programı*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2022.